

Viața Românească

Revistă literară și științifică

Directori: C. STERE și DR. I. CANTACUZINO

I AȘ I

Redacția și Administrația: Str. Golia No. 52

1911

Pădurarul Ion Bentu

Pe vremea aceea, Ion Bentu era de vreo patruzeci de ani. Era un om roșu, ca griul arnăut, nalt, spătos și purta pălăria pe ochiul drept. Totdeauna avea biciul cu el, semnul slujbei lui de pădurar, un pil cu coderia scurtă și cu ciucuri la coderie, un șarpe care vărsa plesnete și spaimă peste patru comune. Cînd ședea în circiumă și bea, ori cînd venea la Curte, Bentu incolăcia biciul de trei ori, pe piept și pe spinare, dela umărul stîng la subțioara dreaptă. Uitîndu-te la el, la ochii lui verzui și înțepători, ca niște țăndări de oglindă, la mustățile lui groase și întoarse în formă de S, la minile lui năpraznice, una petrecută în chimir, ceialaltă pe după ocaua cu vin, nu-ți venia alt gînd în minte decît să te ferească Dumnezeu de tovărășia și de vecinătatea lui Ion. Bun-treaz, pădurarul își bătea joc de toată lumea. Vorba lui era o șfichiuială nesîrșită. Cu chef și cu ocaua în mină, era mușcător și necuviincios chiar cu fețele bisericesti, cînd le împingea păcatul să se abată prin circiumă. Călare pe roibul lui sălbatic și minios de vreun furtișag dovedit în pădure, era varga lui Dumnezeu! Ce față avea omul acesta, cînd trebuia să se arăte supus, plăcut, știau numai d. Silviculor și Boerul. Ion Bentu n'avea alți stăpîni decît pe aceștia, fiindcă prefectul, subprefectul, procurorul... nu i se infățișau decît la mesele boerului, aprinși la chip și sprijiniți între sticlele desfundate. Dincoace de aceste mese—adevărate diguri ocrotitoare—apele stăpînirii nu treceau niciodată în paguba lui Bentu.

Ani de zile, Ion Bentu și-a plimbat roibul prin pădurile bătrîne care innegreu, în partea aceea, malurile Vezii. Toți îi știau de frică, toți îi cumpărau prietenia, ca să poată să strecoare, din pădure, o crosnă de nuele, ori un car de uscături. Cînd îl pusese pădurar, avea o căsuță acoperită cu pae. După zece ani, avea cea mai frumoasă casă din sat, iar frații lui și al-de ta-

tă-său se țineau acum chiaburi, toți cu casele prefăcute, cu șure, cu hambare, cu pluguri de fier și cu cîte patru boi.

Ion Bentu avea cinci copii și o nevestă mărunțică și cam ciupită de vărsat. Ii zicea Safta, și dacă nu era frumoasă era femeie vrednică și cinstită. Copilul cel mai mare, Ilie, începuse să se prindă în horă și să se țină flăcău de aci înainte. La început Safta se țrudea greu cu copiii și cu sărăcia, subțr grinzile a-fumate ale căsuței lor. Dar pe urmă au venit casa cea mare, carul ferecat, vacile cu lapte, cămășile și cîrpele de borangic... și Safta a gonit suspinul dela inimă și i s'a părut că a crescut în stat cu o palmă. Căsnicia ei cu Ion avea și vreme bună și vreme rea. Vreme bună—că Ion era om vrednic și aducea acasă de toate cîte trebuesc nevestei și copiilor. Vreme rea—că Ion era om care nu credea femeii, n'avea nici o îndurare, croia pe Safta și pe copii cu biciul, și cînd era mai bun apoi o lua în ris și o necăjea cu ibovnicele lui de prin pădure.

Safta știa că are. Dar ce să facă! Era femeie înțeleaptă, care privind în juru-i vedea că pretutindeni e tot așa. Bărbatul, vrednic și iute și apoi mereu plecat de acasă ca Ion al ei, nu se mulțumește numai cu nevestă-sa, ci trebuie să mai aibă și cîte o ibovnică. Numai proștii și imprevizibilii se învîrtesc toată viața împrejurul fustelor nevestei. Safta număra în gîndu-i pe cei isteți din sat și cu ibovnică și pe cei mură-in-gură, dar credincioși nevestelor. Atît se ruga Safta lui Dumnezeu: să nu-i rămînă gîndul lui Ion numai la una singură, că atunci ar fi rău. Nici așa nu e bine, dar apa curge și pietrele rămîn. Azi o ibovnică, mine alta...dar Safta rămîne tot Safta, muerea legată cu cununie, stăpîna casei și mama copiilor. Cu vremea Ion se domolește și necazurile acestea se dau uitării. Și Safta își făcea mereu pace, răbdînd azi bațjocora, mline sfîrcul gîrbaciului, poimîne gura satului, că pe Ion l-a văzut nu știu cine, prin Ceret, cu o muere de peste Vede.

Ion făcea tocmai așa cum istorisia zavistia. În pădurea întinsă, pe care o păzea și care atîngea cu colțurile ei patru sate, el se simțea și se purta ca un pașă. Femeia sau fata mare, prinsă cu crosna de lemne, plătia furțișagul cu cînstea ei. Erau și mueri rele, care mergeau în codru fără frică, făceau crosna cît puteau mai mare și făcînd-o cîntau de răsuna Ceretul. Acestea erau puține și Ion, sătul curînd de ele, isprăvea dragostea cu biciul. Asemenea și alte fără de legi le săvîrșea adesea pădurarul. Plin de putere și de mîndrie, nebun ca și roibuț de subț

el, pornea uneori călare într'o fugă viforoasă, din inima pădurii până în sat la cârciumă, ori de aci înapoi, la umbra cerilor înalți și deși. Lumea se dădea în lături din drumul lui, copiii se ascundeau țipînd, cei bătuți, cei globiți, cei necinstiți... suspinau adînc la Dumnezeu.

Bentu descălica la umbra neispită de ochii soarelui și prîpnea pe Roibu. Dacă zorise pe Safta să-i facă de mîncare și luase merindele în desagi : lucrul avea deosebită tilcuire. Pădurarul șuera între degete, haiducește, și de departe, din poene ori din întunericul stejarilor, răspundea alt șuer de leliță haiduceasă. Și pe cînd Roibu sufla și păștea printre ierburile neatînse decît de el, Ion vădea azima, plosca și mielul fript, lelița se vădea printre stejari. Dar acestea erau iubiri trecătoare, care țineau cîteva zile, cîteva săptămîni, și nu mai mult. Lui Ion Bentu i se ura curînd. După cum la băute nu-i mai ajungea acum orice fel de vin—mai prefăcut, mai cu apă în el—ci-i trebuia numai vin de cel bun, uitat de vechi și tare să-ți ia ochii foc, tot așa și în dragoste, Ion poftea acum o ibovneă de alt soi, cu alți nuri și cu altă scliviseală.

În deal la Mălinești, deasupra Vezii și deasupra faldurilor împietriți ai codrului, printre ceje dintii case mărginașe, era și casa lui Mandache al Popoi, care se iscălea Mandache Popescu. Așa dar Mandache era om cu ceva carte. Cînta la biserică, fusese notar, primar, dar procopsit mare nu era, deși se da mai mult cu surtucarii decît cu plugarii. Se însurase cu o fată dela țîrg, șezuse pe acolo vreo doi ani și venise apoi la Mălinești, în casa lui părintească. Tudora se măritase cu Mandache fără să-l iubească, măritată de nevoe, ca să șteargă un păcat de fată mare. Mandache o luase cu bună știință, ispilit de zestrea ei, pe care însă tata-socru nu i-o dăduse întreagă. Aveau numai un băiat, acum de șapte ani, care era în țîrg la școală, și trăiau în casa lor curată, orînduită foarte și plină de glastre cu pelagonie, destul de liniștit, dar fără de iubire.

Mandache ajunsese perceptor și umbla acum din sat în sat cu geanta cu bani și cu condicile de bir. Tudora sta acasă, albă și visătoare, străină și fără de pereche în sat la Mălinești, ca și florile ei de pelagonie. Se ducea adesea pe la țîrg să-și vadă copilul și pe părinți și atunci mai simțea și ea că trăește. Nu credea că e făcută să stea la țară, ea care știa să silabisească *Dorul* și se purta cu capul gol, ca fetele mari. Tudora își iubea copilul, își iubea și casa—pe Mandache nu-l iubea—dar se iu-

bea mai ales pe ea, fața ei de femeie sănătoasă și frumoasă, gîtul ei plin de mărgele, sinul ei rotund și tare, scăpînd din ilicel, ca un boboc de trandafir, din caliciu... Nu era păcat de ea, să-și treacă tinerețea, aici deasupra Vezii și a pădurii, ascultînd în iarnă urletele fiarelor, iar în nopțile de primăvară huiduelile ciufului?

Văzuse de cîteva ori pe Ion Bentu, dar numai în nouri de praf și în goana calului. Știa despre el că e un om crîncen și primejdios, groaza nevoiașilor care se furișează iarna în pădure ca să ciupească două-trei uscături. Dar Tudora n'avea nici o teamă, dimpotrivă, ar fi voit să vadă odată în ochi pe acest paraleu de pădurar. Și într'o zi de Paște (a treia zi de Paște) a venit la ei acasă însuși Ion Bentu, călare pe roibul lui, cu biciul într'o mină și în cealaltă cu un răvaș, dela Curte, către Mandache. Perceptorul era acasă. Cu Ion Bentu se avea bine, doar amîndoi erau tari și mari, pîrghiile stăpînirii și oamenii de toată încrederea ai boerului. L-a poftit pe Bentu să descalece și să ciocnească un ou roșu. Tudora le-a adus un clondir cu vin, ouă roșii și pine. Pădurarul s'a uîtat la femeia perceptorului cu mare mirare: Unde a fost muerea asta, până acum, de n'a văzut-o el, ori unde i-au fost ochii lui, de n'au zărit-o?

De atunci, Ion Bentu n'a mai slăbit drumul Mălineștilor, vadul Vezii și poalele pădurii care înconjoară satul. Și-a făcut drum de mai multe ori până acasă la Mandache, pîndind prilejul cînd acesta nu era acolo, i-a trimis Tudorei babe și iscoade, i-a trimis vinaturi și daruri cumpărate dela tîrg și i-a spus mai la urmă el însuși că îi e grozav de dragă. Apoi a început s'o impresoare cu rugăminți de întîlnire.

Tudora nu era fire slabă, dar nu știa de alt stăpîn decît de neastîmpărul trupului ei tînr și frumos și de dorul să rănească pe oricine cu frumusețea ei. Aproape două luni, nu din teamă ci din istețime, l-a făcut pe Ion Bentu să se ostenească în zădar și să scoată sufletul din Roibu. Pe urmă i-a trimis cuvînt că vine în cutare zi, l-a înșelat de două ori, dar a treia oară nu l-a mai înșelat.

Era o seară caldă și aburoasă, înainte de Sîn-Pietru. În apus, ardeau ca într'un cuptor, sub balauri roșii împlețiți, toate nestimatele poveștilor. Dincolo de Vede, peste codrii revărsați, stăpinea un fum ușor, fumegînd din aurul sleit pe creste, din arama scursă și închegată în părțile umbrite. În poteca Tudorei, printre porumbari și printre spini, painjini mari legau coarde de foc,

tăind poteca, oprindu-i calea, chemându-i parcă gândurile înapoi spre casă și spre cînte. Vedeă curgea în revărsare molcomă și sură, subț sălciile încremenite. Pasările din pădure se căutau și se chemau la cuiburi. Departe, niște oi treceau vadul, în farmecul clopotelor mici și picurate. O răsvrătire rea și frămîntată de respirația aprinsă, o amețală ca de vin, un diavol desmierdător și cîntăreț împingeau mereu devale pe Tudora, pe coasta singuratică. Frumusețea serii, sgomotele muzicale, unda caldă și liliachie a acestui văzduh de Iunie se închideau încet-încet deasupra ei, cu cît se apropia de fundul văii, ca trîmbele unei ape mari, care sorb încet și sigur puterea, respirația și conștiința celui sleit de înnot și în sîrșit învins.

În luncă, lîngă Vede, brațe vijelioase o hrăpiră pe Tudora, sărutări fără de număr o șterseră din rîndul femeilor cînstite și se simți apoi zburînd în seara din ce în ce mai neagră, sub sărutările reci ale frunzarilor despicați de Roibu, sub sărutările de foc ale amantului sălbatic. — A doua zi, a treia zi, o lună, două luni... Ion Bentu și-a uitat de slujbă, de casă, de copii și și-a legat capul de Tudora, pe viață și pe moarte. În vara accia, Mandache Popescu a dat foarte rar pe acasă, avînd mult de lucru cu poprirea și vînzarea grîului dela țărani datori cu birul. Ion Bentu și-a lăsat munca de acasă în seama fraților și a nevestei și s'a făcut că supraveghează tăerea unui petec de pădure de lîngă Mălinești.

Deci Ion, departe de nevestă, — Tudora, departe de bărbăt-său, au lăsat orice sfială de ceialaltă lume și au dus-o două luni într'o desfătare și într'o nebunie. N'au mai ținut socoteală de nimic și de nimeni și s'au întilnit aproape zilnic în pădure, la Tudora acasă și de cîteva ori și la tirg. Ion a risipit pumni de bani, pe vin, pe gătelile Tudorei și pe lăutari. Dela o vreme, a început să spună unuia și altuia, dintre cei mai bătrîni și mai cutezători care intrau cu el în vorbă, că el are de gînd să se despartă de nevestă-sa, ca s'o ia pe Tudora. Și foarte degrabă acest gînd i s'a pironit în cap, cu neclintire. Spre sîrșitul lui August, Mandache s'a înapoiat acasă, ca să stee mai mult. Bentu n'a mai avut ce face și s'a dus și el acasă. Știa tot satul de nebunia lui. Biată Safta, ca femeia, a început să-i spună că s'a făcut de rîs și și-a făcut toată casa de rîs, că ea nu mai poate de rușine să-și scoată în lume capul, că au și ei, flăcău și dela toamnă înnainte fată mare... Dar Ion Bentu nu i-a dat alt răspuns decît o temeinică bătae cu girbaciul. Și pe urmă, zece

zile în șir, a croit în dreapta și în stînga, a bătut și pe Safta și pe copiii, până i-a băgat pe toți în speriete și au fugit de acasă. Copiii cei mari s'au sprijinit prin casele unchilor. Safta cu cei micșori s'a dus în satul de alături, la tată-său.

După această ispravă, Bentu s'a suit la curte, ca să vorbească în taină cu boerul. I-a spus că vrea să se despartă de Safta, să despartă și pe Tudora de Mandache și s'o ia pe Tudora de nevastă. Boerul era un om bătrîn care văzuse multe și pășise multe. S'a uitat la el și a început să rîdă :

— Ce, ai innebunit, măi Ioane ? (Dar Bentu i-a răspuns cu supărare :)

— N'am innebunit de loc, boerule ! Mi s'a urit cu murea asta și vreau s'o gonesc, să iau alta !... Să-mi dai un răvaș cătră un avocat meșter din București, ca să mă învețe cum să fac și să-mi scrie formele de despărțenie.

Boerul a stat un ceas întreg de capul lui și i-a vorbit în toate felurile, dar văzîndu-l nestrămutat, i-a făcut o scrisoare cătră un avocat din București și i-a dat-o.

Bentu a plecat la București. În urma lui, firește, nevasta și copiii s'au strîns iarăși la cuibul lor, ca puii de pitpalacă, noaptea. În București, Bentu a stat până dincolo de Sîntă-Măria-Mică. Dar se vede că lucrurile n'au eșit tocmai după voia lui, fiindcă a venit acasă mut și întunecos ca pămîntul. În ziua aceea, n'a bătut-o pe Safta, dar de aci încolo în fiecare zi ! și i-a făcut viața nenorocitei un blestem și un iad. Bentu pierduse cu totul și fărîma de simțire omenească de mai înainte. Bea în circiumă cu nemiluita și cînd bea parcă turna spirt și gaz peste jarul firii sale rele și bătăioase. Cu pielea crestată de sîrscul biciului, cu ochii arși de lacrimi, cu gura plină de blesteme, Safta a cules porumbul și a adunat acasă, ca o albină mucenică ce era, și celelalte roade ale toamnei.

Bentu nu vrea să mai știe nimic din toate acestea. Avea spion plătit, știa cînd Mandache pleca de acasă și pornea ca un viitor, prin inima pădurii, spre coasta Mălineștilor. Iarna, în sărbători, Safta a venit de mai multe ori la curte și și-a smuls părul de desnădejde, în fața boerului și a cocoanei, rugîndu-i ca pe Dumnezeu să-l mai cerce pe Ion și cu binele și cu răul, doar s'o mai rușina, doar s'o mai înfricoșa și i-or veni mințile la loc. Primăvara, cînd au eșit plugurile la arat, Ion a pornit iar la București. De acolo a venit, de data aceasta, cu niște hîrtii legate în șervet. În ele, după cum îl învățase avocatul, trebuia

să iscălească. Tudora. Și Tudora a iscălit, la locurile însemnate cu cruce, ca într'un caet de caligrafie de clasa a II-a primară. Apoi Bentu s'a dus cu hîrtille și le-a dat în mîna oamenilor dreptății, din capitala județului.

Acasă Ion Bentu s'a făcut din ce în ce mai groaznic și, ce mai în sus în jos, i-a spus Saftai să se ducă în toată lumea și să n'o mai vadă în casa lui că îi taie beregățile. Și tot nu s'ar fi dat dusă femeia, dacă într'o seară n'ar fi văzut moartea de aproape. Au sărit vecinii și au scos-o din mîna lui Ion. Atunci Safta și-a dus copiii la tată-său și cu cel mai mare, cu Ilie, a plecat încotro a văzut cu ochii. Casa lui Bentu a rămas pustie. În aceeași vreme, soarta îl împinge pe Mandache să plece de acasă, cu condicile și cu geanta, după încasările de Aprilie. Bentu a aflat numai decît, a înjugat boii la car, s'a dus la Mălinești și a ridicat-o pe Tudora, din casa lui bărbat-său, cu toată zestrea ei. Apoi, ușor, nevinovat și fericit, ca un flăcău care-și aduce pe aleasă în casa părintească, a adus-o pe Tudora, în faptul serii, la el acasă.

Tudora, plină de viață și de viață, cum s'a văzut în casa protivnicii ei, s'a apucat să deretice și să schimbe. Era vrednică și de casă Saftai, dar vrednicia ei era necioplită și nespălată, pe lingă agerimea și curăția Tudorei. Foarte degrabă, Tudora a văruiat toată casa, a întins prin ea scoarțe și perdele, a dat afară unele lucruri vechi și i-a spus lui Ion ce-ar voi să-i mai cumpere dela țîrg, pentru cuibul lor de fericiți însurați. Bentu n'a mai așteptat, ci a fost gata să-i îndeplinească vrerea chiar a doua zi. A doua zi, din zori, Tudora a făcut focul în vatră și a pus pe pirostrii căldarea cea mare de spălat rufe. Ion a încălecat pe Roibu și a plecat la țîrg, într'o strălucitoare dimineață dela sfîrșitul lui Aprilie, cînd toți pomii sînt plini de frunză nouă și de păsărele îndrăgostite. Plecînd de acasă, a cuprins-o pe Tudora peste cozile lungi și grele, înfrățite mai jos de șolduri într'o panglică verde, și răsturnînd-o pe brațul stîng a sărutat-o, în pragul casei, cu drag nețarmurit—fără de presimțiri, fără de temeri!... fără să bănuiască nici de cum că ochi de flăcără îl spionau și pe el și pe Tudora, din revărsatul zorilor.

Safta și Ilie erau ascunși peste drum, într'un pătuleț din curtea lui Vasile, unul din frații lui Ion. Ei pribegiseră cîteva zile pe drumuri, se jăluiseră pe la cliți popi întîlniți, și după sfaturile tuturor se înapoiaseră în ajun pe înnoptate. Cînd Safta a văzut că Ion pleacă și că dușmanca ei a rămas singură în gos-

podăria ei, în casa trudei și a lacrărilor ei de femei cinstite și mucenică, toate suferințele înghițite până aci, toate bătăile și neomeniile îndurate, toată răsvrătirea inimii! au urlat în inimă-i ca un haitic de lupi. Era zi de lucru și bărbații din sat, printre care și cumnat-său Vasile, erau mai toți plecați de pe acasă, care încotro avusese treabă.

Cînd Ion Bentu a eșit din sat, toate cumetrele și suratele au început să se ivească pe la porți, să iasă în uliță și să se cheme. Era în inimile tuturor o de mai nainte înțelegere, care nu fusese luată prin cuvinte și n'avea nevoie de cuvinte. Era în inimile tuturor acestor neveste aceiași ură sălbatică împotriva ibovnicei frumoase și biruitoare, o ură ucigașă pe care nici o milă, nici o teamă cuminte și nici o răs-gîndire nu puteau s'o mai stăvilească. Safta și cu Ilie au intrat la ei în curte. După ei s'au luat citeva lelițe mai bătrîne și mai întăritate, iar celelalte au împănat gradul, ca niște corbi care așteaptă.

Tudora n'a prins de loc de veste. Un argat era la cîmp, altul fugise să-și ia tutun. Ea spăla în albie, lingă căldarea cu leșie, și cînta încet, neștiutoare și senină, cu mincile sumese pe brațele ei albe și frumoase, cu cămașa desfăcută pe pieptu-i de omăt, numai într-o fustă de lînă și cu picioarele goale. În această stare, s'a văzut deodată, față în față, cu Safta. Tudora n'o cunoștea, fiindcă n'o văzuse niciodată. Dar după înlățișarea ei de nebună, după ochii ei dogoritori, a înțeles, cu un fior de moarte între spete, cine e femeia aceasta. Tudora nu și-a pierdut, însă, cumpătul și la urletele Saftei a răspuns cu măreție:

— Mătușo, nu te știu cine ești și nu-mi pasă de d-ta. Ion s'a despărțit de nevastă-sa, eu m'am despărțit de Mandache și zilele astea facem formele de cununie...

Dar n'a apucat să isprăvească bine vorba și Ilie a trăs-nit-o în cap, cu ciomagul. Tudora a căzut în brațele călăilor. Cele cinci-șase cumetre care se luaseră după Safta au rupt din Tudora cu turbare. Fiecare vroia să-i dea un ghionț, s'o sgarlie până la sînge, să smulgă o șuviță din părul acestei pîngăritoare a cîstei căsătorești. Deci au încăerat-o toate și au măturat cu ea de jur împrejurul vetrei, unde fierbea căldarea cu leșie. O idee groaznică lumină atunci în capul întunecat de furie al protivnicei se toase de chinurile celeilalte:

— Stăi că te învăț eu acum să mai spargi casele cinstite și să mai speli izmenele bărbaților cu muere luată cu cununie!

S'a repezit la oala de pe vatră și a umplut-o cu leșie. Cumetrele urlară într'un glas:

— Așa Safto! Toarnă-i Safto! să se sature de vrednicie în casa altora!...

I-a turnat o oală în ceață, alta în sîn, dar nu le-a turnat bine, fiindcă Tudora se zbătea, se izbea ca un pește în năvod, și leșia s'a vărsat, jumătate, pe delături. Născocirea Saftei, însă, trebuia desăvîrșită și o desăvîrși cea mai în vîrstă dintre lelițe, una care vorbea pe nas și avea un bărbat frumos, mai tînăr decît ea:

— Apucați-o de picioare, bial... Acu toarnă-i, Safto, unde-i-a fost mai dragă lui bărbati-tău!

Cumetrele țipară de ciudă și de plăcere, altt erau de albe, altt de boerești, florile pe care Safta turna cu sete leșia clocotită. Cînd o simțiră pe Tudora moale, beția lor ucigașă se risipi într'o clipă. Pieriră toate din casă și din bătătură (Ilie pierise mai de mult) și tot așa și cele care pîndeau la gard. Safta își găsi în cap gîndul tîrziu și acum idiol, să trască pe nenorocita de Tudora la curte și la primărie. A ridicat-o de jos și a scos-o în pumni pe ulița satului. Ulița era pustie, dar, de prin coșeri, de după garduri, se auzia țoșnind:

— Bine i-a făcut! Ce-a căutat a găsit.

Nici boerul nu era acasă. Coccoana a eșit o clipă în prag și i-a arătat Saftei drumul la primărie. Lîngă primărie, biata Tudora a căzut sub crucea chinurilor ei sîfșietoare...

Am văzut-o și eu... Durerea din fața ei palidă și frumoasă n'am mai văzut-o de atunci pe nici o altă față. Vaetele ei pare-că le aud și acum. Icoana ei din ora aceia o revăd și azi, deplin de limpede, deși de atunci a trecut un sfert de veac, deși atunci aveam deabia vre-o șapte ani. Dar înțelesul și toată groaza acestei icoane au venit tîrziu, cu vremea... La o așa vedere, azi te-ai răsuci de groază; la vrista aceia înregistrezi cu nesimțirea și cu fidelitatea unui aparat fotografic. Pare că o văd! Frîntă în două, sprijinindu-se cînd într'un cot, cînd într'altul, de zidul primăriei, fiindcă spinarea îi era friptă. Pe picioare nu putea să-și mai sufere nici cămașa. Dela genunchi în sus, pe carnea opărită, ca sub niște cupe de șampanie, răsturnate și fără pedestal, la fiecare mișcare, apa se clătina în beșici... „Iubirea este tare ca moartea; gelozia e crîncenă ca iadul; jăratiful ei e jar de foc și flacăra ei este năpraznică. Ape multe nu pot stînge iubirea,

„nici riuri mari n'au putere s'o innece...” Cind, după ani de zile, am citit în Sfintele Scripturi aceste cuvinte vecinice, depărtata întâmplare a tresărit, în amintirea mea, tragică și desăvârșit de tlcuită.

*

Tudora a murit după câteva zile, în spital. Pe Safta au o-sindit-o jurii la un an ori doi de închisoare, iar pe tovarășile ei de crimă delă un an în jos. Ion Bentu a eșit din această nenorocire frînt, ca dintr'o mașină de treerat. Roibu, biciul și toată trufia lui s'au dus pe apa Vezii... Și cred că astăzi doarme la umbra zidurilor vechei minăstiri, în cimitirul pe lingă care trece drumul spre Mălinești, drumul de atitea ori bătut de copitele Roibului și de nebunia inimii.

G. Galaction

IN NOAPTE

Murmur lung de streșini, risipite șoapte
Cresc de pretutindeni și se pierd în noapte...
Rare ori prin storuri, o lumină scapă
De'mi aprinde 'n cale reci oglinzi de apă
Și 'mi trimite 'n față raza ei răsfrântă...

Ploaia bate 'n geamuri, streșinile cîntă.

Dar treptat, cu larmă potolită, scade
Cîntecul acestui tremur de cascade,—
Tot mai des, în preajmă umbre vii răsar,
Ploaia peste case pică tot mai rar
Și 'n grămezi de neguri apele se strîng...

Lumea 'ntreagă doarme, streșinile plîng.

Până cînd o rază de argint, în zare,
Lămurind pe boltă straturi de ninsoare,
Lin desface umbra și de crângi anină
Scînteeri albastre, boabe de lumină,—
Iar acum din taina cerului deschis—
Peste firea mută cad lumini de vis
Și 'n troene albe norii se desfac...

Dar cînd ese luna, streșinile tac.

*

Dormi, iubire dulce !...
Numai eu întîrzii, singur pe cărare,
Farmecul acestei clipe călătoare,—
Gîndurile mele vin să te deștepte,
Din pridvorul tainic să cobori pe trepte,
Să cobori în toamna limpede și rece
Și plîngînd cu mine clipa care trece,
Să-mi sporești durerea ceasului tîrziu
Cînd străin de tine, sufletu-mi pustiu
Va porni zădarnic, rătăcind pe drum,
Să sărute urma pașilor de-acum...

G. Topîrceanu

Caracteristice naționale din limba și literatura poporului englez

Imperiul Britanic are o suprafață de treizeci milioane kilometri pătrați, pe care trăesc și propășesc patru sute treizeci milioane de supuși: e recordul în istoria universală a omenirii.

Civilizația anglo-saxonă, sub toate înfățișările ei originale, normele ei de viață, limba și literatura engleză s'au format încetul cu încetul pe un teritoriu puțin mai întins decât suprafața țării noastre, în cursul mai multor veacuri de lupte interne, de cuceriri și influențe streine, de amestecuri de rase, de umilinți și suferinți singeroase.

Romanii cuceresc Britania în veacul întâiu sub Imperiu, dar cele peste trei sute de ani de stăpânire romană n'au izbutit să desnaționalizeze vechea populație celtică, nici să astimpeze avântul războinic și instinctul de independență națională al Cymrilor și Gaelilor din Țara Albionului.

Violența crudă și brutală a Teutonilor păgâni, a împins aceste populații celtice în părțile de apus și de nord ale insulei, unde, după cincisprezece veacuri de luptă de exterminare războinică și de asimilare pașnică, ele nu și-au părăsit încă cu totul nici limba, nici obiceiurile deosebite, nici aspirațiile naționale.

Năvălitorii Daneji din veacul al nouălea sporesc elementul teutonic de pe insulă și distrug începuturile culturii romano-creștine. Fiind de aceeași origină, vorbind aproape aceeași limbă și reprezentând cam același grad de civilizație cu Anglo-saxonii, ei dispar incurând în masa populației teutonice, fără a aduce mari schimbări în caracterul și limba ei.

Cuceritorii Normanzi introduc prin sabia regimul medieval al feodalității în veacul al XI-lea, și răpun deodată trufia anglo-saxonă, aruncând pe foștii stăpâni nemiloși ai Celților în rîndul robilor pămîntului.

Invinșii Anglo-Saxonii au suferit, veacuri, apăsarea și umilința dar, în cele din urmă, prin masa lor compactă și prin tenacitatea rasei, ei au ieșit biruitori formînd poporul englez de azi. E greu de fixat o dată sfîrșitul acestui proces istoric: în orice caz însă ea nu poate cădea înainte de veacul al XIV-lea.

Acest popor ridicat din păturile adinci și vechi, care absoarbe iute pătura stăpinilor normanzi, de îndată ce ea nu mai găsește puterea de rezistență în legăturile politice cu Franța, e un popor de țărani:—Londra abia pe timpul lui Shakespeare ajunge la 150,000 locuitori, cind populația Angliei întregi nu trecea de 6,000,000 locuitori.

Astfel, dela cucerirea romană până în veacul al XIV-lea, Anglia apare ca un vast alambic în care se frământă deosebite elemente etnice, pentru a ieși din acest amestec un nou popor: poporul englez modern.

În această insulă, în timp de aproape cincizeci de generații, Celtul, Romanul, Danezul, Anglo-Saxonul, Normandul s'a luptat, s'a asuprit, s'a răzbunat unul împotriva altuia, au suferit și s'au închinat toți aceluiași Dumnezeu,—singurul fir de unire netntre-rupt din veacul al VI-lea până azi.

Roma a sămănat aici credința în Christos, și nicăiri nu s'a prins mai adînc; Franța și Italia, în epoci deosebite, au întrodus sub cerul piclos al acestei insule nordice cultura sudică, și roadele ei n'au fost mai îmbelșugate sub cerul senin al Mediteranei; aici răsună întăiu cuvintele „drepturile omului“, și ecoul lor repercutat tirziu și zgomotos de Revoluția Franceză, schimbă viața politică a Europei.

Din această insulă pleacă în veacul al XVI Raleigh și alți colonizatori îndrăzneți, și azi întreg globul pămîntesc e încins de coloniile lui John Bull.

Din amestecul de rase, de însușiri, de limbi deosebite a ieșit un nou popor, cu o forță de expansiune necunoscută în istoria omenirii, cu o varietate de expresie în toate ramurile culturii omenești neîntrecută, cu o literatură bogată, adîncă, de unde Shakespeare privește peste timpuri și hotare.

Aceste sînt unele din evenimentele mari ale vieții istorice a vechiului și noului popor englez. Ecoul lor sufletesc a rămas înregistrat în limba și literatura lui.

*

Limba engleză—ca oricare alta—a crescut din viața sufletească însăși a poporului care o vorbește de veacuri. Autorii ei sînt masele anonime ale națiunii engleze și acei reprezentanți autorizați,—involuntari dar firești ai geniului național,—care defilează în istoria literaturii engleze.

Limba unui popor e poate cel mai direct exponent al vieții sale complexe; ea oglindește exact mișcările sufletului și împrejurările vieții lui istorice.

Limba nu e un product artificial, creat de știința gramaticilor și filologilor ori de pedantismul școlilor și al academiilor; ea nu recunoaște alt izvor de inspirație decît sufletul poporului care-i dă viață. De multe ori numai ea poate răspunde la in-

trebările pe care istoria și sociologia le pun asupra organizărilor societăților din trecut. *)

Limba engleză, — cu structura ei gramaticală teutonică, cu vocabularul ei latin mai cu seamă pentru sfera intelectuală, și german cu deosebire pentru cea emoțională, — poartă în ea mărturia atitor veacuri de viață istorică a popoarelor care au trăit pe pământul Insulelor Britanice.

Limba vorbită în Anglia e adusă de Anglo-Saxonii păgâni de pe țărmurile continentale ale Mării Nordului în veacul al V-lea, și, după cinci secole, ajunge să fie consacrată într'o literatură nu lipsită de valoare artistică, pe timpul regelui Alfred. Dar, în veacul al XI-lea Anglia încearcă o mare nenorocire națională : își pierde independența, sub cucerirea normandă. Întreaga populație găsită e despoiată în mod brutal de avutul ei ; vechea diferențiere în clase sociale dispare, de oarece toți locuitorii găsiți sînt aruncați în starea robilor pământului. **)

Noua societate constituită are clasele de sus streine de limbă și de neam.

Limba engleză urmează soarta celor care o vorbeau : din limbă literară, de Curte, vorbită de o clasă cultă, învățată în școli și mănăstiri, păstrată într'o literatură scrisă, ajunge limba unor ciobani care în ignoranța lor nu aveau alte mijloace de păstrare decît limba, urechea și memoria lor.

Graiul nu-și urmează evoluția independent de soarta poporului care o vorbește, de aceea limba engleză a fost degradată oarecum din rangul ei, ca și poporul cucerit. Unitatea ei ajunge deodată frântă în nenumărate dialecte rustice, care se întrec unele pe altele în corupția pronunțării cuvintelor și formelor gramaticale, desființînd în scurt timp bogatul sistem al inflexiilor, ajuns prea complex și greu pentru niște crescători de vite.

Această nouă limbă engleză nu apare în literatura scrisă pînă în veacul al XIII-lea, iar atunci e de nerecunoscut. Deosebirea între ea și limba regelui Alfred e mai mare decît între limba franceză și cea latină.

Limba veche engleză avea declinări și conjugări numeroase, număr dual, unsprezece forme pentru adjectiv, gen gramatical... Nimic din toate aceste în noua limbă : declinările desființate ca și conjugările, genul gramatical și numărul dual suprimate, iar bietul adjectiv rămas cu o singură formă din unsprezece. ***)

*

Dupăcum Englezul de după Cucerire, gonit la turma de vite a stăpînului, fu silit să-și schimbe și să-și simplifice

*) Otto Jespersen : Progress in Languages, Chap. I.

**) Alfred H. Welsh : Development of English Literature and Language, Vol. I, pg. 64 și urm..

***) T. R. Lounsbury : History of the English Language, pg. 241—255.

modul de viață, tot așa, constrins de mărginirea orizontului intelectual, el se văzu nevoit să părăsească și să schimbe mult din aparatul greoiu și încărcat, al limbii lui de mai înainte.

Operația aceasta de simplificare a gramaticii limbii, o face un popor de țărani incuți, dar plini de energia și vigoarea primitivă caracteristică rasei anglo-saxone și vieții aproape de natură a țăranilor.

Această tărie a caracterului poporului englez străbate în limba lui și rămâne până azi una din caracteristicile distinctive ale limbii engleze. După părerea competentă a lui Iacob Grimm: „Dintre toate limbile moderne, niciuna n'a atins atita vigoare și n'a ajuns așa de robustă ca limba engleză, prin nerespectarea și călcarea vechilor legi fonetice și părăsirea aproape completă a inflexiunilor. Nu este nici o limbă vie care să se poată compara cu bogăția, vigoarea ei intelectuală și concisiunea ei în expresie“.

Energia deosebită a limbii engleze se simte imediat în structura ei gramaticală, în predominarea caracterului monosilabic al lexicului și în accentul concentrat pe tulpina cuvântului de mai multe silabe.

Structura gramaticală a limbii engleze moderne e curat teutonică,—e opera *exclusivă* a poporului cucerit de Normanzi: „Nici o picătură de sînge străin n'a intrat în sistemul organic al limbii engleze. Gramatica, sîngele și sufletul limbii, e tot așa de pură și neamestecată ca și atunci cînd limba era vorbită pe țărmurile oceanului german“, spune Max Müller.

Vocabularul limbii engleze însă sugerează dela început, contopirea a două limbi din două trunchiuri cu totul deosebite: german și latin (francez). Acest aspect împestrițat și unic pune dela sine unele întrebări istorice.

*

Cînd și din ce pricini s'a făcut acest amestec?

Influxul cuvintelor franceze, în limba engleză, apare abia în a două jumătate a veacului al XIII-lea și e accelerat în prima jumătate a veacului al XIV-lea, cînd acest proces e oprit aproape deodată.*)

Timp de două veacuri după Cucerire, limba supușilor Engleji nu absoarbe deloc cuvinte din limba stăpînitorilor Normanzi. Inceputurile literaturii engleze din prima jumătate a veacului al XIII-lea, scrise într-o limbă cu caracter local, de niște preoți de țară, sînt aproape complet lipsite de cuvinte de origine franceză.**)

Limba engleză modernă, cu triumful ei asupra dialecte-

*) T. R. Lounsbury: The History of the English Language, pg. 104.

**) Layamon: „Brut“; Orm sau Ormin: „Ormulum“; Richard Poor: „Ancren Riwle“; Robert of Glouster: „Chronicle of England“ (scrisă în a două jumătate a veacului al XIII—prezintă același purism lexic).

lor locale, cu complectarea lexicului prin elemente franco-normande nu găsește consacrară literară până la Chaucer. *)

Se poate spune că, în cele două veacuri dela Cucerire, singura literatură națională a Angliei e cea franceză. Limba ce se vorbea la Curte și în societatea cultă, care se întrebuița în școli și în instituțiile statului, era limba franceză. Limba engleză e desprețuită, considerată aproape ca un stigmat social.

Normanzii cuceritori, ca și vechii Romani, introduseră un sistem de administrație și creară o atmosferă specială pentru desnaționalizarea populației găsite. Ei aveau de partea lor puterea dominațiunii politice și superioritatea culturală, adică: cele mai puternice mijloace de a asimila un popor cucerit. Stăpânirea lor a fost mai mult decât energetică, a fost absolutistă și impilătoare. Nu se poate spune că erau prea puțini, dimpotrivă: proporția lor era mult mai mare decât a vechilor coloniști din țările cucerite de Romani, care într'un timp mult mai scurt reușeau să asimileze populațiile cucerite și să le impue limba lor. Elementul francez sporește apoi neconținut în Anglia după Cucerire până în veacul al XIII-lea, și se poate spune că Franța întreagă apăsa asupra Angliei,—de oarece, aceste țări, nu erau de fapt deosebite. Mulți dintre marii seniori feudali franceji aveau proprietăți și în Anglia, iar regele Angliei ajunsese să stăpânească trei cincimi din teritoriul Franței.

Cu toate aceste, puternica rasă a țăranilor engleji rămâne neatinsă în ființa ei etnică, și timp de două veacuri limba vorbită de ei nu admite nici cea mai mică invazie lexică străină.

Cât timp legăturile feudale cu Franța dădeau putere dominațiunii franceze în Anglia, populația engleză a trebuit să sufere viața umilită și cu orizont mărginit de supuși ai vechilor cuceritori Normanzi. Pentru viața lor simplă, limba redusă ce o vorbeau nu avea nevoie de cuvinte nouă.**) Dar din veacul al XIII-lea puterea dominațiunii franceze în Anglia începe să scadă, prin pierderea provinciilor și domeniilor pe care regele și feodali franceji din Anglia, le aveau în Franța. Pe de altă parte, odată cu

*) A doua jumătate a veacului al XIV-lea.

**) John Wallis în „Grammatica Linguae Anglicanae“ (1653), citată de Jespersen, face cel dintâiu observația,—de atunci de multe ori repetată de alții,—că în timp ce cuvintele pentru animalele vii: vacă, bou, vițel, oase, porc, mistreț, cerb, (*cow, ox, calf, sheep, pig, swine, boar, deer*) sînt teutonice în limba engleză, aceste animale apar cu nume franceze cînd carnea lor e întrebuițată pentru pregătirea bucatelor: *beef, mutton, pork, bacon, brawn, venison*. Wallis conchide de aici că stăpînii normanzi lăsau țăranilor engleji grija de a crește vitele, dar nu le lăsau și carnea lor, pe care preferau să o minince ei. Jespersen explică această dublare a cuvintelor—la început identice—prin superioritatea bucatăriei stăpînitorilor franceji, ceea ce se dovedește prin foarte multe alte cuvinte de origine franceză, pentru sosuri și feluri de bucate. De asemenea cuvîntul *breakfast*, care e masa simplă de dimineață a Englezilor, e de origine teutonică, în timp ce *dinner, supper* și *feast*,—mese bogate,—sînt de origine franceză. E de observat apoi că cuvintele referitoare la *plăcere, petrecere, repaus, vîntătoare, jocuri de omorît timpul, îmbrăcăminte luxoasă*,—sînt de origine franceză: ceea ce arată, desigur, că Normanzii trăiau mai bine decât Englezii, în timpul Cuceririi.

scăderea apăsării de sus și închegarea unei clase naționale avute,*) Incepe o mișcare de emancipare a poporului de jos, urmată de o colaborare a claselor sociale pentru obținerea libertăților publice, și de o apropiere etnică între vechii cuceritori și cuceritori, pentru a rezista împotriva Franței. Înainte de începerea războiului de o sută de ani, în Anglia se născuse și sentimentul libertăților publice și sentimentul național, ca popor deosebit de cel francez.

În această epocă turbure, cu perspective de schimbări adânci în istoria Angliei, soarta masei țărănilor englezi**) se schimbă: emanciparea și lărgirea orizontului vieții ei, începe și se desăvârșește foarte iute. Limba engleză înregistrează această epocă istorică prin absorbirea în organismul ei a unui mare număr de cuvinte franceze, în secolul al XIII-lea și al XIV-lea.***)

Cu toată confuziunea raporturilor politice dintre Anglia și Franța în epoca medievală, — confuziune care ștergea hotarele naturale dintre aceste două țări, — caracterul țărănilor Anglo-Saxon pătrundea din ce în ce mai mult și dădea nota specifică caracterului viitorului popor englez modern.

„Fie în parte din cauza situației insulare a Angliei, fie și din cauza vieții politice intense care din perioada cea mai veche a însuflețit pe locuitorii ei, în această țară s'a format de mult un tip de caracter bizuit pe puterile proprii, care din epoci îndepărtate e în mod esențial deosebit de cel obișnuit pe Continent, — protivnic umilinților impuse de religie și mai puțin supus fricilor ei bolnăvicioase. Ca urmare, superstițiile întunecoase care au predominat pe Continent, și care au influențat atât de tragic imaginația secolului al XV-lea și al XVI-lea, nu au incolțit în Anglia“****)

Cît timp vechii Anglo-Saxonii au fost supuși și reduși la o viață simplă și incultă, ei și-au simplificat gramatica și au lepădat multe din cuvintele ce nu le erau trebuincioase, dar cît au păstrat din limba lor de înainte de Cucerire, au păstrat curat și cu îndărătnicie. Cînd au ajuns din nou stăpîni în țara lor, pe care încep să o organizeze pentru o nouă viață, ei își completează vocabularul limbii, treptat-treptat, cu cuvinte din limba foștilor lor stăpîni.

Limba engleză a triumfat în Anglia, nu limba cuceritorilor,

*) Feodalul normand din Anglia prefera să-și arendeze moșia, împărțind-o la mai mulți fermieri, în loc să o exploateze singur. „Acest obicei al cuceritorilor de a-și arenda pămînturile, oferi prilej aceloră dintre cuceritori care voiau să se îmbogățească, să se ridice la o situație egală cu a stăpînilor lor de odinioară. Întrebuințarea tot mai des a cuvintelor „fermă“ și „fermier“, de prin veacul al XII-lea, arată cei dintîi pași ai revoluției țărănești“. (Alfred H. Welsh: Development of English Literature and Language, Vol. I, pg. 64).

**) Orașul englez era la început o porțiune din țarină, unde lumea se întîmpla să se adune în număr mai mare decît în alte părți, fie pentru schimburi de mărfuri ori pentru apărare“. (Op. citat, Vol. I, pg. 65).

***) T. R. Lounsbury: History of the English Language, pg. 51—81.

****) Alfred H. Welsh: Development of English Literature and Language, Vol. I, pg. 73.

pentru că poporul care a triumfat politicește a fost cel *anglo-saxon*, nu cel franco-normand. *)

Și poporul englez a putut rezista și eși la urmă victorios, mulțumită însușirilor lui etnice.

Dominațiunea politică**) și superioritatea culturală sînt cei mai puternici agenți pentru a asigura triumful unei limbi, dar numai atunci cînd vigoarea poporului care aplică aceste mijloace de desnaționalizare a altuia, e mai mare. Puterea de asimilare a poporului roman e uimitoare pe timpul Republicei, dar ajunge mult mai scăzută pe timpul Imperiului, deși Imperiul roman ajunsese la apogeul culturii și dezvoltării sistemului său de dominațiune asupra popoarelor supuse.

*

Poporul englez cucerit de Normanzi nu era un popor barbar: el întemeiase cea dintăiu civilizație printre popoarele creștine. Cele dintăi monumente literare apar în Anglia cu patru sute de ani înainte de „*La Chanson de Roland*“. Pe timpul lui Carol cel Mare școala din York avea reputație neîntrecută pe Continent: ea îi trimete regelui franc pe marele învățat Alcuin; iar Beda „cel mai învățat om din lume“, pe care papa l-a chemat să-l consulte, era un călugăr englez, într'o umilă mănăstire din Anglia.

Cucerirea normandă intervine ca un accident în dezvoltarea istorică a poporului englez, care, dacă îi oprește avîntul timp de trei veacuri, în schimb îi întărește puterea de viață prin acea vigoare pe care omul o adună în organismul lui, cînd trăește în strînsă legătură cu natura.

*) Introducerea lexicului franco-normand în limba engleză e o nouă dovadă a teoriei lui Windish, care în scurt se poate rezuma: Un popor, ca și un individ, nu amestecă limba streină pe care o învață, cu cuvinte din limba maternă, dar își amestecă limba lui maternă cu cuvinte din limba streină, mai cu seamă cînd consideră acea limbă ca superioară în cultură. În Anglia a triumfat poporul și limba engleză: de aceea limba engleză s'a amestecat cu cuvinte din limba franco-normandă. În Franța și Spania, Franceii și Goții au fost desnaționalizați. Ei au învățat limba streină a cuceritorilor Romani, și au învățat-o fără să o amesteece cu limba lor națională: de aici lipsa cuvintelor france și gotice în limba franceză și spaniolă modernă. Pentru același motiv cuvintele galice n'au străbătut în limbile engleză, franceză și spaniolă, și cuvintele daneze în limba franco-normandă din Normandia, măcar că Normandia a fost cucerită de Daneji. Tot astfel se poate explica și lipsa cuvintelor dacice în limba noastră. Cunoscutul linguist Jespersen dă exemplu pe Frederick cel Mare, care scria cea mai pură limbă franceză, dar amesteca totdeauna limba lui maternă cu cuvinte franceze. Cam același lucru face orice Român care știe franțuzește.

**) Faptul că de obicei dialectul vorbit în capitală ajunge să se imple ca limbă literară a țării întregi dovedește același lucru. Acest fapt se poate observa și la noi. Dar un lucru care se poate observa numai la noi e, să zicem, *capitalizarea* limbii scriitorilor moldoveni din edițiile nouă ale scrierilor vechi. Acest fenomen e foarte interesant și caracteristic mai cu seamă din punct de vedere cultural.

Iată de ce poporul englez poate să aibă, îndată după emanciparea lui politică, pe Chaucer, și după o sută cincizeci de ani să producă cea mai bogată și mai strălucitoare înflorire literară pe care a avut-o vreodată un popor și care a lăsat omenirii pe Shakespeare.

Ecoul Renașterii italiene și schimbările profunde urmate în viața întregului Continent după Revoluția Franceză au atins și viața poporului englez. Limba engleză resimte aceste schimbări, prin nouă invazii de cuvinte streine de origină romanică în veacul al XVI-lea și la sfârșitul veacului al XVIII-lea. *)

*

Ușurința cu care Englezul împămîntenește în limba lui cuvintele streine amintește puterea caracterului lui de asimilare. De altfel, aceasta nu e singura sugestie de apropiere între limba și caracterul poporului englez. Otto Jespersen, profesor la Universitatea din Copenhaga, cunoscut ca unul din marii linguiști ai timpului, dovedește, cu prudență științifică și cu argumente scoase din o vastă erudiție, legăturile firești ce există între unele caracteristici ale limbii engleze și anumite însușiri sufletești ale poporului englez:

„Fără îndoială, e imposibil să caracterizezi o limbă printr'o formulă: limbile, ca și oamenii, sînt prea complexe pentru a putea concentra toată esența lor într'o expresie scurtă. Cu toate acestea, este o expresie care îmi vine în minte ori de cîteori mă gîndesc la limba engleză și o compar cu alte limbi: îmi pare în mod pozitiv și hotărît *bărbătească*; e o limbă a unui bărbat în putere și are foarte puțin copilăresc ori femeesc în ea. Foarte multe lucruri contribuiesc împreună să producă și să confirme această impresie: fenomene fonetice, gramaticale, lexicale, cuvinte și construcții care se găsesc și care nu se găsesc în limbă. Cel ce studiază limba engleză adeseori își amintește de caracteristica scrisului de mînă la poporul englez: dupăcum femeia engleză aproape totdeauna scrie într'un chip care în orice altă țară nu poate fi decît scrisul mînei unui bărbat, în același chip limba engleză este mai bărbătească decît oricare altă limbă din cite cunosc“.

„Din punct de vedere fonetic, limba engleză se poate caracteriza ca avînd energie bărbătească, nu însă forță brutală“...

„Limba engleză are sobrietate în expresie... Englezului nu-i place să se compromită arătîndu-se prea entuziast ori prea descurajat, și astfel limba lui ajunge sobră, prea sobră poate, ba chiar rigidă cînd scopul e de a exprima emoții. E în această trăsătură un amestec curios de ceva ce e considerat ca vrednic de laudă pe de o parte,—dorința de a fi strict exact fără a exagera ceva ori a promite mai mult decît poți ținea,—iar pe de alta de ceva ce e privit că trebuie să fie dezaprobat,—ideia că

*) T. R. Lounsbury: History of the English Language, pg. 175—180.

„ce ceva afectat, copilăros și femeesc de a-și da pe față sentimentele. Intră aici și frica de a apărea ridicul prin arătarea emoțiilor puternice“...

„E de observat faptul: cit de puține diminutive are limba engleză și cit de rar le întrebuițează“.

„Ordinea și consecvența, caracterizează stadiul modern al limbii engleze... Lăudind consecvența limbii engleze însă, nu trebuie să perdem din vedere faptul că, în cele mai multe cazuri, în care logica faptelor ori a lumii exterioare este în dezacord cu logica gramaticii, limba engleză este liberă de pedantismul îngust la minte care, în cele mai multe limbi, sacrifică pe cea dintâiu pentru cea de a doua, ori face pe oameni sfoși de a vorbi sau scrie lucruri care nu sînt «strict gramaticale»“.

În privința jurămintelor, imprecățiilor, exclamațiilor injurioase și injuriilor, același autor dovedește că „Englezii injură mai puțin decît celelalte popoare europene și că expresiile întrebuate în asemenea împrejurări sînt mai inocente în Anglia decît în oricare altă țară... Nu poate fi îndoială că limba Englezului de mijloc e mai puțin pătată de indecențe, de orice fel, decît cea a Continentalului din clasa mijlocie“.

Astfel caracterul bărbătesc și tenace, stăpînirea de sine pînă la înăbușirea emoțiilor, — izvorită din același caracter tare al rasei, — lipsa trăsăturilor feminine, dar și a brutalității crude ori indecente, — însușiri atît de cunoscute ale caracterului englez, — Jespersen le găsește reflectate în structura inimă a limbii engleze.

Mai departe autorul arată, printr-un studiu foarte amănunțit al fenomenelor fonetice și lexicale, cum limba engleză oglindește anumite raporturi din societatea engleză, stabilite prin spiritul democratic și pasiunea libertății individuale, atît de caracteristice poporului englez:

„Tendințele aristocratice ori democratice ale unui popor adeseori se arată în limba lui. De multeori se spune, pe Continent cel puțin, că tipica îngîmfare de sine a Englezului se arată prin faptul că limba lui e singura în care pronumele personal de persoana întâiu se scrie cu literă mare, în timp ce în alte limbi a doua persoană e onorată de această distincție. Weisse merge pînă a spune că «Englezul, care, ca stăpin al mărilor, se uită cu dispreț la restul Europei, nu scrie nici un cuvînt cu literă mare afară de scumpul *Eu*». Dar această afirmare are ceva din calomnie. Dacă îngîmfarea de sine ar fi fost cauza reală, pentru ce acest pronume nu se scrie cu literă mare și în alte cazuri decît nominativul? Cauza pentru care se scrie *I* (*Eu*)

*) Otto Jespersen: *Growth and Structure of the English Language*, pg. 2—16; pg. 242.

„este mult mai nevinovată, adică: obiceiul ortografic din evul
„mediu de a întrebuița un j ori I, ori de cîteori acest sunet era
„izolat sau termina un cuvînt. Așa că, din această particularitate,
„nu se poate trage nici o concluzie sociologică“.

„Pe de altă parte, obiceiul de a se adresa unei singure persoane
„prin un pronume plural a fost cu siguranță la început semnul
„unei tendinți spre deosebirea de clasă. Obiceiul a pornit dela
„împărații romani, care obligau lumea să li se adreseze ca la
„unele ființi de o valoare mai mare decît un singur om;
„și curtenia franceză a propagat acest obicei, în evul mediu, în
„toată Europa. În Anglia, ca și în alte țări, acest pronume plu-
„ral (*you, ye, voi, dumnevoastră*) mult timp a fost semnul unui
„respect deosebit: se întrebuița față de persoane superioare ori
„streine; *thou* (tu) arăta sau inferioritatea persoanei adresate, ori
„familiaritatea sau chiar intimitatea și afecția între cei care vor-
„besc. Limba engleză e singura limbă care a scăpat de această deo-
„sebite nefolositoare; ea a obținut singurul chip de a se
„adresa cuiva în mod demn de un popor care respectă drepturile ele-
„mentare ale fiecărui individ. Acei care regretă că n'au un pro-
„nume pentru raporturile intime și afectoase și care se gîndesc
„cit de drăguț e în alte limbi, cînd, de exemplu, doi amanți trec
„dela *vous* la familiarul *tu*, să nu uite că nici o limbă nu are un
„pronume exclusiv pentru relațiunile intime. Acolo unde ambele
„forme ale pronumelui trăesc, *tu* este foarte adeseori, cele mai
„de multeori poate, întrebuițat fără iubire reală, mai mult chiar
„ca semn de dispreț și de francă injurie. Pe lângă aceasta, e de
„multeori greu de a alege între amîndouă formele: uneori cineva
„se poate simți jignit de tonul prea familiar, alteori de tonul prea
„distanțat“.

„Limba franceză e ca o grădină artificială, stil Ludovic al
„XIV-lea, peînd limba engleză e ca parcul englez, care se în-
„tinde fără a arăta un plan definit, și în care și se permite să te
„primblî în toate părțile după propriul tău gust, fără să-ți fie frică
„de severul guardian, că te va sili să respecti regulamentele ri-
„guroase. Limba engleză n'ar fi fost cea ce este dacă Englezii
„n'ar fi deprinși, de veacuri, cu respectul libertăților individuale
„și dacă oricine n'ar fi fost liber să-și deschidă căi nouă“.

„Aceasta se vede de asemenea și în vocabular. Cu toate
„sforțările multor scriitori de înaltă valoare literară, Engle-
„zii niciodată n'au suferit să se institue la ei o Academie ca cea
„franceză ori ca cele italiene, care aveau ca scop principal regu-
„larea vocabularului, așa că orice cuvînt ce nu se găsea în Dic-
„ționarele lor era considerat ca nedemn de a fi întrebuițat în li-
„teratură. În Anglia fiecare scriitor este, și totdeauna a fost, liber
„de a-și lua cuvintele de unde voește, fie din stocul obișnuit al
„cuvintelor întrebuițate în viața de toate zilele, fie din dialecte
„ori autori vechi, sau din alte limbi, moarte ori vii. Urmarea este că
„dicționarele engleze cuprind un număr mai mare de cuvinte de-

,cit ale oricărui alt popor, și că ele prezintă un tablou variat de cuvinte, din cele patru părți ale globului pămîntesc". *)

Creșterea lexicului englez nu este numai un semn de putere de viață a limbii engleze în sine**); ea arată puterea de expansiune a poporului englez însuși. Următoarea tabelă comparativă a răspîndirii deosebitelor limbi moderne e foarte sugestivă. (Cifrele din coloana limbilor reprezintă datele statistice în milioane):

Anul	L. engleză	L. germană	L. rusă	L. franceză	L. spaniolă	L. italiană
1500	5	10	3	12	8½	9½
1600	6	10	3	14	8½	9½
1700	8½	10	15	20	8½	11
1800	40	33	31	31	26	15
1900	123	80	85	52	58	54

Urmărind istoria dezvoltării limbilor, din punct de vedere *strict filologic*, următoarea constatare apare evidentă: „În general limbile evoluează dela flexiunea polisintetică, prin aglutinare, la izolarea fără flexiune“. Autorul însuși găsind această propoziție prea tehnică și prea greoaie adaugă: „Dar poate e de preferat a formula aceiași idee astfel: *Evoluția limbii arată o tendință progresivă dela conglomeratele neregulate și nedespărțibile spre elemente scurte ce se pot combina liber și regulat*“. ***)

Legea cuprinsă în aceste două formule,—din care e greu de spus care e mai puțin greoaie,—pune implicit limba engleză în fruntea tuturor limbilor europene, din punct de vedere al structurii ei filologice: căci caracteristicile ei esențiale și distinctive sînt tocmai monosilabismul și lipsa inflexiunilor.

Privită ca document al psihologiei naționale, limba unui popor e un index al vieții lui, și istoria formării și dezvoltării ei

*) Otto Jespersen: *Growth and Structure of the English Language*, pg. 235—246; pg. 15—16.

**) Ușurința și libertatea cu care limba engleză primește cuvinte din alte limbi pentru a-și îmbogăți vocabularul, amintește curajul rasei de a se avînta în regiuni necunoscute, pentru a-și îmbunătăți viața și a deschide drumuri nouă expansiunii naționale; iar puterea de fertilizare ce capătă cuvîntul strein introdus, amintește puterea de propășire a regiunilor colonizate de Englezi. În adevăr: cuvîntul *mutin* în limba franceză a dat două cuvinte derivate; introdus în limba engleză, a dat zece derivate. Cuvîntul *elique* în limba franceză a rămas sterp; în limba engleză a dat unsprezece alte cuvinte. Din cuvîntul *due* Francezul n'a derivat nici un cuvînt; Englezul a format opt cuvinte. Dryden, unul din marii scriitori și mai cu seamă unul din marii constructori ai limbii engleze moderne, exprimă foarte plastic capacitatea limbii engleze de a înghiți cuvinte din alte limbi: „Eu negociez și cu cei vii și cu cei morți pentru îmbogățirea limbii noastre materne“. Unele cuvinte streine din limba engleză încă nu sînt fixate în vorbire,—trăesc însă sub o formă hotărîtă numai în limba scrisă. Astfel Muray povestește că la o întrunire de savanți a auzit cuvîntul *gaseous* pronunțat în șase chipuri. Cuvintele *hegemony* și *phthisis* se găsesc în dicționare pronunțate în nouă feluri.

***) Otto Jespersen: *Progress in Language*, pg. 127.

nu e decît un capitol al istoriei. Formele cuvintelor, schimbările fonetice, construcțiile gramaticale nu sînt decît un limbaj special prin care poporul însuși își povestește viața trăită.

E drept însă că acest limbaj uneori e incurcat ca un oracol și dă loc la interpretări deosebite, ba chiar contrarii. Vina însă desigur nu e a poporului: el e singurul istoric care nu greșește cînd își povestește istoria.

* * *

Mai complexe încă și mai cuprinzătoare sînt documentele sufletești cuprinse în literatura unei țări. Nimic mai personal decît opera unui scriitor: cu toate aceste, istoria literaturii unui popor nu e un studiu biografic ori bibliografic, ci e însăși istoria caracterului lui național. Cu cit personalitatea scriitorului e mai puternică, cu atît el pătrunde mai adînc înțelesurile vieții și ajunge astfel mai trainic și mai *reprezentativ*.

Un geniu, fie el cit de personal, spune Renan, întotdeauna aparține unei epoci și unui popor, chiar atunci cînd reacționează împotriva epocii în care trăește și a poporului din care face parte. „Fiecare e cetățeanul unei epoci tot așa ca și al unei țări“, e formula mai concisă a lui Goethe.

Oricit de variate ar fi personalitățile scriitorilor și oricit de deosebite sau de puternice ar fi influențele streine și spiritul trecător al epocilor, filiația sufletească a poporului se continuă peste veacuri în tot ce merită numele de literatură, — și face din toate aceste opere izolate, un singur document omenesc: biografia sufletului național al poporului însuși.

Un scriitor de spirit, englez, a spus că în literatură totul e adevărat afară de nume și date, iar în Istorie nimic nu e adevărat afară de nume și date. Sfîdarea aceasta aruncată istoriei, cu tot sofismul ei (căci cuvîntul „adevărat“ e întrebuițat cu două înțelesuri deosebite), nu e numai un paradox, dar e și o caracterizare. Istoria urmărește adevărul obiectiv, autenticitatea faptelor — fotografiarea lor, dacă cuvîntul se poate primi; pecind literatura artistică nu cere decît sinceritate în simțire și putere de sugestie în expresie, din care se naște misterioasa ei însușire de evocare a vieții. Istoricul povestește, literatul face o confesiune. Pe istoric îl controlăm cu isoarele autentice, pe literat cu propria noastră simțire. Dacă scrisul lui ne răscolește sufletul și ne face să trăim cu toată personalitatea noastră, atunci e scriitor adevărat; dacă nu reușește să ne dea *iluzia... unei vieți reale*, cu toată redarea exactă a *realității*, el nu e decît un fotograf, — oricit de *frumos* și-ar încadra fotografiile. Literatura adevărată e făcută din *viață*, și chiar cînd reprezintă „un colț de natură“, ea trebuie să-l treacă „printr'un temperament“, — nu printr'un aparat fotografic *realist*. Pe orice operă literară *trebuie* să se poată pune ca etichetă cuvintele lui Musset: *C'est moi qui ai vécu...*

Dar legături misterioase prind sufletul scriitorului de sufle-

tul poporului în a cărei limbă el își spune *viața lui personală* și legăturile sînt atît de organice, încît el ajunge reprezentantul firesc al acelor milioane de simțiri care vibrează în același *tempo* cu al lui. Astfel, opera unui scriitor se naște din viața lui personală, dar nota ei fundamentală capătă amploare numai prin acele nenumărate armonice care îi măresc ecoul în încăperile infinite ale timpului.

Istoria și știința ne dau comunicări de fapte și explicații de raporturi—adică cunoștinți unilaterale. Dincolo de domeniul lor se întinde domeniul tainic al literaturii, unde ochiul nu vede decît iluzii, dar iluzii curioase care ne fac să simțim natura intimă a lucrurilor și înțelesul real al vieții mai mult decît toate povestirile istoriei și explicările științei.

În adevăr: ce ne va face să simțim mai adînc și mai complex impresia unei zile frumoase de vară?

Datele termometrice și barometrice ale unui observator meteorologic ori frumoasele versuri din „Vara“ lui Coșbuc?

Priviam fără de țintă'n sus—	Și n'avea aripi să mai zboare!
Într'o sălbatică splendoare	Și tot văzduhul era plin
Vedeam Ceahlăul la Apus,	De cîntece ciripitoare.
Departen zări albastre dus.	Privirile de farmec bete
Și ca o taină călătoare	Mi le-am întors cătră pămînt—
Un nor cu muntele vecin	Iar spicele jucau în vînt.
Plutea 'ntr'acest imens senin.	

In lan erau feciori și fete,
Și ei cîntau o doină 'n cor.
Juca viața'n ochii lor
Și vîntul le juca prinplete.
Miei albi fugiau cătră isvor
Și grauri suri sburau în cete.

De unde cetitorul generațiilor viitoare va înțelege mai bine și mai în întregime viața societății descrise de Caragiale? Din paginile numeroșilor noștri istorici ori din operele marelui nostru scriitor?

Și oare descrierile stepelor rusești de Turgheniev ori de Gogol, nu sînt mai sugestive decît datele precise ale tuturor geografilor și botaniștilor care le-au studiat?

Istoria și știința se adresează la o facultate a noastră; literatura adevărată pune în mișcare *omul* întreg, pentru că în ea e închisă o viață *trăită*, cu puterea misterioasă de a vibra din nou ori de citeori un suflet în stare să o înțeleagă, se apropie de dînsa.

Istoria relatează faptele unui popor; literatura,—marea literatură,—te introduce în viața lui intimă. Aici simți cu fiorul *realității* bucuriile și durerile, aspirațiile și idealurile generațiilor care au trăit odată.

Trecînd oricît de nesistematic și de grăbit prin literaturile popoarelor, impresii și caracterizări deosebite se lămuresc și se clasifică dela sine ca și acele ce se capătă din călătorii prin țări streine. Deosebirea între popoare le poți vedea trecînd peste hotarele țărilor, deosebirea între epoci n'o poți simți decît pășind peste granițele vremurilor.

Pentru întăia călătorie ai nevoie de... multe, pentru a doua numai de un bun volum de literatură. Dupăcum prin mijlocirea muncii citorva generații, călătoriile prin țări streine se pot face azi ușor și sistematic, tot așa mulțumită hărniciei și priceperii studiosilor, literaturile streine sînt sistematizate și *selectate* în colecții *representative* care-ți arată direcțiile căilor*) pe care vrei să le străbați.

Nu trebuie să fii adînc cunoscător al literaturii franceze și e destul să fii familiarizat cu literatura engleză, ca să simți deosebirea caracteristică ce există chiar și în stilul celor două literaturi,—căci stilul se deosebește nu numai dela om la om și dela epocă la epocă, dar și dela popor la popor.

Stilul nu e decît *un aspect* al *fondului* în literatură; aderența între *formă* și *fond* e atît de organică încît orice încercare de separație ucide *viața* operei literare însăși. Definiția lui Buffon dată stilului, va rămînea veșnic adevărată. Carlyle, într'o limbă mai vulgară dar mai plastică și mai suggestivă, exprimă aceiași idee cînd spune că stilul nu e surful scriitorului ci pielea lui.

Există desigur o știință și o tehnică a scrisului, și un studiu al acestei tehnici, cu care literatura nu trebuie însă să se confunde. Sînt cunoscători abili și savanți ai acestei tehnici, care însă nu pot izbuti decît să contrafacă opere literare; iar pe de altă parte sînt literați adevărați care nu posedă această dexteritate: numele lui Balzac și Tolstoi vin desigur pe buzele cetitorilor,—lingă ei s'ar putea pune chiar și numele lui Shakespeare și al lui Carlyle,—dacă luăm în seamă stilul „babilonic“, din opera lui principală „Sartor Resartus“, care totodată e și una din cărțile mari ale literaturii universale.

Fără îndoială că nici o literatură nu dovedește o atît de perfectă știință a scrisului ca literatura franceză: stilul, în acest înțeles, pare un dar natural al poporului francez. El nu numai dă strălucire și un farmec deosebit operelor de adevărată valoare literară, dar reușește să însufle o viață trecătoare și scrierilor care n'au ce căuta în literatură—și care trec ca atare mai cu seamă în țările tinere...

Tehnica a progresat în toate industriile și'n toate artele, dar

*) Pentru literatura engleză, între altele, sînt bunele colecții ale prof. Henry Morley: Library of English Literature, 5 vol. in-folio. Multe lămuriri se pot căpăta din cele 11 vol. in-octavo ale aceluiași autor: English Writers.

desigur tehnica în arta scrisului, n'a ajuns nicăieri la acel grad de perfecție la care a ajuns în Franța. Inșă, dupăcum perfecționarea tehnicii în industrie a contribuit nu numai la îmbunătățirea ei, ci a dat și posibilitatea falsificării și imitațiilor produselor naturale, tot așa în artă, perfecționarea tehnicii poate îngădui și celor nechemati... să *pastișeze*. Astfel s'a creat industria artelor. Ca să fii artist, trebuie în primul loc să ai talent, — să pui viață în opera ta ; ca să fii fabricant de artă trebuie să cunoști tehnica. Care elev din școlile de Arte-Frumoase de azi nu știe mai multă tehnică a picturii decît măestrii Renașterii ? Și, desigur desemează mai bine decît ei.

Tehnica scrisului poate ajuta în a da o formă fondului, dar poate servi și pentru a ascunde lipsa acestui fond. Dela *distanță* o statue bine poleită se poate confunda cu una turnată în aur masiv... și cit de neegală e valoarea lor ! Timpul însă roade poleiala și gipsul fără valoare iese la suprafață.

*

Stilul în literatura franceză, excelează mai cu seamă prin însușirile lui intelectuale și estetice.

Poți lua la întimplare o carte franceză pentru a găsi în ea exemple de claritate și precizie, muzică în cuvinte, grație, armonie și fluentă în fraze, farmec în spirit. De mulțori îți atrage atenția și puterea de sugestie, dar nu tot atât de adeseori te impresionează puterea, energia și acea căldură care se ridică din credința adincă a sufletului și dă tonalitatea emoțională stilului.

În toate manifestările vieții lui, poporul francez se deosebește prin superioritatea gustului său estetic. Simțul proporției, al armoniei, al perspectivei, al combinării culorilor... apare încă mai evident la poporul francez cînd îl comparăm cu poporul englez. Cine a fost în Londra anul acesta, înainte de serbările încoronării, a avut prilejul să rămle uimit de atîta lipsă de gust în arta decorativă și în combinația culorilor.

În „Notes sur l'Angleterre“, Taine vorbește de lipsa de estetică a statuelor din Londra și compară statuia lui Nelson din Trafalgar Square cu un guzgan într'o prăjină. Dacă Taine ar putea vedea piața numită *George Square* din Glasgow, desigur că s'ar declara încîntat de statuia lui Nelson din Londra. Pe o suprafață de cîțiva metri pătrați, închisă privesții în trei părți de zidurile clădirilor înalte, sînt ridicate treisprezece statui. În mijlocul tuturor se ridică o înaltă columnă dorică, care prin asemănarea ei cu un obișnuit furnal de fabrică pare a simboliza caracterul industrialului oraș al Angliei. Pe vîrfurile columnei, ce privește peste acoperișurile caselor, e așezată statuia lui Walter Scott. Numai cei din mansardele caselor vecine pot să-i vadă fața. După atitudinea corpului pare că se uită mirat în jos la regina Victoria, care călărește atît de disgrațios pe lîngă piedestalul înalt

al marelui scriitor. Celelalte statui, prea îngrămădite, ies la marginea trotuarului, și, avînd zidul caselor în față regretă desigur că nimeni nu le poate cefi expresia figurii dela distanța cerută de perspectiva artistică. Singur Robert Peel, stînd la deschiderea unei străzi, poate fi înțeles din privire pentruce ține o mină ridicată.

Lipsa de gust a statuelor din Londra nu poate fi întrecută decît de acel cortej funerar în marmură albă așezat pe două rînduri atît de simetrice, pe Aleea Victoriei din Berlin. Și, o culme îmi vine în minte: nu știu care împărat german, ne mai găsind nume de generali care să nu fi fost eternizate în bronz pe străzile și pietele Potsdamului, a ridicat manechine îmbrăcate în uniforme cu coifuri pe capete fără fețe.

*

Anglia are stilisți, dar desigur nu în calitățile pur estetice ale stilului trebuiesc căutate însușirile literaturii engleze. Lipsa aceluï gust estetic ce-l găsim la poporul francez, e un deficit național și caracteristic al poporului englez. Ceia ce caracterizează stilul literaturii engleze e cea ce caracterizează întreaga viață a poporului englez: însușirile morale, nu estetice. Energia, vigoarea, acel curaj de a spune lucrul direct și simplu, seriozitate adîncă pînă în a alunga spiritul, simț metafizic... tot ce caracterizează sfera unei lumi sufletești morale: aceste sînt compensațiile, dacă nu chiar cauzele, lipsei de gust estetic în înțelesul precizat.

Concepția literară pe care scriitorii engleji o ilustrează în mod firesc prin operele lor și criticii o formulează prin teoriile lor, e mai strînsă de fondul moral și adînc al vieții decît de aspectul ei estetic.

Un adînc cunoscător al literaturii engleze, studiînd opera poetului Langland, face o digresie foarte luminoasă asupra caracteristicilor literaturii poporului englez:

„Pentru acei care cred că forma este singura parte importantă a poeziei, Langland abia pare să fi fost un poet; dar în orice caz el a avut în mare măsură acele calități care au contribuit atît de mult să facă Anglia și literatura ei mare. Căci geniul național englez e mai mult religios și moral, decît artistic. El excelează nu pentrucă are dispoziție pentru fraze frumoase, ori pentru artificialul stilului, ori o plăcere deosebită în căutarea frumosului pentru frumos, ci pentrucă privește viața cu curaj și în mod serios, și se silește în mod cinstit să afle ce este ea și ce însemnă. Sînt puțini flecari (triflers) printre scriitorii de geniu ai Angliei; și, de obicei, cei mai mari—Spencer, Milton, Bunyan, Wordsworth, Tennyson, Carlyle, Ruskin, Browning—sînt predicatori, oameni profund serioși, preocupați de propagarea unei învățături. Insuși Shakespeare, deși învățătura lui pare să fie mai puțin clară, este, chiar în spiritul și risul

„lui, tragic de serios și profund moral. Oricare sînt lipsurile lui „Langland ca artist, oricît de aspru, nearmonic și neegal e versul lui, el trebuie pus totuși în acest grup nemuritor, prin virtutea seriozității sale morale, pasiunea sa pentru dreptate, tenacitatea sa în urmărirea scopului.“

„Este o putere în el; cu toată neglijența versurilor lui, vigoarea caracterului lui ne stăpînește; avem în față un om care gîndește și ne face să gîndim, care simțeste și ne face să simțim, care vede și ne face să vedem.“*)

Înțelesul adînc al vieții e temelia literaturii engleze. Nu urmează de aici însă că înfățișarea artistică a literaturii n'are importanță esențială, dar puterea ei de viață și de trăinicie isvorăște din însăși viața omului. **) Tennyson întrebat odată să-și dea părerea asupra teoriei „artă pentru artă“, a răspuns că nu cunoaște altă artă decît *arta pentru om*. Carlyle nu admite nici poeziei libertatea de a se emancipa de legăturile adînci cu viața, de aceea o definește „cugetare muzicală“; iar marele critic Matthew Arnold, — Sainte-Beuve al Angliei, — îi aplică și ei definiția generală pe care a dat-o literaturii și care azi e admisă de criticii mari de artă din Anglia:

„Poezia este în fond o critică a vieții; mărimea unui poet stă în aplicarea puternică și frumoasă a ideilor la viață — la întrebarea: Cum să trăim? Adeseaori morala e tratată într'un chip îngust și fals; e legată cu sisteme de gîndire și credință care au trăit; e căzută în minile pedanților și traficantilor de profesie; ajunge plicticoasă pentru unii din noi. Uneori simțim plăcere chiar în o poezie de revoltă împotriva ei; în o poezie care și-ar putea lua ca motto: «Hai să ne desdăunăm în circumstăință de timp pe care l-am pierdut în moschee». Ori ne place o poezie indiferentă față de morală; ori o poezie în care conținutul poate să fie oricare, numai forma să fie îngrijită și elegantă. Ne înșelăm în fiecare caz; și cel mai bun mijloc de prevenire a greșelii noastre este să lăsăm mintea noastră să cerceteze marile și cuprinzătorul cuvînt *viață*, până ce vom ajunge să pătrundem în înțelesul lui. O poezie de revoltă împotriva ideilor morale e o poezie de revoltă împotriva *vieții*;

*) Henry S. Pancoast: An Introduction to English Literature, pg. 131—132.

**) Browning e considerat ca unul din cei mai mari poeți ai Angliei; cu toate aceste în multe din poeziile lui e atît de obscur că aproape nu poate fi înțeles. Un poem al lui, înainte de a-l publica, l-a dat d-nei Carlyle să-l citească. D-na Carlyle l-a citit într'o noapte și a doua zi înapoiindu-l poetului îi spuse că e admirabil din toate punctele de vedere, dar îl roagă să-i dea o lămurire: „Numele eroului e al unei cărți, al unui oraș ori al unui cîne“?

Obscuritatea cunoscută a poetului n'a descurajat pe Engleji, ci i-a făcut să întemeze o societate literară, — încă pecînd poetul trăia, — pentru explicarea poeziilor lui. Într'o zi un cititor al poetului adresîndu-i-se pentru a fi lămurit asupra înțelesului unei poezii, Browning luă poezia, o citi și apoi îi spuse: „Nu pricep, adresează-te la Societatea Browning“.

„o poezie de indiferență față de ideile morale este o poezie de indiferență față de viață“.

Conceptia sau chiar instinctul unei legături strinse dintre literatură și viața națională a maselor poporului a ferit pe scriitorii engleji să-și îngusteze orizontul sau să-și piardă independența față de patronii încoronati.

Semnul peceții poleite al unei literaturi de Curte ori de clasă restrinsă rafinată, în general, lipsește din literatura engleză. De obicei ea se adresează marelui public. Acest lucru a făcut pe un scriitor german să spue că literatura engleză e cea mai națională dintre toate literaturile dela nașterea lui Hristos până azi.

Același spirit al rasei anglo-saxone, care a născut libertățile publice și a ridicat libertatea de conștiință la dogmă de credință mai presus de existența statului, a pătruns și în literatura engleză.

Prestigiul literar nici al unui scriitor englez nu s'a putut transforma într'o tiranie literară așa cum s'a întâmplat cu Boileau în Franța, al cărui spirit aproape două sute de ani a impus sclăvia pseudo-clasicismului, scriitorilor franceji. Incercarea lui Pope n'a izbutit și autoritatea academiilor asupra formațiunii limbii e un lucru necunoscut în Anglia.

Apoi, servilismul de Curte, ca al strălucitoarei mișcări literare franceze de pe timpul Regelui-Soare, n'a pătat niciodată o mișcare literară din Anglia. Inflorirea literară franceză de pe timpul lui Ludovic al XIV se sprijinea pe un cerc mult mai strîmt decît mișcarea literară din Anglia, din timpul Elisabetei. E clar că publicul lui Corneille și Racine, nu putea să fie atît de numeros ca auditorul lui Shakespeare. Se poate spune, comparînd aceste două istorice mișcări literare, că cea din Anglia a fost mai independentă și mai democrată, cu rădăcini mai adînci și în sufletul omului și în al poporului; pecînd cea din Franța nu poate fi caracterizată prin aceste însușiri, deși a fost desigur mai rafinată și mai disciplinată de regulele clasicismului lui Boileau.

Libertatea de spirit a literaturii Renașterii engleze față de Curte se vede și din faptul că Shakespeare aduce pe scena teatrului pe regii din dinastia domnitoare, — pe însuși tatăl reginei, — și nu-i cruță în fața publicului. În Franța, până după Marea Revoluție, nici un rege al Franței n'a apărut pe scenă.

Dar Shakespeare nu este mai curajos decît înnătașii lui. Henry of Bracton, Justițiar al Angliei sub regele Henric III, — în însemnata și caracteristica sa operă scrisă pe la jumătatea veacului al XIII-lea, — *) definește astfel rolul regelui :

„Regele nu trebuie să se supue nimănui afară de lui Dum-

*) Cea dintăiu carte despre legile și obiceiurile engleze e a lui Ralph Glanville, Prim Justițiar al Angliei sub regele Henric II. A fost scrisă în a doua jumătate a veacului al XII-lea, și tratează despre procedură și despre cîteva principii pe care se bazează legile. Apariția literaturii legiste atît de demult e caracteristică pentru poporul englez.

„nezeu și Legii, căci legea îl face rege. Prin urmare regele să dea legii ceea ce legea îi dă lui: stăpînire și putere, căci nu e rege acolo unde Voința și nu legea, conduce“.*)

În veacul al XIV, „poetul poporului“ Wiliam Langland, considerat ca unul din cei mai mari scriitori ai Angliei, nu cruță în celebra lui satiră alegorică („The Vision of Piers Plowman“) autoritatea statului.**)

În același secol, „moralul Gower“, cunoscutul poet contemporan și prieten al lui Chaucer, în cel mai bun poem al lui („Vox Clamantis“), nu se sfiște să adreseze regelui Richard al II versurile:

„Fii liber, o rege, de păcatul lăcomiei; alungă inerția și îm-
potrivește-te ispitelor cărnilor, și cu bărbăție ține-te pe drumul
cel drept“.***)

Faimoasa „Utopia“, opera cu reputație universală a lui Thomas Morus, scrisă pe la începutul veacului al XVI-lea, nu-i decît un atac travestit al Cancelarului Angliei împotriva Regelui Henric al VIII-lea.****)

*

Brandes, vorbind de marii scriitori engleji din veacul trecut, arată că toți, afară de Keats, — care a murit însă la vîrsta de 25 de ani, — au fost nu numai luptători pentru idealuri sociale, dar chiar oameni de partid. Apoi el observă că importanța chestiilor pur literare (că meritele respective ale Clasicismului și Romantismului), deslipite de înțelesul *vieții* însăși, n'a fost atît de mult exagerată în această epocă în Anglia, cum a fost în Germania, Danemarca și Franța. Aceste fapte Brandes le explică prin „practicitatea națională“ a poporului englez.

Desigur însă că această „practicitate națională“ are un înțeles mai adînc și apare, dupăcum am văzut, sub diferite înfățișări, în deosebitele forme de viață ale poporului englez.

„De asemenea e multă fantezie în lucrurile practice ale poeților engleji; dar desigur e mai multă practicitate în morala lor și în atitudinea lor față de viață decît la poeții altor popoare. E mai mult bun simț în operele lor. Toți, fără excepție, se deosebesc prin o puternică *dorință de dreptate*. Wordsworth o moștenește dela Milton; Campbell, Byron și Shelley o simt intuitiv, și sînt gata prin puterea simțirii lor să sfideze lumea. Acest sentiment nu joacă nici un rol în viața marelui înaintaș german al lui Byron, — Goethe, nici în a mult înzestratului său urmaș francez, — Musset. Niciunul din acești doi n'a chemat vreodată monarhi ori guverne înaintea tribunalului dreptății“*****)

H. Morley, analizînd poemul lui Gower, — „Vox Clamantis“, —

*) Henry Morley: A. First Sketch of English Literature, pg. 82.

**) Ibid., pg. 132.

***) Ibid., pg. 142.

*****) Ibid., pg. 232.

*****) George Brandes: Naturalism in England, pg. 14.

spune că în el „auzim vocea care se silește prin întreaga literatură a poporului englez, să sprijinească dreptatea și să lupte împotriva nedreptății“.*)

Dar interesante și desigur foarte caracteristice sînt rîndurile citate de Brandes din scrierea poetului Shelley: „Speculations on Morals“:

„Dacă un om stăruiește să întrebe *pentru ce* trebuie să contribuie la fericirea omenirii, el cere un motiv matematic ori metafizic pentru o acțiune morală. Absurditatea acestui scepticism este mai puțin aparentă, dar nu mai puțin reală decît cererea unui motiv moral pentru un fapt matematic ori fizic“.

Aceste cuvinte ale etereului Shelley nu formulează o doctrină morală, ci arată o stare sufletească, un mod de simțire al celui mai mare poet englez, poate nu numai din veacul al XIX-lea.

Sentimentul libertății, atît de bărbătește și de covârșitor intrupat în opera literară a lui Byron, e caracteristic întregii literaturi engleze. Ne-am putea întreba: care dintre scriitorii mari ai Angliei n'a ridicat imnuri libertății? Cuvintele lui Wordsworth: „Trebuie să fim liberi ori să murim, noi care vorbim limba pe care o vorbea Shakespeare“—răsună în toată literatura engleză dela Chaucer pînă azi.

„Nici un popor nu e atît de pătruns de sentimentul neafectării personale ca poporul englez. Transmiterea acestei independenței în literatura engleză a făcut, în momente hotărîtoare, din arta ei o artă de caracter („Character-art“); și în perioada de care ne ocupăm (sec. XIX-lea), această calitate particulară produce în realitate noua mișcare în literatura Europei“.**)

Sentimentul naturii e de asemenea una din caracteristicile esențiale și evidente ale literaturii engleze. „Poeții engleji, spune Brandes, toți fără excepție sînt observatori, iubitori, adoratori ai naturii“.***) În ce literatură, natura a inspirat mai des muza poezilor și a scos accente mai puternice și mai înalte decît în versurile lui Burns și ale lui Shelley?

Brandes observă că sentimentul naturii transportat în domeniul social e revoluționar: astfel s'a întîmplat cu Rousseau. Această observație poate da desigur multe sugestii asupra mișcărilor sociale și literare din veacul al XIX-lea din Anglia și de pe Continent.

O caracteristică distinctivă a literaturii engleze, la care a contribuit desigur și pătrunderea moralei creștine în viața poporului, e desigur acel spirit de umanitate și simpatia adîncă pentru cei ce suferă, de care am vorbit în alt articol.****)

*

Raporturile între morală și estetică în literatură sînt foarte

*) Henry Morley: A. First Sketch of English Literature, pg. 142.

**) George Brandes: Naturalism in England, Chap. II.

***) Ibid., pg. 11.

****) „Viața Românească“, No. 9, 1911.

delicate ; ele nu pot fi cu totul despărțite nici prea mult apropiate fără să nu dăuneze operei literare. În Anglia, morala exagerată a Puritanismului a stricat mult dezvoltării literaturii pe timpul Restaurației ; în Franța alungarea eticei din literatură a contribuit desigur la întronarea concepției „artă pentru artă“ și poate și la libertinajul unei anumite literaturi decadente.

Addington Symonds, un critic cu mare autoritate, discutând formula lui Matthew Arnold că „arta e critica vieții“, trage toate concluziile din ea cu privire la raportul dintre morală și estetică în artă :

„Dacă un lucru e dovedit cu siguranță de întreaga istorie a literaturii până în timpurile noastre, acesta e că instinctul de conservare de sine al omenirii respinge arta care nu contribuie la hrana ei intelectuală și la susținerea ei morală. Omenirea nu poate sta mult timp în contact cu idei care se îndreaptă împotriva principiilor propriului ei progres. Orice artă pentru a fi în adevăr mare, trebuie să fie morală—trebuie să fie în armonie cu acele principii de conduită, cu acel ton de simțire, pe care instinctul de conservare de sine al omenirii civilizate trebuie să-l întărească. Aceasta nu înseamnă că artistul trebuie să fie în mod conștient didactic ori inoportun etic. Scopul eticei nu se confundă cu scopul artei. Cea dintâi analizează și instruește ; cea de a doua intrupează și desfătează. Dar pentru că toate artele dau formă ideilor și sentimentelor, armeană de aici că cea mai înaltă artă este aceea care cuprinde în sinteza ei cele mai complexe idei și sentimente. Cu cât un poet va cuprinde mai complex natura omenească ca tot și cu cât prezentarea acestei vieți în complexitatea ei organizată va fi făcută de dinsul mai complex, cu atât el va fi mai mare. Ori, toată lupta rasei omenești de la barbarie la civilizație este o neîntreruptă sfortare de a desvolta demnitatea ei morală. Numai prin păstrarea și întreținerea însușirilor morale noi progresăm. Organizarea tuturor facultăților noastre într'un tot perfect e armonia morală. Deci artiștii care aspiră la mărire nu pot fi nici potrivnici nici indiferenți față de morală“.

*

Literaturile deosebitelor popoare se influențează între ele, fără ca prin aceasta să-și piardă caracterul lor național.

Literatura engleză a primit în dezvoltarea ei, în mare măsură, influența literaturilor clasice și a literaturii franceze și italiene... *mai firziu, în măsură mai mică, a celei germane.* *)

Influența literaturii engleze asupra literaturilor europene a fost la rândul ei mare : cu scăderi și apogeuri în diferite epoci. În veacul al XVIII-lea și al XIX-lea se poate spune că ea stă-

*) T. G. Tucker : The Foreign Debt of English Literature, pg. 231—246.

pinea în Europa. Cu dispariția marilor scriitori ai epocii reginei Victoria, influența ei scade, cedînd locul Franței.

Franța și-a stabilit reputația că are talentul de a propaga ideile, pecînd Anglia e... insulară. În adevăr, ideile Revoluției Franceze s'au răspîndit din Franța, dar pentru Anglia ele erau lucruri de mult cunoscute. Mai mult: Voltairianismul n'ar fi existat dacă Voltaire nu ar fi trăit trei ani în Anglia; Rousseau și Diderot datoresc foarte mult filozofiei lui Locke și inspirațiilor literare din Richardson; iar „L'Esprit des Lois“ al lui Montesquieu e tot atît de mult pătruns de spiritul libertăților engleze, ca și „intoarcerea la natură“ a lui Rousseau de iubirea de natură a Englezilor.

Dacă Renașterea clasicismului pleacă din Italia, renașterea medievalismul romantic pleacă din Germania. E poate însă mai exact de dat Germaniei, în această mișcare, rolul pe care l-a avut Franța în Revoluția Franceză: de propagatoare—nu de inițitoare. Înainte de a începe mișcarea romantismului german, Percy publică volumul „The Reliques of Ancient English Poetry“, iar spiritul vechilor balade engleze și scoțiene și geniul lui Shakespeare au scos Germania de sub jugul sclăviei literaturii franceze. Din aceste izvoare s'au inspirat Goethe, Herder, Bürger... Goethe și Schiller recunoașteau pe Shakespeare de model și de maestru. Influența pe care Goldsmith a avut-o asupra sa, Goethe o mărturisește singur *)

Astfel, dacă ideile celor două mari mișcări de după Renaștere au fost propagate în Europa de Franța și Germania, ele s'au născut însă pe pămîntul britanic. Amîndouă au răsărit din două sentimente puternice care se găsesc dominante în viața publică și privată a poporului englez ca și în viața lui ideală cuprinsă în limbă și literatură: iubirea de libertate și de natură. Legătura între ele este atît de strînsă încît de multeori ele se identifică ori se simbolizează în versurile poezilor. În unul din sonetele dedicate Libertății, Wordsworth face ca Marea și Munții să ridice imnuri Libertății:

„Două voci sînt; una e a Mării,
„Alta a Munților; fiecare o voce puternică:
„De amîndouă, din epocă în epocă, tu ai fost desfătăta,
„Ele au fost muzica ta aleasă, o Libertate!“ **)

I. Botez

*) Henri Morley: English Writers, Vol. I, pg. 107—108.

**) Two Voices are there; one is of the Sea,
One of the Mountains; each a mighty voice:
In both from age to age thou didst rejoice,
They were thy chosen music, Liberty!

Scrisorile...

Cuvintele închid o vrajă neînchipuită în ele.

Și ei amîndoi, ca unii ce-și petrecuseră multă vreme ca să le înțeleagă taina, cumpănindu-le în balanța lor de aur, o știau aceasta. Și cum erau departe unul de altul, își scriau în fiecare zi. Sufletele lor îngemănate își trimeteau ecouri și dragostea, neîntinată de nimicurile și mizeriile unei vieți duse la un loc, sporea cu maldărul de scrisori. În ele era tot ce era mai bun în sufletul lor.

Cele scrise în amurguri, cînd melancolia crește din unghere și sufletul e furat de nostalgie, cu litere de umbră păreau scrise, cu vorbe în surdina înginate, cu pauze de întunec vioriu întrerupte. Cele scrise dimineața, cînd e soare, cu vorbe vocalice și sonore ca picurii de apă ce cad într'un afund de fîntină, turburîndu-i adîncul în cercuri, așa vibrau de clare. Era cînd soare, cînd umbră în ele, căci pe artist un instinct innăscut îl vestește și e firesc ca atunci cînd arta nu mai poate găsi nimic, să găsească iubirea ceia ce n'a fost ea în stare. Știind că gîndurile lor nu vor fi cetite decît de ei, o cochetărie ascunsă îi făcea să-și îngrijească forma, să găsească cuvîntul anumit, care face să tremure sufletul îndelung și care închide în el mai mult decît îl încapă literile.

Ele oglindeau toată viața lor, resfringeau toate priveliștile pe unde trecuseră, spuneau toată poezia minutelor lor de inspirație, vedeau toate îndoelile și cîntau toate avinturile. Depărtarea le fermeca toate și apoi amorul deschide pretutindeni perspectivele cele mai nebănuite. Gîndul ca vîntul cel nevăzut care nu cunoaște hotare nici stavilă, ca sufletul acesta viu și liber, care se plimbă și rătăcește în voe, pe unde îi place, care se înalță de pe mări unde flutură albele pinze, sau vine încărcat, minînd înaintea lui cine știe ce miresme,—astfel rătăcea și el, căutînd

apoi să închidă tot ce văzuse și simțise, în cuprinsul unui plic ce avea să străbată lumea.

Și așa, albe și roze, albastre ori viorii, ca niște păsări călătoare răzlețite de stol, plicurile veneau, se încrucișau pe drum poate, neștiute, scriau drumul dorului de-alungul lumii, ca apoi, odată ajunse la timp, să-și povestească celorlalte noile știri aduse cu ele de aiure...

Ecourile ce se întrebau și își răspundeau, fulgii aceștia de toate culorile, ce-și încrucișau calea și apucau pe drumuri osebite, fărâmiturile acestea, pe care le desprinde amorul din suflet ca petalele unei roze, turburate de mireasma ei însăși, ce străbătuseră atîta cale, făcuseră atîtea ocoale, dornice parcă de a se regăsi, de a se revedea din nou, nostalgice parcă de a întregi la un loc mănunchiul acestor două suflete plămădite din atîtea flori deosebite, se făcură din ce în ce mai rare însă și dela o vreme încetară.

Două plicuri numai, ca ultimii fulgi pe care li mai poartă vîntul după o furtună, își mai încrucișară calea.

Marele amor ce aplecase de atîtea ori capetele visătoare ale acestor doi îndrăgostiți pe zăpada filelor albe, marea pornire ce alerga în căutarea cuvintelor rare ce închid în ele mai mult decît numărul de slove ce-l alcătuiesc, aprigul dor ce ținea veșnic treze ecourile capriciosul joc de flacări, trebuia să se stingă și el...

Și cum scrisorile, în fond, sînt minutele de slăbiciune ale sufletului, pornirile neînfrinate, cînd poate voința nu mai e stăpînă pe cugetare, mărturia mută a atîtor intimități,—ce-ar mai căuta în stăpînirea unui străin, cînd pornirea din care au fost scrise a murit?

Și eroii mei atunci, ca și mulți alții, au hotărît să reintre fiecare în stăpînirea acestor mărturii ce i-ar fi stinjenit poate mai tîrziu. O întîlnire fu pusă la cale și cel ce fusese mai înflăcărat poate, luîndu-și comoara ce-o ținea închisă de ani de zile într'o cutie frumos încrustată, urcă scările dragei lui spre a-și lua, în schimb, scrisorile sale.

De ce urca însă treptele, de ce se simțea mai induioșat și privea mai sfios la cutia aceasta pe care o ducea cu dînsul, ca pe un sicriu. Nehotărît rămase cîteva clipe lingă ușa, apoi sună încet. În pridvor, un miros puternic îl întîmpină. Nepăsătoare, lumea târcată a florilor privi la el.

Fețe roșii și albe clintiră abia; verdele trist al plantelor de iarnă îi strecură ca o umbră pe suflet. Se reculese însă și în-

trind în salonul unde toate erau cunoscute de atîta timp, așeză stingaci cutia cu relieve lingă masă și așteptă.

Albă și sveltă, într'un matineu de dantele, ținind o cutie la fel în mîină, iubita lui intră și în timp ce el, stînjelit, își înclina capul salutînd, ea, cu o mișcare liniștită, puse cutia pe care o adusese, lingă a lui.

Un miros bine cunoscut de liliac se împrăștia în casă și în tăcerea aceasta cum stau amîndoi alături și departe totuși, cunoscuți și străini, unul în fața celuilalt, lingă cutiile așezate pe masă ca două sicrie, o rază veselă de soare intră și umplu cu un praf de aur tot cuprinsul.

Străin și ca venit de departe parcă dulcele glas ce răsuna de-atîtea ori altfel pentru el, întrebă :

— „Sunt toate ?“...

Și el, deschizînd cutia, în care stau gramadă sfărîmăturile ei de suflet, portretele de eri și mai de mult, florile uscate din alte primăveri, voind să pară cît mai nepăsător, răspunse :

— „Toate !“

Și cu un gest, răsturnînd cuprinsul, le arătă. Albe și roze, albastre ori viorii, ca o ninsoare multicoloră, plicurile se răs-pindiră pe masă și tot trecutul, tot ce fusese, tot ce închideau în ele, reînviă pe neașteptate.

Pală, mina ei mișcînd o umbră, se întinse și ea spre cutia unde dormeau scrisorile lui și făcu același gest, ca și el.

Și acum grămezile amîndouă, prietenele de eri și potrivni-cele de astăzi, obositele păsări ce nu mai puteau să sboare, liniștii fulgi ce făcuseră atîtea ochuri, fărîmiturile acestea pe care le desprisese amorul din sufletul lor ca petalele unei roze turburate de mireasma ei însăși, mult dornicele de a se revedea și de a reintregi la un loc mînunchiul acestor două suflete făcute din atîtea flori deosebite, zîmbiră trist o clipă una în fața celeilalte.

Turburată ea întinse din nou mîna și luă una la întimplare pe care își aruncă ochii. Un zîmbet de ironie se ivi pe marginea gurii și aruncînd-o în grămadă, luă alta. El, ca să nu i se vadă turburarea care îl ciștiga, făcu la fel, dar pe buzele lui nu înflori ironia ci un zîmbet trist și plin de nesfirșită melancolie.

O lacrimă îi împinzi vederea și literile începură a juca, și atunci uitînd parcă unde se găsea și uitînd pentru ce venise, nevăzînd ochii albaștri ce se ridicau mirați asupra lui, urmă să cetească înainte ca și cum în minutul acela primise scrisoarea aceasta pe care o ținea în mîină și nu în alte vremi, într'un ceas care bătuse de mult și nu mai avea să se întoarcă înapoi...

Ea, ciștigată la rîndul ei de farmecul tainic ce-l închid în ele cuvintele, de puterea aceea ascunsă care are darul de a învia vremurile și de a te face să trăiești clipa pe care o închide, simți că i se umezesc ochii de lacrimi. Ar fi voit să-și întoarne capul, să n'o vadă el, să nu facă o mișcare; dar ti era teamă până să și clipească, nu cumva lacrima ce-o simțea între gene să i se rostogolească pe obraji și să-i vădească înduioșarea.

Cuprins de aceiași simțire, el îndoi repede scrisoarea care începuse să-i tremure în mînă și apropiindu-se din nou de masă, fără să privească la ea, începu să-și adune scrisorile. Dar una cite una le luă și cercetindu-le, își aminti de unele scrisori ce nu le afla în grămadă și zise :

— „Cele scrise din Roma nu le găsesc“ ...

— „Trebue să fie“ ...

Și aplecați pe masă, amindoi, începură să caute. Mîinile lor se atinseră. Parfumul de liliac mirosi și mai stăruitor alături de el și glasul ei sună din nou :

— „Uite, ici sînt cele din Paris... Acestea sînt cele scrise acum un an... Și iată și cea dela început, cea dintîiu pe care mi-ai scris-o“ ...

— „Da, mi-aduc amînte“, și cu frunțile aproape alăturate cu ochii alergînd pe aceleași linii, lurați de vraja trecutului, începură să cetească împreună. Năvalnic tot ceia ce fusese reventea, toate amintirile se redesteptau ca și cînd dase la o parte cineva o perdea; și amorul, pierdutul lui amor, ca un pribeag ce-ar apărea într'un afund de alee, căutîndu-și drumul, păși din nou spre ei; și două lacrimi căzură în același timp pe filele veștede ale scrisorii...

Și cum pribegele ce colîndase lumea făceau acum o singură grămadă, asfel și cei doi veniți cu gînd vrăjmaș unul către celălalt, vrăjiți de farmecul și puterea ce-o ascund în ele slovele, căzură unul în brațele celuilalt.

D. Anghel

Aniversarul al 50-lea al Centralei Culturale Române din Ungaria *)

Am înaintea mea un volum de 339 pagini intitulat: *Transilvania*. Revista „Asociațiunii pentru Literatura și Cultura Poporului Român”. Număr jubilar 1861—1911.

Chiar din titlu se vede despre ce e vorba: în anul 1861 s'a înființat, mai cu seamă prin stăruința mitropolitului de atunci din Sibiu, Andreiu Baron de Șaguna, o societate de apărare, avînd de scop să se alcătuiască un centru cultural pentru Romîni din Transilvania. Din denumirea de astăzi nu esă nici de cum la iveală cum că terenul activității ar fi fost mărginit pentru societate la fostul principat al Transilvaniei, și nici numele prescurtat al societății—„Astra”—nu arată așa ceva. Tot așa este bătător la ochi că organul societății poartă până în ziua de azi numele „Transilvania”.

Toate aceste contradicțiuni aparente se explică prin faptul că, dela 1861 până la 1896,—vasăzică vreme de 35 ani deplini,—„Asociațiunea” într'adevăr fu menită pentru Romîni transilvăneni, și scopul acesta era vădit și din denumirea de atunci: după cuvîntul „Asociațiunea” urma o precizare de mai aproape—„transilvană”, și din silabele dela început ale acestor două cuvinte s'a alcătuit numele prescurtat „Astra”. Și acest nume a rămas până astăzi, cu toate că nu este în acord nici cu numele complet de acum, nici cu terenul activității societății mai întins de acum. O-biceiul de a întrebuița prescurtarea aceasta nu datează (dacă nu mă înșel) decît numai din vremea cînd, din motivele pe care le voi pomeni îndată, s'a ivit trebuința ca din denumirea completă să se lase afară cuvîntul „transilvană”.

Că denumirea prescurtată a devenit atît de populară, aceasta se pricepe pe de o parte prin cruțare de vreme, pe de altă parte însă, și încă mai mult, prin sensul simbolic al cuvîntului latin

*) Acest articol va apare și în revista bohemă „Ceskó Revue”.

„Astra“, adică stele, la care s'a ajuns prin această prescurtare. Și într'adevăr: după cum chiar în anii 1876 și 1879 și mai ales anul acesta, la jubileul de 50 ani, am avut prilejul s'o constat, Rominii din Ungaria privesc la centrul acesta cultural al lor ca la o stea strălucitoare care, din întunericul și din ignoranța de odinioară, are să-i ducă în țara făgăduinții, în împărăția culturii și a civilizațiunii. Cum că ținta aceasta, pe care bărbații romini eminenți ș'au pus-o, a fost și încă este o țintă înaltă, cine dintre cei care cunosc relațiunile naționale din Ungaria s'ar îndoi de lucrul acesta? De aceea pentru „Asociațiune“ desigur s'ar potrivi ca motto cunoscutul: „Per aspera ad astra!“ („pe căi ripoase la stele!“).

Vorbind despre o societate din activitatea căreia politica dinadins s'a exclus, n'am de gând să amintesc cunoscuta politică maghiară față cu „naționalitățile nemaghiare“;—despre un lucru însă tot trebuie să vorbesc: cum adică s'a întâmplat că în anul 1895 „Asociațiunea“ a renunțat la numele său istoric, lăsând afară cuvântul care mărginea activitatea sa la o parte anumită a țării locuite de Romini.

Aceasta nu s'a făcut de bună voie. Ungurii în năzuințele lor spre uniformarea statului ungar nu puteau de loc să se împrietenească cu gândul că dăinuiește o societate care, deși are numai scopuri culturale, este până astăzi organizată pe baza împărțirii politice deodinioară a țării, fiind principatul Transilvaniei era ocirmit de un guvernator special (în anul 1861 a fost principele Liechtenstein); și așa guvernul în anul 1895 și-a arătat dorința să se lase afară din denumirea societății cuvântul care deștepta bănueli și „Asociațiunea“ s'a și supus cu înțelepciune. Cu înțelepciune, nu numai pentrucă astfel a înlăturat primejdia, care altmintrelea ar fi amenințat existența sa, ci și fiindcă așa a putut întinde terenul activității sale și la ceilalți Romini din Ungaria.

Cum că lucrul acesta putea să-i fie simpatic, se pricepe dela sine și „Asociațiunea“ a și dovedit-o cu douăzeci de ani mai înainte. Chiar în anul 1874, în anul al 13-lea al activității sale, adunarea generală hotărîse ca anul următor adunarea generală să se țină afară de marginile principatului transilvănean, în Lugoj. Hotărîrea aceasta însă nu s'a pus în lucrare, fiindu-i teamă, și încă cu drept, comitetului „Astrei“ că această călcare a statuteilor ar fi putut primejdiu existența societății. De aceea în adunarea generală din anul 1875, care s'a ținut iarăși într'un oraș din Transilvania, s'a adus chiar hotărîrea că activitatea „Asociațiunii“ trebuie, și de aici înainte, mărginită numai la Transilvania, și aceasta se și practică vreme de douăzeci de ani următori.

După cele spuse s'ar părea lucru de nepriceput cum Rominii din Ungaria n'au pus la cale schimbarea de statute, ce avea să le aducă foloase, chiar în anul 1874, ei înșiși, neașteptînd momentul cînd guvernul le va impune aceasta. Nu sînt destul de bine informat despre împrejurările politice din acea vreme, presupun însă că atunci guvernul ar fi refuzat învoirea sa unei

atari hotăriri a adunării generale, fiindu-i teamă, din nu știu ce motive, de această unire pe terenul cultural a tuturor Românilor din Ungaria, pebind cu douăzeci de ani mai târziu lucrul acesta ca un măr copt le căzu în sin.

Cetind istoria „Asociațiunii“ dela cele dintâi începuturi până azi, am băgat de seamă c'a fost destul de îndelungată vreme în răstimpul căreia societatea cea nouă avea să se lupte cu numeroase piedeci, care în mare parte izvorau din deosebirea confesiunilor de care țin Românii din Ungaria, uniți și neuniți. Cu toate acestea chiar în anii 1876 și 1879, în vremea petrecerii mele între Românii transilvăneni, vedeam cum „Asociațiunea“ începea a se întări desfășurând din an în an o activitate mai rodnică. Și ca să devie deopotrivă de simpatică membrilor ambelor confesiuni, se caută a se proceda așa ca atunci când președintele este de confesiunea neunită, vicepreședintele să fie de cea unită și viceversa.

Programa adunării generale jubilară de anul acesta a fost, după cum lesne se pricepe, cu mult mai bogată decît a tuturor adunărilor generale premergătoare, după cum se va vedea din rindurile următoare.

Înainte de toate, citeva cuvinte despre orașul în care avu loc adunarea. Orașul are, cași alte orașe din Transilvania și peste tot din Ungaria, trei nume: maghiar, nemțesc și românesc: Balázsfalva, Blasendorf și Blaj. Numele îi datorește fostului proprietar al său Blasius Cserei, într'ale cărui mîni a încăput în anul 1395, vasăzică satul lui Blaj. În rominește a rămas numai numele persoanei însăși. Castelul, care în parte (ca reședință a mitropolitului) s'a păstrat până azi, a fost zidit după anul 1535 de George Bagdi, apoi domeniul a fost al diferiților proprietari, din care cei mai cunoscuți sînt principii Apalfy, dela care trecu la tezaur, după ce în anul 1733 episcopul Inocențiu Klein l-a primit în schimb pentru alte domenii, transferînd aici sediul episcopiei, care în 1855 fu înălțată la rangul de arhiepiscopie sau mitropolie. De altfel orașul cu aproape 3.000 locuitori este mic, are însă pentru cultura romînă o mare însemnătate nu numai ca sediul mitropolitului și a capitolului, ci și prin institutele sale culturale. Pasă-mi-te gimnaziul de aici este cea mai veche școală secundară romînă de peste tot (înființat în 1754 ca o școală latină de două clase) și de aici s'a dus în România fondatorul celor dintâi școale de acolo, George Lazăr, Afară de seminarul de teologie și gimnaziu mai este aici însututul pedagogic, o școală de fete, o școală pentru învățăcei de industrie și de comerț, precum și o școală maternă model. Prin împrejurările aceste se explică faptul că orașul Blaj ș'a păstrat cu mult mai bine caracterul românesc, decît toate celelalte orașe din Transilvania și îndeosebi cu mult mai bine decît Sibiul, sediul mitropolitului Romînilor neuniți, și Brașovul.

Trecînd acum la descrierea serbărilor, spun din capul locului că semnul caracteristic al lor a fost o participare imensă

a Românilor din toate părțile Transilvaniei și Ungariei, cași din însăși România. Mulțimea aceasta uriașă la care nime nu s'a așteptat, era de vină că ici-colea nu se puteau pune la cale toate așa cum doreau aranșatorii. Așa, de pildă, la banchetul oficial s'au anunțat la vre-o 900 persoane, pecind mincările n'au fost pregătite decit numai pentru vre-o 500; prin urmare o mare parte s'au dus flămânzi; li s'a înapoiat însă prețul prinzului de cîte 7 coroane.

Pentru banchet, cași pentru cîteva ședinți, concerte și teatru, s'a alcătuit în curtea gimnaziului un imens pavilion de serbări, iluminat cu electricitate, pentru a cărei fabricare s'a fost adus un motor anume. La banchet, pe amîndouă galeriile (care la concerte și teatru se schimbau în niște loje simple, dar încăpătoare), cași în fundul pavilionului, erau de față cîteva mii de persoane care doreau să audă toasturile. Acela dintre oratori care dorea ca glasul lui să pătrundă la toți cei de față trebuia să-și încordeze puterile cumsecade,—și chiar făcînd așa, mă îndoesc că ș'ar fi atins scopul.

Nu știu dacă toți cei ce erau defață la adunările care aveau loc aici, au avut tot aceleași impresiuni cași mine. Eu adică n'am putut să mă feresc de un gînd: ce groaznică catastrofă, la o înghesuială atît de mare, ar fi putut să se întimplă, dacă, în urma unui scurt-circuit, ar fi izbucnit focul sau dacă s'ar fi iscat numai o panică deșartă. Într'adevăr erau multe eșiri și pavilionul întreg s'a alcătuit din lemne, niște birne, stilpi și scînduri, material deci ce ar fi fost lesne a-l sparge, cu toate acestea am răsuflet cînd și cea din urmă seară a trecut fără să se fi întimplat vre-o nenorocire.

Să ne închipuim numai aceste. Luni, în ziua de 28 August, era cel dintăiu concert. Am sosit în fața gimnaziului, a cărui poartă ducă în pavilion, ca la un sfert de ceas înaintea începutului. În fața clădirii o mulțime de cîteva mii de oameni înghesuți, cărora nu li se da drumul înlăuntru decit numai la cîte unu, sau doi, care puteau să arăte bilete de intrare. Mai-mai se părea că se vor isca niște neorîndueli, că mulțimea are să plece, și într'adevăr unii au și început să strige: „Acasă, acasă"! Cei mai cumînți au isbutit însă să împace pe nemulțumiți și, iaca! deodată poarta se deschise și mulțimea năvăli înlăuntru. Ca unuia dintre oaspeți mi s'a rezervat un loc de onoare în imediată vecinătate a scenei, dar ce folos, dacă din cauza unui zid viu a participanților, care aveau bilete de stat în picioare și care umpleau tot locul dintre lavițe, atît de compact încît nici un măr n'ar fi putut să cadă jos, era cu totul peste putință să pătrund până la scaunele rezervate. Mi-a venit gîndul că poate ași isbuti să-mi ocup locul luînd-o pe dînnainte împrejurul scenei și într'adevăr am și isbutit. Trebuie să adaug că mai înaintea trebuia să înving o piedică, în formă de barieră, între scenă și locul de privire, pe care era s'o trec și care din fericire nu era prea înaltă. Eram mulțumit de mine că am avut o idee atît de ingenioasă,

după un moment însă văd că aceiași idee au avut-o și alții care au venit după mine. Și cine erau oare aceștia? Înaintea tuturor, amindoi mitropolitii, cel din Blaj și cel din Sibiu, după ei patru episcopi, fișpanul și mulți alți demnitari: toți, fie bătrini, fie tineri, trebuiau să treacă bariera ca la niște alergări, până au putut să se așeze pe scaunele lor. Lucrul acesta, care altundeva ar fi cu totul peste putință, este desigur o dovadă de spiritul democratic nu numai al poporului român, ci și al conducătorilor săi.

Ș'apoi încă ceva. Adunarea generală s'a deschis într'un loc unde așa ceva la noi ar fi cu totul peste putință,—în Catedrală. În mijlocul bisericii s'a alcătuit o tribună, de pe care a rostit discursul festiv vicepreședintele „Asociațiunii“, profesorul Andreiu Birseanu, fostul meu școlar la Universitatea din Viena, care două zile mai târziu a fost ales președinte al „Asociațiunii“. În biserică, cap la cap, înaintea altarului, la o masă mare, șed nălți demnitari bisericești și mireni, pe galerii o sumedenie de dame și din vreme în vreme, adunarea izbucnește în aplauze. Ar fi cu puțință așa ceva în bisericile noastre? Desigur că nu; lucrul însă se explică ușor, scotându-se că în biserică orientală altarul propriu-zis este despărțit de partea în care se află credincioșii printr'un părete înalt, numit iconostas, care adeseori este scobit în mod foarte iscusit și împodobit cu icoane prețioase. Așa în aceste biserici se capătă un spațiu care se poate folosi și la alte scopuri decît numai la cele liturgice, și într'adevăr felurite conferențe pe care „Asociațiunea“, tot așa cași centrală noastră culturală, le pune la cale și adunările generale ale Asociațiunii și ale despărțămintelor ei, ce se țin alternativ în diferite orașe, ar fi cu totul imposibile dacă nu s'ar putea folosi bisericile pentru aceste scopuri.

Nu-i cu puțință să însir aici pe toți oratorii și să schițez măcar pe scurt alocuțiunile lor. Numai un lucru am să amintesc, fiindcă se întindea ca un fir roșu prin toate toasturile: bucuria despre înțelegerea bună, nemai văzută până acum, cu care toți înalții demnitari bisericești de amindouă confesiunile au luat parte la serbări. Și era într'adevăr duios să vezi chiar în gară la sosirea oaspeților mulțimea imensă, attît a celor care soseau cași a celor care au venit să-i primească, și să auzi pe bătrînul mitropolit din Sibiu cit de cordial și cu o voce tare și vioae mulțumește pentru primirea amicală, dînd expresiune solidarității episcopatului cu poporul; sau cum a știut înflăcăratul episcop din Oradia-Mare, Radu, să entuziasmeze pe toți prin discursul său inspirat de simțiminte patriotice și culturale! Și îndeosebi a surprins frumosul discurs al episcopului Miron Cristea, pe care l-a rostit la adunarea generală a Societății pentru crearea unui fond de teatru român în Ungaria. Era o conferență interesantă despre modul cum jocurile și reprezentațiunile dramatice s'au dezvoltat la Greci, la Romani și la creștini din actele liturgice.

Merită să fie amintit și faptul că guvernul, de astă dată, față cu serbările curat culturale, s'a purtat cu totul corect: n'a

concentrat la Blaj nici jandarmeria și cu atât mai puțin armata și cu toate acestea, sau să zic mai bine tocmai de aceea, toate s'au petrecut în bună rânduială, la banchet s'a rostit chiar un toast ungurește de cătră o persoană oficială, fișpanul. N'am priceput mult din discursul lui, desigur însă a vorbit simpatic, căci nu numai nu s'a auzit nici un cuvânt de nemulțumire, ci din contra discursul său a fost înîmpinat de aplauze. Am auzit ce e drept că nu este Maghiar neaș ci un Sas care, cu toate că știe și rominește, trebuia să vorbească aici în limba statului.

În ce privește limba magiară m'a interesat următoarea întâmplare. Pe drumul dela Arad la Blaj un oarecare Român tânăr, care se ducea și el să ia parte la serbări, își aprinse o țigară și aceasta în vagonul menit pentru cei ce nu fumează. Mărturisesc că lucrul acesta—nepriindu-mi fumul țigărilor de țoi—nu-mi era tocmai plăcut, am scăpat însă de urmări, adică de dușere de cap, ieșind în coridor. Într'același compartiment ședea un alt tânăr, Român și el, care în momentul cînd compatriotul lui fuma, se afla într'un alt compartiment. Un moment după aceea se întoarse tocmai cînd fumătorul acela pasionat era p'aci să și aprindă din nou o țigară. Li făcu observația cum că aceasta nu este slobod și după ce observațiunile lui n'au fost băgare în seamă, amindoi tinerii Romîni începură să se certe, folosindu-se în cearta lor—și tocmai aceasta mă interesa—numai de limba maghiară, pe care o cunoșteau foarte bine. După ce s'a terminat controversa destul de violentă, fumătorul aprinzînd un chibrit, pe care toată vremea îl ținea între degete, își aprinse țigara și o fumă,—pecînd adversarul lui nu se mai împotriva.

După ce s'a terminat banchetul Luni, în ziua de 28 August, ziua Adormirii Maicei Domnului,—pe piața imensă din Blaj s'a aranjat un alaiu etnografic, în care vre-o 40 de sate din împrejurime au trimis reprezentanții lor. Fiecare grup purta pe o pirghie numele satului său; multe grupuri aveau muzica lor proprie și după terminarea alaiului cîteva grupuri executau fel de fel de jocuri.

Mărturisesc că din cauza căldurii prea mari n'am stat multă vreme în piață,—mi s'a părut însă că deosebiri mari în jocurile aceste nu erau: mai totdeauna flăcăul, care își pusese minile pe umerii a două fete, se învîrtea cu ele iute în cerc, și cam la fel treaba se petrecea mai la toate grupurile, cel puțin la cele pe care le-am văzut. Altmintrelea fiind samă de vecinătatea satelor cu pricina, identitatea sau măcar marea aseănare a jocurilor lesne s'ar pricepe.

Alără de aceasta s'a aranjat în gimnaziu o expozițiune destul de bogată de porturi naționale și de produse de industrie casnică,—cusături, covoare,—și chiar și de tablouri. Pe lângă acestea mai erau expuse aici documentele literaturii celei vechi împreună cu scrierile literare ale școlarilor de odinioară ai gimnaziului din Blaj.

Acastă parte a serbărilor a ademenit să vie la Blaj și pe

un auditor al Universității din Berlin, cu numele Rochlitz. D-sa, după ce citeva semestre studiasse dreptul, s'a lăsat de el alegându-și ca obiect de studii antropologia, și ca atare cunoaște bine pe profesorul nostru Matiegka, care cică din colecțiunile sale le-ar fi dăruit citeva exemplare pe care le avea în dublu. În Transilvania l-a trimis profesorul lui din Berlin, locuște undeva la vre-un dascăl și a venit la Blaj mai cu samă din cauza alaiului și a expozițiunii. Aranjatorii banchetului l-au pus pe d-sa lângă mine, gândind c'aceasta are să ne vie de hac la amîndoi. În ce privește pe d. Rochlitz, aceste puteau să fie adevărate, căci mi-a mărturisit că nu știe încă să vorbească și că nu pricepe deloc rominește, eu însă ași fi preferat să am lângă mine niște Romîni neaoși. În stînga într'adevăr așa a și fost: aveam vecin pe un tînăr cu numele P. Mocsonyi, odraslă a unei familii nobile din Banat, care din fericire se simte până acuma romînă, sprijinind generos năzuințele culturale ale poporului său. Dacă nu mă înșel, tocmai tatăl lui, dr. Alexandru Mocsonyi, a fost în anii 1901—4 președinte al „Asociațiunii”.

Acele două dintăi seri au fost concerte cu program bogat, care în mare parte a fost umplut de niște piese compuse de Iacob Mureșianu, profesor de muzică din Blaj, fratele decedatului proprietar și redactor al foii „Gazeta Transilvaniei”, al doctorului Aurel Mureșianu, a cărui persoană pentru noi Boemii este interesantă prin aceea că în 1895 a vizitat cu vre-o 30 Romîni în frunte expozițiunea noastră etnografică. Este interesant că în momentul morții sale năprasnice, soția sa petrecea tocmai la Praga, unde fata lor învăța la conservatorul de muzică din orașul acesta să cînte din vioară.

Așa, după uvertura solemnă „Ștefan cel Mare” a urmat imnul „Astrei”, pe cuvintele vicepreședintelui ei Birseanu; din restul programului m'au interesat mai mult citeva cîntece populare cîntate minunat, cași o compozițiune interesantă „Erculean”, drept vorbind o baladă populară pe care același compozitor a pus-o în muzică pentru cor și solo, cu acompaniament de orchestră.

A doua seară a fost umplută chiar pe dea'ntregul de o asemenea compozițiune intitulată: „Mănăstirea Argeșului”, care seamănă foarte mult cu o operă. Nu pot să-mi spun aici (nefiind om de specialitate) judecata asupra valorii acestei lucrări, care a fost reprezentată scenic pe o scenă nu tocmai indestulătoare, și nici nu vreau să povestesc conținutul legendei care se găsește și la Sirbi, Albaneji și la alte popoare din Balcani. De altfel nu este deloc imposibil ca lucrarea aceasta să se ivească la Praga și atunci va fi la locul său să se vorbească despre amîndouă, despre partea muzicală vorbind cineva care se pricepe la asemenea lucruri. Unul din rolurile de căpitanie,—rolul meșterului Manole,—a fost executat, spre mulțumirea complectă a publicului (care iarăși s'a adunat în număr foarte mare), de către cîntărețul romîn de operă Corfescu, care cu doi ani mai înainte a dat la Praga două concerte, care, din nefericire, au fost cercetate destul de slab.

A treia seară, Miercuri, era a teatrului. S'a reprezentat, și s'o spunem îndată: *perfect*, „Scinteia“ lui Pailleron. Și nu este de mirat că reprezentațiunea a mulțumit, căci toate trei rolurile se aflau în minile celor mai buni artiști ai Teatrului Național din București, și tot așa au plăcut și declamațiunile pe care, după reprezentație, le-a recitat una din artiste care au jucat în piesa într'un act cași cel dintăiu comic al aceluiași teatru.

Din contra, nu s'a putut numi fericită ideia ca, după toate acestea, în timpul înaintat de noapte, să se reprezinte sub titlul „Cuib de Șoim“ un poem dramatic, în care persoanele principale sînt: domnitorul moldovan Ștefan-cel-Mare, învins în bătăie, maica sa, soția și un bătrîn din oastea sa. Ideia principală într'adevăr este frumoasă: învinsul Ștefan vine să se odihnească în castelul său și cere să i se deschidă. Soția sa bună-bucuroasă ar face așa, mămă-sa însă nu se învoeste, declară din contră că nu-l recunoaște, fiind învins, de fiul său și-l silește astfel să se întoarcă în luptă și să învingă.

Greșala stă într'aceia că discursurile și monologurile sînt prea difuze, așa încît în mai multe locuri granițele între serios și ridicol sînt prea apropiate, mai ales ținînd samă de insuficiența scenei. Afară de aceasta, dupăcum amintisem mai sus, o bucată atît de lungă a fost pusă tocmai la sfîrșitul serii. Publicului român figurile istorice, în deosebi a domnitorului Ștefan și a mamei sale, îi plăceau foarte mult și chemarea celor care îi reprezentau nu avea sfîrșit. Mie aceasta mi-era binevenit, fiindcă în răstimpul acesta am putut să pătrund pînă la ușă, ceia ce altfel ar fi costat vreme multă.

Unul din punctele de căpetenie ale serbării a fost sborul reușit al aviatorului român Vlaicu în ziua a doua a serbărilor, pe la 6 ceasuri, pe o vreme cit se poate de frumoasă cu soare. Două momente mai ales au dat sborului un caracter deosebit: întăiu, aviatorul Vlaicu, cu toate c'a venit din România, este originar din orașul Orăștie, este deci un compatriot mai de aproape al Romînilor ardeleni. Tatăl său, un țărăn, a fost împreună cu ceilalți membri ai familiei față la sbor și este interesant că și fratele aviatorului, cu toate că n'a făcut studii speciale, are talent pentru asemenea lucruri. Mi-au povestit martori oculari că tocmai acest frate al aviatorului, imediat înaintea sborului, îi atrase atențiunea că un oarecare șurub nu este în ordine și într'adevăr după o cercetare mai de aproape s'a adevărit că spune adevărul și defectul s'a înlăturat. Indrăznețul tînăr cică a studiat școala politehnică la Pesta și Mûnich, și a alcătuit cu cîțiva ani mai înainte un aeroplan de un sistem al lui, avînd avantajul stabilității și al unui sbor liniștit. Vlaicu ocupă acum un post avantajos în serviciul de aviație al armatei romînești.

Al doilea moment nu mai puțin însemnat a fost locul unde avea să se facă sborul. Este așa numitul „Cimpul Libertății“, spațiu enorm, mărginit de o parte de riul Tîrnava (magi. Kù-küllö), de alte părți de niște coaste line cultivate sau cu holde,

sau cu vii. Care anume este întinderea locului plan întocmai ca masa și acoperit de iarbă, nu știu, impresiunea însă ce face este măreață. De altfel orișicine poate să-și facă o idee despre aceasta, dacă socotește că în anul memorabil 1848, pe locul acesta, într'o tabără de popor uriașă, s'au adunat la 40.000 de Români, care au venit aici să protesteze în contra iobăgiei și să ceară libertate. De aceea numele locului e „Cîmpul Libertății“, și în amintirea acestei întâmplări s'a ridicat pe locul de unde au răsunit alocuțiunile infocate ale oratorilor un monument de piatră. Cu câțiva ani mai înainte un lăptuitor necunoscut a aruncat monumentul cu dinamită în aer, peste puțin însă s'a zidit din nou.

Și pe locul acesta istoric, într'o amiază frumoasă cu soare, vestitul aviator, român de naștere, 63 ani după întâmplarea amintită, zboară ca o pasere într'o înălțime și depărtare uimitoare; cum aceste momente n'ar fi mișcat inima fiecăruia care a fost de față la reușitul sbor tocmai în acest loc?

Că serbările nu s'au lipsit de un bal splendid în sala de gimnastică, este lesne de priceput. Despre balul acesta nu pot să vorbesc din propria-mi experiență, am auzit însă că nu putea fi vorba de joc, alt de mare era imbulzeala în sala aceea destul de spațioasă. Și tot așa s'a întâmplat cu serata amicală în preseara serbărilor; am făcut, drept să spun, o încercare să petrec acolo barem un moment, însă nu mi-a fost cu puțința. Nu numai că toate locurile sălii spațioase erau ocupate, ci și atmosfera era de nesuferit, așa încît intrînd printr'o ușă îndată am și ieșit prin cealaltă.

Din restul programului mai fac o scurtă amintire a următoarelor lucruri: Mai sus am și spus că, împreună cu adunarea generală a „Asociațiunii“, a ținut adunarea sa generală și Societatea pentru fond de teatru român. Și aici participarea a fost enormă, și la una din ședinți, tînărul absolvent al Universităților de peste graniță, în deosebi al celor germane, Horia Petrea-Petrescu a rostit o conferență interesantă despre teatru și public.

Imediat după această adunare generală a urmat ședința secțiunii literare a „Asociațiunii“, la care s'au rostit două conferențe. Cea dintăiu despre însemnătatea lui Ioan Maiorescu, tatăl actualului ministru al afacerilor străine din România, Titu Maiorescu, pentru cultura română. Anul acesta s'au implinit tocmai 100 de ani de cînd, într'un sat aproape de Blaj, s'a născut acest apostol al poporului român. Discursul festiv fu rostit de un tînăr filolog român Iosif Popovici, născut în Banat.

Tot așa de interesantă a fost a doua conferență intitulată „Despre literatura română în secolul al 19-lea“, interesantă și prin persoana conferențiarului. Acesta este tînărul talentat poet Octavian Goga, care se distinge prin faptul că obiectul de căpetenie al poeziilor sale însuflețite este poporul român, în deosebi țărănul. Nu e deci nici o mirare, dacă mai cu samă tineretul îl adoră, recitînd la serbări și petreceri roadele muzei sale, care

totdeauna sînt răsplătite din partea publicului cu niște aplauze furtunoase.

În contra acestei direcțiuni poporane, în deosebi țărănești, stă direcțiunea opusă, aristocratică, al cărei reprezentant principal este poetul Duiliu Zamfirescu din București. Acesta fiind acum doi ani ales membru al Academiei Române, în discursul său de primire s'a pronunțat aspru nu numai în contra poezilor transilvăneni, în deosebi în contra lui Goga, ci și în contra poeziei populare în genere. Atît de aspru, încît un alt eminent membru al Academiei, Titu Maiorescu, s'a ținut dator ca într'un discurs mai lung, improvizat, să eie apărarea poeziei populare atacate.

De acest antagonism, care a fost și este viu discutat de amîndouă părțile, mi-am adus aminte cetînd în numărul de Duminică, din 10 Septembrie, al foii Národní Listy foiletonul lui Șalda despre direcțiunile aceste care există și la noi. În asemenea împrejurări nu e de mirare că Românii, mai cu samă, în Ungaria și în deosebi în Transilvania, sînt pentru Goga, că la fiecare prilej îl salută însuflețit și-l ascultă cu băgare de samă, și tot așa este de priceput că și dînsul se folosește de prilejuri potrivite ca să apere direcțiunea sa. Așa a fost și de astă dată și d-sa a secerat aplauze multe pentru sentința prin care și-a încheiat conferința, că multă vreme încă poezii romni o să-și eie motivele poeziilor lor din viața țărănilor.

În sfîrșit încă o amintire, cu care am să termin această descriere, se înțelege fragmentară, a serbărilor jubilară din Blaj. În ziua de 29 August, mitropolitul Victor Mihali a dat un prinz la care s'au poșit vre-o 120 de persoane. Cum că prinzul nu era lipsit de toaste se înțelege dela sine. A vorbit ospățatorul, în numele demnitarilor bisericești, a mulțumit pentru ospitalitate mitropolitul din Sibiu, apoi a vorbit episcopul din Oradea Mare, iarăși afară din cale de înlocat, despre năzuințele culturale ale Romînilor, mai departe președintele „Asociațiunii” Birseanu, la urmă doi domni din Romînia, fostul școlar al gimnaziului din Blaj, Bianu, acum profesor universitar, membru și bibliotecar al Academiei Române din București, și profesorul universitar Mehedinți, redactor al celei mai vechi reviste romine, „Convorbiri Literare”, în care, la îndemnul său, în anul 1909, am publicat o serie de articole autobiografice sub titlul „Drumul pe care am mers”.

După Birseanu am cerut cuvîntul eu însumi și doară n'o să mi se eie drept lipsă de modestie dacă spun că toastul meu avu un succes destul de mare. În parte datoram desigur succesul acesta interesului celor de față de a auzi pe un străin, Boem, vorbind în limba strămoșească a conmesenilor și pe lingă asta cam tot așa de bine ca ei înșiși. Să spun drept, m'am anunțat aranjatorilor chiar cu o zi înainte la banchet în pavilionul de serbări, am renunțat însă la cuvînt, întocmai cum au făcut-o și cei doi domni din București, căci vedeam că, în spațiul acela imens, mijloacele noastre, în ceia ce privește glasul, n'ar fi fost suficienț.

Acum o să mai citez cîteva cifre, să se vadă ce organizațiune impozantă este „Asociațiunea”. Înainte de toate voi spune că taxele de membri în anul 1910 au făcut 24.848 cor., întreaga avere pe care societatea o administra la sfîrșitul anului trecut făcea aproape un întreg milion de coroane (922.985 cor.). Este interesant că în cei dintîi 50 ani taxele de membri au făcut ceva mai mult decît 500.000 coroane, în medie face *anual* 10.000 cor.; cifra pentru anul 1910 arată deci cu cît a crescut interesul publicului,—și cam în același raport sînt diferite ajutoare, stipendii ș. a.—„Asociațiunea” are adică 5 fonduri, cu un capital de 180.125 cor. 65 fil., și 15 fundațiuni cu un capital de 113.172 cor. 92 fil.

Cu 25 ani mai înainte, „Asociațiunea” a zidit în Sibiu o clădire pentru școala civilă de fete, împreună cu un internat, și, 15 ani mai înainte, cu o cheltuială de aproape 160.000 coroane, un prea frumos muzeu etnografic, căruii i s'au dăruit multe obiecte; apoi mai este o bibliotecă, până acum cu 6.342 volume.

„Asociațiunea” însăși, afară de organul său „Transilvania”, scoate fel de fel de publicații. Așa, înainte de toate o bibliotecă populară, până acum 37 numere; în timpul din urmă s'a hotărît reorganizarea colecțiunii, și până azi au ieșit 6 numere ale acestei noi serii. Apoi Biblioteca pentru tinerime, și a...

„Asociațiunea” în anul 1869, avea 22 despărțăminte, mai tîrziu 32, acum sînt 60 cu 2.431 membri, din care 9 membri onorari, 25 membri ordinari de secțiuni literare științifice, 24 corespondenți, 118 fondatori, 316 pe viață și 1.939 ordinari, afară de aceasta 2.197 ajutători. Activitatea despărțămintelor e următoarea: Se țin prelegeri pentru popor (în anul 1910 au fost 497) și conferințe pentru cînturari (într'același an 61);—apoi petreceri și serate;—se înființează diferite societăți mai cu samă național-sociale și biblioteci; se fac cursuri pentru analfabeți; se aranjează expozițiuni etnografice și de produse ale industriei casnice. E lesne de priceput că nu toate despărțămintele desfășoară o activitate rodnică; în cel din urmă an s'a constatat că, din 60 despărțăminte, numai 45 au arătat o activitate oarecare.

La urmă să-mi fie îngăduit ca, prin cîteva cuvinte, să explic cum s'a întîmplat de am curmat petrecerea mea de vară în locul meu de naștere și am făcut un drum atît de depărtat. La aceasta m'au îndemnat două lucruri: întăiu „Asociațiunea” însăși, de al cărei jubileu era vorba, ș'apoi orașul în care serbările s'au aranjat.

În orașul Blaj am mai fost de două ori. Întăia oară în 1876, vasăzică tocmai cu 35 ani mai înainte și apoi cu trei ani mai tîrziu, în 1879. Blajul a fost cel dintăiu oraș român, în care am petrecut vreme mai îndelungată (șase săptămîni), ca să mă indeletnicesc cu studiul limbii romîne. Drept să spun, mi-a fost gîndul atunci să mă duc la București, m'a oprit însă teama că războiul sîrb-turcesc ar fi putut pătrunde și în principatul român. La București nu m'am dus decît în primăvara anului 1879;

după o petrecere de două luni acolo am vizitat, afară de Sibiu, Făgăraș și Brașov, din nou Blajul și de amindouă dățile am întâmpinat o primire afabilă la rectorul de atunci al gimnaziului, Ioan M. Moldovanu.

La București am fost ales membru corespondent al Academiei, care tocmai atunci s'a fost alcătuit din foasta societate științifică romină. În Transilvania am luat parte în amindoi anii la adunările generale ale „Asociației”: În 1876 la Sibiu și în 1879 la Sighișoara (Magi. Segesvár, nemț. Schässburg). Și în adunarea generală din orașul acesta am fost ales membru onorar al „Asociației”.

Aceste sînt motivele de căpitenie care m'au îndemnat să vizitez orașul și să iau parte la adunarea generală, mai cu samă văzînd cît de mult stăruesc vechii mei cunoscuți, profesorul Birseanu, cași Moldovanu care, în răstimpul acesta, din canonic a fost înaintat la rangul de preposit al capitolului.

Este interesant a vedea ce atitudine au avut foile magiare față cu serbările aceste. Partea cea mai mare a urmat metoda struțului: au păstrat tăcerea. Sînt însă altele, care nu s'au sfiit a mărturisi că aici s'a întimplat ceva neașteptat, surprinzător, care dovedește un progres mare din partea Rominilor din Ungaria. Și unul din corespondenții magiari care a fost martor ocular al serbărilor a îndrăznit chiar a afirma că Rominii din Ungaria, începînd cu serbările aceste, au încetat a fi o „naționalitate”, ci că se simt și sînt o adevărată *națiune*.

Dr. Ioan Urban Iarnik

Scrisoare lui Goga

De-acum te las pe tine și pe-ai tăi
Și-Ardealul plin de cîntece și jocuri,
De mîndre fețe și voinici flăcăi...
Știu eu dacă mai vin pe-aceste locuri ?

Ce dor mi-era de ele, — căci pe-aici
Am petrecut, copil, odinioară. —
Te sperii cînd de pe trecut ridici
Painjenişul care-ți înfășoară ț

De-ași fi rămas, ca tine, în Ardeal,
Statornic stîlp al datinei străbune,
Intr'o căsuță albă, subț un deal,
Ferită de primejdii și furtune ;

De-ași fi rămas acolo, să muncesc
Încunjurat de oameni cum se cade
În albele cămăși ce strălucesc
Ca spuma de șuvoaie în cascade ;

De-ași fi rămas în casa de subț deal
De unde'n neguri vezi sclipind Carpații !...
Dar eu m'am dus și te-am lăsat, Ardeal,
Ca un fugar mi-am părăsit eu frații...

Și ce frumos era să fi rămas
Alături cu alții și cu tine,
Să'nalț și eu pentru dreptate-un glas,
Și să v'ajut în lupta pentru bine ;

Să stau și eu de tine-alături azi,
Și eu ca tine să'mi încheg cîntarea
Din vuetul eroicilor brazi
Ce strigă peste culmi redeșteptarea !

Iar de scriam vre-un vers mai avîntat,
Aprins de-obida silei seculare,
Și eu de bună samă ași fi gustat
Ce dulce-i pînea temniței maghiare...

M'am dus... Și spune-mi tu ce-am folosit
Pe unde-am fost cit am umblat prin lume ?
Azi m'ași întoarce, însă obosit,
Înfrînt și trist.. Dar vremea ta acum e !

Tu să rămîi acolo unde ești
Să'mbărbătezi și să mîngii poporul :
Tu ai să lupți, tu ai să biruești—
Și'n cîntecele tale-i viitorul !

St. O. Iosif

Pseüdoștiință contemporană

Elise Richter, Der innere Zusammenhang in der Entwicklung der romanischen Sprachen, în 27 Beiheft zur Zeitschrift für romanische Philologie pag. 57—143.

Istoria limbii trebuie făcută nu fragmentar, ci în complexitatea ei, în întregimea ei, aceasta ar fi o *istorie pragmatică a limbii*. Într-o asemenea istorie pragmatică a limbii diferitele subdivizii de până acum, care sînt, ori mai bine ar trebui să fie după D-na R. 1 tezaurul cuvintelor, 2 baza articulației, 3 înțelesul cuvintelor, 4 accent, 5 formarea cuvintelor, 6 construcția sintactică, 7 funcțiunea, 8 așezarea cuvintelor, trebuie considerate la un loc, deodată toate. Ar zice cineva că acest lucru nu se poate, pentru că limba nu-î numai ceva psihic, ci și fizic, așa că ea trebuie studiată și după metoda științelor naturale. Aceasta nu-î adevărat, pentru că mecanic nu se petrece în limbă nimic, ci fenomenele care se petrec inconștient într-însa au căpătat această stare de inconștiență în urma unei nesfârșite deprinderi ontogenetice și filogenetice. De la capul locului toate aceste fapte au fost conștiente. La științele naturale aparține numai fiziologia sunetelor, care studiază posibilitatea fizică a producerii acestora. Producerea de fapt a lor aparține psihologiei sunetelor. Și pentru aceia tratatele de fiziologie a sunetelor ar trebui să țină socoteală de această dublă discuție a producerii lor: fiziologia sunetelor de o parte, psihologia sunetelor de altă parte.

Observație. 1. Subdivizarea istoriei limbii e o necesitate, bazată pe însăși firea limbii. Nu e ceva arbitrar, rezultat din caprițiul cercetătorului. Ea stă în legătură cu progresul științei. Subdivizarea se observă în toate științele. O încercare de a zvrli totul la un loc e o întoarcere înapoi spre ignoranța din care n-a scăpat, relativ, omul decît prin analiză. 2. Faptul că limba ar fi ceva și fizic, astfel că ar necesita întrebuintarea metodelor științelor naturale, n-ar putea fi o piedecă pentru *istoria pragmatică* a limbii, în caz cînd aceasta, așa cum o înțelege D-na R., ar fi posibilă, căci, dacă e posibilă o istorie pragmatică a fenomenelor psihice, pentru ce n-ar fi posibilă și o istorie pragmatică a fenomenelor fizice? Dar oare aceste vorbe, *istorie pragmatică, metode ale științelor naturale*, nu sînt o îmbătare cu apă rece? 3. Dacă fenomenele inconștiente din limbă sînt bazate pe deprindere, atunci la începutul limbii toate fenomenele acestea erau conștiente? Mai înțîlî acest lucru e imposibil de știut prin propria observație. Apoi inducția, singurul mijloc de judecată atunci cînd lipsește propria observație, ni spune

că, dacă sînt astăzi fenomene inconștiente în limbă, au trebuit să fie și la începutul limbii. Apoi fenomenele inconștiente ale limbii sînt atît de enorm de numeroase față cu cele conștiente și prezintă o atît de enormă regularitate și măiestrie (comparabile cu regularitatea și măiestria tuturor fenomenelor inconștiente din restul naturii), încît nu poți tîgădui o afinitate între ele și fenomenele inconștiente din restul naturii (acelea necontestat inconștiente). Și să admitem că fenomenele limbii ar fi pur psihice. Dar activitatea psihică este toată conștientă? Elaborarea noțiunilor este conștientă?

*

Sunetul produs devine limbă numai cînd este prezentă intenția unei comunicări. Limba e o *instituție*. Fiindcă limba nu este ceva fizic mecanic, pentru aceia nici nu trebuie să ne așteptăm să găsim în ea exactitatea matematică din fenomenele fizice. Chiar în privința sunetelor o asemenea exactitate matematică nu trebuie să ne așteptăm să găsim. Fenomenele fonetice, ca și cele semantice, pleacă din acelaș izvor, din Psyche. Pentru aceia într-adevăr la fenomenele fonetice se observă influința analogiei, deoarece o schimbare într-o articulație se propagă la toate cazurile analoage.

Observație. Va să zică limba e o *instituție*, o *convenție*, o *legislație*, e rezultatul oarecum al unui congres al primilor vorbitori, care s-au hotărît să facă limba, pentru că au constatat că este ceva trebuitor. Acest lucru s-a mai spus: nihil novi sub sole. Dar oare cum s-au înțeles oamenii între dinșii, dacă nu puteau încă să vorbească? Ori, ca să nu ducem lucrul la absurd, măcară modul de a se exprima al D-nei R. ne îndrituește la aceasta, va să zică cel dintîiu început de limbă al celui dintîiu vorbitor s-a făcut în urma hotărîrii voluntare a acestuia de a se servi de sunete pentru a-și face cunoscute cunoștințele. Dar dacă n-ar fi venit în minte acelaș lucru la mai mulți deodată, oare ce s-ar fi făcut cu voința izolată a primului încercător de a vorbi? Li-a venit, deci, acelaș lucru în cap la mai mulți? Și se naște atunci întrebarea, oare de unde a provenit această conformitate de voință și de mijloace la oamenii din aceeaș comunitate? Această conformitate de voință și de mijloace era tot un product al voinții? Este oare un product al voinții, al convenției, al *instituției* faptul că rag vacile tot la un fel și viteii tot la un fel?—Și dacă fenomenele fonetice pleacă din Psyche, este aceasta un motiv ca la ele să nu se observe regularitatea și exactitatea matematică din fenomenele fizice? Psyche nu face și ea parte din natură întocmai ca și fenomenele fizice? Este posibilă în general *neregularitatea*? Nu cumva această neregularitate este numai aparentă, datorită imperfecției cu care noi putem analiza fenomenele psihice? Nu cumva această neregularitate este bazată numai pe extraordinar de marea variabilitate a fenomenelor psihice, pe care conștiința cea atît de mult lăudată nu o poate stăpîni nici măcar atîta cit, foarte necomplect de altfel și pe acest din urmă teren, stăpînește fenomenele fizice?—Dacă analogia (din punct de vedere filologic înțeleasă, nu logic) influențează și producerea sunetelor, în felul acela că o schimbare odată provocată servește ca model pentru schimbările ulterioare (căci așa a înțeles lucrul probabil D-na R.), constituie aceasta o neregularitate, o abatere dela exactitatea matematică ce stăpînește schimbările din lumea fizică? Dar încă odată, ce-i aceia neregularitate? Se poate în general înțelege ce-i aceia o neregularitate?

Deci, fiindcă limba e ceva psihic și chiar o instituție, apoi e posibilă o istorie pragmatică a limbii. Decît numai o mare deosebire există între istorie (Geschichtsschreibung) și istoria limbii (Sprachgeschichtsschreibung), în felul acela că istoriei pragmatice îi preced analele, pe cînd analele limbii, faptele limbistice a căror legătură intimă și succesivă trebuie să o constate istoria limbii, ni sînt necomplect și defectuos cunoscute, întrucît limba vorbită este numai fragmentar înregistrată, iar limba scrisă este totdeauna ceva înapoiat și învechit. D-na R. își propune să cerceteze în sînul limbii latine apariția fenomenelor romanice și să stabilească o legătură causală între aceste fenomene și, întru cîtva, o cronologie relativă. Pentru aceasta se vor lua în considerație și manifestările psihice precum și cele psihofizice ale limbii, și se vor întrebuiți toate mijloacele, și cele psihologicolimbistice, și cele fiziologice, și cele istorice. Și anume, pentruca reușita să fie sigură, datele mai mult sau mai puțin teoretice ale cercetărilor psihologicolimbistice și datele practice ale cercetărilor fiziologice vor fi întrebuițate la istoria limbii.

Observație. Toate acestea sînt o înșirare de termonii tehnici, care ne fac să întrevîdem o mulțime de științi pe care D-na R. le posedă cu profunditate, se pare (studii psihofizice, studii psihologico-limbistice, studii fiziologice, studii istorice, toate cu privire la istoria limbilor), și care pe noi înșialaltî ne fac numai curioși să le vîdem utilizate de D-na autoare.

D-na R. intră în materie. Cel dintîiu lucru pe care-l cercetează este ușurința cu care se schimbă cele opt părți constitutive ale limbii, fixate de D-sa la începutul studiului D-sale, materii pe care istoria limbii le-a cercetat pînă acum izolat, dar pe care viitoarea istorie pragmatică a limbii le va cerceta la un loc. Ordinea de ușurință a schimbării este următoarea (începînd dela cele care se schimbă mai lesne): 1 cuvintele, 2 baza articulației (adecă articulația sunetelor afară de accent), 3 înțelesul, 4 accentul (D-na R. înțelege prin accent și începuturile și sfîrșiturile sunetelor [Einsatz, Absatz], apoi cantitatea sunetelor), 5 formarea cuvintelor, 6 construcția sintactică, 7 așezarea cuvintelor.

Observație. D-na R. înțelege prin formarea cuvintelor (Wortbildung) nașterea formelor gramaticale prin izolare. Se pare că D-sa nu deosebește lucrurile de raporturi ori chiar că nu-și dă socoteală de existența acestor din urmă. Pentru D-sa faptul că un cuvînt devine cu vremea formă gramaticală înseamnă că cuvîntul devine „fără înțeles“, „inhaltleer“, și cade la rangul de „arătător formal al funcțiunii“. *Fără înțeles? Cum fără înțeles, dacă arată funcțiunea? Ce-și închipuește D-na R. prin funcțiune? Să dau un exemplu. Volo laudare era la început un complex de lucruri (a voi, a lăuda) și de raporturi (abstract, rezultat al unei activități, siguranță, prezent, singular, persoana întîia, obiect drept). Cu încetul însă a pierdut înțelesul unui lucru (a voi) și a două raporturi (prezent, obiect drept) și a căpătat înțelesul unui nou raport (viitor). În această transformare *voii* din cuvînt a devenit formă gramaticală; de unde avusese și înțelesul de lucru, a pierdut acest înțeles, a păstrat o parte din înțelesurile de raporturi și a căpătat un înțeles de raport nou. Dar prin această transformare el n-a devenit gol de înțeles, fără înțeles, inhaltleer.—Dintre formele gramaticale astfel născute prin izolare sufixele derivate și prefixele derivate se schimbă mult mai lesne și ar fi trebuit prin urmare separate de celelalte forme.—Formele sînt discutate în două rînduri, întîi înaintea de construcția sintactică:*

într-un paragraf aparte, și apoi după construcția sintactică, în acelaș paragraf cu această din urmă. Prin construcția sintactică (die syntaktischen Gebilde, die syntaktische Fügung) D-na R. înțelege izolarea în diferitele ei faze până la nașterea formelor. D-sa spune că nu poate separa *forma* de construcția sintactică și pentru aceea n-o discută a parte. Cu toate acestea *forma gata* este una și izolarea sub diferitele ei faze este *alta*. Și nu putem pricepe ce ordine cronologică fixează autoarea formei, întrucît pe de o parte o pune înaintea izolării sub numele de Wortbildung, iar pe de altă parte o pune după izolare, în care caz spune că nu o poate separa de această din urmă.

*

Care sînt cauzele psihologice ale schimbării? Este lucru lămurit (es ist klar) că acele fapte limbice care se schimbă mai greu încep a se schimba mai degrabă. De pildă așezarea cuvintelor se schimbă cel mai greu: ei bine ea începe a se schimba mai degrabă. Pentru ce se schimbă așezarea cuvintelor? Sînt două feluri de a vorbi, unul care ține mai puțin socoteală de ascultător, altul care ține mai mult socoteală de ascultător. Cel dintîiu este cel latin, german—arhaic, cel de al doilea este cel romanic—modern. Pentru aceea unui German i se pare clară vorbirea romanică, iar unui Neolatîn i se pare obscură vorbirea germană. La început omul n-a ținut socoteală de ascultător și punea necunoscutul înaintea cunoscutului, determinantul înaintea determinatului. Cu încetul însă a ținut socoteală de dînsul. Cînd s-a împlinit aceasta, a început să se facă deosebire între vorbirea ocazională, subiectivă, unde nu se ține socoteală de ascultător, și vorbirea uzuală, habituell, obiectivă, în care se ține socoteală de ascultător și în care vorbitorul pleacă totdeauna dela cunoscut la necunoscut, dela determinat la determinant. Să considerăm acum cea mai veche așezare de cuvinte obiectivă nouă cunoscută, cea arhaică [sic!]. Principiul acestei așezări de cuvinte este că se pune întîiu determinantul și apoi determinatul. Așezarea ocazională opusă ei nu putea consista în altă ceva decît a pune determinatul înaintea determinantului, și aceasta este tocmai așezarea modernă. Cînd va deveni uzuală această din urmă așezare, atunci va deveni ocazională cealaltă, opusă ei, care va deveni la rîndul ei uzuală, și tot așa mai departe.

Observație. Mai întîiu nu este clar de fel că schimbarea care se face mai greu începe mai degrabă. Aceasta e absurd. Să admitem că ordinea de ușurință a schimbării este cea stabilită de D-na R. La un moment dat, de pildă astăzi, cuvintele dintr-o limbă, în totalitatea lor considerate, sînt cele mai nouă fapte limbice, fiindcă ele s-au schimbat mai mult, mai rapide; așezarea cuvintelor, din contra, este cel mai vechiu fapt limbic, pentrucă ea s-a schimbat mai greu, mai încet. Aceasta nu înseamnă însă de fel că cuvintele au început să se schimbe mai tîrziu, iar așezarea cuvintelor a început să se schimbe mai degrabă! Cînd cuvintele din limbile romanice erau față cu cele din limba latină foarte mult schimbate deja, prin împrumuturi din limbă străină și prin derivări analogice, așezarea cuvintelor era încă cea latină. Tocmai tîrziu a început așezarea modernă, cum o numește D-na R., să înlocuiască pe cea arhaică, și dupăce această așezare modernă a devenit uzuală, ea a rămas așa până astăzi, în vreme ce cuvintele nu au încetat de a se tot schimba până astăzi. Firește (și aceasta este într-adevăr lămurit, es ist klar) că dacă consideri față cu cuvintele actuale așezarea actuală, aceasta e mai veche, dar aceasta nu înseamnă că așezarea a încet-

put a se schimba mai degrabă!—Dar apoi, ce poate să însemneze afirmarea D-nei R., că așezarea arhaică este cea în care nu se ține socoteală de ascultător, cea în care vorbitorul, din punct de vedere *subiectiv* punindu-se, pune determinantul înaintea determinatului, necunoscutul înaintea cunoscutului, și că cu toate acestea această așezare arhaică este cea *obiectivă*? Ce poate să însemneze aceasta, că aceiaș așezare de cuvinte, în care vorbitorul neținând socoteală de ascultător pune determinantul înaintea determinatului, este și *subiectivă* și *obiectivă*? „Să considerăm cea mai veche așezare de cuvinte *obiectivă* nouă cunoscută, care se găsește în așa numita așezare de cuvinte *arhaică*,” zice D-na R. Și ce este *arhaic*? „Dacă în loc de latin și romanic întrebuițăm expresiile *arhaic* și *modern*, apoi zicem așa: așezarea de cuvinte modernă ține mai mult socoteală de ascultător decât așezarea arhaică”. Dar *obiectiv* ce-i? „Într-un timp cu mult anterior oricărei tradiții și-a dat înțiaș dată socoteală vorbitorul că a vorbi și a asculta sînt lucruri care merg mînu în mînu (in einer ausserordentlich weit hinter aller Ueberlieferung liegenden Zeit ging den Sprechenden der Sinn für das Ineinandergreifen von Sprechen und Hören auf). Aceasta a însemnat un progres spre *obiectivarea* vorbirii, în care vorbitorul nu se mai exprimă în mod impulsiv, cum îi vine lui la socoteală, ci într-o ordine oarecare. Numai cînd vorbitorul este în stare să se pună în poziția ascultătorului, numai atunci poate el în mod conștient să așeze părțile vorbirii sale astfel, încît să se facă priceperea comodă pentru ascultător. Din acest moment începe contrastul dintre vorbirea ocazională și cea uzuală, contrastul dintre vorbirea *subiectivă* și vorbirea *obiectivă*. Căci vorbirea uzuală este cea făcută cu băgare de samă, care pășește dela cunoscut spre ceva nou și necunoscut vorbitorului”. Va să zică așezarea *arhaică*, cea latină, este și *subiectivă* și *obiectivă*? Nu voi să discut aici dacă într-adevăr așezarea *arhaică* este mai *subiectivă* decât cea modernă, ori dacă așezarea romanică i se pare Germanului mai clară decât propriea sa așezare (lucru de care mă indoesc grozav: D-na R. probează prin această afirmare multa sa lectură în limbă romanică). Eu mă țin de susținerile D-nei autoare și întreb cum poate fi așezarea *arhaică* și *subiectivă* și *obiectivă* totodată?—Trecînd la altă ordine de idei, să admitem că D-na R. are dreptate cînd susține că în istoria limbilor se succedează așa numitele așezări arhaice și moderne. Ce motive psihologice găsește D-sa pentru acest fenomen? Dacă pentru faptul că urmează o așezare modernă uneia arhaică s-ar putea găsi motivul că vorbitorul ține socoteală de ascultător (admițînd că într-adevăr așa este), atunci pentru faptul că urmează o așezare arhaică uneia moderne ar trebui să se găsească motivul că vorbitorul devine din *obiectiv*, cum era, mai *subiectiv*, din om care ținea socoteală de ascultător devine om care nu ține socoteală de acesta. Aceasta e concluzia logică. În locul ei D-na R. stabilește o alta, aș putea-o numi caprițioasă: față cu o așezare uzuală oarecare așezarea ocazională nu poate fi decât o așezare contrarie celei uzuale. „Principiul așezării arhaice a vorbelor și cugetărilor este punerea determinantului înaintea determinatului. Așezarea ocazională contrarie nu poate fi alta decât aceea în care se pune determinantul după determinat, și, tocmai, acesta este principiul așezării moderne a vorbelor și cugetărilor. Dacă așezarea arhaică a fost cea uzuală, apoi așezarea modernă a fost unica ocazională posibilă”. Va să zică omul are propensia de a vorbi totdeauna altfel de-

cît cum este deprins să vorbească. Aceasta va fi poate adevărat. Dar atunci toată povestirea D-nei R. (de altfel incurcată și contrazicătoare) despre vorbire subiectivă și obiectivă, despre vorbire care nu ține socoteală de ascultător și vorbire care ține socoteală de ascultător, trebuie să iasă din joc, trebuie exclusă. Cea ce spune D-na R. la începutul paragrafului și cea ce spune D-sa la sfîrșitul paragrafului sînt lucruri care se exclud: dacă limba romanică are altă așezare de cuvinte decît limba latină, aceasta nu se datorește faptului că s-ar fi prefăcut vorbirea din subiectivă în obiectivă, ci faptului că vorbirii uzuale latine s-a opus o vorbire ocazională contrarie, care cu vremea a devenit și ea uzuală! În rezumat, acest „Psychologischer Exkurs über die Ursachen sprachlicher Veränderung“, să mă erte D-na R., n-are într-Insul Psyche de fel.

*

Care sînt cauzele fiziologice ale schimbării? Diferitele stări psihice, precum emoție, minie, frică, îndoială, au efect asupra mișcărilor toracelui, deci asupra curentului expirator. Ce influință are curentul expirator asupra cantității, intensității și înălțimii sunetelor? Cantitatea atîrnă nu de înălțime, ci de felul curentului expirator. Durata articulației atîrnă de energia mușchilor. Energia mușchilor cuprinde buzele, limba, vălul palatului, coardele vocale și este direct proporțională cu apăsarea curentului expirator asupra traheei. Energia musculară pentru o vocală este cu atît mai mare cu cît articulația are loc mai sus în gură (proba s-a făcut la bolnavii de paralysis glosso-labio-laryngea, care nu pot pronunța sunetele *i, r, l, s, t, d*). Între energia musculară și puterea curentului expirator nu este legătură necesară, așa că numai decît un curent expirator puternic să fie însoțit și de o puternică energie musculară. Altfel este raportul între puterea curentului și energia musculară la vocale și altul la consonante. La vocale curentul atîrnă de energia musculară, este cel mai strîmt la *i*, cel mai larg la *a*. cel mai puternic la *u*: intensitatea curentului este invers proporțională cu strîmtarea articulației.

Observație. Intru cît energia musculară pentru o vocală este cu atît mai mare cu cît articulația are loc mai sus în gură, iar intensitatea curentului este invers proporțională cu strîmtarea articulației, urmează că la vocale intensitatea curentului este direct proporțională cu energia musculară.

Deci „la vocale raportul între energia musculară de o parte și tăria și volumul curentului expirator de altă parte este variabil (ein schwankendes).“

Observație. Această concluzie e curioasă, din cele de mai sus nu rezultă că raportul este „ein schwankendes“.

La consonante din contra energia musculară atîrnă de curent: cu cît e mai puternic curentul, cu atît trebuie să fie mai mare energia musculară, amîndoi factorii cresc și scad împreună, sînt cei mai puternici la *p*, cei mai slabi la *g*. Deci pentru consonante „se aplică regula următoare: energia musculară este direct proporțională cu puterea curentului expirator (die Leistungen des Trachealdruckes, der Muskelspannung und des Expirationstromes sind einander gerade proportional)“.

Observație. Prin urmare este aceluși regulă ca la vocale! Atunci ce se face cu susținerea D-nei autoare că altfel este raportul între puterea curentului și energia musculară la vocale și altul la consonante? Apoi propozițiile „la vocale atîrnă curentul de energia musculară“, „la conso-

nante atiră energia musculară de curent", sînt greșite: merg mîna în mîna cei doi factori și se întîmplă ca unul să provoace pe celălalt, dar nu atiră regulat unul de altul. Și chiar nici nu merg mîna în mîna totdeauna, așa că se poate întîmpla să pronunțe cineva un *p* cu puternică energie musculară și cu slab curent expirator, cu acelaș curent expirator ca la *b*, cum are loc lucrul în limba germană pe unele teritorii.

În ce privește raportul dintre energie și durată, lucrul stă iarăș altfel la vocale decît la consonante: la vocale cu cit energia e mai mare, cu atît durata e mai scurtă (*i* e mai scurt decît *e*); tot astfel la vocale cu cit curentul e mai mare, cu atît durata e mai mai scurtă. Adecă energia musculară și mărimea curentului stați la vocale în raport invers cu durata. La consonante din contra durata stă în raport drept cu energia musculară și mărimea curentului, labialele sînt mai lungi decît guturalele și explozivele încordate sînt mai lungi decît explozivele laxe, luîndu-se în considerare numai timpul în care articulația se efectuează, iar nu timpul cît articulația durează.

Observație. Care timp însă se ia în considerație la vocale? Acel în care articulația se efectuează ori acel cît articulația durează? Despre aceasta nu spune D-na R. nimic. Numai atunci se poate stabili o deosebire între vocale și consonante din acest punct de vedere, al raportului adecă între durată de o parte și energie de altă parte, cînd comparația se face între momente anologice, cînd adecă se consideră timpul în care se efectuează articulația la vocale și la consonante, ori timpul cît durează articulația la vocale și la consonante. De altfel spusese D-nei R. aș mai mult aerul unor afirmații goale, căci vre-o autoritate în materie nu citează preciz. Un lucru este sigur, că cu cit o articulație e mai grea de făcut, cu atît efectuarea ei ține mai multă vreme. Acest lucru îl recunoaște și D-na R. ca ceva firesc: „mai multă vreme trebuie ca să se facă o închidere puternică decît una slabă (es dauert länger bis ein fester Verschluss gebildet ist, als ein loser).“ Nu se poate pricepe atunci pentru ce efectuarea articulației lui *i*, care e mai grea de făcut, ar dura mai puțin timp decît a lui *e*, care e mai ușoară de făcut. La acestea se mai adaugă următoarele incurcătură: D-na R. se pare că înțelege prin consonante numai explozivele, căci, după ce a vorbit despre consonante, adaugă: „Spirantele (die Engelaute) prezintă cele mai variate gradații între vocale și consonante“. Apoi D-na R., măcar că a susținut că alt raport există la vocale între durată și energie și altul la consonante, trage concluzia următoare pentru toate sunetele: „durata atiră, decî, de curentul expirator, iar curentul expirator se măsoară după apăsarea lui asupra traheii. Dacă se întărește curentul, se mărește apăsarea asupra traheii și se scurtează durata articulației.“ Pentru priceperea acestei propoziții să se observe celălalt—vezi mai sus p. 62 r. 18—, că *energia musculară este direct proporțională cu apăsarea curentului expirator asupra traheii.*

Fiînd așa, o stare psihică oarecare provoacă un curent expirator oarecare și acesta provoacă o schimbare în articulație. Două cazuri se pot întîmpla: întîiu, acțiunea pasivă provocată de curent este contrabalansată de cea activă, adecă de cea uzuală, pe care vorbitorul o ține în loc în mod conștient (eine bewusste Gegenleistung aller Organe), așa că vorbitorul vorbește mai tare ori mai slab decît de obicei, dar sunetele rămîn neschimbate; al doilea, acțiunea pasivă provocată de curent

nu este contrabalansată de cea activă conștientă, atunci articulația se adaptează puterii curentului, se schimbă, schimbarea apoi cu vremea din ocazională devine uzuală și se moștenește dela o generație la alta.

Observație. Crede D-na R. că întrebuițarea uzuală este ținută în loc, neschimbată, în mod conștient? Dacă înțelege D-sa prin această conștiință conștiința naturii, celei independente de *eū*, n-am nicio întîmpinare de făcut. Dacă însă crede că *eul* este conștient de asemenea procese fizice, apoi atunci mă îndoiesc foarte mult și protestez în numele bunului simț. Și cum că D-na autoare într-adevăr crede că asemenea procese fizice sînt nu numai conștiente, dar chiar voluntare, se vede din următoarele cuvinte ale D-sale: „Fiecare membru al unei comunități limbice va întrebuița pentru o explozivă, pe care și-a pus în minte să o pronunțe, față cu un curent expirator oarecare, acel grad de presiune a traheii [presiunea traheii, Trachealdruck=energie musculară, vezi mai sus p. 62 r. 18], care este de trebuință ca să nu se schimbe sunetul; cînd cineva scoate din gură un curent oarecare, se și gîndește la energia musculară pe care trebuie să o întrebuițeze ca să nu se schimbe sunetul (Jedes Mitglied einer Sprachgemeinschaft wird zu einem etwa von ihm beabsichtigten Verschlusslaut von vornherein in normaler Sprechweise für den Luftstrom einen solchen Trachealdruck verwenden, dass die Organspannung keine von dieser normalen Sprechweise abweichende zu sein braucht; man bedenkt schon die Organspannung, während man den Luftstrom reguliert).“

Rezultă adesea schimbări identice provocate de diferite împrejurări: $i > e$ din cauză că curentul e puternic și organele se despart mai tare, ca să-l deie drumul să iasă.

Observație. Acest lucru n-a fost prevăzut de D-na R. până acum, despre așa ceva D-sa n-a vorbit până acum. Apoi, conform celor spuse de D-sa, tocmai *i* se potrivește mai bine cu un curent puternic decît *e*. De acest motiv fiziologic D-na R. se servește mult pentru a explica schimbările sunetelor, după cum se va videa mai la vale.

$i > e$ din cauză că curentul e slab.

$i > e$ în mod conștient, prin aceea că la un curent slab se gîndește cineva că e mai bine să pronunțe un *e* care să se audă decît un *i* care să nu se audă.

Observație. Așa ceva nu e de crezut și face parte din extraordinarele păreri pe care le are D-na R. despre conștiința vorbitorului.

$e > i$ din cauza creșterii energiei curentului. Această schimbare se potrivește apoi cu tonul înalt muzical dela sfîrșitul cuvintelor; pentru aceea în limbile, cum era latina preistorică, unde tonul înalt muzical cade la sfîrșitul cuvintelor, se explică de ce se prefac *e* și *o* finali în *i* și *u*.

Observație. Despre acest pretins accent muzical latin vezi mai la vale. În ce privește faptul că *o* s-ar preface în *u* din cauză că *u* s-ar potrivi mai bine cu un ton muzical înalt, D-na R. se înșeală, deoarece tonul propriu al lui *u* este mai jos decît acel al lui *o*. Vezi Scripturo in Kritischer Jahresbericht über die Fortschritte der roman. Philologie VII, 36. De altfel lucrul se poate constata lesne numai cu urechea.

$e > i$, efect al scăderii intensității curentului, prin aceea că printr-un fel de reacție, cînd scade intensitatea curentului, se încordează mai tare organele articuloare.

Observație. Sigur că în mod conștient, macar că D-na R. nu se pronunță precis: „eine Herabminderung der Intensität bewirkt als Gegenleistung eine stärkere Organspannung.“ Sigur că în mod conștient, pentru că altfel este imposibil de explicat cum s-ar putea articulația lui *e*, care e mai potrivită cu curentul slab, să se schimbe în articulația lui *i*, care e mai puțin potrivită. Dar această conștiință care lucrează prin reacție este un fel de procedare arbitrară, pe care D-na R. n-a cuprins-o în cercetările D-sale până în acest moment. De acest motiv psihologic D-na autoare se servește mult pentru a explica schimbările sunetelor, după cum se va vedea mai la vale.

În afară de schimbările în articulații produse prin schimbările în energia mușchilor și în puterea curentului expirator, mai au loc schimbări produse prin vorbirea șoptită, care schimbări însă, propriu vorbind, se datoresc tot curentului expirator, care altfel are loc la șoptă decât la vorbirea obișnuită.

Observație. Prin șoptă (Flüster) D-na R. înțelege vorbirea afonă, căci spune că la șoptă coardele vocale sînt dezlipite în toată întregimea lor. La șoptă din contra coardele vocale sînt lipite în toată întregimea lor și curentul expirator iese numai printru cartilajele aritenoide.

Cu ajutorul acestor date psihologice și fiziologice se va încerca acum D-na R. să descrie înșirarea romanizmelor în limba latină. Pentru aceasta vrea întîiu autoarea să răspundă la întrebarea „ce-i limba latină populară? cînd încep limbile romanice?“ Limba latină populară este limba vorbită, limba ocazională a tuturor claselor sociale; ea a existat în toate timpurile; ea nu este limba numai a claselor de jos și nici nu este mărginită numai la un anumit timp; este o greșală de a considera limba latină populară ca un fel de succesoară a limbii clasice latine, care ar fi început să existe numai în așa numita perioadă postclasică; tot așa e o greșală de a considera ca populară numai limba vorbită, ocazională, a claselor de jos.—Limbile romanice apar atunci cînd apar fenomenele romanice; fenomenele romanice apar însă încă în cele mai vechi inscripții, 5—6 secul a. Chr.; aceste fenomene romanice sînt față cu cele latinești ca modern față cu arhaic, ele sînt creațiile nouă ale limbii latine.

Observație. D-na R. observă în cele mai vechi inscripții așezarea romanică a cuvintelor, determinantul după determinat, Duenos med feked Numesioi (unde dativul obiect nedrept Numesioi este pus după predicat). Acest fapt a și făcut-o pe D-sa să susțină extraordinara teză că lucrurile care se schimbă mai greu, toemai acelea încep a se schimba mai degrabă, vezi mai sus p. 60. De unde știe însă D-na R. că acea așezare romanică, cu determinantul după determinat, ce se observă deja în inscripții din veacurile 5—6 a. Chr., este o creație nouă față cu așezarea latină, care ar fi mai veche? De unde știe D-na R. că acea așezare romanică n-a fost cumva toemai cea mai veche, față cu care așezarea latină ar fi o creație nouă?

*

Ritmul propoziției latine. Raportul dintre poziția cuvintelor și ritmu. Dacă se schimbă poziția cuvintelor, se schimbă și ritmul. Ce e propoziția (Satz)? O bucată de vorbire dintre două pauze mai mari, ori că va fi complectă din punct de vedere logic, ori că nu va fi. O subdi-

vizie a acesteia bucați mari, așezată între două pauze mai mici, e tot propoziție.

Observație. D-na R. înțelege prin propoziție (Satz) perioada, περίοδος, a metricilor și retorilor greci. Negreșit că cuvintele tehnice sînt convenționale și că cineva poate să dea unui cuvînt tehnic orice înțeles va găsi de cuviință. Cu toate acestea chipul cum D-sa, în definiția ce dă propoziției, vorbește de propoziția principală și de propoziția subordonată, arată un amestec curios de înțelesurile propoziției, așa cum de obicei se înțelege propoziția, și de înțelesurile perioadei: „Prin propoziție (Satz) înțeleg o vorbire așezată între două pauze de respirație (Atempausen) mai mari. Unde vorbirea se sfîrșește, adecă unde are loc pauza de respirație, se sfîrșește și propoziția, fără să se ia în considerație dacă vorbirea este complectă după cerințele logicii, ori dacă gîndirea totală este exprimată numai în parte. O parte dintr-o asemenea propoziție (der Teilsatz), care se găsește între două pauze de respirație mici, are valoarea unei propoziții întregi (Vollsatz). Propoziția secundară (der Nebensatz) nu este doar dela capul locului decît tot o propoziție întreagă (ist ja ursprünglich ein Vollsatz), care devine subordonată numai în mod secundar (der erst sekundär in Abhängigkeit gerät). În propoziția secundară [adecă subordonată] așezarea cuvintelor este mai conservatoare decît în propoziția principală (Hauptsatz) și păstrează mai multă vreme tipul vechiului.”

„Prin ritmu înțeleg alternarea dintre părțile marcate și cele nemarcate ale vorbirii, marcarea (scoaterea la iveală, scoaterea în relief, Hervorhebung) poate să aibă loc prin mijlocirea accentului muzical, ori a puterii curentului expirator, ori a lungirii (cantității).”

Observație. Ritmu bazat numai pe accentul muzical nu există. Această părere stă în legătură cu înțelegerea greșită a accentului, despre care se va vorbi mai la vale. Tot așa nu există ritmu bazat pe lungire (Dehnung): ritmul perioadei grecești, la care s-a gîndit D-na R., era bazat pe cantitate combinată cu un accent expirator și muzical independent de accentul cuvîntului.

Sînt două feluri de poziții ale cuvintelor (așezării ale cuvintelor): un felu, în care oricare parte poate fi scoasă la iveală prin ritmu, de pildă într-o propoziție germană oricare parte poate fi accentuată; alt felu, în care nu oricare parte poate fi scoasă la iveală prin ritmu și la care trebuie să intervină o schimbare în poziția cuvintelor, după cum cineva vrea să scoată în relief prin ritmu cutare sau cutare parte, de ex. propoziția franceză *je ne l'ai pas vu* trebuie să primească formele *ce n'est pas moi qui l'ai vu* ori *ce n'est pas lui que j'ai vu*, dacă vrea să accentueze cineva pe *je* ori pe *l*. Plecînd dela aceste considerații, combinate cu faptul că partea cea importantă (das Wichtige) este cea accentuată, D-na autoare a cercetat într-o scriere anterioară, pe care n-am cetit-o, Ueber die Entwicklung der romanischen Wortstellung aus der lateinischen, Halle, 1903, pag. 46 sqq., poziția accentului în propoziția latină și a constatat că în limba latină accentul era la mijlocul propoziției, penfrucă acolo se găsea partea principală (das Wichtige), adecă determinantele.

Observație. Macarocă n-am cetit lucrarea pomenită a D-nei R., tot însu imi permit să întimpin că forma determinantului este adesea înșelătoare, deoarece foarte de multe ori este discordantă între membrele psihologice și cele gramaticale ale propoziției, mai ales cînd propoziția latină, ea și

cea germană, putea fi accentuată în oricare parte a ei fără ca să fie necesară o schimbare în poziția cuvintelor.

Chestiunea însă a *marcării* ritmice din propoziția latină nu va fi complet lămurită decât cînd se va constata natura aceștei marcări. Era ea adevărat de natură muzicală, expiratorie, ori cantitativă? La început vorbirea era subiectivă, determinantul se punea înaintea determinatului, adevăratul ritmul era descendent, natura lui era muzicală.

Observație. Cum că natura lui era muzicală, e o simplă afirmare. Ca probă aduce D-na R. limba greacă, unde accentul ar fi fost muzical. Intru-ei însă nu poate exista accent muzical fără ca să fie însoțit de un accent expirator, căci nu pot exista numere de vibrații în unitatea de timp (accent muzical) fără ca acele vibrații să aibă și o amplitudine oarecare (accent expirator), chiar în limba greacă, oricît de muzical ar fi fost accentul, acel accent era numai decît în aceiaș vreme și un accent expirator. Faptul că ritmul perioadei grecești nu ținea socoteală de accentul cuvîntului nu este o probă că acest accent ar fi fost muzical prin excelență, că adevăratul tonul silabei accentuate ar fi fost foarte înalt față cu tonul silabelor neaccentuate (ori foarte jos, căci a fi un ton foarte jos față cu altele e tot atît de bătător la ureche, ba chiar mai bătător), ci este o probă că accentul expirator al cuvîntului era puțin remarcabil. Iar probele care se aduc că în cutare timp ritmul grecesc a început să țină socoteală de accentul cuvîntului, de pildă că la Babrios penultima perioadei este totdeauna accentuată cu accentul cuvîntului, ori că la Nonnos perioada se termină în oxytona ori paroxytona. niciodată în proparoxytona, aceste probe nu arată că accentul expirator ar fi înlocuit pe cel muzical, ci numai că accentul expirator a devenit puternic din slab ce fusese mai înainte. Pentru a proba mai departe că accentul latin era un accent muzical D-na R. recurge la expresiile metaforice ale gramaticilor, care se potrivesc încă mai bine cu accentul expirator decît cu cel muzical. Iaca una din probele D-sale: Varro „scire autem oportet vocem tres habere distantias, longitudinem, altitudinem, crassitudinem“. După D-na R. *altitudo* înseamnă aici accentul muzical și *crassitudo* înseamnă accentul expirator. *Altitudo* însă e o metaforă, *propriu* nu înseamnă nimic aici, *figurat* însă se potrivește mai bine cu accentul expirator decît cu cel muzical, căci mai multă asemănare este între *altitudo* și amplitudinea vibrațiilor, care crește dela minimum la maximum în diverse chipuri și se manifestează la auz (căci la gramaticii greci și latini numai despre auz poate fi vorba) printr-o creștere și scădere (tot metafore și acestea) a puterii sunetului, printr-o urcare și coborîre (alte metafore) a puterii sunetului; mai multă asemănare, zic, este între *altitudo* și amplitudinea vibrațiilor decît între *altitudo* și numărul de vibrații în unitatea de timp, care se manifestează la auz prin—aici avem nevoie iarăși de metafore, dar *urcare* și *coborîre* sînt din cale afară de figurate! Se zice, negreșit, cînd e vorba de numărul vibrațiilor în unitatea de timp, că *urc* și *scobor*; dar cînd vrea să vorbească de creșterea și scăderea amplitudinii vibrațiilor, nu zice tot *urc* și *scobor*? Se zice, negreșit, cînd e vorba de un ton cu multe vibrații în unitatea de timp, că e tonul *ascuțit*; dar cînd crește amplitudinea treptat pînă la maximum și apoi scade brusc la minimum, nu se zice cu aceiaș metaforă că accentul e *ascuțit*? *Altitudo* în mintea lui Varro foarte probabil (întru nimic mai puțin probabil decît cum vrea D-na R. și cu D-sa toți par-

tizanii accentului muzical) a însemnat creșterea și scăderea accentului expirator, iar *crassitudo* a însemnat amplitudinea vibrațiilor în general: cum că se ridică sunetul dela minimum la maximum de amplitudine și că scade dela maximum la minimum, aceasta era pentru Varro *altitudo*; cum că acel sunet e spus mai tare ori mai încet, aceasta era pentru el *crassitudo*. Cum că alături cu accentul expirator exista și cel muzical, aceasta se înțelege dela sine, unde este unul este numai decit și celălalt; și cum că alături cu mișcarea expiratorie a observat Varro și pe cea muzicală, aceasta se înțelege dela sine. Dar că acea metaforă *altitudo* ar însemna că accentul latin era un accent slab expirator și foarte remarcabil muzical, aceasta nu se poate admite cu niciun preț. Altă citație, din Martianus Capella, a D-nei R.: „et est accentus seminarium musices, quod omnis modulatio ex fastigiis. Vocum gravitateque componitur, ideoque accentus quasi adcantus dictus est.“ *Fastigia, gravitas* sînt ca și *înalt, scobor, ascuțit, grav*, etc. tot metaforic care nu însemnează nimic propriu aici, și care se potrivesc *figurat* tot atît de bine, ba încă mai bine, cu accentul expirator. Dar se pune mare preț pe *accentus*, după cum se pune mare preț pe corespondentul său grec (pe care l-au tradus Romanii în limba lor) *προσῳδία*. *Cîntec!* Decî trebuie să fie numărul de vibrații! Dar dacă Grecul (căci de Roman, care a tradus pe Grec, nu mai vorbesc) ar fi vrut să exprime accentul expirator, nu l-ar fi numit tot *cîntec*, *προσῳδία*? Faptul că slăbești și întărești succesiv și simetric glasul nu-î tot așa cîntec ca și acela că urci ori scobori în gama muzicală? Dar oare în poezia greacă, care nu era coploșită (atunci cînd era cîntată, și poezia greacă era totdeauna cîntată) de melodie și armonie ca poezia cîntată modernă, nu juca rolul cel mai mare *ictus, σφύραξις*, care era un accent expirator independent de accentul cuvîntului? D-na R. a uitat să citeze singurul loc din gramaticii vechi, care nu-î metaforic și exprimă în mod propriu că accentul latinesc era un accent expirator. Servius in Donato Keil IV 426: „accentus in ea syllaba est quae plus sonat; quam rem deprehendimus si fingimus nos aliquem longe positum clamare; invenimus enim naturali ratione illam syllabam plus sonare quae retinet accentum, atque usque eodem nisum vocis ascendere“. E din al patrulea secol Servius și mărturiea lui n-are valoare pentru timpul lui Cicero, dar și Martianus Capella e din secolul al cincilea. Și ca să profit de ocazie, voi adăogi că locul din Vitruvius, la care ține așa de mult Havet, nu probează nici el din punct de vedere al accentului muzical absolut nimic. Iată-l, de architectura V, 4, 2 (il ia din Ahlberg *Studia de accentu latino*): „Vox enim mutationibus cum flectitur alias fit acuta alias gravis duobusque modis movetur, e quibus unus effectus habet continuatos alter distantes. Continuata vox neque in finitionibus consistit neque in ullo loco, efficitque terminationes non apparentes, intervalla autem media apparentia, uti sermone cum dicamus *sol, lux, flos, vox*. Nunc enim nec unde incipit nec ubi desinit intelligitur, nec quae ex acuta facta est gravis, ex gravi acuta apparet auribus; per distantiam autem e contrario. Namque cum flectitur inmutatione vox, statuit se in alicuius sonitus finitionem, deinde in alterius, et id ultro citro crebre faciendo inconstans apparet sensibus, uti in cantionibus, cum flectentes vocem varietatem facimus modulationis. Itaque intervallis ea cum versatur, et unde initium fecit et ubi desinit apparet in sonorum patentibus finitionibus: mediana autem latentia intervallis obscurantur“. Aceste vorbe

ale lui Vitruvius eă le traduc astfel: Cînd un cuvînt se declină ori se conjugă, primește diferite accente, uneori ascuțite, alte ori grave. Efectul produs la urechea ascultătorului e însă diferit, după cum cuvîntul face parte dintr-o propoziție ori este pronunțat a parte. Cînd cuvîntul este pronunțat într-o propoziție împreună cu alte cuvinte, nu se observă nici începutul lui, nici sfîrșitul lui, nici variabilitatea accentului său, ci numai accentul în el însuș, ca element remarcabil al silabei mijlocii, este perceput. Cînd cuvîntul, din contra, e pronunțat izolat și petrecut prin diferite forme flexionare, atunci atenția e atrasă de începutul și de sfîrșitul cuvîntului, precum și de variabilitatea accentului dela o formă la alta, cea comparabilă cu melodia muzicantului, iar accentul în el însuș, ca element remarcabil al silabei mijlocii, nu este băgat în samă.

Dar acum, fie că va fi fost accentul latin expirator, fie că va fi fost muzical, despre care accent, adică despre care silabă accentuată vorbește D-na R.? Se gîndește D-sa la silaba accentuată cea cunoscută (cînd penultima este lungă, accentul este pe penultima, etc.)? În privința aceasta D-sa nu ne lămurește. căci iată ce spune în special pag. 87: În latina clasică toate cele trei chipuri de a marca silabele erau în vigoare, accentul muzical, accentul expirator și cantitatea silabelor, și anume pe o silabă (pe inițială) era accentul expirator, pe alta (pe finală) era accentul muzical, iar între ele undeva era cantitatea. Se petreceau, spune D-na R., în latinește lucrurile ca în franțuzește, unde în anumite împrejurări un cuvînt ca *nation* are pe *na* accentul muzical, iar pe *tion* accentul expirator, astfel că *nation* formează un grup de două silabe tot una de remarcabile, un fel de spondee format, în cele două silabe ale sale, prin mijloace fiziologice deosebite.

Observație. Mai întîiu de toate nu numai în franceza, ci în toate limbile, unde de obicei este concordantă între accentul muzical și cel expirator, în felul acela că acolo unde amplitudinea este mai mare există și cea mai mare înălțime a tonului (ori cea mai mică, de pildă în dialectele germano șvabe, alsaciane și elvețiene, Bremer Deutsche Phonetik 195, în limba suedeză, Axel Kock Die alt-und neuschwedische Akcentnierung, vezi Revue critique 1902, I pag. 118), se întîmplă discordanțe în anumite împrejurări, astfel că, dacă de obicei limba cîntă mai sus silaba cu accentul emfatic (prin accent emfatic înțeleg accentul expirator al cuvîntului), în anumite împrejurări cîntă mai sus o silabă neaccentuată cu accentul emfatic. Și în rominește, de pildă, unde de obicei un cuvînt ca *oamenî* are silaba *oa* pronunțată cu mai mare amplitudine de vibrații decît silaba *menî* și în aceeaș vreme o are mai sus cîntată decît silaba *menî*, se întîmplă în anumite împrejurări ca tocmai silaba *menî* să fie pronunțată cu un ton mai înalt, ba chiar cu mult mai înalt, macareă cu o amplitudine a vibrațiilor mai mică decît cea a lui *oa*. În asemenea caz discordanța dintre accentul muzical și cel expirator face serviciu de formă gramaticală și exprimă raporturile numeroase de mod desemnate în chip sumar cu numele de *exclamare* și *întrebare*. Cam că acest lucru s-a petrecut și în limba latină, este absolut sigur. Dar nu acest lucru voește să spună D-na R., ci acela că, în afară de exclamare și întrebare, erau în limba latină unul lîngă altul întrebuintate, în mod independent unul de altul, accentul expirator pe o silabă, accentul muzical pe altă silabă, la care se mai adăogea cantitatea pe silabele intermediare. Unde era accentul expirator? Pe inițială, spune D-na

R. Unde era accentul muzical? Pe finală. Dar accentul cel cunoscut (indiferent de ce natură va fi fost), cel mărginit la penultima, antepenultima și în anumite cazuri la ultima (când penultima este lungă, accentul este pe penultima, etc.), acel accent ce fel era? Despre aceasta nu spune D-na autoare nimic, ci legându-se de un presupus accent anteclassic primitiv latinesc, unde inițiala ar fi fost cu accentul expirator, iar finala cu accentul muzical, D-sa începe să ne facă dela pag. 89 înainte istoricul, complex fantastic, al transformărilor pe care le-ar fi suferit accentele anteclassice latinești, până ce au ajuns în limba latină postclasică să devină accent *expirator* pe acele silabe, pe care ne spun gramaticii că era accentul latinesc (când penultima este lungă, accentul este pe penultima, etc.), acel accent latinesc despre care partizanii accentului muzical spun că era muzical pe vremea clasicilor, D-na R. n-are nicio părere. Regret că nu pot fi clar, dar întreaga expunere a D-nei R. este un haos.

Indată după aceeași face D-na R. în mod arbitrar istoricul accentuării latine.

1. La începutul începutului, în Urlateinisch, fiecare cuvânt avea cîteun accent. Ce fel de accent? Muzical? Expiratoriu? Nu se poate ști („nu se poate ști ce fel era accentul primitiv“).

2. La cuvînt (și anume *după* cuvînt) se lipește un determinant, care cu vremea devine sufix, formă gramaticală. Determinantul primește un accent mai puternic, și anume un accent muzical. Față cu acest accent principal al determinantului accentul cuvîntului, despre care D-na R. a spus că nu știe de ce natură va fi fost, devine accent secundar.

Observație. De unde scoate D-na R. că accentul determinantului era un accent muzical? Nu este aceasta o afirmație pe nimic bazată?

3. Prin reacția vorbirii ocazionale pe de o parte (vezi mai sus p. 61), iar pe de alta prin faptul că au început să se alipească determinantele la începutul cuvîntului, s-a pus un accent principal expirator pe prima silabă a cuvîntului, care a devenit accentul principal, față cu care accentul muzical dela sfîrșitul cuvîntului a devenit accent secundar.

Observație. Dar accentul cuvîntului, cel fost primar și apoi devenit secundar, ce a mai devenit? A dispărut? Despre aceasta nu spune D-na R. nimic. Apoi, dacă determinantul dela sfîrșitul cuvîntului a primit accent muzical, pentru ce n-a primit accent muzical și determinantul alipit la începutul cuvîntului?

4. Accentul muzical dela sfîrșitul cuvîntului dispare și accentul expirator depe inițială se strămută, absolut fără nicio motivare din partea autoarei, pe silabele neaccentuate dela mijlocul cuvîntului, care fusese de altfel odată accentuate cu accentul cel principal dela capul locului, de natură dubioasă, pe care, cum am văzut, D-na R. îl face să dispară în faza 3, iar fără nicio motivare, ha chiar fără nicio pomenire. În această a patra fază ne aflăm pe terenul istoric al limbii latine, asupra căruia ne lăsase puțin mai sus în nedumerire D-na autoare, că nu știam ce fel de accent avusese limba latină în perioada sa istorică clasică. Cum că în latina preistorică era un accent expirator pe inițială și unul muzical pe finală cunoaște D-na R. din argumentarea lui Havet, Mémoires dela société de linguistique VI, 11 sqq., cu care ocazie mai observă D-sa că acel accent expirator inițial a fost însoțit la început de accentul muzical cel mai jos: „Accentul expirator era pe începutul cuvîntului, care început al cuvîntului evident (offenbar) avea tonul muzical cel mai jos.“ Fiindcă, însă, continuă D-sa, accentul expirator, cînd

nu i se opune un obstacol, provoacă o înălțare a tonului, apoi în mod necesar cu vremea silaba inițială pe lângă accentul expirator a căpătat și un ton înalt. Apoi mai spune D na R. că eu n-am avut dreptate când am zis că un cuvânt cu accent expirator pe inițială și cu accent muzical spre sfârșitul cuvântului ar fi un monstru, „ein Wortungeheuer“, deoarece accentuarea din limbile ungară, cehă, sîrbă, probează că poate fi accent expirator pe inițială și accent muzical pe altă silabă din corpul cuvântului.

Observație. Mai întîiu Havet nu spune că era accentul muzical pe finală, ci că cunoscutul accent latin (cînd penultima este lungă, accentul este pe penultima, etc.) era un accent muzical, iar pe inițială era un accent expirator. Al doilea, de unde știe D-na R. că inițiala, care avea accentul expirator, era „evident, offenkundig“, cu tonul cel mai jos? Nu este aceasta o invenție a D-sale? Dacă, după propria mărturie a D-sale, un accent expirator puternic cere și o mare înălțime a tonului, pentru ce dela capul locului n-a fost inițiala latină, cea puternic accentuată, în aceiaș vreme cu tonul cel mai înalt? Pentru că i se opunea accentul muzical al finalei? Dar de unde l-a scornit D-sa pe acest accent muzical al finalei? Nu este doar și el o invenție a D-sale? Al treilea, pentru ce tot vorbește D-sa de tonul cel mai înalt, care ar sta în legătură cu accentul expirator cel mai puternic? Nu știe D-sa că sînt limbî unde accentul expirator cel mai puternic este însoțit de tonul cel mai jos (vezi mai sus p. 69)? Pentru ce nu s-ar fi întîmplat acest depe urmă lucru în limba latină? Pentru că nu se potrece în limbile romanice? Dar pentru ce ar fi sămănat limba latină cu limbile romanice din acest punct de vedere, cînd din alt punct de vedere cu mult mai important se deosebia după D-na R. așa de tare, că avea accent expirator pe inițială cu ton jos și accent muzical înalt pe finală, iar la mijloc cantitate goală fără accent de niciun fel? Al patrulea, eu știu foarte bine că sînt limbî unde silaba cu accentul expirator cel mai puternic are un ton muzical mai jos decît o altă silabă din cuvînt, care are un accent expirator mai slab, dar accentul muzical cel mai înalt (vezi mai sus p. 69); și aceasta, firește, în afară de exclamare și întrebare, căci la întrebare și exclamare în tot felul de limbî se potrece acest lucru. (Nu în toate, vezi Revue critique 1911, I pag. 103). Aceia ce însă nu știu, este că să existe în vreo limbă un cuvînt în care o silabă să aibă accent expirator sadea, fără accent muzical, iar altă silabă să aibă accent muzical sadea, fără accent expirator, adică să existe așa soiuri de vibrații, că să fie numai amplitudine a undelor vibratoare fără număr al acestora, ori să fie numai numere de unde vibratoare fără amplitudine a acestora. Și acest lucru l-a spus Havet, Mémoires de la société de linguistique VI, 11: „On a attribué à une loi d'accentuation archaïque le vocalisme de certains composés comme *afficio*. Les initiales auraient originairement porté l'accent; dans *adficio* l'a atone se serait altéré en *i*, l'*a* accentué serait resté intact. Cette prétendue loi d'accentuation est chimérique“. Va să zică nu era accent pe inițială în latina arhaică? „Les contemporains de Camille chantaient la note aiguë sur la même syllabe que les contemporains de César, *adficio* et non *áficio*. Cette note aiguë n'a eu aucune influence sur le timbre des voyelles, non plus que sur leur syncope dans certaines combinaisons“. Va să zică accentul a fost totdeauna acolo unde ni-l spun gramaticii că a fost (și unde-l probează că a fost limbile romanice, care l-au păstrat cu sfințenie), dar era *muzical* sa-

dea și n-a avut pentru aceia nicio influință conservativă asupra silabei unde se găsea, și pentru aceia, pentrucă Romanii depe vremea lui Camil numai cîntau pe *fa* din *adfacio*, dar nu-l țipaū de fel, acest *fa* s-a putut preface în *fi*. Oare nu-î aceasta concluzia pe care trebuie să o tragă cineva din vorbele lui Havet? Mai ales cînd Havet vorbește de *aiguë*, parcă numai tonul cel înalt ar constitui accentul muzical, iar nu și tonul cel jos, care e mai caracteristic încă? Cu toate acestea avea și inițiala ceva. Nu accentul, căci acesta a fost totdeauna acolo unde știm că a fost, ci altceva: „Se spune că inițialele ar fi avut în limba latină arhaică accentul. Aceasta e o chimeră“. Dar ce aveaū inițialele? Acestea aveaū intensitate sadea, aceasta e altceva, nu-î accent. Și apoi uite ce s-a întîmplat: „La note aiguë a fini par attirer sur elle l'intensité. *Amávi* est devenu *amÁvi*“. Vezi? De o parte intensitate fără accent, iar de altă parte accent fără intensitate, și apoi a atras accentul asupra lui intensitatea. Ei, ce concluzio ar fi putut trage cineva alta din asemenea discuție decît aceia că Havet crede în existența unui cuvînt monstruos, Wortungeheuer, în care o silabă să fie țipată fără ca să fie cîntată (ca să vorbim popular), iar alta să fie cîntată fără ca să fie țipată?

D-na R. plecînd dela faptul că în latina arhaică era accent expirator pe inițială și accent muzical pe finală, caută să explice după criteriile mai sus expuse (vezi p. 64) schimbările de sunete din citeva din acele exemple care dela Corssen încoace se aduc neconținut pentru a proba că în limba latină arhaică era altfel de accent decît în cea clasică.

Observație. Acele exemple eu am căutat să le explic prin analogie în *Forschungen zur romanischen Philologie, Festgabe für Hermann Suchier*, pag. 28 sqq., dar mărturisesc că pentru unele din ele explicarea cea mai nimerită este cea dată de D-na R., că adevărul determinat precedat de un determinant în izolare căpăta un accent secundar față cu cel principal al determinantului, așa că, de pildă, *ré facio* a devenit *réfacio*, apoi *réficio* și în sfîrșit, cînd izolarea a fost completă, *reficio*. Ca probă de chipul cum explică lucrurile D-na R. dau următoarea bucată: „*făcerē* avea accent expirator pe inițială și accent muzical pe finală. Cînd *facere* s-a alipit ca enclitic la *re*, a pierdut accentul depe inițială. De aceia se schimbă articulația: *réfacerē* devine întîiu *réfecerē* și apoi *réficerē*. Pe de o parte starea de șoaptă (*Flüsterstellung*) provoacă pierderea puterii sunetului, căci cu cît cordele vocale staū mai deschise, cu atît mai puțin ton provoacă; iar pe de altă parte micșorarea intensității are ca consecință o mărire a energiei musculare. Aceasta să nu ne mire: este o compensație instinctivă, prin mijlocirea căreia fenomenul în totalitatea lui păstrează suma neschimbată; micșul energii musculare a lui *a* + puternică intensitate corăspunde energia musculară mai mare a lui *e* ori *i* + intensitate mică“. Și tot așa continuă D-sa explicațiile mai departe. Aș mai avea de făcut numai două observații. *συμφωνία* > *symphónia* e pe nedrept pus printre exemplele la care s-a păstrat accentul, dar s-a schimbat cantitatea din originalul grec (pag. 93); *i* se articulează cu limba posterioară, nu cu limba anterioară (pag. 95).

Dupăce a cercetat efectul accentului expirator depe inițială asupra silabelor neaccentuate următoare, trece D-na R. la accentul muzical depe finală, ca să vadă ce s-a mai întîmplat cu dînsul în cursul timpurilor. Acest accent muzical fantastic, care n-a existat niciodată, a avut după D-na R. efecte cu totul altele decît acelea pe care le atribuie Havet accentului său muzical

În vreme ce acest din urmă spune că accentul latinesc, care era muzical, n-a avut nicio putere și a lăsat silabele accentuate de dînsul să se schimbe în tot felul, D-na R. spune că accentul muzical depe finală, cită vreme a fost în înflorire, a împiedecat scurtarea finalei. Îndatăce a început să piardă din putere, au început și finalele să se scurteze, s-au scurtat și chiar au căzut. Și ce înseamnă această pierdere de putere? Înseamnă pierdere de înălțime. Din înalt, ascuțit, cu multe vibrații în unitatea de timp, accentul muzical depe finală a devenit grav, cu puține vibrații în unitatea de timp. Pe acest ton grav final spune D-na R. că l-a observat Quintilianus inst. or. XII, 10, 33, cînd zice că limba latină e mai urită decît cea greacă, pentrucă cuvintele latinești totdeauna se termină într-o silabă gravă ori în două silabe grave.

Observație. Acea gravă, ori acele grave, despre care vorbește Quintilian, însă erau silaba ori silabele neaccentuate cu accentul emfatic expirator, silabele țipate mai puțin, în care se termină cuvintele latinești, în vreme ce în greaca foarte adesea și finalele aveau accentul expirator emfatic, erau țipate tare (căci și în accentul grecesc partea *remarcabilă* tot accentul expirator o forma). Cum că aceste silabe finale cu accent expirator slab aveau în aceiaș vreme și un accent muzical, se înțelege dela sine; cum că acest accent muzical al silabelor neaccentuate finale latine era *mai jos* decît accentul muzical depe silaba accentuată cu accentul emfatic expirator, este probabil; dar nu faptul că silaba finală era cîntată mai jos era remarcat de Quintilian, ci faptul că era țipată mai puțin.

Și apoi ce s-a întîmplat, dupăce accentul muzical depe finală a dispărut, adecă s-a prefăcut din înalt în grav, din cu mai multe vibrații în cu mai puține vibrații în unitatea de timp? Acel accent, spune D-na R., s-a mutat încet încet pe inițială, care până la această mutare fusese tare țipată, dar jos cîntată, și care de aici înainte, pelingă că a fost tare țipată a început să fie și sus cîntată.

Observație. Nu mai insist degeaba. Constat numai că și în această privință D-na R. susține toemai contrariul de ceia ce susține Havet: în vreme ce H. spune că accentul muzical a atras pe cel expirator, D-na R. spune că accentul expirator a atras pe cel muzical. Pe care să credem? Fîrste că pe niciunul.

*

Dupăce a stat o bucată de vreme cuvîntul latinesc cu accent expirator pe inițială, cu accent muzical pe finală și cu silabele intermediare neaccentuate, s-a întîmplat în sfîrșit că silabele neaccentuate intermediare au atras asupra lor accentul depe inițială, și anume această atragere a avut loc din cauza vorbirii ocazionale, care procede totdeauna pe dos decît cum procede vorbirea uzuală (vezi mai sus p. 61). Cînd s-a întîmplat acest lucru? Pe vremea clasicității încă nu era gata. Pe vremea clasicității se putea accentua și *urbani* a la antica, și *urbani* a la moderna. Două probe aduce D-na R. pentru aceasta: poezia clasică latină, cu ritmul bazat pe cantitate și pe ictus independent de accentul cuvîntului, ar fi fost imposibilă dacă pronunțarea *urbani* ar fi fost complex fixată, pentrucă cum este cu puțință să-și închipuiască cineva că în poezie putea poetul să stilcească accentele cuvintelor? Cum s-ar putea închipui o poezie nemțească în care poetul să accentueze *Wandlungen*? Altă probă crede că vede într-un loc din Cicero de oratore III 45, unde Cicero spune că soacră-sa vorbea altfel decît dînsul.

Observație. Motivul pentru care Grecii au avut ca element ritmic timpurile primare, χρόνοι πρώτοι, și ictus independent de accentul cuvântului, a fost faptul că accentul expirator al lor era slab, iar simțul pentru cantitatea silabelor era puternic. Clasicii latini, care au imitat pe Grecii, au putut și ei cădea în picioare accentul cuvântului, măcară în limba latină acesta era probabil mai puternic decât în limba greacă, pentru că și limba latină era tot atât de simțitoare pentru cantitatea silabelor. Toate limbile, de pildă limba ungurească, la care cantitatea silabelor este independentă de accent, în felul acela că să fie silabe accentuate scurte și silabe neaccentuate lungi, cu remarcabilă deosebire între scurte și lungi, sînt susceptibile de ritmica greacă antică, fără ca să se nască plăcerea mare prin călcarea în picioare a accentului expirator.

*

Din cauză că s-a strămutat accentul de pe inițială pe silabele mijlocii au rezultat în acestea schimbări provocate de intensitatea mai mare a curentului: vocalele scurte au devenit mai deschise ($i > e$, $ü > o$, $ē > e$, $ō > o$), din cauză că organele articulatorie s-au desfăcut mai tare unele de altele pentru a da drum larg curentului mai mare de aer; consonantele explozive afone, care au fost în latinește lenes, au devenit fonice prin faptul că curentul expirator puternic a pus coardele vocale în vibrație, iar pentru a corespunde curentului slab al aerului din gură organele articulatorie bucale au articulat mai slab, cu mai puțină energie. Cu vremea apoi, în urma acelor cauze, organele articulatorie bucale au articulat încă și mai slab, s-au desfăcut chiar unele de altele, și explozivele fonice s-au prefăcut în spirante fonice.

Observație. Explicarea este inconcisă. Din nenorocire întărirea curentului expirator, dacă într-adevăr ea este cauza acestor fenomene, se datorează nu strămutării accentului expirator de pe inițială, pentru că accentul expirator latin a fost acolo unde ni-l spun gramaticii că a fost. Mai observ că nu se poate înțelege ce spune D-na R. despre explozivele palatale afone, care s-ar fi schimbat de la dreptul ca explozivele guturale fonice, adică s-ar fi prefăcut în spirante: „O spirantă se naște, ts ori ç ori ș. ts, ç spirante?”

Scurtarea silabelor neaccentuate finale a început în timpuri preistorice (terră, amör, amēm, ämēt) și s-a sfârșit tirziū (-ös, -äs). Decît acest fenomen, zice autoarea, mai degrabă trebuie considerat în felul acela că vocala neaccentuată finală a rămas tot lungă, dar s-a deschis, a devenit din încordată laxă. Dacă nu cumva chiar se va fi mai lungi, deoarece vocalele neaccentuate finale au în general tendința de a se lungi atunci cînd energia articulației scade

Observație. D-na R. atribuie, deci, fenomenul transformării silabelor finale la două cauze, la pierderea accentului muzical (vezi mai sus p. 73) și la strămutarea accentului expirator de pe inițială pe silabele de la mijloc, adică la două cauze (nu numai la una) care n-au existat.

D-na R. cercetează apoi diferitele surori de accente expiratorii latine, luînd datele gramaticilor nu ca traduceri după grecește (ceia ce probabil au fost), ci ca niște reflexe ale realității.

Observație. Cu această ocazie face diferite observații fiziologice, care nu sînt totdeauna potrivite. De pildă, fiindcă gramaticul spune că mūsă nu se poate pronunța cu accent ascuțit, D-na R. găsește o necesitate fiziolo-

logică: în adevăr, zice D-sa, vocala lungă și încordată (*mū*) cere un fel de curent care face imposibilă pronunțarea cu accent ascuțit. Totuș imediat după aceasta D-sa vorbește despre accentul ascuțit pe silaba lungă într-un cuvânt ca *mūsā* (ablativ), pe care-l explică prin aceea că s-ar întinde accentul și asupra silabei următoare. În realitate pronunțarea *mūsā* cu accent grav ori circumflex pe prima silabă nu este necesară, pronunțarea *mūsā* cu accent ascuțit pe prima silabă există foarte des. În limba română (în cazul cînd nu voim să dăm accentului rolul de formă gramaticală pentru a exprima întrebarea și exclamarea) silabele accentuate, care sînt lungi față de cele neaccentuate, nu totdeauna accentul ascuțit, macarcă sînt lungi și macarcă sînt urmate de silabe neaccentuate scurte, de pildă în cuvîntul *mērē*.— D-na R. spune că în silabele închise cu sonanta lungă accentul era ascuțit, cînd silaba următoare era scurtă: *scriptus* ar fi avut pe *ī* accent ascuțit. De unde știe D-sa acest lucru? Analogia cu limba greacă (*πράγμα, πράξις, μνήμη, ζήτησις*) trebuia să o împiedece dela această părere, cu atît mai mult cît, dacā gramaticii latini, care copiează pe cei greci, ar da asemenea semn de independență în păreri, că să susțină pentru limba lor un lucru ca acesta, care nu se găsește în limba greacă, ar fi ceva foarte curios.—Nu este de admis că în cuvîntul spaniol *vuelvo* silaba a doua este *lvo* și că—mai ales—această despărțire de silabe s-a făcut prin analogie. În general la aceste fenomene de alunecări de sunete D-na R. atribuie analogiei roluri imposibile: accentul expirator pe inițială, de pildă, ar fi avut loc la început numai la unele cuvinte și apoi s-ar fi lătit prin analogie la toate cuvintele; și altele de același fel.

Incidental, în mijlocul unor asemenea discuții despre forma accentului, D-na R. vorbește despre efectul pe care l-a avut accentul expirator asupra vocalelor scurte urmate de o consoanță simplă: acestea anume s-au lungit, de pildă *mōdō* a devenit cu vremea *mōdō*, apoi *mōdō*. Tot incidental spune D-na R. pag. 115 că accentuarea cu circumflex este o condiție pentru diftongare și trimete la Goidanich L'origine e le forme della dittongazione romanza.

Observație. Goidanich susține însă că originea diftongării romanice se găsește într-o presupusă de el accentuare cu două virfuri a vocalelor accentuate latinești. Accente cu două (și cu trei și cu mai multe) virfuri se găseseră în toate limbile, mai ales în exclamări și întrebări. Decît numai, dacā te gîndești bine la ce-î aceia accentul cu două virfuri, apoi el e de așa natură că mai degrabă ar provoca diorea, iar nu diftongarea.

*

Accentul expirator, care a provocat lungirea vocalei scurte (*mōdō*—*mōdō*—*mōdō*, vezi mai sus), a provocat din contra scurtarea vocalei lungi. Și anume, cînd vocala lungă a fost urmată de o singură consoanță, s-a scurțat vocala și s-a lungit consoanța (*cuppa, Juppiter, muccus*); acolo unde vocala lungă a fost urmată de consoanță lungă, s-a scurțat ori vocala ori consoanța (*stēlla*—ori *stēla* ori *stēlla*); acolo unde vocala lungă a fost urmată de un grup de consoanțe, s-a scurțat vocala (*scriptus*—*scritto*). Pecind se întimpla fenomenul din urmă, vocala scurtă veche se deschisese deja, așa că *dictus* devenise deja *detto*, iar *scriptus* n-a mai putut deveni *scretto*. Aceste fenomene au fost însoțite de o schimbare în constituția silabelor: *scri-ptus* a devenit *scri-ptus*. Lungirea vocalelor scurte din silabele deschise și scurtarea vocalelor lungi din silabele închise este ultima consecință a victoriei accentului expirator.

Observație. Dar categoria seurtării vocalelor lungi în silabe deschise, tipul cūpa—cūppa, unde rămîne? Apoi asupra chipului cum se despărțiau silabele în cuvîntul *scriptus* D-sa are păreri contradictorii. La pag. 114 D-sa spune că *scriptus* era un cuvînt „mit gedeckter Akzentsilbe“ (vezi mai sus p. 75), iar aici, pag. 116, D-sa spune că *scri* în *scriptus* era o silabă deschisă. Dacă trebuie să credem pe gramaticii latină, *scri* în *scriptus* era o silabă deschisă.

*

Cam în al patrulea secol după Chr. se stabilește definitiv accentul expirator pe penultima și pe antepenultima, dar accentul expirator inițial continuă încă de a exista ca accent secundar, ceea ce a făcut că în limbile romanice inițiale altfel se dezvoltă decît celelalte silabe.

Observație. În realitate în limba latină inițială avea un accent expirator secundar, care n-are întru nimic a face cu presupusul accent expirator principal de pe inițială al D-nei R.. Și tot astfel unele limbi romanice au pe inițială un accent expirator secundar, pe care de altfel ar fi hazardat să-l considere cineva ca descendentul accentului secundar de pe inițială latinesc.

Evoluția fenomenelor discutate pînă acum s-a sfîrșit în al VI-lea secol. În al VI-lea secol însă sînt semne neîndoioase de existența deja a limbilor romanice ca limbi deosebite. Separarea limbilor romanice a început deci înainte de sfîrșitul evoluției. Dezvoltarea fenomenelor discutate, adică a stăpînirii accentului expirator în ritmu ascendent-descendent și a schimbărilor sunetelor provocate de acel accent, n-a avut loc cu aceeași consecvență pretutindeni: mai slab în Italia de mijloc și în Sardinia; mai puternic în Gallia, Reția, Italia de nord; mijlociu în Iberia și România. Limba dalmată are o poziție cu totul a parte. Ritmul ascendent-descendent latin s-a prefăcut în ritmu ascendent în limbile romanice. În limba franceză începe să apară ocazional ritmul descendent.

*

La sfîrșit D-na R. vorbește de schimbările provocate la limbile romanice în articulația sunetelor prin curentul expirator.

D-na R. atribuie faptului că curentul expirator este puternic pe silaba accentuată și relativ slab pe silabele neaccentuate următoarele fenomene: 1. Diftongarea vocalei din silaba accentuată. 2. Lungirea consoanelor. 3. Căderea sunetelor. 4. Scăderea plenitudinii. 5. Schimbarea consoanelor în felul acela că exploziva afonă devine fonică și fonica se preface apoi în spirantă și vocală; cu cît accentul e mai puternic, cu atît consoanta are tendința mai mare de a se asimila vocalei precedente. —D-sa atribuie faptului că curentul expirator este slab pe silaba accentuată, astfel încît îi rămîne oarecare putere și pentru silabele neaccentuate, următoarele fenomene: 1. Lungirea cuvîntului la sfîrșit, de pildă între altele romîneștile *șase, mîere, țiere*. 2. Fenomene de sandhi. 3. Fenomene de asimilație și disimilație la vocale. 4. Asimilarea consoanelor dintr-un grup între ele.—Pe lungirea vocalei din silaba accentuată, combinată cu faptul că curentul continuă de a circula între două silabe (deci silabe de plenitudine) bazează D-na R. nașterea sunetului de legămînt (Gleitlaut) între vocale și între consoanțe.—În special fenomenele de cădere a sunetelor, provocate de puterea mare a curentului din silaba accentuată, și fenomenele de sandhi, provocate de lipsa de putere a curentului în silaba accentuată, alternează și nu sînt nicidecum contemporane în una și aceeași limbă.

Observație. Diftongarea în antepenultima, care se găsește în limbi ce se deosebesc din punct de vedere al diftongării penultimei, o consideră D-na R. ca un fenomen a parte, care nu provine din puterea curentului. D-sa nu ni spune însă nimic asupra cauzei care va fi provocat acea diftongare a antepenultimei. Este greu de admis însă că fenomene atît de analoge să fi provenind din două cauze deosebite.—*șase, micere, fiere* nu sînt fenomene de Lautwandel, ci de analogie.—Cînd vorbește de scăderea plenitudinii vocalelor, pe care o pune pe socoteala puterii curentului expirator, în sensul acela că, cu cît accentul expirator e mai puternic, cu atît creșterea plenitudinii în silabele neaccentuate precedente și următoare este mai puțin posibilă, D-na R. nu spune nimic despre explicarea fiziologică ori psihologică a fenomenului. Probabil D-sa se pune aici din punctul de vedere expus mai sus p. 64, că, atunci cînd curentul slăbește, se întimplă o reacție din partea energiei musculare, astfel că crește energia cu cît scade puterea curentului, și că, de pildă, dacă din cauza puternicului curent de pe silaba accentuată rămîne numai puțină putere pentru curentul care articulează un *e* în silaba neaccentuată, energia musculară cu care se articula acel *e* se mărește prin reacție, pentru a se stabili echilibrul, și *e* se preface în *i*.—Dacă este adevărat că fenomenele înșirate mai sus atîrnă de puterea mare, respectiv mică, a curentului din silaba accentuată, apoi rezultă că dintre limbile romanice limba franceză este aceea care are în silaba accentuată cel mai puternic accent expirator față cu silabele neaccentuate, că adevărat în această limbă este cea mai mare deosebire dintre forța mare a curentului din silaba accentuată și forța mică a curentului din silabele neaccentuate, și că această limbă este dintre limbile romanice aceea în care individualitatea cuvintelor este mai mare, în care în cursul vorbirii vorbitorul își dă mai bine socoteală de existența fiecărui cuvînt a parte. Și aici D-na R. se deosebește complet de ceea ce susține Havet asupra chestiei, *Mémoires de la société de linguistique* VI, 14: „Le grec abondait en brèves et se parlait avec volubilité; l'accent n'y renseignait guère sur la séparation des mots, les syllabes initiales n'y étaient pas en relief. Une phrase grecque, dans la conversation au moins, devait ressembler à un mot unique, long, souple et léger comme un fil, varié et multicolore grâce à la mélodie des syllabes aiguës, mais non articulé ni morcelé par le rythme des syllabes intenses. Une phrase latine, avec ses longues pesantes, avec ses initiales méthodiquement marquées, avec ses aiguës toujours pénultièmes ou antépénultièmes, était moins un fil ténu qu'un chapelet à gros grains, formé de masses un peu lourdes, ni trop petites ni trop grandes, uniformes, équilibrées, distinctes et disjointes. Peut-être pourrait-on, dans quelque mesure, comparer cette différence des deux langues anciennes à celle du français et de l'allemand. Nous autres, Parisiens, nous dévidons dix ou quinze syllabes d'un trait, un Allemand n'en dit pas quatre sans marquer une pause et compter en quelque sorte chaque mot qui passe. Aussi un mot allemand est une véritable unité linguistique; chez nous il n'y a de mots que dans l'écriture, et notre langage parlé a pour unité du premier degré la phrase ou l'incise”. Pe care să credem? Vorbe, vorbe, vorbe! Lucrurile acestea, dacă le privești din punct de vedere al felului curentului, nu se pot hotărî cu urechea ci prin înregistrarea mecanică a aparatelor fizicianului. Iar dacă le privești din punct de vedere al cauzei schimbărilor, apoi pot primi explicații contra

rîi. Dacă ar vrea cineva, din spirit de contradicție, să explice fenomenele de supt acest paragraf tocmai pe dos de cum le explică D-na R., ar reuși într-o clipeală. Eă voiu pomeni un singur fapt. D-sa pune nașterea sunetului de legămînt pe socoteala curentului expirator puternic, care pe deasupra ar mai circula și fără întrerupere între două silabe, prefăcîndu-le pe acestea în silabe de plenitudine. Eă zie din contra: cauza pentru care s-a născut sunetul de legămînt a fost tocmai slăbiciunea curentului. Căci—și mă pun acum din punct de vedere al criteriilor de explicare ale D-nei R.—atunci cînd curentul este slab, se naște o reacție din partea energiei articulației, și într-un cuvînt ca *gendre* de ex. *n* este cu atîta energie articulat, încît limba persistă a rămîne lipită de alveole chiar după ce s-aă astupat borteie nasului prin vălul palatului, și se naște atunci un *d* între *n* și *r*. Ori—și acum nu mă mai pun din punct de vedere al criteriilor de explicare ale D-nei R.—curentul e slab în silaba accentuată, alături cu această slăbiciune a curentului există și o îndolență în mișcarea organelor articulatorii bucale: în loc să treacă organele răpede și sincronic dela o articulație la alta, așa că odată cu astuparea borteilor nasului prin vălul palatului să aibă loc și desfacerea limbii de alveole și punerea ei în poziția lui *r*, ele trec mai încet și mai incoherent, așa că în vreme ce vălul palatului pregătise deja articulația trebuitoare pentru *r*, limba n-a pregătit încă această articulație. Chestie de îndolență! Cine ar putea să-mi facă vreo întîmpinare?

În rezumat lucrarea D-nei R. probează că nimic nu-î mai greă în lumea aceasta decît să *explice* cineva lucrurile. D-na R. a învățat o mulțime, a cetit o mulțime de cărți. La sfîrșitul elaboratului său, după ce de altfel în notele din josul paginilor ne trimisese la tot felul de autori, face chiar noțița că trebuie să renunțe din lipsă de spațiu la înșirarea bibliografiei: „Vom Abdruck der überaus umfangreichen Bibliographie sche ich aus Platzmangel auf“. Și cu toate acestea n-a reușit să explice nimic. Felix qui potuit rerum cognoscere causas!

A. Philippide

Unei femei

Vezi tu o slabă rază ce s'avintă?
Oh de-ai simți că raza asta vine
Din dorul unor lumi cit mai senine
Ce sufletul de-apururi mi-l frământă!

Ea se topește toată 'n vers și cîntă
Frumosul cel etern ce doarme 'n tine.
Ingăduie-î în plete să-ți anine
Un nimb curat de poezie sfîntă!

Adeseori, cînd te privesc, îmi pare
Că ești sculptată 'n marmora din care
A fost sculptată Venere Astarte...

Și-atunci, slăvindu-te ca pe-o scînteie
Din flacăra nepieritoarei arte,
Eu nu cutez să te iubesc, femeie...

Mihai Codreanu

Documente omenesti

UN CUCERITOR *)

Umblind prin Delta, am auzit, intre altele, și despre o intimplare cu un om indrăzneț la fire și ascuțit la minte.

Pe om il chema Tărăboi; de neamul lui era «grec cu limba neagră», și se născuse printre Țigani mănăstirești dela Neamțu. Oastea o făcuse ca ordonanță, și multe avusese a indura dela domnul căpitan Holban. Prinsese însă un meșteșug, deciteori izbucneau miniile stăpînului? suspina, arătîndu-și dinții de fildes, și-și ridică in bagdadie ochii, ca un mucenic răstignit. Asta-l scutea de pumnul la falcă, și se întorcea repede și eșea pe ușă curmîndu-se din șale, ca să nu simtă așa de tare piciorul domnului căpitan Holban. După ce eșea, inchidea cu grijă ușa, se freca incet in josul șalelor, dădea din cap și ofta, intimpce arunca o privire spre odaia stăpînului, o privire plină de năduf și de ură înăbușită, și dinții îi sticleau ca un rînjel de animal de pradă.

Multe văzuse și multe învățase Tărăboi cît stătuse la oraș; nici prin gînd nu i-a trecut, cînd i-a cîntat liberarea, să se întorcă la sălașul părinților lui. Acu era om cu miliția făcută, avea «un drept». Ce nu se putea face? Se putea face un slujbaş la primărie, vardist, lampagiu, ori altceva, căci la tirg oamenii numai din slujbe trăesc; după aceia, cînd a veni plictiseala, se poate duce oriunde. Cine-are să-i stee in cale? El oastea și-a făcut-o, livretul i-i in buzunar, toate le-a învățat și toate le știe, puțin îi pasă; de-acu innainte halal să-i fie!—De aceia nu s'a înduișat de loc cînd a venit Martin lăcătușul, tatăl-său, să-l cheme acasă, cînd i-a spus: «măi băete, eu de acu m'oiu duce in altă lume, și tu rămii in locul meu, căci soție

*) Dintr'o serie de impresii și schițe din Dobrogea.

și-am găsit...» S'a uitat nepăsător la Martin bătrnul și la Maranda, maica lui; nici nu i-a întrebat ce față suspină în sat după el și-l cere de bărbat; și-a aprins o țigară militară, și-a vîrît dreapta în haină, la piept, cum făcea domnu' căpitan Holban; și a răspuns cu tărie: «Aoleo, taică, nu mă mai întorc la sărăcie... Eu-s învățat să trăesc mai bine...»

— Mă băete, i-a zis Martin lăcătușul, și eu am făcut oastea ș'am fost și la răzbel, și tot la sărăcia noastră m'am întors, măi băete, că nouă ni-i dat din scîntee și din ciocan să trăim!»

Tărăboi și-a răsfrîns buza de jos, cum făcea domnul căpitan, și a dat drumul unui nour de fum alburii.

«Măi băete, mă Gavriluță, i-a strigat și maică-sa, sărmana, nu te duce, că te-or minca străinii!»

Tărăboi a închis pleoapele pe jumătate și s'a uitat de sus, ș'a plecat în lume fără să sărute mina părinților lui.

A umblat așa Gavriluță multe drumuri, și-a împlinit pe ici pe colo și cite-o parte din visul lui: la Roman a fost fanaragiu, la Tecuci a fost vardist. Avea hirtii bune și livret de oștean; avea dreptul lui.

«Cucoane, sărut mina, am și eu un drept pe Jumea asta!» și ofta, ridicîndu-și în bagdadie ochii. Asta aducea un ris binevoitor pe obrazurile boerilor cari ocîrmuiau orașele. Și astfel izbutea să se oploșească o vreme Tărăboi, într'un colț de țară. Dar feciorul lui Martin lăcătușul era pasere călătoare. Și din tirg în tirg umblind, s'a trezit la Braila, apoi la Galați. După aceia și pe Dunărea a umblat și grozav s'a minunat de vapor; și s'a coborît la Sulina în port, adăogînd un obraz negru ș'o linie de fildeș, la feluritele obraze străine care se adună acolo din multe părți de lume.

Multe a învățat Tărăboi cîntecînd tirgurile. La Sulina în-tăiu, și pe urmă la Tulcea, a învățat și cărți a juca, și table, cu Grecii și cu Turcii. De asemenea și meserii cerca să învețe, dar abia se apuca de ceva și îndată isprăvea, căci de muncă mai grea fugea; era om cu gusturi subțiri; munca ușoară, cit de ușoară, era singura pe care-o putea face, și lenea era pentru el o mare plăcere.

Cum s'a făcut, cum s'a dres, din multele meșteșuguri pe care le-a cercat, din multele învățături prin care trecuse, Tărăboi s'a ales cu cele mai lesnicioase: îi plăcea să umble c'o mină în buzunar prin port; cu cealaltă mină, în care ținea o vîrguță, biciuia aerul în jurul lui. Purta pălăria aplecată cătră nas, și pe supt bourii pălăriei privea cu luare-aminte în juru-i. Asta era indeletnicirea lui cea mai de căpetenie. Cînd își sîrșea plimbarea, intra într'o cafenea scundă, își plimba ochii în toate părțile, apoi zîmbea cu prietinie, și-și făcea loc printre scaune cătră cîțiva prietini, cari jucau concina, ori table, într'un colț. Intra și el în joc—și avea norocul să cîștige de cele mai de multe ori. Minile lui mici, cu degete subțiri, aveau un dar deosebit să farmece cărțile și zarurile. Din ce pierdeau alții, trăia el de azi

pe mine și se îmbrăca.—Dar citeodată vremurile erau grele, prietunii plecau ori se supărau, și deodată Gavriluță, feciorul meșterului Martin, se arăta în port, incovoiat din șale, gemind supt greutatea. Asta ținea însă prea puțin. Steaua lui cea bună îndată se aprindea, în cafenea, în ccainarie; și'n aburii deși, între figurile pirlite de vînt și soare ale lucrătorilor portului, își găsea și el locul și se răsturna pe-un scaun, c'o țigară în colțul gurii, c'un zimbet prietinesc, c'o vorbă bună, c'o privire șireată așintită asupra celor din preajma lui, o privire care sta la pîndă, și cerceta cele mai mici mișcări, pecind minile-i negre tremurau și se mișcau grăbit.

Intr'o zi, în Tulcea, «a făcut cunoștință» cu domnul Neculai Ionescu, primar într'un sat nou, de-aproape. Domnul Neculai Ionescu era dela Ploești de loc, dar număra cincisprezece ani de slujbă în Deltă. De cînd slujia stăpînirea și conducea un sat de supuși Dobrogeni, îi încărunțise părul, iar obrazul și nasul i se ruminiseră, «de vînturi și arșițe» zicea dumnealui. Îi erau roase și straele în coate și la genunchi tot din pricina asta. În viața lui, nu avusese altă dragoste decît vinurile de Sarica; încolo de inima lui nu se putuse lipi nimic; n'avea nici cămin, nici familie.

Și domnul Gavriluță Tărăboi, cînd află că are de a face cu un primar, își scoase pălăria și dădu din cap zimbînd, apoi își puse repede pălăria la loc, și cu dreapta cuprinse strîns mina pe care i-o întindea domnul primar.

«Dumneavoastră sînteți primar în sat la Lipoveni?»

— Da, adevărat, de cincisprezece ani funcționez.

— Imi pare bine... Imi pare bine! zise repede Tărăboi dînd din cap.

În viața lui, feciorul meșterului Martin învățase să fie foarte politicos. «Altfel nu poți trăi în lume», obișnuia el a zice.

«În cafeneaua asta nu e loc niciodată, totdeauna-i plin... vorbi iar Tărăboi zimbînd. Poftim scaunul meu; eu îmi găsesc îndată altul; eu sînt obișnuit aicea...»

Așafel, la o masă în cafeneaua *Peștelui de Aur*, au stat de vorbă Tărăboi cu domnul Ionescu, și primarele a putut prețui politețea noii lui cunoștinți. Tărăboi înțelegea cu cea mai mare ușurință năcazurile primarelui, nemulțămirea administrative găseau o încruntare de sprinceană și o aprobare energică în foasta ordonanță; de unele glume chiar, Tărăboi se arăta entusiasmă și rîdea cu lacrimi. Cafegiul, un grec foarte nalt și foarte uscat, umbla printre mușterii lui—și se pleaca pe la mese foarte de sus parcă, ca de pe niște catalige. Se oprea și la masa unde stăteau Tărăboi și primarele, găsi și oarecare vin roș în cafeneaua lui, și omul stăpînirii declară îndată că avea de a face cu cea mai „pervai“ cafenea din port.

Prin zgomotul vorbitorilor, cari beau ceai ori cafea, jucau biliard și cărți, ori se sfădeau, domnul Ionescu, ridicînd glasul,

dovedea lui Gavriluță că slujba lui e cea mai grea dintre slujbele Regatului.

«Mai întâiu, zise el, eu n'am știut lipovenește...

— Desigur... răspuse Tărăboi cu milă.

— Pe urmă, Lipovenii nu știau rominește...

— Hm! mormăi cu dispreț feciorul meșterului.

— Și până ce-am putut învăța să mă'nțeleg cu dinșii — năcaz, domnule, și bătae de cap, ce crezi?... Și ce oameni, domnule, ce oameni!

— Niște bețivi! zise cu nepăsare Tărăboi.

— Las'că-s bețivi; dar hoți, domnule, și ticăloși, și ascunși, domnule... Niște conspiratori!»

Se încruntă la față primarele, se încruntă și Gavriluță.

«Eu, domnule, degeaba am condici — stare civilă... Eu, înțelegi, trebuie să umblu după ei și să-i caut prin toate coltoanele... Răcnesc la ei: întreb care s'a născut, care a murit, îi sudui, — abia înțeleg citeceva... Ș'asa îmi mininc viața cu ei... Și altele cite! furături și bătaii... Greu e viața de primar în această țară!...

— Adevărat!» oltă cu durere Tărăboi. Iar domnul Neculai simția tot mai mult că are de făcut cu un prietin adevărat.

«Ș'acuma alta! strigă primarele. Acuma alt năcaz!... De vre-o cițiva ani ne năcăjește stăpînirea cu «veteranii»...

— Cari veterani?»

— Cei cari au fost în războiu, dobîndesc aici pămînt. Moșia statului, de lingă sat, s'a împărțit la veterani, domnule... Ș'apoi deschide condici, ține socoteli, care vine, care se duce... Batae de cap... Pămînt lingă apă, la doi-trei ani îl înecă Dunărea, — cum vin veteranii, istia, cum se duc!... Ei parcă știu să trăiască la baltă?...

— Și dumnilate îți bat capu degeaba!

— D'apoi cum? Ce am eu cu dinșii? Cu unii, dă, ne mai înțelegem... da' alții... Dumnezeu să-i înțeleagă... eu niciodată nu mă pot descurca... Cere pămînt unul; zice că aici ori acolo e pămîntul lui: să fii sănătos, du-te și-ți ia pămîntul, dacă-i al dumnilate!... Vine altul, dă peste cel dintăiu. Scandal! Vine la mine. Ce să vă fac? Descurcați-vă singuri, eu n'am ce vă face... Unii se duc, alții vin, unii se duc, alții vin!... vorbi cu dispreț domnul Ionescu umplînd iar paharele...

— Și dumneata ai de furcă cu ei... te cred... te cred», suspină Tărăboiu ridicîndu-și ochii în bagdadie.

Primarele dădu peste cap băutura, apoi grăi iar cu limba cam grea.

«Unii se duc, alții vin; unii se duc, alții vin... Eu nu mai înțeleg nimica... Citeodată folosesc citeceva... da'altfel eu singur nu știu ce-i cu veteranii ăștia... Unii se duc, alții vin...

— Așa este... suspină iar Gavriluță gînditor. Dar și de dinșii e greu... Iaca — tată-meu e veteran... Și taica meu a fost în răzbel! Are și el drept la pămînt...

— Apoi dacă-i veteran, firește că are...

— Asta zic și eu, are drept... Și eu de cînd am venit, am văzut asemenea încurcătură ș'am zis așa: mai bine lipsă!

— Hm! Incepu a rîde primarele. Te pomenești că a fi a-vînd chiar la mine drept... că aici s'au dat cele mai multe loturi...

— Apoi așa cred și eu... Are și el drept la Lipoveni... Iaca, să caut hirtiile... să văd...

— Dacă-i la Lipoveni, apoi e la mine... Cînd a vrea, să vie cu hirtiile și să-și caute pămîntul...

— Ce să caute el? El nu mai poate, că-i bătrîn...

— Atuncea vino dumneata...

— Eu n'am nevoie de pămînt! zise Tărăboi mîntîndu-și în-nainte buza de jos. Ce să fac cu el? Eu trăesc foarte bine ș'asa... Ce să-ți mai fac dumitale bocluc și încurcătură?

— Adevărat! grăi rîzînd primarele și umplu repede păharele. Așa om înțeleg și eu! Da-l poți închiria!...

Tărăboi își ridică repede ochii în bagdadie, apoi și-i cobori spre dușamea. În apa tulbure în care caută să pescuiască, undița lui deodată prinsese ceva. Fața i se luminează și ceru voe, foarte cuviincios, domnului primar, să facă și el cîinste «c'o oacă de cel bun, de Sarica».

Domnii Gavriluță Tărăboi și Neculai Ionescu eșiră prietini buni din cafeneaua lui Stavru. Se plimbară la aer, prin port; apoi se minunară—parcă atunci le-ar fi văzut înălăia oară—de nenumăratele mori de vînt, care și învîrteau pe deal, deasupra Tulcei, aripile uriașe în umbra înserării... Statură mult privindu-le și rîzînd ca de ceva foarte ciudat și comic, apoi iar se plimbară pe chei,—și n'au sfîrșit, cînd se aprinseră luminile, feciorul meșterului își aminti că știe el undeva o locanță cu mîncare bună și cu vin bun, și vin ales cu trei fete frumoase, trei bulgarce dela Varna—«ceva potrivit pentru un primar ca domnul Neculai»...

Porniră la braț, sprijinindu-se din cînd în cînd unul pe altul cu umerii, și se pierdură la un cot întunecos de uliță.

Și, foarte buni prietini, se văzură iar în sat la Lipoveni după o săptămînă, într'o Duminică frumoasă de primăvară. Era soare cald și Dunărea lucea cenușie; pe maluri sălciile își inclinau la un vînt ușor frunzele tinere și mugurii, tremurînd deasupra apei un verde gingaș gălbui; și prin cerul albastru ca sineala treceau lari și stîrci spre tainice bălți și păduri de trestii. Domnul primar privea toate c'un ochiu obosit, căci era zi de hodină,—și supușii săi adunați la crîșmă petreceau, iar domnia-sa, ca totdeauna, se afla nelipsit dintre bărbile mari și malacovurile lipovenești. Cu ochi tulburi și glasuri răgușite se apropiau din cînd în cînd de el pascari și-l poșteau cu multă evlavie să cîinstească și el—ca un adevărat părinte al comunei,—din băutura lor. Și așa domnul Neculai Ionescu era trudit, cînd se înfățișă cu zîmbetu-i de prietinie feciorul faurului Martin. Dar cînd îl văzu, domnul primar se luminează de mare bucurie, se ridică în picioare și întinse mînile:

«Aha! bine ai venit, prietine! Ce mai faci? Nu m'ai uitat?»

— Cum să uit? prietinii nu se uită!...» răspunse cu putere și cu încredințare adâncă Gavriluță Tărăboi.

Lipovenii își conținură o clipă zgomotoasa petrecere cu vodcă și priviră spre obrazul întunecos al noului venit. Tărăboi era îmbrăcat cu strae curățele,—își bătea coapsa cu o vârguță de trestie de mare și privea cam de sus, pe supt bourii pălăriei, la supușii moscoviți ai lui domnu' Ionescu. În curînd, după gărăși deșertate, domnu' Ionescu începu a striga tare și a se bate în piept. Lipovenii înțeleseră din glasul lui răgușit că cel ce venise e un prietin bun, un frate scump—și rămaseră uimiți cînd domnu' primar răcni la prietinelui :

«De ce nu vii, frate, cu actele, ca să-ți iei în stăpînire pămîntul? să trăim aici ca adevărați prietini!

— A! de ce? de ce? răspunse cu modestie Gavriluță. N'am nevoie de pămînt.

— Cum? doar e pămînt de veteran!

— Da. E pămîntul taicăi.

— Apoi atunci ce vrei?..

— În sfîrșit, vom vedea...» răspunse cu nepăsare Tărăboi. Apoi adăugi cu zîmbet bun : «Eu nu vin aici pentru pămînt; am venit ca la un prietin, să petrecem!»

Lipovenii erau uimiți de așa răspunsuri, iar domnul primar, înfocat de așa cuvînte, începu a striga cu glas grozav spre crîșmar, s'aducă o cană de vin adevărat de Sarica.

«De cel de care-mi place mie!» tună apoi dumnealui cu sprîncenele încruntate.

Iar feciorul lui Martin privea în juru-i cu un zîmbet prietinos,—așa de prietinos încît toate obrăzurile bărboșilor Ruși se luminară.

Ș'apoi a fost pe malul Dunărei, în Duminica aceia de primăvară, un chef ca acela. L-au sărutat toți bărboșii și toate lipovencele cu părul ca cînepa pe prietinelui domnului primar.

După aceia Tărăboi venea destul de des în sat la domnu' Ionescu. Și se mirau mulți care erau de față, cînd, primarele întrebînd pe prietinelui de ce nu se hotărăște să-și aleagă pămîntul, prietinelui răspundea numai c'un zîmbet dulce și clătina nehotărit din cap.

Dar într'un rînd Matvei Ivanov, care făcea și plugărie între pescarii aceia Lipoveni, l-a luat la o parte pe Tărăboi și l-a întreat cu deosebită taină :

«Domnu' Gavriluță, de ce nu dai dumneata la mine pămîntul? de ce nu dai în păsésie?

— Care pămînt? a întreat zîmbînd Tărăboi.

— Pămînt de veteran. Sînt și alți veterani cari au pămînt și făcut pe grind încolo, colibe. Ai și dumneata acolo pămînt. Dumitale nu trebuie. Așa zice domnu' primar. E te rog pe dumneata să dai în păsésie la mine.

— Cum să dau eu în posesie pămîntul părintesc? răspunse cu mindrie Tărăboi.

— Plătim bine, noi plătim bine...» grăi Lipovanul mîngîindu-și barba.

Tărăboi stătea la indoială, pe gînduri; Lipovanul îl privea zîmbind.

«Eu te rog mult! adăogi Matvei; eu am nevoie de pămînt. Fă-mi un bine!...

— Bine, dacă zici că plătești frumos... Să știi că fac asta din prietinie....»

Bărbosul era foarte vesel. Porniră amîndoi spre loturile împărțite cîndva de inginer. Umblară, cercetară. Puțini oameni erau la arat pe grînd; cîteva vite pășteau iarba tină de început de Aprilie.

«Aici, hotarul loturilor...» zise Lipovanul arătînd o movilă la marginea Dunărei.

Tărăboi stătu la indoială o clipă; apoi vorbi cu încredințare:

«Pămîntul nostru de-aici pornește... merge la rînd cu celelalte... două loturi...»

— Nu e măsurat?

— Nu; din ce se vede, măsurăm noi și punem semn...

— Aducem și pe domnul primar să vadă.

— Aducem și pe domnul primar...»

Domnu' Primar Necular însă n'a voit să vie pînă ce n'au băut puțintel aldămaș. Așa de puțintel aldămaș au băut, incit dumnealui cînta de jale, mergînd spre pămîntul lui Tărăboi.

Apoi s'au întors cătră seară, și Matvei a poftit pe tovarășii lui la dînsul acasă să facă *zdelcă*.

Tărăboi era vesel și senin și bătea cu vîrguța aerul. Matvei era și mai vesel și, cumpănindu-se ușor, bocănea pe cărare cu cizmele-i unse cu dohot.

«Babă! strigă el ajungînd acasă. Deschide! Am luat pămînt...»

Lipovanca, o femeie voinică, foarte grasă, cu broboadă verde pe cap, cu fustă albastră și polcă roșie, le deschise ușa și se ploconi înaintea domnului primar, apoi se feri în lături, ca să treacă bărbații.

Tărăboi rămase la urmă; nu voia să între:

«Nu se poate! După dumneata, madam! zise el politicos, făcînd semn de poftire cu mîna. După dumneata, mă rog. Întăiu damele și pe urmă bărbații!...»

Primarele rîdea. Lipovanca se uita speriată în juru-i.

În sfîrșit intrară. «Baba» lui Matvei aduse scaune.

«Mă rog, mă rog, nu vă deranjați...» zise Tărăboi, și se grăbi să ia scaunul din mînile sexului frumos.

Matvei îl privea cu mirare.

«La noi așa-i obiceiul, se grăbi să-l lămurească Tărăboi. Fiecare cu obiceiurile lui. Ești așa de bun, domnule Matvei, să grăbim afacerea... căci am nevoie să mă înapoez la Tulcea...»

Feciorul faurului vorbea c'un glas subțire; și dădea și din mîni cu gingășie și zîmbă.

Lipovanul porunci femeii s'aducă vodcă, s'aducă gustăre, iar Gavriluță protesta neconținut foarte galant în jurul ei,—și lămurea în cuvinte gingașe lui Matvei felul lui de a fi.

În gingășiile și dragostea aceasta, scoase Matvei cele câteva sute de franci, și Tărăboi—cu un gest nobil le lăsă să cadă cu nepăsare într'un buzunar.

Apoi au făcut o hirtie la primărie, ș'un chef la toartă. Și Matvei Ivanov a arat posesia lui.

Dar într'un ținut ca al Dobrogei lucrurile sînt nesigure. A venit un veteran și a reclamat pămîntul lui Tărăboiu: zicea că-i al lui. Primarele însă nici n'a vrut s'audă. Iar Tărăboi i-a dovedit ușor că pămîntul lui e poate mai la vale. A pus pe noul sosit între patru ochi cu primarele și lucrurile s'au dres.

S'a sculat însă alt proprietar, mai serios: Administrația pescăriilor Dobrogei. A dat în judecată pe Matvei, pe Tărăboi, și-și cerea pămîntul încălcat. Tărăboi zimbea și petrecea cu priarele. De vreo două ori nu s'a putut îndeplini procedura. Pe urmă, în locul lui Matvei, la judecată, a răspuns un Lipovan care nu știa boabă rominește. Și lucrurile s'au trăgănat multă vreme. Cu greutate mare a izbutit administrația să scoată carte împotriva lui Matvei,—după judecată în lipsă. Iar cartea de judecată trebuia s'o împlinească primarele. Primarele era însă convins că dreptatea e de partea bunului lui prietin Tărăboi și stătu mult timp la îndoială, nădăjduind că afacerea la urma urmei va fi uitată, cum se uitaseră altele în cincisprezece ani în colțul acela sălbatic de țară.

Tărăboi trecuse prin toate cu zimbetul pe buze, și lămurea cu ușurință tuturora care sînt drepturile lui. Și era galant și prietinos cu toată lumea, mai ales cu damele, și din cînd în cînd, intra la Matvei și i arăta o serioasă pe care o trăgea cu două degete din buzunar și i-o spinzura dinnaintea ochilor:

«Prietine Matvei, mi-a scris taica, că dela primăvară vine să se așeze aici...»

Și Matvei se speria, își chema «baba», o trăgea într'un colț ș'acolo mormăiau un răstimp amîndoi în limba lor. Din cînd în cînd se uitau spre Gavriluță, și Gavriluță întindea minile spre ei:

«Mă rog, mă rog, puteți discuta în liniște, nu vă deranjați...»

Și rămănea așa, că să dee ei pentru bătrîn ceva bani, ca să nu-și mai părăsească satul. Tărăboiu se înduioșa, primea banii, se scuza că a «incomodat» pe Ivanov și pe doamna lui, și se ducea la Tulcea.

E foarte adevărat însă că toate au un sfîrșit pe lumea asta. Cineva a explicat această afacere unui prefect nou, om iute și încăpățînat,—ș'a fost un scandal în satul Lipovenilor, ceva ne mai pomenit, cînd au venit jandarmii ș'a ridicat pe primarele lor cel bun și vechiu, domnul Neculai Ionescu; ș'a fost o uimire grozavă cînd aceiași jandarmi s'au oprit și 'n fața prietinelui

domnului primar. Era într-o Duminică și tot satul chefua la malul Dunărei.

Bărbați, femei se îmbulzeau dînd din mini și strigînd. Primărele, aprins la față ca un rac fiert, se tinguia cu glas cumplit și-și vintura brațele spre prietînul lui cel bun. Dar Tărăboi, liniștit ca totdeauna, cu mișcări alese, întimpină pe jandarmi și le spuse politicoș :

«Voiți să mă arestați ? Vă urmez, domnilor, cu cea mai mare plăcere...»

Așa a trecut zîmbitor în neștiut și întuneric feciorul faurului, omul acela deosebit care uimise prin vorba și purtările lui pe Lipovenii cu bărbi mari și pe Lipovencele cu fuste infoiate; omul acela dintr'o rasă de cuceritori, care dobindise pămînt făcînd numai un semn cu varga de trestie, și oprise ani în loc puterea legilor. Dacă n'ar fi fost la mijloc o meschină intervenție a unui oarecare prefect, feciorul faurului poate ar fi ajuns departe. În sat la Lipoveni și azi se vorbește de dînsul cu admirație și cu părere de rău.

Mihail Sadoveanu.

MUNCA

Ce 'mbătătoare e odihna șoptirilor ce dorm la soare
In zilele fierbinți, când cerul din cupa-i cea rotundă toarnă
Lumina sa ca vinul!
O las' să fii cuprins că ele, de-adîncul somn ce nu tresare;
De fericirea nemișcării, când vîntul zburător răstoarnă
Din maci subțiri, veninul!

Pierdut de somn să zaci prin grturi, lăstînd învinsele-ți pleoape
Să cadă cu bătăi, de aripă, pe visul ce se prinde 'n gene,—
Și 'n jurul tău să ardă
Ca singele cîmpiei, macii, de tîmplă-ți tremurînd aproape—
Și 'n zgomotul prelung de ierburi și zboruri, tu robit de lene
S'ascuți vibrați de coardă.

De ce să-ți aperi pieritoarea ființă cu-ale umbrei scuturi
Și păcei ce te 'nvăluște să 'mpotrivești a muncii vlagă
Și zbuciumele sale!
Grădinile foșnesc la soare de greeri visători și fluturi,
Dorm șerpilor suri sub pietre calde, și 'nalta iederă își leagă
Pe ziduri creanga-i moale.

Tu care zaci, ascultă visul cum își ridică 'n tine glasul
Și reculege-te! E glasul zadarnic, dornic și fierbinte

De greeri surzi, ce 'și poartă
Spre soare ruga lor pierdută! Tu ce visezi, trăiește ceasul
Ce picură, fără să zbuciumi cu fapte, gânduri și cuvinte
Viața ta deșartă...

Căci poate lunga nemișcare îi dă adîncă 'nțelepciune
Șoptrii verzi. Și 'n scrișitul întors în cîntecul de greer,
E cheia fericirii.

În taina pleoapelor închise rămîne-a visului minune
Și dorurile ne 'mplinite ce 'n stoluri sufletu'ți cutreer'
Păstrează ritmul lirii.

Dar visător robit de leni De-ai ști cum încordata vlagă
A muncii, ca o apă vie, dă pieritoare tale-argile
Re'mprospătări de rouă!
Cînd ceas cu ceas îndeplinirea voinței tale te dezleagă
De greutatele învinse, purtînd în șirul lung de zile
Izbindă vecinic nouă,

Ai binecuvîntă puterea din brațe. Ai crede 'n măestria
Din mini. Ai înțelege 'ndemnul frumosului, și-a lui știință
Stăpînitore 'n lume.
Și-atunci te-ai lămuri pe tine și 'n tine ai străvedea făclia
Înalt'a unui scop ce-ar arde în pieritoarea ta ființă,
Ca 'n noaptea s'o îndrumé.

Căci nu-i nimic deșert în viață, decît gîndirea care-i roabă
Visării care-aduce jalea, și jalei ce-și revarsă frigul;
Că ramura de laur
Pe care o caută trufia, nu e zadarnică podoabă;
Că nu-i deșertăciune 'n rîvna de a urmări muncind, cîștigul
Comorilor de aur.

In cărți cu slova fermecată, e psalmul mindrelor orașe,
In câmp sint ritmurile celor ce 'n soare seceră și treer'.

Biruitoar răsună.

De pretutindeni cîntul falnic și sfînt al muncii uriașe
Ce-acoperă cu larma 'naltă a sa, cîntările de greer

Din visătoare strună..

Cu mii de voci și 'naltă ruga pămîntul ce-l sfișie plugul
Și săpătorii cei de aur;—cadența morilor in spume

Pe riuri lung tresare..

S'aude imnul de slăvire al vieților ce ard pe rugul

Frumosului.—Și re'noite, in veci, răsar din larga lume

Cîntări cuceritoare..

Alice Călugăru.

Despre scăderea populațiunii jidovești din România în ultimul deceniu și despre cifra ei actuală

Numărul Jidovilor trăind în România era, după recensământul general făcut la Decembrie 1899, de 266.632 suflete.

Exactitatea acestei cifre a fost adesea pusă la îndoială: persoane care se ocupă cu chestiunea evreiască în România, în cuvântările și în scrierile lor, evaluează numărul Jidovilor care trăesc în Regat la cifre variind dela 400 la 600.000 suflete. Ele contestă exactitatea recensământului dela 1899 în cit privește populațiunea jidovească, pretinzând că, în orașele și în târgușoarele Moldovei, mulți Evrei s'ar fi ascuns în timpul facerii aceluia recensământ. Argumentul nu mi se pare serios. Oricît de slabă și de incapabilă ar fi administrația noastră, totuși nu este admisibil ca un număr mai însemnat de Evrei să fi putut, la un moment dat, să dispară din ochii și din memoria unor funcționari trăind zilnic în contact cu dinșii. O asemenea ipoteză mai este absolut inadmisibilă pentru următorul temeiu:

Natalitatea Jidovilor, în Moldova, în periodul precedînd facerii recensământului, era aceeași ca a ortodocșilor. Dacă numărul Jidovilor la 1899 ar fi fost simțitor mai mare decît acela dat de recensământ, ar trebui să admitem că Jidovii aveau, la 1899, o natalitate inferioară acelei a Românilor moldoveni, lucru cu desăvîrșire inadmisibil pentru acei care cunosc modul de traiu al ambelor elemente. Natalitatea Românilor din Muntenia, Oltenia și Dobrogea este într'adevăr ceva mai ridicată decît cea a Jidovilor stabiliți între ei, dar împrejurarea se lămurește prin faptul că Români din Țara Românească și din Dobrogea stau, în punctul de privire economic și deci și în acel sanitar, neasămănat mai bine decît acei din Moldova.

Deși, din nenorocire, dela 1899 încoace, alt recensământ general al populațiunii Regatului nu s'a făcut, posedăm totuși mijloacele necesare pentru a stabili cu foarte mare aproximație cifra actuală a populațiunii jidovești din România.

Numărul acestei populațiuni jidovești atingând în al nouălea deceniu al veacului trecut maximum ce-l putea hrăni țara, ei au început de atunci să emigreze în număr însemnat, mai ales în Statele-Unite. Această mișcare de emigrare a luat proporțiuni relativ mari în anul 1900, în urma crizei cumplite pricinuită de lipsa aproape desăvârșită de recoltă a anului 1899.

După cifrele comunicate mie de Ministerul de Interne în anul 1909, numărul Jidovilor emigrați ar fi fost de:

In periodul 1899—1904		42698
In anul	1905	3406
" "	1906	3185
" "	1907	2298
" "	1908	535

(cifrele comunicate pe 1908 cuprind numai cele 9 luni dela 1 Aprilie 1908 până la 1 Ianuarie 1909)

Total până la 1 Ianuarie 1909	52.392
Din această cifră a emigrațiilor trebuie să scădem acea a excedentului născuților asupra morților în a- celași period, care se ridică la	32.068
Ne rămâne un spor de Jidovi plecați de	20.224

pe care trebuie să-l scădem din numărul total de 266.652 suflete dat de recensământul dela Decembrie 1899. Cifra populației jidovești a țării, la 1 Ianuarie 1909, ar fi fost deci de 246.428 suflete, presupunând că n'au imigrat în România deloc Jidovi din Rusia și din Galiția.

Însă această cifră de 246.428 este cu bună seamă prea mare, absolut inadmisibilă și incompatibilă cu cifrele date de mișcarea populațiunii pe periodul 1 Ianuarie 1899—1 Ianuarie 1909 din care, dacă cercetăm cifrele privitoare la Evrei, obținem tabloul următor:

Anii	Născuți	Morți	Excedent
1899	10711	5267	5444
1900	9189	5136	5041
1901	8994	5477	3517
1902	8696	5385	3311
1903	8221	4348	3873
1904	8137	4326	3811
1905	7710	5053	2657
1906	7693	4302	3391
1907	7725	4710	3015
1908	7498	4046	3452

Vedem că nașterile au căzut succesiv, dela 10711 în 1899 la 7498 în 1908, ceea ce alcătuește un scăzământ de 31 la sută.

Asemenea numărul morților a scăzut dela 5267 în 1899 la 4046 în 1908, ceea ce reprezintă un scăzământ de 23,2 la sută. Este deci vederat că scăzământul populațiunii jidovești din România între anii 1899 și 1909 nu poate fi numai de 20224 sau 7. 57 la sută, cum am văzut mai sus, ci cu mult mai mare.

Dacă am presupune că natalitatea la Jidovi, în 1908, era aceeași ca la 1899, adică 41 la mie, deoarece am avut 7498 nașteri jidovești în 1908, ar rezulta că populațiunea jidovească din țară cuprindea în acel an 182.880 suflete.

Însă temelia acestui de pe urmă calcul ar fi cu bună seamă greșită. Natalitatea Jidovilor din România nu mai putea fi, la 1908, aceeași ca la 1899, și pentru un motiv foarte simplu: au emigrat tocmai elementele de reproducere cele mai viguroase, tinerii cei mai voinici, bărbații energici, cu deplină dezvoltare, puțini bătrini, relativ puține femei și acele tinere, puțini copii. Natalitatea n'a putut deci decit să scadă în chip însemnat, dar nu dispunem de date care să ne permită s'o stabilim cu o aproximație mulțămitoare.

Mortalitatea ne dă însă un criteriu mult mai sigur spre a calcula, plecând dela ea, cifra totală a populației jidovești. Mortalitatea Jidovilor rămasi în România n'a putut decit să crească.

Mi se va obiecta poate că natalitatea scăzând, a trebuit să scadă și mortalitatea, căci născându-se mai puțini copii a scăzut firește și mortalitatea infantilă care alcătuiește o parte atît de mare în numărul total al morților. Dar, pe de altă parte au emigrat tocmai oamenii tineri și viguroși, cu chezașie de viață lungă și s'a mărit deci în chip foarte însemnat, în populațiunea jidovească rămasă, proporția celor slabi și bătrini, meniți a fi incurând secerări de moarte.

Mortalitatea Jidovilor era de 20 la mie la 1894; dacă am admite că această proporțiune rămăsese neschimbată în 1908, s'ar dobîndi ca cifră a întregii populațiuni jidovești din Regat, la 1 Ianuarie 1909, acea de 202300 suflete. Iar dacă admitem ca procent a mortalității Jidovilor din România 19 la mie (procentul mortalității generale în Elveția era de 19, 3 la mie în anul 1900), obținem un total de 215000 suflete jidovești. Cred că se poate admite acel de 210.000 fără rizic de a fi sub adevăr.

Rezultă de aici că populația jidovească a scăzut, dela 1 Decembrie 1899 și până la 1 Ianuar 1909, cu diferența dintre 210.000, cifră probabilă la această depe urmă dată și acea de 266.652, dată de recensămîntul general, la care trebuie să adăogim excedentul nașterilor asupra morților jidovești în acel period, plus o cifră necunoscută pentru emigranți. Adunarea celor dintrîi condee ne dă cifra de 88720 Jidovi care ar fi părăsit țara.

Că datele adunate de Ministerul de Interne asupra emigrării Jidovilor sînt greșite nu încapă îndoială. După ele numărul

Jidovilor emigrați în 1908 ar fi fost de 535, pecind statistica oficială a Statelor-Unite arată, pentru acel an, un număr de 4455 emigranți jidovi din România.

Iată acum rezultatele mișcării populațiunii în cei depe urmă doi ani :

Anul	Născuți	Morți	Excedent
1909	7218	4487	2731
1910	7260	4171	3089

Sporul neînsemnat în numărul nașterilor pe 1910 poate fi un fapt izolat, asemenea spor s'a mai observat în anul 1907, dar pe de altă parte el poate prea bine fi datorit unei scăderi însemnate în numărul emigranților, datorit avintului economic luat de țară și a prosperității care a domnit dela 1907 încoace. Imi pare rău că nu mi-am putut procura cifrele oficiale ale emigrării în Statele-Unite pe cei depe urmă doi ani. Dar, dacă curentul de emigrare a scăzut, el este departe de a fi încetat, astfel că și astăzi cifra populațiunii jidovești din România nu se poate deosebi simțitor de cea ce era la începutul anului 1909 și rămâne în orice caz sub 215.000.

Impușinarea atât de însemnată în cursul ultimului deceniu a populațiunii parazitare jidovești din Regat dovedește cât de înțeleaptă a fost politica de apărare economică adoptată de guvernul României dela 1879 la 1888, în scop de a opri pe loc cotropirea economică a țării de către acel element străin furișat într'însa.

Ea ne mai arată cât de bine inspirați am fost când dela defensivă am trecut, pe terenul economic, la ofensivă prin întemeierea și încurajarea acțiunii cooperative. Putem hrăni nădejdea că, dacă vom avea energia să mergem înaintea pe această cale, peste o generație primejdia jidovească în România va fi un lucru al trecutului.

Până atunci pe de-o parte puterea, ca element economic, a României își va fi atins o dezvoltare îndestulătoare, iar pe de alta emigrarea va fi redus numărul Jidovilor la o cifră nemai prezentând nici o primejdie.

Și mișcarea de emigrare ar putea spori prin încurajare și ajutor din partea statului, banii jertfiți în acest scop ar fi cheltuiți pentru binele tuturor.

Radu Rosetti

Note pe marginea cărților

REFLECȚII MELANCOLICE

Ca atîția alții, care aveau douăzeci de ani pela 1890, am admirat și eu pe marele critic Taine. Un singur lucru mă stînjenea: „Originile Franței Contemporane”. Imi impunea știința, puterea de analiză și de construcție a marelui istoric, dar nu mă împăcam de loc nici cu concluziile, nici cu soluțiile lui.

Simțeam că nu are dreptate. Simțeam că-și contrazice însăși filozofia lui deterministă. Un eviniment așa de mare ca Revoluția franceză, o transformare așa de radicală ca aceea a Franței și a întregii Europe, nu putea fi opera unor descreerați. Nu puteam concepe că, dacă cei zece, cînsprezece conducători ar fi avut o altă psihologie, sau dacă ei nu s'ar fi născut, lumea ar avea astăzi un alt aspect.

„Instinctul de clasă” vorbește în Taine, îmi ziceam eu conform filozofiei mele de pe-atunci, și cu aceasta îmi împăcam conștiința.

Faptele însă, pe care se întemeia Taine, nu le puteam pune la îndoială, mai ales cînd nici criticii săi din Franța nu le puneau. Cel mult, dacă bănuiam că el tace asupra unora, pe care eu nu aveam de unde le ști.

Dar acum cîțiva ani, apăru o carte (*A. Aulard, Taine historien de la Révolution*,—recenzată în „V. R.”, No. 7, 1911), în care se dovedea că Taine a cercetat arhivele numai de mintuia-lă; că cea mai mare parte din documente nu le-a consultat; că cele pe care le-a consultat nu a avut răbdare să le cetească în întregime; că din unele a extras numai ceea ce convenea ideii pe care și-o făcuse dinainte despre Revoluție; că din altele a scos lucruri pe care ele nu le conțineau, ori contrare con-

ținutului lor. Și, ca metod general, zugrăvirea faptelor mărunte, adică a efectelor, fără să arate faptele mari, cauzele, care explică, justifică și chiar sanctifică pe cele dintâiu.

S'ar părea că, cel puțin în privința lucrurilor de care se ocupă Aulard, Taine nu mai poate avea nici un partizan sau apărător sincer.

Dar nu este așa.

Pentru partizanii doctrinei sociale a autorului „Originilor“, cartea lui Aulard—zdrobitoare, fără replică, pentru că nu conține teorii, considerații, filozofie, ci numai *fapte*—cartea aceasta parcă nici n'ar fi apărut.

Cel din urmă caz pe care îl cunosc, este al lui Victor Giraud, autorul unui volum de critică literară, apărut acum de curând. În el găsim o violență și, totuși, desprețuitoare diatribă la adresa acelor care, la apariția „Originilor“, au aruncat „anatema“ împotriva lor.

Pe „marginea“ acestei superbe supărări a d-nului Giraud vreau să scriu câteva considerații—și câteva amintiri.

Cine nu cunoaște naiva încredere a tinereții în puterea irezistibilă a *ideei*? Mai toți am suferit la acea vîrstă de iluzia fermecătoare, că o argumentare strînsă și cinstită e de ajuns spre a schimba convingerile greșite, spre a inocula ideia adevărată.

Dar vine în curînd o vreme, cînd începi să simți masiva realitate a inerției omenești,—acea alcătuire din deprinderi, prejudecăți și, mai ales, instincte, sentimente, pasiuni.

Iar cînd, în problemele de care sintem agitați, *vorbește* partea aceasta afectivă, ideile noastre nu sint decît expresia naturii noastre intime, iar argumentele, cu care le susținem, nu sint decît justificarea cu orice preț a acestei naturi.

În cazul acesta, o idee care nu corespunde deprinderilor și sentimentelor noastre, nu este băgată în seamă, ori, dacă ne solicită atenția, i se găsesc defecte, chiar cînd nu le are, și este respinsă. Iar argumentarea în favoarea acestei idei e socotită, cu bunăcredință, drept un sofism.

Mi-aduc aminte de polemica Maiorescu-Gherea. Între altele, venise în discuție și cuantificarea predicatului. Desigur, în dezbaterile problemei logice, dreptatea era pe partea d-lui Maiorescu. Dar (dacă-mi este permis să concretizez o stare sufletească printr'o experiență personală) cel ce scrie aceste rînduri, partizan înlocuit al d-lui Gherea, trecea ușor peste argumentarea d-lui Ma-

iorescu, deși, prin specialitatea sa, nu era străin de problema în discuție și deși, dacă nu se înșală complect, nu e un om lipsit cu totul de obiectivitate. Am spus: „trecea“. *Trecea* asupra argumentării—Insamnă că aluneca repede peste ea; că tulbura apa, ca să nu vadă în adânc; că reușea să-și bage capul în nisip; că i se părea ridicol să dai importanță unei „mici șurubării“ de logică, „această știință a formei goale“, când d. Gherea are dreptate în fond, —înșirșit o sumă de mici ipocrizii inconștiente, ori aproape inconștiente, destul de onorabile, totuși, din punct de vedere moral... Ba, ca să fiu complect, o mică iritație împotriva ofensatoarei (pentru d. Gherea) dreptăți a d-lui Maiorescu; iritație care provoca o mică antipatie pentru cel cu dreptatea; antipatie, care contribuia și ea să strimteze cit mai mult acel cerc, deja strimt, al conștiinței în fața argumentelor d-lui Maiorescu.

Nu mă indoesc cum că cetitorul a surprins mai mult decit o dată în sufletul său această victorie a sentimentelor asupra logiceii,

Hypocrite lecteur, — mon semblable, — mon frère !

Dar să mai ilustrăm această stare sufletească.

Acum doi ani, când d. Iorga a scris cunoscuta dare de samă asupra unui volum al meu și când mi-a pus în spinare optzeci de lucruri, pe care nu le spuseseam acolo, am întâlnit pe un foarte simpatic naționalist-democrat, un om calm, obiectiv (lucru rar între ei), care nu nega că d. Iorga m'a atacat în... ne-conformitate cu textul meu, dar care, deși nu voia să-mi fie displăcut, nu găsea *absolut* nici o vină d-lui Iorga. Argumentarea simpaticului naționalist-democrat era cam aceasta: D. Iorga scrie mult, are mult de lucru; n'o fi cetit cu atenție cartea, o fi foiletat'o numai și o fi scris din memorie [deși d. Iorga *cita* neconținut în ghilmete—bineînțeleș trunchiat] și, drept concluzie, *din aceste argumente*: d. Iorga e genial!... Perfect asemănător cu argumentarea mea „interioară“ în privința cuantificării predicatului d-lui Gherea. Totuși, cu o deosebire: deosebirea dintre o mică greșală de logică formală, care putea zdruncina sistemul doctrinei *noastre* și dintre o totală falsificare a unui volum întreg, a cărui reșevare nu putea aduce nici un prejudiciu interlocutorului meu, ci numai o atingere persoanei idolului său... Procesul psihic însă—identic.

Și s'ar putea aduce zeci de fapte de aceeași natură. Voiu

mai aminti numai o polemică, actuală încă, și prea zgomotoasă, de altminterlea, pentru obiectul ei. Polemica Socor-Cuza.

Toți naționaliștii-democrați cred că dreptatea e de partea d-lui Cuza. Toți antinaționaliștii-democrați cred că dreptatea e cu d. Socor. Toți—și cei care au cetit piesele justificative, și cei care le-au văzut numai, și cei care au auzit numai de ele... și ceilalți.

Și atunci pentru cine scriem ?

Mai întâiu pentru acei care, sentimentalicește, sînt indiferenți față cu problema desbătută. In al doilea rînd, pentru acei care, din punct de vedere sentimental, sînt de partea noastră. Pe cei dintăiu, nimica nu-i oprește să ne primească ideile, dacă sînt adevărate și logice. Pe ceilalți, natura lor inimă li predestinează să ne fie partizani, căci în ideile noastre ei își găsesc exprimată și justificată propria lor fire.

Dintre antagoniștii noștri sentimentali, 99% rămîn refractari oricărei argumentări, și numai 1% dacă se simte clătinat în convingerile sale—pentru a-și reveni peste un moment în fire.

In ordinea aceasta de idei versurile poetului :

A visa că adevărul sau alt lucru de prisos
E în stare ca să schimbe în natură un fir de păr,
Este piedeca eternă ce-opunem la adevăr,

sînt aproape proporționate cu realitatea.

Toată onestitatea stă în convingerea sinceră cu care îți susții ideile și în grija de a te documenta până la marginile posibilității asupra lucrului pe care îl tratezi. Cum s'ar zice, să ai pentru tine însuși rațiunea suficientă.

Și iață pentruce, măcar în domeniul moralei practice, unde nu e vorba de ideile ci de faptele, adică de onoarea omului, ar trebui să avem oroare de aprecierile tranșante, care au tot atîta greutate ca și sentințele judecătorești. Căci, dacă aprecierea e nedreaptă, ne facem vinovați de un lucru tot atît de îngrozitor ca și o eroare judiciară...

Cronica artistică

Societatea Națională de Arte Frumoase.—Societatea Artiștilor Independenți.

Această societate, în limbajul curent „Champs de Mars”, este a doua grupare oficială. Fondată la 1890 sub președenția lui Meissonier, ca sciziune a Salonului Oficial, ea și-a cucerit repede un mare renume prin unul din fondatorii săi: Puvis de Chavannes. Între fondatori figurau, de altfel, și alte personalități de frunte, ca sculptorii Dalon și Rodin, și pictorii Cazin și Besnard.

De atunci, deși „națională”, ea a numărat printre membrii ei pe foarte mulți dintre artiștii de seamă francezi și străini dela sfârșitul secolului trecut. C. Meunier, Caries, Whistler, Eug. Carrière, A. Stevens, Sisley, Boudin, Ribot, Bartolomé, Brangwin, Israels, Liebermann, Lavery, Zorn, Zuloaga, Uhde, Sargent, Lucien, Simon, Ch. Cottet și alții, au fost sau sînt membri și expozanți la acest salon.

De vre-o cîțiva ani societatea națională atrage și forțe tinere, și e mare numărul „independenților” care anul acesta expun și aici.

Faptul acesta îi face mult bine, și, în același timp, sacrează tinerețel în fața aceluși public, din ce în ce mai restrîns, care mai are cultul oficialității, așa de compromis în toată lumea.

Asta-i de altfel pricina pentru care funcționează ca președinți ai acestei grupări oameni care strălucesc, mai cu seamă, prin titlurile lor de membri ai Institutului.

Nu că toate lucrările expuse aici ar fi capo-d'opere; departe de noi asemenea părere. Oamenii ca Puvis de Chavannes, Meunier, Carrière nu se nasc în fiecare zi. Apoi, orice expoziție cu juriu are neajunsurile acestuia, imparțialitatea nefiind un merit de toate zilele al muritorilor; se mai adaugă interese meschine, lipsa de competență, etc.. Totuși nu i se poate nega acestui salon oarecare eclecticism și bunăvoință. Pe lângă o mulțime de lucrări artificiale ori slabe, găsim altele expuse de artiști tineri și bătrîni, cu o personalitate deosebită și de o capacitate tehnică remarcabilă.

Numărul lucrărilor expuse e și el limitat.—1280 de tablouri în ulei, de mărimi potrivite, nu formează un număr prea exagerat pentru o expoziție—ceia ce permite o aranjare mai rară și mai armonioasă a lucrărilor.

Una din operele care atrag mai ales atenția vizitatorilor e cea de D. A. Besnard : Un fragment al plafonului destinat Comediei Franceze.

E una din cele mai fericite lucrări ale acestui maestru. Deși e numai un fragment și cu toate că-i nevoe de oarecare efort de imaginație ca să 'nțelegi scurtările obicinuite în picturile pentru plafonuri,—făcute pentru a fi privite de jos în sus,—impresia privitorului e foarte puternică.

Ca vigoare, vervă în execuție și sănătate, d. Besnard are multă înrudire cu maestrul flamanzi Rubens și Jordaens. Cași aceștia, el alege femei sdravene cu forme pline, și are cași dinșii o viziune plastică neobicinuită. Dar asta nu-l împiedică să fie și parisian : nu uită zîmbetul chiar cînd face o efort deosebită.

Iată subiectul : În primul plan, la umbra unui pin albăstriu, Eva cu zîmbet vicelan și insinuant îl invită pe Adam—un colos cu fața idioată—să guste din fructul oprit. Lîngă ei sîd două femei : una, îmbrăcată în verde, cu zîmbetul malițios, are la picioare un leu adormit ; cealaltă, în roșu, gînditoare și serioasă. E vorba probabil de Tragedie și Comedie. Intregul grup e ținut în tonuri pline, simple și întunecoase, și se deslipește frumos de fondul alb și trandafiriu în care apar imaginile străvezii ale lui Molière, Racine, Corneille și Victor Hugo, șezînd pe o estradă de piatră. Niște îngeri se coboară într'un sbor amețitor, să depue o coroană la picioarele acestor scriitori geniali.

Ceia ce nu-i de descris însă e plasticitatea, voluptatea, mlădie-re corpului Evei și mișcarea îngerului, ale cărui draperii flutură'n vînt, mărînd încă mai impresiunea sborului. Coloritul acestei decorațiuni, în tonuri hotărîte, socotite pentru o contopire a lor la anumită depărtare și la lumină artificială, e totuși armonios. D. Besnard e incontestabil nu numai un mare artist, ci și un temperament foarte puternic.

Cu totul în alt spirit lucrează d. Maurice Denis. Anul acesta nu ne mai dă tablouri religioase ci scene de plajă. Cele trei panouri expuse ar putea forma un triptic, dacă ar fi tratate la fel.

Cel din mijloc ni se pare însă făcut cu intenții mult mai naturaliste, dacă putem să ne exprimăm astfel, vorbind de lucrările d-lui Denis. Căci d-sa ne dă de obicei numai siluete, care, naive în aparență, sînt în realitate de un rafinament neobicinuit și ultra-modern. În celelalte două panouri, „Seară de Septembrie” și „Plajă în Soare”, urmărește aceeași problemă. În „Primii pași” vedem o mamă tină, în costum de baie, ținînd de cămașa ridicată până la subsuori pe un băețăș care încearcă să facă primii pași, în admirația unui alt băețăș mai mare, cu

plete bălaie, și a câtorva cucoane tinere, tot în haine de baie. În fundul tabloului, o casă la poalele unei coline, și colțul unui lac, pe malul căruia niște femei tocmai ies din baie.

În „*Seară de Septembrie*” și „*Plajă în Soare*”, ne aflăm pe marginea mării. În primul tablou, două mame tinere șed încunjurate de copii: una ține în brațe un copilăș care se silește să scape de desmierdările ei, ca să ajungă la sinul pe care îl arată mămă-sa. În fund, profilându-se pe o mare verde cu cerul trandafiriu, niște domnișoare joacă tenis. În „*Plajă în Soare*” niște fete tinere ieșind din baie ne arată nuduri virginală, pecind altele se ocupă de toaleta lor.

De o compoziție savantă, atitudinile și gesturile figurilor sînt foarte studiate, atît ca expresie cît și ca estetică.

Formele sînt simplificate la extrem, iar coloritul, foarte viu, ține de neo-impresioniști, întru, atît că masele mari de culoare sau tonurile locale, apa, cerul, draperia sau nudul, se armonizează între ele după legile culorilor complementare.

În „*Primii Pași*”, pictorul se apropie mai mult de natură, întrucît nu se mulțumește numai cu siluete, ci ne dă și fețe omenești cu expresiile lor, ba chiar bluze și marame cu desene multicolore.

Atitudinile sînt, de altfel, și în acest tablou, foarte studiate, și „eternă” în sensul că n’au nîmca trecător, cum ar fi o mișcare prinsă de un aparat fotografic, ci fiecare din ele simbolizează o situație psihologică sau un gest al unei acțiuni bine determinate. D. Maurice Denis e o figură foarte originală și talent neobicinuit printre pictorii tineri ai Franței.

O altă decorație, mai puțin revoluționară, este „*Aratul*” de d. René Ménard, destinată Casei de Economie din Marsilia.

Dacă zic, mai puțin revoluționară, o cred în sensul că nu poartă imprimată profesia de credința a autorului în mod așa de ostentativ ca lucrările d-lui Denis.

Pe malul unui lac înconjurat de munți pleșuvi ruginii, un tînăr gol împinge coarnea unui plug primitiv, tras de doi boi albi uriași. Soarele, spre asfințit, caută parcă să se ascundă după munți de frica unei furtuni care se ridică, și’n grabă mai aruncă o lumină gălbue și melancolică asupra boilor și asupra plugarului, care privește nepăsător brazda trasă de plug. Formele peisajului sînt de o stilizare discretă, iar boii și plugarul par coboriți dintr’un basorelieu al anticității grece.

Cu toate acestea, efectul de lumină n’ar fi fost prins mai bine de un impresionist, și armonia culorilor, de un gri foarte colorat, ar face cinste oîcărui peisagist modern. În total însă luată, această splendidă decorație are un vâl antic, care te face să visezi la alte vremuri...

Lucrarea d-lui Ménard e puternică, fără brutalitate, și coloritul d-sale e armonios, fără să devie dulceag. Contemplînd-o, uiți și școlii și pictură, pentru a te găsi în lumea, în care artistul a vrut să ne transporte: Și nu e aceasta apanagiul artiștilor într’adevăr mari?

Tot ca decorație trebuie luat desenul colorat, pentru vitrourele bisericii din Herzogenbuchsee în Svițera, reprezentînd „*Predica dela Munte*” de *Eug. Burnand*. Acest pictor de seamă al Elveției, care, în afară de artă, face și apostolat religios, ne prezintă o lucrare foarte interesantă și conștiincioasă, deși nu tocmai mistică. În mulțimea care ascultă cu evlavie predica Domnului, regăsim toate tipurile și costumele naționalităților, care compun federația elvetică. Fiecare din aceste tipuri, bine caracterizat, e de un desen puternic, plastic și inciziv.

Expresiile și atitudinile sînt bine studiate, dar figurile din primul plan, contrar perspectivii, sînt tot așa de mari ca cele din fund; de asemenea lipsește armonia voită pe care o găsim în vitrourele vechi. În total, o lucrare foarte personală și pe care puțini artiști moderni ar fi capabili să ne-o dea.

Cu totul altăceva ne dă *d. Gaston la Touche*. D-sa urmează tradiția artiștilor francezi din secolul al XVIII-lea, dar face să predomine virtuozitatea asupra fondului. Satisfăcut și fără grijă, fastuos și strălucitor, panourile d-sale o să figureze bine în biblioteca Americanilor, cărora sînt destinate.

Și cunoscutul desinator *Willette* ne dă cîteva panouri, în care regăsim toate calitățile desenurilor sale umoristice, spirituale și delicate în același timp, dar nimic mai mult.

Un pictor mai tînăr însă, *d. J. Flandrin*, ne dă, pe lîngă cîteva studii, două panouri decorative mai mici „*Întoarcerea Turmei*” și „*In Fîneturi*”, în care se relevă ca pictor decorator de mare viitor. Amîndouă sînt efecte de seară și mai cu seamă „*Întoarcerea Turmei*” ne arată, pe lîngă pictorul cu sentiment de culoare, de construcție și de simplificare a formelor, un suflet de poet clasic. Toate detaliile tabloului sînt bine chibzuite și reduse la expresia cea mai simplă. Coloritul e pastos, plin de lumină și armonios. D-sa este cu siguranță un artist de valoare; venit de curînd dela *independenți*, va ocupa un loc de rangul întăiu la expozițiile acestui salon.

D. Aman Jean, unul din căpeteniile acestei grupări, expune între altele decorații aparținînd muzeului de arte decorative.

De o mare delicateță de sentiment și de colorit, deși artificial, de o știință de compoziție perfectă, fiecare plan, fiecare ton, chiar din cel de pe urmă colț al tabloului, este bine chibzuit. Personagiile din tablourile d-sale sînt pretexte de ornamente, de linii grațioase, în aceeași măsură ca fructele, copacii și alte obiecte. E incontestabil un artist de seamă, foarte personal, dar decorațiile d-sale vorbesc prea mult ochilor și prea puțin sufletului și minții. Și un tablou, după părerea noastră, trebuie să fie mai mult decît niște juvaerice sau alte obiecte de lux.

D. Caro-Delvaile, care a pictat altădată „*Nevasta și Surorile Sale*”, cu caimac și dulceața de trandafiri, și care figurează în Muzeul Luxemburg, ne prezintă și d-sa un panou decorativ intitulat „*Ofranda Amanți-*”

lor*. Nudurile acestor amanşi precoci ar avea forme delicate cu tendinşi cătră clasicism. In general însă pictorul n'are calităţi decorative şi nici profunzime de sentiment şi e, caşi în tabloul mai sus numit, de un colorit dulceag.

Ca decoraţiuni mai găsim cartoanele care au servit la facerea frescurilor din *Petit Palais*, de *A. Baudouin*, reprezentînd nuduri bine desinate şi aranjate, dar goale de idei. De asemenea „*Ecoule*“ de *Fr. Auburtin*,—care s'ar fi putut numi şi altfel şi care ne arată trei femei goale, în genunchi pe nişte stînci, pe marginea mării şi uitîndu-se la cer. „*Liberatorul José de St. Martin*“ de *A. Roll*, preşedintele acestei grupări, e destinat a fi ţesut la manufactura de Gobelinuri. E o lucrare bine construită, cam pietroasă şi fără originalitate. Apoi cele două panouri mari de *Henri Maret*,—unul din continuatorii impresionismului care posedă calităţile tehnice ale acestei şcoale. Dela o decoraţie se cere însă să fie mai mult decît un tablou mărit. Nici tabloul colosal de *J. J. Wierts* „*Concurs de Elocvenţă la Lyon, sub Caligula*“, care ar putea figura mai bine la artiştii francezi, nici alte cîteva, nu ar merita să figureze la *Salonul lui Puvis de Chavannes*, în care, după cîte am văzut, expun cîteva artiştii decoratori de mult talent, ce nu-i dezonorează memoria.

Numeroşi sînt peisagiştii de talent la acest salon. Belgianul *Emile Claus* are, între alte peisaje, o primăvară, de un colorit puternic şi adevărat, în care ne redă vioiciunea copacilor înfloriţi, bătuşi de soare, cu o mare putere de convingere. *D. A. Lebourg* e un impresionist cam romantic, dacă ne putem exprima astfel. D-sa pictează de predilecţie peisaje cu apă, cheiurile Parisului, Amiens, dar nu vede în aceste motive munca, viaţa intensivă a cheiurilor, ci numai beţii de culori, şi privind tablourile d-sale te crezi veşnic într'un paradis. E totuşi un peisagist modern de seamă, deşi cam superficial. Cu totul altfel e d. *André Dauchez*. Foarte sobru în culoare, cîte o dată, şi—e cazul în anul acesta—chiar murdar; peisagiile sale sînt bine construite, desinate cu multă vigoare şi ţinute într'un stil de oarecare nobleţă. Nici măreţia şi imensitatea naturii nu lipsesc în operele d-sale, în care aquafortistul bun se trădează foarte mult.

Ii lipseşte însă o singură calitate esenţială: entuziasmul, şi de aceea îl lasă pe spectator cam rece.

Tot gri de culoare, dar cu o vervă de povestitor foarte incizivă, ne pictează d. *Jean F. Raffaelli* Parisul pitoresc şi drumuri săteşti. Şi la d-sa se simte graficul: acel contur care revine din cînd în cînd în lucrările d-sale ca să sublinieze parcă părţile amuzante, o figură, un animal. Fără să fie ceia ce numim un pictor de mîna 'ntăiu, d-sa e un desinator excelent şi un artist profund, cu mult sentiment al pitorescului. Şi celebrul gravor-xilograf *A. Lepère* pictează şi are mulţi admiratori, dar nouă ni se pare că sub cochetăriile pensulei d-sale nu se prea

ascunde un pictor serios. Pe cit e de simplu în gravurile d-sale pe atit pare de dur și afectat cînd minuește culoarea.

Un pictor care se bucură de multe simpatii în public e d. *Le Sidaner*. Sări de vară, cu mese puse cu bogăție în colțuri de parcuri umbrite. Ferestre luminate care se îngînă armonios cu umbra ce cade misterioasă sub copacii mari din grădină... Totul pictat în tonuri grii punctate, care ne dau o armonie plăcută și discretă. Pictate cu multă conștiinciozitate tablourile acestea trădează un temperament visător și un om fără grija zilei de mine, dar discret în fericirea lui.

Și am putea să vorbim de mulți alți peisagiști de talent ca: *Henri Duhem, Maufra, Abel Truchet, Lépine, Bauche, Madeline, Oberteuffer, Gaston Prunier*—cei din urmă cinci cunoscuți dela independenți. Americanul *Morrice* aduce oarecum aminte de Whistler în felul delicat și spiritual de a mînuii pensula, dar e mai colorat ca marele maestru. Apoi *P. Lagarde*, mort de curînd—unul din societarii de seamă ai acestei grupări—de care sînt expuse o serie de opere cunoscute din alte expoziții. „*Retragerea*” și „*La Débâcle*” sînt peisaje triste cu subiecte de războiu, în care însă intențional peisagiul joacă rolul principal; par-c'ar vrea să ne arăte artistul cit de mici sînt patimile și durerile omnirii în fața măreției și eternității naturii. Cu dînsul dispăre un pictor cinstit, delicat și plin de lirism.

D. *Lhermitte*, autorul „*Plății Secerătorilor*” din Muzeul Luxemburg, pictează de cîțiva ani scene dela țară, în care vrea, se vede, să ne arăte c'a făcut o operă bună, din greșală.

Celebrul pictor olandez *Mesdag* ține să ne arăte că și oamenii mari trebuie să îmbătrînescă. Nu trebuie să uităm printre peisagiști pe d. *Bernard Boutel de Monvel*, un artist foarte personal. Cu mijloace de fresco aproape, în tonuri grii, știe să prindă elementele esențiale ale unui peisaj, caracterul său și chiar efectul atmosferic. E incontestabil un artist distins și de un stil foarte sobru, deși nu fletează întotdeauna ochiul.

Un pictor viguros e d. *David Nillet*. Interiorul său țărănesc, cu personajii bine pricepute, are ceva din tragicul vieții plugarului. Indicat în contururi viguroase, totul e bine clădit, deși de un colorit cu totul tern.

Mai interesante și mai colorate sînt interiorurile corse ale d-lui *Milcendeau*. Tipurile și atitudinile personajilor sînt bine caracterizate. Cu multă pricepere pentru viața dela țară, d-sa știe să pue în aceste lucrări ceva din misterul tablourilor lui Rembrandt.

Tot la acest salon expune și caricaturistul *Guillaume* satirele sale și d. *Jean Béraud* scene din lumea mare, cluburi, serate, desinate cu o precizie de miniaturist. Sînt însă mai mult ilustrații pictate și n'au nimica deosebit ca valoare picturală. Același lucru pentru d. *Jeannot*, care e totuși mai mult pictor ca cei dintăiu. Ilustrator e și d. *Hochard*.

Deși pictate foarte pastos și colorat, lucrările d-sale, care sînt în general scene de stradă cu tipuri foarte caracteristice, amintesc prea mult instantaneele fotografice și nu se ridică niciodată la unitatea unui tablou.

D. *René Prinet* e pictor de interioruri. Pe „*Divanul Roz*” se detașează un corp grațios de femeie, îmbrăcat în negru, cu o panglică albastră, într'o odaie cu tapete gri. Este o lucrare conștiincioasă, cu mult gust, dar ca toate lucrările de acest soi, destinate unui public fără grija zilei de mine și fără multe preocupății intelectuale.

Mai interesante sînt în schimb lucrările d-lui *Georges Desvallières* și în special tabloul d-sale „*Bunavestire*”. Maica Domnului, în costum modern, închis, cu părul negru încadrînd o față delicată, șede gînditoare pe pragul ușii, în fața unei măsuțe de lucru. Din grădină, dincolo de prag, se vede îngerul Gabriel îmbrăcat în alb și, în plină lumină, șoptindu-i vestea bună. Cu toate că se folosește în lucrarea d-sale de toate procedeele moderne, ba chiar și de „trucuri”, acest tablou respiră multă poezie și grație și e fără îndoială opera unui talent deosebit.

Tablourile cu nuduri ale d-lui *Lerolle* sînt foarte grațioase, bine desinate și pictate cu o tehnică punctată, luminoasă și delicată.

Cu toată armonia liniilor compoziției d-sale, aceste lucrări nu sînt însă nici expresia unui inovator și nici a unui temperament deosebit, ci numai a unui pictor îndemănatec.

Mult temperament în schimb are d. *Castelucho*, unul din pleiada pictorilor spanioli, care de vîră 10—15 ani încoace, reluînd tradiția trecutului lor glorios, au ținut s'arătăm lumii că Spaniolii știu încă să picteze.

În afară de un nud de femeie, de o mare supleță de desen și de un ton foarte delicat, d-sa are și un tablou mai mare, reprezentînd o dansatoare spaniolă în lumina artificială a unei scene de teatru. Mi-a fost dat foarte rar să văd așa de bine redată supleța extraordinară a dansatoarelor spaniole. Deși coloritul și armonia sînt artificiale, d. *Castelucho* are mult sentiment de ton și de materie, și tehnica d-sale e aproape prea îndemănată.

Portrețiștii de talent sînt și ei numeroși la acest salon. Unul din cei mai de seamă e d. *Jacques Blanche*. D-sa expune 6 lucrări, din care portretul dansatoarei *Vaslaw Nijinski* într'o scenă de balet oriental e cea mai reușită. Într'o poză extrem de grațioasă și mlădioasă, formele sînt bine și cu ușurință modelate. Gama de culori e redusă și sobră, compusă din tonuri vișinii din galben și verde închis. Cu aceste mijloace d-sa a reușit să ne dea tot luxul costumelor și interiorurilor din Extremul Orient. D. *Blanche* e incontestabil unul din cei mai talentați portrețiști moderni din lumea întreagă și de n'ar ceda prea des fondul pentru virtuozitate, boală ultra-modernă, ar putea conta printre artiștii mari.

D. *De la Gandaro* e mai precis ca formă și de un stil mai sobru. D-sa pictează în general cucoane din lumea mare și ține să le dea

pecetea aristocratică; și poate că preocuparea asta îl îndepărtează dela adevăr și face ca să lase rece pe spectator, cu toate calitățile pe care le găsim în lucrările d-sale. Doar Velasquez, Tintoretto și alți portrețiști mari au pictat și ei o aristocrație, chiar mai autentică, fără să se ție de un calapod așa de invariabil.

D. Boldini însă e pictorul favorit al aristocrației care se amuză, și e genial în felul lui. Iși alege de obicei cucoane delicate, subțiri, de o supleță de pisică, cu degete lungi, cu ochii languroși și totul pictat cu o tehnică de o virtuozitate fenomenală. Tablourile d-sale n'o să prezinte însă niciodată vre-un inieres în afară de publicul pe care-l immortalizează.

Mai puțin celebru *D. Marcel Lenoir*, care a progresat mult, poate să-și permită a ne da în portretul pictorului Bourgooin o lucrare într'adevăr interesantă.

Foarte bine clădit, într'o atitudine energică, cu fața intelectuală și simpatică, plină de expresie,—prefer acest portret rafinăriiilor portrețiștilor citați. Pictat în culori luminoase și planuri largi, voite, nu depășește totuși măsura permisă și nu cade în exces de virtuozitate. Atitudinea, expresia feții, tehnica, totul contribuie să ne dea o operă simplă, unitară și prin urmare plină de talent.

Celebrul portrețist englez *Lavery* urmează tradiția marilor portrețiști din țara d-sale. Pastos și de un gri foarte armonios, în forme larg modelate, d-sa e aristocrat în sensul bun al cuvântului. Portretul soției d-sale pictind în plin aer e o operă grațioasă, armonioasă și discretă.

Și, ca să ncheiem, vom mai cita pe d-ra *Olga de Boznanska* cu portretele d-sale de artiști și intelectuali, între care portretul poetului Verhaeren. Toate lucrările d-sale, de un gri luminos, par văzute printr'un văl, prin care ochii vorbesc cel mai mult. Deși de un desen foarte imprecis, d-sa are darul de a intelectualiza expresia modelelor și pare a nu vedea decit sfinți și mistici.

E ceva prea artificial în felul acesta de a interpreta toate după același calapod, și spectatorul, care a văzut mai multe din portretele d-sale, nu se va putea opri de a remarca aceasta.

Am mai putea cita mulți artiști și multe lucrări de talent. Cum însă în această dare de seamă vrem să dăm o idee de ansamblu cetitorilor care n'au ocazia de a vizita aceste saloane, credem că-i inufl să le încercăm memoria cu prea multe nume. Lipsesc dealtfel anul acesta doi din pictorii cei mai de seamă ai acestei grupări, d-nii: *Lucien Simon* și *Charles Cottet*, despre care vom avea poate ocazia să ne ntreținem cu alt prilej.

*

Intăia expoziție a artiștilor independenți datează dela 1884. Dar aceasta nu-i prima grupare de protestare contra unilaterității și academismului Salonului Oficial. Așa în 1859 pictorii Legros, Ribot, Whistier.

și Bonvin, refuzați de *Salon*, expun în atelierul lui Bonvin. Apoi vine celebrul *Salon al Refuzaților*, pe la 1864, și multe alte expoziții particulare, ca acea a impresionistilor la jurnalistul Nadar în 1874. Așa că „Independenții”, ca grupare organizată, aveau terenul preparat și un sprijin moral însemnat în precedentele create.

Din cei care au fundat această societate, puțini mai expun și astăzi la dinsa. Mulți sînt morți, alții prea bătrîni și foarte mulți după ce și-au creat o reputație, expunînd la acest salon, l-au părăsit pentru saloane mai oficiale. Chiar acum cîțiva ani, cînd s'a creat Salonul de Toamnă,—despre care ne vom ocupa cu ocazia expoziției ce se va deschide în Septembrie viitor,—un grup important de independenți, cel mai înaintat, a năvălit acolo, punînd stăpînire pe dînsul și creînd un juriu, care e tot așa de nedrept și unilateral ca toate celelate. *)

Doar Signac, Luce și alți cîțiva, au rămas credincioși tradițiilor de neafirmare și libertate, și refuză să expue la expoziție cu juriu, fie chiar la Salonul de Toamnă. Și, cu toate că condițiile în care se fac expozițiile, s'au schimbat mult de 25 de ani încoace, atenuîndu-se barierele care separau diferitele școli de pictură, totuși dispariția acestei grupări ar fi o mare pierdere pentru arta franceză în general și în special pentru tineret. Numeroși sînt artiștii care expunînd aici și-au făcut un nume și contează printre artiștii mari ai Franței: Seurat, Signac, Luce, Cross, Trouillebert, Toulouse-Lautrec, Van Gogh, Van Rysselberghe, Bonnard, G. Desvallières, Maurice Denis și mulți alți. Și chiar astăzi, cu toată creierea Salonului de Toamnă, cu toată prezența multora din membri la Saloanele Oficiale, salonul acestei societăți rămîne poate cel mai viu din toate.

În anul acesta expoziția Societății Artiștilor Independenți a avut loc în niște corturi improvizate pe malul Senei; vre-o 50 de săli dădeau una într'alta pe o lungime de vre-o 5—600 de metri. Pe lîngă mulțimea nulițărilor, amatorilor și farsorilor care vin nechemați, abuzînd de libertate, e de necrezut ce cantitate enormă de lucrări interesante găsim expuse aici. La nici un salon nu-i atîta entuziasm, atîta cercetare și atîta muncă. În afară de lucrările artiștilor cu oarecare renume, găsim foarte multe bucăți interesante, care, fără să fie opere pentru muzee, întrunesc calități sufletești și de meșteșug mai apreciabile decît „postfirmacurile” multor artiști dela Salonul Oficial. Și publicul, cu toate criticile exagerate și de multeori interesate, aduse de unii, și-a dat seama de aceasta: e cunoscut că la nici un alt salon nu se vinde atîta ca la *independenți*. Și lucrul se explică, aceste tablouri fiind făcute de oameni în mare parte tineri, care nefiind celebri încă, își pun tot focul și entuziasmul tinereții în executarea operei lor. Scopul acestui articol fiind însă mai mult de a îndica personalitățile formate, sau care trec ca atare

*) Spre a expune la Salonul Societății Artiștilor Independenți, e de ajuns să fi înscris, plătiînd o cotizație anuală, fără altă formalitate.

și care sînt ca un fel de port-drapel al saloanelor unde expun, sîntem nevoiți să trecem cu vederea pe mulți din cei tineri, mai sinceri și mai interesanți.

Să începem cu tabloul d-lui *Maximilien Luce*—„Schela”. E un tablou, de dimensiuni mai mari, care arată niște zidari pe schelă clădind una din banalele case parisiene cu 6 etaje. E unul din rarele tablouri din viața lucrătorilor, care nu sînt declamatorii. Ca să pictezi viața muncitorilor trebuie să trăiești cu dînșii, altfel riști să te lași indus în eroare de aparență și de literatura gazetărească. Privind lucrarea d-lui Luce, sîntem frapați de simplitatea și naturala scenei pe care ne-o prezintă. Scena pare privită dela oarecare înălțime, fiindcă vedem, la picioarele personajului principal, strada—cartier de lucrători—cu mișcarea ei, iar deasupra, din în ce mai mici, pe ceilalți zidari, dela celelalte caturi. În afară de personajul din catul întăiu, care, cu toată poza naturală, e de o indicație cam stîngace, și asta probabil din cauza excesului de dispreț pentru tradiții, toată silueta schelei, a lucrătorilor și a casei pe cerul luminos, e foarte bine observată și redată. Deși neo-impresionist, d. Luce nu punctează decît unde-i convine, așa că această variație de tehnică îi servește. În total, o lucrare armonioasă, simplă și cu multă măreție în același timp.

Tot în aceeași sală expune și *Paul Signac*. D-sa a fost împreună cu Henri Cross și Seurat promotorul neo-impresionismului. „Pictorii neo-impresioniști sînt acei care au instaurat și—dela 1886 încoace—au dezvoltat tehnica zisă de diviziune, întrebuițind ca mod de exprimare amestecul optic al tonurilor și tîntelor (d. Signac, în cartea din care citez, face deosebire între tonuri și tinte: „Cuvintele *ton* și *tintă* fiind întrebuițate în general unul pentru celalt, să precizăm că înțelegem prin *tintă* calitatea unei culori și prin *ton* gradul de saturație sau de luminozitate a unei tinte. Degradajia unei culori către o alta va crea o serie de *tinte* intermediare, și degradarea uneia din aceste tinte către lumină sau întuneric va crea o serie de *tonuri*”. P. Signac: *De Delacroix au neo-impresionisme*).

Impresioniștii se țineau cu totul de natură, și „impresionismul va caracteriza cu siguranță una din epocile artei, nu numai prin magistralele realizări ale acestor pictori al vieții, ai mișcării, ai veseliei (de la joie) și ai soarelui, dar și prin influența considerabilă pe care a avut-o asupra întregii picturi contimporane a cărei culoare o reinnoi”.

Cum am mai spus, ei pictau cum cîntă paserea. Neo-impresioniștii însă „pe care i-ar specializa mai bine epitetul de *chromo-luminariști*, au adoptat acest titlu de neo-impresioniști nu ca să lingusească în mod josnic succesul (impresioniștii erau încă în plină luptă), ci pentru a aduce un omagiu sforțării înainte-mergătorilor lor și pentru a marca, sub deosebirea de procedee, comunitatea scopului: *lumina* și *culoarea*. În acest sens trebuie să fie înțeles cuvîntul de *neo-impresioniști*, căci tehnica pe care o întrebuițează acești pictori n'are nimica impresionist:

cu cit aceea a înaintea-mergătorilor lor este din instinct de instantaneitate, cu atita a lor e din reflexiune și permanență“.

Nu în punctare constă dar tot meșteșugul lor, căci pe aceasta o întrebuințează astăzi mulți pictori din cei mai oficiali, ci punctarea este un mijloc de diviziune a culorilor pe pânză, după anumite reguli științifice, în așa mod ca amestecul să se facă în ochii noștri, cînd privim tabloul dela oarecare depărtare. După însăși citația de mai sus, vedem că scopul neo-impresioniștilor nu este o mai mare apropiere de natură, cum o urmăreau predecesorii lor, ci o singură formă a adevărului: lumină prin tehnica și armonia științifică a culorilor. Din punctul acesta de vedere judecînd, e de netăgăduit că și-au ajuns scopul, și că nici un pictor înaintea lor n'a ajuns la un colorit atît de viu, atît de luminos și armonios în același timp.

Am avut ocazia de a vedea, odată cu tablourile expuse la *independenți*, o expoziție întreagă de lucrări de d-nii *Signac* și *Henri Cross*, și mărturisesc c'a fost pentru mine o revelație. D. *Signac* pictează apusuri de soare pe mare, mori de vînt în ceața cenușie a Olandei, alitea și alitea motive diferite, constituind adevărate feerii de culori; ele ne arată pe *Signac* ca urmaș sufletesc al lui *Claude Lorrain*, așa de mult are d-sa sentimentul măreției naturii, al peisagiului eroic. În afară însă de colorit și de lumină, e greu să descoperim în aceste lucrări, care sînt mai mult decorațiuni, acele detalii interesante și esențiale care dau tabloului o viață mai palpabilă. Și oricît am simți farmecul culorii, nu ne putem împiedeca de a gîndi, cite lucruri admirabile s'au făcut și se pot face încă afară de dînsa.

D. *Henri Cross*, mort de curînd, a combătut împreună cu d. *Signac*, dela 1884 încoace, pentru ideia neo-impresionistă. D-sa e mai precis în tonuri locale, mai viguros ca desen; nu se dă înapoi să ne redea, în această tehnică, animale și figuri omenești, adică viața reală și simplă. La prima vedere, un ochiu neexercitat va deosebi cu greu lucrurile d-lui *Cross* de cele ale d-lui *Signac*.

Că această tendință de diviziune reappare sub diferite forme la foarte mulți din expozanții de aici, nu-i de mirare, întrucît toți cei preocupați de problema culorilor nu pot decît să profite de interesantele cercetări și realizări ale neo-impresioniștilor. Și aici cași aiurea, sînt unii care, luînd principiul, îl adoptează la necesitățile temperamentului și idealului lor, iar alții nu sînt decît niște imitatori servili, care imită, în mai prost, tehnica maestrilor.

Între artiștii foarte interesanți vom cita pe d. *Van Dongen*. D-sa e preocupat să ne zugrăvească femeia vițioasă și „carnea pentru plăceri“, sub toate aspectele și latitudinile. D-sa ar avea oarecare asemănare, foarte vagă, o recunosc, cu d. *Boldini* dela Societatea Națională, de care am vorbit. Pe cînd însă d. *Boldini* ascunde vițitul femeilor d-sale sub rochii elegante și aparențe aristocratice, d. *Van Dongen* caută să ni-l a-

răte în mod crud și ostentativ. Revoluționarismul d-sale ni se pare însă cam afectat. Când ne indică în mod schematic, caricatural aproape, un obraz de femeie în cele 3—4 culori pe care le afecționează, galben, verde, violet și albastru, și vedem repetindu-se aceasta în foarte multe din lucrările d-sale, găsim că nu păcătuiește prin exces de varietate. Din când în când însă, și de vre-o citva timp, din ce în ce mai des, se aplică să modeleze, să ne redea carnația și forme plastice, și dacă prin aceasta devine poate mai puțin revoluționar à tout prix, capătă însă mai multă soliditate ca pictor. E incontestabil că chiar în schemele d-sale se vede artistul care știe să desineze și să pătrundă în același timp misterul unei expresiuni. Atita doar că trebuie cuiva mult curaj ca să atîrne un asemenea tablou în casă, și scenele d-lui Iser, căruia *Tinerimea Artistică*, într'un acces de pudoare virginală, i-a refuzat mai multe lucrări, sînt nevinovate pe lingă zle d-lui Van Dongen, căruia desigur acea societate i le-ar fi refuzat pe toate. E adevărat că și d. Van Dongen ar fi refuzat multe dela *Tinerimea*...

De d. *Henri Matisse* nu-i expusă decit o singură pînză mare, goală de idei și de multe altele. Mărturisesc că nu pricep de ce d-sa și-a cucerit un renume atît de mare. O fi produs poate opere pe care n'am avut ocazia să le văd, căci, din cele citeva care mi-au trecut pe dinnaintea ochilor, înclin a crede că farsorul e mai mare decit pictorul.

De d-nii *Flandrin*, *Carrera*, *Castelucho*, am vorbit în darea de seamă despre celelalte două saloane, unde au expus în același timp. D-na *Stettler*, o elevă a d-lui *Castelucho*, expune, și la *Societatea Națională*, și aici, scene din grădini publice parisiene, în care, mai cu seamă, atitudinile copiilor care se joacă sînt foarte bine redade. La d-sa, cași în lucrările maestrului d-sale, găsim multă vervă și îndemănare.

D. Lebasque expune interioruri cu figuri. De un colorit foarte viu, viguros desenate, personagiile par însă pictate în plin aer și păcătuiesc astfel în sens invers ca figurile pictate în atelier și așezate în peisagii. E cheslie de modă, mai mult decit de cercetare sinceră, în aceste tablouri.

Am admirat altădată mult desaturile de capete pe care d. *Zak* le trimitea la *independenți*. Dar d-sa nu reușește să ne spue ceva nou și cînd ne zugrăvește scene cu figuri, a căror naivitate forțată ascunde și naivitatea reală în știința desenului și a proporțiilor, asta ne face să ne cam pierdem iluziile.

D. Laprade, pe care unii l-au supranumit, în ironie poate, Corot al *independenților*, expune o natură moartă, niște lămii, de altfel bine pictate, într'o pînză de dimensiuni mari și de o confuzie și mai mare. Deși are citeodată acorduri de culoare frumoase, e departe însă de a avea sentimentul naturii și cunoștințele tehnice ale marelui și delicatului peisagist Corot. Nici la d. *Camoin*, în afară de acorduri de culori plăcute, nu pot găsi ce ascunde virtuozitatea pensulei d-sale. La d. *Ottor*

Friesz nu găsim nici măcar alit. Am ținut însă să citez aceste patru nume care sînt pe buzele multor admiratori mai mult sau mai puțin dezin-teresați.

D. *Henri Deziré* ține de maestrul Ed. Manet prin sentimentul „pastei” și armonia delicată și simplă. „*Pastorală*” d-sale ne arată pe un păstor adolescent, gol aproape, înconjurat de turma sa și cîntînd din fluer unei „*chloe*” adormite. Subiectul n'are nimica inedit, dar e multă grație și poezie în felul simplu cum e tratat. D-sa are la Societatea Națională niște „amazoane” cu aceleași calități.

D. *René-Juste*, impresionist, expune peisaje bine construite și foarte colorate. D. *Bauche* caută să reînvie cu figuri parcul din Versailles de pe vremea apogeului său. De un colorit blond, foarte plăcut, lucrările d-sale sînt pictate în planuri largi și au mult stil.

D. *André-Fauré* ne redă piețe și străzi foarte animate. D. *Lepine* clădiri în apus de soare de o foarte plăcută materie. D. *Jéhan Lelièvre* peisaje din munți, în tonuri de un gri închis, foarte armonioase, și în forme discret stilizate. D. *Ottman*—interioruri și naturi moarte, haine, draperii; e foarte delicat în culoare, dar cam dulceag. D. *Renaudot* zugrăvește interioruri animate de grațioase figuri feminine. Colorit intens, armonios, în tonuri albastrii și întunecoase; d-sa redă bine atmosfera de interior și grația feminină.

D. *Jean Peské*, o friză, cu niște capre, aranjate cu multă știință și pictate în tonuri simple, luminoase.

O altă decorație „*Culesul Viilor*” de d. *Carlos Reymond*, și același subiect tratat tot în mod decorativ de d. *Deltombe*. Această din urmă decorație, este de un colorit cam violent și de un desen rudimentar, dar bine compusă. Tot decorator, d. *Dusouchet*, în „*Cintecul Dionisiac*” are intenții frumoase, dar e banal în culoare și prea conturat. Ori conturul nu-i suficient pentru a avea stil.

Ași putea să mai citez o serie întreagă de artiști ca d-nii Renefer, Fornerod, Amoretti, Delfosse, Rameau, Billete, Le Bail, Diriks și alții. Vom mai avea ocazia să ne ocupăm de lucrările d-lor cu prilejul Salonului de Toamnă.

Ca să isprăvesc, trebuie să repet că această societate nu reprezintă o tendință. După cum am văzut, unii dintr'înșii expun la *Oficial*, mulți la *Societatea Națională*.

Dar e o tribună liberă indispensabilă pentru a înlătura, pe cit e cu puțință jugul saloanelor cu juriu și a permite talentelor nouă să se manifesteze în toată libertatea.

P.

P. S.—Au expus anul acesta la saloanele din Paris și mai mulți artiști români. Sculptorii Iordănescu și Cristescu și pictorul

Stoenescu, la Salonul Oficial. D-nii Const. Gănescu sculptor, și pictorii St. Popescu și Simonidi la Societatea Națională. D. Mărculescu la Societatea Națională și la *independenți*.

În afară de d. Const. Gănescu, care nu prea expune la noi în țară (are însă 3 bucăți la Muzeul Simu), ceilalți sînt cunoscuți publicului nostru. D. Gănescu nu înțelege sculptura decît numai ca mijloc de exprimare a caracterelor și a situațiilor psihologice, și în aceasta reușește de minune. Dar neglijează nu numai frumuseța formelor, ci de multe ori și plasticitatea lor; este însă nu mai puțin un artist, foarte personal și interesant. Dintre ceilalți, numai d. Mărculescu ne arată lucrări superioare celor expuse la expozițiile din țară; și anume, lucrările expuse la Artiștii Independenți au calități picturale într'adevăr remarcabile.

Cronica științifică

Lumina ultravioletă

Fiecare dintre noi știe că lumina albă a soarelui sau cea artificială se poate descompune în cele șapte culori ale curcubeului dacă o facem să treacă printr'o prismă triunghiulară de sticlă. Cele șapte culori așezate una lângă alta formează la un loc *spectrul*, care începe cu roșu și se isprăvește cu violetul. Culorile extreme împreună cu cele cinci intermediare alcătuiesc *spectrul vizibil*. Fenomenul acesta ne spune că lumina, oricât de albă ar fi, e ceva foarte complicat. Prisma, analizând-o, o desface în părțile ei cele mai simple: culorile spectrului.

Mai cunoaștem apoi că fizicienii admit că lumina se naște din vibrațiunile particulare ale unui fluid ipotetic numit de dinșii *eter*, care umple tot universul străbatând și printre moleculele materiei. Ba încă de la o vreme încoace se crede că chiar moleculele materiale n'ar fi decât o condensare specială a eterului.

Nu însă toate vibrațiunile eterului ce produc lumina albă sînt la fel. Unele-s mai lungi, altele mai scurte. Cînd trecem lumina albă prin prismă, vibrațiunile eterului se aleg despărțindu-se în grupe, puse una lângă alta, ce formează culorile spectrului, fiecare grupă fiind formată din vibrațiuni care au aproape aceeași lungime.

Eșite din prismă, cele mai multe vibrațiuni luminoase impresionează retina noastră și ne dau senzațiunea culorilor spectrale. Sînt însă și vibrațiuni ale căror lungimi sînt așa de mari sau așa de mici că nu mai impresionează ochiul nostru și de aceea nu le putem vedea. Existența lor se poate însă demonstra prin alte mijloace, cum vom vedea îndată.

Toate aceste vibrațiuni de lungimi extreme, pe care ochiul nu le simte, s'au numit la un loc „*lumină neagră*”; expresiune în aparență paradoxală, dar care își are înțeles științific precizat. Radiațiunile invizibile sînt așezate la capetele spectrului vizibil și anume unele (cele cu lungime mare) de-a dreapta lui roșu și zise *raze infraroșii*, altele (cu lungime mică) de-a stînga violetului și numite *raze ultraviolete*.

Existența lor se poate dovedi într'o mulțime de moduri, dar cea

mai de samă dovadă este acțiunea lor chimică. Aceasta „lumină obscură“, mai ales cea ultravioletă, provoacă procese chimice de care nu e capabilă lumina vizibilă.

Proprietățile acestei lumini negre au fost studiate în timpul din urmă cu oarecare amănunte și au dus la rezultate însemnate din punct de vedere teoretic și practic, pe care dorim să le arătăm în rezumat celorlților noștri.

Cîtă vreme știința n'a avut alt mijloc de a-și procura lumină ultravioletă decît din spectru, cunoașterea însușirilor sale era foarte anevoioasă, pentru că lumina solară ajunsă la noi, precum și arcul electric între cărbuni sînt relativ sărace în astfel de lumină ultravioletă. De cîțiva ani însă s'a descoperit un izvor bogat de ultraviolet și anume lampa de quartz cu vapori de mercur.

Construcția și funcționarea acestui aparat se razămă pe faptul că, dacă facem să treacă un curent electric constant prin năuntru unei țevi de quartz plină cu vapori de mercur, obținem o lumină palidă, dar foarte avută în raze ultraviolete. Descoperirea acestei lampe e un progres însemnat pentru cunoașterea mai de aproape a luminii ultraviolete, care este cu deosebire remarcabilă prin înțiruirea ce-o are asupra vietăților.

Știm acum că însușirea fundamentală a razelor ultraviolete este că pot provoca o mulțime de fenomene chimice de descompunere sau de sinteză, care, fără ajutorul lor, nu s'ar produce la temperatura obișnuită. De aceste *insușiri chimice* depinde toată activitatea lor asupra ființelor vii.

Să ne mărginim deocamdată numai la ultravioletul puternic al lampii cu mercur.

Experiențele au arătat că aceste radiațiuni sînt foarte vătămătoare pentru vietăți. Așa omul care a ținut brațul gol în vecinătatea unei lampe de felul acesta, simte după cîtva timp arsură pe piele, care se înroșește ca și cum ar fi fost arsă de soare și ajunge uneori chiar să se jupoaie. Efectul asupra ochilor e și mai grav; putem căpata în scurt timp o conjunctivită foarte dureroasă și greu de vindecat. De aceia învățații care lucrează cu lampile de ultraviolet, nu se apropie de ele fără ochelari speciali.

Cît despre ființele inferioare cum sînt microbii, mucegaiurile, drojdiile ș. a., ele sînt omorite aproape imediat, mai ales dacă lampa e destul de puternică. Chiar și sporii lor, care sînt forme de rezistență uneori foarte tenace, pier după cîteva minute de expunere la razele ultraviolete.

Cînd igienisții au fost siguri de această proprietate bactericidă a razelor ultraviolete, ei s'au gîndit, mai ales francezii, la întrebunțarea practică a descoperirii, în special la sterilizarea apei.

Există astăzi multe moduri de sterilizare a apei, unele mai bune, altele mai rele, unele foarte costisitoare, altele cerînd multe brațe și mult

spațiu. Și se caută de multă vreme un procedeu simplu, eficient și energetic, pentru sterilizarea cantităților mari de apă ce alimentează orașele.

În 1909, doi igienişti francezi, *Courmont* și *Nogier*, au aplicat pentru întâia oară, și cu deplin succes, procedeul sterilizării cu razele ultraviolete, produse de o lampă cu mercur, asupra unor cantități mici de apă. De atunci și până acum s'au făcut numeroase perfecționări a aparatelor, așa că nu sîntem departe de a vedea introducîndu-se această metodă în toate orașele mari, unde apa, înainte de a fi dată în consumație, e de dorit să fie complet sterilă.

Deocamdată sînt numai aparate mici care permit sterilizarea apei la domiciliu. E un fel de țavă largă în mijlocul căreia este înțepenită o lampă cu mercur lungăreață ce primește curentul electric din afară. Țava se poate îmbuca la robinetul dela care luăm apă în așa fel că lichidul, înainte de a curge în vas, trece prin prejurul lampei aprinse și asta e deajuns ca dînsul să se curățe perfect de orice microb.

Nu însă orice apă se poate steriliza așa ușor cu lumina ultravioletă. Condițiunea esențială e ca ea să fie limpede, pentru că dacă e turbure, corpușoarele ce se găsesc întrînsa opresc razele ultraviolete să străbată în toată grosimea ei și atunci mulți microbi scapă nevătămați. Asta face că procedeul ultravioletului nu va putea fi întrebunțat la sterilizarea apelor murdare ce se varsă în canalizarea orașelor; și cu toate acestea cît de igienică ar fi o astfel de sterilizare radicală.

Pentru știința medicală mai este însemnat și faptul că razele ultraviolete distrug și otrăvurile fabricate de microbi, lucru ce poate avea aplicațiuni practice folositoare.

Din cele spuse se vede că ultravioletul puternic al lampei cu mercur are însușiri ucigătoare asupra tuturor ființelor vii. Drept e că acțiunea lui asupra plantelor superioare încă n'a fost de ajuns studiată, dar e foarte probabil că și pe dînselle le omoară.

Cum să explicăm noi această însușire distructivă?

Apoi noi am spus mai sus că proprietatea predominantă a ultravioletului spectral este de a provoca fenomene chimice (descompuneri și sinteze) pe care spectrul vizibil nu le poate provoca. Pe de altă parte mai știm că vietățile, oricare ar fi, sînt în fond o amestecătură de procese chimice de sinteză și descompunere care se succedeză într'o ordine anumită. Fenomenele chimice dau naștere la fenomene fizice pe care le constatăm ușor, așa că în definitiv viața unei ființe nu-i decît o amalgamă de fenomene chimice și fizice, care se coordonează unele pe altele și se petrec într'o anumită ordine. Apoi cînd știm asta, am și înțeles cum omoară razele ultraviolete. Pur și simplu prin aceea că deranjează foarte grav ordinea normală a fenomenelor chimice din corp; ca

urmare neînălăturată, se deranjează și cele fizice și atunci ordinea chimico-fizică obișnuită încetînd, se isprăvește și cu viața.

*

Toate cele istorisite până aici se referă la lumina ultravioletă puternică, născută în lampa de quartz cu vapori de mercur. Avem a face dar cu o lumină artificială, care—în trecut fie zis—e cu atît mai puternică cu cît curentul electric de alimentare a lampei e mai tare; prin urmare cu cît temperatura în lampă e mai ridicată.

Să eșim acum din laborator și să vedem cum stau lucrurile în natură.

Oare pămîntul, lucrurile și ființele de pe suprafața lui primesc ele raze ultraviolete ?

Nici că se poate altfel. Doar noi am văzut că spectrul solar are în el ultraviolet, puțin—e drept—dar are. Soarele este dar un izvor natural de ultraviolet și încă un izvor foarte bogat. Zicem asta fiindcă știm că un corp luminos dă cu atît mai mult ultraviolet, cu cît căldura lui e mai mare. Și fiindcă temperatura soarelui e aproape de 6000° absolute, nu încapе îndoiială că razele ultraviolete trimise spre noi trebuie să fie foarte abundente. Cu toate acestea experiența arată că la suprafața pămîntului n'ajunge decît o parte foarte slabă din tot ultravioletul ce, teoretic, trebuie să-l dea soarele. Cauza acestei pierderi este atmosfera ce învălue pămîntul. Ea absoarbe și oprește o mare parte din radiațiunile ultraviolete și—lucru remarcabil—le oprește tocmai pe cele mai funeste pentru vietăți.

Cantitatea de ultraviolet, ce străpunge atmosfera și scapă neabsorbită, variază dela o zi la alta, după starea de curetenie a atmosferei. Ba chiar în cursul aceleiași zile, ea oscilează după pozițiunea ce-o are soarele față de meridianul locului. Așa, dimineața și seara, ultravioletul e slab pe cînd la amiază, cînd soarele e la meridian, aceste raze sînt mai numeroase. Această variațiune se explică prin grosimea diferită a atmosferei ce trebuie s'o străbată razele soarelui până să ajungă în acelaș loc la diferite ore din zi. Cu cît pătura de aer e mai groasă, cu atît și absorbirea ultravioletului e mai energetică. Ca dovadă mai stă și faptul că pe înălțimile munților spectrul solar are mai mult ultraviolet ca în văi și pe șes.

Mai este apoi și bogăția aerului în ozonă, care are mare influență, fiindcă ozona absoarbe o parte însemnată a razelor ultraviolete și încă pe cele mai periculoase.

Cu toate aceste obstacole noi tot primim puțin ultraviolet solar, ce poate fi mai tare sau mai slab după condițiunile atmosferice. Aceste raze au o înriurire destul de mare asupra ființelor ce trăesc în atmosferă. Așa, știm cu toții că, dacă lăsăm copiii vara cu brațele goale prin

soare, pielea se'nroșește, se'nferbîntă, devine dureroasă și după cîteva zile pătura de deasupra se jupoaie. E că celulele din păturile superficiale au fost atăcate de razele ultraviolete ale soarelui. Această „pîrleală“ e mai pronunțată la munte ca la mare, și, după cele zise mai sus, înțelegem ușor de ce. Tot ultravioletului solar se datorește și puterea ucigătoare de microbi ce o are soarele, fapt ce se cunoaște de multă vreme. Așa dar soarele trimete și moarte pe pămînt. Din fericire ultravioletul ucigător foarte slab în lumina solară ajunsă la noi, iar ființele superioare se pot obicinui cu el, cum se obicinuesc și cu mici cîlimi de otravă, așa că dela o vreme nu le mai face rău.

Dar pe lîngă această acțiune vătămătoare, se crede că razele ultraviolete solare mai au și una bună, de prima importanță pentru viețile pămîntului. Am zis că aceste raze, pe lîngă însușirea de a provoca descompuneri, mai au și pe aceia de a face sinteze chimice, adecă provoacă combinarea a două ori mai multe corpuri relativ simple pentru a forma o substanță chimicește mai complicată. Tocmai prin această față sintetică ele sînt, după unii învățați, de mare folos vieții terestre. E vorba de funcțiunea clorofiliană a plantelor verzi, care le dă acestora puterea de a face, la temperatura obicinuită, din niște substanțe cît se poate de simple, ca bioxidul de carbon și apa, niște substanțe organice complicate cum e zahărul cu toate varietățile lui. Amănunțimile acestui fenomen clorofilian sînt pînă acum puțin cunoscute și, dacă ne gîndim la însușirile apei și bioxidului de carbon, ni se pare că clorofila realizează o adevărată minune, cînd combinîndu-le, reușește să facă din ele zahăr. Noi, în laborator, nu putem încă face acest lucru, sau dacă reușim să îndrumăm în parte operațiile chimice spre acest sfîrșit apoi o facem în condițiuni de temperatură ce, cu siguranță, n'au loc în plantă. Lumina ultravioletă însă poate imita pînă la un punct funcțiunea clorofiliană. De curînd fiul celebrului chimist M. Berthelot a reușit cu ajutorul ultravioletului, la temperatura ordinară, să producă din bioxid de carbon și apă niște combinații chimice care sînt fundamentale pentru sinteza zahărului din plante. Se'nțelege că zahăr adevărat încă nu s'aputut obține numai cu ultravioletul, dar lucrurile descoperite de tînărul Berthelot ne spun că și în natură ultravioletul solar, deși ajunge slab pînă la noi, trebuie să aibă un rol însemnat, dacă nu spre a întreține funcțiunea clorofiliană, cel puțin spre a-i veni în ajutor.

Insemnătatea științifică a sintezelor de natura celor făcute de clorofilă și obținute cu ultravioletul nu poate scăpa nici unui spirit cultivat, din moment ce se știe că alari sinteze sînt temelie vieții de pe pămînt.

D. Călugăreanu

Cronica externă

Chestia Tripolitaniei

Condițiunile în care Italia a declarat războiul Turciei și a anexat Tripolitania, au provocat pretutindeni o vie și legitimă indignare. Chiar dacă Italia ar fi avut asupra Tripolitaniei drepturi netăgăduite și încă felul ei de a proceda ar fi fost inadmisibil. Cu atât mai virtuos acum, cînd nu avea absolut nici un drept asupra acestei regiuni și cînd singurul ei titlu era dorința de a-și însuși o parte însemnată din coasta nordică a Africei.

Acțiunea Italiei nu privește numai Turcia, ea atinge interesele Europei întregi. Într'adevăr de peste 30 ani diplomația internațională nu luptă decît pentru un îndoit scop: pe deoparte să se ajungă la stabilirea unui echilibru indestructibil între puteri și pe de altă parte ca să pue o stavilă pornirilor războinice ale statelor, așa încît conflictele armate să nu mai poată izbucni decît în cazuri extreme, cînd s'a trecut prin tot lanțul de sforțări împăciuitoare. Ocuparea Tripolisului este un atentat, un atentat îndrăzneț, împotriva acestor două tendinți. Se poate spune că este prima tentativă de nesocotire brutală a acestei politici umanitare și binefăcătoare.

Echilibrul puterilor s'a realizat prin mecanismul complicat al unor întregi balanțări și contrabalanțări de alianțe și de înțelegeri cordiale. La temelia acestor alianțe și a acestor înțelegeri stau lealitatea și reciproca încredere între state. Cînd Italia, fără nici un motiv, a năvălit în Tripolitania, ea a nesocotit datorii de lealitate și de reciprocă încredere pe care i le impuneau cerințele echilibrului european. E ușor de prevăzut ce ar deveni politica lumii dacă așa din senin, bizuindu-se numai pe puterea lui, fiecare stat ar încălca teritoriile vecinilor care nu sînt în stare să-i ție piept. Știm că pentru a scuza pe Italiani se invocă precedentul Bosniei și Herzegovinei, precum și gestul d-lui Kiderlein-Waechter la Agadir. N'avem de gînd să apărăm anexarea Bosniei și a Herzegovinei și este și mai puțin încă în intenția noastră să justificăm procedurile diplomatice ale d-lui Kiderlein-Waechter, dar sîntem siliți să recunoaștem că între ceia ce a

făcut Contele de Aerenthal în Bosnia și Herzegovina sau d-nul Kinderlein-Waechter la Agadir și între ceia ce au făcut d-nii Giolitti și Marchizul di San-Giuliano la Tripolis nu poate fi nici un fel de asemănare. Bosnia și Herzegovina erau, de fapt, sub dominațiunea Austriei, din timpul congresului dela Berlin din 1878, adecă de 31 de ani. Transformind la 1909 această stare de fapt într'o stare de drept, Austria avea în favoarea ei nu numai aparențele unei oarecare legalități, dar și scuza că se despăgubea de neîgăduitele sacrificii de sînge și de bani pe care în curs de mai multe decenii ea le făcuse în aceste provincii. Afară de aceasta toată lumea—mai ales după publicarea memoriilor lui Bismarck—știa că anexarea Bosniei și a Herzegovinei de către Austria era hotărîtă de puteri dinnainte de 1877. Acesta fusese prețul cu care Rusia plătise neutralitatea Austro-Ungariei în războiul ruso-turc din 1877. Puterile semnatare ale tratatului din Berlin, avînd cunoștință de aceste negociațiuni și consimțind pe urmă la ocuparea austriacă în Bosnia și în Herzegovina, luaseră prin aceasta însăși în chip tacit angajamentul să recunoască legitimitatea unei asemenea anexări.

Deasemenea și la Agadir, Gestul a fost nenorocit, cît de nenorocit se vede mai cu seamă azi după iscălirea acordului franco-german și după impresia pe care a produs-o în Germania cuprinsul acestui acord. Dar nu e mai puțin adevărat că între Franța și Germania existau cu privire la Maroc vechi neînțelegeri, așa încît Agadirul se putea explica ca o fază dintr'un conflict existent și încă nerezolvat. Cu totul altfel se prezintă cazul Italiei în Tripolitania.

În Tripolitania Italia n'a făcut nici sacrificii bănești, nici jertfe de sînge. Nu există nici un tratat internațional care să-i recunoască vre-un drept asupra acestei regiuni. Italia nici n'a ocupat vreodată Tripolisul, nici n'a fost în ceartă cu cineva asupra supremației în Tripolitania. Guvernul Italian n'are puțința nici măcar să afirme că a intervenit în Tripolitania pentru a apăra pe conașionalii ei, intru cît nimeni nu s'a gîndit să-i atace, sau pentru a protegui interesele ei comerciale care sînt cu totul secundare și în orice caz cu mult inferioare acelor pe care le au acolo celelalte mari puteri europene.

Că Italia se gîndea să cucerească odată Tripolitania, nimic nu e mai firesc. Cine n'a visat în decursul ultimilor o sută de ani să rupă și să-și însușească vre-o bucată din sărmana Turcie. Chiar Muntenegrenilor le-a fost îngăduit să se legene cu asemenea speranțe. Poziția geografică a Tripolitaniei în fața peninsulei italiice o indica speculațiunilor imaginative ale megalomani-ei italiene. Nu vom nega că adesea în conversațiuni diplomatice s'a vînturat ideia că în cazul unei desmembrări a Imperiului Otoman puterea care ar putea să aibă vre-o pretenție asupra Tripolitaniei ar fi Italia. Se știe că lui Bismarck și altora după dînsul le convenea să vadă stabilindu-se între stăpînirile franceze și cele engleze din nordul Africei o dominațiune italiană. În acest chip

se împiedeca și întinderea Francejilor până în Egipt și expansiunea engleză până la Tunis. Dar dela asemeni discuțiuni și speranțe și până la vre-un drept cîștigat, este o distanță și sîntem convinși că însăși Italia va recunoaște că dorința de cucerire poate să fie un titlu suficient pentru o prădăciune, dar nu pentru o ocupare în interesul și în limitele dreptului ginților. Dealtmînteri cit de gravă a fost pentru Europa lovitura dată de către Italia echilibrului internațional se poate lesne vedea după urmarile pe care le-a avut expediția din Tripolitania. Turcia s'a despărțit de Germania și este hotărîtă să intre în gruparea de puteri, în fruntea căreia stau Anglia și Franța. Austro-Ungaria a luat față de Italia o atitudine, care pe viitor va îngreua încă raporturile deja slăbite dintre diferiții factori ai triplei alianțe. Iar statele balcanice au profitat de sdruncinarea echilibrului pentru a da liber curs ambițiunilor lor, și au amenințat până într'atîta pacea balcanică, încît Europa a trecut prin cîteva zile de întemeiată îngrijorare și a trebuit intervenția tuturor elementelor pașnice, pentru a circumscrie pericolul.

Dar lovitura primită de echilibrul european nu e nimic pe lîngă pagubele pe care Italia le-a adus politicii pacifice pe care puterile au inaugurat-o, și la întărirea căreia ele lucrează cu atîta rivnă și cu atîta stăruință. Iată ani de zile de cînd omenirea luptă ca să împedecă izbucnirea războaelor. Nicolae II ia inițiativa primului congres dela Haga, cu consimțimîntul tuturor națiunilor se institue o întreață și elaborioasă procedură de arbitragiu internațional. Diplomații reușesc după anevoioase discuțiuni să formuleze în această delicată materie adevărate legi. Italia participă la toată această luptă a ideii de pace împotriva drepturilor forței, unește glasul ei cu al acelor care denunțau primejdiile brutalității și slăveau binefacerile conciliațiunii și ale înfrățirii. Pe protocolurile care pun statelor obligația să rezolve pe cale de arbitragiu neînțelegerile diplomatice, pe pergamentele care consfințesc principiul că o națiune nu trebuie să recurgă la războiu decît atunci cînd toate căile pașnice au fost încercate, iscălitura ei strălucește. Și deodată aceiași Italie, cași cum n'ar fi avut cunoștință de toată această mișcare de idei, cași cum n'ar fi participat la izbînzile pe care omenirea le-a obținut pe acest teren, cași cum n'ar fi iscălit nici unul din tratatele încheiate, năvălește în Tripolitania și dă omenirii spectacolul celei mai cutăzătoare manifestațiuni a dreptului celui mai tare din cite le-a înregistrat de mult istoria lumii civilizate.

Cînd vezi asemenea fapte te întrebi cu desnădejde dacă omenirea a făcut într'adevăr un pas înaintea. Dacă progresul nu este decît un miragiu înșelător, o formă mai rafinată a unei ipocrizii veșnic aceiași. Dacă acțiunea Italiei n'ar fi avut decît puterea să asvirle în omenire această îndoială de sine și ar fi desul ca să merite toate invinuirile, cînd după atîtea veacuri de întuneric, de domnie a forței, de dispref al dreptului, omenirea caută în sfîrșit să ajungă la un regim de respect al tu-

turor individualităților, chiar a celor mici și a celor slabe, și cind ea se străduiește ca să se înnalțe deasupra propriilor ei patime și propriilor ei păcate, n'ai dreptul să-i stai în cale, nici să pătezi prin cinică nesocotire toată splendoarea acestei sublime efortări. E trist că tocmai Italia pricinuește omenirii această deziluzie. Trecutul ei, în care tot ce e nobil în sufletul și mintea omenească a strălucit în chip atât de viu, ne dădea dreptul să credem că ea, mai mult decît oricare altă națiune, va fi apărătoarea idealurilor omenirii și că niciodată nu vor pleca din lagărul ei săgețile care să nimicească pornirile generoase. De aceea amicii de pretutindeni ai poporului italian au privit cu o sinceră și vie părere de rău ocuparea Tripolitaniei, și cu tot respectul pe care îl au pentru trecutul lui glorios, cu toată dragostea pe care o au pentru acest popor în prezent, nu pot să înfrîngă bucuria launtrică izvoritoare din constatarea greutăților unite cu realizarea practică a acestei ocupațiuni. E ca un fel de răsbunare a soartei, e ca un fel de isbîndă a dreptății nesocotite, care nu poate să lase nepăsători pe toți cei ce speră constant într'o formă superioară de dreptate socială și de echitate internațională.

I. G. Duca

Cronica teatrală

I A Ş I

În fruntea repertoriului stagiunii din acest an,—repertoriu alcătuit cu o deosebită pricepere,—actualul Director, d. Mihail Sadoveanu, arată prin câteva cuvinte, progresele făcute în ultimul an, de Instituția culturală pe care o conduce.

Aceste progrese se datoresc, credem noi, alături prestigiului unui nume ca acela al mult talentatului nostru scriitor, cât și faptului că d-sa a știut să adapteze repertoriul la gustul publicului ieșan, punând în același timp Teatrul *mai* la dispoziția acestui public, prin o rațională și bine-chibzuită scoborire de prețuri.

Cu toate aceste eforturi însă, Teatrul național n'a fost totdeauna plin.. Pentru că Iașul este, *din punctul de vedere care ne interesează*, un oraș foarte sărac. Deși în manualele de geografie, după numele lui, e pusă în parantez cifra de 70.000 locuitori, totuși această cifră nu e reală, decît pentru.... condicele de contribuabili. Pentru Teatrul Național, Iașul e un oraș de 30.000 locuitori. Și încă, acest din urmă Iași, e unul din cele mai sărace orașe ale țării. Căci burghezia, face parte din *celalt* Iași, a cărui populație are alt ideal și alte preocupări culturale.

Totuși se știe că și „celalt” Iași, alimenta uneori, într'o oarecare proporție, numărul spectatorilor. Dar d. Sadoveanu, în broșura d-sale, ne face să înțelegem că acest mic contingent de spectatori furnizați de Iașul No. 2, a dispărut cu totul, după ce o artistă „străină” a fost refuzată de o minoritate a spectatorilor, *innainte* de ași fi arătat măsura mijloacelor sale artistice.

Nu sîntem chemați să ne dăm cuvîntul în această chestie prea mult debătută. Totuși, pentru că în broșura pe care o avem acum dinaintea noastră, se pomenește și de acest incident, ne vom permite să observăm că protestul acelei minorități de spectatori, ar fi avut un prestigiu mai mare, dacă s'ar fi produs în urma primului *act*, sau primei scene, cel puțin. Căci atunci, chiar dacă artista ar fi jucat cu talent și chiar dacă psihologia ei ebraică i-ar fi permis să pună un „suflet românesc” în... piesa lui Brieux, minoritatea ar fi putut să se prevaleze totuși de cunoscutul adagiu „*de gustibus...*” În realitate, cu acest prilej, s'a pus tot mult-cunoscuta problemă a naționalității în artă, însă sub forma... mai puțin cunoscutelor probleme: rasa în artă! Nu e nici locul, nici interesul să cădem în considerații teoretice; vom aminti numai câteva fapte, de altminteri știute de toată lumea.. Evreica Rachel, care a isbutit să readucă la modă, în plină epocă de romantism, tragediile clasice ale

lui Racine, această pură manifestare a sufletului francez ; Evreica Sarah Bernardt, care a întrupat, pe toate scenele mari din Europa, pe „L'Aiglon“ (fiul lui Napoleon I) capo-d'opera naționalistului Rostand ; Evreul Kainz, pe care Berlinul, una din capitalele antisemitismului, îl disputa Vienei....

Ne vom mai permite să observăm că acel „contingent“ care, cu ațita tenacitate și consecvență, boicotează Teatrul,—cu greu și-ar putea justifica *secesiunea* sa, cînd și Direcția teatrului, în repetate rînduri, și majoritatea spectatorilor, în acea... noapte furtunoasă, și-au manifestat punctul de vedere, cu totul opus aceluia al minorității.

Stagiunea s'a deschis, conform unei tradiții, cu o piesă națională clasică,—cu *Despot-Vodă*, drama istorică a lui Alecsandri, interesantă mai mult pentru cunoașterea începuturilor literaturii dramatice naționale.

Deși piesa a fost montată cu multă îngrijire,—ca pentru debut!—totuși, la reprezentarea ei, am avut impresia... că umbliă strigoi pe scenă.

D. *Dragomir* a jucat cu toată tragerea de inimă, dar.. „nu 'nvie morții,—e 'n zadar, copile!“ Sînt silit să dau acestui „în zadar“,—mai ales cînd e vorba de d. Dragomir,—o intonație superlativă. D-sa vădește prea multe însușiri mimice cînd tace, și o simpatică exuberanță de gesturi monotone, cînd vorbește. Intenția de a juca și în răstimpul dintre două replice, ar fi mai apreciată,—dacă d-sa n'ar trimite priviri atît de dese și de semnificative, spre staturi.... D. *Boldescu*, în Ciubăr-Vodă, a avut un rol foarte dificil. Ar fi fost mai bine dacă nu forța nota comică, pe care chiar autorul a cam forțat-o în persoana lui Ciubăr-Vodă (mai ales în marea scenă din temniță, unde acesta e mai mult comic decît nebun). În ultimele acte, sub rasa de călugăr, d-sa a avut multe momente fericite de interpretare. Totuși cred că nu e rău să amintesc d-lui Boldescu,—și nu numai d-sale,—că gesturile impetuoase, de-asupra orizontalei ochilor, sînt riscate. Abuzînd de ele,—la un moment dat, cînd diapazonul tragic o cere, vei fi nevoit să te înalți în aer. Și, în adevăr, la d. Boldescu s'a observat de cîteva ori această surprinzătoare tendință de ascenziune.

Ceialți, și în special d-nii Momuleanu și Cîrjă, s'au achitat conștiincios, întrupînd fiecare după putere, pe... strigoiul ce i s'a încredințat. D-na *Pruteanu*, distinsa noastră artistă, ar fi fost și mai bine, dacă ar fi căutat să evite, pe cît îi permitea rolul,—acel ton declamatoriu, nefiresc și dăunător talentului d-sale. D-nei *Cuzinschi* îi convin numai momentele culminante de izbucniri violente. Incolo, jocul d-sale nu mi s'a părut destul de nuanțat. Copilul Iliș a fost.. drăguț. D-rei *Horga*, numai glasul nu i-a stat împotriva, ca să ne dea iluzia acestui „travesti“....

Cu prilejul lui *Despot-Vodă*, mi-am amintit problema rostirii versurilor pe scenă. Sînt două moduri de a spune versurile. Așa :

Nu !.. oarba nepăsare rămîne mută, cînd, (pauză mică)

Pe *Despot* de pe tronul-i, îl vede azi căzînd (pauză mică) etc.

adică scoțind osetentativ în evidență rima și frumuseța ritmică a versului,—și așa :

*Nu!.. oarba nepăsare rămîne mută,
Cînd pe Despot de pe tron-u-i îl vede azi căzînd.*

adică trecînd (totdeauna !) peste rimă, ca peste un antipatic și nefiresc amănunt tehnic.

Cea mai bună rostire e cea care dă frazei versificate pauzele și intonația firească, scoțînd totuși cit de discret în evidență rima și frumuseța tehnică a versului.... pentru că autorul a găsit de cuviință să și scrie piesa în versuri.

Urmărită cu încordare a fost comedia lui Bertolazzi, *Zile de sărbătoare*, în care autorul condamnă concubinajul și-i dă o soluție morală : căsătoria.

Oamenii care, în calea vieții lor, „se încurcă“ cu o femeie, sînt, de obicei, ori prea sensibili și dezarmați în fața vieții, ori, ceiace e aproape tot una, blazați și deprimați de deziluziile plăcerilor zădarnice. Ei sînt lipsiți de voință, întîiu pentru că au fost în stare să „se încurce“ (și mai totdeauna, cu o femeie... cum dă Dumnezeu) și al doilea, pentru că prelungesc o situație condamnată pentru liniștea lor sufletească și nepermisă de conveniențele sociale. Acești oameni, din lipsă de energie practică, din capriciu, din lene și lașitate sufletească explicabilă, evită *definitivul* și se complac în *provizoriu*. Mulți dintre ei, cînd se decid a se coborî din pat de pildă, cînd își trag o ghiată, cînd deschid o ușă,—au sentimentul unei acțiuni ireparabile. Nu se pot hotărî la un pas așa de definitiv cum e căsătoria, dar nici la un pseudo-divorț așa de dureros cum e „ruptura“.

Eroul lui Bertolazzi nu e dintre aceștia. Bergonzoli e un văduv bogat (aș zice mai bine „îmbogățit“ pentru că cuvîntul e mai semnificativ), care „trăește cu“ Amalia Verandî „damă de companie“ și, după doi ani de trai comun, se cunună cu ea. Acesta e, simplificat, subiectul piesei. Autorul vrea să ne spuie că Bergonzoli e un „original“. Mie nu mi s'a părut tocmai așa de original ci.. un biet om, cu supărări sgomotoase, cu asperități de caractere evidente dar *numai* aparente,—în fond un „lasă-mă să te las“, inofensiv în mijlocul oamenilor răi. Imi vine în minte o comparație cam deplasată. Cetitorul a văzut, desigur, un... pisoiu, în fața unor dulăi,—cum își înfoae coada, cum se sburlește, silindu-se a lua fizionomia cea mai firoasă de care e capabil, ca să pară cine știe ce lighioană apocaliptică... dar în realitate, tot un biet pisoiu rămîne. Acesta e Bergonzoli, eroul piesei,—și „originali“ ca el, a mai lăsat D-zeu destui pe lumea asta de necazuri... Cu nostalgia unei familii în suflet, cu nemărturisita tristețe a flăcăului *trecut* care începe să întrevadă pustiul rece al unei bătrîneți lipsite de mîngîeri,—el petrece

în tovărășia unor oameni pe care nu-l poate suferi și tolerează lângă el prezența indiferentă a unei femei pe care n'o iubește. Bergonzoli n'a fost făcut pentru viața pe care o duce.

Amanta lui, Amalia Verandi, e o femeie iarăși ca multe altele. Cu un suflet nu tocmai vulgar. Cu un trecut împărțit (ne spune autorul) între cel puțin doi sau trei bărbați. (Și noi simțim că ea ar fi „trăit” numai cu unul singur, că nu l-ar fi părăsit niciodată, dacă.. n'ar fi fost părăsită) o femeie în slirșit, care n'ar fi căzut dacă ar fi avut un sprijin în viață,—căci femeia are totdeauna nevoie de un sprijin,—părinte, frate, bărbat,—și e destul să cadă odată, ca să nu se mai poată ridica : ea e o victimă nu numai a oamenilor ci și a condițiilor trupești și sufletești fatale, cu care a venit pe lume.

Așa e Amalia Verandi ; nici ea n'a fost făcută pentru viața pe care o duce.

Și acești doi oameni se întâlnesc și încep să trăiască laolaltă,—fără să aibă acea intimă și duioasă legătură de suflet, acea contopire de prietenie și de dragoste liniștită, care face farmecul căsătoriei... Dat fiind caracterul lui Bergonzoli, nu ne putem aștepta nici la ruptură, nici la căsătorie : ei vor continua să meargă alături, nepăsători, fiecare spre mormintul său, ca două linii paralele care nu se vor întâlni niciodată.

Dar... autorul are nevoie de un desnodământ mai concret pentru spectator, și încă de un desnodământ *moral*. Deci,—căsătoria. Cum ? Iată. *Se întâmplă* că Amalia Verandi are o fiică, și aceasta, din întâmplare, seamănă cu răposata fiică a lui Bergonzoli care... a fost căsătorit, odată, în tinerețe, dar și-a pierdut soția. Din această întâmplare, se naște desnodământul *moral* și.. defectul piesei, care ar fi fost și mai moralizatoare, dacă *în viață* s'ar întâlni, mai des, un așa concurs de întâmplări fericite.

Aceiași „întâmplare”, permite autorului să scrie actul I, (foarte viu, dar foarte digresiv din punctul de vedere al tehnicii teatrale) în care vedem că *Elda*, fiica d-nei Verandi e nefericită nu *numai* pentru că așa sînt copiii născuți din legături provizorii, ci și mai ales pentru că mama ei continuă să ducă o viață păcătoasă.

În actul al II-lea, (care, o spun în un loc cam nepotrivit, a fost montat mai splendid decît la București),—*Elda*, plecînd din pension ca să vie la mama sa, nimerește, noaptea, la vila lui Bergonzoli, în plină petrecere de holtei cu femei ușoare. Bergonzoli, prins și înduioșat de naivitatea fetei chiar din primul moment, hotărăște s'o rețină pentru totdeauna în casa lui. *Elda* primește. Dar, peste noapte, o schimbare neașteptată se face în sufletul fetei care, nu știm prin ce miracol, își dă sama de situație... Și a doua-zi, (actul III) neînduplecată de rugămintile lui Bergonzoli, ea decide și pe mamă-sa, să plece din casa amantului. Bergonzoli, speriat de perspectiva singurătății morale, de pustul vieții,—nu știe ce să mai facă : se frămîntă, plînge, se revoltă... în zădar.

Zăpăceala lui e atît de lungă, de chinuitoare și de „poignantă”,

încît îmi venea să-i strig din stal: Ce te sbați atît? Ia-o, domnule, de nevestă și s'a mintuit comedia!... Inginerul Manlio vine la timp ca să-i deschidă capul. Șt' Bergonzoli se hotărăște la căsătorie, parc'ar bea un pahar cu apă.

Acțiunea e captivantă, situațiile sînt naturale și personagiile trăesc. Poate că și de aceea, piesa a fost jucată atît de bine.

D. Cuzinschi a interpretat minunat pe Bergonzoli în actul ultim, iar în actul al II-lea a făcut „creație”. D-sa e un adevărat artist cînd își temperează violența jocului, în scenele de tranziție. Prin stăpînire de sine cred, în interesul d-sale și al nostru, că va ajunge la un joc mai sobru, *economisindu-și* mijloacele de care dispune, pentru scenele culminante cînd nu trebuie să fie epuizat. Promite mult jocul inteligent al d-lui *Demetrescu-Radu*. D-sale îi convin tipurile cu temperament egal. Mă întreb însă și acum: de ce la a doua reprezentare n'a mai avut barbă?... Mi s-a părut că'l prinde. Barba, d-le *Demetrescu*, e mare lucru la om!... Au fost bine d-nii *Petrone* (profesorul *Bargiggi*) și *Slavnicu* (*Sandro*). Ceilalți au fost conștiincioși, *D-na Profir* (*Elda*) și-a studiat adînc rolul, pînă în cele mai mici amănunte și a isbutit să pună în evidență sufletul naiv și delicat al fetei. Numai... acele priviri scurte și cam neexplicabile pe care le arunca lui Bergonzoli în actul II, nu prea mi s'au părut la locul lor. O față ca *Elda*, chiar atunci cînd e puțin jenată, are o privire mai lungă și mai francă. În actul I însă, și mai ales în scena dintre *Elda* și d-na *Verandi* (pe canapea), a fost bine. Tot așa, neașteptat de bine a fost *d-na Cuzinschi* (*Amalia Verandi*) însă numai în același act și în aceeași scenă. Cu oarecare concentrare și destul de nuanțat a interpretat durerea neputincioasă a mamei care se simte vinovată în fața fiicei sale. Așa dar d-sa poate foarte bine, cînd vrea, să nu fie afectată? Atunci, de ce s'a speriat așa de tare cînd a întîlnit în ușă pe Cavalerul de *Hauzenzi* și cînd trebuia să facă o mișcare mai discretă? Și de ce, în actul al II-lea, a rostit așa de hazliu cuvîntul „cafeaua!”, cînd putea să-l spună, așa cum îl spune o cucoană în fiecare zi?.. *D-na Ionescu*, în rolul de „femeie ușoară”, a jucat foarte natural, cu risul acela simpatic și neconștient. Celelalte artiste au fost satisfăcătoare, în roluri care le conveneau de minune. *Elevele*,—toate,—cît se poate de sgomotoase și de vii. Menționez jocul atît de firesc al d-rei *Ana Cirjă* care, tot timpul, părea că glumește cu rolul și că ignoră spectatorii.

Am insistat așa de mult asupra jocului artiștilor, fiind convins că mai mult decît aprecierile laconice ale unui critic dramatic, folosesc impresiile unni spectator „ca oricare altul”.

Cronica Veselă

Doleanțele unui Cronicar teatral

Pe cerul plin de sclipitoare puncte,
Trec efemere linii de lumină
Sub pașul meu întârziat, suspină
Sonorul glas al frunzelor defuncte.

Zădarnic luna mă petrece 'n cale
Pe bulevardul alb și singuratic,—
Că subsemnatul, „cronicar dramatic”,
Acum e 'n rolul misiunii sale.

De-abia încerc un singur vers de odă,—
Și 'n capul meu vin stăfii inedite,
Cu gesturi largi,—cu răcnete cumplite:
Moțoc, Spancioc, Ciubăr și Despot-Vodă!

„Sînt eu?... Sînt treaz?... Deschide-te morminte!...”
De-odată face ritmicul meu pas:
In scena III-a, mi-am adus aminte,
Madam Pruteanu a strîmbat din nas.

De ce-a strîmbat?... Probabil, o nuanță
De fin dispreț, cînd vede pe Carmina,—
Fiindcă 'și pierde ultima speranță...
De n'aș uita *nuanța* cu pricina!

Și iar pornesc... dar mă opresc de-odată.
 Ah, sint dator să fiu cu mintea'n patru:
 De ce nu vin ieșenii toți la teatru?...
 O chestiune foarte complicată!

Francisca... artă... răsă și talentul...
 Deci, va să zică, vor să se răzbune...
 Ce-i vinovat Onor. Direcțiune?
 Domnia-sa regretă incidentul...

...Vîr degetul în buzunarul vestii.
 Sint plictisit și'mi pare rău de lună.
 Hm!... bulevardul pare o lagună..
 Mi-e capul plin cu fel-de-fel de chestii.

Dar e'n zadar!...

Va trebui să scriu

(Chiar dac'ar fi să nu mai cînt o lună)
 De Dragomir, de piesă—că e bună,
 De Tomșa, de Pisoschi, tot ce știu!

...Aș ataca pe d. Sadoveanu
 (Căci n'a aniversat pe d. Iorga),
 Aș lăuda pe d-ra Horga,
 Dar ce-o să zică d. Ibrăileanu?

Chiar dacă'n *Iliș* a fost perfectă,
 O să vă pară că... mi s'a părut!
 (De-alminteri, eu știam dela 'nceput
 Că voi emite-o laudă suspectă...)

*

Așa, mă duc ursuz prin promoroacă,
 În pacea nopții albe și compacte,—
 Și nici nu știu că'n capul meu „se joacă”
 O tragedie'n paisprezece acte!...

G. T.

MISCELLANEA

Două comemorări: Kogălniceanu, Eminescu

În timpul din urmă s'au inaugurat statuile a doi bărbați însemnați ai Românilor.

Nu vom reedita aici datele biografice, și nici inevitabilele considerații entuziaste... Ne vom mărgini să spunem câteva cuvinte asupra evoluției pe care a făcut-o gândirea acestor doi oameni în mintea generațiilor ce i-au urmat.

Cînd o mare personalitate se manifestă în mai multe direcții, nu aceleași fețe ale gândirii sale impresionează pe contemporanii sau pe urmașii săi, de-a lungul vremii. Publicul nu selectează decît acea manifestare, care convine înclinațiilor, preocupărilor și idealurilor sale.

Dacă M. Kogălniceanu ar fi fost comemorat acum cinsprezece ani, desigur că ceia ce s'ar fi accentuat atunci ar fi fost mai cu seamă ipostasul de *politic revoluționar* al oratorului dela 1862 și al autorului loviturii de stat dela 1864, pentru că „țără-nismul“ generației tinere de după 1890 era mai mult democratic decît naționalist.

În 1911, democratul revoluționar a fost ofuscat de promotorul culturii specific naționale, ipostas exagerat încă de majoritatea acelor care au vorbit în numele poporului român, cu ocazia comemorării din Septembrie. Bine înțeles că n'a putut lipsi și nota cealaltă, căreia d. Xenopol i-a dat un puternic accent în fața statuei desvălite.

Pentru noi, — și credem că sintem în conformitate cu adevărul istoric, — Mihail Kogălniceanu este bărbatul de stat care, împotriva vechiului regim, a creat România modernă, pe cît poate crea un *singur* om în asemenea domeniu.

Kogălniceanu a fost un colaborator, chiar un iniția-

tor, într'o mulțime de direcții,—critica introducerii culturii străine, istorie, etc.,—dar domeniul pe care a pus pecetea sa unică și de care s'a legat aproape *numai* numele său, este, încă odată, munca politică de încheiere, de creațiune a României celei-nouă.

Mihail Eminescu a fost mai înainte de toate un *poet*.

Mihail Eminescu a mai fost și un gânditor social, care a avut o concepție politică asupra împrejurărilor vremii în care a trăit.

Care dintre aceste două personalități a fost comemorată în zilele din urmă? Și una și alta.

Întriziații au sărbătorit mai cu samă pe *poet*. Modernă generație, mai mult personalitatea socială a lui Eminescu. D. Iorga a spus-o răspicat: d-sa a înțeles să sărbătorească mai mult pe autorul articolelor din Timpul, decât pe genialul poet.

Dela moartea lui și până, acum cîțiva ani, Eminescu a fost sărbătorit, și fără statue, pentru „Floare albastră“, pentru „Scrisori“ și pentru „Luceafărul“, cu toate că activitatea sa politică nu era necunoscută.

Dar astăzi, cînd problema națională s'a pus cu putere și cînd această problemă a luat aspectul, în cele mai multe capete, al unei politici de regresione, astăzi poetul idealist, chinuit de problema existenței, — pentru aceste capete a rămas în umbră, și în locu-i s'a ridicat pe primul plan teoreticianul întoarcerii la trecut, la domnia absolută și la breslele medievale.

Fără îndoială, filozofia socială a lui Eminescu este respectabilă, fiindcă este expresia unei naturi sincere și puternice, deși în același timp excesiv de subiectivă. Suprasensibil și dezarmat în fața vieții, el nu putea suporta realitatea și-și găsea un punct de odihnă a sufletului său agitat, în trecutul care nu mai este și care poate fi ușor idealizat de o imaginație romantică.

Deși este o pretenție puțin întemeiată și chiar cam ridiculă, aceia de a-ți lua sarcina de procurator al posterității, vom avea, toluși, îndrăzneala să profetizăm că, departe în viitor, peste un veac și peste mai multe veacuri, acela care va trăi, nu va fi ziaristul dela Timpul, ci nemuritorul cîntăreț al iubirii nefericite și al Nirvanei,—creatorul limbii artistice române, în care vor scrie generațiile viitorimii.

Cînd se vor fi realizat demult aspirațiile politice ale vremurilor noastre,—și nu întotdeauna după idealul poetului,—cînd

marii și micii făuritori ai schimbărilor viitoare „vor fi murit de mult“, după ce-și vor fi dat obolul lor de muncă, Eminescu va străluci „ca 'n prima dimineață“, căci el va trăi cit va trăi și limba românească.

Dar și *poetul* însuși a variat în conștiința puținelor generații cite s'au scurs dela dînsul încoace. „Perceperea“ unei poezii este o colaborare între autor și cetitor. Poetul chiamă, prin cuvintele sale, cași cu o baghetă magică, mii de stări sufletești din sufletul cetitorului,—și altul a fost sufletul generației dela sfîrșitul veacului trecut și altul este sufletul generației de azi... Oare și astăzi oamenii de 20 de ani *trăesc* poeziile lui Eminescu, își întrețes visurile și iubirile lor cu versurile hipnotice ale divinului poet?...

Nu vom discuta, în această simplă notiță, probleme complicate. Asupra unui singur lucru voim să ne oprim un moment.

Poetul a fost micșorat,—am îndrăzni să scriem cuvîntul înjosit,—de o sumă de editori care i-au cules brulioanele, publicîndu-i-le ca o *urmare* la poeziile lui, și care n'ar putea beneficia de o altă scuză decît de inconștiența impietății lor.

Am avut ocazia să cunoaștem adolescenți care, *găsind* două volume de poezii de Eminescu, citau, indiferent, din unul sau din altul... Am avut ocazia să cetim „studii“, scrise de oameni foarte entuziasmați de poezia maestrului, care, pentru a-i caracteriza fie gîndirea, fie forma, citau, indiferent, din primul sau al doilea volum. Iar la una din multele festivități, la care poetul a fost atît de „slăvit“ de cîtră cei ce se „lustruesc“ pe ei înșiși, un orator, analizînd cu un ascuțit spirit critic opera lui Eminescu, îl ridica în naltul cerului, dar ajungea la concluzia că, dacă Eminescu n'ar fi „scris“ și „postumele“, ar fi fost un poet tot așa de mare cași oricare altul din Apus.

Evident atunci că, dacă s'ar fi găsit și'n Apus editori care să'ntoarcă cu gura'n jos coșurile din birourile poezilor și să le publice conținutul drept „opere postume“, Eminescu al nostru n'ar avea acuma un rang inferior emulilor săi din Europa.

Fapta acestor editori este un sacrilegiu, și totuși trebuie să le fim încă recunoscători că n'au publicat, într'un al III-lea volum „postum“, și versurile mai mult decît rabelaisiane ale poetului, care zac în rafturile Academiei, alătura de însemnările și brulioanele utilizate deja de ei!

Cel mai mare omagiu, care s'ar putea aduce lui Eminescu, mai mare chiar decît cea mai înaltă statuie, ar fi distrugerea volumului de postume, care nu pot avea altă însemnătate decît ca material de studii pentru critici și istoricii literari.

Academia d-lui Duiliu Zamfirescu

În sfîrșit a apărut *in extenso* ofensatoarea comunicare făcută de d. Duiliu Zamfirescu, în sesiunea Academiei de astă-primăvară. Am cetit-o și,—fără multe perifraze,—am avut impresia unei impudice exhibiții intelectuale, căci acesta e „cuvîntul ce exprimă adevărul“.

A mai discuta teoriile d-lui Duiliu Zamfirescu, este a sfărma uși deschise, și nimic nu ne ispitește să ne dedăm acestui sport inutil.

Academia are o autonomie desăvîrșită. Ea face ce-i place. Dar ar putea să cruțe ofrandele generoșilor ei donatori, care, desigur, au înțeles să facă alte servicii culturii române, decît să răspîndească proza științifică a d-lui Duiliu Zamfirescu. Ori poate legile ei constitutive o obligă să tipărească *toate* produsele intelectuale debitate în incinta sa?

Dacă da, atunci ar trebui să fie mai precaută cu recrutarea membrilor, cînd e nevoită să-și împlinească golurile lăsate prin dispariția iluștrilor săi defuncți.

Înțelegem bine că în locul lui Olănescu-Ascanio, înalta instituție nu putea alege pe Caragiale, pe Coșbuc, ori pe Vlahuță, că ea trebuia să aleagă pe un membru al partidului junimist, pe un colaborator al Convorbirilor Literare. Mai înțelegem, împreună cu înțeleptul Jérôme Coignard, utilitatea nulităților în Academie, căci dacă această instituție și-ar garnisi fotoliile numai cu ilustrații științifice și literare, ea ar da dovadă de cruzime și lipsă de delicateță: Atunci, a nu face parte din Academie, ar fi un stigmat de incapacitate.

Dar Academia ar fi putut alege, spre acest scop, pe alt colaborator al Convorbirilor Literare, pe unul care să stea acolo modest în necompetența lui.

Și, ca să lărgim chestiunea, vom observa că, prin modul cum obișnuiește Academia să se multiplice, ea tinde să cultive megalomania în toți aceia care nu fac parte din stîlul ei. Căci, dacă o să ajungă vremea ca *toate* nulitățile să intre în Academie și nici un scriitor de valoare să n'aibă acces acolo, atunci a nu fi membru

al Academiei are să fie identic cu a fi scriitor de talent, și toți cei 495 de scriitori români, purtând semnul distinctiv de a nu face parte din „cei 40“, or să se considere ca genii în proză și în versuri.

Post scriptum.

Și, fiindcă veni vorba de d. Duiliu Zamfirescu, supunem școalei sale literare această încurcată problemă: Cum se poate ca profundul și sugestivul poet Eminescu să fie *expresia* geniului neo-latin, cum s'a exprimat d. Duiliu Zamfirescu atât de înaripat în primul port al țării, când același domn D. Zamfirescu descoperise în Academie că poporul român, fiind neo-latin, are numai calități oratorice și politice și este cu desăvârșire inapt pentru poezie?

Și la urma urmei, ce căuta acest elegant domn, cu estetica lui de budoar, la reînvierea în marmoră a poetului care iubea pe țărani, a poetului care plîngea pentru un erez de babă, a poetului care ură pe fameni, a poetului sărac dar mîndru, a poetului care pe vremea cînd gloria încă nu-l încununase cu nimbul ei, a avut onoarea să fie tratat de sus, de către acest discipol al lui Macedonski?

Aristocraticul personaj n'ar fi putut aduce un omagiu mai respectuos Poetului, decît prin totala lui absență.

P. Nicanor & Co.

RECENZII

Spiridon Popescu. *Moș Gheorghe la Expoziție*, nuvele. București, 1912, Prețul 2 lei.

Acum șaptesprezece ani, mai mulți studenți dela Universitatea din Iași tipăream o publicație săptăminală, intitulată „Evenimentul literar“.

D. Spiridon Popescu era student în matematici, dar amintindu-ne că d-sa făcuse cu vre-o doi ani mai înainte o conferință despre „psichologia țăranului român“, care atrăsese atenția tuturor și care fusese publicată într-o revistă importantă și apoi seopă și în broșură, îl desemnaram „din oficiu“, să ia asupra-și sarcina de a schița, pentru cetitorii „Evenimentului literar“ sufletul, atât de puțin cunoscut pe pe atunci, al țăranului român.

D. Spiridon Popescu se execută. Ne dădu o serie de articolașe, sub formă de scrisori către un văr al său.

Gîndirea artistică s'ar putea numi o gîndire prin imagini. Un om cu temperamentul de artist, nu-și exprimă concepțiile despre lume prin noțiuni și teorii abstracte, ci prin cazuri concrete și individuale. Balzac, cînd a voit să-și expună teoriile sale asupra căsătoriei, ne-a dat o serie de observații, în care ne-a arătat, ca 'ntr-un caleidoscop diferitele aspecte ale vieții casnice,—și nu considerații teoretice; cum făgăduia științificul titlu de „Fiziologia căsătoriei“.

D. Spiridon Popescu, e un temperament de artist. Fără să vrea, și de sigur fără să-și dea sama, micile articole pe care le dădea „Evenimentului literar“, luau cu încetul, dela un număr la altul, aspectul unor adevărate schițe literare. Chiar și acuma intenția d-lui Spiridon Popescu este să dea mai mult „studii“ asupra sufletului și vieții țărănești, decît pîngini de literatură proprie zisă.

Facultatea dominantă a d-lui Popescu Spiridon este imaginația. Nu însă atât imaginația plastică, memorarea aspectelor lumii concrete și evocarea puternică a lor, cît imaginația *psicologică*, cea care permite scriitorului să redea viața lăuntrică a personajilor.

Dacă d-sa zugrăvește mai rar natura și înfățișarea externă a omului,—în schimb vede admirabil ceia ce se petrece în suflete.

Iar lumea, pe care o înțelege mai bine, sînt oamenii simpli, naturile primitive, țăranii și copiii.

De sigur că d. Spiridon Popescu cunoaște și poate zugrăvi toate laturile sufletului țărănesc, dar d-sa excelează mai ales cînd ne arată concepția țăranului asupra lumii, ca de pildă în acel minunat „Moș Gheorghe la Expoziție“.

Acest scriitor „țărănist“ nu idealizează pe țăran. Obiectivitatea sa este complectă și în concepție și în execuție. Cu cîtă imparțialitate zugrăvește

acest „revolaționar“ răscoalele țărănești în „Rătăcirile dela Stoborâni“,—acele pagini pline de suflu epic, în care autorul dă dovadă de o mare putere de stăpînire vieții. Niciodată mulțimea, massa, n'a fost zăgrăvită cu un mai erud realism.

Nici un sentiment inspirat, de opera sa, nu vine din intenția voită a scriitorului, din considerațiile sale personale, ci din însăși viața pe care el o culege și o depune pe paginile sale, am zice *intactă*, dacă n'am ști că și d. Spiridon Popescu își supune materialul observațiilor, la operațiile de analiză, selecție și sinteză. Humorul irezistibil și de un gen unic în literatura noastră, din „Moș Gheorghe la Expoziție“, nu rezultă din stilul și considerațiile autorului, ci din stilul și considerațiile eroului. (Concepția lui Moș Gheorghe asupra civilizației, atît de naivă, de burlescă, atît de profundă totuși, și în același timp atît de verosimilă,—concepția aceasta dă naștere unui humor așa de original). Și tot așa, impresia de misticism sombru, care se degajează din acea stranie „Isbăvirea blăstămului“,—ori sentimentul de nostalgie, pe care ni-l aduce în suflet puternica evocare a copilăriei neștiutoare de griji și a tihnitei vieți țărănești de altădată, în minunata sa schiță „Vorniceii“.

D. Spiridon Popescu se transpune, prin imaginația sa psihologică, atît de bine în sufletul personajilor sale, își identifică în așa grad gîndirea cu gîndirile lor, încît și forma adecvată a celor gîndiri îi vine dela sine: Aceasta însumă că forma scriitorului nostru, fiind singura care convine literaturii sale, este perfectă. Numai acolo unde vorbește în numele său, putem surprinde uneori oarecare nesigurantă, atît de mult acest scriitor eminentemente obiectiv se simte la locul său numai atunci, cînd are de exprimat ceea ce simt și gîndesc alții. De altmîn-

teri ar fi și ridicul și meschin, ca acest om profund serios, în sufletul căruia se sbuciumă toată viața bogată, adîncă și misterioasă a milioanele de năcăjiți, să se apuce de cizelat fraze susurate, suspinate și volurate.

P.S. Pentru că volumul de care ne ocupăm, necesită un studiu mai complex, pe care, din diferite împrejurări nu l'am putut scrie acum, ne permitem să amintim aici cetitorilor noștri, ca un adaus la această recenzie, cîteva pagini, în care a mai fost vorba de acest scriitor, publicate în „V. R.“, No. 5, pag. 301. 1911.

*

Octavian Goga. *Insemnările unui trecător*. Arad, 1911. Pr. 3.50 l.

Una din multele caracteristici ale culturii noastre din veacul al 19-lea a fost și multilateralitatea, am putea spune universalitatea preocupărilor oamenilor de cultură.

Scriitorii nu numai că alimentau în același timp cît mai multe genuri literare, dar, pe lîngă aceasta, își imprumutau activitatea și indeletnicirilor politice și sociale. Acest caracter se datorește epocii sau, cum s'a zis „momentului istoric“,—pe deoparte puținei conștiinți artistice, pe de altă parte nevoii și deci datoriei de a contribui la înlăturarea lipsurilor de care sufeream în toate domeniile:—acela al literaturii naționale, al independenței naționale, al unității naționale, al organizării naționale.

Cu vremea, încetînd cauzele, încetă și efectul. Scriitorii și oamenii politici începură să se diferențieze. Mai mult, scriitorii începură să se consacreze genurilor literare ce conveneau temperamentului lor artistic.

Cultivarea numai a genurilor potrivite temperamentului, caracterizează și

literatura actuală din Ardeal: d. Agribiceanu este nuvelist, d. Goga,—poet. Din acest punct de vedere evoluția Ardealului a mers paralel cu aceea a Regatului.

Dar în Ardeal, fiind enorm de mult de făcut pentru consolidarea unui popor oprimat care nu vrea să moară, și pe de altă parte numărul oamenilor de cultură nefiind niciodată prea îndestulător pentru a răspunde la această nevoie urgentă:—este cu neputință, și dacă s'ar întâmpla ar fi imoral, ca un om eminent să se mărginească numai la activitatea literară, care este un lux și, ca toate luxurile, numai atunci permis, cînd cineva are la îndemînă un prîsos de energie neutilizabil în lucrurile practice ale vieții. Din această cauză, omul de litere trebuie să fie și un luptător social.

Și d. Octavian Goga nu s'a închis niciodată în turnul de fildeş al artei sale. În frumoasele poezii, dela „Îngăciune“ pînă la „Clăcașii“, cu care a pătruns în toate conștiințele românești, elementul social și național este pre-cumpănitor.

Poeziile din primul său volum sînt adesea un strigăt de revoltă și o chemare la luptă.

Dar, dacă cumva impresia noastră nu este greșită, de o bucată de vreme în d. Octavian Goga poetul s'a des-părțit de luptător. În poezia sa, numai foarte rar transpiră sentimentele omului de acțiune și de luptă. Această a doua a sa personalitate, d. Goga și-o manifestează de-a dreptul în acțiunea publică.

Și unul din aspectele acestei acțiuni este și activitatea sa de ziarist.

În volumul de față, d. Goga a adunat o parte din articolele sale de critică și de lămurire a problemelor ce agită în acest moment pe oamenii de gîndire și de răspundere din Ardeal.

Conform canoscutului și, credem, sănătosului nostru principiu de a nu ne a-

mesteca în fondul discuțiilor celor din Ardeal,—mai ales acuma, în vremea dureroaselor disensiuni de acolo,—ne vom abține să discutăm cuprinsul articolelor d-lui Goga. Un singur lucru putem spune, un lucru care ar reeși pentru noi și din tonul acestor articole, dacă n'am cunoaște și de aiurea pe autorul lor: perfecta sinceritate a scriitorului și arzătoarea lui dorință de a servi binelui neamului său.

Ceia ce-și poate îngădui această revistă, fără a eși din îndatorirea noastră de recenzenți, este *literatura* volumului de față.

D. Goga este mai mult decît un ziarist, este ceia ce se cheamă aiurea un *essay-ist*, iar forma sa de predilecție este polemica. Și d-sa întrunește în grad înalt cele două însușiri de fond, care alcătuiesc calitățile eminente ale acestui gen: o bogăție de idei generale și un deosebit talent de observație, susținute de o cultură solidă.

De prîsos să mai adăogăm, că poetul care a adus o formă nouă în literatură,—valorifică aceste rare calități de fond printr'un stil nervos, incisiv, plin de culoare, și printr'o limbă literară pură, fără provincialisme, lucru așa da rar la scriitorii ardeleni.

*

Al. Gr. Soutzo. *Mihail Eminescu, Quelques poésies traduites en français*. Jassy, 1911, Prix 1 Fre.

Toamna asta frumoasă ne-a adus aceste pagini pline de melancolie: citeva din cele mai duiocase poezii ale maestrului, care a murit de mult, traduse de un fost profesor din Iași, mort și el de multă vreme și cunoscut atîtor generații de adolescenți, astăzi trecuți de amiaza vieții...

Volumul e mic, tipărit frumos și împodobit cu portretele celor care nu mai sînt...

Nici odată simțirile lui Eminescu n'au fost îmbrăcate într'un mai frumos veamînt străin.

Ținând samă de valoarea traducerilor și plecând dela cele mai bune spre cele mai puțin isbutite,—iată ordinea în care le-am înșira noi: „O, mamă“, „Veneția“, „Despărțire“, „La steaua“, „Somnoroase păserile“, „Doina“... Aceasta din urmă, intraductibilă din cauza caracterului ei specific național și popular, era cu neputință să fie tradusă, și versiunea franțuzească nu produce plăcere. Editorul ar fi făcut mai bine, dacă ar fi lăsat-o în „Arhiva“, unde a fost tipărită împreună cu celelalte acum 15—20 de ani.

Deși într'o traducere, originalul pierde întotdeauna, totuși citeva strofe ne dau fiorul poeziei eminesciene, iar unele versuri se ridică până la înălțimea originalului.

C. S. Făgețel. *Copiii Noapții*. Edit. Revistei „Ramuri“. Prețul 2.50.

Cine se poate plînge în zilele noastre că, avînd o scîntee de talent, nu a avut prilejul să pătrundă până la cunoștința publicului luminat?... Dacă editorii noștri nu au dărnicia unui Mecena cu artiștii adevărați, au însă comori de indulgență cu începătorii și necunoscuții, iar piața noastră comercială e inundată de producții... căroro numai literare nu le poți zice. Și cum la orizont „Cometa“ nu se arată decât arareori ca orice cometă ce se respectă, bietul recenzent urcă în sudorile frunții calvarul a sute de versuri șchioape, în drame fără subiect, fără caracter, fără avînt poetic, fără logică, uf! fără măcar acea slabă licărire ce se vede în compoziția unui școlar ban! Note nu poți pune ca să te răzbuni... Pui viza și treci.

Dimitrie A. Sturza. *Insemnătatea divanurilor Ad-hoc din Iași și București în istoria renașterii Romîniei*.

3 fascicule: I de 35 pg., relativă la Tratatul de Paris din 30 Martie 1856. Pr. 40 bani; a II-a de 113 pg., relativă la anul 1856. Pr. 1.20 l.; a III-a de 174 pg. plus 4 scrisori în facsimile, ale lui Stefan Vogoride, e relativă la anul 1857. Pr. 1.60 l. Extrase din Analele Academiei Romîne. București, 1911.

Venerabilul secretar al Academiei Romîne nu face în această lucrare o expunere istorică populară și atrăgătoare a chestiunii, ci produce o serie bogată de documente alese și înlănțuite cu inteligență, după timp, în legătură cu subiectul. Totuși nu ne dă numai o culegere de documente, căci are un punct de vedere dela care pleacă și adeseori intervine ca să ne conducă printre urmele vremii celei mai critice și celei mai înnălțătoare din istoria neamului nostru; vrea să ne arăte o realitate asupra căreia sintem lăsați a conchide singuri.

I. „Pentru acel care se încearcă a serie Istoria Universală, e de nevoie să cunoască starea prezentă a omenirii în comparație cu timpurile trecute, stabilind progresele sau regresele popoarelor în dezvoltarea generală a omenirii“.

„Pentru Romînia perioada prezentului ocupă aproape o jumătate de secol. Ea este perioada Renașterii noastre naționale ca popor și ca stat. Perioada renașterii pentru noi se află între timpul în care amîndouă Principatele Romîne erau amenințate a-și perde ființa lor ca stat și timpul în care această ființă a luat un trup real și definitiv. Anul 1821 e caracterizat prin sfîrșitul Domniilor Fanarioților și anul 1866 prin fundarea și organizarea Domniei Regelui Carol I“.

„La 1848 și 1857 ne-am încordat toate puterile pentru a ieși din suferințele seculare. În 1866 am putut răsufla constatînd că am ajuns a avea o ființă durabilă, etc.“

„Divanurile Ad-hoc pot fi considerate ca laboratorul dogmatic și tehnic al Renașterii României”.

„Cu toate acestea un factor foarte important de reușită pentru această muncă înălțătoare, a fost fără îndoială timpul prielnic în care ea s'a desăvârșit”. Era atunci în Europa un puternic curent de emancipare a națiunilor.

De aici urmează apoi expunerea evolutivă și documentată a chestiunii unirii Principatelor și a reorganizării lor. Se dau convențiunile militare dintre Franța, Anglia și Sardinia în războiul Crimeei, provocat de violarea integrității Imperiului Otoman de către Rusia prin ocuparea Moldovei și Valahiei. Se urmărește apoi deșteptarea vieții naționale dela 1830 încoace. Regulamentul Organic, în secțiunea V, are dispoziții pregătitoare de unire. Art. 371 (Valahia): „Inceputul, religia, obiceiurile și limba de un fel sînt îndestulele elemente de o mare de aproape Unire a Principatelor”. Regulamentul prevede administrație și legislație la fel. Dă drept de proprietate locuitorilor și într'o țară și în alta. Suprimă în parte vămile. Prevede extrădarea hoților. Fixează unitatea monetelor de aur și de argint.—După războiul Crimeei Unirea devine o necesitate europeană. Sprijinul cel mare l-am avut dela Franța și dela Italia (care deschidea cale pentru unirea ei proprie). În Arhiva Ministerului său de Externe, a găsit guvernul francez o corespondență de mare preț a unui publicist francez—*Du Bois-le-Comte*—care a călătorit în Principate la 1834; în ea se vedea „Situațiunea politică a Principatelor Române și dorințele locuitorilor privitoare la viitorul țării lor”. Pe această corespondență s'a răzâmat apoi acțiunea guvernului francez în favoarea noastră. Ea este în adevăr foarte interesantă și arată că și Rușii au favorizat odată ideea Unirii (într'un mare Ducat al Daciei). Impăratul A-

lexandru I a invitat prin niște scrisori trimise de Nesselrăde—pe „boierii cu gânduri bune” refugiați în Transilvania—pela 1820—să-i aducă la cunoștință reformele ce ar fi necesare să se introducă în guvernarea patriei lor. Un francez, Coulin, a redactat răspunsul: Cetățile turcești de pe malul stîng al Dunării să fie reanexate; domniile să se aleagă de țară și pe viață; impozitele să fie supravegiate de o adunare, etc..

Acest memoriu n'a plăcut lui Alexandru, dar a fost utilizat de Nicolai în convenția dela Ackerman și tratatul dela Adrianopoli. Pe vremea alcăturii Regulamentului Organic, Românii arătau între dorințele lor și pe aceea a unirii sub un prinț străin, dar Rușii au încetat de a sprijini această idee imediat ce un Român, Iordache Catargi, a spus că prințul străin nu trebuie să fie din țările vecine.

D. Sturza arată apoi cum s'a pus chestiunea în conferințele dela Viena și dela Paris în 1856. Desființarea protectoratului rusesc și chestiunea Principatelor interesau în primul loc congresul. Din dezbaterile ședințelor congresului, cît și din restul documentelor expuse în cele 3 fascicule nu reies atîtea fapte nouă, necunoscute din istoria noastră, dar se ilustrează în chip viu și se întăresc convingerile de mai înainte. Se vede cît de neprețuiți și dezinteresați prietini ne-au fost nouă împăratul Napoleon III și Cavour, precum și contele Walewski, președintele congresului și ministrul de Externe al Franței, și Victor Place, consulul francez din Iași. Aceștia n'ar trebui uitați la ridicarea monumentului Unirii.

Cavour scria (la 6 Martie 1856): „Impăratul ține la Unirea Principatelor într'un mod absolut”... „Ar fi pentru Europa o adevărată rușine să lase aceste țări pradă anarhiei și intrigilor”... „Caută să convingi pe Palmerston, că ar fi o crimă de „lăse civiliza-

ține", dacă el ar susținea statul quo și s'ar opune dreptelor dorințe ale întregului popor românesc", etc..

II. Se amintesc scrierile lui *Vasile Boerescu* (România după Tratatul de Paris), a arhimandritului *Neofit Scriban* (Unirea și neunirea Principatelor Române), a Francezului *Paul Bataillard* (Primul punct al chestiunii orientale)—și primele manifestări ale Românilor pentru Unire: o adresă către Domnul Gr. Al. Ghica și „Memoriul adresat în Martie 1856 împăratului Napoleon III” de către generalul Nic. Goleșcu, exilat de Ruși. Acest memoriu are părți frumoase: el cere Unirea și Basarabia; să fie România un stat tampion cu un prinț francez, căci „Franța n'are nevoie să ne cucerească; să vină să se recunoască în noi”. În Iunie 1856 s'a constituit în Iași *Comitetul Unirii* pentru a se pune în legătură cu țara și a fixa dorințele Românilor în vederea Divanurilor Ad-hoc și venirii Comisiunii europene în București. Restul paginilor sînt o oglindă foarte interesantă a vremilor de atunci, mai ales scrisorile consulului V. Place.

Se vede eroismul moral al majorității Moldovenilor, intrigile grecești, servilismul evreesc, perfidia austriacă și arbitrarul turcesc direct sau indirect. Casa Zariși și Vlasto din Cospoli se oferă a obține cămăcănia pentru T. Balș în schimbul a 300000 franci, și acest caimacan, ca și urmașul său Neculai Vogoride, își iau puteri domnești și lucrează cu o îndrăzneală nerușinată la combaterea Unirii.

III. În Februar 1857 Unioniștii din Iași s'au constituit în *Comitet Electoral al Unirii* și au stabilit un program de acțiune cu vestitele puncte: Unire, neutralitate, autonomie, prinț străin ereditar, obștească adunare legislativă, supunerea străinilor din Principate la logile țării și garanția Puterilor. Persecuțiile au urmat neconte-

nit cu toate protestările Moldovenilor și Francezilor; dar toate actele interesante, mișelile și indignarea de atunci nu se pot vedea decît direct din documentele citate mai totdeauna în întregime și traduse. Un fapt de exemplu: soția lui Vogoride, fiica lui C. Konaki, nemai putînd suferi abuzurile lui Costin Catargiu, ministrul antiunionist al lui Vogoride, a părăsit Iași și s'a dus la țară; iar cînd a fost să vie comisarii în Iași și a rugat-o soțul ei să revie, ea i-a răspuns prin Alex. Moruzi, că atîta timp cit Catargiu va fi ministru ea nu se va întoarce, și Moruzi adaugă lui Vogoride: „Ați venit în Moldova cu nimic; n'aveți altă avere decît zestrea fiicei lui Konaki; ea v'a ertat purtarea din trecut și delapidarea unei părți din această mare avere; dar nu vă va erta o trădare față de patria sa, care ar fi trebuit să fie și a voastră”, etc.. Toate protestările au fost în zădar pînă s'au prins scrisorile de trădare și s'au rupt relațiile diplomatice ale majorității Puterilor cu Turcia. Acesta a fost triumful carajului moral și patriotismului Moldovenilor. Listele de alegători au fost refăcute și Divanurile Ad-hoc au putut să exprime adevărul. Oricum, e bine de recitat asemenea pagini din viața poporului nostru.

V. D.

* * *

Iosif Stanca. *Scoala romînă și învățătorul romîn din Ungaria în lumină adevărată*. Arad, 1911. Institutul tipografic „Tribuna”. Prețul 1.50.

Situația creată școalelor primare românești din Ungaria prin legea dela 1907 a produs o mare îngrijorare în sufletele fraților noștri de peste munți: numeroasele studii, articole de ziare, cărți, discursuri, conferențe, polemici, etc., pe care le-a provocat, mai ales în timpurile din urmă, o dovedesc cu prisosință. Se cantă din toate părțile responsabilitățile, tirzii și zădarnice a-

cuma, se cercetează mijloacele cele mai potrivite pentru a înlătura relele urmări ale legii lui Apponyi, se studiază cu mai multă ori mai puțină competență adevăratele stări de lucruri.

Intre lucrările isvorite în mijlocul acestor preocupări generale este și cartea de față a d-lui învățător Iosif Stanca.

Ca unul ce face parte din corpul didactic primar din Ungaria, autorul e desigur în măsură să cunoască bine neajunsurile pe care învățământul românesc are a le suferi de pe urma legii din 1907. Și în adevăr, în cele patru capitole ale cărții sale, d. Iosif Stanca ne dă multe informații prețioase pentru cunoașterea situației ce s'a creat școlii și învățătorilor dela acea lege încoace: relele urmări ale bilingvismului (predarea în românește și ungereste), dezorientarea învățătorilor, umilirea și înjosirea unora dintre ei, neînțelegerile dintre învățători și autoritățile școlare, etc.. Și ar fi și mai interesantă cartea d-lui Iosif Stanca, dacă d-sa nu ar pluti prea mult în generalități și în considerații teoretice, și ne-ar da, din contra, mai multe fapte, căci generalitățile se găsesc în orice tratat de pedagogie, numai faptele sînt caracteristice și ne vădesc adevărată stare de lucruri dintr'un anumit mediu. De asemeni cartea d-sale ar câștiga, dacă d. Iosif Stanca, propunîndu-și să ne arăte școala română din Ungaria în adevărată ei lumină, nu ar cădea adesea în digresiuni, ocupîndu-se cu lucruri ce nu stau într'o directă legătură cu obiectul preocupărilor sale, cum face, de pildă, cînd recomandă cărțile pe care e bine să le citească un învățător, cînd dă sfaturi în chestia metodelor de predare, etc..

În sfîrșit, ca limbă, cartea d-lui Iosif Stanca ne pricinuește o mare deziluzie. Credeam că frații noștri din Ardeal au adoptat pentru scrisul lor limba literară românească, așa cum ea apare în

operele cele mai reprezentative ale geniului românesc; ne dădădă să credem astfel un Goga, un Agrîbiceanu și alții. Ce greu ne vine acum cînd vedem pe un autor transilvănean, și încă un învățător, întorcîndu-se la cuvinte ca: „datorința“ (datoria), „eschis“ (exclus), întrebînd vorbe ca „sulevat“, „sistemizază“, ori expresii și construcții ca „va trebui să fie în curățcu...“ (în curent), „Că până la ce aberațiuni merg... servească următorul caz“, „nu se poate schimba de pe o zi pe alta“, „la vîrsta în care între împrejurări normale“, „pentru exhaustarea unei programe..., se recere... în-doit timp“, și altele!...

O astfel de limbă e foarte curioasă, cînd o găsim la un om ce pare familiarizat cu literatura română actuală și ne întristează cînd ne gîndim că acele-o întrebîntează e unul din cei chemați să formeze generațiile de mine.

*

Paul Roux. *La Question agraire en Italie. Le Latifundium romain*. Paris, Félix Alean. Un volum de 268 pag., pr. 8.50.

Lucrarea de față nu îmbrățișază chestiunea agrară din Italia în întregul ei, ci se ocupă pe de-o parte numai de două regiuni bine delimitate și destul de restrînse ale Italiei: Campania și Viterbe, iar pe de alta are în vedere numai o singură latură a chestiunii agrare italiene: latifundium.

Dar tocmai pentru că autorul și-a restrîns astfel cîmpul său de cercetare, el a putut intra în studiul amănunțit al problemei de care se ocupă, dînd lucrării sale caracterul unei anchete minuțioase și abundent documentate.

Autorul a vizitat regiunile studiate, comună cu comună, domeniu cu domeniu, s'a oprit mai mult asupra celor mai caracteristice și a cules toate datele trebuitoare la fața locului.

Firește că studiul atît de amănunțit al unor regiuni restrînse agricole din-

tr'o țară străină ar fi de prea puțin interes pentru noi, dacă nu ar fi vorba de una din cele mai însemnate fețe ale chestiunii agrare, latifundium, care, după părerea autorului, se prezintă sub cea mai caracteristică formă a sa tocmai în aceste regiuni: împrejurimile Romei.

Dar cum proprietatea latifundiară— „proprietate mare cu exploatare extensivă”—e un rău de care sufăr mai toate țările agricole, și cum din încercările făcute pentru a remedia acest rău și din rezultatele obținute într'o țară, se pot scoate învățături, dacă nu chiar exemple directe (căci condițiile sociale și economice variază) și pentru alte țări,—studiul lui Paul Roux capătă un interes general și constituie o însemnată contribuție la lămurirea și deslegarea acestei dureroase probleme, care, redusă la cea mai simplă expresiune, se prezintă sub forma: pe de-o parte muncitori care nu au pământ pentru munca brațelor lor, iar pe de alta mari stăpînitori de pământ care nu au nevoie de aceste brațe de muncă.

Autorul arată împrejurările care favorizează crearea și dezvoltarea proprietății latifundiare în jurul Romei și care multă vreme au împiedecat popularea și cultivarea intensivă a acestor ținuturi pustii, rezultatele economico-sociale ale acestei stări de lucruri, cum și remediile ce s'au încercat până acum pentru îndreptarea ei. Dela Romani și până în timpurile noastre, în jurul Romei a fost o luptă continuă între tendințele guvernelor de a coloniza și cultiva pământul și între împrejurările geografice și economico-sociale care s'au opus la aceasta și care, după vremuri, au învins toate legile agrare ale Romanilor, toate ordonanțele Papilor, toate legile și dispozițiunile guvernelor italiene, care toate nu au ținut samă tocmai de acele condițiuni fatale. De abia în timpul din urmă, prin găsirea unor mij-

loace eficace în combaterea malariei, care a făcut în toate timpurile cu neputință de populat aceste regiuni, prin intervenția capitalurilor din nordul Italiei, prin mijlocirea agricultorilor lombarzi și piemonteji, care au adus aici activitatea, răbdarea și priceperea trebuitoare, și prin intervenția statului, mai mult proteguitoare și ajutătoare astăzi, decît constrîngătoare cum era odinioară,—diferite domenii din Campagna romană au început să fie colonizate și redat culturii agricole intensive.

În locul acolor întinderi imense, fără sate, fără drumuri—afară de marile căi romane,—fără arbori, pe care rătăceau doar imensele turme de oi ori tamarci și herghelii, apar astăzi fermele moderne, se alcătuiesc grupări și așezări omenești, se construiesc drumuri care le leagă între ele, iar mlăștinile întinse și insalubre fac tot mai mult loc holdelor mănoase și furajelor artificiale. Astfel, cu drept cuvînt poate conchide autorul: „bonificația care se lovea altădată de prejudeții, de condițiuni rele igienice, de lipsa capitalurilor și de lipsa patronilor agricoli, pare că e astăzi pe calea cea bună”.

Am dat aici numai în linii mari ideea centrală a lucrării lui Paul Roux; însă însemnătatea cărții acestuia stă nu în ideea generală, ci în bogăția și varietatea faptelor, în minuțiozitatea și seriozitatea cercetării, în profunditatea analizei.

Ca un amănunt nu tocmai plăcut dăm faptul că, vorbind de răscoalele agrare, autorul ne pomenește și pe noi, Romîni, care, cînd e vorba de ceva bun, nu prea avem des ocazia de a ne vedea pomeniți prin cărți străine...
M. C.

***

A. Vermeylen. *L'oeuvre de Const. Meunier*, Bruxelles.

Voi schița pentru cetitorii *Vieții Românești* judiciosul studiu al lui A. Ver-

meylon asupra marelui sculptor belgian contemporan: Meunier.

A dibuit, a căutat mult până când s'a găsit calea. Nu se simția la locul lui în mijlocul sculptorilor atât de puțin originali pe vremea începuturilor sale. Pictorii, dimpotrivă, încercau să scape de formulele academice. Meunier, atras de avântul lor de desrobire, se apucă și el de pictură și se împrieteni cu Charles Degroux. Ceva din sentimentul grav care îl însuflețea pe Degroux, vibra în toată opera lui Meunier, și amândoi, cu aceeași dragoste pentru realitatea vieții, s'au aplecat spre suferințele mute și frumoșeta aspră a muncitorilor.

Meunier ar fi putut desigur izbuti în pictură; dar pe atunci nu se vindeau de loc pinzele, și fu nevoit, ca să poată trăi de azi pe mine, să deseneze de dimineață și până 'n sară cartoane pentru vitrouri.

Muncii astfel muncă obscură, muncă amară, muncă de porunceală, și tinerețea setoasă de viață și o petrecu, ca între zidurile mohorite ale unei închisori, în arta aceea prea strimptă pentru el. Și tirziu, când s'apropia de pragul bătrâneții (avea atunci aproape cincizeci de ani) Camille Semonier îl duse la Haimaut, să facă niște desene pentru *La Belgique*. Călătoria aceasta prin Borinage fu o adevărată revelație pentru el: își înțelese sufletul, pricepu ce fel de artă trebuie să facă. În peisajul acela sombru de fum și de foc, în gifiitul uriaș al fabricilor, printre minierii negri, printre muncitorii uscați din turnătoriile și fabricile de sticlă, sufletul tragic al lui Meunier se umplu de milă și de admirație; și aceste două sentimente au vibrat apoi în întreaga lui operă.

După ce stătu șase luni în Spania, când se întoarse, se așeză la Borinage. De atunci, nimic nu l-a mai făcut să se abată din drumul pe care și-l alesese.

Cea mai mare parte din pinzele sale sînt din timpul acesta.

Dar viociunea epică ce se închea într'însul cerea să se întrupeze în mar-moră și bronz. Veșnic visa să se întoarcă la sculptură când ar veni vremuri mai bune; și veni și vremea aceasta și Meunier prinse a modela ca'n cei dintâi ani ai tinereții. N'a părăsit niciodată desenul și pictura; dar opera sa cea mai puternică și mai originală este scultura. Scultura lui Meunier e un imn înălțat muncii.

Tablourile, desenele, pastelurile și aquarelele sale, ne dau, mai cu samă, decorul care a dezgropat din adîncurile ființii lui comoara peste care sărăcia își pusese lespeda ei de mormînt.

În anul muncii se înalță cu mai multă putere lirică în bronzurile sale. Iată-le: colo minierul negru, înmormîntat în măruntălele pămîntului, săpînd în fundul lămpilor; dincolo, turnătorul, pe jumătate gol, răscolind în cuptor ori odihniindu-se, gifiind, cu buza de jos atîrîndu-i de oboseală. Iată tot norodul negru al fabricilor; is numai oase, piele și mușchi; ascultați-le șue-
rul răsufării...

Dar concepția aceasta biblică face loc alteia.

Admirația face s'amuțescă mila și Meunier începe a închea în operele sale frumusețea trupului care muncește, a mușchilor încordați, mîndria aceluia care biruește, liniștea măreacă a aceluia care își dă samă de puterile sale.

Meunier e poate artistul care a interpretat în chipul cel mai complect măreția muncitorului, și admirația l-a făcut să realizeze o formă nouă: mișcarea ritmică a corpului la muncă.

Cei mai mulți sculptori ni-au dat momentul static ori gestul violent; cea ce ne isbește la Meunier este mișcarea viguroasă și sigură, armonioasă, sprintenă, a omului când muncește.

La Meunier cele mai mici figurine au linii largi, monumentale. Dînsul vede notele caracteristice, nu se ocupă de amănunte.

Opera lui Meunier înfiripează, într'o formă lirică, duhul vremii: dragostea pentru desmoșteniți. Arta lui, ca și a cea din catedralele franceze din veacul al XIII, e cartea deschisă în care fiecare își poate cetii propriile sale gînduri; arta sa este o profetie.

Pe Meunier nu l-a preocupat tehnica pentru tehnică, ci, mai presus de toate, ideea, viziunea, icoana care izvorăște în sufletul lui de poet liric; opera sa nu-i redarea credincioasă a unei părți din viață, ci dînsa intrupează o idee simțită adînc.

Meunier, spune A. Vermeylen, nu-i adevărat c'a fost influențat de Rodin: sculptorul belgian modelase cele mai

frumoase opere ale sale, cînd l-a cunoscut pe sculptorul francez.

Frumuseța sculpturilor lui Rodin nu stă atîta în silueta lor dramatică, ci în viața care tremură în fiecare crîmpel; n'a fost sculptor, poate, care să știe astfel să facă să circule sîngele în marmură și bronz, să palpitate materia moartă ca o ființă vie. O mînă, un deget, totul are la el acel ceva care se poate numi linia vieții,—linia care e parcă mișcarea oprită o clipă.

Dar pe Rodin îl preocupă amănuntul; operele sale cele mai bune nu sînt celele monumentale.

Singura asemănare dintre Meunier și Rodin e că amîndoi își intrupează idealul cu îndrăzneală, departe de formele academice, și domină cu genialitatea lor tot ce se produce mai de seamă în jurul lor.

N. B.

REVISTA REVISTELOR

Flacăra literară, artistică, socială,—
director C. Banu.—

Succesul acestei reviste, care a în-
trecurt așteptările întemeitorilor ei în-
șiși, dovedește nevoia ce simte publi-
cul nostru cetitor de astfel de publica-
țiuni săptămânale, care să răspin-
dească gustul literar în păturile cele
mai largi ale publicului, popularizând
numele ilustre ale literaturii noastre.

În primele numere apărute, găsim
bucăți iscălite de Coșbuț, I. G. Duca,
Radu Rosetti, D. Anghel, Locusteanu,
Sadoveanu, I. U. Soricu, St. O. Iosif,
V. Eftimiu, Goga, D. Karnabatt, C.
Banu, etc., etc., etc.

Paginile sînt ilustrate de caricaturile
lui Iser, (în No. 2, caricatura foarte
reușită a lui Sadoveanu) și de dese-
nurile d-lui Stefan Popescu, Gabriel
Popescu, etc..

Salutăm pe noul confrate și-i urăm
din inimă succese trainice, nădăjduind că
brazda ce va trage pe ogorul nos-
tru literar va fi rodnică.

Ne permitem un sfat: Direcția ace-
stei reviste să nu se emoționeze de a-
tacurile, ce i se aduc, că ar fi revista
unii partid politic. De aceste atacuri
e ferită pe de o parte de numele co-
laboratorilor ei, recrutați din toate la-
gărele, și pe de alta de faptul că pri-
mul număr al „Bibliotecii”, ce a în-
temeiat, e iscălit de d. Lovinescu, care,
cel puțin de cîtva timp, este teoretici-

anul politicii tradiționaliste conserva-
toare.

Luceafărul. În No. 20, cunoscutul
articol al d-lui Goga despre inginerul
Aurel Vlaicu, însoțit de portretul sim-
paticului nostru aviator. Incolo, lite-
ratură versificată, nu toată la înălți-
mea eleganței exterioare cu care ni se
înfățișază revista. Poezia d-rei Cun-
țan, singura care merită să fie tipărită
cu slove atît de grațioase pe o hîrtie
atît de lustruită, se desprinde, ca un
cîntec plin și sigur alături de ciripitu-
rile unor pui de poeți, care îngînă pe
Goga și parcă scot limba, ștregă-
rește, în urma vigurosului maestru:

Își tremură sfiala
Luceafărul din zare...

În No. 21, cîteva pagini de proză vi-
guroasă de Agirbiceanu („La moartea
unii prietin“): o spovedanie și, în a-
celași timp, o protestare dureroasă im-
potriva egoismului laș, pe care, fără
să bănuim, îl purtăm în sufletele nos-
tre. Tot în acest No. o bucată de ver-
suri neîndemînatece, cam neclară, to-
tuși interesantă,—semnată M. Săulescu,
—și cîteva vederi din munții ardeleni,
admirabil reproduse.

Convorbiri Literare. (No. 10). O
schîiță „din viața Aromînilor“ („Pe dru-
muri“) de d. M. Beza. Factura simplă
și cumpătarea stilului dovedesc că au-

torul nu e lipsit de „gust“. D-sa ar trebui să evite unele construcții noromânești („Și dureri o fi tras? Cine știe... *sînt cari* se canonesc mult pînă să le iasă sufletul... Am gîndit eu de multe ori, *luă a zice* altul“...). Duiosa poezie a d-lui Cerna („Mamă“) ne surprinde prin cîteva asperități de formă, neobișnuite la acest poet. Mai obișnuite la d-sa, sînt versurile abstracte („Iar unde-am vrut să picur foricire— Am otrăvit Dumnezeucul vis“), care (împreună cu versul neinteligibil: „Să gust din rodul veșnicilor spini“) scad valoarea poeziei. Tot prozaismul versurilor abstracte, micșorează mult avîntul din „Sonata apassionata“ a d-lui H. Frollo. Cînd versurile sînt *albe*, trebuie să pui în ele mult... colorit și plasticitate,—pentru că cetitorul e foarte pretențios cu conținutul versurilor nerimate. În acelaș No. sînt și vr'o 15 scrisori ale lui Gr. Alexandrescu, pe care le semnează, în bloc, d-l. B. Lovinescu.

Noua Revistă Romină. (Octombrie)

Afară de patru poezii—foarte triste—reproduse din volumul regretatului poet mort de curînd, J. B. Hétrat, care, deși străin, scria totuși, versuri destul de subtile în limba noastră,—Noua Revistă Romină n'a izbutit să ne dea, la rubrica „Literatură“, nici macar o singură bucată satisfăcătoare. Și cînd ne gîndim că și celelalte rubrici sînt tot la aceeași înălțime, ne întrebăm pentru ce apare cu o regularitate atît de siderală, N. R. R.? Ca să servească publicului cetitor „noutăți“ ca aceia despre „partidele politice și literatură“, care-ți face impresia că a fost scrisă cu mentalitatea unui antropitec? Semnatarul ei tratează literatura ca pe un institut de credit. Pierzîndu-și orice stăpînire de sine, nu-și poate înfrîna iritația că, dela 1904 încoace, scriitorii nu mai sînt

proprietatea partidului conservator... Așa, încalte, o spune de-adeptul!

Țara Nouă, revistă lunară, 75 pagini, 20 lei pe an, fascicola lunară 2 lei, director Nicolae Xenopol, senator. „D. A. D. Xenopol are direcțiunea părții istorice și sociologice“ iar „d. M. Dragomirescu conducerea părții literare“.—Această revistă are caracterul unei publicații de interese generale. Comitetul ei de direcțiune se compune, afară de cei trei directori, din d-nii „Dr. Constantin Istrati, profesor universitar, fost ministru, membru al Academiei, Dr. Toma Ionescu, decanul Facultății de medicină din București, senator, Mihail Antonescu, decanul Baroului Capitalei, Principele Leon Ghica Dumbrăveni, fost deputat, D. Comșa, avocat, fost director la Banca Națională, Principele Șerban Cantacuzino, Searlat Lahovary, fost deputat, directorul ziarului La Roumanie, Gh. Murnu, profesor la Universitatea din București, Alexandru Davila“.

Urăm nouăi reviste, succes și viață lungă.

Versuri, (No. 4) Cuprinde o „Cronică teatrală“ care face cît toate versurile din acest No. și din celelalte. Bine scrise sînt și notițele despre defuncții Hétrat și St. Petică.

Mercure de France (Octombrie, 1911).

Propunîndu-și să arăte spiritul general al universităților de peste ocean, comparate cu cele ale vechiului continent, Albert Schinz, care a fost timp de 12 ani profesor universitar în America, publică un lung articol despre Universitățile Statelor-Unite ale Americii. Ca și în Europa, universitățile au început și acolo ca școli de teologie foarte modeste, și numai pe urmă au lepădat treptat caracterul pur teologic, însușindu-se în organizarea lor dela universitățile Angliei mai întăi, apoi dela cele ale Germa-

niei. Cele mai vechi universități din America sînt cele de la Harvard și de la Yale; în timpul din urmă, în opoziție cu universitățile de nord-răsărit, care sînt fundații particulare, au apărut în sud-vest universitățile de stat. Astăzi între universitățile private și cele de stat e o mare luptă de întrecere pentru a-și asigura cei mai buni profesori și a-și procura cele mai luxoase laboratoare. În ceea ce privește administrația și averea, universitățile sînt guvernate de niște *consilii de administrație*, care aleg un *președinte*, stăpîn absolut, puterea executivă în tot ce privește conducerea instituției: președintele hotărăște asupra întrebunțării fondului, el numește profesorii, aprobă înovațiile, adună fondurile și tot el răspunde de mersul instituției și o apără de orice atac. Profesorii au îndatorirea de a face cursuri și lucrări de laboratorii, dar în universitățile mari li se impune să publice și lucrări științifice. Ei sînt de diferite grade: profesori principali și asociați ori asistenți. Studenții se înscriu în universități între 18 și 22 de ani; ei urmează 4 ani de cursuri, numindu-se după anii de studiu: *freshmen, sophomores, juniors* și *seniors*. Cursurile sînt împărțite în trei categorii: *cursuri obligatoare* pentru toți studenții, *studiile speciale* cărora se consacră fiecare după voie, și *cursuri electiv*e, cărora le consacră timpul liber. Disciplina o fac studenții prin guvernarea de sine, *self government*. Studenții americani sînt în genere inferiori celor europeni intelectualcește, dar le sînt superiori din punct de vedere moral. De aceea chestia co-educației sexelor nu se discută în America din punct de vedere al principiului, ci s'a rezolvit în cele mai multe părți mai ales avîndu-se în vedere partea financiară. În ceea ce privește îndrumarea studiilor universitare, științele sînt tot mai mult să treacă pe primul plan, literile și

filozofia fiind tot mai puțin cultivate, lucru ce e determinat de dezvoltarea industrială a Americii.

Într'un articol intitulat *Opera și morala lui Octave Mirbeau*, *Ernest Gaubert* ne dă un studiu critic asupra marelui romancier francez. El analizează opera lui Mirbeau, îmbrățișînd întreaga sa activitate ca novelist, romancier, autor dramatic, polemist și descriitor de viajuri, caracterizîndu-l pe Mirbeau ca un „sensibilist“, „scriitor de sinteză și de sentiment“, a cărui operă „foarte franceză“ a eșit „din conflictul dintre un singe păgîn și un suflet mistic“. Impresia pe care activitatea literară a lui Mirbeau i-o lasă autorului articolului e aceea „a unei forțe și a unui suflet!... El compară pe Mirbeau cu un Rousseau la care, pe lingă o milă imensă pentru tot ce suferă, o adîncă iubire pentru natură, s'ar adauga și „un spirit curățitor, instinctele unui războinic instalat într'un oraș cucerit, un întreg atavism normand de melancolie și de violență, de nostalgie, de înduioșare și de mîndrie barbară“.

La Nouvelle Revue (Octombrie, 1911).

Un manuscris inedit de J. Racine este titlul unui articol, în care *Albert Delvallé* se ocupă de manuscrisul găsit de Abatele Joseph Bonnet în Biblioteca municipală din St. Petersburg și pe care Bonnet îl atribuie lui Racine. E vorba de o traducere din Psalmi, însoțită de comentarii originale. Autorul articolului examinează argumentele pe care abatele Bonnet le aduce în sprijinul părerii sale, că manuscrisul e al lui Racine, și își exprimă îndoiința sa asupra validității acelor argumente. În adevăr, publicînd volumul de „Oeuvres inconnues de J. Racine“, abatele Bonnet se sprijină pe o dedicație către Ludovic al XIV-lea, de care manuscrisul e însoțit, dedicație care, deși dată ca din partea lui Eustache

Le Noble, nu s'ar potrive cu împrejurările vieții acestui nobil decăzut și corupt, ci cu împrejurările vieții lui Racine. Argumentul lui Bonnet însă nu se prea susține, pentru că mai întâi dedicația nu e scrisă în stilul, cu simplitatea și cumpătarea lui Racine, și al doilea pentru că Le Noble a putut să întrebuițeze în dedicația lui oarecare parafraze pentru a îndulci realitatea. În ceia ce privește calitatea sonetelor în care sint redată versetele din Psalmi, e drept că sint unele sonete de care lui Racine nu i-ar fi rușine; în schimb însă sint altele pline de banalități și de copilării, care nu cadrează cu felul de a scrie al lui Racine. Astfel că, intrucit autenticitatea manuscrisului nu e dovedită prin probe sigure și de altă natură, Delvallé crede că ea se poate pune la îndoială.

Intr'un articol intitulat J. H. Fabre, *Jean Renault* descrie o vizită pe care a făcut-o marelui naturalist la Sérignan, orașelul retras în care acesta trăiește, și ne dă impresiile pe care i le-a lăsat timpul petrecut în infimătatea autorului „Suvenirilor Etomologice”.

La Revue (Noembrie 1911).

Pentru pacea de mine e titlul unui articol anonim, unde e vorba de acordul franco-german și de compensațiile pe care Franța le dă Germaniei în schimbul libertății acțiunii sale politice în Maroc. Ceia ce viciază acest acord e disproporția jignitoare între ce dă și ce primește Franța, disproporție care indignează opinia publică și va face ca el să fie cu greu primit de parlamentul francez. În adevăr Francezii dau 5 până la 600.000 kilometri pătrați dintr'o țară cucerită definitiv și pacificată, în plină prosperitate, despartind Congo în două prin posesiuni germane și ne mai pastrând ca linie de unire decit fluviul, ale cărui țarmuri vor fi în mina Germanilor. În afară însă de fap-

tul jignirii provocate în sufletul francez de această cedare de teritoriu și de compensația ce o acordă Germania: libertatea de acțiune politică în Maroc, libertate ce înseamnă că Franța va cheltui sume imense și oameni pentru a pacifica această provincie, cheltueli slab remunerate deoarece comerțul va fi liber, — dar pacea, pe care acest acord e menit să o asigure, nu poate fi durabilă. Germania și Franța vor avea în Congo neconținute neînțelegeri de frontieră, care ușor vor putea degenera într'un războiu. Pentru înlăturarea jignirii susceptibilităților naționale, căci nici opinia publică germană nu e mulțumită, autorul propune ca Franța sau să dea Germaniei Indochina, sau, de nu primește, să convoace puterile semnatare ale actului dela Algesiras pentru a rezolvi chestiunile în litigiu, căci dinsa nu risliga nimic mai mult prin înțelegerea cu Germania, decit i se a ordase la Algesiras.

Un alt articol, pe care războiul italo-turc l-a făcut de actualitate, e Fallimentul continuatorilor lui Abdul-Hamid, în care generalul *Serif-Paşa*, despre ale cărui idei s'a vorbit la această rubrică, continuă atacurile sale la adresa comitetului tinăr-turc, pe care-i acuză de toate nenorocirile ce au lovit Turcia. Acest comitet, care pretutindeni, după autor, se substituie guvernului oficial, e vinovat de înăsprirea relațiilor între naționalitățile din imperiul otoman, de revolta Albaniei și cruzimele făcute acolo de Turci, de masacrul Armenilor și Kurzilor, de starea deplorabilă a finanțelor turcești, de războiul actual, de izolarea politică a imperiului în criza de față, etc., etc.. Comitetul ține sub influența sa pe sultan și pe moștenitor, a introdus anarhia în armată și a răsturnat ordinea puterilor constituționale în lăuntrul imperiului, și, diriguind politica externă a Turciei, a

deschis larg poarta tuturor ambițiilor și poftelor statelor europene.—E prea vizibilă însă pasiunea politică.

În Științele contra femeii *Jean Finot* se arată același apărător entuziast al drepturilor femeii și același distrogător de prejudeții, pe care-l știm din scrierile sale anterioare. Inegalitățile fizice constatate de știință—(măsuratoarea urghiurilor, compoziția sângelui, a oaselor, greutatea creierului, scheletului, etc.)—ori nu dovedesc nimic în ce privește capacitatea intelectuală, datorite fiind condițiilor de traiu și deci se pot schimba, ori nu sînt științificește sigure. Adevăratele deosebiri: menstruația, sarcina, lactația, funcțiunile ce asigură sănătatea și continuitatea omenirii, la femeile normal dezvoltate nu mîngîie. ză nici energia, nici facultățile lor mintale. Din contra maternitatea dezvoltă în femei sentimentele altruiste și de bunăvoință, așa de necesare sociabilității.

Concluzia e: femeia nu e în nimic inferioară bărbatului; din potrivă, „victimă a durerilor provocate de funcțiunile sale fiziologice, ea ridică fruntea și se arată superioară tovarășului său. Tot ce poate pierde prin maternitate și umilirea lunară într'un mod vizibil, cîștigă rămînînd neatinasă aproape de mușcăturile ascunse ale voluptății, ce sînt partea bărbatului“.

Le Document du Progrès (Octombrie 1911).

Chestiunea femeiască continuă să ocupe locul de frunte în preocupările scriitorilor grupați în jurul revistei de sub direcția doctorului Broda. În numărul de față găsim două articole, care se ocupă de aceeași latură a *feminismului*: *votul femeilor*. Deputatul *F. Buisson*, după ce arată în articolul său că astăzi nimeni nu mai primește cu un ris desprețuitor ideea de a se acorda femeilor drepturi politice, și că în țările unde s'au acordat până acum, în parte sau în total, ast-

fel de drepturi influența femeilor s'a manifestat prin o serie de legi privitoare la educație, la protecția copiilor și a fetelor minore, la igiena publică, la munca femeilor, etc.—se ocupă apoi de starea actuală a problemei dreptului de vot al femeilor în Franța. Printre'un curios joc al împrejurărilor politice, țara aceasta, care a stat în lupte deosebite în lupta pentru cucerirea libertăților și drepturilor sociale și politice, se găsește astăzi, cînd e vorba de drepturile femeilor, cu mult în urma altor țări, ca statele din Australia, unde femeile au toate drepturile, ca unele state din America, în care femeile au ori drepturile integrale politice, ori cel puțin pe cele municipale, ca Anglia, unde ele au drepturile municipale, ca Norvegia, Finlanda și în curînd Suedia și Danemarca. Rămînîndea aceasta în urmă a Franței o cu atît mai curioasă, cu cît joacă din veacul al XVIII-lea Condorcet se pronunța pentru egalitatea politică a femeilor, pecind unele din țările, care au acordat azi această egalitate, nici nu existau ca țări... În Franța azi, din punct de vedere principal, problema e rezolvită: din moment ce 6 milioane de femei exercită profesiunile pe care le exercită și bărbații, din moment ce ele alcătuiesc mai mult de o treime din armata muncii, din moment ce ele au drepturi electorale pentru tribunalele de comert, consilii ale muncii, consilii ale învățămîntului,—cine le mai poate socoti incapabile pentru drepturile politice? De aceea se pune azi în Franța chestiunea modului cum să se aplice acordarea drepturilor politice la femei, și din acest punct de vedere sînt trei categorii de propuneri: unii spun că să se aștepte până ce femeile vor fi... „coapte“ pentru drepturile politice; alții propun să se acorde toate drepturile politice femeilor independente: celibatate, fete

majoră, văduse; alții în sfârșit propun să li se acorde deocamdată drepturile municipale numai, rămânând ca celelalte drepturi politice să le capete mai târziu. Oricare din aceste două din urmă propuneri va birui, ea va însemna un pas înainte pentru acordarea drepturilor politice la femei.

Ca o ilustrație la articolul deputatului Buisson, articolul Muncitoarea și buletinul de vot al americanei *Maud Nathan* arată cum femeile din America au făcut să se voteze legi sociale proteguitoare pentru copii și femei, acolo unde ele au influență politică, și cum sînt nedreptăți și înlăturare dela anumite posturi femeile, acolo unde ele nu au drepturi politice, și unde deci politicienii preferă pe bărbați, pentru că dispun de buletinul de vot. Din articolul acesta aflăm că episcopul Brooks, conștind că numai prin acordarea dreptului de vot femeilor s'ar putea îndrepta multe rele sociale, s'a declarat partizan al acestei reforme și va lupta pentru realizarea ei.

Revue de Métaphysique et de Morale. Septembrie.

Intr'un studiu „Critica psihologismului și concepția unei logici pure” *Victor Delbos* analizează opera logicianului Husserl.

Explicarea regulilor cunoștinții se poate face din două puncte de vedere. Se poate lua ca scop definiția legilor ideale ale cugetării logice, dezvoltându-se riguros semnificarea lor imperativă fără să se țină samă de condițiile de fapt care au făcut ca spiritele să ia cunoștința de aceste legi, sau cugetarea logică poate fi studiată ca un fapt supus cercetărilor genetice și determinărilor cauzale ca și celelalte fapte psihologice. Prima direcție a fost totdeauna urmată de filozofii raționaliști, cea de a doua, dela Hume și Berkeley, a fost caracteristică școlii engleze și azi pragmatismului. Ea a

devenit din ce în ce mai puternică odată cu dezvoltarea psihologiei, și în Germania și Austria această pretenție a psihologiei de a fi partea esențială a filozofiei a primit numele de psihologism. Reprezentat de Brentano, Marthy, Stumpf, Lipps, avind afinități cu empirio-criticismul lui Avenarius și Mach, psihologismul e combătut cu înverșunare de o altă direcție filozofică, care caută să constituie cu o rigoare sistematică logica independent de psihologie. Această direcție numită logicism e reprezentată de neokantismul lui Hermann Cohen și a discipolilor săi, dar mai ales de logica formală a lui Husserl. În „Logische Untersuchungen”, 1901, el a dat psihologismului câteva lovituri puternice. După părerea sa psihologismul se bazează pe trei prejudecăți nelegitime: 1) Prescripțiile, după care se conduce o parte din viața psihică, nu pot fi bazate decât pe ceva psihic. La această afirmație se poate răspunde că legile, din care derivă unilatea teoretică a unei științe, nu pot fi bazate pe o cunoștință a faptelor și că există o diferență esențială între legile logice pure și regulile tehnice ale inteligenței omenеști care sînt de resortul metodologiei. 2) Logica se ocupă de reprezentări, noțiuni, judecăți, raționamente, demonstrații. Aceste sînt fenomene sau operații psihologice, deci și propozițiile care se raportă la ele sînt tot psihologice. Dacă această argumentare ar avea valoare, ar trebui ca orice știință, chiar matematica, să facă parte din psihologie, căci nu ne putem reprezenta numere fără să numărăm, nici sume fără să adunăm. Toate operațiile matematice sînt legate de acte psihice. Obiectele matematicii, cu care se pot asimila acele ale logicei pure, sînt însă obiecte ideale. Logica de azi confundă cu ușurință seria psihologică a faptelor de cunoștință, în care se realizează știința,

cu înălțuirea logică a lucrurilor care constituie specificitatea științei. 3) Orice adevăr consistă într-o judecată și nu considerăm o judecată ca dreaptă decît dacă e evidentă. Ori, evidența e o stare psihică, un sentiment ale cărui antecedente psihice pot fi determinate.

Husserl nu contestă aceasta, dar susține că o judecată evidentă depinde de două feluri de condiții: intuii de condiții psihologice, atenție, concentrare a interesului, forța de spirit, apoi și în chip esențial de anumite condițiuni ideale, care își au valoarea lor pentru orice conștiință posibilă și deci și pentru conștiința noastră.

Pentru Husserl, problema esențială a logicii e cea privitoare la condițiile posibilității științei în general și la posibilității teoriei și unității deductive. Ea trebuie să definească în primul loc noțiunile primitive care fac înălțuirea cunoștinței, noțiuni cu totul independente de orice element concret, de orice materie particulară de cunoștință, noțiuni ce nu pot fi obținute decît reflectînd asupra funcțiunii gândirii. Studiul legilor privitoare la legăturile dintre noțiuni conduce pe Husserl la o concepție a logicii abstractă și riguroasă formalistă, de un aspect aproape matematic.

Nova Antologia (Septembrie 1911) *Astrid Ahnfeld, Gustaf Fröding*. În Februar trecut a murit acest poet suedez, care, deși mult mai puțin cunoscut în Europa decît alți scriitori din Suedia, a fost poate cel mai iubit din țoți. Funerariile lui au fost demne de un suveran: peste 200,000 de oameni l-au petrecut la lăcașul de veci; principele moștenitor și artistul principe Eugeniu au ținut să iea parte; o mare deputație din partea *Riksdagen*-ului. lucrătorii socialiști cu steagurile lor roșii, toată lumea literară, științifică și artistică s'au adunat în biserica cea

mai mare din capitală. Teologul profesor Söderblom din Upsala a ținut cuvîntarea funebură. Ultimii ani ai vieții sale îi petrucuse postul într-o căsuță modestă de lemn, în mijlocul unei păduri de stejari din împrejurimile Stockholmului. Nu era mult de cînd se găsea complet restabil: o bolă grea îi ținuse multă vreme inutilă inteligența. Nu ereditatea numai explică nebunia lui Fröding: cauza principală a fost amenințarea de proces pentru unele din poeziile sale. În Suedia cași în Anglia exigențele convenționale în ce privește morala sînt foarte severe cînd e vorba de artă adevărată și mare, pecind pentru lucrurile frivole și lasrive, care apar pe scene de a treia mînă, domnește o foarte mare indulgență. Unele poezii de dragoste ale sale stirniră indignarea presei conservatoare și Fröding fu dat judecării pentru „ofensarea pudorii și exaltarea vitîului.“ El fu achitat, dar acest proces îi zdruncină pentru totdeauna sănătatea. Îndoiala asupra propriei sale arte îi pătrunse în inimă și după lungi meditații el avu curajul să declare în public că a greșit. În mod sincer și eroid el își dezise marea sa operă nemuritoare. Puțin timp după aceea noaptea nebuniei îl învîlu.

Fröding n'a rămas străin problemelor vieții moderne, dar mai mult decît o epocă anumită, el a cîntat viața omenească, în afară de timp, și a știut să interpreteze nu numai sentimentele poporului său, ci tot ce se ascunde în inima omenească. Influența pe care poezia sa o are în Suedia e imensă. El e apreciat și înțeles nu numai de intelectuali, ci de întreg poporul; cărțile sale se tipăresc în ediții nenumărate. Arta sa e atît de variată, că toate gusturile pot fi mulțumite: „cine sufere găsește un ecou dăcerilor sale; gînditorul găsește adevăruri adînci;

visatorul găsește în el un frate; îndrăgostitul de viață aude răsunând risete și glume."

Poeziile sale se recitează în public: cei mai buni artiști dramatici își fac o glorie în a le declama, iar compozitorii muzicali le-au consacrat multe inspirații frumoase.

Rivista d'Italia (Septembrie 1911). *Pompeo Bodrero*, Expansiunea economică. Avântul comercial și industrial din ultimii patruzeci de ani a zădus modificări profunde în condițiile de existență și de prosperitate ale producției și comerțului. Printre aceste condiții, cea mai importantă este cucerirea a nouă debuseuri comerciale, cucerire care se îngreiază din ce în ce din pricina concurenței. Din această pricină se observă că astăzi guvernele tuturor statelor tind cu toată energia de a ajuta eforturile particularilor pentru cucerirea unui loc în negoțul internațional. Acțiunea guvernelor în această direcție se concentrează mai ales în crearea unor institute naționale care au de scop culegerea și răspîndirea tuturor informațiilor care ar putea ajuta particularilor cucerirea de nouă piețe de desfacere. Această acțiune a statelor e mai mult o integrare a acțiunii private decît o substituție în locul ei: ea nu tinde de a înlocui serviciul particular de informație a comerțului, ci numai de a-l întregi și perfecționa. Asemenea instituții s'ar putea diviza în două categorii. Instituții centrale, care au de scop adunarea tuturor informațiilor de folos comercianților și industrialilor, cărora li se comunică, în mod gratuit, fără a se căuta vreun câștig. Acestea sînt adevărate oficii de stat sau instituții semi-publice, cu caracter oficial, subvenționate și controlate de către stat. Cealaltă categorie cuprinde instituții felurite, neoficiale, care au un cerc limitat de acțiune.

Asfel instituții de stat sînt: „Bureau Officiel de Renseignements commerciaux" din Bruxelles, „Museum Commercial" din Budapest, „Commercial Intelligence Branch" în Anglia. Instituții semi-oficiale, în care Statul are influența sa, sînt „Handels Museum" din Viena, „International Commercial Bureau" din Filadelfia, cea mai vastă și cea mai puternic organizată din toate, și „Office National du Commerce Extérieur" din Paris. În Germania există pînă acum numai un proiect pentru crearea unui oficiu de informații cu caracter semi-public. Acest serviciu de informații își are origina în Museum Commercial, în care există o expoziție permanentă de mărfuri. Cu timpul însă experiența a arătat că menținerea unei expoziții permanente de mărfuri e prea costisitoare în raport cu foloasele, și de aceea aceste muzee s'au transformat în birouri de informații. Evoluția aceasta se îndeplinește în două perioade: una de creștere lentă dela 1875—data creării Muzeului Oriental la Viena—pînă la 1895—data creării Muzeului din Filadelfia, și a doua perioadă dela crearea Muzeului din Filadelfia pînă în zilele noastre.—Autorul intră apoi în descrierea detaliată a organizării tuturor acestor instituții.

Deutsche Rundschau (Septembrie 1911).

Prof. dr. *H. Schoen* sub titlul de „Un seminar modern de profesori" se ocupă de Fondația „Thiers" din Paris, un institut superior destinat cultivării științei, care-și datorește existența mărinosului legat al văduvei lui Adolphe Thiers. În anul 1882, cîteva zile înainte de moartea sa, ea chemă pe istoricul *Mignet* și pe sora sa, d-ra *Dosne*, cărora le făcu cunoscut dorința sa și le lăsă grija de a alcătui planul organizării. Aceștia își alăturară ca colaboratori pe *Barthelemy-Saint-Hilaire*, *Jules Simon* și *Gré-*

ard și alcătuiră statutele. În anul 1892 cunoscutul arhitect *Aldroff* începu construcția localului și în 1893 noul institut recunoscut de stat ca „établissement d'utilité publique” își deschise porțile celor dintâi 5 tineri. Fondăția *Thiers* nu e creată pentru tineri săraci, cum s'a crezut la început, ci pentru acei tineri care vor să se dedice științei, indiferent dacă sînt bogați sau săraci. Mulți din acei ce intră au deja o situație, au trecut deja examenul de agregatie—diploma care de altminterlea nu li se cere pentru a fi primiți. Li se cere numai să fie de naționalitate franceză, să nu fi trecut vrsta de 26 ani, să nu fie însurați și să aibă diploma de licență sau doctorat. Nu se pune alt preț pe examene, cit pe aptitudinile științifice ale candidaților și de aceea o lucrare bună e considerată mai mult decît o diplomă. Sînt în institut 15 tineri, în fiecare an se primesc 5, și 5 din cei vechi se duc, astfel că două treimi din ei rămîn în institut pentru a menține tradiția. Prelegeri nu se țin, e o libertate completă, singura impunere e de a nu da lecții private și a nu scrie în jurnale politice. Fiecare din cei 15 bursieri are la dispoziție o odă de locuit, o odă de lucru și o cameră de dormit. Apoi sînt frumoase săli de mîncare și de primire, săli de joc de biliard și de scrimă, lawn-tennis și o baie. Masa, luminatul, încălzitul, serviciul—tot e pus gratuit la dispoziția lor. Ca bani de buzunar fiecare primește 100 lei pe lună. După trei ani, cînd părăsese institutul, se dă fiecăruia 1800 de fr. Fiecare stipendiat poate trăi cum vrea; poate eși și întra cînd îi place; poate lua masa în afară de institut, etc.. Biblioteca institutului se compune din cărțile lăsate de *Thiers*, vreo 7000 de vol., din biblioteca dăruită de al doilea director *Jules Girard* și din cărți dăruite de Minister, Institutul Francei, Univer-

sitate, etc., în totul vreo 14000 vol. Tendința e de a forma o bibliotecă bibliografică cil se poate de completă, care să înlesnească cercetările științifice. Administrația e în mîinile unui director, care după statute trebuie să fie un membru al Institutului Francei, plătit cu 20,000 lei anual (actualmente e *E. Boutroux*), și un consiliu de administrație din 4 membri ai Institutului, actualmente: *Alfred Croiset*, *A. Ribot*, *Fr. Charmas* și *Lipmann*. Fondăția „*Thiers*” nu face nici o deosebire între științi, toate sînt egal reprezentate. Majoritatea din stipendiații de pînă acum au ajuns profesori universitari, astfel că cu drept o numește autorul acestui articol un „seminar de profesori.”

Deutsche Revue (Septembrie 1911).

Prof. dr. *Hermann Fechner*. Raportul între dezvoltarea politică și înflorirea literară a unei națiuni. Pe la mijlocul veacului trecut, profesorul *Loebell* din Bonn a făcut din aceeași problemă obiectul cercetărilor sale, studiind mai cu seamă epoca de înflorire a literaturii grecești din acest punct de vedere și aplicînd rezultatele căpătate și asupra literaturii germane. Concluzia la care el a ajuns era că fericita dezvoltare de forță a unei națiuni provoacă și o înflorire a literaturii poetice: capodoperele marilor tragici greci au urmat după victoriile dela *Marathon*, *Salamina* și *Plataia*.

Autorul acestui articol crede că aceeași teză e falsă. Înflorirea liricii grece cade în veacurile de înainte de războiul persan; *Pindar*, cel mai mare liric grec, deși mai tirziu a cîntat victoriile grecești, a început cu mult înainte activitatea sa poetică, iar patria sa, *Theba*, a fost întăiu chiar aliata *Perșilor*. Marile drame ale lui *Aischyl*, *Sophocle* și *Euripide* vin cu mult mai tirziu după bătălia dela *Plataia*:

iar cei doi din urmă și-au dezvoltat o bună parte din activitatea lor în timpul războiului peloponeziac. Greșala lui Loebell se vede și mai bine dacă se examinează cum stau lucrurile cu literatura germană. Se obișnușește a se pune începutul înfloririi literaturii germane medicale în timpul domniei lui Friederich I Barbarossa. În acest timp însă zădarnic s'ar căuta o desfășurare de forță a imperiului romano-german. Barbarossa fusese bătut în 1176 la Legnano de liga orașelor lombarde și la 1183 primise pacea dela Constanța, în care renunța la planurile sale asupra Italiei; față de papa Alexandru al III-lea trebuise să se umilească și să-l ție de căpăstru calul în piața San-Marco din Veneția. Același lucru se poate arăta și în privința perioadei clasice a literaturii germane, care începe cu „Messias” a lui Klopstock și care se pune în legătură cu victoriile lui Frederic cel Mare: dezvoltarea mai înalță a geniului lui Goethe și Schiller cade după pacea Prusiei cu Franța (1795), adică tocmai în deceniul în care puterea și vaza națiunii germane era cit se poate de scoborite. Astfel, zice autorul, dacă înflorirea poetică a unei națiuni nu se poate explica prin maximul dezvoltării ei de forță, e posibil ca tocmai contrarul, mărginirea tendinții de expansiune și o tendință de impacare cu celelalte popoare, să producă o înflorire literară, producând armonie în viața națiunii. Astfel înflorirea literaturii grece de dinaintea de războiul persan se explică prin pacinica convețuire a statelor grece sub conducerea preoților din Delphi; Pindar preamări idealul grecesc cîntînd deopotrivă pe toți învingătorii în jocuri, indiferent cărui stat aparțineau. Înflorirea tragediei atice apare după ce tendinții de supremație a Atenei i se pun margini de către Sparta și confederația pelopo-

neziacă. Pentru literatura germană cum am văzut, se poate arăta același lucru. În ce privește celelalte literaturi: în Spania apare o înflorire literară de îndată ce, prin pierderea Holandei, se stabilește un echilibru de forțe; în Franța, înflorirea literaturii clasice se oprește imediat ce Ludovic al XIV-lea pornește campania contra Holandei; în Auglia, atît dramele lui Shakespeare cît și epopea lui Milton cad în epoca cînd Anglia menține echilibrul european; în Italia, Dante și Petrarca, apar în timpul exilului papilor la Avignon, cînd orașele italiene se pot dezvolta liber.

Sozialistische Monats-Heft (Septembrie 1911).

Eduard Bernstein, Lupta de clasă și progresul culturii. Adesea ori, zice B., adversarii socialismului i-aruncă învinuirea că prin proclamarea luptei de clasă se primejduște cultura. La această e ușor de răspuns: lupta de clasă n'are trebuința să fie proclamată ca să existe; ea e produsul contrastelor sociale care există și socialiștii organizînd această luptă, dîndu-i o direcție, fac o muncă culturală în adevăratul sens al cuvîntului. Cu acest răspuns însă nu s'a spus ultimul cuvînt asupra influenței reciproce dintre lupta de clasă și cultură. Acest lucru ni-l arată însuși scrierile acelor persoane pe care socialdemocrația îi consideră ca părinții ei sufletești. Astfel în scrierea lui Lassalle „Das Arbeiterprogramm” și în „Manifestul Comunist” al lui Marx-Engels, deosebirea este în sensul că această din urmă scriere vede în adevăr o nouă cultură eșînd din lupta proletariatului modern, dar lupta însăși o schițează fără nici un amestec de elemente etice, pecind Lassalle predică o nouă cultură și cere muncitorilor ca în lupta lor să fie purtați de conștiința acestei nouă culturi. Se poate spune că mai mult de două de-

cenii socialdemocrația germană a dus lupta în acest sens. Omul care părea că susține, împotriva lui Lassalle, doctrina lui Marx, Wilhelm Liebknecht, era în realitate și mai puțin decît Lassalle interpretul acestei doctrine și mai mult decît el predispus spre principii etice. La Lassalle se găsesc, pe lângă expunerea sa ideologică a istoriei, și multe explicații originale a raportului dintre producție și politică, drept, idei: la Liebknecht, în scrierea sa mai importantă: „Wissen ist Macht, Macht ist Wissen“ se găsesc ideile lui Buckle care se deosebesc așa de mult de concepția materialistă a lui Marx-Engels. Cînd mișcarea socialistă trece de stadiul unei pure propagande și se scobori în arena luptelor economice și politice, atunci unele manifestări ale acestei lupte fură în plină contradicție cu această motivare etică a socialismului. Mai cu seamă în Germania de Nord, unde în urma dezvoltării industriei construcțiilor, mulți lucrători dela țară, incuți și în mare parte analfabeți, fură atrași la oraș. Astăzi însă se poate afirma contrariul: nivelul cultural al muncitorimii s'a ridicat, în schimb însă în multe publicații se deduce socialismul dintr'o interpretare a luptei de clasă, care stă în contradicție cu ridicarea generală a vieții culturale. Acest fenomen își găsește explicarea în existența partidelor politice. Partidele politice își au rădăcina în contrastele de clasă, dar nu se confundă cu ele, ci au propriile lor legi, propriile lor trebuinți. Partidul politic e ca un avocat al clasei sociale din care se recrutează și avocații în pledoariile lor atacă mult mai violent partea adversă decît ar face-o clienții, tot așa și partidele politice. Lupta dintre partide e mult mai violentă decît lupta dintre clase, fiindcă partidele își stau fața în față numai cu concurenții, pe cînd clasele sociale au și multe interese comune. E o superstiție de a cre-

de că conștiința de clasă e cea care împinge partidele la o luptă fără scrupule: cele mai singeroase lupte au fost așa numitele luptele pentru idei, războaiele religioase, ridicările naționale etc. E o greșală de a crede că lupta modernă de clasă trebuie să ia forme care să stea în contradicție cu acelea pe care noi le considerăm drept cele mai înalte achizițiuni ale culturii: prețuirea vieții și personalității semenilor noștri. Această greșală însă este răspîndită astăzi chiar și în cercurile socialiste și începe chiar să capete formă de dogmă.

Bulgarska Sbirka (Sofia, Octombrie 1911).

M. Moskov, într'un articol cu titlul „Pagini din istoria nouă a Sirbiei“ arată, „după izvoare orale și scrise inedite“, planurile politice ale Sirbiei față de Bulgari în ajunul războiului ruso-româno-turc din 1877. Prin aceste date nouă, autorul vrea să infățișeze pe Sirbia nesincera față de mișcările de rededeșteptare națională de atunci ale Bulgarilor și ca pe o egoistă, care urmărea numai interesul său propriu, fără să fie socoteală că lovea în Bulgari și le ruina aspirațiile.

Anume, spune că în 1875, cînd se începu mișcarea Sirbilor împotriva Turcilor în Herțegovina, prințul Sirbiei de atunci, Milan, și cu primul său ministru Bogicevici voiau să declare război Turciei. Dar, spre a fi siguri de izbîdă în luptă, căutară să ațite la răscoală împotriva Turcilor pe Bulgari. Pentru asta căutară să întrebuițeze comitetul bulgăresc al rededeșteptării naționale bulgare, care rezida în *Țara Românească*, și anume, în deosebi pe membrii acestui comitet: Rafail Atanasov care sta în Galați, pe Racio Popov din Ploești, și pe alții din Sirbia, ca Hitov care trăia în Belgrad. Milan îi adună la Belgrad și acolo îi îndeamnă ca ei să răscole pe Bulgari în momentul cînd ei va declara răz-

boi Turcești, făgăduindu-le că atunci Sîrbia le va da, pentru susținerea războiului, și hoști și voluntari Sîrbi în ajutor. Dar, în 1875, când guvernul lui Bogievici și vine'n locu-i macedo-românul Hriștief, care amănă declararea războiului Turciei pentru 1 Mai 1876, nscerezînd alt moment mai favorabil decît acesta. Inșă și el ținea, ca Milan, să se folosească de răscoala Bulgarilor, cînd va declara războiul. Și tot îndemna pe acei membri ai comitetului să nu se ridice decît la 1 Mai. Dar aceia le spun, și lui Milan și lui Hriștief, că Bulgarii (voluntari) din Țara Romînească așteaptă așa de nerăbdători să se răscoale, încît cu greu li mai pot răține. Milan le zice atunci ca să-i trimită din Muntenia în Sîrbia, unde ei, Sîrbi, le vor da instructori militari, li vor îmbrăca oșlășește, li vor hrăni și, cînd vor declara războiul, la 1 Mai, li vor trimite pe cîmpul de luptă. În adevăr, voluntarii Bulgari trecu' la Cladova, dincolo de Turnu-Severin, în Sîrbia, și, ne mai puțînd aștepta, deja la 23 Aprilie 1876 se ridică împotriva Turcilor. Atunci Milan și Hriștief, intenționat, lăsară pe Bulgari fără ajutor și fără tot ce le făgăduiseră, și amînară declararea războiului tocmai la 1 Iunie, adică după ce voluntarii Bulgari se sleiseră. Ba chiar mai mult,—spune în acest articol Moskov,—Sîrbi chiar încep a prigoni pe voluntarii Bulgari care trecuseră, chemați de ei, în Sîrbia, fiindcă văzuseră că Bulgarii se ridicau împotriva Turcilor nu spre a-și uni patria lor sub sceptrul lui Milan, ci spre a și-o elibera și a-i da o viață națională proprie. Și așa, persecutați de cei care li chemaseră, spre a-i înșela, spune autorul: „toți voluntarii noștri au fost nevoiți ca, goi și desculți, să părăsească pămîntul Sîrbiei și să se mintuiască, trecînd în alte țări”.

Precum vedem, aceste date, cu pri-

vire la rededeptarea națională a Sîrbilor și Bulgarilor în sec. al XIX-lea stau în directă legătură cu viața Romînei moderne.

Нрскѣ Кнѣзевни Глашник (Agram, Septembrie).

Între altele are un articol, scris de D. Mitruvici, despre Expoziția „Socețatăii Croate a Artiștilor” din Agram. Arată că, după părerea sa, arta reprezentată acum aici numai de către Croați, fără colaborare cu Sîrbi din Croația, ar fi inferioară, fiindcă, în tablourile și sculpturile expuse, nu se vede nici de cum caracteristica artei moderne: *individualismul și abaterea dela model*. Artiștii Croați, zice Mitruvici nu sînt, în aceste opere ale lor, expresia sufletului național croato-sîrb, așa cum adevăratul artist, s. ex. Polonez, este expresia sufletului național al neamului său; ei nu sînt așa dar mîdernați, ci numai imitatori ai vechilor școli și tendinți artistice. Fără îndoială, în acest articol se văd ideile artistice care calauzesc azi pe cri din Belgrad. E însă întrebarea, dacă reproșul ce se aduce artei și expoziției croate din Agram e întemeiat, sau e numai expresia necazului Sîrbilor, pentrucă spiritul croat *politic* accentuîndu-se, n'au fost și ei primiți să expună în acea expoziție,—ceia ce ar fi dorit noul curent *politic* sîrbo-croat din capitala Croației. E firească această întrebare, pentrucă în tabloul *Vivat Rex* (trăiască regele) al pictorului Ivokovici din expoziție, se vede tocmai expresia *individualismului național*, dar croat curat, nu sîrbo-croat.

The Contemporary Review (Octombrie, 1911. London). D. A. H. L. Fraser Educația Europeană în India—pune în discuție una din multele chestii care azi tramintă viața publică a îndepărtatelor Indii. Anglia are o situație excepțională în Indii, isvorită, în mod firesc, din disproporția mare dintre populația băștinașă

și reprezentanții de sine ai Engleilor. Armata Angliei, în Indii, nu atinge cifra de 100,000 soldați, iar populația Indiilor întrece cu mult cifra 200,000,000 locuitori. Pe lângă armata engleză mai sînt încă vre-o 250,000 coloniști europeni — din care cei mai mulți sînt Engleji veniți în Indii, sau „Anglo-Indieni“ născuți din încrucișări, reprezentînd însă tipul cultural englez. Acești „Anglo-Indieni“ au o mare și elocventă însemnătate pentru Imperiul Britaniei, căci ei constituiesc puterea de asimilare a poporului englez, chiar în aceste aproape imposibile împrejurări de desnaționalizare a poporului stăpînit. Pentru întemeierea și susținerea școalelor, în care să se dea o educație engleză acestor elemente pur engleze ori amestecate, guvernul central din Londra și inițiativa privată fac sacrificii necontenit din ce în ce mai mari. Conform sistemului englez de organizare a școlilor, guvernul central serveste anual acestor școli o subvenție de 2,500,000 lei, rămînînd o sumă mult mai mare pe seama inițiativei private și a taxelor plătite de elevi. Simțindu-se nevoe de a se mai aduce profesori din Anglia, reprezentanții deosebitelor Biserici protestante din Indii s'au adunat în conferință la Calcuta și au hotărît adunarea unui fond de 6,250,000 pentru îmbunătățirea școlilor engleze a coloniștilor. Un anouim a dat imediat 1,250,000 lei, Biserica Anglicană a subscris în dată 500,000 lei. Probabil că acum lista e acoperită. Biserica catolică n'a luat parte la această inițiativă, căci ea reprezintă, în Indii, în același timp și interese naționale deosebite. Aproape toți catolicii, în Indii, sînt Francezi, Belgieni ori Germani. Emulația între școlile catolicilor și a protestanților este încă un factor care face ca problema educației europene în India să se menție necontenit în interesul public.

The North American Review (Octombrie 1911). D. *Samuel P. Orth* aduce cîteva priviri foarte sugestive asupra rolului individualității în dezvoltarea istorică a omenirii. Orice om e din fire individualist; cu toate instinctele lui sociale, el se gîndește la sine ca la o unitate ireductibilă. Fiecare dintre noi simte o revoltă firească împotriva degrădării acestei unități. Orice organizare socială trebuie să fie baza cooperăției, și trebuie să previe primejdia ca individul să fie sfărmat între instituțiile ei ca grăunțele între pietre de moară. E adevărat că omenirea a progresat și civilizația a înaintat numai pe baza grupărilor; dar e tot atît de adevărat că agentul activ al progresului omenirii a fost întotdeauna personalitatea, nu masa, și că chiar atunci cînd organizările sociale striveau individualitatea, numai prin ivirea individualităților omenirea a făcut pași înainte. Gruparea și cooperăția au de scop sporirea posibilităților dezvoltării individualității. Statul există pentru individ, nu individul pentru stat. Legitimitatea vechii teorii a dominației de stat e înlocuită prin dreptul democrației: detronarea unui rege adesea a fost cerută de dreptul mai înalt al emancipării mulțimii, pentru a se putea dezvolta în sinul ei individualitățile. Civilizația omenirii a fost întotdeauna creată de individualități. O societate privată din afară ne spune că individul nu i nimic, privită din năuntru ne spune că individul e totul. Individul e trecător, pecind societatea își continuă viața peste veacuri, — dar o societate trăește și progresează numai prin dorințele, ambițiile, idealurile și aspirațiile individualităților. O întocmire socială e rea și retrogradă dacă balanța între drepturile naturale ale individualității și principiul mecanic al cooperăției nu îngăduie dezvoltarea liberă a personalității omenești. Ast-

fel orice funcție a societății fie de guvern ori socială, religioasă ori economică, trebuie să contribuie la stabilirea unei drepte balanțe între individ și grup. Potrivirea nu trebuie să fie artificială, ci trebuie să rezulte dintr-o cooperare naturală. Societatea nu trebuie să fie furată de forța indi-

viduală și transformată într-o mulțime uniformă tiranizată de Stat; nici nu poate fi lăsată pradă lăcomiei unei plutocrații lacome. O parte din popor nu trebuie să fie furată, nici alta să fure; întreg poporul trebuie să se dezvolte pe principiul cooperăției.

Mișcarea intelectuală în străinătate

FILZOFIE. PEDAGOGIE.

G. Dromard. *Essai sur la Sincérité*. Paris, F. Alcan, 5 fr.

Condițiunile sincerității, speciile sale, modurile de exprimare, variațiile și nuanțele ei, rolul pe care sinceritatea îl are în viața individuală și socială, — studiază autorul acestei „încercări” asupra unui subiect în care s'a scris prea puțin până acum.

L. Jendon. *La Morale et l'Honneur*. Paris, F. Alcan, 5 fr.

Autorul pune origina sentimentului onoarei în selecția sexuală și consideră onoarea la început ca un sentiment exclusiv bărbătesc, care s'a întins apoi și la celalt sex. El studiază diferitele aspecte sub care acest sentiment se prezintă și legătura dintre el și morală.

ISTORIE.

Vicomte de Guichen. *La France morale et religieuse au début de la Restauration*. Paris, Emile Paul, 5 fr.

E un studiu în care se scoate în relief, situația rea morală pe care o găsește restaurația în Franța: indiferența religioasă întreținută sub revoluție și agravată de brutalitatea luptelor Imperiului, exercita o mare influență nu numai asupra spiritului public, dar chiar și asupra bisericii.

Francisque Sarcey. *Le Siège de Paris*. Paris, Nelson.

Istorisirea vie a acestui mișcător moment din viața Parisului.

Georges Goyau. *Bismarck et l'Eglise. Le Kulturkampf (1870—1878)*. 2 vol. Paris, Perrin et Co., 8 fr.

Autorul studiază în amănunțime fazele și momentele principale ale luptei îndelungate și pline de peripeții dramatice, pe care Cancelarul de fier a dus-o în contra bisericii catolice.

ȘTIINȚĂ.

Ed. Suess. *La Face de la Terre*. Suite. Tome III, 2-e partie. Paris, Armand Colin, 12 fr.

Din marea operă a lui Suess apare acum traducerea părții a II-a din volumul III. Volumele apărute mai înainte sînt: I Les Montagnes, II Les Mers și III (I-re partie) La Face de la Terre.

J. H. Fabre. *Moeurs des Insectes*. Paris, Delagrave, 3,50 fr.

Sînt bucăți alese, extrase din marea lucrare „Souvenirs entomologiques”, a marelui naturalist francez.

SOCIOLOGIE. POLITICĂ.

Charles-Brun. *Le Régionalisme*. Paris, Blond, 3 fr.

Autorul acestui studiu, partizan înfocat al descentralizării administrative, a adunat în acest volum tot ce s'a

spus în timpurile din urmă, în lupta dintre partizanii și adversarii descențializării.

René Pinon. *L'Europe et la jeune Turquie.* Paris, Perrin et Co., 5 fr.

Un studiu întins și documentat asupra raportului dintre Europa și Turcia nouă, și asupra palpitantelor probleme, în legătură cu situația Turciei, din Peninsula balcanică.

Charles Augier et Angel Marvaud. *La Politique douanière de la France.* Paris, F. Alcan, 7.50.

Autorii cercetează istoricește rezultatele politicii vamale pe care Franța a avut-o în cursul secolului trecut și pe care o duce azi, scoțind încheerea că Franța rămîne în urmă, în detrimentul ei, față de evoluția ce se petrece în jurul și fără înțelegerea ei.

CRITICA LITERARĂ ȘI ARTISTICĂ.

Robert Scheffer. *Plumes d'oies et plumes d'aigles. Figures littéraires.* Paris, „Edition de Pan“, 3.50.

O serie de portrete satirice literare. Autorul descrie, ori mai bine schițează critica literară a mai multor personalități cu oarecare renume în mișcarea artistică a Franței de azi.

Emile Faguet. *Vie de Rousseau.* Paris, „Société Française d'imprimerie et de librairie“, 3.50.

Marele critic francez își spune cuvîntul său în chestiunile, atît de discutate în timpurile din urmă, ce se referă la viața marelui cetățean al Genevei.

Paul Labrousse. *Charles Guérin.* Fort-de-France, imprimerie Deslandes.

O mică plachetă în care autorul scoate în relief cele două caracteristice ale poeziei lui Guérin: pasiunea și filosofia.

Pio Rajna. *Le Fonti dell'Orlando Furioso.* Firenze, Sansoni.

Studiu de istorie literară: autorul cercetează, până în cele mai mici amănunte, izvoarele poemei lui Ariosto.

Wilhelm Weigand. *Stendhal und Balzac.* Leipzig, Insel-Verlag, 5 M.

O paralelă între opera celor doi mari romancieri franceji.

ARHEOLOGIE. CĂLĂTORII.

Gaston Grandgeorge. *Toscane et Ombrie.* Paris, Plon, 3.50.

Impresii din călătoriile autorului prin diferite orașe ale Italiei, Pisa, Florența, Perusa, Siena etc.. Interesantă pentru observațiile „supra picturii“.

CHESTIUNI MILITARE.

Général Percin *L'Artillerie aux manoeuvres de Picardie en 1910.* Paris, Berger-Levrault.

E o expunere a învătămintelor ce s'au scos, cu ocazia manevrelor din 1910, asupra rolului artileriei în luptă.

LITERATURĂ.

Herbert Eulemburg. *Sonderbare Geschichten.* Leipzig, Ernst Rowohlt, 4 M.

E o colecție de povestiri extraordinare ori curioase, în care autorul dă dovadă de o mare pătrundere psihologică.

H. G. Wells. *The Country of the Blind and other Stories.* London, Thomas Nelson and Son, 2 sh.

Autorul însuși face o alegere a navelor sale, punînd în acest volum pe acele care „ar dori să fie recitate“, după cum spune el în prefață.

CÎNTECE

(Aceleași)

Tăcut și trist am stat zilele-aceste
Și-acum pornesc să cînt ca din senin,
Căci cîntecul ne vine fără veste,
Cum fără veste lacrimile vin....

Heine

O, vremea cîte zile negre-a tors,
De cînd te-ai dus și nu te-ai mai întors ;
De cînd te-ai dus și singur m'ai lăsat,
O, cîte nopți am plîns și am visat...

De citeori și azi tresar din vis,
De parcă ușa 'ncet s'ar fi deschis,
Și albă parcă-mi inflorești în prag
Și dulce sună risul tău cel drag.

De citeori recad dezamăgit
De parc'ai fost aievea și-ai fugit,
Aud aproape pașii tăi ușori,
Apoi departe... O, de citeori,

De citeori ascult uimit și-aștept
Să te re'ntorci, să mi te-arunci la piept,
În brațe să te prind, să nu mai pleci;
Deși știu, vai, că te-am pierdut pe veci !

II

O sboară iar pe drum de seară
 Trist cîntec pîn' la casa Liei,
 La casa'n veci iubitei sboară
 Și tainic la ferești adie-i !

Adie-i la ferești și spune-i
 Stăpinei dulci și'n veci iubite
 Povestea 'ntunecat' a unei
 Sărmane inime zdrobite.

Să-i spui că nici să o blesteme,
 Nici ură n'ar putea să-i poarte,
 Ci plînge, sîngeră și geme
 Și o s'o cheme pîn' la moarte ;

Și ce sălbatec a iubit-o
 Sărmana inimă ce moare
 Și cum ea însăși a zdrobit-o,
 Cum a călcat-o ea'n picioare !

III

Cînd mă gîndesc la viața-mi din trecut,
 Îmi pare-un parc sălbatec și tăcut,
 Ce, plin de cîntec de privighetori,
 Lucea fantastic parfumat de flori.

Și floarea cea mai mîndră tu erai ;
 Dar ceasul rău veni într'o zi de Mai,
 Veni năprasnic și te smulse-un zmeu
 Și mort de-atunci rămase parcul meu . . .

Zădarnic azi pe-aleele-i pustii,
 Asemeni unei palide stafii,
 Alunec trist și rătăcesc stingher,
 Visînd că te-ai ascuns în vreun ungher...

Ci'n nopți cu lună cînd pierdut rămii
 Pe banca unde ne-am iubit întii,
 Visez că vii sub ramura de măr
 Ce-odinioară-ți ninse flori în păr...

Și de văpaia 'ntiului sărut
 Renaște paradisul meu pierdut
 Și 'mbracă iar fantastic straiu de flori
 Și plinge 'n triluri de privighetori...

Mi-e dor de-un vis așa curat
 Și alb ca albul de hermină,
 Să rid ca florile'n lumină,
 Uitînd că ros e de vermină
 Copacul vieții scuturat...

Mi-e dor de tine, cea de ieri,
 Și iar visez că sînt cu tine...
 Și-altt de bine și senin e
 Cînd visul vine să m'aline
 Cu dulci și line mîngîieri..

Visez că zimbetu-ți divin
 În cale iarăși luminează-mi;
 Că iar la pieptu-mi vii să-ți razămi
 Căpșorul scump, și-adormi în pază-mi
 Ca'n vremile ce nu mai vin...

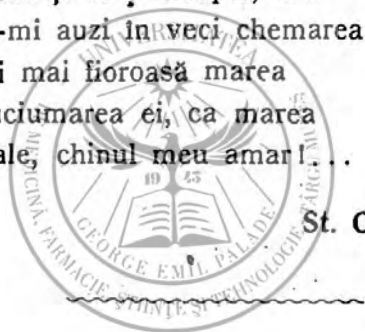

Visez . . . dar visurile pier
Curînd, ca flori de brumă-atinse,
Iar visul meu din urmă stîns e . . .
Cu brațe 'ntinse 'n gol și'nvinse,
O, vis de ieri, în van te cer !

Și fără tine viața mi-i
Deșartă ca un țarm de mare,
Pe care eu te chem din zare,
Și caut dus de se năzare
Vreun semn pe apele pustii . . .

Te chem și zi și noapte, dar
Tu nu-mi auzi în veci chemarea !
Și nu-i mai fîrtoasă marea
În sbuciumarea ei, ca marea
Mea jale, chinul meu amar . . .

St. O. Iosif

Libertățile cetățenești și instituțiile publice în Anglia

Istoria poporului englez prezintă unele contraste foarte izbitoare și caracteristice față de istoria celorlalte popoare,—attă față de istoria Romanilor cit și de a popoarelor moderne ridicate pe ruinele vechiului imperiu.

Poporul roman a întemeiat cel mai întins și mai stabil imperiu din antichitate, prin sistemul cuceririi militare și al administrației de stat centralizate până la absolutism.

Poporul englez a întemeiat cel mai întins imperiu*) din istoria tuturor timpurilor și popoarelor, printr'un sistem de colonizare care amintește pe cel vechilor Greci, și printr'un sistem de administrație bazat pe descentralizare, autonomie locală și suveranitate cetățenească.

Popoarele neoromanice, după ce au suferit influența individualismului primitiv teutonic în evul mediu, au mers iute spre formele politice centralizate: întâi spre monarhiile absolute, al căror cel mai caracteristic tip în istoria modernă e Franța lui Ludovic al XIV-lea; apoi spre formele biurocratice militariste, al căror cel dintâi exemplu în istoria contemporană îl dă Franța lui Napoleon cel Mare, iar cel mai desăvârșit model în Apusul Europei îl prezintă azi Germania lui Wilhelm II.

Moștenirea Dreptului roman ca bază a Dreptului modern la popoarele neoromanice învederează oarecare înclinări firești ale descendenților vechii Rome.

Marele imperiu roman s'a prăbușit de mult, spiritul juridic însă, care altă dată încheaga organizarea lui, a trecut peste veacuri în formele vieții popoarelor care i-au luat moștenirea și i-au urmat în istorie.

---

*) Imperiul Britanic are azi o suprafață de 30,000,000 kilometri pătrați și 430,000,000 supuși (*Mermeix: L'Angleterre*, pg. 3).

Deosebitele state din Germania n'au dezvoltat forma individualismului primitiv teutonic în autonomie locală de *self-government*, ci au continuat să reprezinte, până târziu în timpurile moderne, forma de individualism caracteristică feodalității. Natura vechei Germanii era sgircită cu locuitorii ei; pădurile de pe țărmurile Elbei și-ale Mării Nordului, în care Rousseau credea că „s'a născut frumosul regim parlamentar,” era locul unde bandele teutonice se adunau să jure credința șefului, înainte de a pleca la pradă și la război.

Banda era expresia socială a acestui individualism primitiv, iar virtutea civică stătea în respectarea jurământului pe care războinicul îl făcea solemn înainte șefului. Din libera lui voință, în fața zeilor, barbarul teuton se lega prin jurământ de șeful lui războinic. Istoria ulterioară a Germanilor, zbuciumată de războaie dese și îndelungate, a accentuat tot mai mult spiritul militarist, până când noul Imperiu german s'a proclamat într'un lagăr militar în mijlocul armatelor victorioase.

Azi Germania e statul cel mai absolutist și mai militarist din Apusul Europei.

Anglo-Saxonii, după așezarea lor în Anglia, au fost siliți de situația de izolare a insulei să se fixeze de pământul pe care îl cucerise dela triburile celtice. Pământurile fertile îi indeamnă la o viață așezată, și-n locul bandelor mobile, nevoia îi silește la închegarea asociațiilor locale și stabile. În loc de pradă de război, Anglo-Saxonul vrea cărți de libertate și drepturi de autonomie față de autoritatea centrală. Vrea să aibă siguranța persoanei și a pungii lui, — mai presus de aceste nu există nimic, decît doar libertatea de conștiință, care cîntărește mai greu în cumpănă decît chiar dezastrul național.

Astfel instinctul primitiv de independență individuală al Anglo-Saxonului n-a suferit o deviere în noua patrie de peste mare, ci s'a colorat numai de împrejurările locale care contribuiesc încă mai mult la întărirea lui în noua formă de viață așezată.

Acest instinct, această sete de libertate și independență personală primitivă se lămurește, din întreg corpul Dreptului englez, cu totul deosebit de vechiul Drept roman, pe care popoarele continentale l-au adoptat.

Sistemul de expansiune al Angliei, regimul ei politic și administrativ au creat Dreptul colonial, cu aceiași pecete de originalitate individualistă ca și al Metropolei.

Ce curios ne pare faptul că Anglia, după crîncenul război de cucerire al Africei de Sud, azi i-a acordat Home-Rule, — autonomie care nu vrea s'o acorde Irlandei. Mai curioase încă sună laudele și mulțumirile pe care anul acesta generalul Botha le-a adus Angliei, în conferința dela Londra a Primilor Miniștri ai Imperiului. La sfîrșitul acestui război ni s-ar fi părut absurdă închipuirea măcar că, numai după att de scurt timp, bravii apărători ai

independenței Africii de Sud au să devie cei mai buni prieteni ai Angliei, iar asupra amintirii pioase a fostului lor erou național să cadă acuzarea de absolutism.

Individualismul acesta primitiv al rasei anglo-saxone e unul din factorii hotărâtori, care au dat altă direcție dezvoltării și organizării instituțiilor publice engleze. El a făcut ca Anglia să nu apuce pe calea monarhiei absolute pentru a ajunge la forma unui stat militarist și birocratic, — cum au făcut cele mai multe din țările continentale, — ci încetul cu încetul să-și întărească tot mai mult forma guvernării democratice de self-government. Dacă unii suverani au încercat stabilirea unei monarhii absolute în Anglia, tocmai neizbutirea lor dovedește că aceasta era împotriva voinței și aspirațiilor poporului. De altfel istoria Angliei, cași istoria oricărui alt popor, nu e făcută de suverani ci de poporul însuși.

*

Acest individualism, atât de caracteristic și atât de transparent în toată istoria politică a Angliei, îl găsim în toate ramurile de organizare a instituțiilor publice și în domeniul moral al conștiinței.

Am arătat în alte articole*) cum reorganizarea sistemului de educație a întârziat în Anglia, de oarece ea implica o chestie de libertate a conștiinței individuale, — respectarea căreia pentru Englez e mai presus de orice. Am amintit că, pentru același motiv, în Anglia nu s-a putut introduce vaccinarea obligatorie.

Ideia libertății personale însă nu duce la anarhie, căci își are corectivul ei în răspunderea personală față de libertatea altuia: nu poți face rău altora în numele libertății personale. Părintele, al cărui copil nevaccinat s-a îmbolnăvit de variolă, nu e numai un nefericit, dar este și un atentator la sănătatea publică, ca ajutor al introducerii unui focar de contagiune: — este dat deci în judecată. Se înțelege că această perspectivă neplăcută pentru cetățean duce la același rezultat practic cași obligativitatea. Forma însă aici nu este o simplă ipocrizie, — e un principiu, care aplicat în alte împrejurări schimbă de fapt rezultatul: — trebuie deci respectat.

Autoritatea centrală nu impune voința ei, ci execută pe a cetățenilor; de aceea legile se execută iute și energic în Anglia, dar se fac foarte încet. Nu se votează o lege importantă în Parlamentul englez, fără ca ea să fi fost înaintea desbătută în masele cetățenești, și fără ca cetățenii să nu se fi pronunțat în alegeri generale, în mod special, asupra ei. Așa s-a întâmplat cu legea bugetului de acum doi ani și cu chestia lorzilor din anul trecut.

*

Dobândirea libertăților constituționale engleze ilustrează, în istoria politică a popoarelor, adevărul biologic elementar că fun-

*) „Viața Românească“, An. V, No. 9, 10, 11.

țiunea crează organul. Sint exemple în scara zoologică în care se vede clar, că funcțiunea unui organ specializat se exercita și înainte de existența lui de către organismul întreg, neajuns încă în stadiul de a diferenția din el un anumit aparat pentru această funcțiune. Este diferențierea și specializarea un semn de progres al organismului social? Aceleași legi care stăpinesc dezvoltarea vieții individuale orientează și organizarea corpului social? Comparația poate fi foarte seducătoare pentru o concluzie afirmativă. Desfășurarea istoriei popoarelor însă se opune la generalizări definitive.

Istoria constituțională a tuturor statelor din Europa începe printr-o „Constituantă“. Această Adunare stă la intrarea în *faza istorică contemporană* a tuturor popoarelor de pe Continent. Certificatul valabil de trecere e o „Constituție“ scrisă, dată în numele suveranității naționale. Istoria fiecărei țări a înregistrat cu litere deosebite acest eveniment; el constituie un prag înalt în viața unui popor, peste care trecind, peisajul instituțiilor naționale apare deodată schimbat.

Nu numai anul, dar și ziua acestui mare eveniment constituie o epocă în istoria țărilor de pe Continent; dar *Constituția scrisă* nu e numai o dovadă a suveranității cetățenești, — e și o mandrie națională, mai cu seamă în țările în care alte semne de existență a ei sint mai puțin evidente.

Anglia n-are Constituție, în înțelesul constituțiilor continentale: cea ce a făcut pe un mare scriitor francez să neghe existența ei. Istoria Angliei nu cunoaște o „Constituantă“ și o Constituție scrisă. În Anglia n-a fost, niciodată, convocată o Adunare pentru a hotărî suveranitatea națională, drepturile omului, separația puterilor în stat, și a schimba deodată vechea organizare a instituțiilor țării.

Apoi, în unele țări, vechile instituții au căzut odată cu capul multora din cei care reprezentau vechiul regim: așa că noul regim constituțional însemnă, la proclamarea lui, încă o dată istorică.

Nimic din toate aceste în Anglia: nici Constituantă, nici desființarea prerogativelor regale și proclamarea solemnă a suveranității naționale, la o dată fixă, — nici un „pact fundamental“ scris pentru a anunța cetățenilor o viață nouă.

La ce se reduce dar Constituția engleză? La câteva cărți de libertate *date de regi*, la obiceiuri nescrise, la precedente și legi. Seria lor începe la 1215, adică cu aproape șase sute de ani înainte de cea dintâi Constituție din Europa.

Toate aceste părți împrăștiate ale corpului de libertăți constituționale au fost deajuns pentru cetățeanul englez de a-i garanta, de fapt, cea mai complectă suveranitate în stat. El n-a simțit nevoia de a proclama printr'un act unic și solemn această suveranitate, pe care o practică fără șovăire, nici n-a crezut că o primejduiește, lăsând neatinse mari prerogative regale.

Nici într-o țară constituțională din lume regele nu are, în

formă, prerogative atât de mari ca în Anglia. Regele Angliei poate să nu convoace Parlamentul, trei ani de-a rândul; să concedieze când vrea guvernul și armata țării; să declare război din propria lui hotărâre; să înstrăineze, prin tratat, o parte din Regat; să creze cîți lorzi vrea. Regele reprezintă în Anglia și puterea executivă și puterea legislativă. El nu recunoaște Guvernul țării: căci lucrează numai în Consiliul lui Privat (*Privy Council*). În Anglia nu sînt Consilii de Miniștri, sub președinția Regelui, ci numai „Regele în Consiliul său Privat”; Parlamentul nu poate legifera în Anglia: numai „Regele în Parlament” poate face legi. Formula de promulgare a legilor e „Regele vrea”.

În Parlament, regele vorbește numai de „supușii Mei”, de „armata Mea”, de „bugetul Meu”. Camera Comunelor „se roagă” ca regele să le promită respectarea libertăților. Serviciile publice nu sînt ale Statului, ci ale Majestății Sale: toate adresele oficiale poartă până și pe plic inscripția „On His Majesty's Service”.

De fapt însă, toate aceste prerogative și formule regaliane se reduc, în practica constituțională engleză, la o simplă etichetă de Curte. Pe Continent, a fost nevoie de desființarea lor violentă, pentru că exprimau o stare de fapt; în Anglia însă aceste forme au fost păstrate, nu numai pentru că, mai mult ori mai puțin, au fost întotdeauna ținute în domeniul etichetei, dar și pentru că ele pot aduce uneori mari servicii libertăților cetățenești. Se știe, de exemplu, că pentru a realiza noua reformă a Camerei Lorzilor, actualul guvern liberal avea și soluția de a face uz de prerogativa regală, creînd alții lorzi noi cîți vrea regele.

Apoi, toate aceste prerogative și formule dau regelui Angliei o aureolă și o majestate, cu deosebire impunătoare. Prestigiul coroanei nu e însă o vanitate zădarnică la Englezi, — e un mijloc de guvernămînt. Anglia stăpînește atîtea popoare deosebite dincolo de hotarele ei, pentru care persoana regelui poate servi ca un simbol concret de unitate politică. E nevoie ca acest simbol să fie cît mai majestos, cît mai impunător: de aceea regele Angliei poartă și coroana imperială a Indiilor.

La splendoarea coroanei regale, care reprezintă continuitatea istorică și tradiția vechilor regi din trecut, s-a adăugat coroana strălucitoare a împăraților mitici din îndepărtatul Orient. În țara celor „O mie și una de nopți”, puterea regelui Angliei stăpînește imaginația popoarelor alături cu legendele lui Budha.

Sînt acte de guvernămînt care au nevoie, pentru imaginația populară, de a fi îmbrăcate în haine solemne și așezate oarecum într-o aureolă poetică. Întreaga viață politică a omenirii trăește în imaginația popoarelor sub forma poveștilor, în care voința împăraților face și desface istoria popoarelor. E o caracteristică psihologică a literaturii folkloristice acest simplism și această poezie în explicarea istoriei civilizației omenirii.

Un război declarat de un guvern e un act cu prea mic ecou, pentru a răsună în tot largul marelui Imperiu englez: de a-

ceia războaiele le poate declara numai regele Angliei și împăratul Indiilor. Războiul din Africa de Sud l-a declarat regina Victoria, împărăteasa Indiilor, nu Cabinetul englez; l-a declarat din voința ei, cu toate că a plins cind a trebuit să-și exprime hotărît această voință nestrămutată a ei.

*

Dar sint unele prerogative regale și instituții a căror origină e explicabilă în trecut, însă a căror utilitate eventuală n-o poți prevedea. Nu face nimic: ele reprezintă tradiția, trecutul istoric al poporului,—dacă nu sint utile, sint inofensive și apoi... sint frumoase. E caracteristic că această teorie estetică, formulată în fraza: ceia-ce a fost folositor în trecut ajunge frumos în prezent, e contribuția unui filozof englez: H. Spencer.

Sint însă unele instituții, în care deși mintea unui continental nu găsește decit un anacronism comic, ele își trag totuși viața dintr-o necesitate practică. Așa de pildă e postul de căpitan de jandarmi numit „Steward of Chiltern Hundred“, din Poyningh. Odată drumurile prin aceste părți erau nesigure din cauza hoților, de aceia ele erau străjuite de jandarmi. De mult însă și jandarmii și hoții de drumul mare au dispărut din Anglia, iar prin aceste regiuni furnalele fabricilor arată schimbarea vremurilor. Cu toate aceste postul de căpitan de jandarmi din Poyningh n-a fost deslințat. Rațiunea?

Un membru din „Camera Comunelor“ nu poate demisiona, din această demnitate, până acum onorifică, *) sub nici un cuvint. El e aici servitor al intereselor cetățenești, și numai cind e numit într-un oficiu al statului,—adică se strămută în alt serviciu al interesului public,—atunci numai el poate fi scutit de prima sarcină, primindu-i-se demisia din Parlamentul țării. Așa dar deputatul englez, care va voi să se retragă din „Camera Comunelor“, va trebui întâi să obție favoarea Ministrului de Finanțe (*Chancellor of the Exchequer*), ca să-l numească în această slujbă care totdeauna e vacantă, de oarece noul titular nu o ține decit douăzeci și patru de oare,—timpul necesar de a i se primi demisia din Parlament.

Aceasta e singura sinecură pe care guvernul englez o ține totdeauna la dispoziția partizanilor politici.

*

Dar cum funcționează în Anglia această mașină haotică de guvernămînt? Cum se mișcă incheeturile ei vechi și ruginite alături de resorturile cele mai moderne? Privești uneori cum fantomele trecutului recapătă viață și luptă pentru îndeplinirea idealurilor

*) Anul acesta s-a votat de „Camera Comunelor“ un onorar de 10.000 lei anual pentru demnitatea de reprezentant al poporului.

viitorului; vezi un rege încunjurat de pompa și prerogativele unui monarh asiatic, cu puteri mai reduse decât ale unui președinte de republică; te orbește splendoarea aristocrației din Camera Lorzilor și te uimește nepuțința ei față de voința maselor cetățenești.

Care e puterea executivă în Anglia? Regele în Consiliul Privat.

Care e puterea legislativă? Regele în Parlament.

Regele deci face totul,—dar în același timp nu poate face nimic singur. În afară de Consiliu și de Parlament regele nu e factor activ de guvernare.

Dar funcționarea acestor două hipostaze regale implică concurența istorică între ele: cu cât „Regele în Parlament” a devenit mai puternic, cu atât „Regele în Consiliu” a ajuns mai slab. Nimic de mirat: viața constituțională a Angliei nu s-a dezvoltat cu plan, după schema silogistică a unui logician, ci s-a organizat încetul cu încetul după nevoile reale ale vieții poporului,—ea oglindește raporturi de putere, nu potriviri simetrice.

Cum lucrează regele, prin cine își exercitează puterile lui executive și legislative?

Prin membrii din Consiliul lui Privat. Regele nu recunoaște „Ministerul” ori „Cabinetul”; el nu recunoaște decât Consiliul lui Privat, (*Privy Council*), și numai cu acest Consiliu lucrează și hotărăște afacerile publice ale statului.

Sînt în Anglia vreo 280 membri ai Consiliului Privat al regelui, care își însemnă cu mîndrie pe cărțile de vizită titlul lor prin P. C.

Cine numește pe acești P. C.? Nici odată regele, de fapt. Numai cine a făcut parte cîndva din cei 54 membri ai unui Guvern englez este și rămîne de la sine un P. C. pentru totdeauna. Această înaltă demnitate însă, prin ea însăși numai, nu acordă nici un drept și nici o putere.

A fi Ministru în Anglia însemnă a reprezenta, ca delegat, programul unui partid politic organizat, cu șef și cu stat major. E adevărat că regele însărcinează pe Primul Ministru cu formarea întregului Minister, dar regele nu e liber de fapt în alegere. Regele nu poate da această însărcinare decât șefului unui partid de guvernămînt,—și nu sînt în Anglia decât două partide de guvernămînt. Viitorul guvern îl formează întotdeauna opoziția din Parlament. Toată lumea știe cine are să formeze viitorul guvern. În Franța, Președintele Republicii poate avea preferințele sale pînă la un punct, și să surprindă opinia publică prin numirea Primului Ministru. Aceasta n-are putere s-o facă regele Angliei și împăratul Indiilor. Guvernul în Anglia nu are, după cum vom vedea, puterea materială de a influența alegerile, el nu poate, după cum se spune la noi, cu înțeles, să facă alegerile. Puterea guvernului în alegeri atîrnă numai de popularitatea programului politic, ca partid, și de creditul ce-l are partidul față de ce-

țățeni. Cetățenii trebuie să se pronunțe numai decit, îndată după constituirea noului guvern, căci guvernul nu poate face nimic fără sprijinul adunării reprezentanților poporului din „Camera Comunelor“. Mai mult încă, în lupta electorală, *partidul dela putere*, avind mai multă răspundere, e ținut să fie mai moderat decit partidele din opoziție. De unde vine dar puterea Primului Ministru? Desigur nu dela rege. Așa dar nu regele își numește pe membrii din Consiliul lui Privat.

De fapt Consiliul Privat activ se reduce la Primul Ministru cu câțiva Miniștri din Cabinet,—oameni politici de mina întâia ai partidului dela guvern, cu care Primul Ministru socoate că e nevoie să se sfătuiască.

Această întrunire, numai a câtorva membri din Cabinet, sub prezența regelui, e prezidată de un membru al Cabinetului. Ea se asemănă, în parte, cu Consiliul de Miniștri dela noi. În Anglia însă, cînd un asemenea consiliu are loc, se spune că „Regele a ținut un Consiliu Privat“. Miniștrii care iau parte la acest Consiliu nu figurează ca membri ai Cabinetului, ci ca membri ai Consiliului Privat al regelui, și Președintele acestui „Consiliu Privat ținut de rege“,—totdeauna un membru al Cabinetului,—are un salariu special de 50.000 lei pe an.

La alta lucru se reduce puterea executivă a „Regelui în Consiliu“.

Dar puterea lui legiuitoare? Cine îl reprezintă pe rege în Parlament?

Sfetnicii din Consiliul lui Privat,—numai acei însă care sînt și membri ai guvernului,—adică reprezentanți în guvern ai partidului sprijinit de „Camera Comunelor“.

Proiectele de legi pe care Miniștrii le propun în Parlament, în numele regelui, nu pot fi dar de loc influențate de voința lui,—ele nu sînt decit realizarea în proiecte de legi a programului de guvernămînt, în baza căruia a fost aleasă „Camera Comunelor“.

Iată dar cum funcționează cele două mari prerogative regale, și cum ele se evaporează în fața exercitării de fapt a suveranității naționale.

*

Minister și Cabinet nu sînt două expresii echivalente în Anglia. Din Minister fac parte toți membrii guvernului în număr de cincizeci și patru, care fiind oameni politici vin și cad dela putere odată cu partidul pe care-l reprezintă. Din Cabinet nu fac parte decit vre-o douăzeci membri ai guvernului.

În Cabinet intră de drept titularii unor anumite departamente însemnate și unii membri ai guvernului, aleși de Primul Ministru, după importanța lor politică în partid: de aceia nu totdeauna aceleași departamente sînt reprezentate în Cabinet.

Cei mai însemnați membri din Cabinet sînt Lordul Cance-

lar (*Lord Chancellor*), Primul Ministru (*Prime Minister*) și Ministrul de Finanțe (*Chancellor of the Exchequer*).

Lordul Cancelar primește un onorar de 250,000 lei pe an și are atribuții foarte deosebite, reprezentând în același timp puterea executivă, legiuitoare și judiciară. E, ca Ministru de Justiție, *) membru în Cabinet: el numește pe judecători; e președinte al Camerei Lorzilor, deci membru al parlamentului; și e cel mai mare judecător din regat: el prezidează Înalta Curte de Justiție a Camerei Lorzilor, Consiliul Judiciar al Consiliului Privat, Suprema Curte de Justiție și Înalta Curte.

În același timp e însă un om politic care vine și cade dela putere odată cu partidul din care face parte.

Dar dacă Lordul Cancelar e cel mai mare demnitar laic în stat, Primul Ministru e cel mai însemnat membru al Cabinetului. Dacă Primul Ministru e un lord, atunci el ia totdeauna portofoliul Externelor; dacă e un membru al „Camerei Comunelor“, (commoner) atunci ocupă oficiul de Prim Lord al Visteriei (*First Lord of the Treasury*). Acesta este departamentul Finanțelor, constituit sub forma unui consiliu de administrație (board), compus din un președinte, — care e sau Primul Ministru sau un om politic de mîna întâi, — din Ministrul de Finanțe (*Chancellor of the Exchequer*), din patru lorzi juniori (junior lords), și din așa numitul *Whip*.

În chestiuni privitoare la finanțe, singur Ministrul de Finanțe ia hotărîri, fără să convoace pe ceilalți membri ai consiliului: astfel el, fără să fie președinte, prezidează o adunare fictivă, — căci ceilalți membri nu iau parte, — și el singur hotărăște în numele Consiliului. Toți ceilalți demnitari ai Visteriei se ocupă exclusiv cu chestii politice: Președintele trebuie să fie în permanență prezent în Camera Comunelor, la locul numit „*The Treasury Bench*“, căci el e leaderul partidului dela putere; iar lorzii juniori și cu *Whip*-ul sînt exclusiv agenți politici de comunicație între membrii partidului și Banca Ministerială. Ministrul de Finanțe deși e numit Cancelar al Visteriei, n'are nici o atribuție de cancelar.

Mai este un membru în Minister al cărui nume te poate induce în eroare asupra atribuțiilor lui, e: Plătitorul General (*The Paymaster General*). Acesta nu numai că nu minuește nici un ban, dar e singurul membru din Minister care nu primește nici un ban ca onorar: e demnitar onorific. **)

Din cei cincizeci și patru membri ai guvernului, cinci sînt Miniștri Secretari de Stat (titularii dela Interne, Externe, Războiu, Colonii, Indii), și sînt oarecum reprezentanții aceleiași Secretariat indivizibil, căci fiecare poate ținea locul altuia și iscăli hîrțile.

*) În Anglia nu există „Ministru de Justiție“, în înțelesul continental. Atribuțiile acestui demnitar sînt împărțite între Lordul Cancelar, Secretarul de Stat dela Interne (Home Office), cei doi mari demnitari legiști ai coroanei (Attorney General și Solicitor General) și Directorul Urmăririlor Publice (The Director of Public Prosecution).

**) Mermeix: L'Angleterre, — pg. 26—48.

oficiale, fără forme de interimat ori autorizare specială. Toți sînt de drept membri ai Cabinetului.

Alți cinci sînt președinți de consilii (*presidents of boards*) administrative (titularii dela Comerț, Afaceri Locale, Agricultură, Instrucție Publică, Lucrări Publice). Și aceștia sînt de drept membri ai Cabinetului. Consiliile se constituiesc oficial, prin acte speciale; din cei cinci Secretari de stat, pe care îi prezidează Președintele titular al departamentului respectiv, adică un demnitar mai mic în grad și în leafă. Dar realitatea faptelor face din aceste consilii niște ficțiuni: ele nu se întrunesc niciodată, și de aceea președintele se prezidează singur și formează majoritatea necesară pentru a lua hotărîri. Rămîne însă o realitate, o deosebire de 75,000 lei în salarul anual: Secretarii de Stat primesc anual 125,000 lei, iar Președinții de Consiliu numai cite 50,000. Un Președinte de Consiliu administrativ poate, dacă vrea, să însărcineze pe un secretar de stat să-i ție locul, fără nici o formă legală. E curios însă că vicepreședinții acestor consilii administrative se numesc subsecretari de stat, nu vicepreședinți.

Pe lângă cele cinci consilii administrative fictive, există și un președinte fictiv în consiliul Amiralității. Acest consiliu, după cum îi spune titulatura, e pentru „a aduce la îndeplinire îndatoririle înaltului Lord Amiral al Regatului Unit“ (*Commission for executing the office of Lord High Admiral of the United Kingdom*). Acest lord amiral însă nu mai există din 1708, iar președintele comisiunii — totdeauna un membru al Cabinetului (Primul lord al Amiralității) — e de obicei un civil, căci trebuie să fie membru al Parlamentului. Ar putea fi și un militar, de oarece ofițerii au dreptul de a fi aleși membri ai „Camerei Comunelor“, dar... de obicei e un civil.*)

Alți membri mai însemnați din Minister, — nu din Cabinet, — sînt cei trei Procurori și trei Advocați Generali (Attorney General, Solicitor General) reprezentînd cele trei țări ale Regatului Unit. Apoi Irlanda mai e reprezentată printr'un Lord Locotent (*Lord Lieutenant***) și un Cancelar.

*) De obicei și ministrul de războiu e un civil. Actualul ministru de războiu, lordul Haldane, care în cei cinci ani decînd conduce acest departament a dovedit o capacitate de organizare ce l-a pus printre marii miniștri de războiu, e unul dintre marii juriști din Londra și un distins scriitor, cu o vastă cultură filozofică. A tradus pe Schopenhauer și a scris studii asupra lui Kant și Hegel; și el crede, că culturii sale filozofice își datorește succesele sale ca Ministru de războiu. Ia parte activă la manevre, dar îmbrăcat civil și în trăsură, căci nu știe să călătorească. Odată n-a putut primi invitația împăratului Wilhelm II de a călări împreună, din aceeași pricină. Ca completare a personalității lui putem adăuga că: în timpul grevelor din acest an el a ținut la universitatea din Oxford o conferință, tratînd despre deosebirea dintre cultură germană și cea engleză, și că în aceea conferință a susținut, că crearea Germaniei moderne se datorește în primul loc oamenilor de cultură: — fără puternica mișcare culturală germană n-ar fi fost posibil un Bismarck și un Moltke, a spus ministrul de războiu al Angliei.

**) Lordul Locotent al Irlandei, deși nu are o importanță politică deosebită, nici nu face parte din Cabinet, are un onorar de 500.000 lei pe an.

Am văzut că în Anglia, guvernul nu poate fi format decât de cele două mari partide de guvernământ. Ambele partide își trag puterea numai din masele cetățenești și au organizații permanente puternice, cu ramificații în toate orașele și comunele rurale, pentru a întreține viața propagandă politică și a păstra contactul neîntrerupt cu alegătorii.

Politica dar nu e condusă de o oligarhie redusă, ci întreaga masă cetățenească e interesată în mod activ și permanent în frământările ei. Cele aproape 8,000,000 de alegători își fac astfel educația politică și sînt ferite de a cădea pradă demagogiei într-o campanie electorală. „Federația Național-Liberală” și „Uniunea Național-Conservatoare”, apoi „Partidul Muncii”, „Partidul Socialist”... toate se întrec în propagandă de proselitism pentru ideile și programele lor.

Care sînt mijloacele de propagandă și de luptă ale partidelor politice ?

Un partid politic în Anglia nu poate promite plasamente în bugetul statului, căci în toate administrațiile centrale, dependente de guvern, nu se ivesc decât 300 locuri vacante pe an, pentru care se cer titluri și concurs. Numărul locurilor nu poate fi sporit, prin concedierea funcționarilor, căci un funcționar concediat, fără motiv valabil, poate da în judecată pe șeful lui de serviciu (nu pe ministru, *) și e reintegrat prin justiție. **)

De asemenea un guvern nu poate influența nici întrebunța pe funcționari în perioada electorală, căci cea mai mare parte din ei aparțin autorităților locale, care sînt absolut autonome, iar cei din autoritățile centrale au stabilitate și norme fixe de înaintare.

Rolul prefectului în alegeri nu se cunoaște în Anglia, căci guvernul nu are un asemenea brav reprezentant în districte.

Dar chiar dacă guvernul ar dispune de funcționarii tuturor administrațiilor, contingentul lor fiind prea mic, n'ar putea hotărî soarta alegerilor generale. ***)

*) În Anglia există răspunderea personală a funcționarului față de cetățean. Orice cetățean dar, fie el particular ori slujbaş subaltern, are dreptul (*petition of right*) să dea în judecată pe acel care i-a pricinuit un rău: răspunderea e personală, nu a instituției.—Ministrul nu e angajat în proces. De altfel Miniștrii în Anglia guvernează și controlează, nu administrează. În fiecare Minister este cîte un secretar permanent, care nu se schimbă odată cu guvernele: acesta conduce de fapt administrațiile împreună cu directorii de serviciu. Salariile acestor secretari permanenți variază între 38,500 și 62,500 lei anual.

**) Un caz caracteristic: un elev dintr'o școală de marină, eliminat sub o acuzare infamantă, a dat în judecată pe Directorul școlii. Justiția a găsit dreptă pîngerea elevului și i-a dat satisfacție completă.

***) Anglia e țara clasică a descentralizării administrative. Guvernul central nu administrează de fapt, ci supraveghează, controlează, dă sfaturi și indicații autorităților locale, care se conduc singure prin consiliile alese și funcționarii locali. Controlorii statului nu pot măcar verifica veni-

Guvernul, în Anglia, nu dispune, în timpul campaniei electorale, de alte mijloace de luptă decât de acele pe care le are și în opoziție: bugetul și administrațiile statului nu-i pot veni în ajutor.

Toate luptele politice se dau aici pe chestii de principii și programe, care nu sînt anunțate adhoc, în ajunul alegerilor generale, ci sînt puse în discuția opiniei publice, prin ziare, broșuri, întruniri publice, cu ani de zile înainte.

Programele partidelor revoluționare sînt foarte îndrăznețe, de oarece aceste partide nu au perspectiva viitoarei răspunderi de guvernămînt: — în ele se oglindesc interesele exclusive ale unei clase sociale.

Programele celor două mari partide, care pe rînd duc răspunderea viitorului Angliei, ca orice program de guvern, nu pot susține brutal numai interesele unei clase și lovi în interesele altora. În Anglia toate clasele sociale sînt trezite politicește și prin stadiul de civilizație a țării și prin educația politică a maselor făcută de partide. În programele acestor partide trebuie să se oglindească interesele tuturor claselor sociale după raporturile lor de putere.

Desigur că, dacă în starea de acum ar veni un guvern socialist în Anglia, el va trebui să ție seamă și de interesele lorzilor, — orcît de mult luptă împotriva lor în opoziție, — intrucît lorzii reprezintă încă o clasă socială reală.

Programele partidelor politice nu pot să oglindească numai

turle tuturor celor 25,000 de autorități locale, care se urcă la trei miliarde cinci sute de milioane lei pe an, căci din această sumă un miliard trei sute șaptezeci și cinci milioane sînt veniturile orașelor cu chărți de libertate. Comisiuni alese de cetățeni fac acest serviciu de control. Numai în Londra diferitele consilii de întăia însemnătate, alese de cetățeni pentru diferite mari administrații locale, conțin vre-o 3,000 de membri. Caracteristica administrațiilor engleze e mulțimea consiliilor alese de cetățeni (boards, bodies of managers) și, relativ, redusul număr de funcționari numiți. Descentralizarea administrativă lasă în puterea autorităților centrale numai numirea funcționarilor poștali și fiscali, din toată țara, — controlați încă și aceștia de verificatori locali. Guvernul varsă în visteriile autorităților locale sume pentru anumite plăți de personal, fără să aibă dreptul să se amestece în numirea celui personal: astfel guvernul varsă în casa diferitelor administrații locale aproape 300,000,000 lei pe fiecare an pentru învățămîntul primar, fără să aibă dreptul de a numi un singur învățător. — Iată un exemplu care poate arunca lumină asupra raportului de independență între autoritățile locale și guvern: poliția din toată Anglia e locală, afară de cea din Londra (fără City), care e națională, — ea atîrnă direct de Ministerul de Interne. Cu toate acestea dacă această poliție e trimeasă de Ministerul de Interne în afară de Londra, pentru a aduce serviciile ei, fiecare polițist trebuie să depue jurămînt de supunere primarului local, — altfel orice arestare ori alt act săvîrșit de un polițist e ilegal, și polițistul e dat în judecată de cel atins în libertatea lui individuală.

În total proporția funcționarilor din Anglia față de numărul locuitorilor e de unul la o sută șasezeci; această proporție în Franța, de pildă, e ridicată, de cei peste 900,000 funcționari publici, până la unul față de treizeci și opt. Numai a cincisprezecea parte din cei aproape 300,000 de funcționari ai diferitelor administrații publice din Anglia sînt numiți de autoritățile centrale, ceilalți sînt numiți de administrațiile locale.

niște păreri personale ale unor oameni politici, ci trebuie să ție seamă de interesele reale ale claselor sociale.

Desigur nu urmează de aici nelegitimitatea deosebirilor profunde între programele partidului conservator și liberal din Anglia. De când există omenirea nemulțumirile și nevoile prezentului au făcut pe unii să caute leacul în trecut, iar pe alții să-și îndrepte privirile spre viitor.

*

Odată alegerile generale terminate și „Camera Comunelor“ constituită, nici deputații, nici guvernul nu se găsește în situația de a îndeplini ori călca făgăduinți și angajamente personale. Libertatea guvernului față de deputați și a acestor din urmă față de cetățeni e completă, în această privință. Nu poate fi vorba decât de aducerea la îndeplinire a reformelor din program. Apoi, organizarea de partid și regulamentul pe care și l-a dat „Camera Comunelor“ împiedică izbucnirea ambițiilor și răzbunărilor personale, prin atacuri și interpelări neprevăzute din partea partizanilor. Ca în orice luptă, — și e luptă în „Camera Comunelor“, — armatele trebuie să fie disciplinate.

Poporul acesta, la care independența și libertatea personală au ajuns o pasiune națională, are cel mai disciplinat parlament din lume. A știut să împacă aceste două noțiuni, care pentru unele popoare par contrazicătoare.

Un membru din partidul guvernului, indiferent de ce păreri personale are, trebuie să voteze cu guvernul în chestii mari, care privesc soarta guvernului și a partidului. Nu-i impune nimeni cu forța această disciplină, dar el trebuie să înțeleagă că trebuie să și-o impue singur. E liber să procedeze altfel, dar trebuie să declare de mai înainte, și declarația corespunde cu demisia sa din partid.

Discursurile, atât ale partizanilor guvernului cât și ale opoziției, se hotărăsc în sinul organizației de partid, și *whip*-ul partidului din guvern, ori cel care va fi *whip* în guvernul viitor, prezintă lista lor președintelui Camerei (Speaker).

Nu poate nimeni transforma lupta din Cameră în sport oratoric de satisfacție personală, nici a știrbi prestigiul guvernului prin aerele de independență debitate sonor și suficient în incinta Camerei. Asemenea atitudini implică demisia din partid.

Raporturile între guvern și partidele de opoziție, în Cameră, nu sînt numai raporturi de luptă, ci și de colaborare. *Whip*-ul guvernului stă neconținut în contact cu organizațiile opoziției și cu banca ministerială, pentru a fixa cât mai multe puncte de înțelegere.

Surprinderi nu pot veni guvernului, nici din partea partizanilor, nici din partea adversarilor. Lovituri pe ascuns, cum se dau în Camera franceză, nu se dau în Parlamentul englez.

În Anglia, e imposibilă o cădere dela putere ca a lui Clé-menceau ori Briand.

Independența pe care, în Franța, o arată deputații față de guvern, și prefectii față de miniștri e cu totul de altă natură decât independența cetățenească din Anglia.

În desfășurarea istoriei și organizației instituțiilor lor, Francezii totdeauna au arătat înclinări tutelare. Spiritul de independență francez înseamnă mai mult lipsa respectului de autoritate. Francezului îi place să nu se supue, nu să fie independent; el trăește sub autoritate, dar își bate joc de ea. În alegeri cetățeanul francez ride de guvern, dar votează mai curind cu prefectul.

Mermeix recunoaște influența guvernului asupra alegătorului francez și constată, că expresiunea cinică „a face alegeri“ (faire les élections), adică a falsifica expresiunea voinții cetățenilor prin autoritatea administrativă, nu și are echivalentul în limba engleză. El, deși e Francez, nu neagă că schimbările de guvern în Franța sînt cele mai de multe ori pricinuite de intrigi personale și de atacuri perfide date pe ascuns.

Politica parlamentară engleză are o înălțime neajunsă încă nici într'un alt parlament din lume. Miniștrii francezi trăesc cu frica de a nu cădea într'o cursă pregătită în umbră, pecind libertatea de care se bucură miniștrii engleji le sporește încă mai mult autoritatea.

În această atmosferă se desbat și se fac legile în Parlamentul englez.

O parte curioasă, pentru un continent, în legislația engleză e faptul, că cele de mai multe ori legile au caracter local. Se votează anume o lege pentru Anglia și Țara Galilor, alta pentru Scoția, alta pentru Irlanda—cu privire la organizarea aceleiași instituții. Așa s'a întîmplat, de exemplu, cu legea organizării învățămîntului public.

Odată legile promulgate, aplicarea lor cade în seama autorităților locale, iar controlul îl exercitează autoritatea centrală.

Guvernul englez nu are reprezentanți în țară așa cum sînt prefectii în Franța și la noi, adică slujbași plătiți de Ministerul de Interne, pe care îi poate schimba oricînd.

În districtele engleze sînt doi reprezentanți ai Majestații Sale,—după formula obișnuită. Unul e Lordul Locotenent (*Lord Lieutenant*), totdeauna făcînd parte din marea nobleță. El e prezentat regelui de Lordul Cancelar și e numit pe viață,—dacă regele nu moare înaintea lui. Cînd un nou rege se urcă pe tron, el trebuie să-și numească pe reprezentanții lui în districte.

Această înaltă demnitate nu numai că este onorifică, dar reclamă mari cheltueli de protocol. Nu e un oficiu, ci o demnitate socială, care obligă foarte mult, și moralicește și bănește, pe

cel care o primește. Popularitatea și influența lui socială, în district, atrăgând de purlarea și prestigiul lui, nu de puterea pe care o deține ca reprezentant al guvernului, de oarece nu are nici o putere—nu e funcționar public.

Alt reprezentant social al guvernului e *Sheriff*-ul, totdeauna făcând parte din burghezia cuprinsă. Numirea lui se face în urma unei recomandări speciale a trei candidați. Regele alege unul—după formula știută.—Numirea lui în realitate o face Lordul Cancelar—ministrul Justiției. Rolul lui social de asemenea reclamă mari cheltuieli. El e considerat ca șeful judecătorilor din district, față de care are obligația morală să-i invite uneori la el, să le înlesnească în casa lui prietenia și bunele raporturi. Are apoi și alte obligații de execuție în materie penală, care îi cer sacrificii de bani și de timp. Le face toate însă pentrucă-i crește *respectabilitatea*, atât de caracteristică burgheziei engleze.

Mai e un demnitar onorific în district: acesta e judecătorul de pace. Judecătorul de pace din district nu este un profesionist, ci este un om de bine care primește ca în localitatea lui, în mod cu totul gratuit, să aplaneze conflictele ce se ivesc între cetățenii săi. El e de obicei un cetățean cu mare prestigiu în localitate; puterea lui izvorăște numai din încrederea pe care o insuflă cetățenilor. Judecătorul de pace e numit de Lordul Cancelar, în urma recomandării Lordului Locotenent. Orice guvern nou trebuie să facă numiri nouă de judecători de pace; totdeauna însă integritatea și imparțialitatea politică a acestor judecători îi lasă la locul lor, căpătând întărirea dela noul Lord Cancelar.

Garanția cea mai temeinică a respectării libertăților individuale au găsit-o Englezii totdeauna în chiar însușirile caracterului lor însuși. Păzirea acestor libertăți în organizarea instituțiilor constituționale o au însă, în ultima instanță, magistrații superiori dela Înaltele Curți. Corpul înalților magistrați e de fapt cea mai mare putere în statul englez.*) Magistrații superiori, care ating onorarii anuale până la 325.000 pe an, au o situație absolut independentă.**)

*) În total sînt treizeci și șase înalți magistrați în cele șase „Curți Centrale de Justiție, din Westminster“.

**) Acesta e onorarul pe care-l primește „the Attorney General“, care nu e cel mai înalt în grad, deși e cel mai bine plătit. E ministru, dar nu e în Cabinet. E totdeauna un mare avocat și om politic, dar nu e magistrat de profesie, căci se schimbă odată cu guvernul. Salarul lui fix e de 175.000 lei pe an, și pledează numai în procesele mari unde sînt angajate interesele statului; de aceea are încă un onorar, ca avocat, de 150.000 lei pe an. Înainte putea să aibă și clientela privată.

În caz de conflicte grave, numai Camera Comunelor unită cu Camera Lorzilor poate cere regelui, adică guvernului, revocarea magistratului care ar fi provocat o atît de extraordinară necesitate de stat.

De obicei înșă acești oameni, recrutați din ilustrațiile baroului, au un foarte înalt prestigiu, izvorît nu numai din grandoarea oficiului, dar și din valoarea și integritatea lor personală.

Nimeni nu e cruțat de magistrați, cînd e vorba de a aduce lumină. Regele Eduard al VII-a, cînd era prinț de Wales, a fost citat înaintea Curții de Justiție ca martur, și a trebuit să se prezinte și să se supue la toate întrebările puse de avocați, într'o afacere pe care o cunoștea.

De multe ori miniștrii au trebuit să apară ca marturi în fața tribunalului,—în Franța, judecătorul se transportă la domiciliul ministrului, cînd mărturia lui e necesară justiției. Orice reprezentant al puterii statului, fie judecător, soldat, ori alt agent al forții publice e tras la răspundere în fața Înaltei Curți, cînd a săvîrșit un abuz de putere. Ordinul superiorului erarhic nu scutește de răspundere, în fața magistratului, pe cel care a comis un abuz, ci aduce la bară justiției încă un acuzat. Dacă o autoritate judecătorească a încălcat libertatea individuală a cuiva, ordonînd o arestare, fără un început de dovadă materială a vinovăției celui bănuît, al judecătorului care a dat mandatul de arestare, cit și agentul care a făcut arestarea, precum și temnicerul care a primit pe arestat în închisoare pot fi trași la răspundere ca delincvenți comuni, în fața magistraților dela Înalta Curte, și condamnați. Despre vinovăția celebrului asasin dr. Crippen nu se îndoia nimeni, cu toate acestea mult timp el s'a primblat liber pe străzile Londrei, spionat numai discret de poliție. N'a putut fi arestat pînă cînd nu s'a găsit un început de dovadă materială, în care timp vinovatul își pregătise fuga. Soldații care ar săvîrși un abuz de putere, prin întrebuițarea armelor,—fie din ordinul ofițerilor lor,—pot fi trași la răspundere înaintea magistraților și condamnați, împreună cu șefii lor erarhici.

Nici rangul social, nici oficiul statului nu dă vre-un privilegiu acuzatului în fața justiției, cînd drepturile cetățenești au fost încălcate.*)

Astfel în această impletire incurcată și complicată a supra-vieuirilor celor mai arhaice,—în care instituțiile cînd se ajută, cînd își zădărnicesc funcționarea lor,—justiția engleză proclamă principiul suprem al libertăților cetățenești.

I. Botez

*) Cînd un particular vrea să tragă la răspundere o autoritate publică are două căi: 1) sau se adresează (petition of right) Ministerului de Interne (Home Office), pentru a referi cazul Directorului Urmăririi Publice (Director of Public Prosecution), care imediat convoacă un juriu pentru a hotărî dacă e prejudiciu și de a fixa despăgubirea; 2) sau se adresează direct unui magistrat dela Înalta Curte.

Ministerul de Interne ori Directorul Urmăririi Publice nu poate pune plîngerea la dosar, căci în acest caz, în urma reclamării celui interesat, Înalta Curte chiamă la răspundere, ca acuzați, pe aceste autorități.

Unui Sfânt

Văd fruntea ta, cioplită din stînci de-a vremii daltă,
Avînd luciri de lespezi pe care valuri saltă,
Cum palidă s'apleacă pe al bibliei abis,
Să prindă din ecoul ce Iehov'a trimis.
Ai vrea să afli'n toate temeiu'nțelepciunii:
Ce-i adevăr, și ce e neghina'nșelăciunii.
Dar mintea ta se luptă în clipile de-avînt
Ca flăcara întoarsă sub sbaterea de vînt.
Abia se'nalță ruga și gindu'nțreabă: unde?
Un lung ecou de plîngerii, de lăptori îi răspunde,
Răsbînd de prin adîncul infernului de vieți:
Cătușele'nchid poarta divinei dîmîneți ! . . .

Ce sumbră 'mpărăție de suflete căzute
Adăposti pămîntul sub cerurile mute?
De-o slabă licărire ți-e gîndul însetat:
O! dac'ai ști cuvîntul ce'ntăiu a fulgerat,
Atunci putea-va glasul, în inima ta plină
De haos, să rostească: „Făcutu-s'a lumină!”
În van! Prin unda clară de lacrimi, tot ce vezi
Te 'ndeamnă 'n ironia destinului să crezi!
Nu-s sforile tocite l'aceiași comedie,
Și cînd rapsozii-așteaptă de aur vremi să vie,
Cel slab, zdrobit se'ndoaie sub pumn de fer puternic,
Fățarnicul credinții își rîde de cucernic,
Încît stă mintea 'n cumpeni: te'nțrebi: e vinovat
Cel slab de prăbușirea-i, — cel rău, că s'a urcat?
Au cine-o să s'așeze pe cuvenita treaptă,
Pe cel umil, ce'n umbră setos dreptate-așteaptă?
Au unde-i armonia? E afar' ? E'n gîndul tău?
E pedepsit trufașul de-ajuns în el că-i rău?
Și dacă e nevoe, cel bun, spre a fi mai tare,
Să-l sbuciume'n adîncuri furtuni de încercare,
Atunci peste mizerii de nu te'nalți, ursit
Vei fi să suferi vina de a nu fi oțelit?
Pe căile divine de-am ști ceti în semne,

O piedică-i prilejul spre salturi să ne'ndemne?
 Din om, un zeu vrînd poate să scoată semi-zei,
 Drept pirghie, mai rabdă sub soare și mișei?
 Dar unde să mai aflu un reazăm suferinții?

—Nu paginile,—Firea desleagă drumuri minții...
 Privește ce bogate sint lanurile ei!
 Ea nu ți le oprește... te lasă să le iei.
 De ce războiu-acesta de fiare îndirjite,
 Moștenitori hrăpăreți averii moștenite?
 Ce pui de tigri, hiene, cîndva s'au mai văzut
 Încăerați la sinul chiar care i-a născut?
 Și omul, el podoabă, de inimă, gîndire,
 N'a mai sîrșit cu frații din crunta-i răsboire!
 Ce milă aștepti tu oare părintelui de sus?
 Te miră cum minia-i de foc nu ne-a răpus,
 Cum mai revarsă încă pe cîmpuri unde-i plugul,
 Din cornul cel de aur al Soarelui,—belșugul!

Tu care'n biblii sfînte azi nu mai poți ceti
 Te uită-afar ' la fila de cer ce se negri.
 Ascultă taina sfîntă ce se slujește'n cer,
 Și vezi ce scrie Domnul cu fulgere'n eter.
 Ci uită-te cum plouă pe codri, pe-arătură,
 Cum ars pămîntul soarbe șuvoarele ce cură.
 Ah! haru-a-tot-putinte al sfîntei lui iubiri,
 Ca ploaia'n stîncă, sapă străvechile'nvrăjbi.
 Încet, vecii de ură, torente inspumate,
 S'or pierde în adîncul din marea-i bunătate.
 Vezi firul cel de iarbă, de secetă uscat,
 Din lîncedă-așteptare renaște'nviorat.
 Se bucură șopîrla și șarpele vicleanul,
 Și vulturul prădalnic, și'n tufe ciocîrlanul
 Și lupi'n vizuină și oile în stîni!
 Prin muzica de picuri ce cîntă'n lan de grîu,
 Pe harpele pădurii, în orgele de rîu,
 E-aceiași închinare de robi și de stăpîni...
 Cu toți trimet acuma o binécuvîntare
 Spre cel ce de-o potrivă bogat e și'n ertare...
 Vezi ploaia roditoare, desfîndă bogății,
 Te uită cum dă pînea la guri flămînde, mii,
 Te uită cum împacă pe mici, pe mari, pe răi,
 Și'nvață de răspunde la toți dușmanii tăi!

D. Nanu

Modelele franceze ale teatrului lui Alecsandri

I. CUCOANA CHIRIȚA.

Criticii noștri în repetite rânduri au afirmat că activitatea dramatică a lui Alecsandri e influențată de repertoriul francez. Afirmările aceste aruncate în trecut și nedovedite nu puteau fi urmate de o convingere deplină.

Nu e de ajuns să ni se asigure că Alecsandri „a luat liniile generale din unele piese franceze și le-a îmbrăcat cu moravuri românești“, că „Scribe, Labiche, Augier au fost autorii dramatici care i-au venit în ajutor“;¹⁾ vrem să știm care anume din dramele autorilor citați i-au servit de modele, în ce mod le-a prelucrat, ce a adăos dela dinsul. Materialul împrumutat l-a redat oare întocmai sau l-a prefăcut pe de-a întregul? Ca să înjghebe o piesă s'a folosit oare de un singur text sau a „contaminat“ mai multe? A păstrat oare personagiile autorilor imitați sau le-a modificat? Și, în acest din urmă caz, cum a operat această schimbare? Care sînt notele din caracterul primitiv al personagiului pe care le-a înlăturat, care sînt cele pe care le-a alterat și care sînt cele pe care le-a adăos, constituind un tip cu o fizionomie ce diferă de-a modelului.

S'ar părea că originalitatea și spontaneitatea așa de mult laudate ale geniului lui Alecsandri vor fi atinse de rezultatul unor astfel de cercetări. Să ne gîndim însă că originalitate absolută nu există, că în literatură, cași în artă, cași în orice ramură a activității omenești, din nimic — nimic nu se face; să ne mai gîndim că un autor care, cu elemente disparate, a urzit piese nouă, cu o valoare literară ce subzistă în multe privinți și

1) N. Petrașcu, *Vasile Alecsandri, studiu critic*, București, 1894, p. 216.

astăzi, merită să fie prețuit; în sfârșit să recunoaștem că numai în urma stabilirii izvoarelor lui Alecsandri și a constatării modului cum le-a utilizat ne vom putea da seamă de trăsăturile distinctive ale personalității sale literare, de originalitatea sa.

Deosebind în opera dramatică a lui Alecsandri ceia ce-i aparține de ce e avutul altora, ne vom face o idee mai dreaptă despre caracterele talentului său dramatic, ne vom da mai bine seamă de meșteșugul compoziției sale, vom pătrunde secretele procedeelelor după care țese intriga, plâzmuește caracterele și conduce dialogul.

În repertoriul francez se află aproape toate izvoarele de care Alecsandri s'a servit pentru alcătuirea dramelor și comediilor sale. Cultura sa literară se știe că se mărginea la cunoașterea producțiilor autorilor francezi și la cele ale scriitorilor noștri sau ale poporului nostru. Nu vom găsi așa dar la dînsul urme de influența comediei sau tragediei laine, necum eline și nici măcar urme de influența literaturii dramatice moderne, engleză sau germană, spaniolă sau italiană.

Se mai știe că dela 1840 înapoate Alecsandri, numit director al Teatrului Național din Iași, socoti ca o datorie a sa să scrie el însuși piese, din cauza sărăciei extreme a repertoriului rominesc. De o influență așa dar a literaturii noastre dramatice asupra operei sale nu se poate vorbi. Fără îndoială că amintiri din lecturile sale se vor strecura uneori în producția sa teatrală. Astfel într'una din „cantonetele sale comice“¹⁾ ne povestește după Negruți vesela *Istorie a unei plăcinte*.

Din nuvela aceluiași scriitor *Sobrietăți și Rominii* își ia subiectul dramei sale *Cetatea Neamului*. Astfel de împrumuturi sînt însă rare și tot la teatrul francez trebuie să ne adresăm cînd vrem să aflăm modelele pieselor lui Alecsandri.

Negreșit, cercetări numeroase și migăloase, pe care și norocul va trebui să le ajute²⁾ pentru a ajunge la izbindă, vor trebui făcute pînă ce să se stabilească o listă, nu completă, dar măcar aproximativă a modelelor franceze ale teatrului lui Alecsandri. Și cite piedici nu stau în calea istoricilor literari pe care asemenea cercetări i-ar ademeni!

De cite ori Alecsandri s'a adresat la autori de a doua mînă, ale căror piese, jucate la Paris pe teatrele mici de pe Bulevarde³⁾, după aplause ieftine au pierit de mult în noaptea

1) Stan Covrigarul.

2) Astfel acum doi ani d. Orleanu a dat de originalul francez al *Muzei dela Burdujeni* a lui Negruți, care e *La Sapho de Quimpercorentin* a lui Th. Leclercque. V. *Dunărea-de-jos*, 1909.

3) Pe Boulevard du Temple, în 1837, cînd Alecsandri era la studii la Paris, se afla „une suite presque ininterrompue de salles de spectacles et de concerts, de baraques dignes de la foire et de variétés amusantes (Nic. Brazier, *Chronique des petits théâtres de Paris*, pasagiu citat în *Prefața p. XXVII* a lui Georges d'Heylli la ediția nouă a acestei scrieri, Paris, 1883). În acest teatru se jucau vodeviluri și farse, din care cele mai multe n'au fost publicate.

uitării! Și apoi cit de multe pot fi curente care s'au amestecat într'una singură din producțiile dramaturgului nostru. O comedie i-a putut pune la îndemină planul sau ideea piesei sale, o alta tipul protagonistului, o a treia portretul unui personaj secundar, de-aiurea a putut lua un epizod dramatic sau comic, o scenă, un cuplet sau numai un cuvânt de spirit. Așa de pildă stau lucrurile pentru cele patru comedii sau vodeviluri căror eroină e *Cucoana Chirița*.

I

Personajul principal. Intențiile succesive ale lui Alecsandri. Acțiunea și izvoarele ei: „*Les Provinciaux à Paris*“ de Picard; „*La comtesse d'Escarbagnas*“ de Molière; „*La fausse Agnès*“ de Destouches.

Cucoana Chirița nu e o „creație națională“¹⁾ a lui Alecsandri și nici „o figură originală dintr'un repertoriu care nu exista înaintea lui“²⁾; e numai una din cele mai reușite și mai populare adaptări ale poetului, un tip împrumutat, dar minunat de bine localizat.

Publicul făcu la Iași, în 1850, cunoștință pentru întâia oară cu Chirița.³⁾ Lumea rise atunci cu poartă de provinciala greoaie, nedepinsă cu obiceiurile capitalei, pe care Alecsandri o aducea pe scenă; se făcu haz de ruscitatea ei, de credulitatea ei, de naivitatea ei, izvor nesecat de situații comice.

Se mai făcu haz și de alte ridicole ale Chiriței, de vanitatea ei, de ambiția ei de nevastă de boerinaș de a trece drept cucoană din boerimea de sus, de felul cum maimuțarea lumea mare și ținea cu orice preț să facă parte dintr'însa. Cucoana Chirița nu vrea să-și dea fetele după „răzeșii“ Brustur și Ciurlă, vecinii ei dela țară, „groși în ceafă și morăcănosi“; ea vine la Iași să le mărite cu cuconași.... „cu vorbă, cu ighemonicon, cu tabieturi“. ⁴⁾ Cucoana Chirița copiează vorbirea societății elegante și scilciează cuvintele de curind auzite și prost învățate; silindu-se a fi la modă, se îmbracă caraghios, și socotind că sensibilitatea e de „bon ton“, leșină cînd se cuvine să arăte că e emoționată.

Aceste din urmă note ale caracterului personajului său, Alecsandri le scoate mai în relief, în 1852, în *Chirița în provincie*.⁵⁾ Ridicolele provincialei, tema comediei precedente, rees mai puțin la moșia sau în tîrgul ei; de aceia acum sînt lăsate în umbră pecînd e pus în lumină comicul noii isprăvnicese

1) N. Petrașcu, o. c., p. 201.

2) Virnav-Liteanu, *Scrierile teatrale ale lui Alecsandri în Convorbiri Literare*, IX, p. 389.

3) *Chirița în Iași* sau *Două fete ș'o neneacă*, comedie cu cîntece, în 3 acte.

4) Act. II, sc. 2.

5) Comedie cu cîntece, în 2 acte.

care vrea să „sperie“ lumea întregă prin vaza ce i-o dă situația de curind ciștigată. Cucoana Chirița are ambiția să-și ție rangul; pretențiile ei la etichetă și aspirațiile ei la eleganță vor crește, în timp ce contrastul între ținta urmărită de dinsa și felul ei real de a fi, va deștepta risul la fiecare moment.

Acest rol de „bădăranță boerită“ îl joacă eroina noastră și în vodevilul *Cucoana Chirița în voiaj*; elementele de farsă, care fac să degenereze în acest „cinticel comic“ multe din trăsăturile de caracter ce le cunoaștem, predominesc în *Cucoana Chirița în balon* (1874),¹⁾ în care aproape numai numele și înfățișarea fizică mai reamintesc personajul arătat pentru întâia dată publicului cu douăzeci și doi de ani mai înainte și care s'a schimbat după intențiile succesive ale autorului.

Primul gând al lui Alecsandri aducând pe scenă pe Cucoana Chirița fusese același ca al lui Negruți, într'un portret celebru,²⁾ sau al lui Kogălniceanu cind schițase *Fiziologia provincialului* (1843):³⁾ ridiculizarea provincialului ce vine în capitală.

Tinerii noștri scriitori romantici care arătau atita predilecție pentru această temă⁴⁾ nu se șiau, cind o tratau, să recurgă și la modelele franceze clasice. Literatura franceză din secolul al XVII-lea și din secolul al XVIII-lea e bogată⁵⁾ în satire ca *Le festin ridicule* al lui Boileau; în comedii ca *Monsieur de Pourceaugnac* al lui Molière, „gentilhomme limousin de bon lieu“ care suferă tot felul de pățanii comice la Paris, unde venise să se însoare; în nuvele ca *Le comte de Boursoüfle* al lui Voltaire; în portrete ca cele din *Caracterele* lui La Bruyère⁶⁾, în care sînt zugrăvite candoarea de spirit, vulgaritatea gusturilor și a vorbirii, infumurarea și exteriorul grotesc al provincialului și în special al „boerului ținutaș“, cum va scrie Negruți cîtînd un echivalent românesc pentru „gentilhomme campagnard“.

1) „Farsă de carnaval“ în vol. IV al *Operele complete* ale lui Alecsandri, din editura „Minerva“, București, 1905.

2) Serisoare IX, Martie 1840.

3) N. Iorga, *Istoria literaturii romînești în veacul al XIX-lea*, București, 1908: II, 98.—Succesul studiului analitic al lui Honoré de Balzac *La Physiologie du mariage* (1830) dase naștere în Franța la numeroase „fiziologii“ a tot felul de tipuri și tot felul de instituții. Pe la 1840 editorii Aubert și Lavigne publicară o colecție de „fiziologii“: *Physiologie de l'employé* par H. de Balzac, *Physiologie de l'homme marié* par Paul de Koek etc.. De notat e *Physiologie du provincial à Paris* par Pierre Durand, dessins par Gavarni (1841).

4) Iorga, *op. cit.*, III, 141.

5) Cf. Pierre de Vaissière, *Gentilshommes campagnards de l'ancienne France*, Paris, Perrin, 1904, p. 261 și urm.

6) Negruți dezvoltînd ideea că „provincialul e evghenis din cap pînă'n picioare“, își amintește că La Bruyère a zis: „Le noble de province... répète dix fois le jour qu'il est gentilhomme, traite les fourrures et les mortiers (semnele distinctive ale magistraturii, „noblesse de robe“) de bourgeoisie, occupé toute sa vie de ses parchemins et de ses titres qu'il ne changeroit pas contre les masses d'un chancelier (*Caractères*, éd. des Gds. Ecrivains de la France, II, 61).

Ceia ce urmărise așa dar Alecsandri în comedia lui din 1850 fusese să ridă de provinciala care „cum amurgește“ se duce la balul unde lumea „se adună de abea pe la nouă ceasuri“, care regretă că n'a adus la serate fețe de perină să le umple cu cofeturi și care se împodobeste „cu o rochie de catife roșie“ și cu „un turluban cu pene stacojii“ ce-i dau aerul de a fi costumată pentru carnaval.¹⁾

Ceia ce mai urmărise era să pună în lumină credulitatea și naivitatea ei, expunând pățaniile sale la Iași, pe atunci capitală, orașul plăcerilor, al petrecerilor și al ispitelor de tot felul și prin urmare teatru de operație al șireților ce trăesc exploa- tînd pe naivi.

* * *

Comedia lui Picard²⁾ *Les Provinciaux à Paris*,³⁾ scrisă cu astfel de intenții, oferi lui Alecsandri cadrul general al acțiunii din *Chirița în Iași*, personajii ale căror ridicole le va atribui eroinei sale comice, incidente pe care ușor le va localiza.

Gaulard, proprietar bogat, a cărui stare a mai crescut de pe urma unei moșteniri, sosește la Paris cu fiul său Georges și cu fiica sa Fanchette, cu gândul să-i căsătorească în lumea mare. De oarece în otelul unde a tras se laudă cu averea sa, doi cavaleri de industrie, doi „pollogari“ ar zice Alecsandri, Dorval și Launay, care se fălesc, unul cu neamurile de prin ministere, cellalt cu relațiile ce-l leagă cu societatea aristocratică din Faubourg St. Germain, îi oferă serviciile lor.

Ați recunoscut pe Bondici și Pungescu care se prezintă Cucoanei Chirița, întroenită la bariera Păcurarilor din Iași cu Aristița și Calipsița, „duducile“ ei. Bondici se laudă că va dojeni pe vărul său, „care ține poștile“, că a pus cai așa de proști la dispoziția soției „banului Grigore ot Birzoeni“, se va da de agă și va trece pe tovarășul său de pungășii drept spătar; amindoi vor oferi brațul, „damuazelelor“, spre a le duce la gazdă, în timp ce naiva noastră provincială se arată încîntată că va putea prinde gîneri „doi cuconași așa de treabă“.

Dorval și Launay din comedia lui Picard urmăresc același scop pe care se feresc să-l destăinuească-unul altuia, căci, conțrar „coțcarilor“ lui Alecsandri, conțrații lor francezi operează fiecare pe seama lui. Dorval ar vrea să-l incurce pe Gaulard în afaceri bănești, cerindu-i pe fiica sa în căsătorie; Launay să-l ademenească să-i dea mina Fanchettei; iar o aventurieră, marchiza de Vercour, să se mărite cu Georges. Alecsandri care schimbă puțin situația—cei doi frați de „matrapazlicuri“ caută

1) Act. II, sc. 1 și act. III, sc. 2 și 7.

2) Louis Benoît Picard, 1769—1828.

3) Comédie en 4 actes et en prose, Paris, Huet et Charron, an. X (1802), reimprimată în *Théâtre de Picard*, éd. Fournier, Paris, Garnier frères, fără dată.

sa ia cele două fete ale provincialei, aventuriera e înlăturată —și aduce aminte până și de dialogul originalului francez, de exclamațiile personajilor din textul ce l-a avut sub ochi.

—Une héritière de trois cent mille livres, își zice Dorval, cind află dela Gaulard la cit se urcă zestrea Fanchettei, comme cela arrondirait ma fortune!

—Une dot de cent mille écus, șoptește Launay și dinsul în parte, ah! que ne suis-je encore dans les affaires!

Tot așa scotocind în besacteaua Chiriței și dînd de foaea de zestre a fetelor ei, Pungescu strigă:

—1500 galbini . . . . ișala . . . mașala . . . m'am făcut chiabur! . . . . cu 1500 galbini capital, îmi fac stare. 1)

Comedia lui Picard se sfîrșește prin demascarea aventurierilor. Gaulard și ai săi allă cu uimire că marchiza de Vercour a avut un trecut furtunos și că e fata unui marchidan din mahalaua St. Marcel; că Launay care fusese valetul lui Dorval își părăsise stăpînul pentru a putea mai ușor prinde pe Fanchette în mrejele sale, că Dorval e ruinat și are apucături rele. 2)

Tot astfel comedia lui Alecsandri se termină prin arestarea de cătră serdarul Cuculeț, directorul agiei, a celor doi „coșcari“ care înșeală lumea cu cărți măsluite.

În *Les Provinciaux à Paris*, un om de treabă, muzicantul Lambert, observînd naivitatea și încrederea lesnicioasă pe care o arată Gaulard celui dinlău venit, își ia sarcina să-i deschidă ochii asupra urmărilor purtării sale. Provincialii noștri au fost poțiti la masă de noii și interesații lor prieteni.

—Vous, connaissez donc déjà ces personnes! îi întreabă cu mirare Lambert. —Eh mon Dieu, non! c'est charmant, răspunde fără păsare Gaulard. Ce n'est qu'à Paris qu'on fait si vite connaissance!

Rolul lui Lambert îl ține în comedia lui Alecsandri văduva Afin. La bariera dela Păcurari, unde s'a troenit trăsura Chiriței, întilnește pe prietina sa din provincie și află că „duducile“ ei au pornit-o pe șosea „la brațetă cu doi cavaleri, aga Bondicescu și spătarul Pungescovici“.

- Dar îi cunoșteai mai de mult? întreabă văduva Afin. *Chirița*. — Ba cit hăciu! . . . Mi-o eșit în drum să mi dee agiutor, că nu știi, soro, ce-am pățit? . . . m'am troenit!

1) Act. I, sc. 6.

2) Alecsandri a evitat neverosimilitatea faptului că Launay, fără știerea stăpînului său, dela care a plecat, face curte în același timp cași dinsul, aceleeași persoane. Lacheul curtezan e la Picard o amintire din comedia lui Molière, *Les Précieuses ridicules*; admitem mai lesne că pretențioasele Cathos și Madelon s'au arătat încîntate de curtea ce le-o fac lacheii Jodelot și Mascarille, căci stăpînii lor îi îmbrăcaseră într'adins în haine de gentilomi și-i trimiseseră la cele două „pecques provinciales“ ca să-și răz-bune de felul disprețuitor cum fuseseră primiți.

Afin. — Apoi bine, cucoană Chiriță, se poate să-ți lași copilele pe mîna unor necunoscuți?... Cine știe ce berbanți? ¹⁾

În comedia lui Picard provincialii se distrează la Paris cu spectacolul pe care li-l dă cu lanterna magică, Jérôme, însoțind prezintarea figurilor sale de comentarii asemenea cu ale lui Ion Păpușariul din cunoscutul „cînticel comic“ al lui Alecsandri. Gaulard și copiii lui văd înșelătoriile de pe urma cărora trăesc atîția Parizieni, cursele ce le întind naivilor pentru a-i desbrăca de bani, și totuși nu trag nici o învățătură, nerecunoscîndu-se în unele din personagiile ce au defilat înaintea lor.

Nu tot așa procedează Alecsandri care împrumută, ce e drept, lui Picard ideea de a infățișa provincialilor un tablou al vieții și întimplărilor lor în capitală. Chirița cu Aristița și Calipsița a văzut jucîndu-se la teatru *Două fete ș'o neneacă* și s'a supărat bîgînd de seamă că „autorul“ s'a legat de dînsa, arătînd cum s'a troenit în Păcurari, cum se vîpșește cînd se duce la bal și cum „se chinuște să-și mărite fetele la Iași“. ²⁾

Satira, foarte vie și în *Chirița în provincie*, e mai puțin limpede decît în piesa precedență, în ce privește obiectul pe care-l vizează. Se vede totuși că două au fost intențiile lui Alecsandri, nedeslușite în chiar mîntea lui, cînd a compus această comedie. A vrut să ridiculizeze pe femeia din provincie care, fiindcă a petrecut „cașlegile“ în capitală, are pretenția de a ști care-s obiceiurile, vorbirea, tonul lumii elegante și vrea să le introducă la țară. Alecsandri a mai dorit—intenție mai precisă, căci în vederea realizării ei sînt scrise cele mai multe din scenele piesei—să ne facă să rîdem de femeia care, înalțată într'o situație pentru care nu era pregătită, păstrează firea și apucăturile ei vulgare, ce fac un contrast comic cu rangul ei cel nou și rolul pe care vanitatea ei umflată vrea să-l joace.

Această ambiguitate de intenții—de care autorul, desigur, nu și-a dat seamă, nedeslușindu-și chiar sie-și ce vroia să facă—a adus după sine oarecare confuzie în trăsăturile morale ale eroinei comediei.

La comtesse d'Escarbagnas a lui Molière a servit lui Alecsandri pentru realizarea primei din intențiile sale.

După o petrecere de două luni la Paris, contesa d'Escarbagnas, „avec son perpétuel entêtement de qualité“, s'a întors la Angoulême „plus achevée qu'elle n'était. L'approche de l'air de la Cour a donné à son ridicule de nouveaux agréments et sa sottise tous les jours ne fait que croître et embellir“. Ea desprețuște „les petites villes“, căci „on n'y sait point du tout son monde“, și duce dorul Parisului, precum Chiriței, în tirgul unde

1) Act. I; sc. 5. Cf. și act. II, sc. 2. Chirița destăinuște prietenei sale că-și dă fetele după Bondiei și Pungescu, iar văduva Afin îi răspunde: „Da' n'ai cercetat... ce sînt?... de unde-s? ce stare au? „Chirița... Ce atîta cercetare cînd una-i agă și cel-lalt spătar“.

2) Act. III, sc. 7.—„E chiar piesa ei“, zice serdarul Cuculeț, act. III, sc. 5.

bărbatul său șade ca ispravnic, îi vine „ipohondrie“ și vrea „să plece să se mai răcorească, căci s'a uscat în provincie“. Contesa d'Escarbagnas se ține de toți să le dea lecții de politețe, după cum Chirița își bate capul să-l „mai cioplească“ și să-l „mai chilească“ pe bietul Birzoiu, bărbatul ei. Contesa d'Escarbagnas își ocărește mereu slugile vrind să le deprindă cu eticheta ce a observat-o „dans le beau monde“. Chirița le va îmbrăca în livrele strimte și le va cere să-i prezinte scrisorile cu un ceremonial deosebit.

Scenele (VIII—X) din comedia franceză unde contesa refuză să primească un pahar de apă, fiindcă servitoarea nu i l-a adus pe un taler, au fost transpuse de Alecsandri în piesa sa.

La comtesse à Andrée. (qui apporte un verre d'eau).— Allez, impertinente: je bois avec une soucoupe. Je vous dis que vous m'alliez quérir une soucoupe pour boire.

Andrée.— Criquet, qu'est ce qu'une soucoupe?

Dar nici feciorul Criquet nu știe ce-i „une soucoupe“.

La comtesse.— Apprenez que c'est une assiette sur laquelle on met le verre.

Servitoarea se întoarce cu paharul de apă și cu farfuria, pusă... de-asupra paharului.

La comtesse.— Eh bien! vous ai je dit comme cela, tête de boeuf? C'est dessous qu'il faut mettre l'assiette.

Andrée.— Cela est bien aisé.

(Andrée casse le verre en le posant sur l'assiette).

La comtesse.— Mais voyez cette maladroite, cette bouvière, cette butorde.

Aceleași pretenții de etichetă le găsim la Cucoana Chirița, insoțite de aceeași iritație de a nu fi pricepută de servitorii ei, de aceeași minie care izbucnește în grosolane insulte.

Ion îi aduce un răvaș grabnic dela Iași.

Chirița.— Grabnic?... adă... (vrea să iee răvașul și se oprește). Da așa s'aduce răvașul, măi oblojiture?

Ion.— Apoi cum?

Chirița.— Cum?... Nu ți-am spus c'acum îi moda să s'aducă răvașele pe talgere?... Ha?...

Ion.— Da unde se găsec eu talgere, cucoană?... că nu-s sofragiu.

Chirița.— Du-te sus la jupineasa de cere un talger ș'un șervet.

Ion.— (Viind din casă și aducind răvașul acoperit sub șervet și sub talger).— Cucoană... iacă răvașul de modă.

Chirița.— Adă-l încoace... (Căutind în talger). Unde-i că nu-l văd în talger?...

Ion.— Cred și eu dacă-i dedesupt.

Chirița.—(Ridicînd talgerul). Dedesupt?... Așa te-am învățat eu?... Nu-i nici sub talger... Ce-ai făcut răvașul, tontule?

Ion.—Decl!... se face că nu știe... îi sub șervet... ca de modă... Nu mi-ai spus?

Chirița.—Sub șervet?... (Azvirle șervetul și găsește răvașul în palma lui Ion). Bată-te cucu, mangositule... Ean vedeți, mă rog, c'o făcut cu totul din potrivă. 1)

După cum contesa d'Escarbagnas ține în casă un preceptor pentru fiul ei, „monsieur le comte“, tot așa cucoana Chirița are un dascăl pentru Guliță. Scena în care contesa pune pe „monsieur Bobinet“ să supue la un examen de latinește pe odrasla ei, corespunde unei scene din piesa rominească. 2)

Alecsandri a lăsat însă la o parte echivocul scabros din originalul său, îmbibat de spiritul „gaulois“, 3) iubitor de jocuri de cuvinte indecente, și a terminat examenul lui Guliță, nu printr'o glumă necuviincioasă, dar prin hazul pe care-l deșteaptă exclamația lui „monsieur Șarl“, *Gogomanilion va!*—turnată în calupul de care se folosește Guliță pentru vocabularul său franco-romin.

Actul întâiu din *Chirița în provincie* constă dintr'un șir mai mult decît dintr'o succesiune de scene. În ultimele numai se innoadă foarte slab intriga, a cărei deslegare va ține întreg actul al doilea și a cărei țesătură e împrumutată din franțuzește.

Luluța, în urma morții văduvei Afin, personagiu cunoscut din comedia precedentă a lui Alecsandri, e crescută de mătușa sa Chirița, care rivnește zestrea ei pentru Guliță. Pentru a scăpa de o căsătorie uricioasă, Luluța se prefăce că are toane, „istericale“ cum le numește cu eleganță mătușa ei. O întîlnire cu Leonaș, prietenul ei din copilărie, care venea s'o vadă la Birzoeni și care e alungat de Chirița, o întărește în hotărîrea de a nu lua pe prostul ei de văr.

Actul al doilea e plin cu scenele de nebunie prefăcută a Luluței și cu fetele pe care Leonaș, ca să-și răzbune c'a fost izgonit, le joacă Chiriței și lui Birzoiu. Travestit în ofițer, face curte Chiriței și capătă, în urma unor declarații infocate, portretul ei. Imbrăcat în costum de brișcar, mituește pe noul ispravnic, oferindu-i plocon faimosul curcan pe care administrații îl cumpără cu o carboavă dela logofătul curții, cînd au nevoie de serviciile părintelui ținutului și nu s'au învrednicit să-i aducă un peșceș mai de seamă. Deghizat în actriță, intră în salonul unde se dă o petrecere pentru logodna lui Guliță și a Luluței. Logodnica fără voe, înțeleasă cu dînsul, se prefăce că a apucat o din nou nebunia și cere să facă schimburi de inele cu actrița.

1) Actul I, sc. 4—5.

2) Act. I, sc. 3.

3) Printre imitatorii lui Molière, Alecsandri se aseamănă în această privință cu comicul spaniol Moratino, care și el se ferește de indecența spiritului „gaulois“ (Cf. F. Vézinet, *Moratino et Molière in Revue d'hist. littéraire de la France*, avril—juin 1908).

Chirița consimte la acest capriciu, dar Leonaș îi desvăluie îndată apoi înșelătoria lui, silind-o să tacă ca să nu dea pe față slăbiciunea ce i-a arătat-o oferindu-i portretul, când se deghizase în ofițer. Birzoiu, a cărui demisie Leonaș a adus-o din Iași, tace și el de frică să nu se afle istoria curcanului, iar Guliță refuză duélul la care fără chibzuință provocase pe rivalul său și cu multă cuminenție îi cedează logodnica.

Acest mănunchiu de incidente vine de-adreptul din *La Fausse Agnès* (1736), a lui Destouches ¹⁾.

Angélique iubește pe tânărul Léandre cu care făcuse cunoștință la Paris și nu vrea să se mărite cu Des Mazures, pe care i-l impune mama ei, baroana de Vieuxbois. Des Mazures, alt exemplar de „boer ținutaș” ridiculizat de comedia franceză din epoca clasică, e „un provincial très fat qui... s'est mis en tête qu'une fille n'a de mérite, qu'autant qu'elle a de science et d'esprit”. Ca să-l desguste de însurătoarea aceasta, Angélique, care e spirituală și fată cu carte, se preface că e stupidă și simulează că are toane, „des vapeurs”. În crizele ei vroite se aruncă cu o sabie asupra lui Des Mazures, care fuge îngrozit, întocmai cum Luluța se repede la Guliță sperându-l că-l slșișie și-l mușcă.²⁾ Toate aceste „feste” le pușese la cale falșa ingenuă „la fausse Agnès”, împreună cu Léandre, care venise după îndrăgostita lui în provincie, și, deghizat în grădinar, intrase, luându-și numele de Nicolas, în serviciul baronului de Vieuxbois, tatăl Angelicăi.

Băiat chipeș, Léandre-Nicolas place stăpinei sale care găsește „qu'il n'est pas mal bâti”, „qu'il a les yeux vifs et le regard touchant”, și-i face curte, precum Leonaș, cu mustăți false și în uniformă de ofițer, declară Chiriței o dragoste inflăcărată.³⁾ Cași Chirița, la sfârșitul comediei, baroana de Vieuxbois se rușinează că a fost păcilită și-i dă voe Angelicăi să ia de bărbat pe tânărul pe care-l iubește.

1) Philippe Néricault Destouches, 1680—1754.—Comedia în cinci acte și în proză din care s'a inspirat Alecsandri e retipărită în *Théâtre choisi de Destouches, nouv. édit. par Ed. Thierry*, Paris, Laplace, Sanchez et Co. (Garnier frères), 1884.

2) *La fausse Agnès*, act. III, sc. 1. *Angélique*.—Je vais feindre, en sa présence (*la présence de des Mazures*) et devant toute la compagnie, que le désespoir où je suis d'être forcée de l'épouser, me donne des vapeurs noires et me fait devenir folle.—Cf. *Chirița în provincie*, act. II, sc. 6. *Luluța*.—Eu?... astfel primesc de bine (*să fiu logodită cu Guliță*) că de două luni de zile de când i-am aflat planul, mă fac din vreme în vreme că am toane de nebunie... pentru ca să le joc o festă de cele frumoase chiar la logodnă”.

3) Alecsandri a mărit numărul travestimentelor sub care Leonaș apare în casa Chiriței, poate sub influența *Bărbierului din Sevilla* al lui Beaumarchais. Ca să vadă pe Rosine, păzită de Bartolo, contele de Almaviva se deghizează întâiu în ofițer, apoi în profesor de muzică. Înșelătoria cu ajutorul căreia Leonaș ia pe Luluța se poate să fie inspirată de felul cum Almaviva înșeală pe Bartolo și pe notar (ofițerul de atunci al stării civile) ca să ia pe Rosine. Bartolo cași Birzoiu tace de frică să nu să dea în vileag acetele lui necinstite.

II.

Cucoana Chirița și Madame Angot. Cîteva note originale ale lui Alecsandri.

În această țesetură de incidente al căror comic cam copilăresc ți place în chip vădit lui Alecsandri, apare în plină lumină portretul caricatural al Chiriței, care se înfățișează cu ridicole ce nu le arătase în prima comedie și nici măcar în primele scene ale acestei piese.

Cucoana Chirița, care a trimis pe Birzoiu în Capitală să lupte pentru a dobîndi isprăvnicia ținutului, și-a văzut dorința izbindită. Vanitatea ei cînd află că „s'a isprăvnicit“ a ajuns la culme: are să pornească la tirg cu „o ceată de jăndari,“ are să plece în străinătate înscriindu-se în pașaport „baroana Chirița“, are „să sperie“ pe Nemți... În afară de iubirea de măriri, de titluri și de decor, vanitatea ei se mai manifestează în alt chip. Această nevastă de boerinaș ¹⁾ are ambiția să nu pară ne la locul ei în situația nouă la care a fost înălțată; de aceea ia tonul, copiază modele, imitează vorbirea și apucăturile cucoanelor din lumea mare, ceia ce provoacă un contrast perpetuu și rizibil cu firea ei comună și simplă, cu educația ei sumară, cu aplecările ei vulgare.

Comedia franceză din timpul Revoluției și a Imperiului oferă lui Alecsandri tipul pe care-l întîlnise și în societatea noastră de pe vreme, negreșit cu alte nuanțe și cu alte particularități.

Evenimentele Marii Revoluții, speculațiile îndrăznețe la Bursă, agiotagiul scandalos, afacerile necurate prefăcuseră adinec societatea franceză, coborînd pe unii și suind cu repeziciune pe alții din sărăcia și umilința din ajun la bogăție și la situații strălucite. După regimul cel aspru al Terorii, libertatea din timpul Directoratului îngădui autorilor comici să-și exercite după voe fantezia și verva lor, care izbucni, după o prea îndelungată înăbușire, în zugrăvirea bufonă a parvențiilor, mai numeroși atunci ca oricînd.

„Madame Angot“ își făcu în acest moment apariția: „caricatură mușcătoare a îmbogățitorilor de curînd... copie cu trăsăturile strîmbate dar totuși pline de viață a unei aristocrații proaspăt eșită de sub teasc“ ²⁾

Creatorul acestui tip e „cetățeanul“ Antoine François Eve, cunoscut mai ales sub numele de Maillot (1747—1814), autor de

1) Cucoana Chirița aparține micii boerimi. Starea ei financiară e modestă; celor două fete nu le dă la fiecare decît 1500 galbeni zestre. Boerii cei mari i-a zugrăvit Alecsandri în *Boerii și Ciocoi*, în prințesa din *Concina*, în Radu și Ștefan Movilă din *Gînerile lui Hagi Petru*, etc..

2) G. Desnoiresterres, *La comédie satirique au XVIII-e s-e*, Paris, Perrin, 1885, p. 435.— Cf. și N. Brazier, *Chronique des petits théâtres de Paris*, II, p. 197.— Ch. Lenient, *La comédie en France au XVIII-e s-e*, Paris, Hachette, 1888, II, p. 437—438.

opere, de drame și de comedii din care numai cele asupra lui Madame Angot tac să se mai vorbească azi de dinsul.

Madame Angot ou la poissarde parvenue, comedie în două acte, 1) reprezentată în 1796 la Paris, avu un succes așa de mare, încit autorul mai dete, în 1797, o comedie într'un act: *Le mariage de Nanon ou la suite de M-me Angot*; în 1799 o altă comedie în două acte: *Le repentir de M-me Angot*; în sfârșit, în 1803: *Les dernières folies de M-me Angot*. 2)

Popularitatea personajului pe care Maillot îl chemase la viață ademni și pe alți autori comici, doritori de succes. Unul din foștii secretari ai lui Buffon, un autor comic fecund, *Jean d'Aude* (1755—1841) compuse *M-me Angot au Sérail de Constantinople*, 3) ale cărei două sute de reprezentații succesive în 1800, la teatrul dela Ambigu, nu stoviră curiozitatea Parisienilor 4); dinșii alergară și în 1803, la teatrul dela Porte St. Martin, să aplaude farsa în trei acte *Madame Angot au Malabar ou la nouvelle veuve*, 5) tot a lui Aude.

Aceste comedii scrise fără altă pretenție decit să facă publicul să ridă de un tip creat de împrejurările contimporane, deteră lui Alecsandri modelul unui caracter comic ce avea reprezentanți și în societatea noastră.

Din aceste comedii mai luă Alecsandri ideea de a infățișa personajul său în mai multe piese pentru a arăta în situații diferite aspectele grotești ale firii eroinei sale. În special Aude, care dusese pe Madame Angot în Sérailul din Constantinopol și pe coasta Indiei pentru a da mai bine la iveală, în cadrul unor întâmplări bufone, într'un mediu cu totul neobișnuit pentru dinsa, vanitatea ei de negustoreasă înstărită, îi inspiră lui Alecsandri gândul să ducă pe fosta sa isprăvniceasă, care a păstrat pretențiile ei de „baroană“, departe de țara ei, și, punind-o să-și povestească nostima ei odisee, să facă să răsară și mai bine ridicolele ei. 6)

1) Retipărită de Louis Moland în *Théâtre de la Révolution*, Paris, Garnier frères, 1877.

2) N'am putut găsi în bibliotecile din Paris această din urmă comedie. Așa dar unele elemente de care poate s'a folosit Alecsandri mi-au scăpat.

3) Autorul îi dă titlul de „drame, tragédie, farses, pantomime en trois actes“.

4) V. Prologul din *La critique de M-me Angot au Sérail*, pièce en 1 acte par Aude, Paris, 1817.

5) În colaborare cu L. Lion, Paris, Fages, 803.—Autorii numesc piesa lor „melo-tragi-parade“. Maurice Albert în *Les théâtres des Boulevards (1789—1848)*, Paris, Soc. franç. d'imprimerie et de librairie, 1902, p. 166, mai citează, fără nume de autor: *M-me Angot ou le mariage à la court-paille* și o altă piesă *Joseph ou la fuite tragique de M-me Angot* par Favart fils et V. Mulot, bagatelle morale mêlée de chants.

6) În prefața la *M-me Angot au Malabar*, autorii promiteau că vor infățișa pe M-me Angot întoarsă acasă și povestind peripețiile călătoriei sale. Așa a făcut Alecsandri în *Cucoana Chirița în voiaj* (în realitate: „înapoiată din voiaj“).—Întimplările Chiriței în străinătate fură arătate și de Millo în *Chirița la expoziția dela Viena* (cf. Iorga, o. c., III, p. 318).

Un vodevil într'un act, tot al lui Aude, *Madame Angot dans son ballon*,¹⁾ fu probabil punctul de plecare al „farsei de carnaval” *Cucoana Chirița în balon*, scrisă intradins în 1874 pentru beneficiul lui Millo, creatorul rolului Chiriței.

În momentul acesta opera bufă a lui Charles Lecocq *La fille de M-me Angot*²⁾ atrăsese din nou privirile ironice ale publicului asupra eroinei ce desfătase generațiile dela începutul veacului și-i adusese aminte lui Alecsandri de repertoriul cel-ajutase să dca făptură unuia din personagiile care contribuiseră mai mult la stabilirea reputației sale dramatice. El „se legă” —cum se exprimă singur³⁾—iar de Chirița, după cum confracții săi francezi aduseră iarăși vorba pe scenă de veselele întâmplări ale lui M-me Angot.⁴⁾

În lucrarea sa asupra *Istoriei universale a teatrului* Alphonse Royer, care, desigur, avusese, pentru a schița starea literaturii dramatice la noi, în 1875, note puse la dispoziția lui de un compatriot al nostru, a indicat în treacăt asemănarea dintre *Cucoana Chirița* și *M-me Angot*.

„Dans trois pièces consécutives, il (Alecsandri) mit en scène une femme ridicule qui personnifiait la bourgeoisie enrichie, sous le nom de *Madame Kiritsa*, espèce de *Madame Angot* moldo-valaque : *M-me Kiritsa à Jassy*, *M-me Kiritsa en province* ; *M-me Kiritsa retour de Paris*.”⁵⁾

Să ne oprim cu mai multă stăruință înaintea acestor două

1) Vodevilul acesta scris de Aude în colaborare cu d-na Belfort n'a fost imprimat (cf. *Biogr. univ. de Michaud*, Paris, 1858, artic. lui Ph. Chasles asupra lui Aude), dar a fost jucat cu un an înainte de 1800, data reprezentării piesei *M-me Angot au Sérail de Constantinople*. În sc. 6 din act. I Julie întreabă pe M-me Angot, cu care se ceartă, cum a venit la Constantinopol: „Est-ce par le coche d'Auxerre ou le ballon de Rugiéri, ous-que tu montas l'an passé, qu'on crut voir dans les environs une grenouille au firmament”.—Deși nu fu imprimată, piesa continuă să facă parte din repertoriul asupra lui M-me Angot. De aceea în opera bufă *La fille de M-me Angot* de Clairville, Siraudin și Koning, muzica de Ch. Lecocq, 1872, unul din cuplete face aluzie la această ascensiune:

En ballon elle monte
La voilà dans les airs... .

De altfel ideea de a sui pe comica sa eroină în balon, Alecsandri ar fi putut-o întîlni și în mulțimea de vodeviluri apărute la Paris, în momentul primelor ascensiuni ale lui Montgolfier (1784): *Le ballon*; *L'Amour dans le Globe*, etc. (cf. Desnoiresterres, o. c., p. 248—249).

2) Reprezentată întâia oară la Bruxelles, în Decembrie 1872; la Paris în Februarie 1873.

3) *Scrisori* ale lui Alecsandri (publ. de Il. Chendi și E. Carcalechi, București, Sococ, 1904). V. scrisoarea LVII către I. Negruzzi, Mircești, 16 Octombrie 1874.

4) Amédée de Jallais, *M-me Angot et ses demoiselles*, fantaisie musicale en 1 acte, Paris, Michel Lévy, 1873.—Robert le Minihiy de la Villehervé, musique de Léon Valentin, *M-me Angot à Constantinople*, opéra bouffe en 3 actes, Le Havre, 1874.

5) *Histoire univ. du théâtre*.—*Hist. du théâtre contemporain en France et à l'étranger (1800—1875)*, Paris, Ollendorf, 1878, T. II, p. 391.

personagii; să examinăm care din trăsăturile fizice și morale ale originalului francez le reproduce tipul moldovenesc al lui Alecsandri, care nu personifică „burghezia instărită“, cum socotește Royer, dar mica boerime rivnind să fie egala boerimii mari; să ne întrebăm apoi în ce fizionomia ei se aseamănă cu înfățișarea negustoresei parvenite din Paris.

Desigur, ceia ce făcea ca publicul să ridă de cum vedea pe scenă pe M-me Angot sau pe Cucoana Chirița era voluminoasa lor persoană. „On ne craint pas sa corporance, zice Julie, în limbajul dela hală, despre M-me Angot, care se ceartă cu dînsa și e gata să se încadre, quoiqu'al pèse six cents trois, on en fait sauter de pus lourdes“ ¹⁾

Chirițoiaia-i sprincenată Și ca un balon umflată

Așa se zugrăvește ea singură în cupletele ce încheie monologul în care ne povestește întâmplările călătoriei ei „înăuntru“. În paginile în care caricatura nu e împinsă până la neverosimilitate, Chirița nu-și ride singura de dînsa și, în loc să se compare cu „un zdragon“, se crede ușoară și se aseamănă cu o pană. Așa cînd la țară sare depe cal în brațele lui „Monsiu Șarl“.—„Christi, ușuric ca un pan, *merci*“, protestează francezul, ²⁾ care în sinea lui va mai face reflecții de același fel cînd Chirița îi pomenește de noroiul în care era să se înnece la Iași: „Ah bah ! un tonneau... ça flotte toujours“, sau cînd cu grații greoaie joacă „cancanul“: „Elle danse comme un ours blanc“. ³⁾

Dela început de altfel M-me Angot prin corpolența ei comică a oprit privirile lui Alecsandri, căci chiar în prima sa comedie ne arată pe Chirița voinică, grasă și groasă și pentru a provoca un efect cam de felul celui indicat mai sus, mindrindu-se cu mlădierea unei talii cu o circumferință de mai bine de un metru. ⁴⁾

De altfel rolul Chiriței era jucat de un bărbat, de Millo, care-și creă o reputație strălucită pentru chipul cum întrupă acest personagiu, precum la Paris actorul Corsse Labenette ajuns vestit prin talentul cu care juca rolul lui M-me Angot în piesele lui Maillot și Aude.

Trupeșă și greoaie, Chirița, printr'un contrast de al cărui efect comic își daseră mai înainte seamă creatorii lui M-me An-

1) *M-me Angot au Sérail de Constantinople*, act. I, sc. 6.—„Six cent trois“ adică „six cent trois livres“, 301 kilograme și jumătate. În minia ei, Julie exagerează.

2) *Chirița în provincie*, act. I, sc. 3.

3) *Idem*, act. II, sc. 16 și 17.

4) *Chirița în Iași*, act. III, sc. 3.

got, intră zburdalnic pe scenă, ¹⁾ o colindă repede, vorbește cu volubilitate și gesticulează mult. Cași M-me Angot care e „forte en gueule” dar și „pas bégueule”, ²⁾ care înveselește lumea cu „cette grosse gaité qu'elle tient de son père”, ³⁾ Chiriței nu i-a tors nimeni pe limbă și nu-i strici lesne voioșia care se răsufală foarte slobod.

Cași negustorița îmbogățită dela hala din Paris, Cucoana Chirița intră repede în vorbă cu oricine, e familiară cu toată lumea, destăinuște cu limbuție cunoșcuților de un ceas păsurile sale, îi pune în curent cu întâmplările gospodăriei ei, cu treburile ce le are acum, cu gândurile ce le are pentru viitor.

Două trăsături caracterizează mai ales sufletește personagiile noastre: credulitatea lor extremă și vanitatea lor de a părea femei cu gusturi alese, aparținând societății înalte cu care vor să se încuscrească:

M-me Angot este „entêtée pour la noblesse”; ambiția ei de a intra în lumea mare „l'emporte sur tout sentiment”; ea nu vrea cu nici un chip „qu'on ressemble à des petites gens” și ține mereu să ia „le grand ton”. ⁴⁾ Aceste caracterizări ale personajului lui Maillot și Aude se potrivesc de minune și celui al lui Alecsandri.

Credulitatea și vanitatea de care a fost vorba sînt însă uneori și însușirile cu care provincialii ne sînt înfățișați în teatru și în literatură în genere. Astfel Gaulard din comedia *Les Provinciaux à Paris* vrea și dînsul să-și dea copiii după persoane din lumea mare și e lesne înșelat de o aventurieră și de niște cavaleri de industrie. Credulitatea și vanitatea lui M-me Angot cași a Chiriței posedă câteva note particulare, care disting personagiile noastre de altele și care-s o nouă dovadă de înrudirea lor.

„Festa” pe care Leonaș, deghizat în ofițer, i-o joacă Chiriței, curtenind-o și obținînd astfel un portret cu ajutorul căruia va dobîndi consimțimîntul ei pentru a se logodi cu Luluța; pățania pe care Chirița în drumul de fier spre Viena o frage dela baronul „ghiduș și nostim” care s'apleacă s'o sărute sub un tunel și apoi, la întăia stație, dispare... cu săcușorul ei cu bani, sînt de același soi cu mistificările a căror victimă e Madame Angot. La Constantinopol niște mucaliși o fac să creadă că se află în fața sultanului, care moare după dînsa; altă dată un Francez, prefăcîndu-se că e Indian și că o iubește, celebrează, spre a-și distra prietenii, o ceremonie grotescă pe care M-me Angot o ia drept nuntă ținută după legea turcească. ⁵⁾ Slăbiciu-

1) Cf. *Cucoana Chirița în voiaj*.

2) Din cupletele deja citate din *La fille de M-me Angot*.

3) *Le repentir de M-me Angot*.

4) *M-me Angot ou la poissarde parvenue*, act. I, sc. 1, 6 și 14; act. II, sc. 4.—cf. și *Le repentir de M-me Angot*, pag. 11, din edit. din 1797, M-me Angot nu mai vrea „sentir le petit monde”.

5) *M-me Angot au Malabar*, act. II, sc. 1: „Toujours ambitieuse et crédule à l'excès,” o zugrăvește Milissar, falsul ei bărbat.

nea acestor femei e de a crede orice cînd li se vorbește de dragoste și de a se crede în oricine le măgulește că sînt frumoase.

Și totuși onestitatea lor solidă le împiedică să cadă pînă în adîncul ispitei. Le place să li se facă curte; nu vor însă să fie dusă curtea pînă la urmă de tot. — „Quoi c'est pour ça ! exclamă M-me Angot la Constantinopol, cînd află pentru ce prefăcutul sultan Ali i-a aruncat batista în care, cu naivitate, ea își suflase nasul cu zgomot. Ah non, que j'dis. Tout excepté ça !“ ¹⁾ „Pușchiu“ de căpitan al vaporului cu care Chirița a mers dela Galați la Pesta i-a făcut curte tot drumul „și mai că... mai că“, dacă Chiriței nu i-ar fi fost de „ighemonicon“. Iar bietul baron care în drumul de fier spre Viena „își întinsese botul s'o sărute“, se alege cu un pumn care-l „face să cadă de-a rostogolul“ în cellalt colț al vagonului.

Cochetăria e o urmare firească a pretențiilor lui M-me Angot și ale Chiriței de a fi curtate.

Să lăsăm la o parte toaletele lor ridicole, căci gustul rău și îmbrăcămintea caraghioasă sînt și un atribut al provincialelor.

Să constatăm numai în treacăt cum „rochia de catifea stacojie“ și „turlubanul cu penec stacojii“ ale Chiriței seamănă cu costumul lui M-me Angot, cu „sa robe puce à grands rames, son tablier de satin noir, son bonnet à rubans verts, et ses gants jaunes lui montant jusqu'au coude“. ²⁾

Dar și una și alta, femei trecute în vîrstă, recurg la mijloace artificiale ca să înlocuiască grațiile ce le lipsesc. Ioana Țiganca are grija „pășoarelor cu bumbac“ pentru sprincene, a „benghiurilor“ și a tot ce privește „ghiloseala“ Chiriței, afară de „boiaua de păr“ care e una din grijile feciorului boeresc. ³⁾ M-me Angot își fardează fața vestejită, face popasuri îndelungate la toaleta ei, consultă adesea oglinda și pune pe coaforul Toupet să-i potrivească peruca. ⁴⁾

Cochetărie pentru a seduce prin fizicul lor — cochetărie și în gesturi și în vorbă. Cînd i se vorbește de amor, M-me Angot aruncă priviri galeșe de după evantailul ce-i ascunde chipul, face caz de sentiment și rostește dulcegării.

Madame Angote minăudant répète:

„Avec des riens... des coeurs... des riens“. ⁵⁾

Tot așa Chirița se descrie falsului ofițer, lui Leonaș, ca

1) *M-me Angot au Sérail de Constantinople*, p. 44.

2) Maurice Albert, *Les théâtres des Boulevards*, p. 164, descrie toaleta lui M-me Angot după un portret din culegerea *Angotiana*. Asupra lui M-me Angot care vrea să se țină de modă și să poarte o pălărie cit „un balon“, cf. cupletele din sc. 7, act. I, din *M-me Angot ou la poissarde parvenue*.

3) *Chirița în Iași*, act. II, sc. 1 și 9.

4) *M-me Angot ou la poissarde parvenue*, act. I, sc. 7.—*Le mariage de Manon*, act. I, sc. 2.

5) *M-me Angot ou la poissarde parvenue*, act. I, sc. 13, și II, sc. 5.

fiind o ființă „gingașă... impresionabilă... sentimentabilă“¹⁾ și cochetază deseori cu galantul „monsieur Șarl“.²⁾

Copierea modelor lumii elegante, maimuțărirea disincinției și a „bon ton“-ului e de multe ori efectul ambiției parvenitei de a fi considerată ca femeie ce știe obiceiurile societății înalte, ba chiar ca persoană ce face parte dintr'insa. Cînd trece granița Chirița nu vrea oare să treacă drept „baroană“?³⁾

M-me Angot n'are numai ca parvenitele un „jokei“ pe trăsura, dar ca toate elegantele din vremea ei... și din vremea noastră, mai ține un draguț de cățeluș în brațe.⁴⁾ Cucoana Chirița de cînd a fost la Iași și mai ales de cînd s'a „isprăvnicit“, nu numai că și-a îmbrăcat servitorii în livrele, dar se costumează ea însăși în „armazoancă“ și călărește cu toate „bușiturile“ ce le mincă fiindcă echitația e la modă.⁵⁾

M-me Angot de cînd a fost prin lume, „est devenue un peu fière“ și cere mereu lui Nicolas, „son commis“, să-i dea brațul. Tot așa și Chirița plicusește pe bietul „Monsieur Șarl“, dascălul lui Guliță, cu invitațiile neîncetate „să o ia la brațetă“.⁶⁾

Fiindcă sensibilitatea e de „bon ton“, M-me Angot certîndu-se violent cu Mademoiselle Bernard, care a avut obrăznicia să-i amintească de timpul cînd vindea scrumbii la hală, cade într'un lotoliu și se face că i-a venit rău.⁷⁾ De asemenea aflînd că Bondici și Pungescu pe care voia să-i prindă gineri sînt niște „coțcari“, Chirița, care în curînd va avea des nevoe de „flacornul“ cu apă de colonie pentru repețitele ei leșinuri, cade în nesimțire pe canapeaua din salonul văduvei Afîn. Ce-i drept, învie ca „o muscă de iarnă“ cînd necioplitul Birzoiu îi bate în palmă.⁸⁾

De oarece o sănătate prea robustă nu șade bine unei cucoane din aristocrație, M-me Angot se jăluște că suferă „de faiblesses“, de „maux de coeur“, „d'étourdissements“, iar Cucoana Chirița că pătîmește de rast.⁹⁾ Boala pe care se prefacă o au mai e și un pretext pentru cea dintâi să ducă des la gură o sticlută de doctorii, umplută cu rachiu, iar pentru Cucoana Chirița de a-și satisface în călătorie pofta de sărături, umplîndu și lada cu o proviziune de țiri de al căror miros se dă în lături cu groază șeful vămii din Rușava.

1) *Chirița în provincie*, act. II, sc. 3.

2) *Ibidem*, act. I, sc. 3 și 4; act. II, sc. 17.

3) *Ibidem*, act. II, sc. 16.

4) *M-me Angot ou la poissarde parvenue*, act. I, sc. 7.—V. și *Le repentir de M-me Angot*, pentru „jokeiul“ ce o însoțește.

5) *Chirița în provincie*, act. I, sc. 3.—*Chirița în voiaj*.

6) *M-me Angot ou la poissarde parvenue*, act. II, sc. 4. *Le repentir de M-me Angot*, act. I, sc. 4.—*Chirița în provincie*, act. I, sc. 5 și 13; act. II, sc. 17.

7) *M-me Angot ou la poissarde parvenue*, act. II, sc. 7.

8) *Chirița în provincie*, act. I, sc. 12 și *Chirița în Iași*, act. III, sc. 8—9.

9) *Chirița în Iași*, act. I, sc. 3.—*Chirița în voiaj*.—*Le repentir de M-me Angot*, act. I, sc. 4 și 5.

Același contrast între manifestările vanității și pornirile neînvinse ale unei firi comune și ale unei educații rudimentare se învederează și în purtarea și în conversația personajilor noastre. Iuși la fire, aprinzându-se dintr'o nimică, M-me Angot cași Chirița nu-și stăpinesc minia care izbucnește prin ocări de rînd și gesturi violente.

Intrezărirea neîncetată, cu alt mai vie cu cît e mai cu grijă ascunsă, a fondului lor sufletesc vulgar, e un izvor de comic la care Aleksandri, luîndu-se după Maillot și Aude, recurge numeroase ori.

M-me Angot în fiecare din comediile care ne-o înfățișează trece cu o repeziciune uimitoare dela schimele ei pretențioase la certuri ca ale cumetrelor dela hală și la pregătiri de încăerare cu cei ce o supără prea mult. Cînd Nanon refuză să ia de bărbat pe M. de la Girardière, ea se repede să-i tragă o palmă,¹⁾ după cum Chirița care botează cu epitetele cele mai colorate din dicționarul înjurăturilor pe Ioana Țiganca, o mai face să mai vadă și nenumărate stele verzi, sau după cum înaintea polițiștilor din Viena, îi face neastîmpăratului de Guliță „o morișcă în chică“, ca să-l învețe minte să nu se mai dea jos singur la stații.²⁾

Amestecul în vorbirea Chiriței și a lui M-me Angot de termeni aleși, dar ne la locul lor întrebuițai, cu expresiuni de rînd, scilcierea vorbelor în uz în societatea pe care caută să o imite, împletirea frazelor manierate cu cele ale unui limbajiu neacademic, aparțin aceluiași mijloc de a ne face să rîdem, prin felul comic cum se ivește ignoranța și vulgaritatea acestor femei, cu toată dorința ce o au de a le doși, cu toate silințele lor de a-și însuși o distincție pe care li-e imposibil s'o atingă.

Deosebirea între vorbirea populară și cea literară permite vodeviliștilor francezi să varieze mai mult felul acesta de comic prin greșelile neconținute pe care le face M-me Angot cu privire la rostirea cuvintelor și la gramatică. Habar neavînd care e consoana finală a cuvintelor și voînd totuși să facă ca lumea bună „des liaisons“, M-me Angot zice: „Vous ne me ferrez j'amais croire que je suis t'une Venus;“³⁾ pronunță ca poporul de jos: „combien je sis t'humiliée,“ „si une fois all' prennent le dessus“,⁴⁾ și strecoară în conversație formele greșite ale vorbirii de mahala: „Ah! le joli petit homme queue magnière! queue galentise! allon, allons, faut pas rester zen reste et l'y faire voir qu'on a zeu de l'inducation comme il faut!“⁵⁾

Două numai din ridicolele de vorbire ale originalului le are și Chirița noastră—ce e drept, le are din belșug.

M-me Angot întrebuițează expresii auzite de curînd, în stare, socotește dînsa, să dea o idee bură de cunoștințele sale,

1) *M-me Angot ou la poissarde parvenue*, act I, sc. 13.

2) *Chirița în Iași*, act. II, sc. 5.—*Chirița în voiag.*

3) *M-me Angot ou la poissarde parvenue*, act. II, sc. 5.

4) *M-me Angot ou la poissarde parvenue*, act. II, sc. 6.

5) *Ibidem*, act. I, sc. 6.

dar pe care le scoate la iveală fără rost și le pronunță scilicindule : „les coups que ces gens là (les petites gens) portent, partent de si loin, qu'ils ne peuvent jamais ingérer de prejudice à la probité.“¹⁾ Tot așa Chirița strimbă cuvintele ce le posedă de curind ; ti e teamă la bal „să facă patiserie“ ; are un „flacorn“ cu apă de colonie, călărește ca o „armazoancă“ și nu spune minciuni fiindcă nu-i „ipo... condra.“²⁾

M-me Angot își smălțuește frazele ce dovedesc pretenția ei de a fi luată de femeie din societatea bună, cu expresii vulgare ce arată originea ei plebeiană și creșterea ei neingrijită. Vorbind de ființele rău crescute, M-me Angot declară : „Quand ça s'adresse à queuq' z'un qui sait répondre, ça leux clot l'bec... J'ai resté la, moi, comme un terne sec, sans savoir que dire. Une femme qu'est z'accoutumée à vivre d'une certaine façon, ne peut pas fournir aux sottises comme ces guêpes là.“³⁾ De asemenea Chirița brăzdează vorbirea ei de isprăvnicasă și de baroană cu trivialități ce ne înveselesc. Cînd Leonaș îi face curte, deși e „flatarisită“ de declarațiile lui, se supără că acesta îi spune că o iubește „nitam, nisam... tronc în obraz“. Deși se simte ne la locul ei la țară și crede că numai străinătatea e vrednică de distinsa ei persoană, cînd se pornește la drum, își „ia catrafusele“ și „spală putina“, iar la Paris, ca să fie liberă, își „înfundă plodu“ în școală.⁴⁾

Ridicolele acestea ale vorbirii Chiriței au fost inspirate lui Alecsandri de modelele sale. Ideia de a accentua comicul limbajului ei punînd-o să rostească alături de franțuzismele ei scilicite, vorbe „de pe vremea volintierilor“, să amestece neologismele „bonjuriștilor“ cu arhaismele grecești, obișnuite încă într'un ținut depărtat unde limba se primenește mai cu greu decît în capitală, această idee o nimerise singur Alecsandri. În „lozița“ dela „teatru“ din Iași unde Chirița se duse să se „englendisească“ la *Două fete ș'o neneacă*, pe care o socotise întăi că „e o istorie cu morală“ ca din *Apolichi ton pedon*, îi vine „paracsin“ cînd constată că ea însăși e „parastuită“ de „aftori“. Același amestec de vorbe învechite și de vorbe de curind puse în curent de modă, figurează alături de vulgarități de expresie care indică netemeinicia pretențiilor și măresc ridicolul afecției ei, în pasagiul următor, unde îi spune lui Leonaș, înflăcăratul dar prefăcutul ei amoret : „Ce se potrivește.... nu se supără Chirița cu una, cu două ...., dar trebuie să socotești că-s o ființă gingașă.... impresionabilă .... sentimentabilă... trebuie să socotești că cuvintele D-tale pot să mă scoată din sărute și să-mi pricinuiască un nicis.“

Negreșit între M-me Angot, negustoriță de scrumbii la Hala din Paris, îmbogățită de pe urma unei moșteniri și a priceperii

1) *Ibidem*, act. II, sc. 8.

2) Această din urmă frumusețe în *Chirița în provincie*, act. I, sc. 5.

3) *M-me Angot ou la poissarde parvenue*, act. II, sc. 8.

4) *Chirița în provincie*, act. II, sc. 4.—*Chirița în voiaj*.

în afaceri a fostului ei bărbat, și Cucoana Chirița, femeie din mica boerime din Moldova, ar fi ușor de găsit deosebiri, create de chiar situația socială a acestor personaje. Dar aceste deosebiri ar fi neînsemnate. În fond și cultura și creșterea și năzuințele unei burgheze înstărite din Paris nu difereau mult de ale unei cucoane de rang mijlociu dela noi. Cași parvenitele din Franța, o Chiriță de a noastră, ajunsă isprăvnicasă, putea să dozească să imite femeile din societatea înaltă, din boerimea mare pe care Alecsandri are s'o zugrăviescă, iar nu s'o caricaturizeze în *Boerii și Ciocoi*. Asemănările între aceste personaje sînt mai numeroase și mai tari decît deosebirile.

Și totuși, cu toate apropierea ce le-am însemnat între fizicul, temperamentul și caracterul eroinei lui Alecsandri cu cele ale eroinei vodevilurilor lui Maillot și Aude, Cucoana Chirița are o individualitate proprie. Ea nu e o copie palidă, un rol căruia i s'a insuflat o viață artificială. Cucoana Chirița e o ființă superficial studiată dar nici de cum ștearsă, un caracter de abia schițat dar redat cu viociune și originalitate. Semene de ale ei au trăit în număr mare în Moldova din 1850 și unele din particularitățile sale morale le întâlnim și azi la compatrioatele noastre.

Ce bine prinsă e de pildă franțuzomania Chiriței! Cit de rominească și mai ales moldovenească—căci e de netăgăduit că boerimea a fost mai franțuzită în Moldova decît în Muntenia—e figura cucoanei care și crește copilul la moșie cu un dascăl francez, care-și împestrează graiul cu vorbe franțuzești, care-și începe frazele în franțuzește și le sfîrșește în limba ce a învățat-o dela părinți, care traduce fără știeală idiotismele noastre, de pildă cînd vrea ca odorul ei să ajungă „un tambour d'instruction” și să nu-și piardă timpul „pour des fleurs de coucon”.

Cît de exact a fost redată și ușurința celor mai multe din femeile dela noi, atrase de părțile superficiale ale civilizației zărită în străinătate! La Paris, „minunea minunelor, tirgu Vavilonului din zilele noastre”, cum îl proclamă cu entuziasm Chirița, nu află timp să viziteze monumentele, teatrele și muzeele, căci ziua are de umblat la prăvăliile de „marșande de modă” iar noaptea de petrecut la Bal Mabilie, cu o societate de contrabandă pe care o ia drept noblețe autentică, sau de „supat” la Café Anglais, pe boulevard.

Și iarăși cît de specific rominească e mărturisirea Chiriței că și-a comandat la Paris tualete pe datorie: „Le-oiu plăti și eu cînd or plăti și celelalte cucoane care le-o rămas datoare... (În taină) Și știți una? sînt cam multe... așa de multe, încît croitoresele o hotărît să nu mai facă credit compatrioatelor. Cam rușine, dar ce-mi pasă?”—Ce-i pasă că poartă rochii pe care nu le-a plătit și că a păgubit oameni ce trăesc din munca lor! A, cît preferăm acestei inconștiențe glumețe răstirea și ocările de precupeață ale lui M-me Angot. Din ele răzbate cel puțin mîndria negustoresei care n'a înșelat pe nimeni și nu datorește un ban nimănui. Ca s'o umilească, M-elle Bernard îi amintise

timpul cînd nu moștenise încă nimic dela bunicu-său și nu era așa de dirză: „Qu'appelles-tu satanée? je ne marchais pas la tête levée, ti strigă cu minie M-me Angot, sais-tu que la patience m'échappe à la fin? Ai-je jamais dû un sou à quelqu'un? dis-donc, eh! langue de couleuvre? apprendis que de ma vie vivante je n'ai reçu d'assignations, et qui que ce soit n'a pu me dire dans la rue: paye-moi ce que tu me dois.“¹⁾ Cite-s cucoanele dela noi care ar putea vorbi la fel?

Chipul cum Alecsandri a redat trăsăturile morale pe care personagiul său le împărtășește cu modelul francez contribuie și dinsul la naturalizarea eroinei sale. Invențiunea lui Alecsandri s'a exercitat nu în crearea tipului dar în aflarea amănuntelor proprii să dea împrumutului său o înfățișare rominească. Astfel veselia sgomotoasă și minia lesne aprinsă a lui M-me Angot le posedă și Chirița care însă le dă la iveală cu accentele și cu particularitățile proprii unei romince cu firea ei. „Sfinte Panteleimoane! era să turbez“... exclamă dînsa povestindu-ne pătania cu Guliță care se coborise din vagon o stație înaintea de Viena și rămăsese acolo cu Ioana Țigancă în timp ce trenul se pusese în mișcare. „Scot capu pe fereastră și încep a striga: Guliță, Ioană, cioară, dimone! tu!... monsieu conductor, stăi, oprește, ține caii! — Aș! nime n'auzia! Dau să deschid oblonu, nu pot! dau să sar pe fereastră nu încep“.

Tonul acesta așa de potrivit cu firea personagiului, vorbirea aceasta așa de naturală, caracteristicile rominești ce i le hărăzește Alecsandri în chip așa de fericit, iată ce a ademenit publicul și criticii să vadă în Chirița „o creație națională“.

Acestui tip cu citeva trăsături așa de bine nimerite îi lipsește însă nu numai profunziunea, dar chiar și consistența. La o mai de aproape cercetare constați că provinciala simplă din prima comedie, neștiutoare de regulele „bon ton-ului“, instalîndu-se de cum a amurgit în salonul unde are să se dea o petrecere, nu aduce în totul cu isprăvniceasa vanitoasă care silește pe invitații săi să prinzească la cinci, fiindcă așa e moda; că vorbirea ei franco-romină și traducerea sale cuvînt cu cuvînt ale idiotismelor noastre cu care ne distrează acum, îi erau străine în prima piesă; că înapoiată din străinătate „baroana Chirița“ a părăsit gusturile subțiri de dinnainte de plecare. La Paris unde i s'au servit bifteci „mari cît un irmilic“ și „răcușori în șapte luni“, a dus dorul sănătoaselor musacale, capamale și ciulamale dela noi, pectînd știam, din înfățișarea vieții ei în provincie, că pe bietul Birzoiu, dornic de astfel de „bucate creștinești“ cu care crescuse, nu-l slăbia din „bulionuri“, garnituri nemțești și „blamanjele“, fiindcă așa cerea moda.²⁾

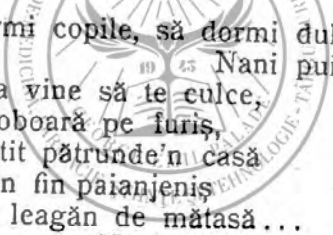
Ch. Drouhet.

1) *M-me Angot ou la poissarde parvenue*, act. II, sc. 2.

2) *Chirița în provincie*, act. II, sc. 3.—*Cucoana Chirița în voiaj*.

Cîntecul de leagăn

«Dormi copile, să dormi dulce,
Nani puiule,
Seara vine să te culce,
Se coboară pe furis,
Liniștit pătrunde'n casă
Și din fin paianjenis
Țese leagăn de mătăasă...
Nani puiule...»

Prin cuprins tirzia toamnă
Pretutindenea e doamnă,
Iar pe uliți cînd și cînd
Trece vîntul tremurînd...

Dormi copile, în odaie
Doarme scaunul de pae,
Vatra fără de văpae,
Masa goală, la fereastră
Floarea firavă din glastră:
Înghețat, uitat un fir,
Un biet fir de trandafir...

La opaiț mama coase . . .
 Degetele ei osoase
 Ca în friguri, acul, ața,
 Lina, toate le sucesc,
 Pin'ce ochii obosesc,
 Pină vine dimineața . . .

Dară ață, ac și lină
 Susură, murmură, cîntă
 Și suspinul le îngină
 Și cîntarea se avîntă :

«Dormi copile, să dormi lin,
   Nani puiule,
 În cămașa ta de in,
 În a părului cunună
 — Oare-s razele de lună ?
 Cu pleoapele închise
 Surzi raiului din vise,
 Ingerilor care vin
 Cu aripele de crin . . .
   Nani puiule . . .»

Acul cîntă, acul rece ?

«Adierea blîndă trece.
 În grădina de argint,
 Frunzele de măgărint
 Ca un puf se scutură
 Și în aer flutură,
 Și e bine și e cald
 Sub tăria de smarald . . .

«Să crești mare și frumos
 Ca un arbore umbros.
 Clipele să ți se pară
 Lungă zi de primăvară,
 Dar în lumea-ți fermecată
 Cu palate din povești,
 Niciodată, niciodată
 Să nu uiți să ne iubești . . .
   Nani puiule,
 Pururea să ne iubești . . .»

.. Toamna freamătă pe uliți,
 Pomii se lovesc gemind,
 Sună crengile ca suliți.
 Vîntul sfișie flămînd
 Neagra mantie de nori.

De departe vin fiori,
 De departe fierăria
 Umples noaptea și pustia
 De ciocane răpezite
 Pe ilăe oțelite...

În căldură și în fum
 Fierul sfirle, stropește
 Flacări și scînteii și scrum.

Vîntul smulge nebuneste
 Vuetul ca de cenușă
 În cuprins să-l spulbere.

Bate un ecou la ușă
 Ca un pumn de pulbere:

«Dormi copile, dormi...» E tatăl...
 O nălucă parcă... iată-l...
 În maghernița săracă
 Cum se'nnalță, se apleacă...

Dar ciocanele, pe rînd,
 Aerul cutremurînd,
 Cînd bat limpede, vioiu,
 Sau cad surd, adînc, greoiu;
 Nu-ți vorbesc de roșii flori
 Și de lame sclipitoare?...
 De cununi de sînge'n zori,
 De sălbatecă yilvoare...

... Umbre vin tiptil la geamuri
Și lovesc cu foi, cu ramuri,
Cu lîngi degete uscate...
Cine bate? ... Cine bate? ...

«—Mii de glasuri omenești!...
Nani puiule...
Să tot erți și să iubești...
Pururea să tot iubești...»

Acul coase tot mai rar,
Pecînd umbrele dispar,
Pecînd noaptea pînă'n zări
Plină-i de-ale lor oftări.

Leon Feraru

Note pe marginea cărților

PE MARGINEA LUI „MANASSE“

Cărțile care-mi plac le recitesc din când în când, firește. Cărțile ne sînt prietini statornici, care ocupă prea puțin loc în căminul nostru. Ne sînt sfetnici și nu ne contrazic. Cărțile care ne plac sînt și urne pline de amintiri.

Cînd am tras din rafturi și am început a răsfoi drama lui Ronetti-Roman, o pulbere fină s'a înălțat înaintea ochilor mei, și'n pulbere privind ca într'un vis, îmi precizam o mulțime de amintiri. Ce făceam cînd citeam cartea acum zece ani? Eram mai tînăr și mai entuziast, deci viața putea să-mi apară mai fericită. La ce mă gîndeam, cînd am însemnat două vorbe cu creionul în josul unei pagini? Știu la ce mă gîndeam, și simt adierea unei primăveri, un parfum de toporași și lăcrămioare, cu altelea visuri, într'o lumină de aur!—Intorc alte pagini și dau peste altă însemnare. Pe aceasta n'o mai înțeleg; e o enigmă; și parcă mi se strînge inima: e o clipă fericită poate; e o mingiere înormintată pentru totdeauna!

Dar Manasse, dar Șor, dar Leea, ale căror dialoguri le-am citit și răsцитit tuturor celor cari voiau să mă asculte? Ș'acum cred poate, ca ș'atunci, că drama lui Ronetti-Roman e cea mai bună dramă scrisă în romînește. Și după toate personagiile, îmi aduc aminte cum mi-l imaginam pe autorul lor, c'un zîmbet ironic și stăpînit, c'o privire nesigură.—Nu l-am văzut niciodată pe Ronetti-Roman; și nu înțeleg de ce mi l-am închipuit așa, între Manasse și Șor, cu'n zîmbet ciudat, c'o privire nesigură și dureroasă.

Fără îndoială că autorul lui *Manasse* a fost un om care-a

suferit. Cartea lui îmi aduce aminte de o întâmplare, care mi-l scoate în lumină așa, cu privirea, cu zimbetul,—într'o situație de suferință cumplită, o suferință simbolică.

Eram la Hirlău, într'o dimineață limpede de August. Ca ofițer în rezervă, poposisem acolo cu regimentul și cu camarazii, mă odihnisem o noapte de un marș obositor, ș'acuma așteptam în piața din mijlocul tirgului să sune „adunarea“.

Vorbeam cu „rezerviștii“ mei; ne număram. Așteptam numai pe sublocotenentul Verlati. Era un june funcționar din București, bălan, cu ochii mari și c'un zimbet copilăresc. Un „băiat bun“ și foarte simplu. Il cunoscusem puțin și'n liceu, la Iași.

«Unde e găzduit?» întrebă cineva.

Nu știa nimeni. Dar unul din noi scoase un strigăt, arătând o trăsură mare, cu doi cai negri, frumoși, care grăbea spre noi duruind înăbușit:

«Iată-l! Vine ca un crai! A fost găzduit boerește!»

Aplecată puțin la o parte din trăsură, figura largă și rumână a lui Verlati ridea către noi triumfătoare. În gălăgia de glasuri și risete care se iscase, vizitul opri caii. Verlati se coborî sunindu-și sabia, și îndată după el pași spre noi un tânăr oacheș, cu obrazul ras, îmbrăcat cu îngrijire.

Verlati privi în juru-i. Trăsura trăsese mai la o parte. Tovărășul lui prin urmare avea plăcere să mai stea o clipă cu noi. Sublocotenentul nostru făcu un gest cu brațele, apoi se opri. Înțelesei că uitase numele gazdei lui. Zimbii,—și înfilnii cu ochii și zimbetul tânărului care întovărășea pe camaradul nostru. Trecu repede între noi și se recomandă: Ronetti-Roman.

«Domnul Ronetti-Roman,—camarazii mei...» zise sublocotenentul în rezervă Verlati, fără să se tulbure.

Camarazii mei firește s'au bucurat de cunoștință.

«Îți mărturisesc, zisei eu către tânăr, că nu știam că tatăl dumitale se află la Hirlău... Ași fi venit să-l văd.

— Cînd îi voi spune, are să regrete...» îmi răspunse noua noastră cunoștință, zimbînd.

Domnul Verlati părea foarte fericit de începutul nostru de conversație. Mă întorsei spre el.

«Dumneata, zisei, ai fost cel mai norocos dintre noi... Ai fost oaspetele lui Ronetti-Roman.

— A, da, răspunse camaradul meu, și sînt foarte fericit. Am fost așa de bine primit! Am mîncat bine, am dormit împărătește.

— Tata m'a trimis anume, zise tânărul, să aduc un ofițer în gazdă...»

Eu tăcui. Verlati ridea, rumân la față. A mâncat bine, a dormit împărătește. A avut o conversație plăcută. Il invidiam.

«Ați stat mult de vorbă aseară?»

— A, da... răspunse camaradul meu. Apoi, cașicum își adusese aminte de ceva, se îndreptă vesel către tinărul Ronetti-Roman: Bine, frate, eu un lucru nu-l înțeleg: cum puteți dumneavoastră trăi într'un oraș plin de atîția Jidani...» Eu îi tăiai repede vorba:

«Acuma tatăl dumitale lucrează la ceva nou?...»

— Se pregătește să lucreze ceva la iarnă. Vara e agricultor...»

Mă gindeam că domnul Verlati din obișnuință a spus o vorbă a lui,—cum unii oameni din obișnuință își pocnesc degetele. Incepui a vorbi cu tovarășul lui despre studiile lui în Germania, despre petrecerea lui în țară și despre *Manasse*.

Domnul Verlati asculta două vorbe între noi, trecea între alți ofițeri, ne dădea ocol cu o satisfacție neexplicabilă. Într'un rînd se opri, și se folosi o clipă de tăcere a noastră. Ne întrebă ce multă nevinovăție:

«Bine, frate, cum poate trăi cineva într'un tirg ca acesta, plin de Jidani murdari?...»

Simții cum mi se încălzește obrazul. Tovarășul camaradului meu întorsese capul și privea cu luare-aminte un punct oarecare din spațiu.

Mă folosii de acest prilej:

«Domnule Verlati, voiam să-ți spun ceva...»

— Mă rog, la dispoziția dumnitale.

— Între patru ochi.

— Cum porțesti. Cu cea mai mare plăcere!»

Il trăsei pe domnul Verlati la o parte.

«Ascultă, camarade, ti zisei. Cum vād, dumneata ești un mare antisemit.

— Un antisemit feroce! İmi răspunse el privind-mă cu bunățate. Nu pot să sufăr pe Ovrei.

— Așa?

— Pe onoarea mea! İi simt dela distanță, ca copoiul epurele.

— Prea bine, asta am înțeles-o. Dar dumneata știi la cine ai găzduit?

— Da. Dar de ce mă 'ntrebi? (Și mă privi mirat). Știi și dumneata,

— La Ronetti-Roman.

— Da. Proprietar aici, la marginea Hirlăului.

— Dar dumneata știi cine-i Ronetti-Roman; cred c'ai mai auzit de el...»

Domnul Verlati tăcu. Înțelesei că nu știe cine-i Ronetti-Roman.

«Bine. Atunci poate ai citit prin gazete despre *Manasse*.

— Manasse?... Da. Mi se pare c'am citit...»

Înțelesei că nu cunoaște nici pe *Manasse*.

«Domnule Verlati, dumneata știi că d. Ronetti-Roman e Ovreiu? Puțin te interesează că acest om e un scriitor; puțin te interesează *Manasse*; dar cred că e interesant să știi că ai fost găzduit într'o familie de Ovrei...»

Camaradul meu se înroși mai tare din roșu ce era la obraji și mă lixă c'o mutră speriată, cu ochii holbați. Tovarășul lui ne privea dela distanță, deși părea că nu ne vede. După figura lui văzui că știe despre ce vorbim noi, la cițiva pași de el.

«Cum se poate! zise înăbușit, repede, Verlati.

— Așa este, răspunsei eu cu blindețe. Și nu-i așa că te-au primit foarte frumos, te-au ospătat bine, și ai dormit împărătește?

— Da, dar nici prin gând nu mi-ar fi trecut că sint între Ovrei.

— Ați vorbit despre una, despre alta, de bună seamă; și dumneata, cași astăzi, te-ai mirat de cîteva ori cum de pot niște oameni ca ei să trăiască între Jidani aceștia infecți dela Hirlău. Nu-i așa?

— Așa-i! zise Verlati zimbînd stînjedit. Inchipuește-ți! Nu știu ce dracu' aveam, că-i tot întrebam.

— Și ei ce spuneau?

— Nu-mi aduc aminte.

— Dar bătrînul ce făcea?

— El asculta numai. Nu știu ce-avea. Sta cu capul răzămătat de mină și făcea.

— Mă rog, ce fel de om e?

— Nu știu. Mi-a făcut impresia că suferă de inimă. Eu am avut un moș care suferea de cord. Și tot așa ofta adînc... Domnule, dar ce prostie am făcut! Inchipue-ți! Dar de unde puteam ști!

— Adevărat, de unde puteai să știi!!...»

Tovarășul lui domnu' Verlati s'a despărțit de noi parcă mai vesel decît la venire; eu nu-l mai vedeam, căci îmi sta înnain-

tea ochilor un om cu fața pălită în lumina lămpii, cu ochii turburi, cu răsufletul greu; un om care suferă insulta între ai lui, și se stăpânește gemînd, din superioritate morală ori din lașitate atavică. Grozav tablou, supt lampa familiară, între privirile umede ale femeilor și ochii tremurători ai băeților! În sufletul celui gînditor, și palid, și chinuit, se grămădește ură și venin secular, dispreț aspru, neputință tragică. Și toți tac. Iar domnul Verlati, răsturnat în scaun, sătul, cu ținara în gură, cu cafeaua dinaintea, se miră de una și de alta, și vorbește cu nevinovăție, fără să bănuiască în ce atmosferă se găsește.

În situația aceasta l-am revăzut pe Ronetti-Roman, cînd am deschis ș'am răsfoit încă odată pe *Manasse* al lui.

Situația în realitate era și mai ciudată, dacă nu mai dramatică. Vorbînd, după un an, c'un prietin, în Iași, am aflat că Verlati, camaradul nostru, n'avea tată la starea civilă,—și că nemărturisitul lui părinte era un oarecare negustor Ovreiu din Iași. Bine înțeles că Verlati nu știa de aceasta, și antipatia lui față de neamul strămoșilor lui era sinceră.

Din întîmplarea aceasta pe care am găsit-o notată în fugă pe volumul lui Ronetti-Roman, se vede că viața e mai fantastică de multe ori decît combinațiile dramaturgilor. Se mai vede că Verlati (pe care e ușor de înțeles că-l dau cu nume schimbat), că Verlati a rămas nedumerit din toată afacerea și conștient de însemnătatea persoanei lui.—Cînd se depărta trăsura gazdei, el făcea saluturi afectuoase cu mina, tînărului lui tovarăș.—Ronetti-Roman, în încordarea dureroasă a tuturor, se gîndea că în fața lui perorează mulțămînt și zîmbitor un reprezentant al tinerei Romîniei antisemite și netolerante... Se mai vede de aici cît de mare dreptate au partizanii teoriilor de rasă, și ai altor teorii.

Am întors foaia; am închis cartea. Și l-am văzut pe Ronetti-Roman cu tîmpla plecată pe mină în ceasul acela penibil. L-am văzut și pe Manasse; ș'am văzut o legiune nesfârșită în trecut. Ș'am înțeles de ce prințglasul bătrînului sectar geme ca un viitor durerea, de ce bătrînul reprezentant al unei rase aprige se cutremură în fața «străinului» și se închide ca'ntr'un zid de netoleranță și ură...

M. Sd.

MARINĂ

Noi stam pe țărni și'n fața noastră se frământa imensa mare :
Sonore, valurile rezezi cădeau ca niște mari cascade,
Noi stam pe țărni, cu ochii umezi și oboșiți de-atita zare,
Iar marea căuta'n avinturi să treacă peste balustrade...

Venea din larg un val ce parcă voia ca să sfărâme'naltul,
Venea vind cărunt de spumă și sus se revârșea, ca iară
Pe urma lui din sinul apei mai aprig să s'arunce altul,
Și-apoi în dantelări măestre să bată digul și să-l sară...

Iar tu privea-i ca o statuă la jocul valurilor clare,
Și nu știai ce spune marea în sbuciumarea ei nebună.
Și nu știai că tumultoasă și splendidă ca'n altă mare
Creștea în sufletu-mi iubirea și se sbătea ca o furtună!

O! tu priveai nepăsătoare la goelanzii albi pe valuri,
Distrată ascultai orchestra tumultoaselor cascade,
Ori poate că visai o șoaptă sau un suris din nopți de baluri...
Iar marea căuta'n avinturi să treacă peste balustrade...

Mircea Dem. Rădulescu

ICOANE FUGARE

Impresii din Dobrogea

Vara trecută am stat trei luni în Mangalia. Mă dusesem pentru aerul și băile de mare, și, în credința că nu voi găsi cu ce să-mi petrec cea mai mare parte din timp, îmi luasem o mulțime de cărți, și-mi propusesem să scriu o serie de studii. Dar nici studiile nu le-am scris, și nici măcar vre-o carte n'am apucat să cetesc, din pricină că realitatea din jurul meu m'a atras cu o putere extraordinară... Cercetînd Mangalia și satele din împrejurimi, am văzut și aflat atîtea lucruri interesante încît căzusem la ideea de a scrie un întreg volum... Începui să observ oamenii și locurile, cu o lăcomie aproape bolnavă, care impulsiona ciudat pe cei cîțiva oameni instruiți din localitate; și a trebuit să părăsesc plaiurile dobrogene, odată cu stricarea vremii, ca să mă desrobesc de această patimă, care amenința să mă scoată din drumuri de mult croite și de o însemnătate hotărîtoare pentru mine...

De sigur, m'a intrurit mult schimbarea de mediu: veneam din provincie la țară.

Provincia ține mijlocia între sat și capitală; viața ei, monotonă și convențională, e deopotrivă depărtată de intelectualismul și frământarea nervoasă a Capitalei, cași de sănătoasa obiectivitate și de simplitatea liniștită a satelor; și dacă românii vorbeau de „*aurea mediocritas*“, noi știm însă, pe de altă parte, că „faza de tranziție este cea mai rea“.

La țară, omul... *natural*, nediferențiat, produce materiile prime trebuitoare vieții noastre; într'nsul, sentimentele general omenești au o putere elementară, iar judecata, în marginile orizontului vieții rurale, este de o desăvîrșită obiectivitate.

În Capitală, pătura conducătoare elaborează directive pentru un popor întreg, industria preface materiile prime, comerțul

stabilește legături cu țările străine. În locul obiectivității primitive și a sentimentelor simple și puternice, găsim o viață sufletească mai fină, mai complexă, pasiuni arzătoare hrănite de o gândire inaripată, voințe stăruitoare, oțelite în lupta pentru existență.

În provincie însă, nici nu se produc materiile prime, nici nu se transformă, ci se debitează în detaliu fabricatele industriei; micul negustor nu are nici obiectivitatea producătorului primitiv, nici iuțea de minte a industriașului și comerciantului mare; el laudă cu vorbe sarbede o marfă pe care nu o cunoaște, și duce o viață adormitoare, lipsită deopotrivă de temeri mari, cași de mari speranțe. Profesorul, judecătorul, inginerul, funcționarul... predau cunoștințe, aplică legi, execută dispozițiuni, pe care nu ei le-au născocit și de care nu ei sînt răspunzători. Mîntea lor a pierdut obiectivitatea primitivă, prin prea multă învățatură de școală, și a pierdut ori n'a ajuns să dobîndească iuțea de gândire, prin lipsa de exercitare a judecății pe propria răspundere; sentimentele au devenit convenționale, deopotrivă lipsite de putere elementară, cași de complexitatea cerebrală; iar voința, neavînd nevoie să se încordeze, într'o viață adăpostită de orice sbucium, s'a ruginit cu desăvîrsire...

Oricit de schematică ar fi această înfățișare a lucrurilor, rămîne însă destul de adevărată, pentruca, trecînd din provincie la țară, să ai impresiunea că ai esit dintr'o seră, în care copăceii trăesc închiriciți în ciubere, pentru a intra în pădure, unde copacul e întreg și puternic...

Se mai adaugă faptul, că ocupațiunile țaranului, prin coeficientul lor, ca să zicem astfel, capătă o însemnătate uriașă: sînt ocupațiunile a șeaze milioane de oameni, al căror fel de a fi, de a trăi și de a lucra, hotărăște locul nostru pe scara civilizației...—Ajungi astfel la paradoxul, că manifestările unui individ, sînt cu atît mai însemnate și interesante, cu cît el ocupă un loc mai inferior în erarhia socială...

* * *

Dar dacă este adevărat că pasionata mea curiozitate pentru realitatea înconjurătoare, se explica prin schimbarea de mediu, nu-î mai puțin adevărat însă că Dobrogea e o regiune excepțional de interesantă.

Mai întiu, această provincie a noastră se poate asemăna unui muzeu și laborator sociologic, sau mai bine, *antroposociologic*,— ca să pomenim de o știință, de care în vremea din urmă s'a abuzat atît de mult.

Pe același pămînt nu tocmai fertil, elemente etnice diferite, trăesc în modul cel mai deosebit.

Ici, scopiții din satul *Două Mai*,— întemeiat de marele Kogălniceanu cu muscali din București,— ori plugarii din cutare sat nemțesc, fac agricultura cea mai rațională și cea mai pros-

peră : ară de vreme și adinc, cu cai voinici, a căror rasă o îmbunătățesc cumpărând armăsari *percheroni* de cite două mii de lei ; samănă, seceră, treeră, cu mașina : lasă pământul să se odihnească ; cultivă pentru trebuințele lor zarzavat și nutreț artificial ; au, în grajduri simple dar curate, vite de rasă, foarte bine îngrijite ; trăesc confortabil în case destul de încăpătoare, cu mobile bune, cu perne de puf, cu bae de aburi ; mîntîncă bine, se 'mbracă simplu dar îngrijit, și trăesc după toate regulile higienii.

Alătura, tătara indolent pierde mai adesea terenul de sub picioare ; la muncă e încet și puțin stăruitor : cînd începe soarele să ardă, se ascunde sub căruță ; lucrează mizerabil, cu niște mirtoage rău hrănite și abia adăpostite sub șoproane ; e mîncat de tot felul de superstiții păgubitoare ; religia îl ruinează cu multele ei rugăciuni și sărbători ; femeia nu-l ajută cu nimic în muncile sale agricole ; administrația îl asuprește și el nu știe a se apăra ;—și așa mai departe. În zădar încearcă să lupte împotriva soartei, c'un negoț meschin de păseri ori de fructe, cătră care-l împinge singele în parte semitic, și tradiția semitică...

...Intri în casa turcului ceva mai chiabur, și rămi uimit de bunul gust și curățenia strălucitoare a întregii gospodării ; te gîndești la clasică murdărie a imperiului turcesc, și nu înțelegi !... Cunoaște-l pe turc mai de aproape și veți pricepe : e un individualist ca toți semii. În neputința de a lucra în înțelegere cu semenul său, în egoismul de a nu primejdiu nimic din liniștea și averea sa, el rabdă stăpînirea leneșă și asupritoare : strînge fiecare gunoiul din casa sa, și-l așează la poartă—mai departe nu se gîndește, nu vrea să știe... Și de aceia, cu cit casa e mai curată, cu atita ulița e mai murdară ; nu degeaba locuința orientalului întoarce cătră stradă un zid urît, iar cătră curte rîde ceardacul vesel înconjurat de flori...

...Iată colonia scopită, de care am vorbit mai sus. Cum se menține ea, cum cîștigă noi aderenți în locul celor care mor... I-am cercetat și răspund : prin ajutorul interesului economic, pe care-l găsim la temelie acestei secte monacale : lăcomia de a moșteni averea unei rude, duce ușor la castrare. Așa se lămuresc inverșunatele lupte de interese, dintre oamenii aceștia care nu vorbesc decit de Dumnezeu... La un popor sudic, pentru care amorul este viața toată, o atare sectă, e drept, n'ar putea exista. La nordicul flegmatic însă, în luptă cu frigul și umezeala, asimilarea e o funcție mult mai însemnată decit dezasimilarea—*pe care o și covîrșește*,—și deci mîncarea, confortul, sînt trebuințe violente, cărora el ușor le jertfește pe cele sexuale, așa de potolite...—*frigul și căldura își au fiecare sensualitatea lor...*

...Iată secta și nația lipovenilor, fugiți din Rusia pe timpul lui Petru cel Mare, pentru a nu se supune reformelor civilizatoare ale vestitului țar... Erau de sigur pe vremea aceia elementul cel mai innațoiat, deci cel mai fanatic și cel mai reacționar—ca bascii și bretonii în Franța. Și innațoiți au rămas până în ziua de azi, trăind ca sălbaticii în delta Dunărei, aproape în afară de lege... Părul lor roșiu, trădează un amestec vechiu cu o rasă foarte brună,— poate tocmai cu rasa preistorică europeană pe care o reprezintă bascii. Și lucru curios pentru un popor nordic—lipovenii sînt de o sensualitate feroce: femeile—îmi spuneau oamenii din Mangalia—se prostituează de plăcere la drumul mare. Lipovan să se scopească, nu s'a pomenit, iar scopiții cu care am vorbit—„secta castraților“ se întitulează ei singuri—îmi aduceau pe lipovan ca exemplu clasic de rătăcirile la care duce instinctul sexual... Păr roș—sensualitate; sensualitate—fanatism; fanatism—instincte reacționare; spanioli, basci, bretoni (element semitic)—sensualitate, fanatism, instincte reacționare. Aceste teorii, parte ale altora, parte ale mele, frământate mult odinioară, se depănau în mintea mea, la auzul amănuntelor ce mi se povesteau din viața lipovenilor cu părul roș...

...Nu-i tocmai ușor să-ți închipui amestecul dacilor cu romanii, sau contopirile de popoare din vremea năvălirii barbarilor. Ei bine, poți observa acest proces defășurîndu-se în Dobrogea, în zilele noastre. Eu însumi am constatat în Mangalia următoarele căsătorii mixte: un român cu o rusoaică—s'a asimilat dînsa; un grec cu o romîncă—s'a asimilat el; un bulgar cu o romîncă—vorbesc turcește, iar copiii turcește și romînește; un bulgar cu o grecoaică—vorbesc bulgărește și turcește, iar copiii bulgărește, turcește și romînește; un armean cu o grecoaică—vorbesc grecește și romînește; un scopit *pe jumătate* castrat (o curioasă întîmplare a naturii: unul din testicule era intern...) cu o romîncă—s'a rusificat romîncă, în foarte scurt timp, la port și la vorbă; un mocan cu o grecoaică—copiii sînt romîni dar știu grecește. De cazurile acestea îmi aduc aminte, dar pot spune că procesul de contopire e general. Sînt însă excepții: germanii se feresc cu grijă de orice amestec—e deosebire mare de cultură; mocanii se țin rezervați față de romîni din regat—se cred superiori prin economie, hărnicie și moralitate familială; lipovenii nu se amestecă, pe cale legală... cu alte nații; turcii nu se încuscesc cu tătarii, pe care, în ciuda comunității de religie, îi desconsideră, ca fiind o rasă mai inferioară și mai puțin cultivată; creștini cu mahomedani, bine înțeles că nu se amestecă... În general, se pare că în procesul de contopire a elementelor, nu religia, și nici naționalita-

tea, e factorul hotărîtor, ci gradul și felul culturii; e drept însă că deosebirea de religie presupune uneori și o mare deosebire de cultură—luînd acest cuvînt în înțelesul exact, de cultură sufletească.

...Am vizitat un sat de veterani, *Coroana de Oșel*, și am stat de vorbă cu mulți romîni din alte sate dobrogene. Vream să știu între altele, ce înțiruire sufletească a avut asupra lor starea materială mai bună: cei veniți de mult stăpînesc doară douăzeci și cinci de hectare, iar veteranii, veniți cei din urmă, opt. Ei bine, am avut impresiunea că buna stare și neatîrnarea i-au făcut mai harnici, mai întreprinzători, mai siguri de sine. I-am văzut în 40—50 de procese, la judecătorul ambulant: se înfățișează respectuoși—nu atît de persoana judecătorului cit de autoritatea pe care o reprezintă,—dar fără pic de sfială, foarte siguri de ei și de drepturile lor; expun faptele hotărît și limpede, ferindu-se de orice digresiuni zădarnice, ca cineva care cunoaște bine mecanismul judecății...

Odată mergeam cu diligența, dela Mangalia la Constanța; pe la mijlocul drumului, am ajuns pe un țaran bătrîn, mic, subțire și spinătec, pe care conductorul a avut generozitatea să-l poștească lingă dinșul pe capră; pe capră se deam și eu, doritor de aer curat, de care dușesem lipsă peste an în orașul meu de provincie. Ne luarăm de vorbă. Avea douăzeci și cinci de hectare și era, de origine, din Vlașca; se ducea acum în satul lui, „lau trenul pân' la Cerna-Voda, și acolo prînd vaporul spre Giurgiu. Am și nițică „treabă, dar mai văd și rucele... Eu, la două trei luni trebuie să „mă duc pe acasă: *ei un douăzeci de lei acolo!...*“ Vorbea foarte degajat, ca un negustor... „Da' cu recolta cum ai eșit anul ăsta?“ „Bine; o mie de baniți de cutare, cinci sute de cutare și o mie de cutare (țin minte cifrele, dar nu mai știu ce produse erau; cred că grîu, orz și porumb). Dar ne minîncă mașinile: se strică una, n'are cine țî-o drege; lucrezi cu ea strîcată pân' să strică de tot, pe urmă cumperi alta. Mă costă sute „de lei pe fiecare an!...“ „Apoi de ce nu vă înțelegeți, să țîneți un mecanic cu anul, că v'ar veni cite trei patru lei pe lună, de fiecare“. „Da' cu cin' să te 'nțelegi?!... Sintem fiecare din „altă parte, cu altă fire și alte obiceiuri!... Dacă nu ne putem înțelege să facem o fîntînă!...“ În privința asta am auzit plîngerî în toate părțile: nepăsare, dezunire, vrăjmășie!... Fiecare se simte între străîni; i se pare că nu-i într'un sat adevărat, ci într'o adunătură trecătoare... Ca să-i înțelegem, trebuie să ne gîndim cit de omogenă este mica obște a satului, față de lumea noastră orășănească... Orășenii—in deosebi respectabila armată a funcționarilor statului, adică oșțerii, profesorii, magistrații, perceptorii, telegrafîștii, silvicultorii etc.—trec neconținut dintr'un oraș într'altul, apropiîndu-le și unificînd întreaga țară urbană; pe cînd plugarul rămîne lipit, dealungul generațiunilor, de aceeași

bucată de pământ, inrudit aproape cu tot satul și în stare de a înțelege cel mult pe locuitorii județelor învecinate...

Aceste, și multe alte probleme, sociologice și „antropo-sociologice“, găsim prilej a le studia în Dobrogea noastră.

*

Dar Dobrogea e interesantă și din alt punct de vedere: prin fizionomia ei curat orientală. Ai luat trenul spre Constanța, și-ai trecut de Cerna-Voda—îndată te isbesc tristele sate tătărăști, cu căsuțele lor, din piatră și pământ negru, acoperite cu stuf și așezate grămadă ca bordeele într'o șatră țigănească; pe locul uscat și sterp, nici o vegetație care să vorbească simțirii—după cum uscat și sterp e sufletul cel prozaic și utilitarist al tătarului... Dacă n'ai vizitat Dobrogea și n'ai fost mai departe, în Orient, n'ai văzut tătar de când ești; aici îi vezi pe toate drumurile, dormitind în căruțele lor, pe bucatele pe care le cară la port...

Dar nu numai populația e în parte orientală; chiar pământul: nisipos și pietros, cu lîntini rare și cu păduri și mai rare—mai ales în sudul provinciei și prin apropierea mării,—îți amintește solul ars, secătuit și plin de ruine al Asiei minore, așa cum l-au descris toți călătorii timpurilor moderne... De unde această legătură între oameni și pământ?...

În drumul dela Constanța la Mangalia, priviam casele de piatră netencuită și mă întrebam nedumerit: oare turcii și tătarii să fi adus din Orient obiceiul de a clădi astfel? Dar care ar fi origina acestui obicei? Dar în Dobrogea, clădesc în piatră și celelalte naționalități!... Să fie natura terenului de vină? Adevărat, cariere de piatră sînt destule, dar oare scoaterea și potrivirea pietrii să coste mai puțin decît cărămida sau lemnul, aduse chiar din altă parte? Cum au ajuns grajdurile, șoproanele, ba până și cotețele de porci să fie din piatră?... Și nu-i ciudat să vezi la aceeași casă piatră, pământ negru și stuf?!...

Trecînd pe la Tikir-Ghiol, m'am gîndit la lacul Ghenizaret și la Marea Moartă,—încă o amintire din bătrînul Orient...

Iată și tumulele preistorice, misterioase și tragice în muta și eroica lor măreție... „ca un *memento mori* pe al Istoriei plan, ce sufletu-ți deschide înaintea veșniciei!...“ Aud că s'ar mai fi aflînd în țară atari coline—dar puține (prin Bărăgan, de pildă, unde terenul aduce cu al Dobrogei!...); dar nu încapă nici o îndoială, că ele caracterizează în deosebi provincia noastră transdanubiană... Am cutreerat întreaga plasă a Mangaliei, și de oriunde, am putut număra cu privirea, în depărtare, cîteva zeci din aceste morminte... Fără voce te gîndești la bătrînele civilizațiuni orientale, la piramide, expresia patosului semitic... — și-ți zici, că de sigur tot rasei „mediteraniene“, care în timpuri preistorice a ocupat centrul, sudul și vestul Europei, i

se datoresc și aceste tumule, aflătoare în părți diferite ale continentului nostru, dar cu deosebire în apropierea mării... (Bretania franceză !)

La marginea Mangaliei, se poate vedea descoperit și deschis, un mormint din cele pe care le ascund tumulele... Fiind nevoie de piatră pentru pavarea unei șosele, antreprenorul lucrării,—după sfatul d-lui Pittard, se zice (d. Pittard, un antropolog elvețian, vine de mulți ani prin țară și a publicat în *Buletinul Științific* al d-lui dr. Istrate, un studiu asupra scopișilor din satul *Două Mai*, sat care-i tocmai în apropierea nemijlocită a mormintului descoperit)—a pus să se sape un tumulus foarte înalt; după înlăturarea unui strat de pământ, s'a dat peste o uriașă movilă de piatră sfărâmată, care a și servit pentru pavare, iar de sub pietre a apărut cavoul. E minunat acest cavou! La o depărtare de vre-o zece metri, de jur împrejur, se cunosc urmele unui zid: de sigur că în timpul vieții celui înmormintat, mormintul a stat descoperit, apărut numai de împrejmuire, și abia după ce înhumarea s'a făcut, s'a îngrămădit piatră și pământ deasupra. Pe urmele zidului, stă astăzi un gard de ostrețe, ridicat prin îngrijirea răposatului Tocilescu. Intri pe porțiță, așezată pe locul intrării de odinioară, și pășești pe un drum pavat cu lespezi, până la intrarea mausoleului; cobori trei trepte și te afli sub boltă. Originalitatea și frumusețea acestei construcții stă în faptul, că pe dinafară, blocurile își păstrează forma lor naturală, așa cum vor fi avut-o când au fost desprinse din stîncă; nimic nu te ar putea face să bănuiești, sub buruenile și florile de cimp, altceva decît o informă grămădire de bolovani. Fiecare bloc însă, în cealaltă jumătate a lui, cătră interiorul clădirii, este cioplit și pilit, în formă de prizmă dreptunghiulară, și se încheie așa de exact ca blocurile de alături, cum s'ar lipi două pietre de domino; iar suprafețele dreptunghiurilor de bază sînt și ele pilite după niște curbe foarte fine, în așa fel, că formează împreună o suprafață exact sferică—bolta cavoului. Pereții sînt formați de niște patrate mari, colorate,—cu înfățișarea plăcilor de teracotă,—care formează de sus în jos trei straturi de culoare diferită, despărțite prin cite o linie dreaptă: un strat roș, unul galben și unul albastru—alte nuanțe decît ale drapelului nostru... De fapt, nu-i decît o tencuială netedă, dintr'un fel de ciment tare, crestată în așa fel, ca să dea înfățișarea de plăci. În sfîrșit podeaua cavoului era formată, după cum se vede, de două lespezi uriașe (2 m. pe 1), capacele a două morminte, de mai bine de un metru adîncime; acuma aceste capace zac în fundul gropilor, sparte în citeva bucăți. E interesant de observat, la intrarea cavoului, încheerea fără ciment a blocurilor; intrarea însăși e formată din două blocuri, de un stat de om, tăiate prizmatic și avînd cite-un jgheab, în care luneca de sigur o lespede mai subțire, în chip de ușă. Această lespede lipsește; iar cele două morminte sînt goale... Intreaga construcție respiră marea simplitate a timpurilor eroice!...

Asupra deschiderii acestui mormint, un ardelean inteligent și foarte cumpănit la vorbă, mi-a povestit următoarele :

Cînd s'a ajuns cu tăerea tumulului până la cavou, antreprenorul a pus oameni de pază, ca să împedice apropierea trecătorilor; în timpul nopții, cavoul a fost probabil deschis și scotocit, iar a doua zi dimineață, toți lucrătorii întrebuițați, bulgari și alți străini, dispăruseră fără urmă, și dispăruți au rămas până în ziua de azi... D. Tocilescu fiind înștiințat, a sosit la fața locului, dar n'a găsit în morminte decît două inele prețioase, pierdute probabil de cătră cei care au prădat lăcașul... D-sa a amenințat atunci cu darea în judecată a vinovaților, dar de fapt lucrurile au rămas baltă...

Ce-i drept, ai putea presupune că jefuirea s'a făcut în cursul veacurilor; e lucru știut că imensa majoritate a tumulelor care s'au deschis în Apus, s'au găsit profanate. Și lucrul nu e de mirare; a fost de ajuns ca unul din aceste cavouri a unor șefi preistorici să fi fost descoperit din întâmplare,—plin, firește, de arme și alte obiecte prețioase,—pentru ca aceasta să indeme a cerceta și altele... Dar pe de altă parte te întreb, cine, în timpurile trecute, a putut avea interesul să fure ușa,—purtînd poate vre-o inscripție,—și gasele celor îngropați...

Dar, ca să reluăm firul gândirii noastre, e lucru vădit că și tumulele acestea contribuie să dea Dobrogei o altă fizionomie decît restului țării,—o fizionomie bătrînă, orientală...

Cînd te plimbi prin Mangalia și împrejurimi, te isbesc grămezile de piatră cioplită ce zac pretutindeni: prin curți, pe drumuri, pe locurile virane, pe cîmp afară din oraș... La început, nu dai prea mare atenție, crezînd că sînt ruinele caselor rămase pustii prin plecarea unui mare număr de turci; dar în curînd te'ncredințezi, că această explicație e numai în mică parte adevărată. Mai în fiecare curte găsești 5--10 metri cubi de piatră cioplită, așezată în mod regulat, în vederea unei eventuale construcții viitoare; piatra e strînsă și de pe drumuri, dar în cea mai mare parte e scoasă chiar din solul curții: e destul să sapi pămîntul pîn' la o adîncime de un metru sau doi și aduni materialul trebuit pentru a clădi o casă... Ardeleanul mai sus pomenit îmi spunea, că pînă la 6--8 metri nici nu dai de pămînt sănătos, ci numai de temelii de case,—cite cinci șase una peste alta... La marginea de nord a Mangaliei, este un loc, unde malul, drept ca un perete, e foarte înalt și înaintea ca un promontoriu; de acolo domini și marea și orașul. Cînd te uîți în jos, vezi ruine eșind din mare pîn' la o depărtare de cîteva zeci de metri; vădit, în cursul veacurilor, pămîntul a fost mîncat de apă. În mal se vede zidire pîn' la o adîncime de vre-o zece metri... Legenda spune că acolo ar fi fost „cetatea regelui“ (?)...

Despre vechimea acestor urme îți faci o idee, cînd vizitezi baia romană din mijlocul orașului, și vezi bolțile intrărilor, abia îngropate de doi metri—în vre-o două mii de ani... Au rămas părți din ziduri, o placă mare de aramă sub care ardea focul și peste care se turna apa spre evaporare, conducte de scurgere... (Din nefericire, nobila ruină slujește acuma ca loc de depunere pentru gunoaie... Răposatul Tocilescu a vizitat-o odinioară și a recunoscut-o ca romană, dar n'a luat măsurile trebuitoare). Bolțile intrărilor se văd a fi clădite din aceeași piatră, care azi zace pe toate drumurile, provenită în parte din case de curînd ruinate. Evident, dacă construcția romană a învins douăzeci de veacuri, pe cînd casele tătarilor n'au durat nici un secol, pricina este că tătarii, în loc de var și nisip, au întrebuintat pămînt negru. Dar cum se face oare că tătarul, care nu-și poate îngădui luxul de a cumpăra var—nisip e destul!—clădește totuși casa din piatră? Uriașa cantitate de ruine subpămîntene te face să bănuiești că piatra care să găsește astăzi la îndemîna oricui vrea să-și ia osteneala de a o strînge, a fost cioplită cu mii de ani înainte, pe vremea înfloririi coastelor Mării Negre, cînd Mangalia—cum arată ruinele din împrejurimi—era un oraș întins și bogat; și că această piatră a intrat apoi în clădirile efemere ale mai multor rînduri de „barbari”, dintre care tătarii au fost cei din urmă...

Acuma putem înțelege de ce Dobrogea se deosebește de restul țării și se aseamănă cu ținuturile bătrîne ale Asiei minore. Ici cași dincolo, pe același teren marîn, nisipos și pietros, s'a ridicat, prin comerțul de apă, aceeași strălucită civilizație mediteraniană, și au rămas, după căderea popoarelor vechi, aceleași ruine nesfîrșit de bogate...

Sînt cunoscute greutatea cu care se făcea comerțul de uscat, chiar în timpurile recente care au precedat existența drumului de fier. Dacă însă ne întoarcem numai cu două veacuri în urmă, constatăm cu istoricul Malet, că sub *vechiul regim* francez, o marlă se scumpea mai puțin venind din China decît de la alt capăt al Franței,—atît de multe erau vămile și atît de scump transportul. În evul mediu era și mai rău: aproape la fiecare domeniu feudal se plătea vamă, iar drumurile furnicau de hoși și „cavaleri”. În general, cu cit mergem mai departe în trecut, cu atîta comerțul de uscat devine mai neînsemnat; așa se lămurește faptul că în vremea veche, comerțul de apă era *tot* comerțul...

Popoarele mediteraniene, a căror civilizație „egeană” a devenit așa de cunoscută în timpul din urmă prin desgropările din Creta, dar care de sigur se deșteptaseră cu mult înainte, au înconjurat, din cele mai vechi timpuri, continentul întunecat și barbar cu o fișie de strălucită civilizație dealungul țărnicurilor mării, stabilind porturi și orașe întărite, unde în schimbul propriilor lor fabricate sau a produselor din țările calde, să

obție cerealele, blănurile și celelalte materii prime ale barbarilor, de o valoare neasemănat mai mare...

Cînd stăteam ceasuri întregi la capul digului în Mangalia, și vedeam căruțele aducînd bucate corăbiilor venite din Constantinopol, mă gîndeam că schimbul acesta se urmează poate de zece mii de ani, — cînd cu mai multă, cînd cu mai puțină intensitate. Doară activitatea economică a unei regiuni atîrnă mai ales de situația ei geografică. Iată, de pildă, locuitorii Breitaniei franceze: azi se numesc francezi, odinioară erau celți, și mai înainte, iberi sau liguri; dar marinari sînt de cînd lumea... S'a schimbat numele poporului și limba lui, s'a alterat puțin rasa, prin imigrarea de elemente nouă, dar tradițiile au rămas aceleași, strîns legate de așezarea și natura pămîntului...

Reflectînd asupra naturii solului în Dobrogea, mi se pare că înțeleg mai bine soarta civilizațiunii în Asia minoră. Isvorul acestei civilizațiuni a fost mai ales comerțul, mijlocirea produselor de climă caldă ale Indiei, pentru populația agricolă și păsturească a Europei barbare. De agricultură, pămîntul uscat al Anatoliei nu prea era bun. Popoarele celebre ale acestor ținuturi au căzut pradă perșilor, macedonenilor și în fine romanilor, a căror strălucită prosperitate se datorește în întregime, după cum s'a dovedit, extraordinarei valori militare și colonizatoare a elementului agricol.

Soarta civilizației însă nu trebuie confundată cu aceea a popoarelor în care ea s'a întrupat; tocmai de aceea e curios să vezi stăpinînd barbaria nomazilor turcomani, acolo unde a înflorit odinioară Troia, Sardes și alte vestite cetăți ale Lydiei, Frygiei și Feniciei... Explicația acestui ciudat fenomen o găsim în faptul, că, odată isvorul comercial secăt prin mutarea spre apus a liniei comerțului universal, pămîntul cel sterp, cu caracter de stepă, a căzut pradă „mongolilor“ nomazi, care asaltaseră de atîtea ori cetățile bogate și înfloritoare...

E drept, fecund n'a fost niciodată solul Asiei minore; dar după părerea oamenilor competenți, el s'a mai uscat încă din vechime până azi. Uscarea aceasta se va fi datorînd de sigur și unui proces natural geologic; se zice că deșerturile ar fi pentru planete ceia ce-i pentru noi părul alb: semnul bătrîneții. Dar după cum părul poate albi și la un om tînăr, din pricini special *piloase*, tot așa cred că regiunea Anatoliei își datorește sterpiciunea mai ales propriei ei bătrîneți: în vremea înfloririi sale, pădurile au fost tăiate, și prefăcute în corăbii sau palate... E un cerc vițios: terenul fiind sterp, locuitorii se apucară de industrie și comerț, tăiară pădurile și atunci terenul deveni și mai sterp... Se pare că popoarele nu 'nbătrînesc numai ele, ci îmbătrînesc și pămîntul pe care locuiesc...

Dacă revenim acum la Dobrogea noastră, nu-i curios că și dtnsa, — puțin rentabilă pentru agricultura primitivă pe care puteau s'o facă turcii, — a căzut în stăpinirea tătarilor păstori, frați cu turcomanii?...

Dar din barbaria trecută, o nouă și tînără civilizație se ridică. Pentru a remedia lipsa de ploaie, care se simte așa de mult, statul plantează păduri; iar mocanii, veniți întâiu ca păstori, germanii, agricultori de frunte, românii mai harnici, aduși sau veniți din „țară“, se silesc să redea pămîntului productivitatea perdută...

* * *

Ținînd seamă de amestecul acesta al lucrurilor foarte vechi cu altele foarte nouă, cetitorul va înțelege cit de interesantă trebuie să fie viața dobrogeană, în amănuntele ei. Vara trecută am vizitat multe sate din plasa Mangalia, și pot spune, că absolut tot ce-am văzut și auzit mi-a părut instructiv. Voi transcrie aici o parte din notele așternute atunci zi cu zi în fuga condeiului—și poate voiu mai reveni și în alt număr al *Vieții Romînești*.

O săptămînă după ce faimoasa diligență m'a adus aici, m'am împrietenit cu judecătorul, care prin purtarea lui simplă, liniștită și modestă, trădînd o ascunsă rezervă față de mediul inconjurător, se deosebește așa de mult de alți funcționari dobrogeni, care cu bice de cini și caschete exotice, umblă ca'n satul lui Cremene.

După legile cele nouă, judecătorul trebuie să judece de două ori pe lună în fiecare din comunele plășii sale, așa că la fiecare cinci zile pleacă la țară pe o zi sau două. L-am însoțit până acuma de patru ori, și cit oiu stai aici, am să-l însoțesc mereu. Legea asta a judecătorilor ambulante, care prevede ca judecătorul rural să poată fi înaintat pe loc până la gradul de consilier de Curte, este nu se poate mai bună. Ea va avea ca urmare treptata înfrînare a arbitrarului administrativ, după cum m'am putut eu insumi încredința, în aceste excursiuni. Să fie judecătorul inamovibil, cum este după un anumit stagiu, să fie drept la suflet din fire, și iubitor al dreptății din convingere, iar legea de va fi nevoe să-i mai lărgească încă atribuțiile lui de procuror,—și primarul, secretarul, jendarmul sau perceptorul, se vor gîndi de două ori înainte de a comite vre-un abuz... fiindcă cu prilejul judecăților toate es la iveală...

Observațiile pe care le-am făcut, și aici în localitate, și în satele din împrejurimi, au desmînjit multe din ideile pe care le aveam cu privire la țărani.

Așa, de pildă, auzisem repetîndu-se pîn' la saturație că țărănul e neîncrăzător față de orășeni. N'am băgat de seamă așa ceva. Din contra, numai timp să aibă, țărănul e încîntat să stea

de vorbă cu cărturarii, să-și desvăluie cunoștințele și judecata. E destul să te arăți nepăsător, dar prietenos, fără aere de superioritate, să deschizi vorba dela lucruri neînsemnate, ca pentru trecere de vreme—altfel crede că ești slujbaș și ai venit să faci vre-o anchetă—și vei afla în scurt timp tot ce dorești. Țăranul român vorbește bine, ca orice om cu gîndirea liniștită și obiectivă (de pildă neamțul e obiectiv, dar n'are spiritul și dialectica romînului; tătarul e vioi, dar subiectiv: gîndește și vorbește precipitat), pune sentiment în tot ce spune, și cunoaște exact lucrurile ce nu trec de orizontul lui. Din instinct—ori poate din... ziare?...—își dă seamă de însemnătatea și demnitatea ocupațiilor sale.

Cel puțin, așa am băgat de seamă pe aici; poate e greșit să compar țărănimia „din țară“, strivită de marea proprietate, cu micii proprietari dobrogeni, care muncesc din greu un pămînt mai sterp, dar n'au stăpîni.

* * *

Am plecat pe la șapte dimineața spre satul ** cu judecătorul și cu grefierul, într'o căruță „cu leagăn“, care scutură și nu prea, pe drumul nepetruit, serpuind printre lanurile secerate, și grozav de prăfuit din pricina secetei, care-i ca acasă la dînsa prin stepa asta din sudul Dobrogei.

Regiunea, șeasă în aparență, e de fapt un platou puțin înalt, care ondulează în pante foarte line, și-i întretăiat pe alocurea de văi fără apă.

Ici și colo bucatele mai zac pe cîmp, în căpițe mici: din pricina lipsei de brațe, dobrogenii au luat răul obicei de a nu lega în snopi. Din distanță în distanță se văd armanuri: uriașe clăi aurii, iar alătura, cai bine hrăniți aleargă 'n cerc pe un strat de spice, rostogolind după ei o piatră cilindrică de vre-o două sute de kilograme, adînc zimțuită.

În mersul ei repede, căruța noastră ridică nori de praf, care uneori ne vin în față, ne irită ochii, ne intră în gîtlej, de ne răgușește, și chiar prin haine ne pătrund, până la piele. Cînd ne 'ntîlnim cu altă căruță, nici nu mai putem răsufli... Totuși mă simt foarte mulțumit; tot drumul am fost mulțumit, și pizmuiam pe judecător că slujba-l poartă pe drumuri, o zi sau două la fiecare cinci zile, în aer curat, prin cîmpiile înunse care odihnesc sufletul și sugerează zădărnicia frămîntărilor de oraș. Simt că întinderea orizontului și scuturătura monotonă a căruței îmi fac un mare bine; idei slab legate într'o vagă teorie îmi trec prin minte: „oboseala drumului întărește corpul și adoarme nervii... Viața aproape de natură ține familia și clasa vecinic tânără... Orașenii degenerază și s'ar stinge, de nu s'ar reînoi mereu cu elemente sănătoase dela țară... Omul de țară e ca o

„plantă care-și trage seva din pământ, iar trgovețul e aceeași plantă, smulsa din pământ și răsădită într'un ghiveciu... Nimenia ca Tolstoi, barbarul Titan al literaturii europene contemporane, n'a cîntat mai bine fericirea vieții naturale... In nu știu care roman de Turghenef sau de Gogol, eroul călătorește cu lunile într'o brișcă, prin Rusia cea tainică și fără de hotare; din cînd in cînd trage la cîte un proprietar, care-i stăpîn ereditar al locului, ca un copac care putrezind, lasă 'n locu-i o fragedă mlădiță, răsărită din propria-i rădăcină și nu mai puțin viguroasă decît dînsul; un pom cu altul nu seamănă: și locu-i altfel, și altfel a prins copacul a crește... E o lume necunoscută, variată la infinit... Dar ia să umbli cu trenul, din oraș in oraș! Ce monotonie!... Gările seamănă, și oamenii sînt cam la fel... Cu cît te urci spre vîrfurile piramidei sociale, cu atîta variația scade... Există in capitalele Europei o lume cosmopolită, care-i aproape aceeași peste tot, și care-și dă intîlnire vara, in marile stațiuni balneare.. Iată și la noi: ce mică și uniformă pare țara, cînd te duci cu trenul dela București la Sinaia ori la Slanicul de Moldova; oamenii sînt aceeași, și aproape toți se cunosc între dinșii. Dar coboară-te spre temelie, mergi cu trăsura din sat in sat; să vezi atunci ce mare, variată și interesantă devine această țară...”

Ne-am coborît într'o vale adîncă, mărginită de maluri pietroase, stratificate și frumos rotunzite, pare'ar fi fost tocite cîndva de apă; pe turcește li zice *Ceair* acestei văi, care se leagă pe de o parte cu marea, printr'un lac lungăreț de cîțiva kilometri, iar pe de altă parte se continuă cu largă albie fără apă ce merge pîn' la Cerna-Vodă; se crede că ar fi fost odinioară un braț al Dunării... Mergem tot pe *Ceair* pînă la satul * * și tragem la primărie.

Cînd mă cobor din căruță, imi pipăi mustățile, imi cercetez hainele, mă uit la ghețe: albe de praf. O amintire mă face să zîmbesc: nu sînt decît vre-o cinci ani de cînd, bucureștean *pur sang*, mă găteam, mă periam și mă lustruiam cu îngrijire, de cîte ori plecam de-acasă — adică de vre-o trei ori pe zi; spuneam atunci, din convingere, că niște ghețe prăfuite m'ar impiedica de a simți și admira cel mai splendid peisaj...

Ce estetism exagerat... E doar praful „lui Dumnezeu“... Ori nu cumva creatorul era să paveze pămîntul cu piatră cubică? I... Acuma înțeleg de ce odinioară, in marșurile de manevră, vecinul meu de front, Ion Cerghice, bufnea de ris cînd mă vedea că mă feresc de norii pe care-i stirneam înnotînd pină la glesne in colbul drumului...

* * *

Primarul, —președinte de comisie interimară, —proprietar și pensionar, fost căpitan in armată, e un munte de om, bătrîn și

greoi, dar încă tare, ca un copac care deși scorbos, mai are de trăit... Cu țărani văd că-i foarte prietenos; pe care cum vine pentru vre-o afacere, îl poartă pe scaun, în fața lui, la birou. Țăranii îl tratează și ei ca pe egalul lor. I-am întrebat despre dînsul și mi-au spus că „d. căpitan are un singur cusur: *darul*“...

Vorbim de pămînt. „N'ar fi el rău, dac'ar fi muncit cum trebuie — măcar că-i pietros și, de plouat, nu prea plouă la timp. Dar ca să fie bine lucrat, trebuie brațe, și nu sint. Țăranii au cite douăzeci și cinci de hectare, și ară 'n fugă cu plugul de două-trei brazde tras de vite puține și rău hrănite. Mai bine ar lăsa o parte din pămînt să se odihnească, și ar munci restul cu temeii. Dar se lăcomesc...“

Întreb de tătari, — că satul e jumătate lătăresc. Căpitanul îmi arată un in-folio uriaș asupra Dobrogei, de căp. N. Ionescu, membru al societății geografice. Răsfoiesc volumul, și-mi pare foarte bogat în informațiuni de tot felul. În prefață autorul spune că a lucrat la această carte 14 ani, cit a stat în Dobrogea, și a consultat 250 de autori.

„Iarna, cînd n'am ce face, citesc și eu dintr'însa. În doi ani, abia la jumătate am ajuns.“

Trec în camera de alături, unde tovarășul meu de drum a început judecățile.

Fapt semnificativ: primul proces la care asist, îmi desvăluie o neglijență administrativă.

Un român a închiriat dela stat niște oboare (locuri îngrădite) ca să cultive bostani (dobrogenii numesc astfel harbujii). Dar în timpul unei ierni, comitetul pentru pășunat al comunei a dat voe oamenilor, — fără nici un drept, — să-și fie vitele în ele, așa că pămîntul, bălătorindu-se până'n primăvară, n'a mai fost bun de bostănărie. Chiriașul face o petiție la șeful de ocol (domenial) ca să fie scăzut pentru acele oboare. După un timp, văzînd că nu se dă curs petiției, se duce să mai întreb de dînsa, dar nu-i mai dă de urmă... iar receptorul îi cerea plata. Atuncia, — cu statul e greu să te judeci, — dă în judecată pe cîțiva din oamenii care-i bălătoreră locul cu vitele. În ședința trecută, judecătorul îi ceruse să aducă dela șeful de ocol un certificat cum că fusese *debitat* pe anul acela pentru care cerea despăgubiri dela oameni.

— Am cumpărat o coală de un leu și un timbru de 30 bani și m'am dus la șeful cel nou, că celălalt plecase de aici. A căutat mult prin registre dar nu m'a găsit... zice, las' că mă întîlnesc eu cu d. judecător și-i spun...

— La judecată nu merge cu spusul, omule. Trebuie acte scrise, negru pe alb. Se amină...

Urită afacere: petiția de scăzămînt care dispare, și percepția care cere plată, fără ca omul să poată fi găsit debitat în registrele șefului de ocol..

M'am încredințat mai tirziu că afacerile acestea turburi, în

care șeful de ocol *debitează*, iar percepătorul încasează, sînt legiune în Dobrogea, pe de o parte din pricină că administrația e încă tot inferioară celei din țară, iar pe de altă parte, din pricină că peste Dunăre domeniul statului nu-i încă bine delimitat.

În cursul povestirii noastre, vom mai întîlni sper, și pe reclamant, și pe șeful de ocol, și pe percepătorul cu pricina.

După procesul cu oboarele, secretarul primăriei, — care ține și condica proceselor, — un tînăr *papugi*u de oraș (cipici albi de vară, fără tocuri; jachetă unsuroasă, cu reveruri de mătasă până la buric; cravată *mauve*, cu capetele fluturînde; păr negru creț, aranjat cu multă artă; smead și uscățiv, cu nasul lung și ascuțit, pornit a se 'ntîlni cu bărbia) vestește pe judecător că pleacă pe 20 de zile la manevre; apoi trece dincolo în biroul primarului. Auzind ceva zgomot, mă duc după dînsul, și asist la o scenă interesantă.

— „Să fii modest, să fii la locul d-tale, să bagi de seamă cu cine vorbești!“ răcnește d. secretar, spintecînd repede aerul cu degetul arătător, la un tînăr țaran, înalt și blond, care zimbește blind pe sub musteață.

— „N'am zis nimica, d-le secretar... da cer lucrurile mele...“

— „Să nu fii obraznic! Acu mă duc la telefon și cer să te ducă legat!...“

Și pleacă trîntind ușa.

Întreb de *afacere* și iată ce aflu:

Papugiul, venind în comună cu fiitoarea d-sale, s'a rugat de romin să-l ție în gazdă vre-o două zile. Din două zile s'au făcut cinci săptămîni.

— „Într'o noapte se mută, — sub cuvînt că nu găsește căruță ziua, — și-mi iea plapoma și pernele, pe care-i le dădusem ca să aibă pe ce dormi. Il las, că zic: îi trebuie acuma... are să mă mi le dea el. Trece o lună, trec două, vine d. subprefect pe aicia, mă duc și-i reclam; zice: «stai d-ta nițel afară, că cercetez eu». (Pe d. secretar, chiar d-lui l-a adus din Vlașca, județul d-sale). Am așteptat să ieasă d. suprefect dela primărie, m'am arătat în fața d-lui și l am salutat, ca să-i aduc aminte... „Da' d-lui s'a urcat în trăsură și a plecat...“) Azi îl găsesc pe d. secretar la circiumă; auzisem că pleacă. Zic: să nu-i fac rușine în fața oamenilor; îl iau de-o parte și-l rog să-mi dea lucrurile. Zice: le-am dat lui frate-tău. «Apoi», zic, «lui frate-meu nu i le-ai dat, că chiar acu vorbii cu el, și el mi-a spus să ți le cer...» M'a lăsat și-a plecat. Acuma ați auzit cum striga la mine. Și așa, l-am ținut cinci săptămîni degeaba și mi-a luat și lucrurile...“

Păgubașul zimbește ironic și puțin cam desprețuitor, dar nu pare să-și facă inimă rea.

— „Dacă reclamai d-lui judecător“, îi spun eu, „d-lui putea să-l aresteze imediat și să-l și judece, că are și putere de procuror.“

— „N'am știut. La urma urmei, nu sărăcesc cu atîta...“

În acest timp, dincolo se judecă un proces de 16 lei. Unul din inpricinați, datornicul, un român între două vrste, cu fața suptă și brăzdată, cu ochi negri neliniștiți, cu fruntea mare și boltită, contrastând curios cu îmbrăcămintea lui simplă—cămașă și ȋțari—ține palma la obraz, într'o atitudine de reculegere, și rostește un discurs în toată forma, alcătuit de acasă și împes-trițat cu *invers*, *absolut* și alte radicale. Judecătorul îi impacă la suma de 8 lei. Oratorul trece în biroul primarului, unde-l aud spunând cu o seriozitate glumeață...

— Domnule căpitane, avurăm un proces ca la Casație...

* * *

S'au isprăvit judecățile.

Până să ne pregătească d. circiumar masa, pornim prin sat.

Chiar pe ulița primăriei, trecem prin fața citorva curți tă-tărești; în față, căsuța, în fund armanu: uriașe clăi aurii, iar alături aleargă caii. Imi arăt dorința de a intra undeva, la întimplare, dar tovarășul meu stă la îndoaială: cum să supărăm oamenii, așa degeaba? Zimbesc de aceste scrupule, care contrastează ciudat cu preocupările mele curat abstracte, și o iau înainte.

Ne întâmpină un tătar bătrîn, voinic cît un urs; vrista i-a albit bărbuța rară, — care dă un fel de echilibru feței prea late, — dar nici nu i-a zbiricit obrazul, nici n'a scăzut vioiciunea, așa zice chiar: *violența* mișcărilor repezi. Nasul mic și cîrn, înfundat în mijlocul feței, dinții puternici, pe care-i arată în risul sincer ar figurii întregi, și brațele care atîrnă greoaie, parcă stăpînul lor nu s'ar înjosi să le întrebuițeze decît pentru a strînge în brațe vre-un dușman—ȋți dau impresia că te așii în fața unui urs, pe care l-ai turburat în viziunea lui... Și totuși, tătarul acesta bătrîn are în felul său de a fi ceva de stăpîn, de om liber, de om cultivat...

Este de sigur amestecul ciudat al singelui și culturii semi-tice cu singele mongol și cu pornirile vieții războinice de altă dată...

Nu prea știe romînește și ne înțelegem greu. La o ușă, vre-o două-trei fete grăsulii scot capul cu sfială. Una ține în brațe un copil ca de un an: părul lung și negru, ochii mari, întunecați, foarte oblici și umbriți de gene lungi, îi dau înfățișarea unui mic japonez; e așa de gras, încît obrații îi atîrnă de a-mîndouă părțile, ca la o femeie bătrînă. (Tătarul e mai adesea fâlcos; cît timp munca îl ține uscat, fâlcile nu se prea bagă de seamă, dar cînd se'ngrașă, fața devine mare și rotundă, ca luna în ilustrațiile umoristice).

La altă ușă apare nevasta bătrînului: mai mult înaltă, sveltă, cu fața încă tînără și cu ochii luminoși. Ea cheamă în ajutorul bărbatului pe fiul ei Abderaman, nobil nume, la care răspunde un băiat ca de vre-o 13 ani, care se apropie de noi ca să ne slujească de tîlmaciu. Dar fie din pricina sficiunii, fie

din pricina neștiinței, nu ne poate fi de nici un folos, măcar că urmează, după cît înțeleg, la școala rominească.

Am avut prilej să constat de mai multe ori, că copiii musulmani nu trag aproape nici un folos din școala noastră. Un învățător din comuna Gh.... îmi spunea, că în nu știu care sat, mai mult lătărăsc, timp de trei ani n'a putut fi promovat nici un elev. Cred că vina este a institutorului, fiindcă tătărul, ca inteligență, nu-i inferior celorlalte populațiuni dobrogene.

Îi explic bătrînului *Ibrahim Bekyr Harsakay*—am aflat dela alții că așa-l cheamă, iar pe nevastă-sa *Begzudê*—că sînt profesor în cutare oraș, unde nu se pomenesc tătari, și că venind în plimbare prin Dobrogea, am fost curios să-i văd cum trăesc.

Bătrînul ride măgulit și ne poștește în casă—în casa lor, fiindcă după obiceiul tătărăsc, tinerii locuiesc în altă casă, fără comunicație cu aceasta.

Nu voi descrie în deosebi *această* locuință,—a lui *Ibrahim Bekyr Harsakay*,—fiindcă de atunci am fost în diferite sate, la mulți tătari, săraci și bogați, și m'am putut încredința că locuințele lor nu se deosebesc aproape de loc una de alta; ci voi descrie locuința tipică a tătărului dobrogean,—întru nimic diferită, după spusa lor, de aceea a tătărului din Crimea.

Ea se compune din două camere: într-una—bucătăria—se gătește și se mîncă, iar în a doua—dormitorul—se doarme și se primesc musafiri. De afară, dai deodreptul în prima cameră, iar de aici, în cealaltă. În bucătărie, este vatra, și cuptorul uriaș care răspunde dincolo, în camera de dormit. Pe-o poliță care ocolește odaia, sînt așezate vasele rotunde de aramă, spoite pe dinăuntru și pe dinălară, și închise cu capace conice, ca niște cutii. Vasele acestea, care se găsesc și la cei mai săraci, se moștenesc dela o generație la alta, chiar și o sută de ani. În coran scrie anume, că ele trebuiesc spoite odată pe an, ca să nu otrăvească mîncarea.

În odaia de dormit se află de jur împrejur „paturile”: pături peste rogojini, apoi saltele de lînă, îmbrăcate în culori închise, și deasupra, perine mari, în culori vii—toate potrivite pe aceleași dimensiuni. La perete sînt perine tari, a căror îmbrăcăminte e formată din patrate de diferite culori cusute între ele. La mijlocul odăii, pămîntul e acoperit peste tot,—până la pături—cu rogojini, și deasupra—la cei mai cuprinși—cu covor de țig, cumpărat cu metru. Paturile care vin dealungul peretelui din fața ușei, sînt ridicate pe o prispă de lut ca de două palme. La colțurile camerei, și rezemate de perinele de perete, se află niște perine de mătase roșie sau albastră, îmbrăcate în fețe croșetate.

Tătărul nu doarme pe paturile dimprejur, ci la mijloc, pe covor, după ce așterne o saltea mare de lînă, acoperită c'un cerșaf, și-și pune la cap alte perine, îmbrăcate în cît simplu; eara se nvelește c'o pătură de lînă. Tot așternutul acesta—saltea, plapomă, perine—e așezat într'un colț și acoperit c'o

pinză subțire. În dormitor se află, cași în bucătărie, o poliță, care ocolește odaia, la o înălțime de abia ajungi cu mîna; pe această poliță sînt rinduite maramे de mătase subțire—in roz, în verde fraged, în lila și în alte culori vii,—schimburi, pinze de casă, batiste colorate, coranul frumos legat și păstrat într'un inveliş de carton, ceasul deșteptător, și alte lucruri. (Cei mai cheaburi au și-un dulăpaș în perete, pentru lucruri de îmbrăcăminte, sau pentru sticlării). La mulți am mai văzut—trebuie să aibă toți—pe fereastră ori pe pat, un covoraș mai frumos, pentru rugăciuni. În perete, o mică oglindă, un fel de calendar cu toți sfinții mahomedani sau cîte-o rugăciune tipărită cu litere frumoase...

O particularitate a locuinței tătarăști m'a izbit cu deosebire: camera de baie. Am spus că cuptorul din bucătărie răspunde și'n camera de dormit; acolo, între cuptor și peretele de alături rămîne un spațiu, care închis fiind de un paravan de lemn, văpsit frumos și prevăzut cu ușă, formează un fel de cămăruță strîmtă, mărginită în două părți de perete, într'o parte de cuptor și în față de paravan. Cămăruța asta, lată și lungă ca de un metru și jumătate, este camera de baie. „De două trei ori pe săptămînă”—mi-a răspuns un tatar, zîmbind la întrebarea mea asupra frecvenții băilor—bărbatul și femeia, pe rînd, se închid în această cămăruță, pe care cuptorul o încălzește iarna, și se spală pe tot corpul într'un mare lighean de aramă.

Mi-a arătat ligheanul; are tocmai dimensiunile tubului englezesc: un metru diametru și vre-o două zeci centimetri adîncime. Văzusem ligheanul în multe case la intrarea podului, dar crezusem că-i pentru spălat vasele ori pentru făcut magiun...

* * *

Vorbim cum putem cu Ibrahim, care abia o rupe pe romînește. Doamna Begzadê, deși a auzit că nu știu turcește, urmează totuși a ne vorbi în această limbă, cu mare însufleșire. (Limba tătarească este față de cea turcească, cum ar fi jargonul-evreesc față de limba germană: mai scurtă, mai uzată ..) Ea nu-și poate închipui că nu pricepem chiar de loc; și cu drept cuvînt: limba turcească este încă și azi în Dobrogea limba comună, limba... diplomatică, dacă putem spune astfel. Nu numai că fiecare locuitor, de orice nație ar fi, o știe, nu numai că diferitele naționalități se 'nțeleg între dînsese prin ajutorul ei da chiar în aceeași casă creștină, copiii o întrebunțează alături de limba lor maternă. (În momentul cînd scriu aceste rînduri, aud în curte vorbindu se turcește: niște doamne elegante din Medjidia au venit în vizită la gazda mea: greci încuscriți cu romini și găgăuți).

Prin felul lor de a vorbi, și bătrînul și nevastă-sa mă impresionează.

Pe dînsul, parcă l-am mai văzut undeva: așa bătrîn și

voinic, cu fața roșie, curată, prea puțin sbircită... trădind în vorbă, privire și mișcări o mare putere, înfrinată de bunăvoință... amestec ciudat de cultură și primitivitate... A, de *Taras Bulba* îmi aduce aminte!... Da, lui Ibrahim Bekyr Harsakay i-ar șede să fie un cazac, pe jumătate patriarh și pe jumătate șef de bandă...

Nevastă-sa e curat imbrăcată, iar în picioare poartă papuci de lac; se ține dreaptă, ca toate tătăroaicele, se leagănă frumos când umblă, și arată în vorbă, în ținută și în expresia feței, o mare demnitate, așa zice chiar mândrie.

Dar—ceia ce n'am văzut la alte tătăroaice,—mândria e îndulcită de o caldă bunăvoință, care-i însuflețește privirea și zîmbetul, și dă vorbei și mișcărilor energice o grație liberă, sălbatecă... În gura ei, limba turcească, —așa de aspră de fapt—rostită cu o voce în care note de sopran se amestecă cu note de alto, capătă o sălbatecă dar plăcută armonie. Îmi aduce aminte de-o doamnă, neam de răzeș, mindră, inimoasă și primitoare...

Ibrahim, căruia-i dădusem între 50 și 60 de ani, are 75; iar doamna Begzade, care pare de 35—40, are 55. Au 80 de hectare, încă din vremea turcilor. Tătarii din satul acesta, și din cel învecinat, sînt cunoscuți în toată plasa că stau bine; ei nu și-au vîndut pămîntul îndată după războiu—ca alții alți, — cu 5—10 lei hectarul, bucuroși de a fi găsiți cumpărători, în ideea că pășunatul are să rămîie liber ca sub turci... Au 7 copii; 4 băieți și 3 fete. Fetele stau ascunse, iar pe băieți îi văd pe fereastră lucrînd la arman.

În perete văzusem un fel de afiș; era o scrisoare, din partea fratelui doamnei Begzade, *Megnamed Harib* cismar în Constantinopol, adusă de fata acestuia: a venit în vizită pe-aici și trebuie să fie o domnișoară foarte *ghiuzel*, judecînd după umbreluța de mătasă, cu miner de argint, ce atîrna în cui... Răspunde la gingașul nume de *Șolpan Megnamed*. La turci și la tătari nu există nume de familie; cînd pe cineva îl cheamă Ibrahim Bekyr Harsakay, asta înseamnă că pe tată-său l-a chemat Bekyr iar pe bunicu-său, Harsakay.

În timp ce vorbim, apar doi tătari tineri: văzîndu-ne intrînd la Ibrahim, ne-au luat drept doctori dela Constanța, și-au venit să ne spue, că conform ordonanței date în vederea holeriei, au curățit peste tot cu cea mai mare îngrijire. Vorbesc curgător limba romînească, și aflînd scopul vizitei noastre, ne poftesc în casa lor: sînt frați. *Assan Kadir* e însurat, iar *Abgely Kadir* are de gînd să se însoare, și ne arată casa cu patru camere pe care tocmai și-o clădește: zidurile de piatră, iar pereții despărțitori de chirpici (pămînt uscat, nears). Amîndoi sînt svelți și potrivit de înalți, cu trăsăturile regulate dar nu frumoase, cu ochii vădit oblici, cu fața curată, complect bronzată, și de un singur ton; seamănă cu niște statuete de bronz. Ai impresiunea că vi-

talitatea primitivă n'a fost încă slăbită de vițiile și sarcinile civilizației; figura nu poartă urmele unor vicisitudini trecute...

Nevasta lui Assan, *Senie*, pe care o vedem în curte, e grasă și rotundă la față; de n'ar fi îmbrăcămîntea, ai putea s'o iei drept moldoveancă. Assan ne arată locuința lui, apoi pe aceea a părinților lui; e întocmai ca la Ibrahim, doar culorile sînt altele... Mama lor, *Katimè*, o femeie în vîrstă dar bine păstrată, albă la față și curat îmbrăcată în negru, șade în bucătărie și toarce; blindeța privirii, expresia de bunătate a gurii și chiar moliciunea cutelor feței, arată c'a îmbătrînit, nu luptîndu-se cu semenii ei, ci împărtășind sentimentele lor de bucurie și tristețe... Abgely mă duce la magazie și la grajd, care deși curățele, îmi par cam primitive pentru cele 70 de hectare cîl stăpînește familia.

În curte ne întîlnim cu hoguea: mic, gras și greoiu, — adevărat *curé de campagne*, — cu vorba șovăitoare, cu trăsăturile îngroșate, cu privirea cam stînsă de grăsime. Abgely Kadir ni-l recomandă cu gravitate: ține pe soră-sa, *Teslimè*. A absolvit seminarul musulman din Medjidia, de sub direcția d-lui Alecu, dar romînește nu prea știe. Deocamdată e numai *imam*; cînd o ajunge *hoge*, statul are să-i dea 15 lei pe lună.

— „Dar acumă cu ce trăește?”

— „Îl ținem noi”, răspunde Abgely, cu aerul unui om bogat care binevoește a proteja literele, dar și foarte măgulit de o atare înrudire...

Tinărul iman, care poartă pomposul nume (vădit arăbesc) de *Rașid Nurreddin*, nu găsește că prezentăm vre-un interes; de accia ne părăsește și intră în apartamentul lui, unde tinăra *Teslimè* îi duce îndată masa pe o tablă, — cînst de sigur cu totul deosebită, datorită învățaturii lui...

Mi-a rămas în minte figura lui *Rașid Nurreddin*, vorba lui greoaie, privirea lui distrată, întreaga lui înfățișare de rabin tînăr „care a învățat cinci ani la Breslau și nu știe care-i cal și care-i eapă...”. Tătarul cași evreul e adesea subiectiv; cînd îl mai și depărtezi de realitate printr'o cultură scolastică, se proteste...

La plecare, Abgely ni se plînge de-un necaz. Avînd mai mulți cai, e înscris cu o prestație anuală de 70 de lei. Acum trei ani, puțin timp după ce și-a făcut prestația, picherul i-a cerut adevărîța — „s'o vadă”. A trecut o zi, o lună, un an, doi, fără ca picherul să-i înapoeze biletul. Acuma receptorul îi cere plata de 70 de lei, pentru anul acela...

Cînd eșim pe poartă, Abgely ne arată locuința celui mai bogat tătar din sat, *Ali Iahia*, care lucrează o sută douăzeci de hectare.

* * *

Intrînd în curtea acestuia, observ — alătura de secerătoare, care se găsește aproape la fiecare plugar dobrogean, de orice

nație ar fi—o bicicletă nouă, foarte ispititoare. Ali ne-a zărit și ne esă înainte. „E bicicleta lui; se duce cu ea la cîmp, să-și vadă *bostanii*“.

În curte sînt patru case, depărtate una de alta : una pentru Ali, care-i înșurat, alta pentru frate-său care-i deasemenea înșurat, a treia pentru părinții lor și a patra pentru bunica lor, văduvă. Respectul pe care copiii îl datoresc părinților, nu îngăduie locuirea împreună.

— „Cu argați cu tot, sîntem 18 linguri“...

Un american ar fi zis 36 de miini; dar la tătari, mîncarea vine înaintea muncii...

Bătrînul *Iahia Abdul Alim* are 75 de ani și nu mai lucrează, dar e încă stăpînul absolut al averii. În fiecare seară, băiatul cel mai mare, Ali, care de fapt conduce gospodăria,—e de 35 de ani—trebuie să-i dea socoteală, până la un ban.

— „Cînd mă duc cu căruța la Constanța, să vind bucate, se 'ntîmplă să cheltuesc cinci lei. Îi spun atunci : „uite tată, m'am întîlnit cu niște prieteni și am petrecut puțin. Nu-mi zice nimic...“

(Cînd o mai îmbătrîni (!) Iahia Abdul Alim are să adune cîțiva bătrîni din sat, și 'n fața lor, are să-și emancipeze copiii, dîndu-le averea 'n stăpînire, ca 'n dreptul roman !...)

— „Dar pe ce cheltuești cinci lei la Constanța ?“ Îl întreb eu pe Ali, cam indiscret.

— „Facem cînte la berărie...“

— „Cum? Bei bere? ! Dar legea ?...“

— „*Ce primește natura, nu oprește legea*“, răspunde Ali, spre marea mea surprindere, zîmbind cu 'n aer revoluționar... „Lumea se schimbă. Cînd eram copil, mergeam cu tata la Constanța. Opriam căruța 'n drum și ne culcam într'însa. Azi, să faci așa ceva, te 'nchide la poliție... Azi fetele au pus capote peste șalvari și cînd intră 'n prăvălie, spun *bonjour*...“

Ceia ce spune Ali e perfect adevărat.

Ne poștește 'n casă.

Pe lingă mobilierul obișnuit, două scaune de pae.

— „Dar astea ?“

— „Trebuie. *Slava Domnului*, vine la noi d. doctor, d. locotenent de grăniceri,—n'aveau pe ce să șadă...“

Ali e aproape înalt, svelt, bine făcut, cu părul foarte negru, cu fața bronzată, cu trăsăturite regulate, europenești; numai umerii obrajilor și fălcile bat la ochi : falca e tăioasă și aproape orizontală, dînd figurii o formă patrată. Vorbește curat românește, cu 'n ton cam sceptic, de om de afaceri. Psihofiziologia lui —ca a celor mai mulți tătari—nu-i de țăran, ci de meșteșugar de oraș. Mișcările rezezi și sigure, privirea hotărîtă și pătrunzătoare, îl arată să fie om harnic. Amintindu-mi că l-am găsit în fața casei, mîncînd dintr'o farfurie un fel de salată de legume, îl întreb :

— „Singur mîncai ?“

— „Am intrziat masa : lucru mult la arman. Dela patru dimineța până apune soarele, nu stăm.“

— „Am auzit că sint tătari leneși. care cind începe soarele să ardă, se ascund sub căruță, la umbră...“

— „Sint și de ăștia. *Se poate pădure fără uscături?*“
(Adevărul e că buna stare stimulează și pe omul lenes din fire...).

Zăresc coranul pe poliță, îl iau și-l deschid.

Toți tătarii și *loate* tătăroaicele, — „afară doar de acei care nu au capul sănătos“ mă lămurește Ali:—știu să cetească versetele din coran, dar firește. nu pricep nimica, fiindcă nu știu limba arabă—doar ici și colo cite-un cuvint, care a intrat și 'n limba lor. Pentruca să știi arăbește, trebuie să 'nveți măcar zece ani la Constantinopol, după ce ai sfinșit școala primară la giamie.

— „Hogea știe“.

— „Dar în turcește nu-i tradus coranul?“

— „N'a dat voe Mahomed, ca să nu schimbăm ceva.“

Il pun să cetească.

Ca toți musulmanii, Ali nu și închipue c'ar putea ceti coranul fără melodia învățată la școală. De aceia își drege glasul, și începe a psalmodia pe năs scriptura sfință, pronunțind cuvintele confuz și târăganat, după obiceiul oriental.

Vinerea și Duminica, fiecare musulman e dator să cetească din coran, acasă la dînsul.

Ne luăm ziua-bună.

Intors la primărie, întreb pe d. primar despre Ali Iahia și aflu c'a stat un an la închisoare, fiindcă la niște lupte închipuite, ce se obișnuesc la nunțile tătărești—între călăreții mirelui care răpesc mireasa și călăreții miresei care vor s'o scape,— a omorit un om din nebăgare de seamă.

Fălcile i-au făcut pozna.

Mă gîndesc, ce amestesc ciudat, de bătrînă dar inferioară cultură semitică, și de primitivă sălbătăcie mongolă, e tătarul!...

Țăranul romin nu cetește evanghelia, dar nici nu omoară oameni jucindu-se...

Luăm masa la circiumă și îndată după aceia plecăm spre satul * *

* * *

Regiunea pe care o străbatem nu are dealuri și nici măcar coline ; dar drumul urcă pe nesimțite mult timp, apoi coboară tot așa de lin ; în fundul scoborișului cind te aflî, vezi linia orizontului de jur împrejur vădit ridicată, dar la mare depărtare: valea e întinsă și puțin adîncă. Mormintele preistorice, numeroase prin aceste locuri, sint așezate totdeauna pe punctele înalte, așa înclt, proiectate pe linia orizontului, apar ca întăriturile unei cetăți. Ele trebuie să fi slujit de sigur și ca puncte de pază, pentruca locuitorii așezați în vale să poată fi înștiințați de ivirea dușmanului dincolo de orizont.

Mă gîndesc mereu la cele văzute în casele tătarilor din * și rid în mine însumi. Penele croșetate, cetirea coranului, scrisoarea din Constantinopol, umbreleța domnișoarei Șolpan, imamul întreținut pentru știința lui, bicicleta, secerătoarea, tubul englez și filozofia lui Iahia—iată tot atâtea glume fine ale șireților de tătari, la adresa geografilor europeni, care-i consideră ca *mongoli pur sang*... Nu mai vorbesc de geografii noștri romîni: or fi ei geologi, or fi economiști, dar de antropologie n'au habar. D-nii Popa-Burcă și Murgoci, după ce împart rasa *mediteraniană* în ramura *romanică, germanică, slavă* etc. (*german* și *mediteranian* sînt noțiuni contrare), vestesc lumii, uimite de această născocire—in *Manualul de geografie pentru cl. IV secundară, premiat de Academia Romîna*—că tătarii și turcii se găsesc în Dobrogea în număr de 40000; iar „**limba vorbită de acești locuitori este cea arabă.**” Vai de mama lor, de tătari! Atita le mai lipsește, să vorbească în limba bibliei și a lui Isus—fiindcă asta vor fi știind poate d-nii geografi, că ebraica și araba se deosebesc între ele ca două dialecte, nu ca două limbi... Limba turcilor și a tătarilor este o limbă mongolică, *aglutinantă*, adică tot așa de depărtată de limba semitică a arabilor, pe cit este aceasta de limbile indoeuropene: alte rădăcini, alte legi gramaticale.

Dar și geografii apuseni, copleșiți de specialitatea lor, nu mai țin seamă de cercetările antropologice și stăruesc în vechile împărțiri ale filologiei: turcii, ungurii, tătarii, japonezii sînt mongoli, spaniolii, grecii, țiganiii sînt arieni, evreii sînt semiți și așa mai departe.

Adevărul e că turcii n'au aproape de loc sînge mongol în vinele lor, ci sînt „semiți” (mai bine: mediteranieni) amestecați cu element „germanic” („europaeus”). Intr'un timp și loc necunoscut, înainte de Istorie, au venit în atingere cu *rasa germanică*, dela care au imprumutat și un însemnat număr de cuvinte.

Cît despre tătari, au ce-i drept mult sînge mongol, dar nu cu mult mai mult decît locuitorii întregii Europe centrale (brachicefali de origine asiatică).

Ca mai toate popoarele asiatice, tătarii sînt un amestec de mongoli și mediteranieni („semiți”). *Homo alpinus* care populează toată Europa centrală, are în plus elementul germanic, căruia îi datorește caracterul său european.

Dar acestea sînt chestii mari, pe care nu le pot expune aici cetitorului, dar prin prizma cărora am văzut toate amănuntele vieții tătarilor dobrogeni.

Trecem prin satul **, care ține de altă comună și unde d. judecător n'are nici o treabă; ne oprim totuși la circiumă, să ne potolim setea.

Satul a fost nemțesc; se cunoaște după casele albăstrii și după ulița largă, perfect aliniată și mărginită de pomi de amîn-

două părțile, ca un bulevard. Acuma locuitorii sînt romîni ; nemții au plecat toți.

În fața circiumii stau de vorbă vre-o douăzeci de țărani curat îmbrăcați : e Duminică. Pe d. judecător îl cunosc și-l privesc cu o simpatie respectuoasă. E multă demnitate în respectul pe care-l arată țăranul celor mai mari...

D. judecător îi întreabă pe fiecare, din ce parte a țării sînt.

Au venit de pretutindeni : din Bacău, din Brăila, din Dolj, din Vlașca, din Mehedinți...

— „Adunătură !...“ încheie băcăuanul.

Înpestrîțarea se cunoaște din fizionomii, din vorbă și din îmbrăcăminte... Se deosebesc chiar în felul de a munci pămîntul... Am fost de față în alt sat, la o discuție aprinsă asupra celui mai bun chip de a sămăna porumbul : pe miriște ori pe brazdă, mai rar ori mai des, pentru prășit ori pentru tras cu rarița, și așa mai departe. Fiecare ținea la obiceiul de acasă.

— „Horă n'aveți ?“

— „Este ; da-i afară din sat ; așa-i ordinul. Că dacă era lângă circiumă, mai intra cîte unul, se mai înfierbînta, începea ceartă dela vre-o fată, și buelucul era gata“...

— „Casele sînt făcute de nemți ?“

— „De ei ; da' unele le-am mai prefăcut noi“.

— „Ce cusur aveau ?“

— „Erau după sistemul german“.

— „Adică cum ?“

— „Fără tindă, fără prispă, fără streșină“...

— „Da' oare de ce-au plecat nemții ?“

— „Erau răi și nu se împăcau cu oamenii“.

Bacăuanul îl îndreaptă :

— „Ei răi, oamenii răi... nu ne potriveam,—asta era“.

— „Cum de pildă și noi veteranii“, intervine cu voce tare un vlăscean mare și spătos, sculîndu-se dela locul lui cu aerul unui om care se pregătește să *harangheze* mulțimea—„nu ne potrivim cu ceilalți ; mai bine era, cîți sîntem aicea, dacă făceam un sat deosebit, al nostru ; că dacă le spunem că la 77 ani răbdat de foame, am degerat de frig și ne-au mîncat... insectele, până am luat dela Turci pămîntul acesta, pe care ei au venit de-a gata de-a luat cîte 25 de hectare, pe cînd nouă ne-a dat numai cîte opt—te'njură și zice : «ori ai fost pentru mine ?»“.

— „Apoi da. nene Savule, așa zic ș'acu : ori ai fost în locul meu ? D-ta îți faceai belelele d-tale, și eu mi le făceam pe ale mele !.. Și dac' ai așteptat să te-aducă statul aicia, ai luat numai opt hectare,—că nu mai era !... Eu am venit singur, mai din vreme, și am luat douăzeci și cinci“.

— „Dar cel puțin să recunoașteți c'am luptat pentru voi...“ încep oratorul.

— „Apoi mulți se numesc ei veterani,“ îl intrerupsese celălalt (un *cojan* din Brăila), „da' nu toți au mîncat din pomană ; unora le-a venit numai fumul de tîmbe pe la nas...“

- „Care cum se scoală așa vorbește“ observă un oltean.
- „Adunătură“, încheie băcăuanul.

Păcat că n'avem timp să mai stăm cu ei de vorbă; e o plăcere.

Pe drum, vorbind cu tovarășul meu de călătorie, compar pe țaranul romin cu tătarul. Acesta nu-i mai puțin inteligent ca rominul, în ce privește viața practică; e mai rafinat chiar: mîncă mai bine, doarme mai bine, face bae. știe să cetească, e strasnic negustor; religia l-a aruncat în lăgașurile unei civilizațiuni vechi, deși inferioare. — a civilizațiunii semitice, — de care firește a fost înrîurit și în timpuri preistorice, de oarece tătarul are cel puțin atîta singe „semit“ cît mongol (Cuvîntul *semit* nu-i tocmai propriu. Rasa albă se împarte în două: *homo europaeus* sau blondul de nord, al cărui reprezentant mai mult sau mai puțin curat, ar fi suedezul; și *homo mediterraneus*, brunul de sud, cum ar fi arabil sau spaniolul. Primule născocitorul rădăcinilor indoeuropene, al doilea născocitorul rădăcinilor semitice. *Popoarele* „semitice“ însă, sînt unamestec de rasă mediteraniană cu rasa mongolă și chiar cu cea germană. Odinioară, pe timpul Gumerilor și Acazilor, ele vorbeau limbi mongolice, dar mai tirziu au primit limbi semitice dela c pătura subțire de cuceritori semiți, întocmai după cum Iberii mediteranieni au primit o limbă indoeuropeană, dela o pătura subțire de romani. Li lipsesc însă, în genere, aspirațiunile nobile, ~~pehnirile ideologice~~. Unde știe tătarul să facă o glumă subțire și să se bucure de dinsa! Unde are el retorica rominului, șartul lui la vorbă, dragostea pentru natură, interesul altruist pentru sbuciumările omenirii... Satele tătărăști n'au pomi în jurul caselor și fac călătorului o impresie tristă, pustie... Tătarul cu greu te-ascultă cînd îi vorbești de lucruri care nu se leagă deadreptul cu interesele lui materiale...

Cu semitul, el are în comun sensualismul, și lipsa de sentiment, — adică de cald interes pentru formele multiple ale vieții reale; dar în locul romantismului semitic, tătarul e stăpînit, ca toate popoarele mongolizate, de acel utilitarism încăpățînat, care a născut la chineji arida și rigida civilizație a mandarinilor... („Antroposociologii“ impută în mod unanim și brachicefalului european utilitarismul *terre à terre*...)

Mintea tătarului e vioae dar îngustă; limba lui e rigidă, fără delicateta flexiunii, fără acele nuanțe și mlădieri, care îmbrățișează realitatea ca o haină moale, ce urmează liniile corpului; ea-ți amintește mai degrabă, în formele sale aglutinante, căsuțele pe care tătarii le clădesc aici în Dobrogea, din pietre slab lipite cu pămînt negru... Cu violența temperamentului și cu șiretenia minții lor, au reușit să înjghebe cea mai mare împărăție din cîte a cunoscut Istoria, accia a lui Djendjis-Khan; dar împărăția n'a ținut, cum nu țin nici căsuțele lor de astăzi... pămîntul se fărîmă și pietrele se împrăștie pe cîmp... — A lipsit *sentimentul*, care cimentează statele, — puterea de a îmbrățișa interese generale...

H. Sanielevici

Efect de Lună.

Asupra-î trăsnetul căzu. Stejarul
Se clătină primindu-î lovitura,—
Dar nu-și plecă nici fruntea nici statura
Sub clipa ce-î răpuse centenarul.

Și fulgerat așa, trecu hotarul
Atitor vremuri! Impietrindu-și sgura,
Își încheștase 'n secole făptura,
In care vulturi azi își fac cuibarul.

El are crengi uscate și macabre
Ca niște 'ndoliate candelabre
Rămase stinse pentru totdeauna...

...Și doarme 'ncins de-o nepăsare-adîncă,
Pe ctînd, cu ochiul ei de șarpe, Luna
Hipnotizează pacea lui de stîncă.

Mihai Codreanu

Documente omenești

LACRIMILE UNUI CETĂȚEAN

Septembrie, 1910.

După cum știi, iubite prietino, trotuarele în tirgul nostru au fost făcute prin bunăvoința și râvna primarilor și ajutorilor din trecut; fiecare și-a legat domiciliul cu primăria, fiecare deci a contribuit cu ceva la binele obștesc; primarii și ajutorii s'au dus, trotuarele au rămas; a trecut apa și au rămas pietrele. Nici unul însă dintre mahalagiii lungii noastre uliți n'a avut norocul să fie ales între ediii orașului; nici eu, care stau tocmai hăt la deal, în capul uliței; nu m'am bucurat de această cinste; de aceia trotuarele până la noi încă n'au pătruns, de aceia, nopțile, sîntem luminați numai de lucirea blîndelor stele, de aceia pe strada lăsată în părăsire din străvechi vremuri, șuvoaele au săpat viroage adînci.

Administrația tirgului nostru a fost totdeauna plină de compătimire pentru colțul acesta unde locuiesc. Șase ori șapte candidați guvernamentali au vărsat lacrimi în pulberile și în rîpile sărmanei noastre uliți și, induioșați, făgăduiau mahalagiilor și lespezi de piatră, și lumină, și tot ce le poftea inima; iar, după alegeri, poate tot din pricina acelorași sentimente, aleșii noștri nu se mai arătau; le era groază de noi, le era milă și ne socoteau, ori ne-ar fi dorit, depărtați la capătul pămîntului.

Dar ulița noastră, dragă prietino, e o uliță istorică. Se zice că a fost drumul oștilor lui Ștefan-Vodă. Alexandru Cuza Voevod a întreat, la 1860, cînd se va așterne pe ea prundul trebuitor; în capătul uliței noastre, pe vreme de îngheț bine înțeles, s'a jucat hora Unirei; și prin noroaele toamnei a răzbătut cu greu ilustrul Ion Creangă, pe cînd învăța la școala de catiheți. E celebră deci, sărmana noastră uliță, nepietruită și neluminată, și prin moș Bodringă, popa Buligă, Pavăl Ciubotariu, Trăsnea, Mogorogea, și atîția alții, cari dela o vreme

ș'au astîmpărat plimbările și se odihnesc, ca într'un sicriu de aur, în cartea *Amințiilor* lui Creangă.

Mai sînt și alte motive, care cereau puternic ca strada noastră să nu rămie în starea dela 1860. După multe oiști frînte și picioare de cai rupte, birjarii tîrgului nu mai îndrăzneau să se aventureze spre noi de cum cădea amurgul. Pe vremea ploilor de primăvară și de toamnă, circulația devenea mai anevoioasă decît prin cele mai grozave smîrcuri siberiene; colțul nostru de tîrg era o spaimă; eram o colonie părăsită ca într'o sălbăticiune; după năvala apelor lui Martie, din semințele aduse de vîntul întîmplării, răsăreau pretutindeni toate soiurile de plante, ca și cum natura ar fi înțeles că administrația a hotărît să-i abandoneze pentru totdeauna ulița.

Nu știu dacă cuvîntul lui Alexandru Cuza, ori alte amintiri istorice, ori țipetele și gemetele noastre au hotărît însfirșit, în anul dela facerea lumii șapte mii și nu știu cite, acu trei ani, pe un milostiv primar, să pue în consiliu întrebarea: «Oare ce să facem cu ulița cea?» Domnii consilieri au oftat și s'au privit cu nedumerire. Unul era doctor, alții erau advocați, nici unul n'avea interes prin rătăcirile uliței cu pricina. «Domnule primar? a întreat unul strecurînd o privire piezișă; oare n'ar fi bine să ne ocupăm de chestiile la ordinea zilei?»

— Adevărat, a întărit doctorul, avem furnitura spitalului.

— Avem și două licitații, suspină cu blîndeță unul dintre advocați.

Deși afacerea noastră nu mai era la ordinea zilei, după cum nu-i la ordinea zilei un om de mult îngropat, totuși primarele, printr'o ciudată și nelămurită încăpăținare, a cerut un vot și o sumă de bani pentru asanarea și civilizarea uliței noastre. E adevărat că pentru a dobîndi aceasta, a trebuit să îngăduie oarecare compromisuri, în afacerea spitalului și a celorlalte furnituri; dar însfirșit am avut și noi puțința, sărmani mahalagii sălbatici, să nădăjduim ceia ce nu mai îndrăzneau să visăm: un trotuar, o stradă.

Nemaipomenit eveniment!

Încăpăținatul primar (un om care probabil citise pe Creangă) a organizat o expediție: a adus trei consilieri și pe bătrînul inginer al comunei la «starea locului». A fost un triumf. Au eșit toate nevestele cu mînele suflecate, toți copiii nespălați în durliți, toți gospodarii zbrîliți și-au lăsat mascurii și vitele. Așa, cu ochi mari și cu gurile căscate, priveau autohtonii Nigerului african pe cei dintăi exploratori europeni. Au fost bătrîni cari au vărsat lacrimi de bucurie, au fost alții care au cheuit și au petrecut; tuturora nădejdea le deschidea drum parcă spre o viață nouă. Așa de mare fusese părăsirea în care zăcusem, așa de sălbătăcită ajunsese vechea ulița a lui Cuza-Vodă și Ion Creangă!

Și iată că la lumina primăverii, bătrînul inginer, cuconu' Ionică, a început a alinia și a bate țaruși. A aliniat și a bătut

țaruși în toate părțile, urmărit de aceeași numeroasă escortă de copii gălăgioși care se tăvăleau prin pulbere și se trăgeau de cap.

După măsurătoare, a trecut o vreme de odihnă. Șuvoalele au mai adâncit râpile. Doctorul și avocații și-au văzut de ale lor afaceri. Eu și cu prietini mei mahalagii visam o stradă fără râpi, fără noroi, și luminată.

Protectorul nostru însă, primarele care citise pe Creangă, a trebuit să-și facă gemantanul, căci «nu sînt vremile supt cirma omului, ci bietul om supt vreme». Un guvern nou a adus alți avocați și alt doctor; în locul lui cuconu' Ionică au pus să măsoare din nou strada noastră pe un silvicultor, care nu știu din ce pricină a fost sortit să fie inginerul țirgului. Deocamdată am crezut că primarele nou are de gînd să împădurească râpile uliței noastre. Dar nu, silvicultorul a aliniat din nou și a bătut țaruși, întovărășit de aceeași escortă de copii.

Incepeam a nădăjdui din nou, cu toate că vremea trecea. Într-o bună-zi m'am hotărît să mă cobor spre străzile civilizate și am intrat la primărie. Am pătruns în consiliu. Ca cetățean al unei țări democratice, am ridicat cuvîntul în numele umiliților și obijduiților străzii celei vechi și am cerut cu glas mare să ni se facă dreptate.

Primarele, om subtil, nu putea să înțeleagă durerea mea; mă privea mirat și nedumerit. El era cetățeanul *urbei*; eu, un barbar dela Nord. A binevoit, totuși, să cheme pe un funcționar și să ceară lucrările. De pe braț pe braț schimbate și din odae în odae purtate, au sosit la noi citeva teancuri în care se cuprindea, de bună seamă, istoria de dezolație și de abominație a vechii străzi, cu toate plîngerile anilor căzuți în veșnicie, cu toate ușoarele și vanele discuții ale consiliilor comunale, cu toate procesele verbale de zdrobiri, căderi, bătăi și încercări de asasinare, petrecute în întunecimile «vechii străzi».

Mîna domnului primar ridică la urmă și planurile bătrînului inginer și ale tînărului silvicultor.

Domnul primar dorea să mă liniștească. Imi făcea semne de domolire cu mîna, mă privea în răstimpuri pe furis, și cu glas dulce îmi citea devizurile și propunerile. Dosarele vorbeau de pavaj în granit și de trotuar cu asfalt, altele mai modeste arătau pavaj de bolovani și trotuar de lespezi de grezie, înșfîșit altele vorbeau de trotuar de granit și de pavaj de grezie, și domnul primar rostea cu spaimă, cu voce joasă, niște sume de bani cu care s'ar fi putut cumpăra toate proprietățile mahalalei.

Mi-a dat mîna apoi domnul primar și m'a asigurat solemn că istorica noastră stradă își are soarta asigurată. Apoi a mai trecut vreme și, toamna, tirziu, mahalagii mei au început a privi cu uimire la patru omeni cari scurtau cu cazmalele și cărau pămînt cu tărăboanțele, ici, colea, pe ulița noastră. Un om în strae strîmte își făcea regulat apariția la amiază, fuma o țigară și privea pe gînduri la cei patru oameni cu cazmalele și cu tărăboanțele.

Inghețul și viscoalele iernii au intrerupt lucrările acestei avangarde a civilizației. Șuvoaale lui Martie au făcut ce fac de atîta amar de ani, și inginerul zădarnic mai căuta. Locurile pe unde scurmaseră pionerii săi. Alți oameni au apărut cu două cazmale și cu două tărăboanțe; apoi la începutul căldurilor verii au dispărut. Intr'o bună-zi cuconu' Ionică cel bătrîn a prins iar a măsura vesel strada.

L-am întrebat despre ce e vorba.

«Domnul meu, mi a răspuns inginerul, silvicultorii nu știu să facă străzi. Stăpînirea a înțeles că trebuie să revenim la vechiul plan pe care am avut onoarea să-l alcătuesc eu».

Copiii au avut un timp un nou prilej de desfătare.

Toamna care a urmat ne-a adus însă o mare surprindere. S'a arătat în ripele noastre din nou silvicultorul.

«Domnule Ionescu, m'a lămurit el, și 'n țara noastră cîteodată e cu puțință să găsești dreptate. Planul meu fusese înlăturat. Acuma călă să-l punem iară în lucrare. Trebuie să ne grăbim!»

O, iubite prietino, a mai trecut o iarnă și-a mai venit o vară, ș'acuma toamna iar și-a pornit cîntările și plîngerile, și ieri, domnul cel care fumează țigară și stă pe gînduri, mi-a lămurit cu bunăvoință că poate spre primăvară se va face o bordură de trotuar și se vor așterne cîteva movili de prund.—Bine, dar ce-i cu granitul? ce-i cu bolovanii? ce-i cu grezia?—Fumîndu-și țigara, omul cel gînditor mă privea mirat, parcă i-ași fi vorbit de pe ceia lume.

Nu-ți voiu mai povesti despre expediția pe care am făcut-o în urbe, la primărie, și despre duiosia cu care mi-a vorbit domnul primar, ca un adevărat părinte. Înțelegea durerea noastră, noroiul nostru, întunericul nostru, dar mărturisea că mai mult decît făcuse nu putea face.

Am plecat fără să-i mulțănesc. Astăzi aflu că e vorba de o nouă schimbare a părinților comunei, și în firea lucrurilor este ca în locul silvicultorului să fie adus la treburile publice ale tîrgului un absolvent al școalei comerciale dela Iași ori un diplomant al școalei superioare de agricultură dela Herăstrău.

Nu știu ce vom face! După multe zbuclume, eu incaltea am ajuns la o liniște desăvîrșită—ca în fața fatalității. Tîncii de pe strada noastră numai, au mai păstrat o nădejde ș'un vis: cînd a veni primăvara, iar are să se arăte inginerul cu țarușii, și patru oameni, și domnul cel care fumează și stă pe gînduri. Pentru generațiile viitoare, asta va alcătui emblema primăverii.

M. Sd.

Diplomata din Vădeni

Deci a venit în Vădeni, coana moașa n'a prea văzut și bună 'n ochi. Toate planurile i-au eșit dimpotrivă !

Cînd „s'a prezentat“ cu ordinul de numire în mîna și cu încrederea cea mai netulburată în... „Rolul asistenței medicale la nașteri“, primarul Portasă, om învechit în slujbă, s'a arătat sgîrcit de tot la vorbă. Căldura pusă de autorul manualului special, în capitolul respectiv, nu i-a ajutat la mare lucru—cum i s'a părut și coanei moașe—ca să încălzească pe reprezentantul autorității din Vădeni, ba chiar nu i-a putut fura primarului nici un cuvînt, în legătură cu „Rolul asistenței medicale la nașteri!“ Este adevărat că Portasă, toată vremea cit a vorbit ea, a ascultat-o cu toată pornirea de îngăduință pe care un părinte 'nțelept o are față de limbuția nevinovată a unui copil.

— Nu, zău,—face primarul, clătînd din cap cu înțeles, cătînd la notar, după ce pleacă „moașa diplomată“ din primărie—cei mari își bat joc de sate, nu altăceva.

— Mai așa !—răspunde notarul grăbit, gîndindu-se la bugetul comunei. Încă o lăcustă !—adaogă el, din răutate, ca să-l stîrnească pe Portasă.

Lăcustă... ori altă juvină, tot una !

Impunsătura notarului îl face pe primar să se scoale tute, aproape să sară de pe scaun și să-i tae vorba.

Toată lumea din Vădeni știe că 'ntre dinșii dăinuște o dușmănie surdă, de care și unul și altul nu se poate despărți, cum nu te poți lipsi de „pînea cea de toate zilele“. Unii spun că în dosul acestei dușmăanii ar fi stînd „mișina primăriei“; alții, mai puțin la număr, is încredințați că dreptatea e de partea primarului și că notarul nu calcă a popă; iar alții, cei mai puțini, li găsesc vină lui Portasă că nu se mai satură de primărie, că-i șiret, nevoe mare, și că știe el ceva, de nu se mai schimbă, cînd se fac alegeri !—Ori de partea cui ar fi dreptatea, un lucru se știe, mai mult decît toate : A fost, cînd a venit nou notarul, o luptă fățișă, cu sfîrșit nehotărit; amîndoi au rămas la locurile lor, fiecare căutînd să sape groapa celuilalt; de la o vreme, cași cum s'ar fi înțeles, se 'mpung din cînd în cînd

și-și înghit fiecare clocotul dușmăniei înăbușite, iar timpul dintre două impunsături îl întrebuințează amândoi ca să s'arâte cei mai buni prieteni.

— Eu mă gândesc la altăceva! — urmează primarul, prefăcându-se liniștit și dînd peste cap o comparație, care-i ajunsese pe virful limbii (că adică notarul ar avea strașnică asemănare cu „lupu-lăcustelor“). O fi asta moașa, ori alta... tot atita! Doar n'o să lase prefectura slobod locul din buget! Eu mă gândesc la mintea celor mari! O văzuși? O fetișcană! Parcă de-aceia nu curgea apa 'n sus, că n'aveau satele moașe diplomate! Nebuni și pace! Doamne iartă-mă, că mai bine nu le-oiu zice! — adaugă el în gîndul lui. Apoi! — spune din nou tare, clătînd mereu din cap — să mă fi făcut eu colo lingă domnul prefect, cînd ne da ordinul de'nștiințare c'a numit-o moașă, — numai două vorbe i-ași fi zis atunci! „Domnule prefect! — zisu-i-ași fi eu — fetnegele de-acestea nu-s bune de moașe!“ Că, vezi... o fecioară n'are de unde ști cum is durerile nașterii. Așa a lăsat Dumnezeu decînd lumea: moașa trebuie să fie o femeie bătrînă, care-a ținut rînd la nașteri, în viața ei, și care să fie ertată de cele lumești și cu gîndul numai la Dumnezeu, cînd vin durerile nașterii la lăhuze. Mă crezi? — urmează Porțasă, așezîndu-se din nou pe scaun și uitînd cu totul de boldul notarului — baba mea, cît o vezi de puțintică și de prăpădită, să erfi de cuvîntul cel prost, mi-a turnat șaisprezece copii și... n'a mai avut nevoie de moașă diplomată, slavă Domnului! Asta-i decînd lumea! — Chemam pe baba Bellecița, făcea citeva metanii, eu credință, la icoana Maicei Domnului, născătoarea cea fără dureri, o îmbărbăta cum știa ea și... gata! Că vezi, viața femeii, cînd naște, îi totdeauna 'n cumpănă! Cînd o apucă durerile, îi se sbîrleşte părul pîn' la ceafă, și mai multe nu! — De unde! Ce să facă o fetișcană ca asta! Poate o nevastă, în durerile cumplite ale nașterii, să capete îmbărbătare și crezare cuvîntelor ei? Mai bine-i dădea prefectura altă slujbă... Incolo 'n telegraf, cum am văzut pe la cea poștă, — decît s'o mai trimeată moașă! Cred eu, că de sburdălnicie n'o fi umblat ea s'ajungă moașă, la vrista ei! O fi și ea o biată fată necăjită, nu zic ba!

— De asta, așa trebuie să fie! — face notarul prefăcut ca s'arâte și el primarului că ntre dînșii nu poate rămînea nici urmă de dușmănie.

Coana moașa, în drumul dela primărie, simte oarecare ușurare 'n suflet. Chipul, vorba cumpănită, ținuta primarului din Vădeni, i-au mers la inimă. Negreșit, speranțele ei, în legătură cu „Rolul asistenței medicale la nașteri“, au să se 'nfăptuiască mult mai iute decît putea să s'aștepte! Doar o mică tîngă începe s'o roadă: îi zic „cucoană“, cași cum ar fi fost măritată!

În primărie, îi tot venea pe limbă să spună mai apăsat că-i „domnișoară“ și că nu se cade să i se îndrepte cuvinte nepotrivite; fața blajină însă a primarului și vorba lui dulceagă au împedicat-o să-și mai arăte nemulțumirea, tocmai din partea

asta. La o adică, „Rolul“... să meargă, că'ncolo—este vreme de lămuriri!

* * *

Grija cea mare, să nu cumva adică să scape ceva din vedere, cind or chema-o femeile, o muncește toată ziua următoare pe coana moașa. Sara tirziu—dupăce se culcase—nu știe nici ea singură de-așipise, ori nu,—îi poposește 'n minte o întrebare cam nepotrivită: oare n'o fi venit cuiva ceasul nașterii?—Firește că nu!—își răspunde tot ea, grăbită și 'nciudată că-i vine în cap, tam-nesam, un gînd așa de alandala. Ce noimă ar mai avea,—să fie în comună ea, moașa diplomată, și să n'ar lerge lumea 'ntr'un suflet, s'o cheme, de ar fi să se ivească vreun „caz“!—Cu gîndul la schimbarea și la fericirea adusă omenirii de vremurile nouă, care nu mai îngăduie decît moașe diplomate, ea nici nu-și dă samă că noaptea își toarce firul ei în tăcere. Luna lui April, sfoasă încă, își cerne lumina prin salciul din fața ferestrei. O adiere nesimțită tremură raze plăpînde de lună și zugrăvește mîguri cruzi, rătăcitori, pe peretele din fundul odăii. Fiorul de mulțumire și teamă, pe care i-l strecoară în inimă jocul vrăjit al umbrei de ramuri înmugurate, o fac să'nchidă ochii și să-și asculte tictacul respirației grăbite. Își poruncește să doarmă; iar mai apoi, cînd își dă sama c'o s'o apuce ziua, se hotărăște și-și mută perina la celălalt capăt al patului, ca să nu mai aibă în față imbinarea ciudată, pe care o face umbra de pe perete. I se pare, că se lămurește undeva, aproape de patul ei, ca niște chipuri... Își abătuse o clipă gîndul, fără voe, la scriptoroaicele de babe, care nu știu nici o boabă din „Rolul asistenței medicale la nașteri“. Cît ar fi dat, în clipa aceea, să se facă lîngă una din babe, s'o privească, așa numai de-un gust, cum se svîrcolește neputincioasă și cum cearcă ea, unealtă a necuratului, să oprească vremea 'n loc! Acum i-i nu știu cum și parcă n'ar mai vrea să se facă lîngă afurisita de babă... Fie cu ea, acolo!

Dimineața, trudită de nesomn, dupăce capătă dela gazdă făgăduința c'o să-i dea pe Măriuca, fata ei cea mai mare, să doarmă cu dînsa în odaie, lasă ușa deschisă, ca să priceapă, ori cine ar veni s'o cheme, că-i acasă și că-i gata s'arerge. Neliniștea dulce, adusă de acest gînd, o inviorează și-o 'ndeamnă să se repeadă pîn' la primărie ca să vadă de nu cumva i-o fi venit vre-o hîrtie dela șefi.

Cu nasul într'un registru de stare civilă, notarul dictează ajutorului său și scrie, într'un condeiu, actul de naștere „Din anul una mie nouă sute... luna Aprilie în cincisprezece zile... al copilului Neculai, născut azi, în casa părinților săi din Vădeni“.

— Cum vine asta, domnule notar! ?—întreabă coana moașa,

cu glasul ăiat de-o durere ascuțită, pe care o simte că-i trece prin inimă, cînd aude cuvintele „născut azi“.

— Ce să vie, cucoana moașă?— face notarul nedumerit, ridicîndu-și ochii din registru și alcătuiindu-și iute o mină de cea mai desăvîrșită bunăvoință.

— Sînt născuți azi? !—lămurește ea, cu glas înecat, cerînd să-și ascundă tulburarea.

— Nu!—răspunde notarul cu ton liniștitor, punîndu-și cîndeiul după ureche. Noi niciodată nu putem prîdidi lucrările. Azi sîntem în douăzeci; trecem acum în registre născuții din ziua de cincisprezece. Scriem noi vorba „azi“, dar asta-i o vorbă de tipic! După regulă, registrele stării civile trebuie să cuprindă numai adevărul, cași Evanghelia. Avem mare răspundere cu ele, dar vezi, nu se poate. Ei vin tirziu, unii vin peste zece zile dela naștere, după cum vine de-aproape botezul; popa nu botează fără dovadă din primărie că s'a născut copilul... și spun că s'a născut azi săptămîna, ori... poimîni două săptămîni. Cînd aud de judecată, numai ce-i vezi, schimbînd pe loc: „Nu!... domnule notar, eram prins la muncă și... scrie și dumneata acolo că s'a născut azi!...“

Notarul se oprește un moment ca să ocolească un amănunt. Vinovatul că n'a declarat în primărie, până'n trei zile, nașterea unui copil, afară de judecată care îl așteaptă, mai trebuie să ceară înscrierea născutului și prin tribunal. Românul cînd aude din gura notarului pacostea depe capul lui, începe să se roage c'o fi așa, c'o fi pe dincolo.—să nu-și mai facă blăstăm... că nu i-o fi notarului degeaba. Înțelesul acestui din urmă cuvînt îl ocolește notarul și de-aceia se oprește.

— Scoate-o la capăt cu nebunii!—urmează el, luîndu-și mai departe povestirea. Pentru cei întirziați prea mult cu declarația de naștere, scriu cuvintele „născut alaltăeri“ în loc de „azi“, și așa, cum îți spun, „azi“ n'are mare socoteală.

— Așa!—face coana moașa potolindu-se de gîndul că bănuiala ei pripită nu s'adevereste.

—Apoi chiar așa, cucoană moașă!—spune din nou notarul cu aceiași bunăvoință prefăcută.

— „Domnișoară“, domnule notar! intrerupe ea, folosindu-se de bunăvoință arătată de notar—și chiar te rog să-i spui și domnului primar să-mi zică tot așa. O să se ia și lumea cealaltă după dumneavoastră.

-- S'avem ertare, domnișoară!—face notarul, stingherit cu adevărat de apropierea cuvintelor „domnișoară moașă“. O scăpare din vedere! Credeam că-i mai potrivit...

— Nu-i nimic! mie mi-i tot una, cum mi-ți spune—tae dînsa, înnețîndu-și durerea, pricinuită, pentru întiași dată, de reliefîmpărecherii acestor cuvinte, la care nu se gîndise până acum.

* * *

Vreme de patru săptămîni, dorința coanei moașe, ingrămă-

dită zi cu zi, nu-i slujește nici cît negru sub unghie pentru înfăptuirea visului ei despre „Rolul asistenței medicale la nașteri”. N'o cheamă nimeni !

— Mătușa Irina, gazda, începe chiar să-i ceară deslegare că lasă neconținut ușa deschisă.

— Doamne, coană moașă!—o 'ntreabă Irina, într'o zi, cu gîndul mai mult s'o iscodească și să aibă apoi ce mai șopti încoace și 'ncolo. Mult mă mir eu, cum vine asta... cu lăsatul ușei deschise. Eu o 'nchid, matale-o deschizi în toate zilele, de cum ai venit. Adică 'ntreb și eu așa, că din partea mea nu-i nici o bănuială. Este el una ! Ai matale un aht ceva la inimă ! ai un dor ceva !... aștepți pe cineva... că de fost, este el una, de tot lași ușa deschisă ! De nu ți-ar fi cu bănat și n'ar fi de deochiu, nici nu te mai cunosc de cum te-ai schimbat, din veselia cu care-ai venit... și, de n'ași, grăi într'un ceas rău, parcă te topești, văzînd cu ochii ! Ba, cit te ferești matale, eu te cunosc, ești plînsă totdeauna.

— Eu ? plînsă ? și se pare dumitale !—face coana moașa, rîzînd silit, luptîndu-se să și înghită lacrămile care-i năvălesc între gene, ca să nu se dea de gol.

— Uite, uite !... nu-ți mai face de ris, că te 'neacă plînsul!—spune Irina 'ndușoasă, cîndu-se c'a început vorba, poate nu tocmai la vreme potrivită.

— Cine ? Eu ? eu nu plîng !—îngăimă ea, fără să-și curme risul, ducîndu-și iute amîndouă minile la ochi. Eu nu plîng !—adaugă apoi isbucnînd în plîns sughîtat.

— Ce ai, maică ?!—face Irina, îmbrățișîndu-i capul și sărutînd-o pe frunte. Spune maică-i ce ai ! Eu știu bine că plîngi într'una ! Măriuca se trezește de multe ori, în puterea nopții, în suspinul mătălușă. Poate ți-i dor de-ai dumitale !

— De-ai mei ?—întreabă ea, desfăcîndu-se repede din brațile Irinei. N'am pe nimeni ! că de-aveam, n'ajungeam moașă !

— Drăguța maicăi, străină în lumea mare !

Pe Irina o podidesc lacrămile de-abinelea și se oprește. Acum se teme s'o mai întrebe, de milă, să nu-i mai sbuciume și mai tare sufletul. Se hotărăște să mai aștepte. Nici o taină nu prinde mucegaiu ! Cum n'are în lume pe nimeni, are să-i spună ea singură, după ce s'a mai liniștit și are să-și ușureze inima ! „Are dreptate, sarmănica !—gîndește Irina—fată tînară, neispîtită încă de valurile lumii, s'ajungă ea moașă ! Asta are să fie toată pricina !”

— O lună de zile !—începe coana moașa, într'un tirziu, ostîindu-și durerea, cînd vede lacrămile Irinei.

Nu 'nțelege nimic Irina ; se miră doar și se bucură din toată inima, că începe să se deslege limba bietei fete, mai degrabă decît se putea aștepta.

— O lună de zile 'n capăt... și nu m'a chemat nimeni, la nici o naștere !—isbucnește ea din nou, fără să-și mai ascundă, astă dată, cele două șiruri de lacrimi.

— Asta ți-a fost durerea, măculiță?!—face gazda incremenită și-aproape gata să-și facă cruce. Bată-te norocul de față, să te bată!—adaugă ea drăgostos, lovind-o ușor cu palma peste umăr. Apoi, drăguliță, încă nu știi ce dorești! Cum de nu mi-ai spus mai demult!

— Zău, mătușică?—se grăbește ea să 'ntrebe, gândindu-se și părintu-i rău din toată inima că poate i-ar fi fost de ajutor.

Ți-ași fi spus, surioară, cum îți spun și-acum: „Așa-i bine!”

— Ba deloc!—strigă răstit coana moașa, ridicându-i-se tot stingele în obraz.

— Stai, maică, nu te iuți așa! că de-aceia pui la inimă și te usuci, măculiță! ești prea tinăra și nu ți se cade să 'ncepi... slujba asta a, dumitale așa de devreme!

Vorbele gazdei cad pe sufletul ei ca niște pietre de moară. Nu cumva asta să fie pricina de n'o chiamă nimeni?! Doamne-Doamne! dar ce fel de lume-i în Vădenii aceștia?! Cum de-a nimerit ea tocmai aici! Apoi degeaba scrie la carte despre „Rolul asistenței medicale la nașteri”? Ei, nu l a apucat de-a venit în Vădeni, n'are 'ncotro și de-aceia știe acum ce-i de făcut!

Incepe să-i depene gazdei despre „Rolul...” care n'are de-a face cu tinereța, ori cu bătrineța, ci numai cu știința. Vorbește ceasuri întregi despre acest rol; s'aprinde și zorește vorbele, până cind bagă de samă că gazda picură de somn și-i trage un căscat cit toate zilele!

— Așa-i, mătușă Irino?—întreabă ea, apăsînd vorbele, amărîtă că poate toată strădania ei de a o lămuri n'a folosit la mare lucru.

— O fi, maică!—răspunde gazda, cam incurcată că ea habar n'are de ce-i tot toacă fetișoara asta atîtea pustietăți.

Toată vremea, decînd, vorbește coana moașa, Irina își ciurue amănuntele, de-afirapăr, ale celor treisprezece nașteri depline ale ei. Ba chiar le-a trecut și prin sită și covată până cind să-și mintue coana moașa povestea cu rolul unei moașe diplomate.

— Fetișcana asta—gîndea Irina—crede cu dinadinsul că tot ce sboară se minincă! Ea nu știe, săraca, socotelile unei faceri! Cînd am făcut eu pe Mitică, încotro ar fi apucat una ca dînsa! că era facerea 'ntîia! Nici nu credeam c'o să mai ajung să mai văd lumina soarelui. Stăteau strînsorile și leșina'm... Cînd mă trezeam, parcă văul și acum pe Beleccița cum închina metanii înaintea Maicei Domnului și cum apoi mă 'mbărbăta și mă 'ndemna să-mi țin firea. Noroc de lelea Ancuța, Dumnezeu s'o erte, care alergase și ea, cînd a auzit că mă trudesec greu de facere, că i-a venit în minte să mă 'ntrebe: „Fată hăi—zice—nu cumva ți-a turnat vreodată apă în pumni bărbat—to, să te speli?”—Mi a turnat—zic—frămîntam pînea la Moși, eram cu minile prinse și nu vream să mînjesc ulcica de aluat.—„Măi Ioane—strigă lelea Ancuța lui bărbatu-meu, din tindă—aleargă degrabă c'o ulcică de apă 'ncoace!” Și vine Ion, spăriet și el, și-mi toarnă ulcica de apă 'n pumni. Și... asta a fost să fie! Indată

m'au întezit strânsorile și m'a ușurat Maica Domnului. Când am făcut pe Anița, la anul, iar greu! Mă ferisim eu să-mi toarne Ion apă 'n pumni, da' n'a fost chip să mă ușurez, până cind, după povața lelei Floarea, n'a dat Ion, fără veste, cu pușca de-a-supra casei. Pe ceilalți, nu mai zic de cele patru pierderi an după an, să dea Dumnezeu la toată lumea, i-am născut mai ușor. Numai tirziu încoace, ce nu ți-ar veni în gînd, Măriuca, Vasile și Ileana erau să mă gătească și mai multe nu! La Măriuca m'a pus moașa, dela o vreme, de-am stat pe pragul ușii, răzimată de ușor și numai după ce am bătut cu călciiul la piciorul patului de sub căpătiul meu, a vrut Dumnezeu cu mine; la Vasile n'a fost alt chip, decît să suflu în sticlă deșartă; iar cu Ileana nu m'am ușurat până cînd n'am băut apă din ciubote.

De n'ași fi ertată de Dumnezeu—gîndește mai departe Irina—și-ar fi să mai nasc, n'ași primi-o pe fetișcana asta, ferească Dumnezeu!

— Cum adică, mătușă Irină!—face coana moașa, rănită 'n mîndria ei de diplomată—numai *o fi* cum spun eu?

— Dă, drăguliță! cred că-i așa, cum spui matale—răspunde gazda cam în doi peri, ca s'o cruțe și să n'o mîhnească și ea mai mult.

— Apoi atunci, de ce nu mă cheamă femeile?—întrebă ea cu jale. Asară, erau trei botezuri la biserică,—le-am văzut cu ochii!

— Doamne, drăguță! mie mi-i nu știu cum că tot îi dai cu chematul femeilor! Bine, da'... nu-ți merge leafa?

— Apoi tocmai de-aceia mi-i tîngă mie! Sint eu schiloadă, să-mi meargă leafa degeaba?

— Alta! Apoi bine, drăgușoară, ești de pe ceialume? Nu vezi? ...Cei boeri nu mîncă toți lefurile de pomană? Tocmai dumnetă te-ai găsit să te gîndești la asta! Ei?

— Eu nu știu de-or fi lînd alții degeaba, da' eu văd că stau așa și-mi pare că toată lumea are dreptul să m'arâte cu degetul! Se poate rușine mai mare?

— Da' ține-ți firea, puiculiță! asta-i dectînd lumea! boii ară și caii mîncă. Dacă-i pe-aceia, apoi iacă, au să te cheme...

— Adevărat?—o 'ntreabă coana moașa, apucînd-o de mînă și cătîndu-i țintă 'n ochi.

„Ce ar fi adică!—gîndește Irina, biruită de privirea rugătoare a coanei moașe—dacă m'ași pune pe lîngă fina Maria și-ași face-o s'o cheme! că doar n'o s'o mînce! tot o să-i botez eul!”

— Adevărat, maică! adevărat!—face gazda cu hotărîre. A minune am să trag bobii, să vezi singură cu ochii.

Coanei moașe, cît ține pregătirea bobilor, îi bate inima ca într'un epure, cînd trebuie să pornească dintr'o răspîntie. Pe de-o parte se 'nvinovățește că n'are puterea să-i spue gazdei să nu se mai ostenească după bobi, că ea adică nu crede 'n bobi și 'n practice vrăjitoarești, de-altă parte, se teme de-abinelea că grăun-

tele acestea de păpușoi, în imbinarea lor întâmplătoare, să nu dea cumva o hotărîre nepriincioasă ei!

— Bob sositor!—strigă gazda, cu bucurie neprefăcută, cînd sîrșește de venit și de 'nvîritul cele patruzeci și unu de grăunțe, pe fundul sitei așezate cu gura 'n jos. Are să fie!—adaugă ea, aruncînd bobii în bătătură, ca s'alerge și „să sosească“ cine să fie, cum aleargă și sosesc găinile să'nghită grăunțele.

În inima coanei moașe se pogoară dintr'odată liniștea cea mai negrăită, iar împrejurul ei i se pare că plutește fericirea.

Lăcomia cu care 'nghit cele angării grăunțele aruncate, apoi circuițul lor pe toate tonurile, sînt semne care de care mai bune—cum lămurește gazda—și-o incredințează pe-aceasta cu totul că „are să fie“, cu bună samă, și că n'au s'o dea bobii ei de sminteală.

— De n'o fi, drăguliță—face gazda și mai temeinic—până'n sară, la noapte, mine dimineață, zilele-acestea... să-mi tai mî-nile și să nu mai iau bobii în mînă!

Coana moașa n'are vreme să-i mai arăte gazdei nădejdea și bucuria ei molișitoare, din pricină că Brezoiu—turba de cine, cum îi zice Irina, alergînd să apere pe Neculaiu Bodringă, vizitiul administratorul moșiei—gata-gata să rupă pe Romlu.

— Acasă-i coana moașa, lele Irină?—strigă Bodringă, zornit, ca să covîrșească sgomotul făcut de Brezoiu.

— Acasă, Neculaiu!

— Apoi să meargă degrabă la Curte, c'o chiamă boerul! Îmi pare că i-a venit ceasul cucoanei—spune el scărpinîndu-se după ureche.

Irina lasă pe Bodringă să se lupte cu Brezoiu, chir de-ar ști că-l rupe și-aleargă într'un suflet să-i spue coanei moașe la ureche „bob sositor!“

— La Curte, mătușică Irină!—strigă 'n grabă coana moașa, urcîndu-se 'n trăsura administratorului moșiei și 'ndemnînd pe vizitiu să dea bice cailor—la Curte să mă caute! eu știu să-mi potrivesc vremea! mă răpăd, oriunde o fi nevoe!...

— Ceasul cel bun, măiculiță, n'ai grijă de asta!—strigă Irina în urma trăsurii, fără să fie auzită.

— Ce întâmplare!—gîndește coana moașa, depe-aripele fericirii—ași fi vrut să văd ce ar fi arătat bobii ei, în luna asta grozavă de-așteptare!

* * *

Irina găsește cu totul potrivită fapta administratorului moșiei. O cucoană ca a lui se și cade să aibă o moașă „cucoană.“ Nu prea are însă multă nădejde să isbutească pe lîngă fină-sa Maria, ca s'o hotărască și pe dînsa s'o cheme pe coana moașa. Pornește ea într'acolo, nu-i vorbă, dar simte c'a făcut rău de i-a spus c'o s'o mai cheme și alte femei. Mila ei de biată fată o biruește însă, ș'o îndeamnă să nu se'ntoarcă înapoi din drum.

— Doamne, fină Marie—incepe Irina, dupăce mai vorbește una-alta cu fină-sa—ce-ar fi dac'ai chema pe coana moașa, cînd ți-o veni ceasul? Că...

— Eu?!—întrerupe Maria, peste măsură de mirată. Doamne, nașă, multe-ți mai vin în gînd! Apoi cum ai socoti să fac una ca asta?!

— Adică dece nu, finișoară?

— Ei, na-ți-o bună! dumnetale, pe semne, nu ți-e de prujă —face Maria, cu ton de'mputare și cu nădejdea că i-a da pace nașă-sa.

— Ba nici o prujă, finișoară. Eu zic s'o chemi pe dînsa, că doar n'o să te minince, ti un lucru de fată... s'o pui la rană și mai multe nu!

Să-mi bat eu singură joc de sărăcie?—îsbucnește Maria, cînd vede că nașe-săi nu i-i de glumă—moașă cucoană'mi trebuie mie? să n'am eu chip să mă'nviresc în casa mea, cum m'a îndrepta Dumnezeu, cînd m'or apuca strînsorile!? să mă țină ea de rău, cînd oi vrea să țină?... Cu baba Sultana altă socoteală: ea-i de-ale noastre, ne cunoaște și ne crede!

— Cunoșc eu socoteala asta, finișoară, da' vezi că nu știi ce fire blagoslovită-i într'însa, măcar că-i cucoană! Ii orfană și-i deprinsă cu nevoia. Ii îmbrăcată ea așa ca o cucoană, da'ncolo îi un suflet cum nu se mai află! Plîngea azi de se risipea, că n'o chiamă femeile! ți-ai putea închipui? Ba, nu știu cum mi-a venit, că parcă mi se rupea inima de mila ei și i-am tras și eu un plîns cu dînsa, cînd am văzut-o așa de amărită că n'o chiamă femeile, nu ți-ar veni în gînd!

— Plîngea, zău... că n'o chiamă femeile!—face Maria potolită și dusă pe gînduri.

— Cum mă vezi și te văd!

— Săraca, are și ea dreptate, da'ce să-i faci, cum s'o chemi! ea cucoană și tu... cum te-a lăsat Dumnezeu. În casa ta, cînd ești cu de-ai tăi, faci și tu cum poți, da' cînd ai o cucoană'n casă, ți dă mina? Unde mai pui că-i și prea tînără, mult mai tînără decît mine... cum o să-mi pun eu nădejdea într'însa! Ce știe o fată ca dînsa!

— Știe, finișoară! Și eu mă gîndeam la asta, da'vezi că ea ci-că să fi fost la spitalul de faceri și-a văzut fel și chipuri de întîmplări și ci-că ar fi stat cu doctori de faceri și ar fi fost de față cum scăpau nașterile grele dela primejdie!

— De asta mi-i frică și mie, de nu mă țin pe pămîntul! Mie, nășică, parcă-mi spune inima că n'o să scap cu zile. Astă noapte am visat că mă prăvăleam în rîpa cea mare... și era acolo, în fundul rîpii, o movilă de balauri, cu limbile scoase. Am ținut odată și m'am trezit. Azi dimineață a început să urle cinele în bătătură. „Asta nu-i a bine“,—zic.

— Tu, finișoară, să-ți pui gîndul la Maica Domnului mai bine și nu mai gîndi la pustietăți! Visurile nu se mai izbîndesc ele toate! Pentru urlatul cinelei, i-ai niște fire de păr dela gît,

pune-le pe cărbuni și te afumă. Aprinde apoi tămte, ocolește casa de trei ori și n'ai nici o grijă! se depărtează ursitorile dimprejurul casei. Vezi, să ai la îndămină și frigările, pentru toată întâmplarea, Doamne ferește, nu mai trebuiească! Milostivă-i Maica Domnului, na'i grijă! Iaca de aceia gîndesc eu să chemi și moașa dela mine. Oricum, îi o fată din raiu, nu altceva, și-ți grăește așa de blîndișor, că-ți merge la inimă. Apoi o fi știind și ea ceva, o fi văzut ea fel și chipuri pe lingă doftorii cei mari de spitale.

— Dă, nășică, oi zice și eu ca dumneata, că tot de una mi-i; da' vezi că eu mă mai gîndesc și altfel. Dă Dumnezeu și nu mor, să zicem. Eu nu mă pot scula să-i fac ei mîncare. Cine să-i facă mîncare și ce mîncare să-i facă?! Baba Sultana își face ea singură mîncare, crede la nevoia omului și n'așteaptă numai decit fripturi și cine știe ce bucate, cum ar trebui pentru asta. Trebuie să cauți și la obraz! Apoi mai este și altceva: Ce să-i dau eu pentru osteneala ei? Cu baba Sultana—face ea, în gînd, oprindu-se—îi socoteală știută. Îi dai ce poți și ce te lasă inima. Un căuș două de făină, o strachină două de fasole, un cot doi de pînză, un franc doi de parale. Mai dela nașa copilului, mai dela cumătrie, — că doar îi muncește, săraca, o săptămină, ha și mai mult. Bărbatul se duce la muncă—doar n'o sta lingă mine, că nu-i vreme de stat!... Cine cată de ceilalți copii?—întrebă din nou cu vorba tare; cine să le facă mîncare? O să s'apuce coana moașa să facă mămăligi, să facă mîncare, să le pue în traistă și să-i pornească la muncă? Știe ea să facă mămăligă? Știe ea să mulgă vaca? Cine s'aducă apă, să dea la cele angării? Cine să spele ce-o trebui de spălat? Ei, vezi, baba Sultana face de toate și la urmă se mulțumește cu ce dă Dumnezeu!

Irina o tinchește de-abinelea și mai n'ar mai stărui să cheme pe coana moașa. Chiar o apucă ciuda căndorința ei de a scăpa de chin pe coana moașa, a plecat orbește și nu s'a gîndit la toate amănuntele, cu totul adevărate, pe care i le înșiră fină-sa. Parcă i-ar fi furat cineva mințile!

— Ai dreptate, dragă fină—face Irina, dusă pe gînduri. Ști-am eu de toate cite mi le spui, da' vezi că se mai poate și altfel. Tu te temi de primejdia facerii; ea are să stea numai până trece primejdia și n'are să aibă pentru asta, nici un gînd de plată. Adică zic și eu așa, da' cu dînsa n'am grăit din partea asta. Socotesc eu c'are să fie așa, puntrucă n'am auzit niciodată, din gura ei, vorbă de plată. Apoi, paza ta și a gospodăriei or rămînea tot în socoteala babei Sultana...

— Așa mai vine la socoteală, nășică! face Maria dămolită. Numai de nu s'ar supăra, cînd ar vedea-o la mine și pe baba Sultana...

— Ei asta il— spune Irina cam incurcată că poate fină-sa are dreptate și aici. Se mai poate, o cucoană ca dînsa, să-i pese de-o biată babă... că dă și ea ajutor, acolo, în legea ei?!

Cu toată năzuința Mariei să afle și alte lucruri despre coa-

na moașa, Irina nu-i poate da deslegări hotărîte; rămne însă înțeles că ea, Maria lui Toader Ichim, o să aibă două moașe, una babă de rind și alta cucoană. Chiar și ei, pentru o clipă, îi vine să ridă de dinsa singură, și nu știu cum îi trece prin minte zicătoarea: „Chelbei îi trebuie scufie de mărgăritare“.

* * *

Babei Sultanei nu-i ticnea, decind cu svonul de moașe cucoane prin sate. Acuma, după cele ce a văzut, cu ochii ei, în casa lui Toader Ichim, unde a fost și cucoana ceia dela oraș, îi liniștită cu totul. Îi incredințată că-i curată nebulie și că n'o să stea cucoanele astea prin sate, cit lumea!

— Mai văzut-ai, maică, minunăție ca asta?—spune baba Sultana Zoitei lui Caramfil, care-și așteaptă ceasul. Să vezi! Eram acolo cind a venit cucoana ceia la Maria lui Ichim, care a trimis după dinsa la Curte. Cum a venit, a început să facă nazuri. Bietai Mariei îi era greu. Cucoana de tot, la mine, să pui de scaldătoare. Poftea, mneaei, cum se chinuia femeia, s'o pue în apă fierbinte, c'asa-i bine. Ți-ai putea inchipui una ca asta? Ce-ar fi zis biata Maria, cind ar fi văzut că dau foc la căldare? N'ar fi gindit că-i pregătește scaldătoarea morților? Apoi cu ginduri de moarte să îmbărbătezi o facere? Tac și nu zic nimic. Intreabă într'un rind de cadă pentru scaldat. Auzi! cadă! cine mai ține acum căzi, decind sau stricat viile și nu mai au trebuință pentru dospit mustuiala?! Auzi tu, Zoito? Nu era vorba de scaldat copilul, că nici nu-l facuse încă, da' mă zorea să fac ce-oi ști și să scaldăm pe Maria! „Mare belea—gindeam eu—și cucoana asta, cine-or fi colăcit-o pe la noi!“ Cind era aproape... ce nu ți-ar trăsni prin cap! Zor-nevoe să culce lăhuza pe pat! Auzi!... Și-a pus minile'n cap, cind a văzut pe Toader intrind cu brațul de pae și așternindu-le pe jos! Nu, că jos nu-i bine! nu, c'o să răcească lăhuza! nu că pe jos îi sămință de boale! (Și doar numai cu o sară innainte lipise cu bruftuială pe jos, biata Marie, ca să fie curat în casă cind i-ar veni ceasul!). Mai cerea să aștearnă pe pae prostire și să nu pun țolicul depe vatră, că are și el sămință de boale. Mori, dacă poți! de unde prostire și încă s'o așterni unei lăhuze! Mi-a stricat apoi scaldătoarea copilului! Făcusem o scaldătoare ca lumea, fierbinte, știi să scoți copilul roș din scaldătoare să-ți pară că-i rac; de unde! a turnat la apă rece, de se cumpănea s'o răcească de tot! zicea că dacă-i apa prea fierbinte, dă peste copil toate junghiurile! Una a pus virf la toate! Mi-a asvirlit cit colo bucățile din fustă veche a Mariei, pe care le pregătise, biata femeie, pentru înfășat copilul! Spune că pielea copilului îi subțire și nu mai știu cum, și că și'n fustele femeilor sint cuiburi de boale! „Mai degrabă—zic eu în gindul meu—in capul mneatale sint cuiburi de gârgăuni!“ Cerea pelinci nouă, curate! Parcă-i de pe altă lume! nu știe ea regula, că până la botez, cind îi aduce nașa pelinci,

înveleşti copilul cu ce dă Dumnezeu, cu ce poţi şi cu ce ai?! De una mi-a părut bine c'a aruncat bucăţile de fustă! Las 'să vadă şi ea năduhurile noastre! De câte ori, nu mi s'a întâmplat să-mi desleg pestelca depe mine şi să'nvelesc copilul! Se'nţimplă! Marghioala lui Ilie n'a mai avut cum să-şi caute din vreme cu ce să înfeşe (c'au apucat-o strinsorile venind dela săpat), şi am înfăşat copilul cu pestelca mea. Altele n'au în ce şi pace. Copiii, când cauţi bine, is blăstăm la casa omului, în vremea de azi: Decit aşa a lăsat Dumnezeu, pe semne; omul tot se bucură, cit de sărac să fie. Şi cum îţi spun, cucoana, când a văzut că n'are'ncotro din partea pelincelor, a scos dintr'o geantă o pestelcă de ale ei, ca cea depe dînsa, cu peptar, albă ca florica, şi-a'nfăşat copilul într'însa! De asta aşa-i! a pus lucrul ei la copil străin, ce-i drept nu-i păcat! Numai de-aşi vedea-o eu iarna, colo, când crapă pietrele de ger afară, cum are să fie bucuroasă, cum eram eu, să găsească şi o mincă de cojoc rupt—numai să fie şi acela! ca să'nvelească pruncul.—O să'mpugă fuga mult mai repede, că prea multe nu-i place! Altfel, cum să-ţi spun, căs femeie bătrînă,—cucoana asta nu-i fată ră! Li iute, da'i trece degrabă. Şi-i blindă la vorba ei, cînd li trece mînia, şi nu-i fudulă,—parcă nici n'ar fi cucoană! şi unele lucruri le face chiar cum trebuie, parc'ar fi moaşă adevărată. Păcat numai că prea multe nu-i place!

Baba Sultana n'ar mai isprăvi cit lumea de tilcuit, pe toate feşele, purtarea coanei moaşă, de nu şi-ar aminti că mai are încă de povestit, şi'n altă parte, toate amănuntele, pe care simte că trebuie să le'nceapă mereu dela capăt, ori în ce casă s'ar duce.

Până una alta, Zoiţa rămîne pe gînduri, după plecarea babei Sultana: Ar dori s'o cheme şi pe cucoana moaşă, la o întimplare de primejdie, dar n'ar vrea să ştie lumea că-şi întinde sărăcia spre boerie; de altă parte ea cere atîtea! Ei, dar o să vadă ea atunci, cînd o să fie! poate nici n'o mai fi nevoie nici de cucoană, nici de nimic, numai să vrea Maica Domnului!

* * *

Ştie numai Cel de sus ce s'ar alege din sbuciumul coanei moaşă, de n'ar fi avut măcar un dram de noroc—cum recunoaşte şi ea singură, cu cit trece vremea—ca să nimerească'n gazdă la un suflet priincios ca al Irinei! De toate credea ea că ştie, numai un lucru nu bănuia că o să i se pună'n cale: puterea întunericului din Vădeni. Ba, pe cit vede ea, puterea aceasta se întinde în mai multe părţi decit credea la'nceput, cînd a prins întîia dată de veste. Acum, zi cu zi, i se pare că ceaţa cerului posomorit din Vădeni se rupe'ntr'un punct, pe unde răzbate, anume pentru ea, razele luminoase ale adevărului...

Într'o zi, tot sbătîndu-şi gîndul, fel şi chipuri, că dece n'or fi mai chemînd-o nimeni, îşi aminteşte potrivirea cu bobul so-

sitor și-o îmbie pe Irina să-i mai arunce bobii, așa 'ntr'o doară.

— Nu se află, maică!—spune Irina, îngrijată. N'o să fie degrabă! S'arată drum lung... dușmani în cale... Maica Domnului să-ți fie într'ajutor!—adaugă ea oftînd, cînd vede că nici o angărie nu se grăbește să culeagă bobii, aruncați 'n bătătura casei.

— Dac 'o fi ceva? !—se 'ntreabă coana moașa, cînd vede ea, cu ochii ei, că nu mai aleargă nici o găină la grăunțe.

Zilele trec, una ca alta, fără nici un bob sositor. Numai tîrziu se 'ncredințează coana moașa de unde-i vine ei foată nenorocirea. Și tot Irina o ajută să vadă din ce în ce mai limpede. A îndemnat-o să-și dea'n cărți. Ii sună mereu în cap vorbele Țigancei: „Scribă la așternut, maică! Ai o mare dorință! dar îți stă dușmanca 'n cale!... nu ești de pe locurile astea.. n'ai pe nimeni pe lume! Ești plină de noroc! Una, cu ochi verzi, îți vrea capul și nu se lasă! să te păzești, maică! îți face de urit!...”

În sfîrșit, nu-i zăbavă multă și se lămurește lucrul cu totul.

Intr'o sară, cînd vrea coana moașa să-și scoată bobii din buzunar—ea rugase pe Irina s'o învețe și pe dînsa bobii, ca să-și mai ucidă vremea—rămîne 'ncremenită cînd dă peste o alunică de pămînt. De unde și pînă unde, în buzunarul ei, o boabă ca aceasta? Este el una! Aleargă la gazdă.

— Ce să fie asta, mătușă Irină?—întreabă ea, stăpinindu-și nedumerirea de care-i cuprinsă.

— Ce să fie, maică? Ia, o alunică de pămînt! Svirle-o 'n colo, pe cel foc!—face Irina, dînd din cap, bînuitoare. Asta, maică, fie lor acolo,—îi buruiana de urit.

Cînd află Irina unde-a găsit coana moașa alunica—și anume în buzunar—se 'ncredințează și ea pe deplin că arătările din bobii ei și din cărțile Țigancei se adevăresc întocmai. Ce-i de făcut acum? Firește că nu-i de stat cu minile 'n sin! Dușmanca nu doarme. Cum s'o fi lipit și cum o fi strecurat în buzunarul coanei moașe buruiana de urit, numai necuratul știe! De-ar fi numai asta! Cine poate ști cum o fi menită buruiana asta afurisită! Te pomenești c'o fi să nu se mai mărite biata fată!... Aleargă degrabă în lădățue și scoate bucata de strună vrăjită.

— Ține, maică, și nu te teme!—face Irina, cu cea mai adîncă 'ncredințare. Leagă la mîna stîngă bucata asta de strună ruptă. Ai mare noroc! Cum îi de drăgălașă, la toată lumea, scripca lăutarului, așa-i de drăgostoasă fata care-și leagă la mîna bucata de strună ruptă și aruncată de Țigan! Slavă Domnului! poate să-ți facă de-acum dușmanca ce-o pofti, nu se mai lipește nimic!

Va să zică s'a făcut lumină deplină: Coana moașa din Vădeni are o dușmancă; iar dușmanca asta îi sprijinită de toate puterile necuratului. Abia acuma înțelege ea adevărata pricină a urii pe care o au femeile împotriva ei, de n'o cheamă la fa-ceri! Numai un lucru mai rămîne de aflat: Care anume să-i fie

dușmanca ? Ii bine cel puțin, c'a pus mina pe firul nenorocirii. Rămîne acum de'ndreptat toată lupta pentru aflarea dușmancei și pentru nimicirea ei. Dar pentru asta, nu trebuie grabă.

Bucata de strună vrăjită își arată puterea mai curînd decît s'așteaptă : Zoița lui Mațteiu, cînd a văzut primejdia și-a pus bărbatul pe fugă s'o cheme și pe coana moașă — zică muerile, ce-or zice, pe urmă !

De-o săptămîină în șir, Irina se frămîntă, iscodește în toate părțile, șopoteste tăinuit cu una și cu alta, să afle cine își face blăstăm. Nu-i vorbă, nu stă nici ea cu minile în sîn, că doar are și ea fată de măritat, pe Măriuca, și se poate întîmpla, Doamne ferește, să se lipească farmecile și de fata ei, dacă-i pe aceia c'au intrat uneltiri necurate în casa ei. S'au văzut și năpastii, să cadă păcatul pe capul cuiva numai din lipitură, ori din intîlnitură ! Asta-i știută. Și de aceia, până una alta, a și pus în lucrare apărarea casei : Baba Mihăiasa îi desface, de-o fi să fie făcutul în casa ei. Să dea Dumnezeu să nu fie nimica ; da' tot... ce-i bine nu-i rău, la toată întîmplarea !

— Doamne, moșnege ! — începe Irina într'o sară, să-i spue și lui bărbatu-său, cum stau ei culcați pe prispa casei. Fata asta, coana moașă, o să se prăpădească ! S'au pus dușmancele pe capul ei !

— Taci, babă, nu mai hodorogi ! — răspunde uncheșul, inciu-dat că-i sperie somnul. Născiri de ale noastre ! Cines'o dușmănească pe una ca dînsă ? Eu o văd fată așezată, la locul ei ; nu-i cu gîndurile la făcăi, că nu-s de potriya ei, ca să zică de-o vorbă că s'ar lăcomi la ibovnicul uneia ori alteia ! Nu vezi tu că nu vine, unde să fie ?

— N'ar fi să vie, creștine ! da' vezi că, de bună samă, s'au pus dușmancele pe capul ei. Ai văzut-o azi ? N'ai băgat de samă. Se usucă și mai multe nu ! Parcă 'ncepe să se izal-teze la mintea ei ! Chiar mă tem să mai las pe Măriuca noastră să doarmă cu dînsa ! Doarme cu lampa aprinsă ; uite și-a-cum îi luminează la dînosele. Nu poate minca, nici nu poate dormi. Sare din somn, cum stînge Măriuca lampa. I s'arată chipuri, a-cari umblă împrejurul ei, cum închide ochii. Dela o vreme, a-rătăririle se așază pe peptul ei, cum ar sta pe o prispă, și-o înărădușă ; începe să geamă groaznic ; Măriuca o trezește, aprinde lampa și coana moașă se uită înspăimîntată pe pereți și se miră că nu-s în casă matahalele, care o înăbușeau cu greutatea lor ! Pe urmă nu se mai culcă, de frică să nu mai stingă Măriuca lampa. Se chinuște rău ; mă tem de Măriuca !

— Ei, și dece nu-și descintă de lipitură ?

— Apoi, să vezi ! Nu-i lipitură, cît lumea ! I-i trimes ! Am văzut eu singură, cu ochii mei ! A găsit în buzunarul fustei, între grăunțele de dat cu bobii, o alunică de pămînt, ca să-i facă de urît !

— Ptiu ! bată-vă Dumnezeu, toantelor ! Apoi dece nu mi-ați spus și mie ? — face uncheșul, sărînd ars din așternut.

— Ce ți-i, creștin, de sai așa ?!—intreabă Irina, spăriată.
 — O să 'nebuniți fata, de pomană !
 — Cum de pomană, omule ! dacă am văzut eu singură, cu ochii mei, alunica.

— Trăsni-v'ar mama sfintului, Doamne iartă-mă ! Apoi alunica ceia, lua-o-ar dracul, îi adusă de mine, d-la plug, cînd aram meiul, muere ! Am dat peste-o mișnă de-alunele, scoase cu plugul ; le-am cules, le-am adus acasă, le-am pus în căușul cu grăunțe și le-am dat la porc. Mai rămăsese cîteva grăunțe în căuș și-o fi mai rămas și vr'o alunică în grăunțe. N'ai întreat-o, de unde luase grăunțele, muere ?

— Ce s'o mai întreb, omule !—face Irina, îmbrăcîndu-și grăbită fusta. Așa are să fie ! Am înebunit fata degeaba ! Ea mi-acerut niște grăunțe. Eu i-am spus să se ducă 'n căsoiu, c'am văzut pe cuptor niște grăunțe, într'un căuș. Era într'un amurg și n'a băgat de samă că între grăunțe era și alunica ! Hai la dînele !

— Maică, măculiță !—începe Irina, cînd vede pe coana moașa dormitînd pe scaun, îmbrăcată și răzămată de perete. Nu-i adevărat că ai vr'o dușmancă ! Nu-ți mai trudi sufletul, că te prăpădești de pomană. Să-ți spue uncheșul cum îi întimplarea.

Irina, fără să mai dea răgaz uncheșului, o ia înaintea și-i talmăcește toată istoria.

— Spune, omule !—se răstește Irina la uncheș, cînd vede pe coana moașa izbucaînd în plîns potolitor de dureri.

— Apoi... chiar așa-i, cum spune baba, taică ! nu-ți mai tulbura viața cu năluciri ! Iacă, aminune ! să mergi întni, cum s'o face ziuă, să-ți arăt și locul unde le-am găsit, trebuie să mai găsim încă.

— Nu ți-i trimes, maică—face Irina, acoperind obrazul coanei moașe cu sărutări. Maica Domnului cu noi ! desbracă-te și te culcă fără grijă !

.....
 Cu bună samă, după un cîrd de vreme chinuită, asta-i cea dintii sară, în care coana moașa doarme cu lampa stînsă.

„Atunci... de ce mă ocolesc femeile ? !”—se 'ntreabă coana moașă, cînd se trezește dimineața din somn.

Sp. Popescu

Cronica literară

Charles-Louis Philippe

Mă oprisem într'un colț de stradă la un anticar și răsfoiam printre vrafurile de file rupte și prăfuite, a lene și cu o prefăcută indiferență, deși, ca întotdeauna când intru în baracele mizerabile cu cărți vechi, ardeam de curiozitate și nerăbdare. Dar jupînul mă pîndea, gata să-mi ceară prețul după un gest în care ași fi avut imprudența să mă tradez. Ne cunoșteam doar de mult, jupînul și cu mine, ne lega chiar o curioasă simpatie, născută dintr'un lung șir de lupte tăcute, de mici șiretlicuri, care sfîrșise prin a nu ne mai înșela nici pe unul, nici pe celalt, dar pe care negreșit trebuia să le încercăm și unul și altul ca un fel de ceremonial al relațiilor noastre comerciale. Și apoi eram client vechiu și jupînul știa că, deși mă roade ambiția să fac tirgul cu răceală și să nu mă las trasă pe sfoară, se întimpla, foarte adeseori, să mîninc cine știe ce pirleală cedînd unei fascinații neașteptate. O carte necunoscută este pentru mine, cași pentru orice cetitor pasionat, o puternică ispită, nu mă las însă întotdeauna ademenită de farmecul cărților nouă din vitrină, pentru că am învățat a fi neîncrezătoare în aceste titluri așîțitoare ca niște enigme, pe învelișurile violent colorate în galben sau în roș; mi se pare că au împrumutat ceva din cochetăria perversă a eleganteilor ce defilează veșnic pe dinnaintea vitrinilor, răsfrîngînd în ele noutățile de sezon și... amăgitoare promisiuni de fericire îndoelnică...

Dar cărțile vechi!... cu filele vrăvuite și îndoite la colțuri, subliniate, pline de semne de exclamații și interogație, cu reflecții naive și banale pe margini, uneori cu urme de lacrimi, prietinii aceștia încercați ai unor iubitori de lectură destul de săraci încît să se despartă de ei pentru infima sumă oferită de mărinimia unui anticar, mă învinge întotdeauna. Și apoi curiozitatea mea dificilă, care a frecventat maestrul cugătării din atîtea vremuri și țări, întilnește în baracele mizerabile, adeseori, rarități, lucruri minunate, cărți extraordinare, ignorate și de publicul nostru și de vitrina librăriilor, chiar dacă nu sînt dintre cele mai vechi. Și așa am făcut cunoștință pe o zi tristă de Noembrie cu „Bu-

bu de *Montparnasse*" a lui *Charles-Louis Philippe*, romancierul care a murit acum de curînd în vîrstă numai de 34 ani. O carte curioasă, în care din primele pagini am simțit un suflet nou, un „barbar“ cum zice el însuși despre sine, într'o scrisoare, „cu sufletul trăit foarte aproape de Dumnezeu, pe care nu l-a cunoscut dinnainte în cărți, cu viziunea puternică a vieții reale“...

Un amestec, în această carte, de milă mistică à la Dostoievski, pentru o blată prostituată, Bertha, „la petite sainte“, și, nu simpatie, ci un fel de slăbiciune, o admirație amestecată cu repulziune pentru Bubu, „le souteneur“ pentru chinuitorul exploatator al Berthei. Simpatia autorului este, fără îndoială, toată pentru victimă, pentru Bertha, dar din clipa în care Bubu intră în scenă toată atenția cetitorului, tot interesul cărții, sînt asupra lui. Domină și întunecă tot restul, până și stilul îl schimbă: fraza devine plină și sunătoare și tristul erou se desemnează cu o putere de viață, cu un relief, cu o siguranță, care te face să vezi limpede că nu e scos din imaginația autorului, ci rupt din mediul popular dela marginile Parisului, din poporul acela gemînd de mizerie, plecat sub povara ei, tîrîndu-și papucii călcați pe talpă, dar, pe sub mustăți, în colțul gurii zimbetul batjocoritor, zeflemeaua, trăsătura de spirit, trivială, dar tăioasă și scilpitoare ca o lamă de oțel într'un arc întins, gata să plece, să zboare, să lovească fără greș. Autorul nu vrea nici să-l desvinovățească, nici să-l reabiliteze în ochii cetitorului, nu-l judecă, dar *il vede, îl simte, îl înțelege*, ca un om deprins să trăiască în mulțimea cu vorba tare, gestul aspru și mirosul grosolan de oameni trăiți în muncă și în mizerie. Și această mulțime îi inspiră pe de o parte simpatia milei isvorite din o adîncă dragoste de săraci, o înduioșare fără margini pentru cei mici și învinși, din care a făcut și face parte toată viața lui, și o admirație involuntară pentru însușirile care zac necunoscute în ea, ca straturile de aur din fundurile pămîntului, pentru puterea trainică a vieții, care până în cele din urmă triumfă, fie chiar într'un exemplar atît de ordinar ca Bubu, care cu toată stricăciunea lui morală e tare în lupta pentru traiu, numai fiindcă știe să vrea și e „*petit mais costand*“. Niciodată n'am întîlnit un autor care să priceapă atît de complet firea „populacière“ și să știe să deosebească, în mijlocul tuturor grosolăniilor ei, acea putere cu care se revarsă în ea viața în bine sau în rău, să o redee și să o admire, deși nu o aprobă. Philippe, el însuși, după cele cîteva date biografice și mărturii ale prietenilor, păstrase mult din firea strămoșilor lui țărani. Avea sub înfățișarea lui timidă și blîndă ceva din viclenia lui Picală și, deși părea moale și cam necioplit, avea un spirit fin, desghețat și pătrunzător, înțelegînd nu din jumătate, dar chiar dintr'un sfert de cuvînt. Această dublă înfățișare a personalității sale se răsfrînge în opera sa încă de la început, cam cu prea mult sentimentalism și înduioșări inutile în primele scrieri, apoi încetul cu încetul, a doua față a personalității sale ce abia încolțea la început, în „*Quatre Histoires de Pauvre Amour*“, „*La Bonne Madeleine*“

et *La Pauvre Marie* și minunata bucată „*La Mère et l'Enfant*”, crește, se întărește și ia precădere asupra celeilalte. Autorul urmărește acum conștient în „*Bubu de Montparnasse*”, „*Le Père Perdrix*”, „*Marie Donadieu*” și „*Croquignole*” realizarea unei opere de artă „pleine de choses substantielles et ramassée comme certaines statues de Rodin”. Sub nevinovăția, curăția aceia sufletească din primele sale opere, care birue în sufletul cetitorului stîngăcia artistului, frazele sale nespălate și nepepătănate cași eroii pe care-i descria, printre naivitățile adorabile ale unui suflet nou, se simte dela început tendința spre „goguenardise” a țărănului francez, pornirea de a-și înghiți lacrimile într'o glumă și a-și ascunde mila și bunătatea sub o bruscheță aparentă și o jovială luare la vale. În mijlocul poporului de jos din Paris, „*ses frères pauvres*”, și-a întărit nervii și și-a format a doua parte a personalității sale, a învățat să-și mascheze bunătatea, entuziasmul, înduioșările, zeflemisîndu-se pe sine și pe alții, a căpătat acea delicateță rară și încîntătoare a poporului celui mai spiritual din lume: pudoarea virtuților sale. Ceia ce înviorează operele lui de începător, cași pe acele din epoca de perfecționare, e o dragoste de popor adîncă, spontană, firească și absolut involuntară, în afară de orice convingere teoretică. În el e sufletul poporului din care a eșit, face parte din o generație: „qui n'a pas passé par les livres”. Bunică-sa fusese cerșetoare, iar tată-sau, „un copil plin de mîndrie”, scrie el lui Barrès, a cerșit numai cît a fost mic și nu putea să-și cîștige altfel pînea. Apoi s'a făcut cîsmir în micul orașel Cérilly, în care și-a petrecut copilăria gîngășul, sensibilul și stăbănogul Charles-Louis. În el ardea însă atît de vie dorința de a învăța, încît, deși nu avea încă vrîsta cerută, se duce cu alții încăpătînire la școală, că silește pe învățător să-l primească. În toată viața lui a păstrat această încăpătînire stăruitoare care i-a fost singura armă în lupta pentru a-și cuceri un loc, locul ce i se cuvenea, dreptul de a se desvolta după puterile și însușirile firii sale, el, nepotul cerșetoarei. Nu cred să fie multe exemple mai atingătoare în viața oamenilor mari decît stăruința lui de a doborî și a învinge, pînă în cele din urmă, fatalitatea împrejurărilor care-i stau în potrivă, ardoarea și pasiunea cu care lucrează pentru a se desăvîrși, pentru a găsi în operele altora, nu instrucțiunea, ci *cultura*, posibilitatea de a-și realiza personalitatea cît se poate mai complect, de a da ființă, prin ajutorul ei, părții originale din sufletul său.

Și realismul său este un realism deosebit. Nu e realist din principiu și după o anumită rețetă, cu acea muncă migăloasă a epigonilor care descompuneau realitatea spre a o recompune apoi în opere ce nu au fost sinteze decît la marii maestri. E realist pentru că e observator, pentru că realitatea se răsfrînge în sufletul lui inconștient. Adeseori cu prea multă amănunțime, fără plan și fără perspectivă, din prea mare dorință de a fi adevărat, de a reda tot ce se agită în firea lui bogată, în imaginația-i abundentă. E realist cum sînt toți din generația lui, toți artiștii de azi, ași putea zice de mine, căci mai ales

e interesantă evoluția acestui auto-didact, care-și caută personalitatea și-și urmărește dezvoltarea *el singur*, ajungînd totuși pe această cale a fi un reprezentant foarte caracteristic al senzibilității contemporane. În el găsim acea pornire de răzvrătire împotriva diletantismului, acea ardoare de a fi „el însuși“, în artă, același fel de a fi realist caracteristic mentalității noastre actuale, dar mai ales caracterul acela de premergător, de artist al zorilor unui soare ce încă nu a răsărit: „J'ignore, scrie el într-o scrisoare, si l'un et l'autre, nous serons de grands écrivains, mais ce que je sais bien c'est que nous appartenons à la race qui va naître, c'est que nous serons au moins l'un des prophètes, très nombreux, qui, peu de temps avant sa venue, annonçaient déjà Jésus Christ et prêchaient sa doctrine“. Și convingerea aceasta se naște și în sufletul cetitorului în fața operei acestui tînăr talent, căruia moartea nu i-a dat răgaz să se realizeze în întregime. Charles Louis-Philippe e și un scriitor de valoare și plin de originalitate, dar și o figură interesantă care, dacă ar fi trăit, ar fi fost poate artistul care ar fi reprezentat mai bine felul de a trăi, de a privi lucrurile, de a le înțelege, de a iubi și a urî, al vremilor noastre turburi, în care totul a fost analizat, cercetat și destrămat, și în care, în mijlocul acestor ruine a vechilor table de legi sfărâmate și tăgăduite ca niște forme deșarte, căutăm alte norme nouă, în prada îndoeții și sub povara unui adînc și neîndurat sentiment al relativității cugetării. El ar fi fost poate artistul care ar fi încercat să realizeze ceva, o sinteză din toată mulțimea de sfertări ce se simt în toate producțiile noastre literare, din toată această dorință nesfîrșită care agită pe toți artiștii noștri de a crea în sfîrșit o operă definitivă, cu semnele distinctive ale adevăratelor capodopere dintr-o epocă.

Izabela Sadoveanu

Cronica medicală

Depozitul Central de Medicamente al Direcției Generale Sanitare în anul 1909 | 910.

Înainte de înființării depozitului central medicamentele pentru bolnavii săraci, căutați în spitalele statului, în dispensariile publice sau la domiciliu, pentru dezinsecțiuni, etc., se procurau numai dela farmaciile particulare. Medicul scria o ordonanță; aceasta se executa la farmacie și se plătea din fondurile statului, ale județelor sau comunelor dela capitolele respective ale bugetului.

Această formă de aprovizionare a dat loc la multe neajunsuri. Primul neajuns era *scumpetea enormă*. Ordonanța individuală se taxa după taxa legală farmaceutică. Principiile taxării legale de medicamente la noi,—de altfel cași în toate țările cu regimul nostru farmaceutic sau analog cu el—erau următoarele: costul comercial al substanțelor medicamentoase plus toate cheltuielile (vamă, ambalaj, transport) se înmulțește cu 2; acest produs împărțit prin 8 va fi taxa (prețul legal al unei sute de grame; prețul legal al unei sute de grame împărțit prin 7 constituie prețul legal a 10 grame; acesta împărțit prin 7 este prețul legal al unui gram; taxa unei sute de grame înmulțită cu 6 este prețul legal al unui kilogram.

Astfel o substanță medicamentoasă, a cărei valoare comercială plus toate cheltuielile ar fi de 12 lei, se vinde în farmacie ($12 \times 2 = 24$) ($24 : 8 = 3$) cu 3 lei suta de grame ($300 : 7 = 428$), 45 bani zece grame ($428 : 7 = 61.2$), 5 bani gramul, iar kilogramul ($3 \times 6 = 18$) 18 lei.

Acest principiu de taxare se aplica la toate substanțele a căror valoare comercială plus toate cheltuielile nu trecea de 30 lei; dacă trecea de 30 lei, atunci la această valoare se adăuga 50%; restul construcției rămânea același, afară de calculul pentru kilogram; aici taxa pe suta de grame se înmulțea cu 7.

Așa o substanță, a cărei valoare comercială plus toate cheltuielile era de 44 lei kilogramul, se vindea ($44 + 22 = 66$) ($66 : 8 = 8.25$) ($8.25 : 7 = 11.78$) ($11.78 : 7 = 16.83$):

suta de grame 8 lei 25 bani
zece " 1 " 20 "
un gram " 15 bani
un kilogram 57 lei 75 bani.

La substanțele care se prescriu de regulă în doze mai mici de un gram, prețul legal se stabilește astfel: costul unui gram de substanță (conform facturii plus toate cheltueile) se înmulțește cu 2, produsul împărțit la 6 formează taxa legală a 10 centigrame; aceasta, împărțită cu 6, va da prețul de 1 centigram; iar prețul unui gram este egal cu acel de 10 centigrame înmulțit cu 7. Astfel o substanță, care coastă pe farmacist, incluziv toate cheltuelile, 1 leu și 80 bani, se vinde legal astfel: $(180 \times 2 = 360; 360 : 6 = 60; 60 : 6 = 10; 60 \times 7 = 4.20)$ dacă ei un gram plătești 4 lei și 20, 10 centigrame 60 bani în loc de 18, un centigram 10 bani în loc de 1 ban.

Rezumînd cele de mai sus, vedem că, după principiile taxei farmaceutice legale, o substanță medicamentoasă a cărei preț cu toate cheltueile era:

12 lei kilogr.	se vindea cu 18 lei	adică cu 50% în plus
1 leu 20 bani suta de grame	3 lei	150% " "
12 bani 10 grame	se vindea 45 bani	275% " "
12 bani gramul	5 bani	316% " "

O substanță a cărei preț cu toate cheltuelile era:

44 lei kilogramul	se vindea cu 57 lei 75 bani,	adică cu 31% în plus
4 lei 40 b. suta de gr.	8 lei 25 "	87% "
44 bani zece grame	1 leu 20 "	172% "
4.4 bani gramul	15 bani	240% "

Substanțele ce se debitează cu centigramul dădeau un câștig și mai mare. O substanță a cărei valoare era:

1 leu 80 bani gramul,	se vindea 4 lei 20 bani,	adică cu 133% în plus
18 bani decigramul	" " 60 bani,	adică cu 233% "
1,8 bani centigramul	" " 10 bani,	" " 511% "

Evident că nici un budget din lume pentru asistența publică nu putea rezista acestor principii esențiale și legale în același timp.

Dar la aceste principii mari se adaugă alte neajunsuri mici, față de cele semnalate, mari însă pentru mintea netrecută prin taxa farmaceutică.

După calcularea conform cu taxa substanțelor ce compuneau ordonanța individuală, se adăoga plata operațiunilor: clarificare, colatură, decoctiune, *digestiune*, macerație, infuzie, dispensație, destilație, divizie, filtrație, facere de pilule, ponderație (cîntărire), pulverizare, *saturație*, soluție, sterilizare, facere de supozitorii, globule, tăere, triturare, facere de unguente, linamente, paste; apoi vine costul sticlei, borcanului, cutiei, capsulelor de hîrtie albă, a dopului, etc., etc., și toate acestea alcătuite așa fel, că cu cît ordonanța este cu cantități mai mici, cu atît prețul operațiilor devine mai mare relativ.

Situația bugetelor din aceste cauze devenea și mai tristă. Dacă s'ar fi mers înnainte în condiții legale, adică în limitele bugetelor legale și după taxa farmaceutică legală, cu ordonanțele individuale, nu s'ar fi putut satisface nevoile, care creșteau și din cauza înmulțirii populației și din cauză că această populație a început să aibă tot mai multă încredere în medic și medicamente.

Văzându-se că rețeta individuală pentru cantități mai mici dă farmacistului între 150% și 511% în plus, fără să se socolească adaosul prin multiplele operațiuni, sticle, dopuri și digestiuni, lăsându-se intact principiul de a se aproviziona dela farmacia, s'au luat dispozițiuni să se ia medicamente în cantități mai mari, după o anume listă, și numai în caz de nevoie absolută să se recurgă la ordonanțe individuale; cu alte cuvinte s'au redus beneficiile farmaciștilor dela 511%—150% la 31%—150%, lăsându-le totuși intactă taxarea operațiilor de digestiune a împachetării transportului, etc.

Cu toate acestea ordonanța individuală a rămas în cel puțin 75% din aproximări; bugetele sporite nu ajungeau: iar nevoile creșteau. S'a mai luat o măsură, rețeta prescrisă de medic, ca să fie executată la farmacie, trebuia vizată de primărie; această autoritate certifică că, acel care a primit-o dela medic într'adevăr este cu împrejurări de a i se da medicamente în comptul asistenței publice. S'au mai adăogat abuzurile și favorurile; se vizau ordonanțe pentru oameni cu stare, se vizau ordonanțe dela medici particulari, se dădeau în schimbul ordonanțelor vizate nu medicamente de nevoie, ci parfumi, pudre, ape pentru masă, lucruri pentru gospodărie bani, în loc de medicamente prescrise și de anume calitate se dădea altceva... în loc de chinină... cretă... în loc de supozitorii cu morfină... supozitorii fără nimic... etc., etc.

Atunci s'a schimbat sistemul. Multe din instituțiile de binefacere aveau farmaciile lor proprii (Sf. Spiridon, Eforia Spitalor Civile).. exemplul lor a fost imitat de Ministerul de Război, de Așăzămintele Brîncovenești și altele. Fără îndoială că farmaciștii au protestat și atunci; dar numărul celor interesați fiind mic, protestările lor n'au avut mare răsunet. Și statul a început pe lângă spitalele sale să-și facă farmacii, în urmă au venit județele. Toți n'au avut decît să se felicite de rezultatele obținute; pe lângă o mare economie bugetară, scăpau de favoritisme la acordarea furniturilor, scăpau de socoteli foarte încurcate și artistic construite după principiile taxelor farmaceutice, de reclamațiuni, anchete, protestări de întimplări murdare, și mulțumeau toate nevoile în mod mult mai deplin.

Lucrările acestea, deși constituiau un pas înnainte, erau însă limitate, rețeta individuală exista încă în mare măsură, abuzurile erau foarte răspîndite, comisiunea farmaceutică era încărcată cu mii de rețete pentru control, bugetele nu ajungeau, plățile erau în urmă cu ani de zile; credite extraordinare peste credite erau înghițite și nevoile nesatisfăcute în special la țară.

Comunele rurale prevedeau în bugetele lor la începutul anului o sumă minimă; pentru această sumă farmacistul furnisor preda primarului o cantitate oarecare de medicamente, care în două-trei luni se isprăvea, pentruca restul anului să nu rămie nimic. Rapoartele generale ale regretatului prof. dr. Felix, rapoartele inspectorilor sanitari, ale medicilor primari de județe, ale medicilor de orașe și circumscripții rurale, sînt pline de plîngeri de tot felul asupra modului de a se prepara medicamentele.

Trebuia schimbat sistemul, cu atît mai mult, cu cît centralizîndu-se fondurile sanitare a județelor și comunelor la Ministerul de Interne era cu putință să se facă o schimbare mai generală și cu cît nevoia înfrîngea în această direcție. La trecerea fondurilor sanitare de la județe comune la stat nu s'au luat în seamă că multe, foarte multe nevoi sanitare, mai cu seamă de medicamente se plăteau din fonduri extraordinare, din noi credite ce se acordau prin verimente de fonduri,—cu plățile nevoilor dintr'un an se satisfăceau din bugetul a trei ani. S'a calculat, că lăsînd aprovizionarea cu medicamente să se facă la farmaciile particulare cum se făcea innainte, se ajunge sau la faliment sau la nesatisfacerea nevoilor sărăcimii. Toate aceste considerațiuni au fost hotărîtoare. Din ele s'a născut Depozitul Central de Medicamente a Direcțiunii Generale a Serviciului Sanitar.

Farmaciștii proprietari cu multă dreptate din punct de vedere al intereselor personale, au salutat înființarea lui cu un protest energic, deși în capul depozitului la înființarea lui era un farmacist proprietar, declarat fără îndoială trădător al intereselor corporației. La început din cauza protestărilor pe de o parte, lipsei de experiență, lipsei de organizație într'o atmosferă vrajmașă, instituția a mers greu foarte greu. Totuși a rezistat tuturor atacurilor. Acum avem înaintea noastră datele asupra funcționării normale a Depozitului central de medicamente, în cursul unui an întreg dela 1 Aprilie 1909 până la 1 Aprilie 1910, deși încă tot la început și susceptibil de multe ameliorări, pe care le va indica experiența și timpul, putem judeca dacă rezultatele obținute de stat cumpănesc neajunsurile aduse corporației farmaciștilor.

Depozitul central de medicamente a funcționat în cursul anului 1909 | 1910 cu următoarele filiale: Iași, Tecuci, Brăila, Galați, București, Pitești, Craiova.

Personalul Depozitului central și a filialelor a fost compus din 20 farmaciști licențiați, un chimist cu două ajutoare, un farmacist contabil, 3 droghişti, 3 elevi în farmacie, 30 lucrătoare, un expeditor, un mecanic și 12 laboranți.

Depozitul central cu filiale a furnisat 32 dispensarii de medici primari de județe, 251 dispensarii de circumscripții rurale, 58 circumscripții urbane, 109 spitale, 300 infirmerii, 2995 mici farmacii din primăriile și școlile rurale, întreg serviciul veterinar din țară, penitenciarul Văcărești și sanatoriul pentru tuberculoși dela Filaret.

Pentru Depozitul central cu toate filiale, s'a cheltuit în cursul anului 1909 | 910, 566,820 lei 75 b. și anume:

1) lefuri și diurne	116.198 lei.	
2) mobilier aparate	8.021	40 bani.
3) Chirii luminat și încălzit	10 010 lei	95 bani.
4) droguri și medicamente	248.553	" 70 "
5) spirt zahar untdelemn etc.	15.479	" 60 "
6) artic. expediție sticle borcane capsule lăzi etichete	52.665	" 10 "
7) Cheltuieli de transport vamă fond comunal	20 413	" 15 "
8) Diverse cheltuieli mărunte	3 969	" 25 "
9) Pansamente	91.509	" 60 "
	Total	566.820 75.

Calculînd cît vin cheltuelile de personal asupra cheltuelilor de material, găsim (116.198 lei la 436.842.75)—26.5%.

Calculînd cît vin cheltuelile generale asupra materialului găsim (13.980.20 la 436.692) 3.5 %.

Așa dar asupra materialului prim, cheltuelile de persoane și cheltuelile generale reprezintă 30 %.

Mecanismul de funcționare a depozitului este foarte simplu. Se stabilesc numirile, cantitățile și calitățile substanțelor necesare pentru aprovizionarea depozitului central. Se cer oferte dela casele cele mai mari producătoare din străinătate și țară. Ofertele primite se studiază și se clasează după prețul fiecărei substanțe în parte; se face comanda astfel că fiecare casă furnizează acele articole pe care le-a oferit mai eficient. Comandele se recepționează de către o comisie compusă dintr'un profesor de chimie, un farmacist diriginte al unei farmacii din oraș, un farmacist și un chimist al depozitului și un delegat al Direcției Generale Sanitare, după ce se face analiza chimică la un laboratoriu al statului. Substanțele ce nu întrunesc condițiile stabilite se resping, cum s'a întîmplat cu Etherul, Ol. Mentae, Aloes, Calomele, Palvis Opii, etc..

Cererile de medicamente se fac numai de medicii oficiali; ordonanțele lor pentru aprovizionare se execută de depozitul regional respectiv și se expediază fie prin poștă, fie prin cale ferată, cum de altfel se proceda și cînd aprovizionarea se făcea dela farmacii. Micile lipsuri și nevoile urgente se împlinesc de depozite dela farmaciile sau drogheriile locale pe prețuri de en gros.

Pe lângă depozitul central este un laborator pentru analize și pentru prepararea fiolelor. Toate depozitele au cîte un laborator pentru preparate galenice.

Pentru a stabili dacă depozitul este avantajos sau nu, ar părea just, a priori, să se compare sumele cheltuite de depozit într'un an cu acele cheltuite de serviciile analoage într'un an anterior, cînd furnizarea

se făcea dela farmaciile particulare. Acest procedeu, pe lângă că nu-l putem face, este și nepractic. Nu îl putem face pentru că conturile respective se află înmormintate în dosarele relative ale diferitelor prefecturi, comune urbane și rurale, astfel încît facerea acestui calcul ar cere o muncă mare și cheltueli; apoi dacă s'ar hotărî să se depue această muncă și să se facă cheltuelile necesare pentru ea, ar fi foarte greu de unificat datele, întrucît în unele localități se cheltuia numai ce era prevăzut în budget, în altele se dădeau credite extraordinare, în altele se trăia pe datorie, în unele (puține) se satisfăceau toate nevoile, în altele se făcea numai față necesităților inferioare ale momentului, iar în unele nu se dădea nimic, pecînd acum în mod uniform se satisfac toate nevoile.

Din cauza acestor și altor dificultăți s'a renunțat la modul direct, dar neexact de demonstrațiune. S'a recurs la altele.

În n-rul 4 al Buletinului Direcției Generale a Serviciului Sanitar din 28 Februarie 1911 este publicat un tablou, din care se vede cantitatea și dimensiunile substanțelor aflate în depozitul central la 1 Aprilie 1909, ale acelor intrate și eșite în cursul anului 1909 | 1910 și ale acelor rămase la 1 Aprilie 1910. În numărul 5—6 al Buletinului Direcției Generale Sanitare din 1°/₃₁ Martie 1911 este publicat un tablou de prețul substanțelor arătate în tabloul anterior (nu sînt trecute în acest tablou substanțele preparate în depozit din materialul prim a cărui valoare s'a arătat sub alte denumiri în același tablou și cîteva substanțe primite dela farmaciile spitalelor și depozitele județene vechi). În n-rul 15—16 a Bul. Dir. Gen. Sanit. din 1°/₁₆ August 1911 s'a publicat un tablou comparativ de substanțele aflate în depozit în anul 1909—1910, de valoarea lor reală (nu sînt trecute cîteva substanțe provenite din depoz. Ilfov și cîteva farmacii de spitale, al căror preț nu s'a putut afla), valoarea după taxa farmaceutică din 1900 și după taxa farmaceutică din 1910. Cifrele din aceste tablouri sînt foarte însemnate. Valoarea reală a substanțelor aflate în depozit a fost de 332.745 lei 67 bani; dacă aceste substanțe s'ar fi procurat dela farmacii ar fi costat după taxa din 1900, 1.071.681 lei 57 bani, deci o economie de 738.935 lei 90 bani, iar după taxa farmaceutică cea nouă ar fi costat 1.245.882 lei 02 bani, deci o economie de 913.136 lei 35 bani, fără a se socoti prețul diviziei, ponderației și al altor operații de digestie și saturație farmaceutică.

Este evident un beneficiu mare în folosul budgetului pentru alinarea suferințelor celor mulți și săraci, anume 222 % față de taxa veche și 274 % față de taxa nouă.

Dar acest calcul de minimum de beneficii este cu mult, prea mult, mai jos de realitate, întrucît substanțele prime primite nu se eliberau serviciilor și prin ele populației suferinde în cantități de kilograme, și așa cum nevoile cer în practică: chimia se dădea de ex. în pachete sau cachete de 0.50 gr. sau 0.25. Alte prafuri și soluții în doze până

la 0.01 gr. Ar fi fost o muncă prea grea și inutilă a supune fiecare formă și fiecare expediție la taxare, după construcțiile arbitrare și ne-logice ale taxei farmaceutice, ar fi trebuit pentru aceasta un număr prea mare de funcționari și un timp îndelungat, ca din această muncă să se încurce în mod arbitrar și sălbatec socotelile, să se întirzie expedițiile numai în scopul artistic de a demonstra ceea ce era evident dela început. S'a făcut totuși un calcul cu un sistem mai redus, anume s'a luat ca bază taxa farmaceutică pe kilogram, și din ea s'a dedus în mod logic, negustoresc și omenesc, adică suta de grame s'a socotit de 10 ori mai puțin ca un kgr., zece grame de 100 ori mai puțin; acest calcul, iarăși fără a se socoti operațiile de digestie și saturație, etc., s'a aplicat la materialul expedit tuturor serviciilor în cursul anului 1909 | 910. După acest calcul rezultă că s'au dat în cursul anului 1909 | 910 tuturor serviciilor medicamente în valoare de 640.588 lei 40 bani. S'a căutat să se stabilească raportul între acest sistem de calcul și acel după taxa farmaceutică: s'au luat o ordonanță pentru spitalul Gurbănești, Ilfov una pentru circumscripția Bolinlin, Ilfov, 24 pentru comunele rurale din Teleorman, și una pentru circumscripția veterinară Clezani, Vlașca. S'a făcut taxarea după taxa farmaceutică și taxarea după sistemul la kgr. Valoarea fatală a acelorășubstanțe calculată după taxa farmaceutică nedă 3287 lei 30, iar după taxa la kgr. 825 lei 55. Adică raportul între taxarea legală și cea adoptată de noi arată o diferență de 298 %. Aplicând acest coeficient la suma totală de 640.588 lei 40 bani, rezulta că pentru medicamentele primite de servicii în cursul anului 1909 | 910 ar fi trebuit să cheltuim după taxa legală 2.549.540 lei 65 bani, adică s'a realizat o economie de 1.908.952 lei 29 bani. În realitate toate cheltue-lile depozitului și ale filialelor se urcă la 566.820 lei 75, astfel că economia este de 1.982.719 lei 90 bani, fără a se socoti valoarea materialu-lui și instalațiilor rămase.

S'a mai făcut un alt calcul; s'au luat la întâmplare 10 conturi a-diverșilor farmaciști furnisori actuali de spitale: s'au taxat după taxa farmaceutică în vigoare și după valoarea din depozit. După taxa farma-ceutică ar fi costat aceste medicamente 1.683 lei 80 bani, iar la depozit-au costat 352 lei 72 bani. Încărcând valoarea medicamentelor din depo-zit cu 40 % cheltueli (vama, transport, chirii, etc.), am avea că loco-la spitale aceste medicamente ar fi costat 493 lei 52; astfel încît econo-mia realizată ar fi fost de 1.190 lei 28 bani, sau 241 %.

Diferența dela coeficientul stabilit mai sus de 298 % se explică prin faptul că aceste rețete sînt pentru aprovizionarea *farmaciilor* din spitale, unde ordonanțele se fac pentru cantități de kilograme.

S'a mai făcut un calcul: s'a luat o serie de substanțe în formele și prețurile taxei farmaceutice și s'a cumpărat în aceleași forme ca cos-tul depozitului.

	In depozit	In farmacie	Un plus de
Acid boric pulv. kgr.	75 bani,	2 lei	166 %
suta de grame	7½ bani,	25 bani	233 %
Acid boric cristal. kgr.	70 bani	1 leu 75	150 %
suta de grame	7 "	20 bani	185 %
Acid lactic kgr.	4 l. 75 b.	15 lei	321 %
suta grame	47 ½ bani	2 l. 50	426 %
Chinina sulfur. grame	35 l. 62 b.	85 lei	140 %
suta grame	3 l. 56 b.	12 lei 50	259 %
zece grame	35 b.	1 leu 70	480 %
un gram	3 bani	20 bani	566 %
Cocaina muriatică un kgr.	295 lei 25 b.	784 lei	166 %
" " una sută gr.	29 lei 52 b.	112 lei	282 %
" " zece gr.	2 lei 95 b.	16 lei	442 %
" " un gr.	30 bani	2 lei 50 b.	733 %
Ol. ricin grame	95 bani	3 lei	226 %
suta grame	9 bani	50 bani	455 %
zece grame	09 bani	10 bani	900 %

Dar înființarea depozitului pe lângă economii budgetare a dat multe alte avantagii.

Prin faptul că medicamentele se recepționează de o comisiune, după ce se face cercetarea calitativă și cantitativă, se garantează cantitatea și calitatea absolut superioară. De pe sistemul aprovizionării dela farmacii se făceau atâtea recepțiuni, câte ordonanțe se dădeau, iar calitatea și cantitatea medicamentelor nu era garantată decît de buna credință a furnisorilor, cari erau prea mulți. În acest fel s'au stîrpit complet o serie de abuzuri degradatoare ca transformarea medicamentelor în bani, par-fumuri, etc.

Pe de altă parte necesitatea analizei chimice de control a medicamentelor a născut laboratorul depozitul, care se ocupă cu prepararea medicamentelor după farmacopee. Avînd laborator s-au putut pune la dispoziția bolnavilor săraci multe forme medicamentoase, cari altfel ar fi costat sume colosale: astfel fiolele cu Morforia Cocaină, Biodur de Mercur, Ergotină.

Este incontestabil că Depozitul central de medicamente aduce prejudicii farmaciștilor. Este însă de făcut în această privință o deosebire. Farmaciștii din orașe, avînd asigurată prin lege o clientelă de 5000 locuitori, iar în realitate mai mare, n-au nici un drept de a protesta.

Singurii cari au fost loviți sînt farmaciștii din sate. Dar acestora li s'au lăsat farmaciile spitalelor din satele unde sînt astfel de farmacii, astfel că ei au încasat în cursul anului 1909 | 910 142.263 lei 35 bani.

În cursul anului 1909 pentru a se putea afla neajunsurile Depozitului de medicamente în scop de a i se aduce îmbunătățiri, s'a cerut dela toți medicii, care au fost serviți de Depozit se răspundă: 1) dacă

calitatea medicamentelor primite a fost bună 2) Timpul care a trecut de la facerea comandai pînă la primirea ei 3) dacă nevoile serviciilor au fost îndeplinite 4) dacă modul de aprovizionare de la farmaciile particulare a fost mai bun, decît cel de la Depozitul central. S'au primit 323 răspunsuri, care formează un voluminos dosar.

Toți medicii, fără excepție recunosc calitatea superioară și ireproșabilă a medicamentelor de la Depozite, precum și îndeplinirea tuturor necesităților; 292 recunosc superioritatea din toate punctele de vedere a aprovizionării prin Depozit și numai 31 ar prefera aprovizionarea prin farmaciile particulare. Trebuie de notat că furnizarea prin Depozit îngreuește munca medicului, el trebuie să facă la timp comenzile, se îngrijească de păstrarea medicamentelor, de distribuirea lor, de contabilitate, etc.

În aceste împrejurări răspunsurile favorabile a 292 Medici dovedesc nu numai utilitatea Depozitului, recunoscută de cei în măsură a aprecia în mod dezinteresat, dar și spiritul de abnegație a corporației medicale în folosul celor suferinzi și al statului.

În răspunsurile Medicilor s'au găsit multe observațiuni, de care s'a ținut seamă în îmbunătățirile aduse Depozitului. Din aceste observațiuni menționez una hazlie: „culoarea medicamentelor furnisate de Depozit este naturală, ele n'au colorație politică nici liberală, nici conservatoare, nici conservator-democratică, cum erau, cînd se luau de la farmaciștii particulari, care se schimbau cu schimbarea regimului“.

Dr. P. Cazacu

Cronica internă

„Colegiul unic“

Au trecut șase ani decînd, opunînd lozincii fățarnice de „asanare a moravurilor“, necesitatea reformei electorale, am rezumat astfel, chiar în această rubrică, atitudinea noastră:

„Idealul nostru e cuprins în acea formulă, care rezumă principiile „dreptului constituțional modern în această privință: Sufragiul universal, egal, direct și secret“.

„Dar, ca o fază de tranziție, am putea admite, *cel puțin*—colegiul „unic pentru toți cetățenii vrîstnici știutori de carte“.... *)

Cîtă vreme s'a scurs de atunci!...

Atunci, *cu un an înainte de răscoale*, scriam :

„Dacă... marile probleme economice, de la rezolvirea cărora atîrnă „tot viitorul nostru, nu au fost deslegate pînă azi, cauza principală este „ticăloșia sistemului nostru electoral, care pune interesele de gașcă mai „presus de marile interese naționale. Un fost ministru de interne ne-a „spus odată că guvernul, din care făcea parte, voind să reformeze legea tocmelilor agricole—atît de neîndestulătoare—a fost amenințat de „răscoala electorilor!“...**)

În anii ce au urmat răscoalelor, am avut de atîtea ori prilejul să ne convingem, că acest sistem electoral nu mai este compatibil cu o îndrumare sănătoasă a vieții noastre publice, încît și conștiințele cele mai timide au trebuit să se revolte

Pe de altă parte, dacă altădată actualul prim-ministru a putut spune că, venind d-sa la putere, „nu va face alegeri *libere*, ci alegeri *curate*“, acum, credem, că însuși d. P. P. Carp nu-și mai face nici o iluzie în această privință: căci, nu mă pot îndoi, că d. P. P. Carp, dacă poate fi indiferent pentru *libertatea* alegerilor, nu poate fi, orice s'ar zice, insensibil la „necurătenia“ lor, precum nu mă pot îndoi, că astăzi, la 1911, conști-

*) St.: „Reforma morală“ și reforma electorală,—„Viața Romînească“, 1906, v. I, p. 320.

***) Ibid., p. 321.

ința d-sale este pe deplin lămurită, întrucît gradul de „curățenie“ a a-legerilor poate afirma de bunele intențiuni ale unui șef de partid, oricît de autoritar ar fi el... în timpurile de opoziție...

*

Aceste experiențe dureroase au pus la ordinea zilei reforma electorală cu atîta hotărîre, încît ea nu mai poate fi înlăturată.

Totuși, aspectul sub care se pune la noi această chestiune nu este tocmai obicinuit.

Am spus în articolul citat, acum șese ani, că în dreptul constituțional modern, „sufragiul universal egal, direct și secret“ nu mai poate da loc la discuțiuni *doctrinale*. Chiar pentru acei cari susțin că dreptul de vot e o „funcțiune socială“ pentru care statul e în drept să impună anume probe de capacitate, nu mai poate fi îndoială că această „funcțiune socială“ nu poate servi de bază unor *privilegii* de clasă, și că măsura de capacitate necesară, — care în sistemul reprezentativ se reduce la elementarul descernămint exprimat în încrederea acordată de alegător alesului său, — se vedește pe deplin prin gradul de educație politică, de care dau dovadă masele chiar prin faptul că au putut să-și revendice dreptul de vot. Încît o dată ce aceste revendicări sînt formulate cu hotărîre și precizie, nu poate fi nici un *temei teoretic*, care să justifice rezistența împotriva-le; dar nici nu poate fi vre-o *forță morală sau materială*, care să facă această rezistență eficace multă vreme. Incapacitățile legitime, în aceste împrejurări, nu pot isorî de cît din insuficienți sau scăderi dovedite în cazuri individuale.

Totul se reduce la o chestiune de oportunitate, determinată de împrejurări de timp și loc.

Dar la noi reforma electorală a fost adusă la ordinea zilei nu atît prin revendicările maselor populare, a căror participare la exercițiul suveranității naționale este mărginită sau împedecată, — cît mulțumită revoltei opiniei publice, a sufletelor de elită, împotriva „necurățeniilor“ actualului sistem electoral.

Mai mult. Chiar acele elemente cărora le place să paradeze ca reprezentanți ai revendicărilor populare, dau în acest moment dovadă de atîta lipsă de educație politică, încît sînt gata să zădărnicească încercările de reformă, din considerațiuni lăaturalnice, sau din rancună personală.

În asemenea împrejurări nu numai că reforma electorală nu poate avea acea temelie largă, pe care numai sprijinul *activ* al revendicărilor populare i-ar putea-o da, dar chiar rezultatele ei finale pot fi ușor primejduite sau falsificate.

Nu stă în puterea noastră să creăm din nimic factorii vieții noastre publice cari îi lipsesc. Elementele active ale unei societăți, în fie-

care clipă a dezvoltării sale istorice, sînt însă ținute să-și facă toată datoria în împrejurările concrete în cari se desfășoară activitatea lor publică.

Dacă nu pentru temperamentele fericite, pe cari poza eroică și frazeologia „revoluționară” le poate mîngîia de simțul neputinții, ori le poate dosi indiferența sau indolența de fond, cel puțin pentru toți aceia, a căror conștiință nu poate fi întunecată de splendoarea pozei sau sonoritatea frazei, analiza obiectivă a problemei electorale. În condițiunile de fapt în cari ea se pune la noi, poate singură determina atitudinea lor în fața diferitelor soluțiuni ce se propun.

Și numai pe aceștia din urmă îi vom avea în vedere în rîndurile ce urmează.

*

Partidul liberal s'a declarat pentru revizuirea constituției și reforma electorală, pe baza colegiului unic și a reprezentării minorităților. Partidul conservator-democrat a înscris și el în programul său de imediată realizare revizuirea constituției și reforma electorală. Chiar în sinul partidului dela cîrmă n'au lipsit manifestări în același sens, și în rîndurile acestui partid, se pare, se întărește pe fiecare zi tot mai mult curentul de împăcare cu cealaltă grupare conservatoare, tocmai pe temeiul revizuirii constituționale.

S'ar părea, deci, că cercurile conducătoare, aproape fără deosebire de partid, sînt astăzi convinge de defectuoșitatea actualului sistem electoral, și hotărîte de a nu mai întîrzia reformarea lui.

Cu toate acestea, atît în discușiunile presei politice cît și în cuvîntări publice, adesea putem constata, într'o parte cel puțin a opiniei publice, oarecare șovăire și lipsă de precisiune în ce privește direcția în care trebuie căutată soluțiunea problemei electorale. Dacă necesitatea reformei e recunoscută aproape unanim,—mulțumită „excesului de rău” al sistemului actual,—sîntem, se pare, departe încă de înțelegere asupra sensului acestei reforme.

Dar o analiză cît de sumară a legislației în vigoare, spre a cerceta cauzele acestui „exces de rău” care a revoltat conștiința publică, ne poate ușor lămuri că în realitate reforma electorală, dacă sub pretextul ei nu se urmărește un scop reacționar, nu poate avea decît un singur înțeles.

În adevăr, înainte de toate, e vădit că o reformă electorală, spre a avea o semnificare progresistă și democratică, nu poate lipsi pe nici un cetățean de vr'un drept ce-l are în virtutea constituției de aproape o jumătate de veac.

Credem că acest punct nu suferă nici o discuțiune, fiindcă cei ce l'ar contesta ar mărturisi că nu urmăresc democratizarea sistemului electoral, ci dimpotrivă întărirea privilegiilor de astăzi.

Pe de altă parte, în ce privește electoratul Adunării Deputaților (în articolul de față avem în vedere exclusiv pe acesta), e tot atît de vădit că cu greu s'ar mai putea largi dreptul de vot în sine. O privire cit de fugară aruncată asupra textului constituției ne poate convinge că și astăzi *nici un cetățean nu este lipsit* de dreptul de a vota în alegerile pentru Cameră. În adevăr, după ce în articolele premergătoare se stabilesc condițiunile pentru participarea în cele două colegii superioare, Constituția, în art 61, glăsuiește ritos: „*fac parte din colegiul al treilea toți cari nu sînt alegători în colegiul întăiu și al doilea și plătesc o dare cit de mică cătră stat (și toți cetățenii vrîstnici plătesc cel puțin darea pentru căile de comunicație).*”

Astfel, făcînd abstracție de condițiunea îndeplinită de toată lumea (plata de dare), putem spune că, în ce privește corpul electoral pentru camera de deputați, condițiunile pentru dreptul de vot se rezumă de fapt în următoarele dispozițiuni ale legii electorale (art. 16):

„*Pentru a fi alegător trebuie:*

- a) *A fi român de naștere sau a fi dobîndit împămîntenirea;*
- b) *A avea vrîsta de 21 ani împliniți.*”

Textul legii este atît de larg încît defunctul Gh. A. Urechia, profesor de drept constituțional la Universitatea din Iași, a putut susține că după constituția noastră și femeile au dreptul de vot. Și, inadevăr, *litera* Constituțiunii nu le exclude nicăeri, iar, după cunoscutul principiu de drept, incapacitățile fiind de strictă interpretare, etc...

Dar dacă, lăsînd chiar la o parte această interpretare largă, putem astfel afirma că, pentru Cameră, și legislația actuală admite sufragiul *universal și secret*—el nu este însă egal și nici *direct*, pentru majoritatea covârșitoare a alegătorilor.

Și dacă revizuirea Constituției nu poate duce nici la mărginirea dreptului de vot, nici la lărgirea lui, ea nu poate avea ca scop decît modificarea condițiunilor de funcționare a acestui sufragiu quasi-universal, fiindcă, evident, viciul actualului sistem trebuie căutat în principiul însuși de repartizare a alegătorilor în diferite categorii.

În ce constă acest principiu?

Corpul electoral este împărțit în patru grupuri, foarte neegale în drepturi (alegătorii indirecti ai colegiului al treilea formează, vădit, o categorie distinctă, radical deosebită de celelalte), pe baza censului material, adică în realitate pe baza *distincțiunii de clasă socială*.

Efectele acestei împărțiri s'au dovedit dezaștroase. Ea a dezarmat corpul electoral atît în fața forței brutale cit și în fața corupțiunii.

Să vă gîndiți în ce condițiuni se fac alegerile în colegiul al treilea:

În fiecare județ se numără 20—30.000 alegători indirecti, cite odată și mai mulți; ei votează în mai multe zeci sau chiar sute de centre deosebite (în fiecare comună a județului), nu numai lipsiți de orice organizație dar și fără să fi putut avea vre-o consultație prealabilă între ei!

În asemenea împrejurări nu numai că lipsește orice putință de control din partea partidelor politice, dar această masă amorfă nu poate găsi nici un sprijin în vre-un element mai ridicat socialmente, nu este în sinul ei *nimeni* care să fi putut măcar îndrăzni a opune vre-o rezistență abuzurilor celor mai strigătoare. Cât de mare însemnătate pentru „bunele alegeri“ ale colegiului al treilea are această izolare a satelor, se poate vedea din sforțările pe cari le face administrația pentru a feri pe săteni de orice contact cu „surtucărimea“ dela orașe în timpul campaniei electorale: pichete de jandarmi în toate părțile, cari arestează pe oricine circulă prin județ fără „biletul d-lui prefect“; suspendarea serviciului postal pentru ziare, manifeste electorale și chiar pentru scrisori recomandate; oamenii aduși în oraș pe „căprării“ și închiși la gazde păzite de poliție; formarea de trenuri speciale cari se opresc în cîmp departe de oraș, pentruca alegătorii să poată fi duși sub escortă prin ulcioare doznice; orașul însuși înconjurat de cordoane militare, etc., etc....

Nu e de mirare că adesea în locul alegătorilor votează jandarmul sau chiar mai simplu: „președintele“ biuroului cetește lista celor quasi-aleși, în lipsa alegătorilor ținuți cu forța departe de localul de vot, numai în fața „șefului de secție“ și a „d-lui sub-prefect“...

Delegații „aleși“ în aceste condițiuni formînd adesea majoritatea colegiului, sînt, firește, numai nenorocite unelte în mîna administrației, și servesc pentru a teroriza pe alegătorii direcți. De altfel și între aceștia elementele cele mai ridicate sînt bieții învățători și preoți dela țară, cari ce rezistență ar putea opune brutalității administrative?

Izolarea colegiului țărănesc ni se arată cu atît mai cumplită, cînd știm că în această situație chiar și „electorii“ cei mai pătimiși, firește, îl neglijează cu desăvîrșire, îndreptîndu-și toată atențiunea spre colegiile privilegiate, unde „lupta“ e cu mult mai ușoară, față de numărul restrîns al alegătorilor care permite „lucrarea individuală“,—și aceștia concentrați într'un singur oraș, sub scutul presei, al procurorilor, al dreptului de agitație și propagandă.

O amintire personală, care ne poate ilustra de minune această stare sufletească:

Un mare proprietar din județul Iași, conservator „fanatic“, actual-minte deputat, în alegerile generale de sub guvernul liberal trecut și-a adus el însuși oamenii din satele sale „pe căprării“ (lucru pe care îl „neglijase“ administrația), poruncindu-le să voteze... „cu guvernul“! La mirarea scriitorului acestor rînduri,—pentru a cărui persoană și idei, de altfel, „fanaticul“ conservator simte cea mai profundă antipatie,—el răspunse cu seninătate: „colegiul al treilea e al guvernului, și cînd vom fi noi la putere nu te voiu lăsa să te apropii nici la o bătae de pușcă de satul meu“... Și acest domn nu socotea serviciul, dezinteresat și necerut, făcut astfel „guvernului“, necompatibil cu lupta aprinsă pe care o ducea, fiind în același timp candidat *al opoziției*... la colegiul întâiu, bine înțeles!...

Dacă colegiile țărănești nu pot rezista brutalității, corupția propriu zisă în ele este, putem zice, necunoscută. Și cum ai putea de altfel „corupe” un milion de alegători ai acestor colegii, țara întregă?

Cu totul altă icoană ne înfățișează colegiile privilegiate. În acestea majoritatea hotărâtoare adesea scade sub 100 de voturi, nu arareori ajunge la 40, și chiar la 30 voturi! „Voturile” unei singure familii câte odată pot juca un rol deciziv. Ce perspective deschide astfel de situație „lucrării individuale”! Nu voiu pîngări aceste pagini descriind procedeele cunoscute de toată lumea.

Prea dese ori se declamă cu emfază că reforma electorală va îneca elementele „luminate și independente” din colegiile privilegiate în masa inconștientă a țărănimii.

Dar pot fi elemente mai luminate și mai independente decît cele reprezentate în colegiile universitare?!

Imi e penibil să reproduc aici considerațiunile pe care am fost nevoit să le scriu în această privință acum șase ani. De altfel eu am în vedere mai ales *sistemul* care poate da astfel de rezultate. Și sistemul, care ne aduce în această situație și face altele victime, este condamnat, oricare ar fi judecata moralistului asupra „caracterelor”.

Suprafața de rezistență în colegiile restrînse e prea redusă, „lucrarea individuală” prea intensă pentruca într-o țară, cu o educație politică încă atît de rudimentară, rezultatele să fie altele decît în situațiuni analoage, în țările de veche cultură, cu o viață politică seculară. Și am avut ocazia să arăt ce groaznică corupție electorală a domnit și în Anglia, până la șirul de reforme electorale, între 1832—1882,—corupție constatată de multe ori în desbateri parlamentare și anchete judiciare. Colegiile restrînse din „burguri putrede” au o tristă celebritate în istoria constituționalismului.

Dar dacă colegiile privilegiate nu pot rezista „lucrării individuale”, în fața lor forța brutală e neputincioasă. Nu poți teroriza cu jandarmii pe un mare proprietar sau pe un profesor de universitate!

De fapt cei ce vor cîștiga mai mult din „înnecarea în massă” sînt tocmai elementele mai curate din colegiile privilegiate de astăzi. În realitate, elementele accesibile la corupțiune în aceste colegii formează o neînsemnată minoritate, dar *această minoritate prea adese ori e suficientă pentru a hotărî rezultatul*, și astfel ea poate *subjuga majoritatea de cetățeni convinși!* Cunosc colegii în cari „nobili” ce își vînd voturile, după mărturiile „electorilor” celor mai iscusiți, nu se ridică la 10% din totalul alegătorilor, dar ei întotdeauna decid lupta. (Intr'un colegiu de 300 alegători, o deplasare de 30 de voturi determină diferența de 60 voturi,—adică 20% din numărul votanților). Pot fi la ordinea zilei problemele cele mai importante, poate discuția să fie înălțătoare, lupta aprinsă între oamenii cei mai sinceri și convinși,—cununa de lauri pe fruntea învingătorului o vor pune tot mâinele mînjite ale celor 10% de „nobili”, pe cari numai „bumașca” îi poate hotărî...

Dar odată „Innecați în massă”, cine se va mai gândi la cei 30 negustori de voturi? Corupția va ajunge tot atât de inutilă, cit și imposibilă.

Pe de altă parte, puterea elementelor curate, cu prestigiul pe care li-l dă înalta situațiune socială, averea și cultura lor, va crește înzecit prin ascendentul ce firește îl vor cîștiga asupra mulțimii, în mijlocul căreia se vor coborî. În loc să cadă întotdeauna victimă unei minorități corupte, majoritatea colegiilor privilegiate de azi va apare în rolul atât de frumos de conducători ai maselor populare,—și în fața acestora, dacă își vor da silință, nimene nu le va putea distruge autoritatea, pe care o dă *superioritatea reală*.

În asemenea împrejurări, a vorbi despre reforma electorală ca despre o „despuiare” a colegiilor superioare, înseamnă în realitate a confunda aceste colegii întregi cu minoritatea de „nobili”, singura care va pierde, pe urma reformei, în adevăr privilegiul... „bumaștei”...

Dar „înnecarea” în massă nu numai ar face cu neputință „lucrarea individuală”,—ea ar îngreua foarte mult și întrebuițarea forței brutale în scopuri electorale. Acest rezultat nu s'ar datori numai faptului că elementele de elită, amestecîndu-se în mulțime, ar apare ca tot aștea centre de cristalizare pentru masa amorfă a colegiului al treilea; și nu numai fiindcă aceste elemente ar putea să o lumineze și să o organizeze, ridicînd astfel cu timpul până la înălțimi necunoscute educația politică a poporului: dar și fiindcă atunci cînd dintr'un corp electoral alături de „mojicime” fac parte și „boerii” dela culmile societății, — adică cei ce o guvernează astăzi, au guvernat-o ieri sau o vor guverna mine,—brutalizarea acestui corp e moralmente, și aproape fizicește, cu neputință.

È vechie comparația cu betonul armat, care dă dovadă de mai multă putere de rezistență decît elementele separate ce-l alcătuiesc:—Astfel dacă mulțimea va feri corpul electoral de corupție, care ar ajunge inutilă și imposibilă,—elita îl va feri de brutalizare administrativă,—fiindcă „lucrarea individuală” și brutalitatea polițienească, ca mijloace de presiune electorală, nu sînt decît rezultatul fracționării corpului electoral, pe temeiul distincțiunilor de clase sociale. Și fuziunea între masele populare și elementele de elită, într'un singur corp electoral, după chipul și asămănarea națiunii însăși, nu numai că va paraliza aceste mijloace de presiune, născute din sciziunea dintre ele, dar va fi punctul de plecare pentru adevărata educație politică a națiunii noastre, pe care sistemul celor trei colegii nu a putut-o desăvîrși nici după o jumătate de veac de funcționare.

*

Concluziunea e limpede:

Dacă reforma electorală nu poate avea de obiect, cum am arătat, decif repartizarea în colegii, orice modificare cunstituțională, care ar păstră împărțirea alegătorilor în diferite categorii, pe temeiul censului de avere, nu ar fi decît o crudă și fațarnică bătae de joc, de oarece astfel ar rămînea neatinsse toate relele sistemului actual. Iar ce altă bază rațională și ce rost

ar mai putea avea invențiunea vre unui nou sistem de repartizare a alegătorilor pe diferite categorii, dacă s'ar face abstracție de deosebirile de clase sociale ?

În locul celor *patru* categorii electorale de astăzi se poate ușor combina trei, două sau cinci, cari ar fi deopotrivă funeste, dacă s'ar răzîma pe clase sociale distincte, și deopotrivă inutile, dacă ar izvorî numai din cine știe ce combinațiuni de pedantism doctrinar.

Desființarea dar a tuturor îngrădirilor întemeiate pe cens din organizația electorală de astăzi, cu alte cuvinte—*colegiul unic*, e singura reformă demnă de acest nume.

Dar conturul reformei se poate preciza, ca o necesitate logică, și mai bine.

Evident că toți alegătorii din primele colegii de azi vor face parte și din colegiul unic.

Dar alegătorii colegiului al treilea ?

Astăzi Constituția stabilește ca o condițiune de *capacitate* pentru votul direct în colegiul al treilea *cunostința de carte*.—dar, consequentă cu spiritul ei, spre a elimina din masa țărănimii pe frunțașii ei, subordonează exercițiul acestui drept și unei condițiuni de cens: „alegătorii acestui colegiu,—cetim în art. 61,—cari au venit funciar rural de 300 lei în sus și cari știu citi și scrie pot să voteze... direct pe deputat” etc.

Odată ce este înțeles că trebuie să dispară condițiunea de cens, e clar că *toți știutorii de carte* („cari știu citi și scrie”) urmează să voteze direct, căci altfel reforma ar avea un înțeles reacționar, lipsind pe știutorii de carte de un drept *pe care ei îl au chiar după Constituția actuală*.

Dispărînd din textul Constituțiunii de azi diferențierea censitară, cu o rigurozitate matematică, organizația electorală trebuie să se cristali-zeze în formula: *colegiul unic pentru toți știutorii de carte*.

Evident, de asemeni, că nici neștiutorii de carte nu pot pierde dreptul pe care îl au astăzi, de a vota cel puțin prin delegați, în acelaș colegiu.

Analiza noastră, credem, a lămurit pe deplin, că în această formulă se rezumă un *minimum* la care sîntem în drept de a năzui într'o sericasă reformă electorală.

Nici un om politic, care se respectă și căruia îi repugnă revizionismul à la Farfuridi nu va putea lua răspunderea acțiunii atît de complicate de revizuire, dacă nu este hotărît să ajungă *cel puțin* până la această formulă.

Altfel, mai bine să așteptăm vremuri mai prielnice !

* * *

Intr'un articol viitor volu arăta cari sînt, după credința noastră, alte

modificari constituționale cari ar trebui să completeze unificarea colegiilor pe temeiurile arătate.

Aici, spre a încheia, citeva cuvinte pentru a liniști scrupulele de conștiință ale acelor democrați cari s'au arătat gata să strige „jos colegiul unic! sus sufragiul universal!...” sau chiar... să prefere contopirea în două colegii...

Nu le voiu spune că oriunde colegiul unic pentru știutorii de carte ar fi identificat cu sufragiul universal,—fiindcă el nu admite vre o mărginire a dreptului de vot pe motive de cens sau distincțiune de clasă, nici nu subordonează, la urma urmelor, exercițiul acestui drept unei probe de capacitate care n'ar fi accesibilă oricui și oricând.

Dar după ultimele statistici, chiar cele mai pesimiste, 40% cel puțin din populația bărbătească la noi știe citi și scrie. Vă dați seama ce extensiune a electoratului implică acest fapt? Vă dați seama cu ce repejune se poate răspîndi știința de carte, cînd de ea este legat un drept atît de însemnat? Vă dați seama...

Dar, înșfîșit!

Pot democrații noștri face mai mult și mai bine în *acest* moment? Ași fi bucuros să le dau tot concursul...

Generația noastră însă nu va mai avea, probabil, prilejul să lucreze pentru o *altă* revizuire a Constituției. Aceasta nu se face în fiecare cinci, nici în zece, nici chiar în douăzeci ani.

Istoria nepărtinitoare își va spune cuvîntul față de încercările, din fericire neputincioase, de a zădărnici, în numele „democrației”, o reformă, care prin simpla răspîndire a științei de carte duce la „*sufragiul universal, egal, direct și secret*,”—idealul democrației din lumea întreagă.

Printr'o crudă ironie a soartei, această reformă, care de un pătrar de veac servește de lezincă și pentru „democrația intransigentă” din România,—va fi astăzi realizată *împotriva* ei!...

Căci *va fi* realizată...

Dar la noi și cea mai „revoluționară” democrație nu-și poate pierde izul și parfumul oriental...

Fatalitate...

C. S.

Cronica Socială

In chestia activității extrașcolare a învățătorilor

Dl. C. Meissner, profesor de Pedagogie la Școala Normală de Învățători, „Vasile Lupu“, din Iași, își arată părerile asupra activității extrașcolare a învățătorilor, într'un articol pe care nu de mult l-a publicat în una din revistele bucureștene, și face chiar și o propunere practică pentru reglementarea activității economico-sociale a învățătorilor.

Părerilor d-lui C. Meissner în această chestiune trebuie să li se dea o deosebită atențiune, atît pentru că ele sînt ale unui om care, prin rolul său de profesor de Pedagogie la o școală normală, contribuie în parte la formarea sufletului și la îndrumarea pentru viață a unui mare conigent din învățătorii noștri, cit și pentru că d. C. Meissner ocupă azi un loc de frunte în conducerea departamentului Instrucțiunii publice și prin urmare se găsește în situația de a traduce în măsuri, dacă nu legislative, cel puțin administrative, vederile și soluțiile sale.

Iată ce ne îndeamnă să discutăm aici părerile d-lui C. Meissner și să examinăm soluțiunea propusă de d-sa.

„Au răsuflet din adînc învățătorii—spune d. Meissner—cînd, la congresul dela Tirgoviște, au auzit pe șeful departamentului Instrucțiunii declarînd că recunoaște roadele bogate date pretutindeni de băncile populare și de cooperative și că deci nu e adversarul activității extrașcolare“.

Da, credem și noi că au răsuflet din adînc învățătorii,—și numai învățătorii...

Cine își aduce aminte de campania ce s'a dus pe chestiunea activității extrașcolare a învățătorilor contra fostului ministru de Instrucție în cei din urmă patru ani dela 1907 încoace, cine își amintește cel puțin de interpelarea din Senat a d-lui Tit Maiorescu, ori de articolele d-lui S. Mehedinți din „Convorbiri literare“, își dă bine samă de unde s'a născut îngrijorarea care cuprinsese pe acei ce au crezut serios amenințată activitatea economică și socială a învățătorilor.

Și cînd d. Meissner spune că „anumite ziare căutase să infiltreze încetul cu încetul convingerea că d. C. Arion, ministrul instrucțiunii și cultelor, nu admite nici o activitate extrașcolară“..., și că „dușmăria aceasta... ar fi împărtășită de întregul partid conservator“,—d-sa pare a uita că acele „anumite ziare“ se bazau pe... anumite declarațiuni categorice, rostite limpede, în fața țării...

Dar aceasta e numai o restabilire de fapte, și nu insistăm.

Declarațiile asigurătoare dela Tîrgoviște ale d-lui C. Aricn nu au surprins totuși pe toată lumea.

Am îndrăzni chiar să spunem că nu sînt tocmai puțini acei cărora ele le-au părut foarte... naturale,—fiindcă se deprinsese de mult să vadă astfel de deosebiri de atitudine, în chestiuni din care interesul politic nu lipsește, atitudinea variind împreună cu lipsa ori cu prezența *răspunderii*.

Și tocmai răspunderea a impus actualului ministru de Instrucțiune să examineze situația cu seriozitate și cumpătare, și l-a făcut să înțeleagă astfel că ar fi mai mult decît o mare greșală să se lovească brusc, să se oprească de-odată o mișcare de-o așa întindere și însemnătate. Și apoi ce e de mirare că, sceptic și fin, actualul ministru al Instrucțiunii publice a simțit pulsul care bătea la congresul dela Tîrgoviște și și-a fixat atitudinea pe care a adoptat-o?...

Dar în sfîrșit !...

Acum e numai *mai* clar că activitatea extrașcolară a învățătorilor va putea fi atacată platonice în bloc, va putea fi criticată în amănuntele ei, stingherită pe ici pe colo, că i se vor atribui intenții revoluționare, se vor face contra ei insinuări și ironii, și mai ales că va trebui să fie regulamentată și reorganizată,—dar nimeni nu se va mai gîndi de-acum înainte la desființarea ei pe de-a întregul.

Și aici este meritul cel mare al d-lui Spiru Haret: a înțeles nevoia urgentă a acestei activități și a avut tăria s'o susție și s'o încurajeze cu neclintită hotărîre, împotriva tuturor atacurilor și învinuirilor care i s'au adus că răscoală satele și distruge școala. Ca orice om convins de însemnătatea acțiunii sale, a înfruntat cu bărbăție toate dușmăniile.

Și astăzi activitatea extrașcolară e un lucru *definitiv* cîștigat în conștiința publică: s'a impus prin însăși evidența foloaselor ei. Ea în-deplinește astfel cea mai însemnată condiție ce se cere unei mișcări pentru a triumfa: asentimentul public.

Nu rămîne dar, pentru cei ce nu sînt tocmai încîntați de marele ei succes, decît calea... rezervelor și a restricțiunilor.

Ce rezerve se fac ?

* * *

Cu toate că învățătorii s'au arătat „apostoli sinceri, entusiaști și mîndri” ai cauzei ridicării economice a țărănimii, cu toate că „ar fi nedrept să bănuim că entuziasmul inițial ar fi fost susținut de cîștiguri bănești și de dorința de a-și îmbunătăți, în primul rînd, propria lor stare materială”, totuși,—urmează d. C. Meissner pe aceeași pagină și chiar în aceeași coloană a revistei—„ceia ce se începuse însă cu căldură dezinteresată... deveni cu vremea un izvor însemnat de cîștig personal: ba leafă de casier la bancă, ba leafă de admi-

„nistrator de moșie, ba chiar leafă de teighetar (!) la băcănie, ba chiar mai multe de acestea de-o dată” *).

Această împrejurare, cum și faptul că „ocupația cu bănci, obștii, etc., e în defnitiv mai lesniciasă decît acea migăloasă a școlii; că roadele celei dintău sînt mai vizibile și se obțin mai repede; că această activitate extrașcolară era mai aducătoare de onoruri: decorații, publicarea meritelor”, etc.. au făcut „fatal” ca treburile școliei să cadă pe al doilea plan, dacă nu pe al zecelea: „învățătorul are altă menire decît aceia de a învăța carte pe copii”.

Fajă de o astfel de stare de lucruri, firește: „Trebuie să se schimbe pe de-a 'ntregul situația ce s'a creat”.

Prin urmare: „netăgăduit că activitatea extrașcolară desfășurată de învățători a adus servicii reale stării economice a sateanului”, — dar „trebuie să se schimbe pe de-a 'ntregul situația aceasta”; iar „învățătorii s'au pus pe lucru cu o rîvnă demnă de laudă”, — dar... pentruca „să se concentreze asupra treburilor mai rentabile, mai ușoare, cu rezultate imediat vizibile, mai dătătoare de cinste, mai bine apreciate de cei de sus”...

Adică, d. C. Meissner este pentru activitatea extrașcolară, dar crede numai că ea trebuie... desființată, și e gata să acorde învățătorilor titlul de apostoli entusiaști, dar cu condiție ca și ei să convie că sînt niște vechili și teighetari lacomi de cîștig, leneși, ambițioși, ariviști...

Dar—căci d. C. Meissner nu se sîiește să întoarcă de mai multe ori robinetul cînd la rece, cînd la cald!... „sfortările uriașe și încoronate de succes ale învățătorilor pe cale economică” sînt „incontestabile”. Deci „în direcția începută trebuie să se meargă înainte”.—și „nu vād de-ocamdată cel puțin, elemente mai destoinice, mai doritoare și bune, cu vază și inspirind mai multă încredere decît tot elementul învățătoresc”, —căruiă însă „nu credem că-i mai rămîne timp disponibil suficient pentru alte chemări (afară de școală)”...

În mijlocul acestor greutăți și contraziceri în care se sbate profesorul de Pedagogie dela „Vasile Lupu”, îi trebuie numai decît o soluție mîntuitoare.

Și d. C. Meissner o găsește încă din 1906, o anunță la congresul corpului didactic din acel an, iar acum o precizează, motivînd-o după cum am văzut din citatele de mai sus, în articolul de care ne ocupăm.

Vom examina mai încolo soluția d-lui C. Meissner.

Mai înainte însă vom arunca o repede privire asupra activității extrașcolare a învățătorilor, pentru a vedea în ce raporturi se găsește ea cu școala pe de-o parte, cu interesele mari ale neamului pe de alta.

*) Sublinierile acestea și cele ce vor urma sînt făcute de noi.

* * *

E oare în adevăr cu neputință de împăcat activitatea economică a învățătorilor cu ocupațiunile lor de școală și e drept că învățătorilor nu le mai „rămîne timp disponibil suficient pentru alte chemări” decît cele școlare, cum crede d. C. Meissner?

Dacă ar fi să ne închipuim că un casier dela o bancă populară trebuie să fie un fel de slujbaş așa de ocupat cu operațiunile bănești ca și un casier dela o administrație financiară din oraș, un om care trebuie să fie la ghișeuul lui toată ziua, în oarele de birou, atunci ar trebui să credem, în adevăr, că învățătorul nu poate fi în satul lui nici măcar casier la banca populară. Atunci ar fi adevărată următoarea scenă pe care o găsim descrisă în *acelaș număr* din revista în care d. C. Meissner își publică articolul, și pe care o reproducem numai pentru frumuseța lucrului: Învățătorul e în clasă și:—

„Peste cîteva minute ușa sălii se deschide încet, cu sfilă, și o figură necăjită, peste care cad plete în neregulă, se ivește. E un biet om, căruia i-a murit un bou și n'are cu ce să-și continue treburile deacîcia a venit la bancă să împrumute o sumă de bani, ca să-și cumpere alți boi. Ce va face domnul învățător-casier, om supra-natural și extra-activ? Ce să facă? Lasă lecția baltă, pune un monitor să țină liniște, iar el, urmat de omul cu pricina, trece în camera de alături, deschide condicile, scrie în ele, socotește, mai socotește odată, ca să nu greșescă, deschide lada, scoate paralo, le numără odată, de două ori și timpul trece... trece, apoi iar se întoarce în clasă și continuă lecția, pe care a început-o cu jumătate sau cu un ceas mai înainte. Face omul activitate școlară!”

Nu-i așa că-i plătite? Totul parcă e văzut, trăit. Uite omul cu pletele în neregulă, uite casierul care deschide condicile, scrie, socotește, mai socotește, numără și iar mai numără, și... își pierde *un ceas* ca să dea o mică sumă de bani unui sătean!...

Evident, în cazul acesta școala nu mai e școală. Decît lucrul nu-i tocmai așa. Țăranul căruia i-a murit boul nu lasă totul baltă pe cîmp și nu aleargă într'un suflet la banca populară ca să ia bani, pentru simplul cuvînt că boii de vînzare nu stau în sat așa gata, la magazie: vine omul, dă banii, își ia boul și se duce de ară mai departe. Nu. Cumpărarea unei perechi de boi e o afacere prea însemnată pentru țăran, n'o face el așa—cum ne-am cumpăra noi o pereche de mînuși. În orice caz, răbdător cum e țăranul român din fire, așteaptă el până după terminarea clasului, cînd învățătorul-casier își deschide registrele și caseta băncii...

Și învățătorul poate foarte bine să fie casier al băncii populare din sat, fără ca elevii lui să sufere din pricina aceasta.

Acelaș lucru și cu diriguirea unei cooperative sătești. „Tejghetar”? De ce atîta dispreț? Și apoi vrea d. Meissner să ne facă să credem că învățătorii cari întemeiază cooperative—de consum, să zicem!—în satele lor, își pun numai decît șorțul dinnainte, ori iau la subțioară șervețul de șters mesele?

Singurele care în adevăr reclamă timp mult ori absență îndelungată învățătorului, așa că se găsesc în incompatibilitate cu profesarea, sînt sarcinile de controlori la bănci și de administratori ai moșiilor ob-

ștești. Învățătorul care și-a luat una din aceste însărcinări e silit să nu mai facă lecțiuni tot timpul, ori cel puțin o mare parte din timpul cit deține o astfel de însărcinare.

Pentru aceștia se pune în adevăr chestiunea incompatibilității dintre activitatea școlară și cea extrașcolară.

Acestora până acum, sub trecuta administrație școlară, li se acordau concedii, iar lecțiunile în locul lor se făceau de către suplinitori.

Actuala administrație școlară crede, pare-se, că s'a făcut rău acordându-se sprijin și concedii acestor învățători și vrea să „schimbe pe de-a 'ntregul situația ce s'a creat“.

Vom vedea îndată dacă acei ce vin astăzi să reformeze starea de lucruri creată de predecesori țin samă de toate elementele problemei căreia își propun să-i dea o soluțiune.

Dar mai înainte atragem atenția adversarilor activității extrașcolare a *învățătorilor* asupra următoarelor foarte adevărate cuvinte ale d-lui Spiru Haret („*Revista generală a Învățămîntului*“, No. 4, anul VII) :

„De altfel este foarte curioasă această pretenție de a se supune învățătorii și preoții, *sătești* la un regim de excepție, numai pentru că sînt *sătești*...“

„În adevăr, pe cînd de patru ani și jumătate se vorbește și se scrie fără încetare contra activității extrașcolare și extrabisericesti *dela țară*, zisu-s'a măcar un singur cuvînt asupra celei *dela orașe*? Și cu toate acestea, la orașe nu lipsește acest fel de activitate, ba încă este poate mai dezvoltată decît cea *dela țară*. Sînt neînumărați profesori cari dau lecții particulare, alții cari au școli private de care se ocupă de aproape. Unii sînt gazetari, alții avocați... O lege recentă permite profesorilor să fie prefecți și primari, și un preot chiar în momentul acesta servă ca ofițer de stare civilă“.

Acestea, pentru învățămîntul secundar,—deși pregătirea pentru acest învățămînt a cerut sacrificii mai mari decît pregătirea unui învățător și deci paguba ce se aduce *școlii* e și mai mare.

Iar cînd e vorba de învățămîntul universitar, lucrul devine în adevăr extraordinar, de oarece un astfel de profesor e un *specialist*, uneori poate *singurul* în țară; de oarece, în orice caz, pentru pregătirea unor profesori universitari statul a făcut uneori sacrificii însemnate, trimițîndu-i în străinătate pe socoteala sa, pentru mai mulți ani...

Și cu toate acestea cîți profesori secundari și universitari nu sînt rîpiți *scolii* de *alle* îndeletniciri l...

De ce să găsim lucrul natural aice și să ne revolte dincolo ?

* * *

Dacă admitem că anumite sarcini extrașcolare nu-i împiedecă de loc pe învățători de a-și îndeplini cu stricteță îndatoririle lor școlare, și am văzut că pentru unele lucrul e în afară de orice îndoială,—atunci problema activității extrașcolare a învățătorilor, sub forma cea mai grea pe care i-o dau adversarii ei, se reduce la următoarele :

Învățământul primar rural i se aduc grave prejudicii prin faptul că unii din cei formați în școlile normale ale statului anume pentru a învăța pe copii, îmbrățișază în sate alte ocupațiuni decît acele școlare, pe cînd în locul lor sarcina de luminători ai fiilor de țărani este incredințată la „niște băețași cu 2—3 clase secundare... niște domnișoare «absolvente» a 2 clase profesionale, de nu a citorva luni făcute într'o secție de menaj”, cum spune d. C. Meissner, inspirîndu-se dintr'un raport al Consiliului Inspectorilor Învățământului primar, prezentat fostului ministru de Instrucțiune.

E drept că chestiunea suplinitoilor în învățămîntul rural e una din cele mai mari greutăți cu care autoritatea superioară școlară are de luptat, fiind adesea nevoită să dea o școală pe mîinile unui om lipsit de cele mai elementare însușiri cerute de rolul ce i se incredințază.

Trebue însă să observăm că, din pricina numărului prea mic de învățători pe care-i dau școalele normale față de trebuințele țării, un mare număr de posturi de învățători sînt incredințate *direct, de cătră stat* la „niște băețași cu 2—3 clase secundare... niște domnișoare” etc.*).

Ce se face dar cînd se pune un suplinitor în locul unui învățător titular, normalist, care se detașază ca administrator de moșie, ori controlor la băncile populare? Nu se face decît caia ce însuși statul practică pe o scară foarte înalță. Se măi înmulțește cu cîtiva numărul acelor învățători-suplinitori, „băețașii cu 2—3 clase secundare”, din pricina cărora învățămîntul rural suferă.

Ne vine să credem că de obicei învățătorul care trece la o instituție economică se simte totuși prea legat de școala lui, pentruca s'o incredințeze unor mîini cu totul nedestoinice și că deci acesta își alege mai bine suplinitorul decît cum e nevoit să facă statul,—dar să zicem că nu ar fi așa, ci că și aici suplinitorii ar fi de aceeași calitate ca și ai statului: vrem anume să admitem ipotezele cele mai defavorabile activității extrașcolare.

Dar atunci d-lui Meissner îi scapă din vedere faptul că ameste-cînd, cum face d-sa, în chestia activității extrașcolare răul acesta—al suplinitoilor slabe—de care în adevăr școala rurală suferă, dar care *nu are a face de loc* cu activitatea extrașcolară, se expune să-i pue cineva în-trebarea:

— Dar dacă nu ar exista nici o activitate extrașcolară, ar dispărea oare din învățămîntul rural acei suplinitori, „băețași cu 2—3 clase secundare... domnișoare absolvente a 2 clase profesionale”, etc?

Întrebare la care d-sa ar fi nevoit să răspundă:—Nu, nu ar dispărea!...

*) După calculul făcut de Consiliul Inspectorilor în Raportul cătră Ministrul de Instrucțiune, numărul locurilor vacante de învățători e în medie de 333 pe an pentru ultimii 15 ani, iar numărul învățătorilor dați de școlile normale e de 212 pe an. Deci în fiecare an trebue să se numească 121 suplinitori, pe lingă cei existenți.

Din raportul, citat mai sus, al Consiliului inspectorilor aflăm că numărul suplinitorilor în învățământul rural în 1909 e de 1743 față de 4711 titulari, adică un procent de 27%. Vrea d. Meissner să ne facă să credem că toți acești suplinitori funcționează din pricină că titularii sînt la bănci, cooperative ori obștii? De ce amestecă d-sa în chestiunea activității extrașcolare problema aceasta a suplinitorilor care e o problemă cu totul alta, care, o repetăm, nu are nici o legătură cu ea?

În chestiunea aceasta e, în adevăr, foarte însemnat lucru să știm *ctfi* astfel de suplinitori pune statul din lipsă de elemente pregătite a-nume pentru învățământul rural, și *ctfi* se pun ca să înlocuiască pe titularii detașați pentru activitatea extrașcolară. Iar dacă numărul acestor din urmă e cumva *foarte restrîns* față cu al celor dintâi, atunci pentru ce să exagerăm... pierderile pe care școala le suferă de pe urma detașării unora din învățătorii titulari la *alte* ocupațiuni?

Ei bine, știți care e în 1909 numărul învățătorilor titulari aflați în concediu și suplișiți ca *revizori-școlari*, cotrolori la bănci, obștii, etc?

Acest număr e de 384 din un total de 1743 de locuri suplinite, adică 22%, și numai de 8% față de numărul titularilor!

Și încă! Nu avem date care să specifice, dar bănuim că cea mai mare parte din acești 384 titulari în concediu nu sînt rîpiți școalei de activitatea extrașcolară, *ci mai curînd de cancelariile revizoratelor școlare*...

Dar se va zice: oricît de puțini ar fi ei, acolo unde titularii își părăsesc școala pentru o *altă* ocupație, învățământul suferă din cauza lipsei de pregătire a suplinitorilor, din pricină nedeprinderii lor cu școala, a necunoașterii metodelor de predare, a lipsei de interes datorite poziției nesigure de suplinitor, etc.

Lucrul e adevărat, o recunoaștem. Și pentruca să ne exprimăm mai scurt, admitem că, dată pe mîna unui suplinitor, școala dintr'un sat oarecare pierde 50%, fiindcă titularul a trecut în fruntea unei instituții economice. Copiii vor învăța mai greu, mai puțin solid, mai puțin sistematic—tot ce voiți.

Dar dacă învățătorul titular din acel sat ar fi rămas la școala lui, iar instituția economică pe care el o conduce nu s'ar fi înființat? Atunci ni se pare că după oricare aritmetică din lume, pierderea ar fi fost de 100%,—pentru ridicarea economică a acelu sat, să zicem, de pildă, pentru liberarea sătenilor din ghiarele cămătarilor...

Și atunci am întreba pe cel mai fanatic fetișist al metodelor de predare, al treptelor formale, și al întregului aparat pedagogic, ce-i de preferat: să piardă școala o parte din calitățile ei, ori îmbunătățirea stării economice a sătenilor—*totul*?

Să fim sinceri și să privim lucrul în față. Credem că, din două rele, oricine va alege pe cel mai puțin rău.

Dar chestiunea nici nu se pune așa, deși chiar așa simplist pusă tot nu militează în contra activității extrașcolare, ci dimpotrivă în favoarea ei.

Sînt însă alte considerente care nu trebuie să ne scape din vedere, cînd e vorba de o problemă atît de complicată.

Acei cari sînt contra activității extrașcolare a învățătorilor pe motiv că prin ea se distruge școala, cred, sau se fac a crede, că învățarea celor 5 clase de curs primar—„lumina, cultura” săteanului l...—e mai necesară pentru țăranul român și pentru țară decît ridicarea lui economică, ori cel puțin că învățarea celor 5 clase primare e condiția sine qua non și poate chiar singura, prin care țărănimia va ajunge la un traiu mai înălțat economicște și moralmente.

Adevărul însă e altul.

Chiar pentru răspîndirea numai a cunoștințelor elementare se cere mai mult decît o simplă activitate „școlară”.

Căci pretutindeni unde o rea stare socială domnește alături cu o mare lipsă de cultură, constatăm că ambele au la bază reaua stare economică a populațiunii. Așa e în sudul înapoiat, incult și sărac al Italiei față de nordul cu mult superior din toate punctele de vedere, așa e în Andaluzia săracă și feudală față de Catalonia relativ modernă și prosperă, așa-i în Irlanda față de restul Angliei, în Germania orientală față de alte regiuni ale imperiului, etc.

Analfabetismul nu e cauză, ci e rezultat. Și e ușor de înțeles pentru ce. Învățătura cere sacrificii de timp și de bani, iar sacrificiul îl face cineva cînd are cu ce și pentru ce-l face, cînd are deci mijloacele necesare și interesul de a-l face.

Dar după cum recunoaște și d. Meissner, „*greutăți, uneori neînvîșe, întîmpină învățătorul cu înscrierile dela începutul anului școlar, cu frecventarea neregulată a copiilor, cu procurarea cărților și a rechizitelor necesare*”.

Pentru cine n'a avut prilej să cunoască greutățile pe care le întîmpină învățătorii în sate cu înscrierea și frecventarea elevilor, vom spune numai următorul fapt caracteristic: cele mai multe denunțuri ce se fac la minister de cătră săteni împotriva învățătorilor sînt datorite dorinții de a se răzbuna pentru amenzile școlare aplicate de învățători, ori pentru înscrierea silită a copiilor la școală. Cel ce scrie rîndurile acestea a fost citva timp revizor școlar și a avut prilejul să se încredințeze de aceasta. Vin cîteodată învinuiri extrem de grave, iar cînd te duci în sat și faci cercetarea, vezi că totul e o invenție; și dacă iscodești puțin lucrurile, îndată înțelegi din ce dorință de a face rău bietului învățător isvorește pira.

Iar cît este de constrîns în genere săteanul să nu-și trimeată copilul la școală—mai ales în timpul muncilor agricole—ne arată faptul că, pentru o populație școlară de vre-o 300,000 de copii, „Casa Scoalelor” încasează une-ori peste 300,000 lei pe an din amenzile școlare, deși amenzile sînt mici (10 până la 50 bani pe ½ de zi) și se iartă într'o proporție destul de însemnată, executîndu-se numai în cazurile de grea recidivă. Și tot din experiența noastră de revizor școlar notăm aici faptul, iarăși caracteristic, că de mai multeori ni s'a întîmplat să găsim cite un

țaran care cerea să i se scutească feciorul de școală sub cuvânt că e idiot și nu poate învăța,—deși nu era adevărat și își calomnia cu bună știință copilul!

Rezultă de aici că țăranul nu înțelege foloasele și însemnătatea învățăturii?

Faptul că sătenii cărora situația materială le îngăduie își dau bucuria copiilor la școală, ne încredințază că nu. Și mai evident ne dovedește aceasta faptul arătat de d. G. Arghirescu, „că în multe părți sătenii înșiși cer să li se facă școli și la nevoie contribuie chiar ei la întemeierea lor.*)

Cît despre regularitatea frecventării școlare, ea e în foarte strînsă legătură cu starea economică a populației dela țară, după cum ne dovedesc următoarele cifre, pe care le luăm din raportul Consiliului Inspectorilor: procentul elevilor cari aveau frecventarea neregulată era în 1893—4 numai de 23%, pe cînd în 1909—10 el ajunge la 33%. Și știți de ce? Pentru că în 1893—4 erau înscrși în școli numai 29% din copiii în vîrstă de școală, deci numai copiii sătenilor mai cuprinși, pe cînd în 1909—10 erau înscrși 59% din copiii în vîrstă de școală, deci se înscrisesse și mulți copii de-ai sătenilor mai săraci; și tocmai această aducere la școală a copiilor nevoiași face ca frecventarea să devie mai neregulată,—iar statul nu are alte mijloace de îndreptare decît constrîngerea și amenda...

E vădit dar că atunci cînd starea economică a săteanului se va îmbunătăți, însăși problema înscrierii și frecventării în învățămîntul rural va intra pe calea rezolvirii ei așa cum interesele statului o cer, iar învățătorul nu va mai avea de luptat cu greutățile enumerate mai sus.

Dar la această îmbunătățire a situației economice a țăranilor tocmai activitatea extrașcolară contribuie într'un grad foarte înalt,—nu o neagă nici d-nii Arion și Meissner.

Și atunci, făcînd activitate extrașcolară, nu lucrează învățătorul direct pentru îndreptarea celor mai mari rele de care suferă azi școala rurală?

Mai mult. Tot d. Meissner notează, cu drept cuvînt, printre greutățile speciale sarcinii de învățători pe aceia că, pe cînd copiii dela orașe se duc la școală „cu o dezvoltare intelectuală superioară“, cei de la țară intră în școală „cu un capital de reprezentări cu mult inferior“.

Dar această diferență rezultă tocmai din starea deosebită a mediului familial, în care copilul trăește pînă la vîrsta de școală. Iar acest mediu dela țară—foarte înapoiat culturalicește față de acel dela orașe—nu se va transforma decît tot prin ridicarea economică a țăranimii. Căci numai țăranii ridicați din punct de vedere material vor avea și timpul liber pentru preocupățiuni de o ordine mai înaltă.

*) G. Arghirescu. *Recensemîntul general al știutorilor și neștiutorilor de carte în România, din anul 1909*. Introducere, p. XXV.

Se știe că în Italia de sud analfabetismul e mult mai răspîndit decît în cea de nord și că, cu toate eforturile mari ale statului, opera de ridicare culturală a sudului merge foarte greu. E lucru iarăși cunoscut că această parte săracă și înapoiată a Italiei dă un însemnat contingent de emigranți temporari ori definitiv, care își duc pînă în cele două Americi brațele de muncă și visurile lor de o viață mai omenească. Știi cine sînt astăzi pentru Italia de sud cei mai aprigi propagandiști în contra analfabetismului? Tocmai acești emigranți. Ei sînt acei cari în toate scrisorile lor își îndeamnă rudele să-și dea copiii la școală și să învețe carte înșiși adulții. Și pentru ce? Pentru că în mediile nouă în care au emigrat și-au dat samă de situația de inferioritate în care îi pune lipsa lor de orice cultură, și au căpătat interes pentru școală.

Acum vre-o 16 ani studenții din Iași,—aproape întreaga studențime—constituîți într-o mare societate, numită „Datoria“, am încercat să facem școli de adulți în mahalalele Iașului. Dar cu toate eforturile noastre, cu tot sprijinul profesorilor universitari, cu tot devotamentul membrilor societății, cari umblau din casă în casă pentru a recruta pe elevi, cu toate că lecțiunile se predau de cei mai buni institutori din Iași,—nu am putut face nimic, școala s'a închis din lipsă de elevi: locuitorii din suburbiile Iașului, în mare parte agricultori, cărăuși, salahori, etc, nu vedeau la ce le-ar folosi certificatul de 4 clase primare, nu aveau pentru școală un interes proporțional cu sacrificiul de timp ce li se cerea. Din contra, la Galați, unde lucrătorii dela docuri și din port au văzut că prin școala de adulți pot ajunge șefi de ateliere, supraveghetori, etc., s'a putut înființa acum cîțiva ani, din inițiativa unui singur om, o școală de adulți din care au eșit în 4 ani peste o mie de absolvenți: aceștia aveau interesul să învețe și școala de adulți a prosperat, luînd aproape proporțiile unei academii populare.

E clar deci că atunci cînd interesul pentru citit se va răspîndi printre săteni—și acest interes e solicitat tot mai mult prin diferitele ramuri ale activității extrașcolare,—nivelul lor cultural se va ridica, iar copiii lor nu se vor mai duce la școală cu acel „capital inferior de reprezentări“, care face atît de grea sarcina învățătorului.

Iată dar cum trebuie privită legătura dintre activitatea extrașcolară și viața săteanului și ce răsuneț vor avea urmările ei asupra școlii însăși.

Și atunci, să strigăm învățătorilor — „îndărăt, spre școală, ori întîiu școala, apoi... celelalte“ ?...

Ni se pare că prea de multe lucruri nu se ține samă cînd se auncă astfel de formule.

Dar cînd nu ții samă de toți factorii unei probleme e fatal să a-
duci în rezolvirea ei soluții unilaterale și deci dinnainte condamnate.

Se putea să i se întimple altfel decât așa d-lui C. Meissner cu propunerea pe care o face pentru regulamentul activității economice a învățătorilor la sate ?

„Părerea mea e—spune d-sa—ca dintre învățătorii cu o vechime ce s'ar putea specifica prin lege, de 15—20 ani bundoară, să se recruteze conducătorii deosebitelor instituțiuni economice, detașându-i dela școală cu păstrarea drepturilor lor cîștigate în învățămînt și asigurîndu-le salarii suficiente în chiar fondurile instituțiunilor pe care ei ar fi chemați să le conducă“.

Aceasta e soluția d-lui Meissner : la început, vre-o 15—20 de ani —mai spune d-sa—învățătorii „să nu se ocupe decît cu școala și ca o răsplată, învățătorii mai bătrîni, însă bravi, să fie însărcinați cu lucrări extrașcolare“.

Soluția aceasta nu numai că „ar salva și interesele învățămîntului și bunul mers înainte al acțiunii începute pentru ridicarea economică a populației dela țară“, dar e pur și simplu miraculoasă.

Ea face, în adevăr, pe d. Meissner să spue că prin ea „nu se vor detașa pentru misiunea de conducători ai instituțiunilor economice așa de mulți învățători, cum s'ar putea crede la prima vedere“, după ce, în acelaș articol, d-sa spune ceva mai sus : „și astfel am ajuns unde sîntem. Învățătorul are altă menire de cît aceia de a învăța carte pe copii“, dînd astfel a se înțelege că asta e ceva general în învățămîntul rural și punîndu-se astfel într'o contradicție din care nu-l poate scoate formula cu „stabilirea de circumscripțiuni care să deservească regiuni mai întinse“.

Așa dar, d. Meissner vrea ca 15—20 de ani învățătorul să nu aibă nici o parte în acțiunea de ridicare economică a țărînimii, iar după îndeplinirea acestui termen, ca un fel de răsplată pentru munca „migăloasă“ din școală, să înceteze de a mai profesa, să se facă... „tejghetar“...

A, dar nu,—tejghetari sînt învățătorii acuma ; de îndată însă ce soluția d-lui Meissner s'ar admite, înseși ocupațiile s'ar innobila, probabil.

Dar dacă învățătorul care a îndeplinit termenul cerut și a muncit conștiincios în școală nu are de loc *aptitudini* ca să fie casier, controlor la bănci, conducător de cooperativă ori administrator de moșie, și cu toate acestea el vrea să fie, fiindcă legea îi dă *dreptul* ? Să-l lăsăm să ducă instituțiile la ruină ? Să-l obligăm, *în contra legii*, să rămie mai departe tot în școală ? Dar ce-i vinovat el că nu are aptitudini ? Pentru ce să-l lipsim de „răsplată“ ?

Iar dacă în același sat cu el este un învățător tînăr, care are *deosebite* aptitudini pentru conducerea instituțiilor economice, să-l obligăm să aștepte până ce va îndeplini termenul de 15—20 de ani ?

Și apoi cine și după ce criteriu îl va alege, „dintre învățătorii cu o vechime ce s'ar putea specifica prin lege, de 15—20 ani“, pe acei cari vor avea să fie trecuți la bănci, cooperative, etc. ?

Li va alege autoritatea superioară școlară, firește. Și pe ce-și va baza alegerea ?

La încercare pentru conducerea instituțiilor economice nu-i va fi pus nimeni pe învățători. Deci îi va alege după *meritele lor didactice*, fiind samă și de cinstea și conștiințozitatea lor.

Dar poate cineva să fie *excelent pedagog*—și pe de-asupra, om corect și conștiințios—și cu toate acestea să fie *absolut inapt* pentru conducerea unei instituții economice...

Instituțiile ar pierde astfel enorm.

Dar oare școala ar câștiga când i s'ar lua tocmai învățătorii cu cele mai mari *aptitudini didactice*? Firește că nu!

Tocmai d. Meissner, profesorul de Pedagogie, nu vede că aice e vorba de o foarte serioasă *selecțiune*, de o selecțiune nu artificială, determinată prin lege, ci de o selecțiune *naturală*? Nu înțelege d-sa că dacă un învățător înființează în satul lui o bancă, o cooperativă, ori o obște, o face pentru că simte în sine *forța* necesară, și că dacă altul nu înființează nici una din aceste instituțiuni pricina e adîncă, organică? Nu știe d. Meissner că *nu în toate satele* învățătorii conduc instituțiile economice, dar că în unele *sufletul* activității... extrașcolare e *preotul*, în altele *notarul*, în altele chiar *medicul* ori *vre-un particular*, adică acel pe care *selecțiunea* îl ridică, acel care întrunește în gradul cel mai înalt condițiunile de voință, energie și pricepere trebuitoare?

Și avem să hotărîm astfel de lucruri prin lege?

Apoi, să luăm pe învățător dela catedră sa tocmai după ce s'a legat mai strîns, după ce s'a identificat cu ea, și să-l bombardăm—prin lege—în fruntea unei instituții, în ale cărei afaceri i-am interzis zeci de ani de a se amesteca?!

Ni se pare că prin asta nu numai că *nu* „s'ar salva interesele învățămîntului“, dar s'ar periclita și „bunul mers înainte al acțiunii începute pentru ridicarea economică a populației dela țară“,—s'ar ajunge tocmai la rezultatul contrar aceluia pe care-l prevede d. Meissner.

Și nu mai vorbim de faptul că după 20 de ani trecuți în munca „migăloasă“ de școală, învățătorul a ajuns în vîrstă de peste 40 de ani, cînd omul *nu mai poate* avea curajul *începuturilor*, și lui i se cere atunci să înceapă o activitate *absolut* nouă pentru el,—admițînd chiar că energia și puterea fizică ar avea-o încă deplină.

Iar din punct de vedere al realizării practice, cum să înceapă? În satul *lui*—după 20 de ani? Ori *trimis* într'un sat X? Intr'o „circumscripție“? Iși va părăsi omul, după 20 de ani, gospodăria lui?

Ar mai putea fi vorba aice și de acea „psihologie profesională“, cu care d. pedagog Meissner de sigur că e în curent, și care și ea s'ar cam opune unei schimbări de carieră la o astfel de vîrstă,—dar nu mai insistăm.

Însă credem că avem dreptul să întrebăm: decît o astfel de regulamentare nu e mai simplu să lași pe om să se apuce de lucru, dacă-l îndeamnă inima, și după ce l-ai văzut că-i vrednic să conducă o insti-

tuție economică, să-i acorzi concediul, în caz cînd are nevoie de el, fără să mai cauți dacă a servit ori nu 20 de ani, în învățămînt? Nu e și mai practic?

Dar tocmai aceasta-i calea care s'a urmat pînă acum.

De ce s'o înlocuim cu alta mai rea?

*

Urmează de aice că, așa cum s'a exercitat pînă acum, activitatea învățătorilor (și a preușilor, ar fi trebuit să spunem în tot cursul acestui articol—dar noi nu ne ocupăm aici decît de învățători) la instituțiile economice dela sate a funcționat în condițiile cele mai bune și că nimic nu este de modificat în mersul ei?

Departa de noi gîndul acesta.

Chiar dacă nu am cunoaște fapte precise și încă am fi dispuși să admitem a priori că și aice, *ca în orice început*, primele dibuiri au trebuit să fie întovărășite de oarecare greșeli, insuficiențe, abuzuri chiar.

Deși o viață de mai mulți ani și o voință constantă de a o îndruma mereu pe căile cele bune au adus îndreptări multor scăderi ce pe ici pe colea apăruse, activitatea pentru ridicarea economică a sătenilor va trebui de sigur să fie regulamentată. Cum? Nu se poate încă ști, pentru că chestiunea trebuie studiată. Poate cu vremea sarcinile de casieri și controlori ai băncilor și acele de conducători ai cooperativelor se vor da absolvenților școalelor comerciale superioare, cari ar fi mai bine pregătiți pentru acestea și cari acum îngroașă rîndurile aspiranților la slujbe în orașe, iar acele de administratori ai moșiilor obștești, absolvenților școalelor de agricultură.

Poate. Dar va trebui să se fie samă de un lucru. Orice s'ar zice, oricît s'ar vorbi de *profitul material* pe care-l au învățătorii ca salarii ai instituțiilor economice dela sate, trebuie să fie cineva prea orbit de patimă pentruca să nu vadă că un mare idealism e la baza activității economice a elementelor culte dela sate,—idealism pe care nu-l vom găsi în așa măsură la elementele transplantate dela orașe la sate fără o prealabilă pregătire, la elementele ce nu vor fi fost crescute în credința că menirea lor e să trăiască între săteni, față de cari au o mare misiune și pe care trebuie să-i iubească și să-i ajute. Idealismul pe care în unele momente nu-l neagă nici d. Meissner mișcării învățătorilor se datorește strînsei legături sufletești dintre aceștia și lumea satelor, din care cei mai mulți au eșit. Dar absolvenții noștri de școli comerciale sînt crescuți în alt spirit și cu alte aspirații. Ei nu se pot simți astăzi legați sufletește cu țaranul. Și cînd e vorba de munca pentru ridicarea poporului, vorba de „apostolat“ are o bază de seriozitate mult mai largă decît l se dă de obicei.

Nu negăm că, în vederea îndreptării lor spre sate, s'ar putea să se pregătească în viitor și elevii școalelor de comerț în același spirit ca

și acei ai școalelor normale și să se recruteze din acelaș mediu, din copiii dela sate mai ales. Lucrul va necesita însă cheltueli mari din partea statului, mai cu samă p-ntru acordarea de burse fiilor de săteni și dacă se va face, se va face de sigur firziu.

Dar până atunci de ce să împiedecăm pe învățători de a lucra pentru ridicarea stării economice a satelor, când ei trăesc între săteni și au dat până acum așa de hotărâtoare dovezi că pot lucra cu folos în acest senz ?

Pentruce să impunem o limită de vristă elementelor învățătoarești destoinice și doritoare de a lucra pentru ridicarea economică a țării ?

Nu aceasta, de sigur, va fi soluția problemei când se va proceda serios la regulamentul activității pentru ridicarea economică a satelor.

Până acum această activitate s'a desfășurat nesistematic, a funcționat haotic, și nici nu putea să fie altfel, și—nici nu trebuia să fie altfel ! Prea era urgentă nevoia de a se lucra în acest senz, pentruca să se poată sistematiza opera ; ea trebuia să se facă oricum. S'au deschis deci largi porțile pentru oricine voia să între—și bine s'a făcut. Trebuia să încerce oricine voia.

Micile scăderi ? Nu era timp să li se dea atenție. Toată energia trebuia consacrată activității pentru început. Că puteau să se facă greșeli, nu era nici o primejdie,—ele aveau să se înlătore cu timpul : nu șlefuește nimeni templul până nu l-a văzut ridicat.

Singura primejdie—și primejdie mare și pentru neamul întreg—ar fi fost să nu se înceapă nimic ; în fața acesteia, celelalte dispăreau.

Activitatea extrașcolară a început ca un războiu,—un războiu împotriva mizeriei, ruinei și pustirii pe care nepăsarea celor de sus, inconștiența celor mulți și aviditatea celor interesați le revărsau asupra satelor noastre.

Dar cine se uită, în războiu, la ceia ce face fiecare soldat în parte ? E destul ca *întregul* să meargă spre izbândă ; în toiul luptei, nimeni nu se gindește la morți și la răniți,—va fi timp și pentru ei după victorie.

Astăzi opera are viață. Monumentul e în picioare.

Și dacă a venit timpul pentru regulamentul și sistematizarea activității economice dela sate, aceasta nu se va putea face cu soluții date a priori de cătră oameni cari nu o văd cu ochi buni. Ea se va putea face cu folos numai în urma unor studii adânci și serioase, făcute cu răbdare și cu dorința *sinceră* de a perfecționa opera începută,—studii în care toate fețele problemei vor trebui să fie conștiincios cercetate până în cele mai mici amănunte.

De acela singurul lucru pe care-l pot face adversarii de ieri, învinșii de astăzi ai activității extrașcolare, este să nu o regulenteze pripit, s'o lase în starea în care se găsește, și la care, dacă e așa de rea cum se șilesc s'o arate,—pot avea mîngîterea că ei nu au contribuit cu nimic...

M. Carp

CRONICA VESELĂ

In jurul unui divorț

Mișu St. Popescu vrea să divorțeze.
Lung prilej de vorbe și de ipoteze!

Unii spun că Mișu singur e de vină
Că la ei în casă n'a fost zi senină,
Că nu poate nimeni să-i mai intre 'n voe,
Ș'a avut norocul de-a găsit pe Zoe
Care-i rabdă toate de cînd l-a luat,—
Că de sigur alfa nu l-ar fi răbdat
Nici măcar o lună,—însă biata fată
Este bunătatea personificată!
Că 'nainte dînsa, pînă nu-l luase,
A respins partide mult mai serioase—
Georges Athanasiu, cînd era flăcău...
Panțu dela Bancă... Guță Popîndău,
Angrosist de vinuri,—(o partidă rară
Și cu care Mișu nici nu se compară)
Om cu carieră și destul de bine,—
Refuzat de dînsa, ca să ia... pe cine?!
Că săraca Zoe cînd l-a cunoscut
Era fără slujbă și dator-vîndut...
Că de-atunci încoace ea zădarnic speră,—
Că el n'are 'n casă nici o manieră:
Nu respectă seara orele de masă,
Rare ori cu leafa nimerește-acasă.

Frequentează cele mai de jos localuri
 Și se ține noaptea numai de scandaluri,—
 Iar cînd stă cu dînsa, n'o mai lasă 'n pace,
 Tot mereu o ceartă și nimic nu-i place.
 Bine, știu, se 'ntîmplă... face omul gură,—
 Dar la el devine a doua natură !
 D'aia biata Zoe a ajuns o iască,
 De nu poate nimeni s'o mai recunoască...
 Și pe lîngă astea,—nu-i destul atît !
 Secfestrată 'n casă moare de urît,
 Pe cînd el petrece, fără ea, cît patru—
 Iar pe ea n'o scoate nici măcar la teatru.
 Dar mai e un lucru mai fenomenal :
 Mișu St. Popescu este imoral !
 Parcă ea nu știe că de-acum un an,
 Dumnealui se ține cu madam Virlian ?
 O caricatură—nici nu se putea !—
 De se miră lumea, ce-a găsit la ea.
 Uite pentru cine și-a trădat nevasta !...
 Dar săraca Zoe o 'nghițea și p'asta.

Alții spun că totuși nu-i de vină el,
 Că, din contra, Mișu e un soț model !
 Însă ea, Popeasca, este o ingrată.
 C'ar fi stat ș'acuma tot nemăritată
 Dacă din păcate nu s'ar fi găsit
 Un neghiob ca Mișu, un îmbrobodit !
 C'a luat-o tocmai de pe la Vaslui,
 Unde se dusesse la un văr de-ai lui
 Care-avea la dînșii casă cu chirie,—
 Că vorbeau adesea la bucătărie
 Mai cu seamă zlua, cînd trecea la masă,
 Că „duduca Zoe“ scutura prin casă
 Și... nu zice nimeni că era bigotă,
 Însă franțuzește nu știa o iotă !
 Dar găsind odată niște cărți franceze,
 A rugat pe Mișu „s'o inițieze“...

(Ce vreți,—moldoveancă!) Tot așa mereu,
 Azi o sărutare, mâine... mai știu eu?
 Ba cu franțuzeasca, ba cu scuturatul,—
 Până cînd la urmă a 'ncurcat băiatul!...
 Toate astea însă, la un loc,—denotă
 C'a luat-o goală, fără nici o dotă.
 Trei perechi de case? Știe dumnezeu...
 Trei perechi de mofturi!—N'o spun numai eu,
 Întrebați pe Lambriu, pe madam' Palade—
 O persoană 'n vîrstă, foarte cum-se-cade,—
 Și pe toată lumea care-o cunoștea:
 C'a luat-o numai cu ce-a fost pe ea!...
 El putea desigur altfel să se 'nsoare,—
 Dar în loc să-i fie recunoscătoare,
 Să-l respecte 'n casă și să-l menajeze,—
 Dumneai din contra ține să dîjeteze!
 Mișu nu e liber nici măcar un pas,
 Toată lumea vede că l-a dus de nas!
 Dar în schimb, firește, ea dela 'nceput
 Fără nici o jenă a făcut ce-a vrut:
 Seara, cînd o cauți, pleacă la cucoane,
 Ziua se ocupă numai cu romane,—
 Iar bucătăreasa (c'au schimbat femeia)
 Are tot pe mîină, pînă cînd și cheia
 Dela magazie și dela dulap,—
 Care va să zică și-a făcut de cap!
 Foarte bine face,—pentrucă stăpîna
 Nici nu-i vede nasul toată săptămîina,
 Și de cînd o are a lăsat-o 'n voe,—
 Dumneai ce-i pasă?

Alții spun că Zoe,

Nu știu cînd, odată la madam' Lipan,
 A 'ntîlnit pe unul Iorgu Damian—
 Flutur de saloane, mare pușlama,—
 Că 'ntre ei de sigur exista ceva,
 Fi'ndcă ea 'ntr'o clipă de sinceritate
 A scăpat o vorbă la madam' Stamate:
 — Ah, ma chère, ce nobil și distins băet!
 Iar madam' Stamate n'a ținut secret,

709

Și-i destul să afle câteva persoane...
 Tot atunci, se vede, una din cucoane
 I-a făcut pe semne, lui, o anonimă.
 Unde iscălise doar atît: „Cu stimă”.
 Și-i scria acolo—spun din auzite—
 „Că madam' Popescu prea se compromite”...
 Dar el n'a cetit-o, nefiind francată.
 ...Și-a trecut și asta.

În sfîrșit, odată

Trebuind să plece Mișu la Vaslui
 Pentru niște case,—un amic de-al lui,
 Unul dela Credit, l-a pornit cu sîla
 Să ia trenul numai pînă la Chitila
 Și să stea acolo tocmai timpul strict
 Ca să-i poată prinde în flagrant-delict.
 ...Că venind Popescu și văzînd lumină
 A intrat în curte tocmai prin grădină
 Și bălînd la ușa care dă 'n salon,
 Cineva din casă i-a strigat: pardon!

Zoe sta de vorbă, nici nu s'aștepta—
 Că era de vreme: zece și ceva,—
 Și crezînd că-i mița sau vre-un alt ecou,
 Cînd intră Popescu, a rămas tablou!!

El păru de-odată foarte încîntat,
 Mă ertați—le zise—că v'am deranjat!
 Puse-apoi paltonul peste geamantan
 Și-avansînd cu 'ncetul către Damian
 Care sta să plece, zise: bună-seara!
 Damian atuncia s'a făcut ca ceara ..
 — Ce, nu dormi la mine?... poate că ți-e somn...
 Te grăbești prea tare, mult stimat domn!
 Și zicînd acestea cu o voce calmă,
 Vru să-l ia de guler și să-i dea o palmă.
 — Domnule Popescu... nene, stai un pic!
 Pe parola noastră că n'a fost nimic...
 Damian săracul nu știa ce zice,—
 Dar găsiînd la urmă un moment propice,

Cînd văzu că treaba tot mai rău se 'ncurcă,
A fugit!

Iar sòzii se certară furcă.

Ea 'l lua cu bine, nu-l scotea din „dragă”,
Socotind că astfel va putea s'o dregă,
Dar apoi, cu 'ncetul, ca să-l „dee” gata,
A 'nceput să facă, ea, pe supărata:
Că ea nu mai doarme la un loc cu el,
Trebue să facă astăzi la un fel,—
Că nu-l cunoscuse chiar așa mojić—
Că-i 'abate pentru lucru de nimic,—
...Și 'ntorcînd o clipă capul îndărăt,
I-a strigat din ușă:

-- T'ei prostit di tăt!

S'a 'ncuiat pe urmă singură 'n salon,
Pînă dimineața...

Dar mai e un zvon.

Că... plecînd Popescu în străinătate,—
Cînd veni să-i prindă pe neașteptate,
A găsit spre curte două uși deschise
Și intrînd în casă,— Damian fugise!
Că atunci Popescu s'a trînit pe pat,
Fără nici o vorbă, cum era 'mbrăcat.
Ce-o fi fost într'însul... știe Dumnezeu!
Că n'avea astîmpăr: se 'ntorcea mereu,
Cînd pe partea dreaptă, cînd pe partea stîngă,—
Iar madam' Popescu a 'nceput să plîngă...

Insă toate astea, n'au nici un temei,
Că nu știe nimeni ce-a fost între ei.
Vineri, toată lumea a putut să-i vadă,
Amîndoi alături, braț-la-braț pe stradă!
Ei, și știți aseară, după ce-a stat ploaia,
Ce-a aflat Tănțica dela Procopoia,
Cînd s'a dus să-i ceară un model de șorf?
Că madam' Popescu nu mai dă divorț!

G. Topirceanu

Sufleurul

Tăcerea lumii te insultă.
 Și rabzi, căci gura ta nu mușcă,
 Deși—dihanie ocultă—
 La pîndă stai în strîmta cușcă.

Porți regi și scutieri pe scenă,
 Și 'n taină șopotele tale
 Duc doamne c'o superbă trenă
 Și cavaleri turnați în zale.

...Priviți o spadă ce scîntee,
 Artistă sinul și-l desface,—
 Sufleurul dac'ar vrea să stee
 Intreaga tragedie tace.

Trec ochi ca cerul fără pată
 Sau verzi ca adîncimea apii;
 Ingenua zîbind și-arată,
 C'un gest cam indiscret, ciorapii.

Avînturile țî-s făete.
 Urmezi cu ochii pagini triste,
 Cînd trec picioare de subrete
 Și brațe goale de artiste.

Nimic nu vezi—doar slove repezi,
 Tot cite două 'nbrațișate.
 Și cartea, jos ai vrea s'o lepezi
 Și să te'nalți cu cușca'n spate.

Cînd toți privesc cum se îmbină
 Și-apoi cum patimi se distramă,
 Nu bănuiesc că în surdină
 Se joacă 'n cușca ta o dramă.

M. Sevastos

CRONICA TEATRALĂ

BUCUREȘTI

Cu cronica teatrală bucureșteană stăm cam prost și anume—credem noi—din pricină că avem astăzi doi cronicari teatrali și nu unul singur, ca altă dată. Deși, alții în literatură cit și în negustorie, e lucru insolit ca să-ți judeci singur, cu asprime, marfa proprie, noi vom avea această originalitate.

Din atâtea piese câte s'au jucat la București, în astă toamnă, pe cele două scene—Națională și Modernă—cronicarii noștri ne dau socoteală numai despre trei!... Afară de aceasta, procedeul lor e laborios și rar. Unul face o nuvelă din *Samson* al lui Bernstein, celălalt un foisor, pe *Stilpii* lui Ibsen. Ni s'a întâmplat cu d-ilor și aventuri de necrezut. Unul, de pildă, asistînd la piesa *Felița*, se achită, față cu noi, de rolul de cronicar, tipărindu-și aprecierile într'o revistă alta decît a noastră. Celălalt ne făcu, mai dăunăzi, una și mai boacăna! ceva à la Neghinuță, din poveste, care se prinde cu Impăratul că-i va aduce, plocon, pe Zmeul cel bătrîn. Intr'adevăr, cu o îndrăzneală uluitoare, a înșfăcat *Cometa* de coadă și a tras de ea pînă cînd ne-a adus-o la Iași, cu cap cu tot... în sacul său de cronicar. Dar și noi n'am fost mai prejos decît generosul Impărat. După cum Impăratul dă Zmeului, adus într'un butoiu, libertate, tot așa și noi i-am dat *Cometei* drumul, să-și zboare mai departe zborul ei glorios.

Nu e mai puțin curioasă și concepțiunea primului cronicar de a căuta să vorbească *definitiv* despre o piesă și aceasta, vezi bine, după ce a văzut-o de trei-patru ori, adică atunci cînd piesa e poate defunctă de pe afiș și din interesul dv. și al nostru.

Și acum—subt aceste favorabile auspicii,—să ascultăm pe d-nii Gaction și Arghezi:

Teatru Modern: „Samson“

Jacques Brachart s'a născut în „mahalaua pungașilor“ din Marsilia, a crescut pe cheu și pe maidane și când a fost destul de mare s'a făcut hamal. După aceea, a fost, probabil, matroz, contrabandist..., pînă cînd steaua lui a răsărit din Orient și l-a chemat în bogatul Egipt. Inzestrat cu multă inteligență practică, plin de voință, plin de răbdare, Brachart a învățat în lumea cosmopolită și comercială, prin care își face loc cu umerii lui lași, să nu-și spună niciodată planurile, să-și ascundă căile, să cumpere conștiințele și să întrebuițeze mii de chei și de mijloace, după împrejurări și după greutateți. În Egipt izbuteste să descifreze taina Sfinxului și începe să înalțe piramida de aur. Directorul unui mare ziar, administratorul a două companii maritime, sue din treaptă în treaptă, din milion în milion, și ajunge—Brachart-Pașa. Vine apoi la Paris, unde se instalează ca un pașă și asvirle cu zgomot o afacere nouă, *Minele Egiptene*, o întreprindere pe acțiuni care prinde de minune și care îl ridică pe Brachart și mai sus, în fluxul mereu crescînd al acțiunilor.

Dar acest luptător cu pumni enormi, acest cuceritor brutal, acest om de afaceri—care pe drumul biruințelor lui, a răsturnat cine știe cîți protivnici în noroiu, cine știe cîte familii în nenorocire—păstrează în inimă-i, ca într'n vas impur, o ramură de crin! Acum 30 de ani, cînd alerga pe străzile Marsiliei, desculț și zdrențăros, îndrăgise un vis, o apariție fermecătoare, o femeie din lumea mare... În fiecare zi, o pîdea cînd eșea din casă-i; și ea trecea mlădie, mîndră, suverană, pe dinaintea bietului copil desculț, care lăsa ochii în pămînt. Cine era—micul Jacques n'a cîtezat niciodată să cerceteze mai de aproape, mulțumindu-se să adune în inimă-i frumusețea și dulceața intangibilei icoane, cum aduni farmecul depărtatelor stele. Această vedenie nu s'a șters niciodată din amintirea și din dorul lui Brachart și cu toate că bogăția i-a deschis mai pe urmă, în Cairo și pretutindeni, vistieria tuturor desfătărilor, cu florile și cu femeile a trei continente limitrofe, el a trecut printre ele, socrū și plin de gînduri. Și iată că la Paris revede într'o zi, după 30 de ani! dulcea vedenie dela Marsilia, sub chipul domniței Anne Marie d'Andeline, fiica nobilului, copilăritului și sărăcitului marchiz d'Andeline.

Brachart, ajuns milionar din hamal, crede că a pus mina și pe sinii ultimei lui dorințe. Mijlocul va fi cel de totdeauna și fără greș: banii. Marchizul și marchiza d'Andeline, fiul lor (frumușica secătură d'Andeline) la apropierea și propunerile teribilului mitocan, umflat cu milioane, își simt balamalele moi de tot. Pretenții, repulsiuni, prejudecăți nobiliare... se înneacă toate în fluviul acțiunilor miniere. Anne Marie d'Andeline e vîndută milionarului Brachart.

Inima bieteii femei e plină de nesfîrșită scîrbă. Pe părinți îi iartă

și îi rabdă, dar ceia ce este groaznic e contactul cu acest om care, în fața legii și a societății, este soțul ei. Anne Marie nu poate să-și mai stăpânească aversiunea și desgustul și rupe cu soțul ei orice legături maritale. De aci înainte vor fi soț și soție numai în fața lumii.

În vremea aceasta, printre jivinele fără număr, dar mai toate imunde și veninoase, care mișună în bălțile argentifere ale lui Jacques Brachart, este și domnișorul Jérôme Le Govain. Băiat frumos, bine spoit, obraznic și cu succese galante, d-sa înfățișează un fel de „triplesec” al tripoului, al desfrului și al Bursei. Jérôme Le Govain a intrat pe sub pielea milionarului Brachart și ascultându-i sfaturile, admirând geniul lui financiar, îl urmează strâns pe calea neincetatei creșteri a *Minelor Egiptene*. Anne Marie, inimă fină și netrăită, se îndrăgostește de Le Govain. Același sclivisit și rușinos Le Govain trăște însă după el dragostea și fustele unei biete creaturi, unei nenorocite curtezană: Grace Ritherford. Această Grace a fost și este femeia tuturor și odată, pe la Cairo, și a lui Brachart-Pașa. Câtă vreme Le Govain își scotea banii de ghetă și de cravată de prin tripouri, Grace, milionară, îl avea la discrețiune și Le Govain era gata s'o ia în căsătorie. De când însă domnișorul se resfață în acțiunile miniere, Grace nu mai are nici un preț și Le Govain a aruncat-o la coș, ca pe un simplu bilet de dragoste plictisitoare.

Cu aceste premise, Bernstein trage cortina de pe primul act al piesei *Samson*. Facem cunoștință cu cei de mai sus, aflăm că Anne Marie iubește pe Le Govain, aflăm că bărbat-său e gata să plece, în seara aceia, la Londra, și vedem pe Grace, chinută de gelozie, desfăinuind lui Brachart cum că Anne Marie îl înșală (fără să-i spună cu cine) și îndemnându-l să simuleze că pleacă la Londra, dar să nu mai plece, ci să se înnapoeze acasă, după miezul nopții.

Actul II se petrece la para luminării, pe la trei ore dimineața între soția dovedită că a plecat de acasă și între soțul care cere lămuriri și precizări. Sărmana Anne Marie și-a dat inima pe mîna unui nemernic. Banchetul la care a fost dusă astă-noapte, prin surprindere, de Le Govain a fost o orgie ticăloasă. De acolo a fugit cu rochia sîșiată, cu o mîna plină de sînge. Scirbită și îngrozită, brusc și deplin luminată asupra lui Le Govain, ea nu mai vede în juru-i decît pustiu și moarte. Brachart află cu dibăcie cine este seducătorul și unde s'au înflînit—și o răzbunare de financiar se încheagă în capul lui.

Se face că a plecat într'adevăr la Londra și se ascunde la Paris, în otelul Ritz, unde îl găsim în actul III și unde primește rînd pe rînd (îi chemase din vreme) pe Grace, pe omul lui de bancă și apoi pe Jérôme Le Govain. Dela Grace, Brachart află detaliile orgiei de peste noapte și pe comesenii. Grace neapărat nu putuse să lipsească dela așa ceva. Pentru acest serviciu, Brachart îi va face alt serviciu: îl va scutura pe Le Govain până la cel din urmă franc, așa încît ciocoiășul să nu-și mai vadă mintuirea decît în căsătoria cu nenorocita curtezană. Cu

omul său de afaceri, Brachart pune la cale un dezastru financiar, o scădere fulgerătoare a acțiunilor miniere, iar pe Le Govain, care era un acționar de frunte, ca să nu poată afla nimic, îl sequestrează lângă el, în otelul Ritz.

Timpul prevăzut se apropie. Brachart dă masca la o parte. Intre hamalul milionar, între copilul ulițelor Marsiliei, între omul din popor, rău crescut, trivial, dar erou prin eroismul răzbunării și între ciocoiul cu pseudo-manieră, lustruit pe dinafară dar putred pe dinnăuntru, tot atât de trivial ca și fostul hamal, dar fără nici o nobleță și nici o frumusețe, au loc un dialog și o scenă de o violență și de o cruzime ne mai văzute în teatru.. În sfârșit, se aud pe stradă strigătele colportorilor de ziare: „Dezastrul dela Bursă!“ Furia albă trece peste Le Govain. Toate injuriile ar vrea să i le scuipe lui Brachart în față, dintr'o dată. Și ce ar putea să fie mai dureros pentru Brachart decât să-i spună în albul ochilor că a fost amantul nevastei lui. Fie! dar Le Govain va fi soțul unei femei care a trecut prin brațele tuturor, căci „decatatul“ Le Govain se va căsători inevitabil cu Grace Ritheford.

Răzbunarea lui îl costă pe Brachart 30 de milioane! El scrie soției sale, ca un erou din alte timpuri: „...sînt cu desăvîrșire ruinat. Nu mă gîndesc decît la tine. Te iubesc...“ În actul IV, în aparență mai slab decît al III, dar frumos ca o liniștire a mării după furtună, Brachart învață pe Anne Marie ce înțeles are această catastrofă care i-a spulberat 30 de milioane... Uriașul Samson cade în mîna Filistenilor inimici, care îi scot ochii și-l pun să învîrtească, în locul măgarilor, la o moară. Apoi într'o zi a lor de sărbătoare îl aduc la templul idolului Dagon, ca să înveselească poporul, iar căpeteniile se urcă în foișorul templului și petrec și sărbătoresc rușinea dușmanului răpus. Atunci în uriașul orb înviază puterea de altădată. Cu amîndouă brațele, el cuprinde stîlpii templului și sguduindu-i cu furie, prăbușește templul cu inimici cu tot... A murit și Samson! dar a murit subț leșurile dușmanilor striviți.

Ce inimă de femeie ar rămînea de piatră, în fața acestui Samson modern, care prăbușește un foișor de aur, numai ca s'o răzbune și să-i probeze că o iubește? Anne Marie e pe jumătate cucerită, pe trei sferturi cucerită, și piesa se isprăvește subț un cer de împăcare, de speranță și de satisfacțiune sufletească.

S'a șoptit în presă că *Samson* e o piesă imorală, odioasă. Trebuie să fie o glumă. Pentru ce imorală? Pentru cele 2—3 cuvinte tari din ea, pentru povestirea destul de sumară a unei serii de orgie, sau pentru cutezanța și energia cu care autorul desvăluie vederii turpitudinile societății actuale și formele nude ale adevărului?

Reprezentarea acestei piese cu care începe stagiunea 1911—12 la „Teatrul Modern“ interesează dintr'un punct de vedere special. Facem cunoștință, în ea, cu un element nou al Companiei Davila, anume cu d. C. Rădovici (bancherul Jacques Brachart). Apariția acestui artist e un

eveniment.—Care îi e trecutul, de unde vine... ar fi interesant să știm în amănunte. Credem însă că până acum n'a încarnat nici un rol care să-i convină mai desăvârșit și să-i pună calitățile într'o lumină mai prielnică decât rolul lui Jacques Brachart. A urmat acest actor Conservatorul? A învățat Jacques Brachart școala comercială?.. Nici Radovici Conservatorul, nici Brachart vreo școală de comerț! Și unul și altul au făcut școala străduințelor necunoscute, a luptelor neîncoronate de nici o academie. Mi se pare că l-am văzut pe Radovici, cîndva, de mult... hamal într'un jalnic teatru de provincie. Povestea e aceeași. Brachart va fi într'o zi milionar, Radovici : artist de mîna întîia.

În primul act, ca de obicei, lucrurile merg domol și artiștii nu se distanțează prea mult unul pe altul. În actul II proeminează jocul lui Radovici și al d-nei Maria Voiculescu. În actul III, dl. Storin—un talent remarcabil—rămîne față cu Radovici ca un ostrov în mijlocul unui rîu revărsat și năvalnic. În actul IV nu mai vîd decît pe Radovici, deși alături de el mai este și puternica d-nă Maria Voiculescu.

Radovici intră în scenă. Figura lui cheamă irezistibil privirile spectatorilor. Și-a spus cuvîntul și acum ascultă pe coleg, dar ochii noștri înfriziază asupra-i și din figura lui atît de mobilă, atît de expresivă, căutăm să înțelegem prețul cuvîntelor ce i se adresează. *Acest actor știe să asculte!* Iată un lucru rar. Ați văzut artiști mîndri de gesturile și de oratoria lor, care, înghețați și cam disprețuitori, așteaptă pe partener să isprăvească tirada, ca să înceapă ei pe a lor, cu și mai mult accent, cu și mai teribilă storăială!.. Acești artiști sînt niște pseudo-artiști. Priviți pe acest necunoscut de Radovici cum ascultă pe coleg. Este el un actor care așteaptă să-i vină rîndul și replica, sau este un om la el acasă, agitat de gînduri și de plămuri, de dureri și de speranțe, de așteptare și de teamă? Unde e masca aceia, spoită și împietrită, impertinentă ori falșă, a histrionului *care nu știe să asculte?* Ochii, gura, mușchii feței, miinele lui Radovici nu numai că știu să spună ce este de spus, dar știu să asculte. De unde a învățat acest actor așa meșteșug rar? Nu știm! Noi constatăm faptul cu o deosebită mulțumire.

Efectul produs asupra noastră de jocul lui Radovici, este înnălțător. La viață răspundem cu viață, la simțire cu simțire. Nu mai sîntem la teatru, cel puțin nu la orice teatru. Răceala și ironia, pe care îi le provoacă sforile prea aparente, păpușăria agiamie, se topesc în emoțiune și în entuziasm. Acest actor e un adevărat artist!

Piesa *Samson* la Teatrul Modern însemnează, cu deosebire, un mijloc meșter ales pentru publicarea talentului d-lui C. Radovici. Dl. Davila, în privința aceasta, e maestru. D-sa se pricepe ca nimeni altul să dea unui actor rolul cel mai potrivit cu forțele și cu temperamentul lui. Și cred că acei cîțiva artiști, care au plecat dela Teatrul Modern, ducînd între bagaje și cununa de laur, n'ar fi izbutit cu una cu două, subț altă direcțiune, să se arăte lumii într'o lumină atît de favorabilă și în

roluri atât de avantajoase. O fi semănând și dl. Davila cu acel nu știu care cuceritor despre care s'a zis: știa să cucerească, dar nu știa să păstreze! Meritul d-lui Davila e și mai mare. Ii vom fi recunoscători să ne scoată la iveală, la fiecare 2-3 ani, atari elemente nouă și viguroase, care—de n'ar fi fost simțul d-sale devinator și fin—ar fi umblat încă multă vreme pe căi fără de glorie.

G. Galaction

Teatrul Național:—Stilpii societății.—Fiul ei.—Programele de teatru.—Afișe.

Ți-e sufletul atât de turburat de virtuțile ce trec prin piesa grandiosului Norvegian, încât găsești cu greu, sosind acasă, dela teatru, însemnările inutile ce trebuiesc făcute pe hîrtia cronicarului. E ceva de biserică și de zi de revoluție mare în senzația cu care te'nățișezi condeiului și liniștitelor călimări. Spectacol frumos, de-o frumuseță morală sguduitoare. Pare că vii din niște munți cu zeci de trecători de ghiață și tot atîtea ripi. Ați simțit vreodată la apropierea unui sentiment de inima noastră ca un contact cu tăușul unui cuțit affnat? Cugetarea lui Ibsen are pe sufletul nostru acest reflex viu și primejdios al lamelor lucii, și-l spintecă neted. Un furnicar de fulgere care dau la un loc lumină. Cîtă vijelie tirăsc întrînsele personajii, ca Bernick care, îngreuiate tot mai mult de plumbul destinului se rezolvă, surpîndu-se, în renaștere definitivă!

Stilpii Societății, se înțelege că'n gura lui Ibsen, cea strînsă de-o zbîrcitură amară, sint o ironie. Am simțit uneori în sală ca un oftat. Stilpul cîteunei loji simțea că amețește. „Stilpii” sint minciunile tradiționale, ipocrizia socială, pe care nimeni nu le face, dar toți le înjghebează, le doresc și le mențin; pe cari nu le dictează un singur om, dar poate un singur om să le denunțe dacă nu să le și surpe. „Stilpii societății” sint oamenii care au înțeles ce vrea societatea, gloata numeroasă și anonimă, și o slujesc pentrucă să se ridice... pe dedesubtul ei. Minciuna, falsul, calomniia și la nevoie asasinatul, construiesc situații și fericirea de pleavă a celor ce vor juca rolul de stilpi... Inșă deghizate sub cele mai selecte regule de morală. In casa consulului Bernick se găsește de cum facem cunoștință cu dînsa, un predicator protestant care cetește damelor adunate să brodeze rufărie caritabilă, dintr'o carte foarte searbădă, dar foarte morală. Totul este sfînt și bine mirositor; un interior plin de duhul Evangheliei comentată calvinește. In același timp, în biuroul de-alături consulul și cîteva notabilități comerciale din localitate pun la cale o afacere de drumuri de fier, care se aseamănă cu toate afacerile foarte rentabile, cu multe întreprinderi industriale și cu o es-crocherie.

Bernick, în localitate, i-o personalitate foarte îngrijată de opinia publică și de ghiersul presei provinciale, o personalitate preocupată de

un singur lucru, de avere și de efectul moral al acestei averi—averea împinsă la limită, acolo unde banul ia nume de capital, este o putere, se face știință, lege, stat, artă, armă ucigătoare și pasionează pe prințul ei inteligent. Bernick prezintă proporțiile masive al unui Nietzschean zdrobitor. Pe șantierile lui, mi se pare, se construiesc vase destinate mărilor ce rătăcesc printre continente. Omul acesta și-a zidit viitorul pe minciună și are un trecut, care de s'ar cunoaște, onorabilitatea casei, foarte temută, s'ar scufunda ca *Gazela* cu coastele putrede. Cu trecutul lui facem cunoștință mai ales la întoarcerea unui fost camarad de biuro al lui Bernick, de tinereță, din America, unde plecase acum 15 ani, însoțit de verișoara lui, iubita lui Bernick de pe vremuri, lăsind fama falsă a unui fur și sora lui a unui soi de stricată. Întoarcerea lor, oameni sănătoși, fățiși, puternici, neposomorți de bigotismul țirgușorului cu aer curat norvegian, turbură pe consul. Familia, foarte protestantă, îi primește cu groază și cu o rezervă creștină. Li se amintește trecutul, pe care ei nu-l înțeleg. În lipsa lor, aprobate de tăcerea birfitoare a lui Bernick, care le aude ne'ncetăț și nu le desminte, zvonurile au ținut o opinie publică vrăjmașă, care a luat consistența unui strat de piatră. 15 ani s'a vorbit de exilați ca de rușinea cea mai mare a localității...

Dar Ibsen nu cîștigă nimic la povestire și-mi place să nu-mi aduc aminte din ce-am văzut astăseară decît schemele mari și transformate, cam obscure, cum îi se înfățișează orașele medievale, prin care ai trăit și pe care rămîne să le mai dorești toată viața.

Depărtat de sentimentatitatea vulgară și lașă, Ibsen și firele cele mai fine ale vieții le răsucește cu degetele de bronz. Cugelător activ, care domină viața și-o silește să se 'ncovoie, îmi place mîndria, îndîrjirea lui bărbătească și mistic poruncitoare. Bernick face față ca o armată entuziastă, călărind pe zimbri, tuturor împrejurărilor; și după ce învinge universul, ca să fie complect se 'nvinge și pe sine-și. E atîta iubire și ură robustă în mîna Norvegianului încît ce-atinge ea nu poate lua decît două forme: ridicolul sau splendoarea. Și pretulindeni drama inevitabilă ascunsă, care face pe om hotărît și nobil.

În toate personagiile din „Stîlpii societății“ licărește o nobleță și dacă Bernick poartă coroana lui pe frunte, Auler, meșterul corăbier,—are și el una acasă. Lonna Hessel e luminoasă. Iohan Tønnesen onest și vîgiuros.

Des Messieurs bien mis
 Sans nul doute amis
 De Royer-Collard
 Vont vers le château.
 J'estimerais beau
 Etre ces vieillards...

Pilda lui Ibsen și-a Stîlpilor, e inviitoare de energii și mulțimește ca o plimbare, cum mai notai, prin munți, unde piscurile și se par nivelîndu-se pretutindeni mai jos de frunte...

Viața e o luptă neostenită în atitudinea mare a victorioșilor, dată și'n vrăjmășie cu acea căldură care face să semene ura cu iubirea.

A iubi cu bucurie. A urî cu bucurie. Viața e o chemare victorioasă, un sunet nesfîrșit de cîntece. Singele trebuie să se verse, dar pe brazdele mănoase.

Scriitorii de obicei istorisesc. Ibsen naște și ridică.

Firul povestirii cade 'n rîndul al doilea la un astfel de autor; episodul ne dă măsurile cu care să apreciem valoarea interpreților.

D. P. Sturdza într'un rol numeros, de-o adîncime formidabil complexă e un Bernick pe care l-am aplaudat frenetic. Dela început la fine, acest artist și-a trăit viața ibseniană cu o intensitate feroce, muncit, rece, nepăsător, răzbunător, vizionar, calm la sfîrșit și blind bărbătește. Rol capabil să desființeze în fiecă act cîte un Bernick nou, d. Sturdza și-a dus triumful până la capăt cu o stăpînire și putere care a făcut să prindă *Stîlpii Societății* la București.

Nu s'ar putea spune că și celelalte personaje mai de seamă dispuneau de interpreți în stare să prezinte, fiecare, giuvaerul rolului lor cu liniștea, mentalitatea și nobleța savantă a d-lui Sturdza. Impresia că scenele fug repede și scapă din minile interpreților, nepregătiți adînc pentru Ibsen, a fost împărtășită de mai mulți, deșitalentul onctuos și suplu al lui Soreanu, era de față. E greu în România să redai un pastor protestant și chiar un aspirant: trebuie modele. D-na Demetriad și-a compus figura cuvenită, mîndră, frumoasă și senină a rolului pe care l-a împlinit poate în primul act cu o familiaritate intenționat exagerată. D-na Tina Barbu, cu totul feciorelnică în rolul Dinei Dorff, cu nuanțe contradictorii în voce. Excelent D. Belcot: „O-ho ! o ho !“. Soție conjugalmente cu adevărat suferindă, d-na Bîrsan. D-na Ciucurescu, institutoare exact calvinistă. Inșă d. Demetriad cu o figură de zahar colorat în Iohan Tönnesen ne-a dat numai senzația plăcută că rolul fusese învățat pe de rost și regretul că publicul a pierdut un întreg șir de nuanțe „ibsen“.

Cu toată gingășia cu care ar trebui să ne rostiim pentru micul Olaf, nu ne putem împiedeca să mărturisim cît ne-a enervat acest băiat zburdalnic, cu șoldurile mari, prin naivitatea lui alît de natural afectată. Veți afla cu părere de rău că 'n pantalonii lui albi se ascundea o doamnă, d-na Fărcășanu.

Suferul a luat și el o parte activă la spectacol.

Traducerea d-lui Ioan Gorun trebuie menționată pentru limba bine romînească și nuanțele împrumutate unor cuvinte obicinuite să n'aibă, cu toate că stilul n'are săpăturile ce s'ar fi potrivit cu gîndirea lui Ibsen, dar poate că nu și cu publicul din sală...

Asupra piesei d-lui Nicolau *Fiul ei*, cu un subiect atît de banal, care ar fi putut însemna ceva numai prin talent, și încă un talent mare, am prefera, seînțelege, să avem cuvinte de laudă chiar exagerate. Dar nici stîlul, nici chiar limba, fără alte pretenții, din piesă, nu ne angajează să luăm partea autorului, care în definitiv se bucură de compensația că a fost primit de presa neliterară într'un chip mulțumitor.

Piesa a mai putut găsi în talentul d-nei Lucia Sturdza, o susținătoare chiar pe scenă, unde d-sa a colaborat cu obicinuita-i căldură și distinsă eleganță la efectele „Fiului Ei”. Corect, bine îmbrăcat și glacial ca 'ntotdeauna d. Bulandra. D. Livescu slab. D-ra Mihăilescu? Cutez să reproduc în brutalitatea ei, o observație a unui spectator, dela spatele meu. „E îngrozitoare. De-aș fi director aș da-o afară”. N'aș putea iscăli o părere atît de radicală, mai ales cînd e vorba de o domnișoară. D. Soreanu: admirabila siluetă de bătrîn vicios și—scuzați, mă rog—imbecil, a lui Rudeanu. Vom remarca și scumpele toalete ale d-rei Filotti. Și ne vom opri aci.

Nu e poate de prisos ca vorbind de teatru să vie vorba, din întîmplare, și de programe. Fără intenția de-a turbura mulțumirile unui regat ce pare rentabil nu mi se pare nepermis să te simți întrucîtva jignit de înfățișarea insolent comercială a unei cărți ce se vinde la intrarea Teatrului Național pentru înfișarea publicului din sală. Doritor de cîteva detalii asupra operii și autorului ce se joacă, asupra distribuirii și interpreților, acest public simte nevoia de un document precis, pe care îl plătește bucuros. Până la ridicarea cortinei spectatorul e dator să-și facă o idee de ce se va petrece pe scenă. O scurtă notiță critică, extrase din ziare, un rezumat al piesei, o notiță biografică și istorică la trebuință, toate acestea ar trebui să-și găsească un loc estetic în program, cu portretele tuturor celor din spectacol.

În loc de-o asemenea introducere instructivă, care s'ar putea trece într'o colecție — de ce nu? — vedem la Teatrul Național vinzîndu-se sub titlul pompos de program și pe prețul enorm de 30 de bani o serie de afișe adunate în broșuri care ar trebui împărțite spectatorilor, cel mult gratuit. De teatru și spectacol se vorbește numai întîmplător pe două pagini din vre-o 30 cite cuprinde „programul” — și aceste două pagini mîncate în mare parte de anunțuri. Rezumatul pieselor e pur și simplu o formalitate, în treacăt, mizerabil scrisă care nu lămurește nimic. În schimb siropurile, coafurile, biscuiții, corsetele, bijuteriile sînt etalate cu un lux înfiorător. Nici o precizie pentru piesă. Ai vrea să știi cine-i Ibsen, și trebuie să te adresezi portarului sau să ceri printr'o petiție lămuriri dela Direcție. Ai vrea să cunoști rolul unui asemenea scriitor în literatură, să-i vezi cel puțin portretul — să cetești o pagină iscălită, asupra lui, și nu o încercare anonimă de a prezenta pe bărbierul cel mai sprinten sau pe croitorul cel mai cu vază din oraș, într'o orgie de reclame.

Nu s'ar putea impune dela direcție o normă onestă în alcătuirea, sub controlul unui literat, a programelor, care să folosească și publicului, nu numai antreprenorilor de programe? Nu li s'ar putea pretinde acestora oareșicare respect față de cei care se duc la teatru ca la o universitate de psihologie? Nu li se poate da o regulă precisă după care să-și fabrice programele? În starea de-acum, programul e organul comercial al unei întreprinderi de afișaj care îți vinde două sute de ori pe an exact aceleași anunțuri pe care le-ai mai plătit de o sută nouăzeci și nouă de ori cu cite treizeci de bani. D. Bacalbașa credem că are cuvântul.

Ar fi poate de zis ceva și în privința afișelor oficiale, și un obicei de introdus. Dela teatru ar trebui să pornească un curent educativ intens. De vreme ce Academia, fortificată ca o cazarmă, nu face nimica pentru răspîndirea gustului de lucruri frumoase și se mărginește la ședințe misterioase și la o rigiditate extraordinară, față de fondurile pe care le poate pune'n mișare, e nevoie să se ia inițiativa de-aiurea.

Cine cunoaște capitala știe cit e de urfă și ce face arhitectura în-deobște pentru dînsa. Înșăși Calea Victoriei, reputată, e-o galerie de firme groaznice și de tinichele cu patos polichrom. Puțină apă în verdeața Cișmegeiului și citeva drumuri de copaci la Șosea e tot ce modează pe departe tonul înestetic al Bucureștilor. Singure librăriile prezintă vitrine plăcute privirii. Avem pictori, talente adevărate, pe care nu-i întrebuințează nimeni.

Afișul ar putea aduce în vecinicul sezon de mediocritate estetică al Capitalei un zîmbet și o cadență. Dacă pe afișul Teatrului Național ar trece citeva forme și gesturi, umbra vre-unei reverii, acest afiș ar fi văzut, cetit și zidurile ar ajunge niște expoziții mobile pe care și-ar drege ochiul, domnii din elită, iar ucenicii din ateliere, copiii din școli și l-ar forma.

Desinatori ca Ressu, ca Iser, ca alții, ar avea de lucru și-ar alcătui schițe prețioase, siluete fluide pentru dăscălirea gustului ambulant al publicului, atît de ocărit zilnic din toate prăvăliile chioșcurile și zidurile de afișaj.

E-o cheltueală suplimentară. Se poate. Care se acoperă totuși din vînzarea cu bucata a afișelor trase pe-o hîrtie deosebită, reproducă în zeci de feluri. Un afiș ilustrat pe lună ar fi un început care-ar putea sfîrși cu o secție în direcția Teatrelor, pentru deseneuri și stampe. Și pilda ar fi urmată. Am asista pe'ncetul la transformarea crimelor și abjecțiunilor în culori care căptușesc orașele romînești cu hîrtie hidă și tinichea mînjită.

Această inițiativă ar găsi un teren pregătit chiar de natură la noi, unde rasa romînească, avută'n sînge și'n conture, produce zilnic și din ce în ce mai mult: în vetrele satelor, în mahalalele mocirloase, în elitele orașelor, acel tip admirabil de femei și de bărbați a cărora înfățișare puternică răscumpără lipsa de gust orășănescă a Romîniei moderne.

Să mai zicem că d. Bacalbașa are cuvîntul?

T. Argezi

I A Ș I

Biruința.—Funcționarul dela Domenii.—Luceafărul.—
Andromaca.— Taifun.—

Teatrul nostru merge din ce în ce mai bine. Galeria și stalurile au fost mai totdeauna pline; numai lojile ne aduc uneori mărturia vie că *elita* Iașului tratează cu un antipatic și nemeritat dispreț, arta română. Dar... să trecem.

În variatul repertoriu din luna aceasta, am avut nu mai puțin de trei piese originale: una istorică, alta... hazlie și alta serioasă. Aceasta din urmă e „*Biruința*“ d-lui *Herz*, a cărei acțiune se petrece în capitală, în zilele noastre. Iată deja o notă bună pentru autor care, deși e foarte tânăr, atacă totuși cu o matură îndrăzneală și cu o vie încredere în puterile sale, subiecte luate din viața actuală. Tinerii autori dramatici de obicei ne aduc pe scenă oameni și fapte din viața trecutului, feerii strălucitoare din domeniul visului și al miturilor. Avînd un suflet mai mult liric decît dramatic, ei ne atrag prin procedee mai ușoare, ne duc într'o lume care a fost sau care nu există, numai ca să evite controlul sigur și imediat al spectatorului. D-l *Herz* însă e mai mult *autor* dramatic decît poet cu fantazie constructivă. D-sa a părăsit (încă de pe cînd era în liceu...) subiectele istorice și... focul bengal, căutînd să pătrundă în domeniul aspru al vieții reale.

Deși subiectul „*Biruinții*“ e cam... lungit (se pare că *scena* are ceva din patul lui Procust: cînd subiectul e mai lung, îl retezi,—cînd e prea scurt, îl lungești pe măsura celor trei acte), totuși autorul vădește destulă îndemînare tehnică. N'am cetit piesa. E aproape o lună de cînd am văzut-o jucată și, mărturisesc cu candoare, nu mai țin minte începutul (e vina mea?). Dar văd limpede actul al II-lea și mai ales puternica scenă dintre Dia și d-na Cantea, care culminează în acel „tu!“ atît de expresiv. Efectul a fost pregătit cu abilitate și motivat cu oare care lux de justificări psihologice. Mă mir însă că autorul—care are *gust*—n'a scurtat puțin acel interminabil monolog al lui Dobrin în fața soției sale, la sfîrșitul actului ultim. E oare nevoie de atîta vorbă, ca să se împace doi oameni care se iubesc? Mie mi se pare că uneori e destul un singur cuvînt sugestiv, o singură privire mult vorbitoare, un gest—ca să doboare toate stavilele sufletești dintre doi îndrăgostiți și să-i arunce pe unul în brațele celuilalt. Dacă aceste stavile n'ar fi așa de șubrede și vîntul arzător al iubirii atît de puternic,—destinul multora dintre noi ar fi schimbat... Dar acesta e un argument prea subiectiv. Fiecare iubeste și înțelege amorul în felul său. Și apoi, se zice că autorul are întotdeauna dreptate. Nu vreau să-l supăr prea mult,—mai ales cînd știu că d-sa trebuie să aibă în suflet un intim și perpetuu motiv de supărare împotriva recenzenților. Adesea ori, cînd vine vorba de d. *Herz* și de piesele d-sale, auzi cuvintele: „tînăr care promite“... Ei bine, nu! D-l *Herz* nu

mai promite,—dă. E revoltător faptul că pentru unii oameni din timpul nostru, poți să ajungi la pragul bătrâneții și să rămâi totuși „tînărul care promite“ !

În domeniul ingrat al promisiunii se află de pildă, d. *Locusteanu* care, în „*Funcționarul dela Domenii*“ promite exact ceiace, în „*Nevasta lui Cerceluș*“, promisese că va promite... (Uf, cită repețire ca să exprim o nuanță!) Am fost foarte vesel în seara cînd ni s'a jucat această farsă*). Dl. Locusteanu se pare că n'a fost niciodată funcționar. Cu atît mai mare deci e meritul d-sale că, nu numai în „*Nevasta lui Cerceluș*“ dar și în „*Funcționarul dela Domenii*“, își culege observațiile din... domenii necunoscute. Autorul e un cronicar dramatic bucureștean de înția-mînă, e deci un profund cunoscător al teatrului șt poate deosebi cu ușurință un procedeu nou și original de altul învechit și eften. Numai așa ne putem da seama cum d-sa a știut să scoată efect până și din numele personagiilor: Cerceluș, Piscifling, Somnoiu, Flaimuc, Cocițău, Carimb... Ce exuberanță! Parc'ar fi anume căutați ca să ne facă să murim de ris. Pe lingă aceasta, farsa d-lui Locusteanu e plină de ael soiu de cuvinte de spirit fine, subțiri,—așa de subțiri încît nu-ți provoacă risul, ci zîmbetul....

După cum vedeți, până acum n'am relevat decît calitățile piesei. Defecte n'are. Și chiar dac'ar avea,—un excēs de prudență profesională, un legitim instinct de conservare m'ar împiedica să le pun în evidență. Vreau adică se spun că dl. Locusteanu e, pe lingă ziarist apreciat, și un om cu multe „relații“ în societatea noastră cultă, acolo unde se decern meritele și talentele,—care va să zică te are în mînă. Și nu te iartă cînd l'ai atins odată... și mai ales cînd tu nu ești decît un modest, un singuratec făuritor de rime. Lecția dată unui tînăr autor care și-a permis să spună ceva rău despre una din sus-citatele piese, m'a pus pe gînduri: d. Locusteanu, într-un singur foileton, i-a distrus volumul de debut!

Nu tot așa însă mi se întîmplă acum, cînd trebuie să vorbesc ceva și despre „*Lucaefărul*“ d-lui Delavrancea. Acest autor știu că „nu se formalizează“. Și apoi, Excelența sa nu-și poate pune mintea cu mine... Așa dar, cu un vag sentiment de ușurare, încerc și eu să „emit o părere“, citeva impresii,—de oarece *critică* s'a făcut destulă în jurul trilogiei marelui nostru autor.

— Săracii, moldovenii! Cum se băteau ei!... Așa am exclamat cînd am eșit dela teatru. Și în această exclamație mi se pare că stă o mare parte din taina succesului d-lui Delavrancea.

Pentru că, mă rog, ce anume ne-a încîntat pe noi mai mult la reprezentarea „*Lucaefărului*“? Acțiune susținută, încordată? Personagii vii și bine caracterizate? Conflicte puternice?

*) Semnatarul croniceii are intrare gratuită la teatru.

Să luăm de pildă un act... un tablou. Genuna, această *vivandieră* națională care iubește cînd pe domnitor, cînd pe Corbea,—e adusă de d-l Delavrancea în pădurea în care se va da o luptă crîncenă. „La un moment dat“ apare Corbea, viteazul Corbea, care iubește foarte tare pe Genuna. Amîndoi s'așază pe o bancă. Azistăm la o scenă naivă, în care eroul se poartă cu o imbecilă stîngăcie și timiditate. Vine domnitorul, vin boerii, fac repede un plan de luptă. Noi asistăm mereu. Boerii pleacă. Lupta e aproape să înceapă și... Ei da, codrul se pornește cu vuet prelung, codrul înviază, codrul se zbućiumă și clocotește din a-dîncurile sale, deși copacii îi stau neclintii parcă într'o supremă așteptare... Moldovenii! Se bat nefericiții noștri moldoveni de odinioară, se bat cei fără odihnă și fără noroc, țărani care de atîtea ori au lărat cu sînge acest sfînt petec de pămînt al Moldovei... Tresărim fără voe și sufletele noastre se înfioară de un adînc sentiment de iubire și de milă, de mîndrie și de admirație pentru zbućiumatul nostru popor...

D. Delavrancea însă ne dă numai *prilejul* acestui sentiment puternic, pe care l'a pricinuit întîmplător nu în mod conștient, artistic, consequent. Pe noi nu ne mișcă altă piesă în sine, cît mai mult ceia ce punem fără voe în ea din sufletele noastre. Emoția aceasta e rezultatul fericit al unei colaborări la care autorul ia prea puțină parte.

Poate că de aceea, în seara spectacolului, unii dintre noi s'au simțit rușinați de emoția lor: „am avut impresia unei profanări, cașicum cineva le-ar fi forțat sufletul...“

Dar pe autor l'au preocupat mai mult Boerii (care dacă n'ar fi romîni, dacă ar fi niscai conți străini într'o țară străină, în jurul unui prinț străin, nu ne-ar mai impresiona de loc) și acel Petru, fiu al Răreșoaei și al... †,—acel guraliv Petru-Vodă care, în actul ultim, parecă dinnadins chinuește pe cei din jurul lui, cu nesfrîșite și zădarnice lamentări.

În piesele d-sale, d. Delavrancea se folosește cu multă artă de o limbă colorată și energică, dar care nu e nici arhaică, nici moldovenească, nici literară pură: e pestriță.

Cuvîntul „scîrnăjie“, pe vremea lui Rareș, nu se pronunța așa cum îl scrie d. Delavrancea, care a simțit în el un parfum arhaico-moldovenească. D-sa știe mai bine decît mine, că această schimbare fonetică (scîrnăvie—scîrnăjie), e posterioară vremilor în care a strălucit Petru-Luceafărul. Apoi, împreună cu moldovenisme veritabile, găsim expresiuni muntenești ca: *ăla, aia, ăsta*,—oribile pentru urechea unui moldovan neaoș, hazlii pentru spectatorul atent. E cașicum ai zice: „crivatul ăsta“, „oghialul ăla“. De altmînteri d. Delavrancea (nu-i vorba, prin gura lui Mogir-dici), încearcă să reproducă și graiul ardelenesc: îi dă mereu cu „no!“ și cu „slană“,—și crede că ne-a convins. Multe-ar mai fi de zis și aici..

Dar am spus destule pe care n'aveam de gînd să le spun. Mă va certa Excelența sa pentru această nemaiauzită lipsă de reverență? Cred

că mă va erta, cînd voi mărturisi că tot în noaptea aceea, acasă, am recitit cu duioasă emoție, pentru a nu știu cîtea oară, pe „Irinel” această gingașă capod’operă.

Și fiindcă am scris cuvîntul „capod’operă” nu pot trece mai departe fără să amintesc aici că Direcțiunea a avut fericita idee să aducă pe scena teatrului nostru „*Andromaca*” lui Racine. Nu știu dacă toți spectatorii au putut gusta frumuseța multiplă a acestei tragedii, în care sentimente de astăzi agită cu putere ființe de acum trei mii de ani! Marele poet tragic, care cunoștea așa de bine abstractul mecanism al sufletelor noastre,—cu o analiză fină și sigură, cu o abilitate rafinată de maestru a întretesut în capod’opera sa amorul sălbatec și dezordonat al Hermionei cu iubirea de mamă și eroica credință conjugală a nefericitei Andromaca. Aceste sentimente adînci, cu toate nuanțele lor de o incomparabilă delicateță, sînt exprimate într’o formă limpede, elegantă, poate prea elegantă uneori pentru fondul sbuciumat pe care îl îmbracă.

Traducătorul, d. D. Nanu, a izbutit adeseori să păstreze grația versului racinian, lapidar și suplu în acelaș timp. Deși d-să repetă prea des rime ca „*nădejde-primejdie*”, totuși trebuie să-i fim recunoscători pentru dificila sarcină pe care și-o ia, traducînd în versuri opere așa de grele din literatura franceză.

La reprezentarea acestei tragedii n’am putut îndepărta curioasa impresie pe care ne-a făcut-o respectarea regulei numite: „unitatea de loc”. Personagiile vin, parcă în urmă unei învoeli tacite, „să-și verse focul”—mereu, veșnic în acelaș loc, lingă aceleași colonade de carton, în fața noastră. Care cum are ceva de spus, vine, spune și pleacă, lăsînd locul liber pentru alții.... Publicul nu prea părea obișnuit cu această purtare neverosimilă.

Spectatorii vor să vadă pe scenă nu atît evenimente sufletești, cît mai mult acțiuni concrete, ca în *Taifun*, bunăoară....

Aici sînt japonezi care fumează și beau ceai îmbrăcați în chimonouri fantastice, e o femeie care cochetează foarte concret, e un omor palpitant—o strangulare digitală—e un tribunal, un acuzat, o agonie,—atîtea elemente vii care te atrag, te captivă aproape ca o melodramă din timpurile fericite. Cînd aceste întîmplări dramatice se desfășurau în fața mea, nu știu de ce un gînd perzistent mă obseda necontentit: ce-ar fi, să fie un japonez veritabil în sală? Ce-ar zice el?... Mă socoteam eu, nu-i vorbă: dacă acest japonez veritabil ar fi tot așa de taciturn și viclean ca acei de pe scenă, atunci, la întrebarea mea, ar fi în stare acest japonez să facă pur și simplu pe chinezul! Atunci autorul (Melchior Lengyel) cum i-a putut cunoaște, în intimitatea lor? Nu cumva ne servește niscai japonezi inchipuiți, avînd aerul că ne arată de cei veritabili? Nu știu.... Dar gîndul meu revenea, mă înțepa mereu, cu perzistența supărătoare a unei muște care nu te lasă ’n pace de loc.

„ce-ar zice un japonez care...“ Și, în cele din urmă, ca să știu „ce-ar zice“, a trebuit să recurg fără voce, la un vechiu procedeu. Cunoșcându-te pe tine, poți cunoaște pe altul. Ca să știi ce se petrece în sufletul altuia, întreabă-te mai întâiu ce s'ar petrece în sufletul tău, dacă ai fi în locul lui? (În treacăt, acest procedeu e și moralizator: o palmă, de pildă, n'ar mai putea fi un „fapt împlinit“, dacă acel care o dă, s'ar transpune perfect în sufletul celui care o primește....) Așadar, am încercat să mă pun în locul japonezului meu. Mi-am închipuit că sînt în Tokio, la un teatru unde se joacă o piesă palpitantă: În locul galbenului Tokeramo — un european, și în locul roz-albei Elena, o galbenă japoneză. Tokeramo stă cu capul pe genunchii Elenei, și zice: „mînil tale albe... obrazii tăi albi și rumeni, ah!...“

Europeanul (pe scena din Tokio) stă cu capul pe genunchii japonezei: „mînil tale portocalii... obrazii tăi galbeni,*) galbeni ca lămiia matură... ochii tăi mici cit o gămălie de ac și oblici... oblici, — ah!...“

Europeanul ăsta e cam anormal, aș zice eu. Nu e ca mine. E un om străniu care caută satisfacții rafinate și cam perverse, la o femeie cu care altul „n'ar însera în casă“.

Tot așa ar zice despre Tokeramo japonezul meu, *dacă ar fi exact ca mine*. Aceste din urmă cuvinte vor să vă spună că, aici, e vorba numai de o impresie personală, pe care totuși au avut-o și alți spectatori. Știu că faptele o contrazic: au existat în adevăr pasiuni amoroase între indivizi de rase diferite. Dar spectacolul concret al acestor pasiuni, pare neverosimil și e chiar dezagreabil pentru unii oameni care ne avînd prilej să călătorească departe, — sînt profund obișnuiți numai cu farmecul sexului frumos indigen și, cel mult, limitof...

În orice caz, judecînd amorul „à l'européenne“ mi se pare că autorul nu justifică în de ajuns căderea lui Tokeramo. Eruditul japonez trece prea repede și fără să bîgăm de seamă, dela capriciu la pasiunea furtunoasă care-i devastează sufletul. O fi avînd altă psihologie... Galbenă? E posibil.

În aceeași piesă vedem că japonezul are sufletul turnat dintr'o singură bucată, care nu se poate împărți fără să se sfărîme: sau Niponul, sau Elena! Pe cînd europeanul are sufletul mai slab dar mai complex. În urma unei vijelii, unui *taifun*, europeanul, tot mai găsește în sufletul său o rezervă de puteri morale, care-i permite să trăiască mai departe.

*

Jocul artiștilor a fost mulțumitor. Publicul ieșan știe că artiștii noș-

*) Și încă obrazii închipuitei mele japoneze, tot nu puteau fi atît de galbeni, pe cît erau de rumeni și de albi în sara spectacolului obrazii D-nei M. Ionescu care a avut rolul Elenei...

tri sînt, în mod fatal, împovărați cu prea multe roluri. La București, unde o piesă bună se menține mai multă vreme pe afiș, artistul are răgazul trebuitor ca să-și aprofundeze rolul și să dea tot ce poate da; la noi, din nefericire, nu. În „Andromaca” și „Taifun” care s’au reprezentat de mai multe ori,—progresul, în ceia ce privește jocul, a fost evident, dela o reprezentație la alta...

Spațiul nu-mi permite să vorbesc mai amănunțit despre fiecare artist în parte. Voi aminti în treacăt admirabila interpretare a comedioarei „Vioara” (d-nii *Momuleanu, Boldescu și Petrone*), succesul impresionant al d-lui *V. Cuzinschi* (Tokeramo) împreună cu jocul alăt de inteligent al *japonezilor* (d-nii *Demetrescu-Radu, Profir, Penel*, etc.) și al d-lor *Cirjă* (Președ. Curții cu jurați din „Taifun”), *Gh. Slavnicu* (aproductul din Tai-fun), *Pella, Ionescu, Petrone, Popovici* (în aceeași piesă). Apoi succesul totdeauna meritat al d-nei *Pruteanu* (Dia din „Biruința” și Hermiona din „Andromaca”), jocul plăcut și degajat al d-nei *M. Ionescu* (Elena din „Tai-fun”) și, în sfîrșit, succesul franc al d-rei *Ana Cirjă*, care, în „Andromaca” a dovedit că are mult temperament, putere de nuanțare fină și joc de scenă expresiv.

T.

Scrisori din Bucovina

Modest Cav. de Grigorcea.—Romîn la Universitatea
din Viena.—Jubileul „Societății pentru cultura și literatura romînă
din Bucovina”.—Lupta pentru școale.—Internat
de meseriași.—Criza economică.—
Nicolai Wassilko.

Într'un sanatoriu din Berlin a murit boierul bucovinean Modest cavaler de Grigorcea. Modest Grigorcea a făcut politică și a fost, mai bine de un deceniu, în fruntea politicii Romînilor bucovineni. În deceniul dela 1890—1900 cînd puterea politică în Bucovina o avea blocul conservator al boierilor, cînd în fruntea afacerilor romînești sta Iancu Lupu, Don Volcinschi, bar. Vassilko și Nicolae Musteață, Grigorcea era un membru influent al majorității dietale. Organul lor era: *Gazeta Bucovinei*, care înlocui *Revista Politică* dela Suceava. Răpit mai tirziu de curentul inaugurat de dr. George Popovici și dr. Iancu cav. de Flondor el merse o bucată de vreme alături cu ei, apropiindu-se cel mai mult de noua mișcare, dar la urmă o părăsi dimpreună cu ceilalți, încheie faimosul „pact” (înțelegere) cu guvernul și scoase ziarul moderat „*Tim-pul*”. Cînd cei dintîi democrați pătrund în cetățuia politică a dietei Modest Grigorcea se retrage din viața politică și, deși conducător al grupului proprietarilor mari romîni, nu ia mai mult parte activă la desfășurarea politicii romîne din țară.

În afară de politică Grigorcea s'a interesat de toate acțiunile romînești de seamă. A luat parte până la moartea sa, la lupta de apărare a independenței noastre bisericești, a fost în fruntea marelui comitet care a organizat participarea Romînilor la expoziția din 1906, și a sprijinit cu banul și cu sfatul toate acțiunile culturale ale Romînilor.

Cumpătat în acțiunile sale, gata totdeauna de ajutor, de-o înfățișare simpatică, moartea lui a fost regretată de toți Romînii bucovineni.

Ministrul de instrucție a aprobat propunerea colegiului profesoral al facultății de litere din Viena și a numit docent privat pentru istoria

Europei sud-estice pe profesorul dela școala reală din Cernăuți dr. Iancu I. Nistor.

Dr. Iancu I. Nistor este fiu de gospodar din comuna frunțașă Vicovul-de-sus (districtul Rădăuțului). Studiile liceale le-a făcut la liceul nemțesc din Rădăuți, iar universitatea la Cernăuți. După ce a trecut licența a fost profesor la Suceava, apoi la școala reală din Cernăuți.

Innaintea de doi ani a fost concediat pentru a-și continua studiile. S'a înscris la universitatea din Viena, unde și-a luat doctoratul cu teza *Die moldavischen Ausprüche auf Pokutien*, scriere care a aflat din partea specialiștilor cea mai favorabilă apreciere. A ascultat apoi cursuri la universitatea din München, lucrînd în seminarul din Krummbacher și la universitatea din Berlin. În anul viitor s'a înscris apoi la universitatea din București. Aici și-a adunat materialul pentru importanta sa lucrare *Die Handelsbeziehungen der Moldau in XV und XVI Jahrhundert*. Partea I a lucrării a apărut în editura unei case din Lipsca și a fost prezentată ca teză de abilitare pentru docentură. Teza a fost admisă și, în vara anului acestuia, Nistor a trecut și examenul de docentură cu succes strălucit.

Ministerul aprobînd propunerea colegiului profesoral, Nistor și-a anunțat cursul său pentru semestrul de iarnă la universitatea din Viena. Cursul se face în limba nemțescă. După unul sau două semestre Nistor va cere transferarea sa la universitatea din Cernăuți și astfel se va realiza dorința Romînilor bucovineni de a avea o catedră pentru istoria lor națională, deși deocamdată sub o numire nepotrivită și în limba nemțescă, ca doamne ferește să sufere vre-o știrbire caracterul german al universității cernăuțene.

Mai amintesc aici că partea a II a lucrării lui Nistor despre comerț e în lucrare și va apărea pela sfîrșitul anului acestuia. În afară de aceste lucrări el are o serie de articole, mai ales cu conținut istoric, în revista „Junimea Literară” pe care o conduce împreună cu d. George Tofan.

Peste puțin va mai pătrunde un Romîn la o catedră a universității din Cernăuți. Se va face propunerea pentru crearea unei catedre nouă: *Histologia comparată*, iar profesor va fi numit dr. E. Botezat, care s'a făcut cunoscut prin lucrările sale meritoase în toată lumea științifică.

„Societatea pentru cultura și literatura romînă din Bucovina”, cea mai de frunte societate culturală a Romînilor bucovineni, împlinește la primavară, în Mai, cincizeci de ani de existență. Intemeiată ca *Reuniune de lectură* în timpul de reînnoire națională, ea a fost, timp de 50 de ani cîți au trecut de atunci, centrul activității culturale din țară. Au fost și timpuri de stagnare, dar au fost și timpuri de activitate rodnică.

După cît a transpirat, comitetul societății se pregătește să sărbăto-

rească în mod deosebit împlinirea primei jumătăți de veac de activitate binefăcătoare.

Se va publica un *istoric* al societății, la care vor intra membrii unei comisiuni speciale, între care aflăm pe T. V. Stefanelli, S. Pușcariu, dr. Iancu I. Nistor, George Tofan și alții. Se va arăta dezvoltarea Românilor dela încorporare până la înființarea societății, înființarea, activitatea ei până în prezent, situația materială și, în legătură, se va vorbi de toate manifestările culturale și naționale ale Românilor bucovineni. Cartea, așa cum e concepută, va fi o iconă a vieții culturale dela despărțirea Bucovinei de Moldova până în zilele noastre.

Cu prilejul adunării generale, care se va ține în Mai, se va aranja o serie de serbări la care vor fi invitați fruntașii Românilor de pretutindeni. E vorba de o mare manifestație culturală a Românilor bucovineni, care să dovedească străinilor puterea noastră, să contribuie la cimentarea legăturilor sufletești și să ne dea puteri nouă pentru lupta îndârjită, ce trebuie să o purtăm pentru apărarea naționalității noastre.

La această ocazie biblioteca societății mărită și cu cărțile altor biblioteci ale societăților din Cernăuți va fi prefăcută în *biblioteca publică*. Va fi prima bibliotecă publică românească în țară.

Se dă o înverșunată luptă pentru școale între elementul român și rutean. În toată țara e o frumoasă mișcare de trezire a elementului român, cuprins de apele turburii ale slavismului. Sate, care păreau pierdute pentru totdeauna pentru Români și care erau trecute pentru vecie în căstăhul Rutenilor, se mișcă și reclamă dreptul la viață națională. Prima lor cerere este *școala moldovenească*. Și de oarece autoritatea școlară nu încuviințează școli publice, bazându-se pe rezultatele falsificate ale recensământului din 1900, Români deschid școli particulare. Dar și acestea caută Rutenii să le împiedece, și știu ei de ce. Căci îndată ce s'a deschis școala moldovenească, copiii aleargă cu toții la ea și școala rusească „ucraină”, cum îi zic ei, rămîne goală. Avem sate în care 5—6 învățători ruteni cu câte 6 clase de învățământ la dispoziție, stau degeaba sau învață 10—20 copii. Mișcarea pornită din districtele sudice ale Bucovinei a cuprins în scurt timp toată țara. Nu va trece multă vreme și ea va ajunge la Nistru și nu va fi district în Bucovina care să n'aibă sate cu școală moldovenească.

Dureros de neplăcută și neașteptată pentru Ruteni e mișcarea rezegilor, care trăesc în districte ce treceau de curat rutene. Intreținerea acestor școli, plata pentru învățători, local, acareturi, etc. reclamă mulți bani și Români bucovineni sînt săraci. Lupta ce se dă acuma e o luptă pe viață și pe moarte a celor două neamuri îndușmănite. Rutenii văzînd că visul „marii Ucraini”, care era să ajungă până sub zidurile Sucevei, se distramă, nu se dau înapoi, în lupta lor, dela nici o încer-

care. La sate au început atentatele, în presă înjură și denunță, în parlament interpelează.

Acțiunea Romînilor e slăbită de veșnicile certe politice ale lor, pe cînd Rutenii sînt solidari și se bucură și de sprijinul guvernului.

Clasa mijlocie de meseriași și comercianți ne lipsește nouă și le lipsește tuturor Romînilor. Negoțul e în mîna străinilor, meseriile tot așa; nouă ne-a rămas ogorul, cit nu l-au luat cămătarii, slujbele și... Canada.

Se fac și în Bucovina sfoase încercări de a eși din această strimtoare. S'a înființat acum de cîțiva ani o societate a meseriașilor, care a ridicat un frumos internat pentru ucenicii dela meserii și din prăvălii. Internatul, o clădire frumoasă care a costat cam 70.000 coroane, va fi locul de concentrare a pușinilor meseriași, ce-i avem, și adăpostul pentru cei ce încearcă să străbată, prin mulțimea străinilor, la acest izvor de îmbogățire. Internatul a fost inaugurat în mod solemn pe la sfîrșitul lunii Octombrie.

Aproape toate ziarele romîne mai de seamă din Ardeal și Regat au publicat articole asupra crizei prin care trec organizațiile economice romîne din Bucovina. Toate aceste articole n'au contribuit la lămurirea chestiunii, ci din contră, la încurcarea ei. Cele mai multe articole erau tendențioase urmărind interese politice, altele neavînd informații suficiente, nu arătau chestiunea în lumina ei adevărată, altele, în sfîrșit, se mulțumeau să scoată țipete de alarmă. S'a dovedit și de astă dată că jurnalistică noastră e încă foarte înapoiată în dezvoltarea ei, că informația ei e săracă și că, pentru chestiuni care nu sînt politice, lipsesc bărbații competenți care să-și spuie cuvîntul de autoritate și că în lipsa lor fel-de-fel de băețași își exercită meseria de începători.

Criza care în adevăr devenise amenințătoare, a trecut, organizația noastră economică a fost salvată și acum a sosit timpul ca să încercăm a desluși, fără patimă și interes, pricinile care ne-au adus aproape de perzare. De aceia voiu încerca a face lucrul acesta într'un articol amănunțit în numărul viitor al revistei.

Deocamdată aș dori să dau numai o lămurire și să fac o constatare.

S'a scris în unele ziare serioase că țăraniii vor plăti cu banii lor, greu chivernisiți pagubele iscate pe urma întreprinderilor riscate. Cei ce scriau aceasta credeau că centrala însoțirilor este o instituțiune la care țăraniii depun economiile lor, ceia ce-i greșit, fiindcă Centrala e numai mijlocitoarea de credit între o bancă mare, în cazul nostru Ustredeni banka, și singuraticile bănci sătești. Pușinele depuneri, ce le au țăraniii, sînt la băncile sătești și nu la Centrală. Și nici cealaltă afirmare, că țăraniii ar răspunde *cu toată averea lor* pentru Centrală, nu e adevărată. Băncile sătești răspund pentru obligațiile Centralei numai de 30 de ori

părțile depuse (pentru 50 membri 100 cor.) și nici decum cu toată averea. Ori și care ar fi fost suma, care ar fi trebuit s'o plătească falimentul Centralei, ar fi fost un dezastru național nemaipomenit. Acțiunea de sanare a reușit și băncile au scăpat de pieire. Și aici vine consiștarea, dureroasă trebuie să zic. Neunirea noastră proverbială s'a arătat și acuma în fața acestei primejdii naționale. Deputații noștri au fost împărțiți în cel puțin trei grupuri, lucrând unul împotriva altuia și urmarea a fost că a trebuit să intervie în această afacere *Nicola Wassilko*.

Băncile au fost salvate, dar din acțiunea pentru salvarea lor a eșit mare și tare „cel mai mare dușman“ al Rominilor, cum și place politicianilor noștri să-l caracterizeze la ori și ce ocazie, *Nicolai Wassilko*; iar politicianii romini au pierdut și puținul credit ce-l mai aveau la publicul român.

r.

MISCELLANEA

O carte folositoare.

Librăria Națională din București a tipărit a doua ediție a lucrării d-lui Spiridon Popescu: „Contribuțiuni la munca pentru ridicarea poporului (Scrisori către învățători. Bucăți de cetit la șezători și cercurile culturale)”, apărută pentru întâia oară în 1904 și în care autorul studiază cu pătrundere și competență problema educației și a instrucției școlare la sate, în legătură cu starea sufletească și socială a țărânimii.

În acest volum apare pentru întâia oară acel faimos Moș Gheorghe, care a făcut atila sînge rău în anumite cercuri. Dar aci Moș Gheorghe neexprimîndu-și opiniile sale decît numai asupra școlii și a medicinei, cartea a plăcut și acelui arhi-ponderat corp, care se numește Academia Romînă și care a premiat pe autor.

Cînd, însă, mai firziu, ducîndu-l „la expoziție”, Moș Gheorghe și-a spus părerile și asupra „statului”, d. Spiridon Popescu a fost taxat de incendiar și regicid.

Volumele d-lui Spiridon Popescu se completează unul pe altul. Ele cuprind paginile cele mai adevărate și mai cuprinzătoare asupra psihologiei țaranului romîn, documentul cel mai autentic pentru istoricul viitor.

Grigorie Ureche redivivus

Cea mai veche cronică a Moldovei a dat mult de lucru istoricilor literari. În copilăria noastră, era a lui Nestor Ureche, ctitorul Mănăstirii Secul din Munții Neamțului și bărbatul nefericitei Mitrofana, care a ținut vestitul aer din ctitoria lui Nestor. Mai pe urmă ea a devenit a lui Grigorie Ureche, fiul venerabilului Nestor. Acum cîțiva ani, d. Giurescu a dovedit că e a prozaicului și plebeului Simion Dascăluș. A fost o deziluzie! Portretul lui Ștefan cel Mare, „om nu mare la stat”, fuga lui Petru Rareș, care „s'a învăluit adînc în munte”, — zugrăvite de Simion Dascăluș?

Iată însă că un nou cercetător, d. I. N. Popovici (într'o lucrare destinată ca teză de doctorat la Sorbona) ne înștiințează că Grigorie Ureche, „Grigorie Ureache”, n'a murit. Așa dar nu Simion Dascăluș a scris paginile vechi despre gloria Moldovei! Ce bine...

N'ar putea fostul nostru coleg, d. I. N. Popovici, să forțeze puțin textele și să învie din morți pe Nestor? Nestor, Secu, Mitrofana, aerul — e mult mai romantic!!

Dela S. S. R.

S. S. R. și-a premenit biuroul. În locul d-lui Sadoveanu au fost aleși trei președinți, doi de onoare și numai unul activ.

În afară de Majestatea Sa Regina, care nu mai are nevoie de notița noastră, pentru că gloria Ei a trecut demult peste hotărârile țării,—președinția de onoare a mai fost acordată și d-lui Ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice, directorul revistei „Pagini juridice” și un membru eminent al baroului bucureștean.

În sfârșit, președinte activ a fost ales d. Em. Girleanu, cunoscutul autor al „Lumii celor care nu cuvîntă”.

Cu ocaziunea acestor solemnități, au fost admiși ca membri ai S. S. R. și acei artiști literari, care până acuma, dintr'o cauză sau alta, nu intraseră în această confrăție.

Desigur că, acuma, strîns uniți în jurul președinților lor,—scriitorii vor da un atac și mai viguros ca să spargă zidurile indiferenței publicului românesc.

Fie ca și d. Haret, fiind factorii constituționali îl vor aduce în capul Ministerului Instrucțiunii Publice, să mai lase puțin activitatea-i extrașcolară și să acorde o atenție mai susținută Muzei romine.

Funie în casa spînzuratului...

Toată lumea știe că unul dintre colaboratorii noștri, d. Ibrăileanu, profesază teoria estetică-literară, că un scriitor nu are nevoie de talent, ci îl ajunge să plîngă asupra suferințelor țărănimii, pentru a trece de-a-deptul în istoria literaturii mondiale.

Este de asemenea în deobște cunoscut că același d. Ibrăileanu a înființat jandarmeria rurală în 1892 și a ucis 11,000 (după alte statistici, 15.000) țărani în primăvara anului 1907.

Constatînd, cu o uimitoare putere de discernămint, această contradicție între estetica literară a colaboratorului nostru și între actele lui de guvernămint, una din mult excelentele publicații ale d-lui N. D. Cocea, într'un suprem strigăt al conștiinței ei ofensate, pecetluiește pe colaboratorul nostru cu epitetul de „excroc literar”.

O mică observație numai: d. N. D. Cocea, cunoscutul *interviewer*, nu era tocmai d-sa indicat să scrie *acest* cuvînt sau, cel puțin, dacă simte cu tot dinadinsul în *d-sa* un justițiar al moralei publice și private, trebuia să mai aștepte nițel, până ce vremea va fi prescrist anumite afaceri...

P. Nicanor & Co.

RECENZII

Alexandru Ciura. *Amintiri.*

Biblioteca scriitorilor dela noi apare sub auspiciile „Asociațiunii pentru literatură și cultura poporului român“. îngrijită de d. Tăzlăuanu. Orăștie, edit. „Librăriei Naționale“, S. Bornemisa, 1911.

În sfârșit iată unul „adevărat“! D. Alexandru Ciura nu „compune“ pentru a scoate un volum, ci scrie fiindcă are ceva de spus. Între elementele deosebite ce alcătuiesc frumusețea unei opere de artă, noutatea, adică faptul de a-ți deștepta senzații ne mai încercate până atunci în alte opere artistice, este fără îndoială elementul cel mai statornic și mai caracteristic, și opera d-lui Ciura este nouă, ne trezește senzații nouă și ne desfășură aspecte nouă ale vieții. Nu mi se pare dreaptă caracterizarea d-lui Tăzlăuanu din prefață că nu ar fi autorul decît un foiletonist — nu mi se par chiar de loc foiletonist. Foiletonul în genere conține un fapt de senzație, destinat a lovi imaginația și a ațîța curiozitatea, concentrînd tot interesul povestirii în acest fapt. La d. Ciura dimpotrivă faptele și întâmplările sînt mărunte, interesul e împărțit asupra figurilor și sufletelor eroilor. În „Jertare de pildă“, una din cele mai romantice ca sfârșit, interesul, simpatia cetitorului, lumina întregii povestiri nu sînt proiectate asupra aceluia sfârșit, ci asupra sufletului tare, care știe să tacă, să sufere și să se împotrivescă chemărilor puternice ale firii

și ale obiceiului, toată viața și în clipa morții!...

D. Tăzlăuanu mi se pare că se înșeală cînd zice despre d. Ciura că „nu are răbdarea să pătrundă în ascunzătorile tainuite ale legilor care cîrmuiesc lumea sufletească a oamenilor și... a lucrurilor (?)“. D. Ciura nu are nevoie de multă răbdare pentru aceasta, căci știe să vadă și prinde în treacăt mici fapte, imagini, sentimente, ce dau la iveală adîncuri din lumile sufletului, scîlpări din poezia firii și fete nouă ale problemelor sociale și naționale. Toate acestea însă cu foarte multă ușurință și naturaleță, dar mai ales cu simplitate și fără pretenție, ceea ce înșeală pe mulți!...

Ce bucată de psihologie copilărească, fină și adevărată e „Măriți“, dar cit e de simplă, s'ar părea, în adevăr, că e văzută în treacăt, și cu toate astea cetitorul e atît de mișcat încît simte mîna maestrului.

Psihologia „băeșilor“ cu acea pornire de izbucnire de viață la chef și la muncă, ușoara beție a populației acestuia asupra căreia se reflectă strălucirea aurului, fascinația norocului și a primejdiei, puterea superstiției, precum și toată viața de belșug și îndestulare înflorită, așa într'o zi, în jurul „băii“, strălucitoare și fragedă ca o floare deschisă pripit, într'o amăgitoare și timpurie zi de primăvară, sînt redată cu atîtă putere de realitate, încît cetito-

rul o uimit și pare că s'a găsit pe neașteptate în fața unei lumi nouă și extraordinare. În toate povestirile de felul acesta: *Vilva Băii*, *Glück Auf*, *Pe valea Cerbului*, partea anecdotică e lăsată cu desăvîrșire în umbră și cetitorul trăește cu adevărat clipe din viața acestui nou colț de lume. Numai întâmplător, zice tot d. Tăzlăuanu, întilnești la Ciura probleme sociale sau naționale. Cu toate acestea dela cîntecele lui Goga n'am mai resimțit pînă acum iubirea mare și pornită pentru neam, duioșia fierbinte care leagă sufletul intelectualului „de dincolo“ de viața din satul lui, de cîmpul, ogrorul, lumina soarelui și firul de iarbă de „acasă“ dela el. În fiecare frază svicnește simțîmintul acesta, în fiecare clipă a vieții din oraș e răsunetul vieții dela ei din sat, în fiecare bătrîn ce vine să-și vadă feciorul la țirg, și în fiecare fecior ce merge în sat la ei sau numai să gîndește la acel sat, e „problema“ națională a neamului *nostru* de dincolo. Numai după ce ai citit întreg volumul, poți înțelege caractere de naționaliști ca „Nenea“ sau „Dascălul Cojoc“ și nuanța nouă a naționalismului generației de azi mai complicată și mai afînată de intelectuali. D. Ciura nu e preocupat de probleme sociale și naționale ca un filozof, ci *impregnat* de ele ca un artist adevărat.

Nu e violent și somptuos, dar nu e nici sentimental și dulceag, e calm și cumpănit. Un colorit liniștit și nuanțat în stilul său, o lumină egal răspîdită peste toată scrierea și o mare ușurință și îndemănare în mînuirea frazei și a limbii, care poartă frumos cuvintele dialectale, așa de nesuferite și aspre la cei ce nu le știu nici pune, nici alege cu șart.

Nu putem decît să fim recunoscători d-lui Oct. Tăzlăuanu, care a îngrijit să cunoaștem, într'o carte foarte frumoasă tipărită, opere în care se oglin-

dește în întregime talentul atît de frumos al d-lui Alexandru Ciura.

I. S.

*

Prosper Mérimée. *Don Juan*. Traducere de Sofia Nădejde. Edit. Librăria Nouă. Calea Victoriei 78, București.

Don Juan! amantul crud al celor *trei mii trei nefericite femei*, izvorul celei mai puternice legende a senzibilității moderne, inspiratorul lui Mozart, Molière și Byron.

Don Miguel Maranna Vicentello de Leca n'a fost nici cînd pentru artă și poezie un ușuratic destrăbălat, care a *făcut viață*, ci figura cea mai stranie și mai ațîțătoare din cîte au izvorit din inspirația artistică. O figură în care svicnește puterea de viață cea mai neînfrînată, în care arde focul nestins al unei senzualități ce nu se poate satisface decît în dragoste și moarte, o figură măreață prin gravitatea cu care-și trăește patimile. E simbolul omenirii însăși însetată de fericire, plină de desnădejdea disproporției dintre vis și viață, plină de amărăciunea durerii, pe care o împrăstie în jurul ei în goana dorințelor schimbătoare și de minia oarbă a cruzimilor inutile, a imposibilității de a-și potoli setea „care-o soarebe“. Astfel au visat-o artiștii care au realizat-o în artă și astfel ne-o înfățișează povestea aceluia Don Miguel din Sevilla, care a umplut lumea cu faima dragostelor sale și a sfîrșitului său atît de impresionant și de neașteptat.

În adevăr, voluptosul și păgînul amant al atîtor nefericite frumuseți, nestatornicul și crudul cavalier al atîtor adorațiuni, sfîrșește în a-cetismul și umilinta celui mai pasionat misticism. Vestitul Don Juan Maranna Vicentello de Leca, a cărui sete de dragoste și viață nu i-au putut-o mulțumi atîtea trupuri fragede și tinere, întră cătră sfîrșitul vieții în ordiul Caridad, să cerșească pentru cei săraci, să mîn-

gie cele din urmă clipe ale osîndiților la moarte și să le ducă trupurile, lăsate până atunci pradă corbilor, la loc sfînt de'ngropăciune! A fost, ca toți marii pasionați ai lumii, un adorator frenetic al vieții și, în același timp, un chinuit îndrăgostit al misterului morții. Oroarea necunoscutului „de dincolo” îl fascina tot atît de mult cît și farmecul dragostei. Așa se explică de ce tabloul cel mai îngrozitor, ce a putut iscodi imaginația artistică a omenirii, tablou ce se vede și azi pe zidurile ospiciului Caridad din Sevilla, și despre care Murillo zice că „nu poate fi privit decît dacă-ți astupi nasul”, a fost poruncit de Don Juan. Fără îndoială, chiar de nu s'ar ști lucrul sigur dintr'un autograf, încă ar trebui să-l primim ca adevărat, căci cine altul, decît cel ce a trăit și a murit ca Don Juan, ar fi putut să vadă realizat un așa oribil vis al morții, de pară unui maestru vestit ca Valdes Leal. Don Juan Tenorio a dorit, inspirat și plătit pictura celor „Două cadavre mîncate de viermi”, acel rege și episcop, a căror față hidoasă intrată în putregiune și devorată de viermi, se arată din lîntoliu; pe fondul alcătuit dintr'un munte de titve goale, deasupra cărora atîrnă balanța faptelor bune și rele, și sub care fulgeră inscripția neînduplecată: *Finis gloriae mundi!*

Figura aceasta simbolică, măreață și complicată, a ispitit, după atîți alți scriitori și artiști, și pe Merimée, dar e de sărac în mijloacele sale artistice pentru a o executa, ce lipsă de semnificație și de poezie, ce palidă, rece și incoloră povestire!

Traducerea făcută de d-na Sofia Nădejde, una din minuitoarele cele mai adînc cunoscătoare a limbii noastre, e foarte bine și corectă, ceia ce face să regretăm că munca d-sale nu s'a cheluit în folosul altei bucăți mai fericit alese.

I. S.

***

Duiliu Zamfirescu. *Anna*. (Ceia ce nu se poate). Roman. București, 1911.

În acest roman, mai mult decît în toate operele sale anterioare, d. Zamfirescu a ținut să braveze prejudecățile plebei. Acțiunea se petrece exclusiv în lumea aristocratică, în atmosfera parfumată a buduarului, și dacă un „roman se poate hrăni din adulter ca viormele din cadavru”, după clasică expresie a d-lui Mehedintzi, fratele de arme al d-lui Zamfirescu, un asemenea roman e desigur acesta.

Generalul Villara înșală pe soția sa Anna cu cîntăreața Berta, Anna îl înșală cu căpitanul Comăneșteanu, care înșală pe soția sa Portia, cu Ana, cu Berta, cu Urania Vucos și cu multe altele. În multiplele combinații amoroase care formează fondul romanului, frîl conducător pare a fi gelozia Annei, care urmărește cu furie pe căpitan, în escapadele lui variate, până ce sora sa mai mare Elena încearcă să o calmeze, mărturisindu-i că și ea îl iubește.

Acești eroi, în vinele cărora curge un sînge nobil, sînt cemptec eliberați de ceia ce numește d. Zamfirescu cu ironie prințipuri și moral, minciuni individuale, bune pentru poporul grosolan. Adulterul e practicat de dinșii ca un sport inocent și în orele în care nu sînt cuprinși de delir erotic (chiar Elena, cea mai castă figură a romanului, „simte cîte odată o poftă sălbatică de carne tînără și de depravare ideală”), filozofează tot asupra iubirii făcînd reflecții *de originalitatea acesteia*: „Femeia caută amorul, fiindcă aspiră cîtră ideal și natura și-a pus propagarea speciilor în amor, tocmai pentru aceia a-dică, pentru că amorul stă în poezie, după cum poezia stă în femeie”. În această lume înaltă, distincția manierei e firește ireproșabilă; e drept că Anna Villara numește pe rivala sa „curcă murată”, dar asemenea expresii se

întrebuințază cînd temperatura e încărcată și, la urma urmei, ar spune autorul, dovedesc sinceritatea simțirii.

Conștienți de nobleța lor nativă, eroii d-lui Zamfirescu desproțuesc cu putere celelalte clase sociale și mai ales pe „ariviștii ignoranți și pehlivani care otrăvesc plebea cu minciuni sociale“. Iubesc în schimb cu căldură pe frații de dincolo și naționalismul lor inflamabil nu visează decît cucerirea Ardealului. Pentru acești eroi care întrupeză aspirațiile sale, d. Zamfirescu nutrește o nesfîrșită simpatie și admirație. În căpitanul Comăneșteanu, acest vid și banal Don Juan cu „mușchii eleganți“ care se plînge mereu femeilor cei cad în brațe „că e în mod pozitiv fericit și idealmente nenorocit“, d-sa vede, cu Elena Milescu, reprezentantul desăvîrșit al unei rase superioare, un erou viitor al luptelor pentru unitatea națională. Slăbiciunile lui le scuzează, le idealizează chiar. Goana lui după femei nu e un simplu nărav bărbătesc, ci devine: „o sarcină publică, o necesitate și o bucurie națională“. Nu e întîia oară cînd grandiloquența d-lui Zamfirescu a reușit să atingă ridicolul.

Se găsesc desigur în acest roman multe lucruri frumoase: analize psihologice fine, observații juste, portrete vii, descripții de un desen sobru.

Între prozatorii noștri, d. Zamfirescu se distinge prin cunoștința sufletului feminin, și tot acest stol de femei: Ana, Berta, Urania, Elena chiar, cu firea lor pasionată, cu spontaneitatea profundă a gesturilor, cu eleganța, grația și farmecul lor fizic tulburător, îți dau nu odată impresia vieții.

Amatorii de senzații estetice vor gusta fără îndoială aceste însușiri; operele adevărate trăesc însă numai prin sufletul care vibrează în ele, prin ațîncimea și înălțimea concepției.

O. B.

* * *

Gala Galaction. *Lîngă apa Vodislavei*. „Biblioteca Facla“. București, 1911.

Arhaisme îndrăznețe și neologisme neîncetățenite, expresiuni gazetărești și altele de o minunată plasticitate, gradare a efectului și stingăcie de compoziție,—aceasta e înfățișarea exterioară a navelor d-lui Galaction.

Și dacă veți cerceta mai adînc, în dosul acestei înfățișări în afară, veți găsi iarăși cele mai surprinzătoare contradicții: naivitate și concepție serioasă a vieții, drăgălășenie și brutalitate, patimă viforoasă, păgînă și un dulce misticism liniștit, romantism exotic și crud realism. Simți că acolo se zbate sufletul unui răzvrătit și al unui păgîn în pieptul unui evanghelizator primitiv.

Aici e talentul d-lui Galaction și aici e și slăbiciunea d-sale. Îți trebuie o mare putere artistică ca să poți stăpîni atîtea elemente disparate, spre a nu da naștere la ceva hibrid și fără viață. Și tot de aceea veți găsi printre bucățile d-lui Galaction unele de o rară frumusețe, care-l așează printre cei mai de samă scriitori actuali ai noștri, și altele în care o multă confuzie, lipsă de compoziție și de unitate, bucăți care se susțin numai mulțumită hainei strălucitoare în care sînt înveșmîntate.

Dar din mijlocul atîtor contradiceri, atîtor tendinți care de-abia își găsesc un punct de contact, viața se infripcază pe încetul înaintea ochilor cetitorilor, o anumită viață care ese din domeniul comun, dar care e o viață bogată, cu elocotiri, cu zbucium fără astimpăr, cu o liniște în sfîrșit de mare potolită, în fundul căreia însă valurile se frămîntă fără odihnă.

Eu și d-ta, cetitorule, vulgara turmă, care ne plimbăm bipedul pe stradă, care trăim, care luptăm, care iubim, care ne zbuciumăm în mijlocul atîtor năcazuri și al celor cîteva bucurii ale

vieții de toate zilele, nu vom forma niciodată obiectul preocupării d-lui Galaction.

D-sale îi trebuiesc oameni *tari*, care să iasă din făgașul comun al faptelor obișnuite, care să trăiască nu intens, ci zbuciumat, care să iubească viforos și care să urască adânc, care să se frământa năvalnic și a căror potoli e după atîta zbucium să pară asemenea unei mări de faturnerie și uitare. Și cum omul de azi e mai puțin primitiv decît cel de ieri, mai toate întîmplările povestite de d. Galaction se desfășoară în trecutul cu oameni care gîndeau mai puțin și făptuiau mai mult decît noi cei de azi, a căror viață era plină de frământare, ale căror patimi erau mai violente, care cercau mai puțin să-și domolească viforul clocoțirilor nebune ale vieții mai aproape de natură și care nici nu puteau găsi vre-un merit acestei încercări moderne de stabilire a instințelor primitive.

În nuvelele d-lui Galaction se întîlnește întotdeauna același om *tare* și același *mister* al vieții zbuciumate, care nu știe de unde vine și nu știe încotro pornește.

Natura descrisă va fi cea sălbatică, aceia în care mîna omului se simte mai puțin, care a rămas mai neschimbată în scurgerea veacurilor.

Filozofia sa? Dar cum va putea cuprinde cu mintea sa biata ființă omească, aruncată în mijlocul naturii oarbe, veșnicul necuprins?... În orice caz, *acest* om nu va avea decît un *sentiment* de infiorare în fața imensității, fără ca *gîndirea-i* să joace vre-un rol. Cel mult, filozofia ce i se poate îngădui va fi aceia care se degajează din textul cărților biblice, atitudine în fața vieții care e mai direct inspirată din contemplarea infinitului de nepătruns și filozofie care e prea puțin intelectuală, pentru a fi artificială.

Cele două nuvele cuprinse în această broșură nu sînt de aceeași valoare. Cea

dintîiu, *Lîngă apa Vodislavei*, e una din bucățile bune ale autorului,—deși nu din cele mai bune,—în care se oglindesc multe din însușirile eminente ale d-lui Galaction. Cealaltă, *Andrei hoțul*, are însă multe scăderi; acțiunea e difuză și de un efect cam căutat, iar personajile sînt abia estompate.

Sfîrșesc aceste cîteva impresii. Criticului va fi observat că, avînd a vorbi despre broșura al cărui titlu figurează în capul acestei recenzii, am vorbit mai numai de d. Galaction în general și prea puțin de scurtul ei cuprins, că—fac *mea culpa*—am luat-o drept un fericit prilej spre a vorbi ceva despre autorul ei...

*

N. Scurtescu, *Rhea-Silvia*. Dramă în cinci acte. „Biblioteca pentru toți”. București, 1911.

Am luat în mînă cu neîncredere și în același timp cu curiozitate această broșură. Autor absolut ignorat, cu toată adevărata lui valoare literară, cînd asta? La 1873...

A! înțeleg să se întîmple asta cu un A. Russo, care n'a scris la 1873, care a scris cele mai de samă bucăți ale sale în franțuzește și care nu și le-a adunat niciodată în volum. Dar ca la 1873 un autor, care și-a scos piesa în volum, ba încă și în a doua ediție la 1877, să fie ignorat cu toate însușirile lui de scriitor adevărat?...

Timpu e cîteodată nedrept cu scriitorii contemporani lui Eminescu multă vreme a fost ținut în umbră de Alecsandri, dar cel puțin a avut totdeauna un număr de admiratori, și cînd, mai tîrziu, starea lui sufletească a corespuns psihologiei generației dela 1880 încolo, a fost selectat și a fost *el* pus în lumină strălucitoare. Și luați sama, Eminescu nu și-a avut „volumul” decît foarte tîrziu.

Am deschis totuși piesa lui N. Scurtescu, editată de „Biblioteca pentru toți”, și am citit-o cu atenție.

Autorul, institutor, n'a făcut altceva decât că, în orele de recreație, a luat un pas în din istoria legendară a Romanilor, anume acea legendă a începuturilor Romei, pe care trebuie să o fi repetat de atâtea ori cu entuziasm micilor săi școlari, în acele vremuri de fericit patriotism sentimental, și s'a gândit să facă din această povestire o piesă de teatru, cum se făceau atâtea la fel în timpul său. O plimbare în afară de oraș i-a furnizat „intriga“ cu iubirea lui Amuliu pentru Rhea-Silvia, cu păstorul Faustus și cei doi gemeni Romulus și Remus, și în sfârșit cu detronarea lui Amuliu și reîntronarea lui Numitor.

Și înaintea mesei sale de lucru a făcut împărțirea sistematică în cinci acte și apoi, în atmosfera caldă a oădăii, a început să socotească pe degete numărul silabelor. Zi de zi versurile se încheagau unul după altul, „intriga“ se desfășura și în curând autorul sfârși și ultima scenă a actului al cincilea. Dr. institutor își frecă mâinile cu mulțumire și, convins că a făcut o operă patriotică și morală, dădu la tipar piesa. Prietenii și câțiva curioși o cetiră. Autorul o mai scoase într'o nouă ediție, iarăși într'un număr restrâns de exemplare și iarăși alți câțiva prieteni mai noi și alți câțiva curioși o răsfoiră, iar vremea își aruncă asupra ei vălul său de uitare.

După cum Asaki lua subiecte de istorie națională, le mai „localiza“ pe ici, pe colo, mai adăuga cite un mic dialog și apoi le prezenta publicului cetitor drept „nuvele“, într'o vreme însă cînd era nevoie de așa ceva, tot astfel N. Scurtescu a luat un pasaj din istoria străbunilor noștri, cum putea lua oricare altă întâmplare din istorie, cu deosebire de Asaki că a transpus-o în versuri și i-a dat toată conformația exterioară a unei piese de teatru, și cu altă deosebire și mai importantă că a scris-o într'o vreme cînd

nu mai era așa mare nevoie de astfel de producții, pentru salvarea patrimoniului literaturii naționale,—cu siguranță că nu mai era nevoie: Eminescu se ivise deja la orizont.

Direcției Teatrului Național din București i-a trebuit o piesă românească cu subiect patriotic-național, cu care să înceapă stagiunea. Aici, la Iași, de bine, de rău, am început-o cu „Despot-Vodă“ de *Aleksandri*, scrisă pe la 1880, și tot, vorba d-lui T.—am avut impresia că... umblă strigoii pe scenă. Ce trebuie să fi fost la București...?

Ce a făcut atunci pe direcțiunea Teatrului s'o desgroape, căci trebuie să-i fi găsit și însușiri? Iaca, aici a fost meșteșugul autorului și nenorocirea noastră. Piesa lui N. Scurtescu e scrisă în versuri de o teribilă corectitudine, care te scoate din sărite. Ai vrea și tu ca măcar din cînd în cînd versul să mai schiopăteze câteoleacă. Ași!... Autorul te persecută cu regularitatea monotonă a versului său. O greșală de ritm aici ar avea efectul unei variații, care te-ar scoate din prozismul enervant al bucății. Ritmul monoton îți sună însă întruna la ureche și dela o vreme

Somnu-i cald, molatic, lin.

Sînt sigur că dacă piesa ar fi avut greșeli de formă, n'ar fi văzut nicio dată lumina rampei, dar așa... aceste versuri de 14 silabe se pot recita cu o minuțată dezinvoltură și pe deasupra ai și avantajul de a fi început stagiunea cu o piesă națională, care, îmbogățind literatura noastră dramatică atît de sărăcă cu o nouă perlă autohtonă, în același timp ai redat literaturii romine un autor „nedreptățit“...

C. A.

* * *

Simion C. Mindrescu. *Friedrich Gottlob Klopstock*. București, „C. Göbl“, 1911. 351 p. Prețul 4 lei.

Volumul de față este primul dintr'o serie de studii, pe care d. Mindrescu,

profesor de limba și literatura germană la Universitatea din București, promise a le face asupra literaturii moderne germane. Asupra necesității unor astfel de studii vorbește autorul în prefață destul de amănunțit, și nu e nevoie de argumente multe pentru aceasta: e destul a se aminti că e vorba de literatura unui popor, cu o cultură foarte veche, literatură pe care noi o cunoaștem numai prea puțin—și adesea din traduceri proaste—și de care în special noi—așa de tineri în civilizație—avem nevoie. Care să fie cauza acestei ignorări a literaturii germane? Autorul răspunde: cunoașterea prea de câtră puțini a limbii, în care ea e scrisă; deci, indirect, vina revine profesorilor de limba germană. Nu vreau să spun că n'are dreptate. Dar să fi fost oare profesorii de limba franceză cu atîta mai superiori celor de limba germană, încît mai fiecare absolvent de liceu să poată ceti franțuzește, pe cînd nemțește aproape nici unul? Cauza cred că e mai adîncă, și aceea exprimată mai sus e poate numai o urmare a acesteia. Avem de a face aici cu o stare generală de spirit, care e mai favorabilă învățării limbii franceze decît celei germane. Românul se simte chemat, ba chiar dator, să vorbească și să cetească franțuzește în orice împrejurări s'ar găsi; parafrazînd o frază, care, între altele, nu lasă pe d. D. Zamfirescu să doarmă,*) s'ar putea spune că „Romînul e născut... Franțuz“. În chipul acesta, oricît de puțin ar fi învățat franțuzește în școală, unde „trage chiulul“—cum se exprimă curent elevii—tot așa de bine profesorului de franțuzește cași celui de nemțește, luat însă de acest curent gene-

ral, ajunge cu vremea să se poată folosi de o carte franțuzească.

Pe de altă parte, mai este aici și o chestie de psihologie—sufletul nostru e mult mai departe de cel german decît de cel francez, chiar numai în ceea ce privește partea lui ereditară; adăugînd la aceasta și educația, precum și faptul că literatura germană, prin firea ei, nu e așa făcută ca să ne reție asupra ei, cred că problema poziției noastre față de limba și literatura germană se arată sub toate fețele.

Aceasta însă nu înșamnă și nu trebuie să înșemne că starea de lucruri poate să mai dureze, fără ca culturii noastre să-i lipsească o față. Și aici vine rolul dascălilor de limba germană, care cei dintâi sint chemați și datorii a contribui la îndreptarea lucrurilor printr'o mai bună pregătire și printr'o mai mare sîrguință și dragoste în cariera lor.

Și cartea d-lui Mindrescu în acest scop este scrisă: să popularizeze printre cei mai mulți dintre noi cunoștințele asupra literaturii germane.

Fried. Klopstock este primul poet național german din epoca nouă; cu dînsul chiar începe această epocă: anul 1748, cînd își publică el cele dintâi trei cînturi din „*Messiada*“ sa, e pus de unii istorici literari ca începutul perioadei literare moderne. Și tocmai aici este importanța mare a acestui poet: o importanță mai ales, ori chiar numai istorică. Până la el literatura germană era numai o imitație proastă a literaturilor străine, mai ales a celei franceze—în urma războiului de 30 ani. Abia cu primele decenii ale secolului al XVIII-lea, cam de pe la 1720, cînd începe a fi cunoscută și înțeleasă în Germania literatura engleză, se produce o reacție în contra spiritu-

*) Cf. ultimul discurs al ilustrului academician, ținut la inaugurarea monumentului lui Eminescu dela Galați.

lui de imitație a literaturii raționaliste din Franța și alte țări, reacție care crește mereu și are de rezultat înfrângerea tendinții de până atunci, reprezentată în acel timp de cătră Gottsched, și proclamarea dreptului imaginației și simțirii în literatura germană, tendință apărută de elvețienii Bodmer și Breitinger. Iar cele dintâi trei cînturi ale „Messiadei” sînt consacrate definitivă a teoriilor acestora din urmă.

Din viața lui Klopstock, descrisă așa de amănunțit de autor, interesante pentru opera lui sînt: educația lui, care dezvoltă mai departe religiozitatea moștenită dela tatăl său și care îl determină în alegerea subiectului „Messiadei”; sînt cîteva iubiri, pe care le-a avut și care-i dau subiect pentru poezia sa lirică, fără însă a-l face să scoată accente veșnic impresionante; sînt în sfîrșit studiile asupra anticității clasice și asupra trecutului german, care explică odele în spirit antic, cele și dramele naționale.

„Messiada” este, sau, mai bine zis, a vrut să fie o epopee, care are ca subiect ultimele zile ale mînfătorului pe pămînt, suferințele, moartea și apoi biruința lui. A fost împins la această epopee de cîntarea „Paradisului pierdut” al lui Milton, pe care el credea să-l întrecă. Dacă ne gîndim la faptul că subiectul însuși era nepotrivit pentru o epopee, unde mai cu seamă se cere viață, și la faptul că Klopstock era, un temperament liric, am spus cu aceasta că „Messiada” e o operă neizbutită. Și cu toate acestea opera a avut un mare succes și numai cele dintâi trei cînturi i-au adus o glorie, pe care mai tîrziu, cu toată admirația de care se bucura, n'a întrecut-o. Cîntarea însăamnă că epopeea aceasta, greșită pentru noi din toate punctele de vedere, vorbea sufletului contemporan, era izvorită din nevoile acestui suflet,

care avea ca un caracter dominant al său *pietismul*. Și tocmai aici stă importanța „Messiadei”. Cum o priveau raționaliștii se poate vedea din vorbele lui Voltaire, care pe atunci se găsea la curtea lui Frederic II: „de un nou Messia nu era nevoie, pentru că nici pe cel vechiu nu-l mai cătește nimeni”.

Am spus că Klopstock a fost născut poet liric; și totuși nu putem ceti astăzi nici o odă de a sa cu plăcere. Măcar că cele mai multe ode sînt izvorite din viața lui: cîntă dragostea, prietenia, credința, libertatea, trecutul german,—cu toate acestea le lipsește viața, tocmai pentru că din aceste lucruri trăite el ia ceia ce e mai înalt, mai eteric, deci mai departe de viață. Cînd se simte nenorocit în dragoste, din cauză că ea e „rece”, el dorește să moară pentru a fi... despăgubit pe lumea cealaltă. Și în loc de a vorbi sincer despre ceia ce-i plăcea lui în femeie—se spune că nu se putea stăpîni să nu sărute pe fetele frumoase, oriunde le-ar fi întîlnit, ceia ce a scandalizat pe cei, care-l cunoșteau numai din poeziile lui,—el cînta iubita, pe care încă n'o cunoștea! Dar și aceste poezii lirice au plăcut; și mai cu seamă și ele își au importanța lor prin modul alegerii subiectelor, dacă nu prin tratarea acestora, lucru care iarăși e nou și are efecte bune mai departe.

În ce privește dramele, din cele de mai sus nu e greu de spus că ele vor fi și mai nereușite, pentru că mai ales drama are nevoie de viață și aceasta lipsea lui Klopstock. Dar și aici e novator: căci tratează subiecte naționale germane.

În rezumat, Klopstock, fără a fi un poet în sensul nostru de azi, a fost un mare reformator și novator în poezia germană; a fost în foarte multe privinți ceia ce Germanii numesc un

„*Bahnbrecher*“; pe lângă aceasta, cel puțin în primii 20—30 ani și activității sale poetice, a fost un spirit reprezentativ pentru epoca sa, și așa se explică admirația și entuziasmul de nedescris ce a produs. În sfârșit el e creatorul limbii poetice, precum și acel a o mulțime de ritmuri nouă.

Cartea d-lui Mindrescu, deși scrisă pentru publicul mare, nu e lipsită nici de aparatul științific necesar unei lucrări de știință.

Așteptăm cu nerăbdare continuarea acestei serii de studii, care să sperăm că vor contribui la îndreptarea unui rău simțit.

I. I.

***

Carmen Sylva, *Mărioara*, dramă în trei acte, după o legendă românească, traducere în versuri de A. Steerman. Iași, 1911.

Opera, interesantă prin autor și prin subiect, se va citi cu plăcere. La aceasta va contribui și forma, în care este tradusă, căci d. Steerman nu este un diletant, ci un poet, care are la activul său mai multe volume de poezii, și care s'a remarcat prin acuitatea senzației și prin puterea de auto-analiză.— Astăzi nu mai serie versuri, pe cât știm,— afară de spiritualele epigrame zilnice dintr'un ziar local, în care mai publică și cronici, tot zilnice, interesante prin varietatea subiectelor și plăcute prin nșurința formei.

C. V.

REVISTA REVISTELOR

Luceafărul (No. 22 și 23). Sfirșitul frumoasei traduceri a d-lui Nanu („Visul unui amurg de iubire“, un act, de H. Bataille). Proză de d-nii Ciura, Birseanu, Grid—și versuri de d-șoarele Maria Cunțan, Ecat. Pitiș, Alice Călugăru. Deși versurile nu-i sînt totdeauna corecte,—totuși inspirația originală, fondul nou și puternic pe care-l îmbracă într'o formă plină de imagini neașteptate, ne fac să credem că d-ra Alice Călugăru e cea mai bună *poetă* din cîte am avut pînă acum și merită un loc de frunte printre poeții noștri cei mai tineri.

Convorbiri Literare (Noembrie). Conferința d-lui C. C. Arion, ținută la Galați, cu ocazia inaugurării statuei lui Eminescu. Considerații și citații de versuri, care dovedesc că d. ministru este sensibil la frumusețile de vis ale poeziei maestrului.

O schiță de d. Duiliu Zamfirescu (femeile și copiii sînt rugați să nu ce-tească rîndurile ce urmează): E vorba de o excursie a unor agenți electorali (e și un popă), care se duc să se scalde, împreună cu soțiile lor, într'un pîrau de lingă Focșani. Ca să se salveze pudoarea, oi despart scăldătoarea bărbatilor de a femeilor printr'un cearșaf. Dar unul dintre bărbați, trecînd pe sub cearșaf, se duce pe sub apă și ciupește de posteriorul ei grăsuliu pe femeia unuia dintre tovarășii săi. Acesta, prinde de veste, și, ca să se răzbune, trece și el pe sub cearșaf,—dar, decepție! posteriorul femeii rivalului său nu-i dă compensația la care avea drept, căci era uscat. nu grăsuliu ca al propriei sale consoarte. După ce ies din bae, bine înțeles că cele două fetoai aruncă priviri pline de chemări către ciupitorii lor respectivi. Ce cu posteriorul gras îl frige la inimă pe ale ei ciupitor, ceal-

tă, uscățiva, în zădar face avansuri-cavalerului ei subaquatic... Unul din personajele acestea ale d-lui Duiliu exclamă, într'un moment de inspirație: „Laptele măsii!“...

De aci încolo pot cîti și damele—și mai ales duduile, căci este vorba de hipergingașul critic Lovinescu. De cînd s'a încuscrit cu d. Mehedinți el nu mai poate suporta „țărănismul“. Intregul lui amor l-a depus la picioarele d-lui Duiliu Zamfirescu.

În No. de față, îl „fixează“ pe d. Duiliu Zamfirescu: 1) d. Duiliu Zamfirescu este un scriitor mai mare decît Vlahuță, Delavrancea, Coșbuc și Caragiale. (De altmîntrelea, pe Caragiale l-a desființat d. Lovinescu cu totul astă primăvară). 2) D. Duiliu Zamfirescu n'a ajuns un scriitor recunoscut, grație demagogiei socialiste și naționaliste, care au urzit adevărate conspirații împotriva sa. Inceputul l-a făcut d. Gherea, care simțind în d. Duiliu Zamfirescu („Pesimistul dela Soleni“) un scriitor mai mare decît cei de care era înconjurat, a căutat să-l înlăture, „cînd se putea încă“. Operația d-lui Gherea au continuat-o apoi „Sămănătorul“ și „poporanistii“. —D. Lovinescu nu mai poate „îngădui“ această nedreptate. În cuvinte foarte energice, d-sa distruge literatura naționalistă, țărănistă și poporanistă, și-i opune pe aceia a d-lui Zamfirescu, plină de obiectivitate și delicateță (Iar pentru nenorocirea d-lui Lovinescu, d. Zamfirescu se însărcinează să ilustreze, chiar în acest număr, obiectivitatea și, mai ales, delicateța lui de sentiment, în schița de care am vorbit mai sus).

Cetitorul care vede înaltul dispreț al autorului pentru literatura „țărănistă“, dacă-și mai aduce aminte de articolele consacrate altădată de acest critic scriitorilor țărăniști, va rămînea nedume-

rit de „evoluția” acestui bărbat de litere, — cum a rămas poate nedumerit, acum câțiva ani, când, la distanță de câteva luni, sub pana aceluiași critic, d. Gîrleanu a ajuns dintr'un om lipsit de talent — un prozator minunat.

Nedumerirea însă este o jenă în fața necunoscutului. S'o împrăștiem. Când d. Lovinescu a descoperit un mare prozator în d. Gîrleanu, se întîmplase un mic accident: d-sa devenise coredactor al d-lui Gîrleanu la revista d-lui Dragomirescu. Acum, când a descoperit, în sfîrșit, că literatura „țărănistă” e oribilă, s'a întîmplat iarăși un accident — unul mai mărișor: d. Lovinescu în timpul din urmă a devenit un aristocrat, teoreticianul d-lui Mehedintzi, comensualul literar al împărațescului bărbat d. Zamfirescu... Nu ne trece prin cap să-l învinuim pe d. Lovinescu de platitudine ori parvenitism. Lucrul e mai simplu. E o afacere de mimetism. Omul n'are personalitatea încheagată. E cam feminin. Max Nordau spune, într'unul din „paradoxele” sale, că un rîndaș ajuns conte tot păstrează ceva din vechea personalitate; o slujnică devenită contesă — nu... Dar să lăsăm psihologia.

Să spicnim mai bine cîte ceva din „ideile” d-lui Lovinescu, întru cît ne privesc pe noi.

„Poporanistii” nici idee n'au că boerinașii au făcut faptele mari ale istoriei moderne a Romînilor. D'ăia nu pot suferi ei literatura d-lui Zamfirescu, cîntărețul micii boerimi! Și, constatînd acest trist adevăr, d. Lovinescu îi apără pe boerinași de furia demagogiei „poporaniste”... Curajul eminentului critic desfide orice concurență. Căci cine a arătat mai întăiu și pe larg că Romînia modernă e opera boerimii mici (și a burghezimii muntene), dacă nu *Viața Romînească*?

Dar criticul devine și mai îndrăzneț, cînd vrea să ne țină nouă, o lecție asupra distincției sufletești a boerinași-

lor! Analiza sentimentalității distinse a boerinașilor și a împrejurărilor care au produs-o, formează doar obiectul unor lungi studii tipărite demult în *Viața Romînească* (Articolele d-lui Ibrăileanu despre „Spiritul critic în cultura romînoască” și despre I. Al. Brătescu-Voineaști, scriitor care a fost lăudat tocmai pentru psihologia, de boerinaș, a sa și a personajelor sale, — ceia ce mai dovedește că „poporanistii” nu sînt împotriva zugrăvirii simpatice a claselor înalte).

Iar ca să ne confunde cu desăvîrșire, d. Lovinescu ne spune mereu, triumfător, că d. Zamfirescu e un *clasic*. „Credem nimerit, zice d-sa, să arătăm „celor ce vor să înțeleagă (observați tonul!) că opera acestui scriitor e *clasică* (sublinierea, e a criticului, fericit că a găsit în sfîrșit formula!)”. — Dar această caracterizare, pe care d. Lovinescu nu e sigur că o vom înțelege, am făcut-o noi în *Viața Romînească*, acum doi ani (Vol. XIII, p. 271), cînd am definit pe d. Zamfirescu ca un scriitor *clasic*, dînd ca exemplu mai ales „*Viața la țară*”, căreia i-am adus elogii, cu toate că acest roman... idealizează pe boerinași și cu toate că d. Zamfirescu ne insultase deja destul de grav.

Până și în gîfuitoarea lui șarjă împotriva literaturii „țărăniste” (care, de altmintrelea, nu există!) lui d. Lovinescu îi sună mereu prin urechi vestitul „tablou sinoptic” al d-lui Sanielevici: beția (la d. Lovinescu, *rachiul*, singura veleitate de originalitate), bătaia și adulterul.

...Altul își fumează mahorca sa, ori se lasă de tutun dacă n'are parale. Dar altul culege capete de țigară pe ascuns, zvîrle cu impertinență rotocoale de fum în ochii trecătorului, care-și fumează propriul său tutun și care poate aruncase și mai înainte muclele cules de eminentul filifson.

P. S. Literatura țărănistă, care agasează nervii rafinați ai d-lui Lovinescu în revista d-lui Mehedintzi, nu este oare acea „primăvară literară“, pe care o cînta acum cîțiva ani acest din urmă domn? Dar întrebarea noastră e cam... postumă. D. Mehedintzi și-a mîncat de mult „primăvara literară“, de-atunci de cînd i-a busculat-o d. Duiliu Zamfirescu în această revistă martiră, pe care o recenzăm acum.

Danubo (No. 11—12): Organo de la rumanaĵ esperantistoj... Est una inter-nacia gazeta redaktata nur en espe-ranto sprache. Non capisco rien!

Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice (Fasc. 15), cu admirabile ilustrații și cu un sumar foarte interesant.

Revista Generală a Invățării și **Minutului** (Noembrie, 1911).

În fruntea numărului de pe Noembrie al acestei reviste școlare, fostul ministru de Instrucțiune, d. Sp. Ha-reț, începe să publice un studiu de foarte mare actualitate și de o deosebită însemnătate. Cu toate că încă nu e terminat, vom căuta totuși să redăm aici în linii mari cuprinsul articolului „Invățătoria și politica“, îndemnînd să se adreseze originalului pe toți acei care doresc să cunoască ideile, isvorite dintr'o adîncă pătrundere a intereselor neamului nostru, ale celui ce de ani de zile e sufletul mișcării de ridicare economică și socială a țărănimii romîne prin ajutorul elementelor culte dela sate.

Problema fundamentală care dominează azi întreaga noastră viață de stat este cea de a face „ca toate forțele națiunii să lucreze cu valoarea lor maximă pentru binele și în-tărirea“ neamului. Sîntem datori să facem aceasta fiindcă sîntem popor mic, împărțit, deosebit de toate popoarele ce ne încunjoară și ocupăm o situație geografică ce ne pune în calea multor planuri și ambițiuni. Din-

tre cele două concepții care pot fi asupra organizării și conducerii unui stat (poporul-mașină condus de o minoritate, ori poporul-națiune conștient și conducîndu-se prin sine), noi nu putem avea decît pe cea democratică: constituția noastră proclamă principiul egalității de drepturi și datorii pentru toți cetățenii. De fapt însă, imensa majoritate a țărănimii noastre nu are drepturile acordate de constituție. Trebuie dar ridicată la conștiința de sine această țărănime. Cum? Pînă acum zece ani se întrebînta pentru asta numai administrația, ceea ce nu a adus la nici un rezultat. De zece ani încoace, înțelegîndu-se că e vorba în primul loc de o operă culturală, s'au căutat să se întrebuinteze pentru ridicarea țărănimii factorii culturali dela sate: preoții și învățătorii, și de-atunci opera e pe calea cea bună și face progrese repezi.

Fac prin aceasta politică preoții și învățătorii? Da,—în înțelesul cel bun al cuvîntului, politică însemnînd ocuparea de afacerile statului, munca pentru binele general. În sensul acesta orice cetățean e dator să facă politică. Dar ocuparea cu interesele economice ale țărănimii nu rîpește pe preoți și învățători bisericii și școlii? Nu. Ei au atribuții bine stabilite prin legi și regulamente, și de îndată ce și le îndeplinesc pe acestea, pot consacra timpul și energia de care dispun, altor ocupațiuni. Ba chiar legile și regulamentele lor prevăd anume îndeletniciri ce nu sînt compatibile cu demnitatea funcției lor; deci celelalte nu le sînt prohibite. Și cum participarea la operele pentru ridicarea economică și socială a țărănimii nu le sînt interzise, și cum prin activitatea lor în această direcție, factorii culturali dela sate contribuie în mare parte la îndreptarea stării nefericite în care țărănimea noastră se află,—preoții și învățătorii

au datoriat să meargă înainte pe această cale.

De un singur lucru vor trebui să se ferească: să nu facă „politicianism”. D-la această ocupație injositoare trebuie să-i oprească și respectul pentru rolul lor de educatori ai satelor și dorința de a păstra conștiința sâtenilor neatinsă de uritele vicii politice care au infectat viața dela orașe. Aceasta cu atât mai mult cu cât sintem în ajunul unei mari reforme, care va chema la viața politică țărâniimea întreagă, și cu cât în vederea acestei reforme trebuie pregătită pătura dela sate ca să-și poată exercita cu demnitate drepturile ei viitoare.

Revista Balcanică (Octombrie 1911).

Această revistă, menită să discute și să apere interesele Românilor din Macedonia și Peninsula Balcanică, a început să apară sub direcția d-lui George Murau în vara anului curent.

În numărul de pe Octombrie găsim amintiri de altă dată, de pe vremea cînd urma cursurile liceului din Bifolia, îndemnuri la luptă și sacrificii, de d. *Murnu* în *Învățăturile din Trecut*, alături cu traduceri de poezii neogrecești, și crouică, cu articole icalite de domnii Foti, Hrisiecu, Tașcu, A. Țovar, etc.

Mercure de France (Noembrie, 1911).

Cu prilejul apariției traducerii studiului „*Life and letters of Cromwell*” al lui Thomas Carlyle în limba franceză, *Henri Mazel* se ocupă, într'un articol intitulat *Cromwell al lui Carlyle*, de lucrarea aceasta pe care Taine o socotea capod'opera marelui scriitor scoțian. Autorul articolului discută părerile care s'au emis asupra personalității complexe a revoluționarului englez, scoțînd în relief marea putere de înțelegere cu care Carlyle a patruns sufletul acestui erou.

Sub titlul de *Madame Bovary* și timpul său, *René Dumesnil* începe un studiu de istorie literară; în primul articol apărut până acum autorul arată starea de spirit a societății franceze în momentul apariției romanului lui Flaubert, împrejurările care au dat naștere procesului contra marelui scriitor, cum și polemicile ce s'au deschis în jurul acestei opere literare.

La Nouvelle Revue (Noembrie).

Într'un articol intitulat *Italia și Tripolitania*, *Raqueni* expune punctul de vedere italian în conflictul dintre Turci și Italiani. Autorul, care într'un articol anterior războiului își exprimase credința că agitațiile naționaliştilor italieni în favoarea războiului nu vor avea succes, de vreme ce atât primul ministru, Giolitti, cât și ministrul de externe italian, marchizul de San Giuliano, ar fi contra războiului,—constată acum că ambii miniștri și-au schimbat părerea forțati de opinia publică italiană și dă vina pe Junii Turci, care, prin șovinismul, intransigența, și vexațiunile lor, ar fi împins pe Italia la războiu. *Raqueni* crede a ști că regele Italiei ar fi fost și el la început contra războiului, că ar fi stat mult la îndoială dacă să-l facă, dar că în cele din urmă, ca rege model constituțional, a cedat guvernului, recomandînd numai primului ministru ca să verse cît mai puțin sînge.

Les Documents du Progrès (Noembrie, 1911).

Remarcăm din acest număr, ca chestiune de actualitate, articolul lui *Albert Sauzède*: *Ce valorează Tripolitania?*

S'au exprimat asupra acestui teritoriu african păreri diametral opuse. Astfel pe cînd exploratorul german Rohlfs spunea în 1877 că „*Tripolis este cheia Africii; cine va avea Tripolisul, va avea tot Sudanul*”,—un alt

explorator, francezul Foureau, spunea că exploatarea Saharei prin căi ferate ce ar lega-o cu Tripolisul nu ar răspunde enormelor cheltuieli ce le-ar necesita. Intre aceste două păreri extreme e loc, firește, pentru tot felul de păreri mai optimiste ori mai pesimiste, și desigur că adevărul, ca întotdeauna, nu e la nici una din cele două extremități. În ceea ce privește acțiunea recentă a Italiei în Tripolitania, autorul crede că ea se datorește și dorinței Italianilor de a avea un port militar în Mediterană, între Corsica franceză, Malta engleză și Triestul austriac, și acest port nu ar putea fi decât Tobruck din Cirenaica. De altfel și din punct de vedere economic se pare că din întreaga Tripolitania, tot Cirenaica oferă cele mai mari avantaje pentru Italiani.

Cît despre Tripolis, el pare menit să devie o mare piață de desfacere, cătră care se vor îndrepta pe de o parte caravanele din oaze, iar pe de alta produsele industriale ale Piemontului și ale Lombardiei.

La Revue (Noembrie 1911)

Scumpirea traiului, ale cărei influențe au început a fi simțite și la noi, e un fenomen general datorit în parte mersului normal al evoluției economice, în parte unor cauze accidentale specifice fiecărei țări. — *Yves Guyot* și *A. Sauzède* studiază a) Scumpirea și Protecționismul și b) Remedii cauzele acestui fenomen particular Franței.

În afară de seceta mare de anul acesta, care are o parte însemnată în provocarea scumpetei, protecționismul exagerat, nu numai național, ci și dela departament la departament, dela comună la comună, a lucrat mult la îngrenarea traiului în momentul de față. Exemplele date de *Guyot* relative la măsurile luate de prefectii diferitelor departamente și la urcarea prețului alimentelor rezultate din ele — nu lasă îndoielă.

Dar nu's singurele cauze; remediile indicate de *A. Sauzède* ne-o dovedesc. Acesta vede înlăturarea răului în combaterea trusturilor și marilor magazine de alimentare, care scumpesc mărfurile în mod artificial, favorizarea societăților de cumpărare în comun a micilor comercianți, excluizînd astfel intermediarii, în societățile de consum, în cooperația producătorilor în ce privește partea tehnică și industrială, etc., lucruri care se practică de mult în Danemarca și Anglia. Alte mijloace de estinare a prețurilor se pot găsi în perfecționări comerciale și industriale, precum și în măsurile ce se pot lua de autorități: micșurarea tarifelor vamale, suprimarea accizelor și înarea de măsuri, care să preînlîpene fraudele alimentare, precum și înființarea de cooperative municipale și exploatarea în regie a diferitelor alimente, cum se face în unele orașe italiene.

O serie de măsuri, care, cum vedem, s'ar putea lua și la noi, unde nu s'a făcut aproape nimic în această direcție.

Revue des Deux Mondes (Noembrie).

Ernest Duguy: *Alfred de Vigny și natura*. Deși născut la țară, în Touraine, Alfred de Vigny a trăit, în copilărie, mai mult la oraș și în primele lui scrieri n'a arătat pentru natură dragostea pe care o aveau ceilalți romantici. Darul pitorescului îi lipsea și de obicei evita descripțiile, căutînd să pună în lumină ideile. Senzațiile lui vizuale sînt puține, cele auditive predomină împreună cu gustul pentru singurătate și intineric. În interpretarea spectacolelor naturii, preocuparea de a ajunge la forma tradițională a simbolului, la alegorie, e totdeauna vizibilă la Alfred de Vigny. În proza lui, Cîmpul Mars, natura rămîna subordonată cerințelor narațiunii și peisajul are totdeauna un scop dramatic, ia parte la acțiune.

Se poate spune că în prima parte a vieții lui de scriitor Alfred de Vigny s'a apropiat de natură, dar fără să trăiască în intimitatea ei și fără să-i subordoneze nici unul din scopurile sale. Cînd s'a stabilit la 1838 la țară, la castelul Maine Giran, viața rustică l-a încîntat la început, l-a desgustat apoi cu totul pe urmă, și obligat să stea pururi la țară din cauza boalei soției sale a trăit din ce în ce mai retras și singur cu ideile lui. Și încetul cu încetul acest spirit profund și mindru a devenit față de religia elegiacă a naturii a unui Virgil și Rousseau un ateu. În jurnalul său, scria în anul 1835: „Iubesc omenirea și mi-e milă de ea. Natura e pentru mine un decor a cărei durată e insolentă“.

Cele cincizeci de strofe din „La maison du berger“ egaleză desigur admirația și majestatea vesurilor lui Lucrețiu. Acest credo negativ, proclamat cu atita vigoare, Alfred de Vigny nu l-a abjurat niciodată și, la sfîrșitul vieții, în 1856, 'ntr'o scrisoare adresată unei tinere prietene, el spunea: „M'am convins, blăstîmînd pămîntul, pădurile și munții, că le detest, că nu mai cred nici în aer, nici în lumină, nici în marile orizonturi și că toate acestea nu sînt decît o pinză de tablou bună ca să servească de cadru frumuseții pe care o iubești, persoanei care te însoțește în viață și pe lângă care totul trebuie să fie nimic. Mă înșel? Am dreptate? Nu știu, dar trebuie să cred așa, pentruca revolta omului să fie înăbușită în mine, pentruca să nu strig împotriva cerului“.

Pasiunea exclusivă a muncii cerebrale ajunsese să ascundă ochilor poetului adevăratul simț al vieții și acordul ei misterios cu universul.

Revue Bleue (Noembrie).

E. Boutroux. Sully Prudhomme, poetul și filozoful.

Scrierile lui Sully Prudhomme către prietena sa d-na Emile Amiel, între anii 1865 și 1881, publicate de

curînd, completează cunoștințele noastre asupra personalității poetului și ne fac să asistăm la geneza operei, la chinurile de conștiință provocate în sufletul său de enigmatul naturii sau de evenimentele zilnice. Celînd această corespondență, ne întrebăm fără voe dacă la baza acestei personalități n'a fost suferința și reflexiunea asupra suferinții. Din cauza unei paralizii căpătate în timpul războiului din 1870, Sully Prudhomme a avut totdeauna suferinți fizice. Iubirea n'a fost pentru el decît vis și decepție. Ca savant, filozof, cugetător a suferit în inteligența sa, preocupat de marile probleme, torturat de eternele contradicții ale firii.

Conștient de disproporția existentă între sarcina la care se simțea chemat și mijloacele de care dispunea, munca artistică a fost pentru el o pasiune supremă și un prilej de suferință în același timp.

Suflet ales și profund, devotat în chip candid adevărului și idealului, puțin cugetători au întrevăzut cu atita luciditate lumea pe care a creat-o știința, acea lume inertă în care nu există nimic care să corespundă obiectului aspirațiilor noastre ideale. În meditațiile lui filozofice, Sully Prudhomme a trecut prin trei faze. În prima, el vede abizul care separă lumea inteligenței și a științei de cea a imaginației și a inimii, dar crede că știința care probează, și credința, care dă viață, pot sta alături.

În curînd însă acest dualism nu-l mai satisface. Unde poate găsi conștiința un fundament, dacă caracterul realității e inconștienta și inseizibilitatea universală? Ce înseamnă dreptatea, credința noastră în bine, iubirea, dorul nostru de fericire, într'o lume în care domnește inflexibil legea celui mai tare? Și dacă numai adevărul poate mulțumi cerințele spiritului și acest adevăr e formulat cu atita greutate de omul de știință, poate

fi el oare tradus de poet? In tața științii, poezia nu e decit un fragil edificiu de vorbe, un joc copilăros și zădarnic.

După anul 1876 Sully Prudhomme simte murind în el gustul poeziei și dela 1888 încolo, în ultimii douăzeci de ani ai vieții sale, o sacrifică cu totul filozofiei. Cercetările lui în acest domeniu n'au ramas infructuoase.

În studiile lui asupra expresiunii artistice a ajuns să recunoască că în afară de caracterele ce diferențiază între ele senzibilitatea noastră și lucrurile existente, există unele caractere comune între aceste două lumi și între caractere figurează în primul rind frumuseța. Funcțiunea artistului e să descopere, să extragă, să facă senzibil omului acest minunat element al lucrurilor care scapă privirii lui materiale și superficiale.

Dar dacă e așa, între știință și conștiință nu mai e o opoziție adevărată. Frumuseța e un caracter care există și în lucruri și în sufletul nostru, ea e semnul unui acord posibil și al unei conexiuni tainice între cele două lumi. Dar acest nou aspect al marelui problemă a raportului dintre lumea științei și aceea a inimii n'a mai pus de data aceasta în mișcare lira poetului. Oboseala, bătrinețu, imensitatea instituțiilor poate l-au înfricoșat. Poetul a renunțat să se mai exprime în limba versurilor, dar în opera filozofului vibrează încă sufletul său.

Savremenik (Agram, Decembrie). Cuprinde mai de seamă și interesant pentru noi un studiu de „Historicus“ despre Dostojevski ca scriitor politic, și arată, în deosebi, ideile acestui mare romancier rus în chestia evreiască din Rusia. După *Historicus*, Dostojevski e un antisemit, cu toate că acesta, în scrierile sale, are aerul de a tăgădui antisemitismul său.—Dostojevski spune, răspunzând la scrisorile unor Evrei care îi imputau că urăște pe Evrei ca popor, că nimeni din Rusia, nici chiar simplul țaran nu-i urăște pentru

aceia că sint de alt neam și au alta religie. Zice că aceasta o spune din experiență proprie: pe cînd era în oșlire, unde, cu toate că soldații evrei își făceau rugăciunile lor în gura mare și cu șalurile pe după git, cum le e ritualul, totuși, ostașul rus nici nu ridea de ei, nici nu îi turbura, ei îi privea indiferent, spunînd numai: așa e legea lor. Dar dacă Rusul a ajuns să nu sufere pe Evreu, e fiindcă acesta lînda să facă stat în stat, desprețuînd, chiar din instinct, pe creștin și Rus, și ferindu-se de a intra în legături sufletăști cu el. Evreul, zice Dostojevski, crede că în lume nu e de valoare decit un singur neam, el,—și că cu celelalte popoare trebuie să se poarte cași cum ele n'ar exista. De aceea, din instinct, nu numai că disprețuiește, dar încă și exploatează fără milă pe ceilalți. Și pentru că după credința evreiască, cuprinsă chiar într-o legendă pe care Dostojevski a auzit-o în copilăria sa, Evrii așteaptă pe al lor Mesia care îi va duce la Erusalim, unde își vor făuri marele stat evreesc; de aceea ei au ca ideal, între popoarele celelalte între care trăiesc, să nu facă altceva decit bani, adică lucruri materialiste prin care *nu se leagă* de țările pe unde sint, așa ca, la sosirea lui Mesia, să-i poată lua cu dinșii înstatul ce-și vor crea. Și tot pentru aceasta, zice Dostojevski, Evreii au nascocit și *internaționalismul* în politică. Materialismul brutal și internaționalismul politic sint creații evrești, spune Dostojevski, cu care Ovrii, deși sint prigoniți, au influențat chiar sufletul creștin al celorlalte popoare, împingîndu-l în aceste două direcții în veacul al XIX. Dar totuși, sfîrșește Dostojevski, ar trebui ca în Rusia să se dea Evreilor drepturi, intrucît ei vor dovedi că sint capabili de a se sluji de aceste drepturi ale lor și intrucît, prin aceste drepturi ale lor, nu va suferi poporația băștinașă a Rusiei.

Hudozestvena Kultura (Sofia, Septembrie—Octombrie). Laudă iniți-

ativa particulară a profesorilor de desen și caligrafie de pe la școlile ne-speciale din Bulgaria de a lucra, în meseria lor, și de a face chiar expoziții. Astfel maestrul de desen dela școala pedagogică de fete din micul orașel Stara Zagora, anume un talentat pictor Marinov, împreună cu doi absolvenți ai școalei de arte frumoase din Sofia, au realizat în acel orașel o frumoasă expoziție de picturi. În curgere de 2 luni elt a fost deschisă, expoziția aceasta a fost vizitată de 679 persoane, ceea ce înseamnă un frumos progres pentru sufletul unor provinciali ca cei din Stara Zagora. Caracteristica tablourilor expuse e *realismul*, care și găsește expresie plastică nu numai în bucăți ale naturii de acolo, ci încă și în scene din viața de toate zilele a poporului bulgăresc; așa: o colibă țigănească, un amurg, o urletătoare (cascadă), un cosaș, etc.—Desigur că nici nouă Românilor nu ne-ar sta rău, cînd maiștrii noștri de desen și caligrafie de pe la licee și gimnazii ar face ceea ce am văzut că fac Bulgarii—lucrări artistice—chiar în orașele de a treia mîna, ca Stara Zagora din țara lor.

The Contemporary Review (Noembrie, 1911. Londra). Anglia e țara clasică a civismului cetățenesc: nicăiri dorința cetățeanului de a lua parte în mod liber la viața publică nu e atît de adine săpată în suflet ea în această țară. Orice mișcare în Anglia poartă pecetea acestei caracteristici naționale a poporului englez: iubirea de libertate în viața publică. Instinctele sociale, în Anglia, n'au înăbușit instinctele individualiste. Mișcarea feministă din Marea Britanie are un caracter special față de mișcarea feminină din alte țări. Ea e mărginită exclusiv pe terenul politic; aici s'a concentrat toată activitatea feminismului; programul de luptă s'a redus la emanciparea politică: la *vot pentru femei*.—D-na Teresa Billing-ton-Greig—"Feminism și Politică"—arată că acest program redus e o necesitate provizorie de luptă și că el

nu un scop. E drept însă că politica nu se interesează de idealuri, ci de aplicarea practică a unor formule precise. Apostolii idealurilor netezesc calea politicii și rămîn totdeauna nemulțumiți—fără dreptate—de funcționarea ei. Politica e o mașină care funcționează pe pămînt, și trebuie deci să se supue ridicărilor și scoboririlor terenului; ea urmărește realizarea unor lucruri practice și imediat posibile—*compromisuri*. Esența politicii e totdeauna *oportunismul*. Apostolii idealurilor au o situație mult mai ușoară; ei nu întîlnesc nici o piedică în făurirea concepțiilor: în lumea ideilor nu sînt alte mărginiri, afară de cele pur intelectuale.

Imaginația omenească nu are nici un frîu, realizarea în practică însă a unei teorii, în orice ramură a inteligențelor omenești, întîmpină greutăți care de multe ori nu pot fi învinse. Idealurile sociale, oricît ar lumina, ele nu pot niciodată prin sine deveni factori activi ai schimbărilor sociale: trebuie pentru aceasta mașina politicii. Din acest punct de vedere conducătorii mișcării feministe au dreptate: un program de luptă trebuie să fie simplu și concret, căci numai astfel atrage mulțimea—și mulțimea formează armata de luptă. Dar, prin căpătarea dreptului de vot, femeile nu vor căpăta decît o armă de luptă, eu care, abia, vor începe lupta pentru emanciparea lor socială. Prin vot poți obține legi, dar legile, dacă nu sînt expresia unor schimbări în moravuri și a unei mentalități publice corespunzătoare, nu au puterea regeneratoare în societate. Legile trebuie să urmeze—nu să precedeze—transformările sociale pornite deja în sufletul poporului. Ele grăbesc un proces început mai înainte. Înainte de legi, trebuie pregătit terenul schimbărilor legale prin propagandă și apostolat. O lege care nu se sprijină pe terenul sufletesc al poporului, nu numai că nu are putere efectivă, dar desigur poate avea un efect negativ.

PUHOERII

Intr'un rind eram cu bădița Neculai la făcut fin, în finațurile de dincolo de Moldova, pe malul cel nalt. Adică bădița Neculai făcea finul cu alți trei flăcăi, iar eu, ca unul ce numărăm numai cinci ani pe lume, mă învîrteam mai mult în jurul căruții și împărățiam în coliba de iarbă ridicată pe mal, de-asupra apei. Luna lui Cuptor era în toiu și parcă fierbeau zările în tremur; soarele umplea lumea de lumină, Moldova își împinzea apele la deal și la vale cu străluciri orbitoare. Spre cîmp, satele se zăreau într'o ceață albastră. Din partea ceastălaltă, dela munte, uneri veneau lunecînd prin văzduh, prin lumină, vulturi mari cu aripile larg desfăcute. Dela marginea colibei mele, îi vedeam cum își mișcă capul, căutînd o pradă în lumea de jos. Depărtările nedeslușite, pădurile de aproape, apele, cerul, finațurile, erau o lume minunată care se desfășura unor ochi uimiți de copil. Eram pătruns ca de-o dulceață nesfirșită, ca de o dragoste de mamă. Tot ce mă înconjura, pentru mine era ca o ființă singură, care-mi arăta frumuseți nenumărate și-mi mîngia odihna pe spate cu șopot moale de vînt și cu mii de glasuri mărunte ce susurau și tremurau în ierburile din juru-mi.

Dimineața trăiam într'un aer răcoros și proaspăt, și roua mare lăcea pe flori în curcubeie; la amiază cerul se boltea adînc și nemărginit. Glasurile flăcăilor sunau departe pe albia riului. Mincam în preajma unui foc, între trupurile voinice ale tovarășilor mei; rupeam ca și dînșii bucăți de mămăligă aurie și le întingeam în brînză de oae; le ascultam istorisirile și sfaturile fără să-i înțeleg bine; pe urmă, cînd se culcau ei la umbra colibei, m'ățezam și eu cu fața 'n sus, cu ochii în lumina argintie a amiezii, și din trupurile asudate și muncite izvora și mă învăluia un abur ascuțit și pătrunzător.

Din vremea aceia cu zile fericite și line, îmi aduc aminte

de-o intimplare care a rămas pentru totdeauna zugrăvită în colori violente dinaintea ochilor mei.

Era într'o după amiază apăsătoare, pe la toacă. Zările se tulburaseră. Dela munte se ridica peste codri o învăluire de nouri violeți. Înțelegeam din vorbele flăcăilor că trebuie să se schimbe vremea. Tovarășii mei grăbeau cu adunatul și cu clăditul unui stog.

Dela deal, din susul apei, de-odată pătrunseră țipete lungi, glasuri necunoscute de paseri. Priveam, infricoșat de filfuirile unui stol negru; strigătele mi se păreau că sună ca niște vibrații lungi în aramă. Paserile trecură chiar pe de-asupra noastră chemând ca într'o durere.

„Aiștia-s puhoerii, zise bădița Neculai; i-auzi-i cum chiamă apele; are să vie Moldova mare.“

Eu ascultam și priveam uimit; rămaseră și flăcării sprijiniți în țăpoae: și priveam cu toții cum filfiie, cum se depărtează, cum se mistue departe, în josul apei, glăsuitoarele acelea străine. Nu le mai vedeam. Dar vibrarea glasului lor de aramă parcă tot rămăsese în urmă, plutind peste întinderi.

„Eram eu așa ca nepotelul ăsta, zise bădița Neculai, cînd am văzut întâiu puhoeri; s'atuncea mi-a spus tătucu o istorie lungă c'un năcaz mare care i s'a nîmplat lui, cînd era cu oile la cîmp...“

Flăcării iar începură a lucra grăbiți; bădița Neculai povestea; pe lângă glasul lui pătrundeau până la mine și vorbe de-ale celorlalți, și priveam iar în susul riului de unde veniseră puhoerii și se ridicaseră nourii de vreme rea.

Cum stam așa, luarea aminte îmi fu chemată de-o zarvă mare de strigăte ce se apropiau crescînd. Pe drumul ce venea dela sate, care trecea prin luncă și cădea în vadul dela Ulmi, ceva mai la deal de noi, se arată de-odată o droae de Țigani secerători. Erau de toate mărimile, bărbați nalți, bătrni încovoiați, femei și copii. Secerile le scînteiau în lumină cum le purtau pe umere ori în mini; se 'nvăluiau venind, și glasurile lor pornite parcă pe gilceavă ca totdeauna, așa de tare băteau, încît dincoace flăcării își lăsară lucrul și veniră la mal, lângă colibă.

„Sînt Țiganii cari au secerat la Șoimărești, zise cineva. Acuma vor să treacă prin vad acasă. Dar i-auzi-i ce tare cirie!“

— D'apoi s'or fi oprit pe undeva, pe la vre-un rateș, grăi bădița Neculai. Așa-i treaba Țiganului. Au băut rachiu, și până aici s'or fi sfădit și bătut de vre-o două ori!“

Eu rideam ascultînd ce se spune la spatele meu, și priveam cu cea mai mare luare-aminte la învălmășeala care se iscase în preajma vadului. Era ca la o bătălie. Țipau, dădeau din mîni, se izbeau unii în alții, păreau că unii voesc una, alții alta; cîțiva bărbați voinici urlau cu înverșunare, femeii lovite zbierau ca în gura morții, și copiii se vinzoleau și se tăvăleau în năsip pînă la malul bălții.

Auzii la spatele meu glasul lui bădița Neculai :

„Iaca așa-i totdeauna sfatul Țiganilor. Se 'nțeleg cum să treacă apa.“

În adevăr, se vede că secerătorii ajunseseră la o înțelegere. Repede începură să se pregătească. Bărbații își scoaseră o parte din hainele albe, femeile își ridicară pînă de-asupra brîului, subsoară, fustele colorate, și un Țigan voinic și pletos intră întăiu în apă; iar după dînsul se înșiră toată laia, bărbați, bătrîni, femei, copii, ținîndu-se de mînă și de umeri.

«Haida-hă! haida-hă!» îndemneau cu glasuri groase bărbații; muerile și copiii strigau ici-colo scurt, cu teamă. La urmă rămăsese, încă pe mal, un Țigan înalt și frumos, cu pălărie cit roata carului în cap. Se cumpănea și părea foarte vesel și foarte minios. O Țigancă măruntă și vioasă, cu broboadă albastră în cap, îl cicălea ascuțit și-l îndemna să intre și el în urma cîrdului :

«Hai, măi Darac, haida!» Și-i zvrîlea aceasta într'o năvală iute de vorbe răstite, țigănești.

Țiganul cel vesel se hotărî în sîrșit să încheie lanțul și intră și el în apă cel din urmă. Cîrdul felurit colorat înainta încet; apa de-odată prinse să vuiască cu'n sunet mai înalt și de-asupra zvonului ei tremurau chicote, risete și răcnete.

Dar Darac era prea vesel, prea nepăsător, și băuse prea multe păhăre. Cînd se lăsa de lanț, cînd iar învăluia apa și se apropia de cei care-l strigau și-l îndemneau minioși. El ridea nepăsător și disprețuitor și parc' avea chef să joace. Incepu a chiu și a răcni o frîntură de cîntec. Și roind de apă ceilalți ieșeau la celălalt mal al vadului, cînd el, încă în sforul apei, deodată se cumpăni și căzu, răsucindu-se, în valuri. Apa-i trecu scurt pe de-asupra; pălăria singură porni la vale cumpănindu-se după tremurul și înmlădierile undelor.

Eu slobozii un țipet scurt :

«Se 'neacă!»

La spatele meu flăcăii rideau; apoi rămăseră tăcuți; cel căzut nu se mai ridica la fața apei. Și Țiganii, supt malul nos-

tru, dintr'odată innălțară la cer un ramăt prelung de glasuri felurite, o larmă disperată și furioasă. Incepură a se zbucliuma și a se împinge unul pe altul, dar nimeni nu îndrăznea să intre în apă. Țiganca cea mărunță zvirlu de-asupra tuturor un răget de fiară ucisă; zmulgindu-și părul, cu brohada căzută pe ceafă, alerga în lungul malului; întindea mînile după pălărie și chema bocind:

«Darac! Darac! nu te duce, Darac! Eși la mal, dragă Darac!» Se opri o clipă și se întoarse spre tovarăși. Zbuciumîndu-se, îndrepta asupra lor, blestemînd, mînile cu degetele încovoiate ca niște cîngi; apoi cu obrazul lucind de lacrimi, se îndreptă spre noi, innălță ochii și mînile rugătoare:

«Nu-l lăsați, oameni buni, că se 'nneacă! Săriți, scăpați-l! Vai de mine, creștinilor, mi se 'nneacă bărbatul!» Și se întorcea, încovoiată, cu gîtu' întins înaintea, arătîndu-ne cu amîndouă mînile pălăria care trecea la vale.

Un flăcău îi grăi de sus

«Acolo nu-i Darac; aceia-i numai pălăria lui!»

Dar Țiganca se bătea cu pumnii peste frunte și 'ntindea mînile spre pălărie, alergînd încolo și încoace pe mal.

Bădița Neculai și tovarășii lui își dădură repede drumul de sus, lepădără de pe ei îmbrăcămintea, se năpustiră printre Țigani și intrară în apă. Incepură a căuta prin vad, apoi se lăsară la vale înnotînd, cufundîndu-se și cercînd adîncul. Capetele lor răsăreau din valuri ici, colo, gîfîind și scuipeînd apă, pe cînd Țigani se frămîntau, se imbulzeau și făceau larmă fără nici un spor, la țarm.

Pălăria se oprise mai la vale, subt crengile unei sălcii plecate pe apă. În dreptul ei se oprise și Țiganca bocîndu-se. După lungă carcetare, flăcăii eșiră tăcuți din valuri, își căutară straele și suiră iar malul.

În vreme ce se petreceau toate acestea, la asfințit se stînsese soarele în nouri. Munți negri se innălțau cu grăbire în cerul albastru, ca în minunile unui vis, ș'un sunet de vînt porni pe coastele păduroase. Ierburile din fînațuri începură a juca unduind, parcă rînduri de călăreți nevăzuți treceau galopînd la vale. Ș'un fum porni, ca din niște negre volburi, din miază-noapte; lumina se împușina repede; venea seară grăbită, și împrejurimile parcă se pitulau și se micșorau, ca într'o înfiorare de teamă.

Tovarășii mei își strinseră pripit uneltele; vroiau să 'nhamă caii la căruță; dar nu mai era cînd. Ploaia venea năval-

nică în virtejuri despletite; se întuneca tot mai tare, și bădița Neculai mă trase la adăpost în coliba de iarbă, pe cînd Țigani, în șirag unul după altul, încovoiați, cu secerele pe umere, urcau malul ș'o apucau la fugă, mistuindu-se în umbra vînată. Și pe sus de-odată iar porniră țipete prelungi ca vibrații de aramă și fișliră pe vîntul crescut paserile puhoaelor. Un fulger ca o sîrmă ruptă tresări în întunecimea nourilor și tunetul trăsni rupînd văzduhul. În urma lui rămase pe codri, departe încă, răpăitul de ploae care venea grabnic spre noi.

Imi era frică, începeam a scinci, și bădița Neculai mă învăța să-mi fac cruce și mă mîngîia; dar tulburările din juru-mi fuseseră multe și iuți, și pentru prima oară auzeam glasul grozav al vijeliei. Cu toate acestea ceva mă pătrundea mai fioros, mai chinuitor: un glas subțire, tremurător, desnădăduit, care, din întuneric, sfredelca ca un fior de foc vîntul, zgomotele ploii și larma apelor; era țipătul înfricoșat al țigăncușei lui Darac, care sta cu ochii negri ațintiți și cu minile întinse spre pălăria mistuită în negura rîului. N'aveam liniște, îl auzeam neconținut. Il auzeau și tovarășii mei, căci îi vedeam stînd cu urechea ațintită.

Bădița Neculai eși într'un tîrziu din colibă; dar se întoarse tot singur, după puțină vreme.

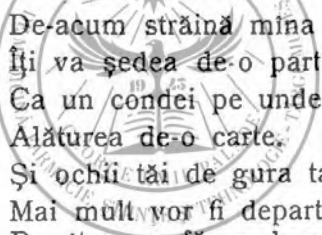
„Nu vrea să vie”, zise el cu glas încet și trist cătră tovarășii lui. Mă mîngîie după aceea pe cap cu mina-i aspră și umedă de ploaie: „Dormi, Dumitrel, închide ochii și viră-te bine în fîn.”

Dar eu stam cu ochii deschiși și priveam spre tovarășii mei, care stăteau și ei neclintiți cu ochii mari în umbră; și ascultam ploaia, vîntul și bubuirile văzduhului, și, între toate, țipătul acela neîncetat, ascuțit și supraomenesc. Nici azi nu l-am uitat

Mihail Sadoveanu.

Dolium

Mai mult tu nu vei mai vedea
Nimic, nici cer, nici flori.
S'au prăfuit din zarea ta
Ca niște nori.
Nici zare nu vei mai avea,
Nici mîni pe cari să le strecoari
Prin crini, spre fruntea mea.

De-acum străină mîna ta
Îți va șede de-o parte
Ca un condei pe undeva
Alături de-o carte.
Și ochii tăi de gura ta
Mai mult vor fi departe
De cit un nufăr e de-o stea.

Orbit-a viața, și cu ea
Și cîntecul și luna,
Și unda 'n care strălucea
S'a stîns pe totdeauna.

O! pentru veci tu n'ei mai fi,
Și-ai fost, mă 'ntreb, vreodată?
Atît pustiu mă 'nvăluie
Cînd subț un plop mi se trezi
Tot dorul de-altă dată.

Gîndirea mea se pierde 'n fum
 Tot căutînd un vreasc de rost
 Într'aste drumuri fără drum
 În care toate doar au fost,
 Și nu mai sînt acum.

Cenușa visărilor noastre

Cenușa visărilor noastre
 Se cerne grămezi peste noi,
 Precum se coboară pe glastre,
 Atinse, petalele-albastre
 De-un singur păiajen căzut printre foi.

Se scutură vîntul și geme,
 Pămîntul e una cu cerul,
 Orașele-s bulgări și gheme,
 Ghitare adînci de blesteme
 Și aerul rece ca fierul.

Pămîntul e-o moară deșartă
 Cu larve cerînd adăpost,
 Mișcîndu-se 'n pulberea moartă
 Ce 'n haos mereu se deșartă—
 Țărîna visării ce-a fost.

Miez de noapte

Întîlnite 'n virful crucii
 Față 'n față, steaua, luna,
 Se privesc și, cite una,
 Stelele deșteaptă nucii.

Și pe-al cerului piețar
 Scapără frumoși și teferi
 Sumedonii de luceferi
 Plini de voie și de har.

Din apus la răsărit
 Toată iarba de pe cer
 Mică 'n bob cit un piper
 A 'nflorit și-a tresărit.

Și pe cind îmbătrânește
 Lumea jos printre cotețe,
 Într'o nouă tinerețe
 Zilnic cerul nopții crește.

Puțin

— O vino fluture, te lasă
 Pe brațu-mi ostenit
 Închide-ți aripa frumoasă,
 Fii bunul meu venit.

Strămută-mi gindu 'ntr'alte părți,
 Strecoară-mi-l pe sub tulpini,
 Ca să-l întorc apoi pe cărți
 Nins, cum și tu vii, de lumini.

Cu trupul tău de catifea
 Ce tremură, de fin ce-i,
 Îmi amintești de ochii de cafea
 Din genele Ilincei.

În casa toamnei nu te vezi,
De mic și de uitat,
Dar toate florile 'n livezi
Ți-aștern cite un pat.

Și toate frunzele te cer
Ca să-ți legene somnul,
Știind că leagănă spre cer,
În sinul tău, pe Domnul.

— O, du-te fluture din nou,
Luminile te chiamă
Și prin al liniștei ecou
Fii băgător de seamă.

O mierlă-și poartă pe subț tei
Un cioc și-o gușă-adîncă:
Domnul e prins și 'n sinul ei—
Și mierla te mîncă.

Tudor Arghezi

Modelele franceze ale teatrului lui Alecsandri

CUCOANA CHIRIȚA

III

Modelele personagiilor secundare: M-me Jourdain, Gorgibus și Chrysale din repertoriul lui Molière și Birzoiu al lui Alecsandri; „les demoiselles à marier“ din comedile lui Scribe și ale lui Picard și fetele Chiriței; Gilles și Guliță; Jocrisse și servitorii nerozi ai lui Alecsandri.

Repertoriul francez a oferit autorului nostru nu numai tipul personagiului principal al comedilor ce analizăm, dar și modelele personagiilor secundare.

Molière, din a cărui comedie *La Comtesse d'Escarbagnas*, Alecsandri luase câteva scene și câteva note pentru întocmirea caracterului provincialei, i-a pus la îndemină, prin Gorgibus din *Les Précieuses ridicules*, prin Chrysale din *Les femmes savantes*, prin M-me Jourdain din *Le Bourgeois gentilhomme*, liniile generale ale caracterului lui Birzoiu. Molière i-a mai dat ideea să opue pe cei doi soți—in *Les Précieuses ridicules*, spre deosebire de cele două d'intăi comedii, contrastul de caractere e între fiică și nepoată de o parte, lăta și unchiu de alta—să intruzeze în fiecare din ei dorinți, idei, sentimente, o concepție de viață chiar, care se contrazic, pentru a scoate prin contrast, în chip vădit, particularitățile morale ale fiecăruia.

Ca și caracterul Chiriței, caracterul lui Birzoiu e lipsit de consistență. Tare de voință în *Chirița în Iași*, impunând la urma urmei nevestei sale să-și dea fetele după bărbații pe care-i socotește destoinici, necedînd caprițiilor ei de cît pentru a-i arăta, de îndată ce le-a satisfăcut, cît au fost de deșarte și de copilarești, Birzoiu în *Chirița în provincie* e moale și slab; opune purtării nesocolite a soției sale o împotrivire repede încălcată; se supune, de și fără tragere de inimă, poruncilor ei; stăruește să fie ispravnice, deși slujba aceasta, lui, om simplu, nu-i vine la socoteală; incuviințează ca Guliță să iea pe Luluța, cu toate că vede nepotrivirea acestei căsătorii, și îndată ce Chirița se supără, nu mai găsește nimic de spus în contra proiectului ei de călătorie la Paris.

Dar aceste variațiuni n'au, ca nepotrivirile ce le vom arăta mai la vale, o însemnătate capitală. Gorgibus care vrea să fie „maitre absolu” la el acasă, care silește pe fiica și nepoată-sa, Catho și Madelon, niște *précieuses ridicules* din provincie, să se mărite cu cine vrea dînsul sau să intre la mănăstire, e în fond un personajiu identic cu Chrysale care tremură îndată ce Philaminte se răstește la dînsul, care n'are curajul să susțină în contra protejatului ridicol al ei pe Clitandre, băiat de ispravă și iubit de fiica sa, care îndeplinește fără să le aprobe, toate voile nevestei sale.

Gorgibus ca și Chrysale, ca și M-me Jourdain, ca și Birzoiu al lui Alecsandri, personifică bunul simț jignit de vanitatea ridicolă; economia față de risipa ce-o aduc cerințele costisitoare ale acestei vanități; respectul de tradiție și iubirea de obiceiurile moștenite din bătrîni, față de goana după schimbările impuse de modă; ba chiar acea îngustime de spirit care osîndește tot ce e nou fiindcă se deosebește prea mult de ce e apucat de la părinți, care nu pricepe și se îndărătnicește să nu priceapă tot ce ese din cercul îndeletnicirilor curat gospodărești, care se îngrijește numai de un traiu bun și fără supărări¹⁾.

Scandalizarea lui M-me Jourdain cînd află că „bădăranul ei boerit”, la vîrsta la care a ajuns, umblă să învețe să danteze și să se dueleze e de același fel ca a lui Birzoiu cînd vede pe Chirița la bătrînețe cercetînd mereu „șandramandra”²⁾ și stînd pe „tandur la tauleță”.

Revolta comică a lui Gorgibus cînd constată că pomezile și dresurile fiicei și ale nepoatei sale îl țin o groază de bani, că de cînd au venit la Paris, „ces pendardes-là...ont usé... le lard d'une douzaine de cochons, pour le moins, et quatre valets vivoient tous les jours des pieds de mouton qu'elles emploient”, are un răsunset în protestările pline de indignare ale lui Birzoiu, în contra „cheltuelilor, nu șagă” ale Chiriței „pe trăsuri de cele cu fundul la pămînt... pe rochii cu jăletce, pe cușme jidovești de ascuns minile iarna... pe conțerturi de strins talia”, în loc să cumpere „păsări în ogradă” și să umple cămara cu „cozonaci, pască, păstrămuri, dulcețuri și vișinapuri”.

Cînd Chrysale a cărui minie nu se mai poate stăpîni și care spune verde surorii și nevestei sale:

.... il faut qu'enfin j'éclate

Que je lève le masque et décharge ma rate ;

De folles on vous traite....

sau cînd M-me Jourdain dojenește aspru pe bărbatul ei : „Vous êtes fou, mon mari, avec toutes vos fantaisies; et cela vous est venu depuis que vous vous mêlez de hanter la noblesse”, ei se

1) Molière pune în lumină, într'o scenă specială în care se ceartă cele două personaje, opoziția caracterelor lor, cf. *Le Bourgeois gentilhomme*, act. III, sc. 3; *Les femmes savantes*, act. II, sc. 7; *Les précieuses ridicules*, sc. 5. Tot așa procedează și Alecsandri cf. *Chirița în Iași*, act. II, sc. 9; *Chirița în provincie* act. II, sc. 3.

2) Adică „marșanda” de mode.

exprimă la fel cu Birzoiu care-i spune supărat Chiriței: „De cînd te-ai făcut isprăvnicasă... nu ți-o rămas fire de minte în cap... ați căpchiet cu toții în casă... Sărmană Chiriță! ai nebunit la bătrînețe, fata mea!“.

În *Le Bourgeois gentilhomme* și în *Les femmes savantes* a căror acțiune e dezvoltată în cinci acte, pe cînd a *Prețioaselor ridicole* ține un act numai, Molière a dublat rolul interpreților bunului simț revoltat de fanteziile ridicole ale vanității. Servitoarea Nicole în prima piesă, Martine în a doua se dau de partea soțului cu minte și rostesc în graiul lor de femei fără carte, presărat cu proverbe și sentințe de la țară, une-ori cu o elocvență necăutată dar caldă, gîndiri sănătoase și judecăți drepte.

„Oui, ma foi! cela vous rendroit la jambe bien mieux faite,“ exclamă în mod comic Nicole cînd d. Jourdain spune că are de gînd să ia „pour renfort de potage“, tot vorba Nicolei, în afară de profesorii de muzică, de dans și de scrimă și „un maitre de philosophie“. „La poule ne doit point chanter devant le coq“... „d'un homme on se gausse, quand sa femme, chez lui, porte le haut-de-chausse“, declară fără încunjur Martine lui Chrysale, pe care nevastă-sa vrea să-l silească să consimtă la căsătoria Henrietei cu pedantul Trissotin, în loc s'o mărite cu Clitandre, tînăr de treabă și plăcut leței.

Birzoiu strecoară și dînsul printre vorbele sale cu rost zicale bătrînești și aforisme populare. Brustur și Cociurlă, vecinii săi de moșie, sînt feciori de oameni cum se cade, nu „ca de-alde Bondici și Pungescu, niște tîrte bîrî, ce sorb zestrele cu lingura!“ „Ei nu-și ridică nasul mai sus de cît se cuvine“, cum face Chirița, care vrea „să se'nalțe ca ciocirliă“ uitînd de vorba bătrînească: „Nu te 'ntinde mai mult decît ți-i oghialu“. Cu toată simplitatea sa, Birzoiu găsește cuvinte, cu atît mai pătrunzătoare și mai calde cu cît n'au fost calculate, pentru a-și apăra vecinii săi cinstiți de învinuirea Chiriței de a fi „răzăși și altă nimica“.

— Cucoană Chirița.. să știi d ta, că răzășii din ziua de azi, au fost cele mai mari familii din vremea veche. Ei au apărat țara și au scăpat-o cu peptul lor din mîna dușmanilor, pentrucă pe atunci tot românul era viteaz și tot viteazul era boer... boerit pe cîmpul războiului în fața Patriei întregi!

Cît de nepotrivită apare după această bărbătească declarație, lipsa de energie a lui Birzoiu, din a doua comedie a lui Alecsandri, și mai ales nevrednicia lui de ispravnic mituit cu o carboavă! Astfel de contraziceri, tot atît de grave ca și cele ce se găsesc în caracterul Chiriței, în înfățișările sale succesive, învederează din nou neputința lui Alecsandri nu numai de a pătrunde adînc în sîrea personagiilor sale, dar chiar de a le fixa trăsăturile cele mai lesne de prins.

Picard, a cărui comedie *Les Provinciaux à Paris* îi ser-vise lui Alecsandri pentru intriga din *Chirița în provincie*, pune

in capo d'opera sa *La Petite Ville*¹⁾ pe d-na Guibert să dea sfaturi fiicei sale, d-ra Flore, pe care vrea s'o mărite; spoindu-i obrazul cu roșu, o învață cum să cucerească cavalerii: „Souvenez vous, ma fille, que la pudeur et la modestie sont la plus belle parure d'une demoiselle... Mais comme vous êtes engoncée dans votre corset!... Mettez-vous à la grecque, puisque c'est à la mode... Dégagez un peu ce fichu; et ne vous éloignez jamais des principes de vertu et de bon ton que vous avez reçus de votre mère.“²⁾

De lecția aceasta profită și Alecsandri, complectind-o cu cîteva note culese din *La Demoiselle à Marier*³⁾ de Scribe și Mélesville. Baptiste, un servitor credincios, de felul celor care apar des în comedia franceză, amestecindu-se în treburile familiei, povățuește pe Camille cum să-și primească pretendentul: „Comme disait madame votre mère, il faut d'abord vous tenir droite, et puis lui faire de petits airs, des mines en dessous comme font toutes les demoiselles qui veulent devenir des madames.“⁴⁾ D-ra Flore răspunde printr'un sfios „Oui, maman“ la întrebările ce i le pune, înaintea invitațiilor, Doamna Guibert; recomandările mamei sale ne-o arată timidă și bine-crescută; ea cîntă minunat din pian și are „o voce ingerească“, ca și d-ra Camille a lui Scribe care își însoțește melodiile suave cu harpa.

Acestea sînt elementele cu care Alecsandri a alcătuit mai întăiu cuvîntarea cucoanei Zamfira către Marghiolița în *Piatra din casă*: „Să te găfești dîntăiu frumos; să te strîngi în corset și cînd va veni Nicu, să-i dai pricină de vorbă, însă franțuzește! Să te uiți la el cu ochi galeși, să-i zîmbești, să-i cînți din gitară marșul lui Napoleon și în sfîrșit să faci ori ce-i ști pentru ca să-l amețești.“⁵⁾

Chirița, cu mici variații, va da aceleași sfaturi Aristiței și Calipsiței, cărora singură le va pune roș spre a le „îmboboci“ și benghiuri; cărora le va da sfatul să „se ție drept“ și „să zîmbiască nurliu“ lui Pungescu și Bondici, soți în expectativă, să facă „tali frumos“, să calce „tot pe virful scarpilor“, să facă „cochetarismosuri“ și „să mai tragă cu coada ochiului.“⁶⁾ Fetele ei seamănă cu d-ra Flore, păpușa lui Picard; răspund printr'un „ui maman“ înaintea lumii⁷⁾, sînt „rușinoase“, „procopsite.“ „crescute cum se cade, cu ghitarda lor, cu cadrilu lor, cu franțuzeasca lor.“⁸⁾

Guliță, copilul răsfățat din *Chirița în Iași*, are o figură mai puțin ștearsă în „*Chirița în provincie*, piesă în care joacă rolul „prostului“.

1) Publicată și reprezentată în 1801.

2) Actul III, sc. 8.—V. ediția citată a teatrului lui Picard.

3) Comedie-vodevil într'un act, reprezentată în 1826, la Paris.

4) Scena 5.

5) Scena 5.

6) *Chirița în Iași*, act I, sc. 3; act. II, sc. 8; act. III, sc. 7.

7) *Ibidem*, act. III, sc. 9 *in fine*.

8) *Ibidem*, act. II, sc. 2, 5 și 9.

De la *Les Héritiers* (1796) a lui Al. Duval, nu mai era comedie și mai ales nu se mai scria în Franța farsă sau vodevil fără să se introducă printre personajii un prost¹⁾.

Tipul sub înfățișarea băiatului de familie cu stare, căruia părinții îi iartă toate greșelile și cu o indioșare comică îi atribue duh și frumusețe, fusese popularizat de vodevilistul Désaugiers în *Les trois étages* (1809), *Il arrive, il arrive* ou *Dumollet dans sa famille* (1810) și *Le Mariage de Dumollet* (1812).

Dar și un alt tip de prost, foarte popular în repertoriul dramatic francez de un ordin inferior, i-a dat lui Alecsandri ideea citorva din ridicolele ce i le hărăzește lui Guliță.

În piesele din secolul al XVIII-lea jucate la *Comédie Italienne* și la *Théâtre de la Foire*, a căror acțiune era de-abia schițată, rămânând ca actorii, care jucau întotdeauna aceleași personaje ca în *commedia del arte*, să improvizeze dialogul și să distreze publicul printr-o mimică bogată; în operele bufie, în farsele greoaie, în vodevilurile extravagante—*parades*, *hilarodies*, *folies*,—compuse la sfârșitul acestui veac sau în timpul Imperiului, apare foarte des un năving, Gilles, de care fac mare haz ceilalți roluri; Gilles nu știe ce să răspundă cînd e luat în ris și rămîne cu gura căscată în fața unei situații neașteptate²⁾. Gilles e nemaipomenit de fricos, primește loviturile fără să se împotrivească nici să le întoarcă, devine uneori obraznic dar o rupe la fugă îndată ce i se pare că o primejdie îl amenință. Gilles mai e îndrăgostit de Colombine care-i preferă însă pe Arlequin și amîndoi își rid de amarezul cel nerod.

Tot astfel Leonaș și Luluța își bat joc de Guliță cînd acesta îi prinde sărutîndu-se. „Încremenit“ întăiu în fața acestei întâmplări neprevăzute, Guliță se „răfoește“—vorba lui Alecsandri—la rivalul său, dar „sare înapoi“ îndată ce Leonaș se apropie de dînsul; îi cere dintr'o dată, furios, satisfacție, dar „o slăbește“ cînd Leonaș îl amenință să-l treacă în rîndul nașiilor ce i-a ucis cu pistolul; și consultă pe feciorul boeresc cu întrebarea nedumerită: „Ai auzit Ioane“, cînd primește epitetul de „sfrijit“, de „leu... bătut“ și de „cherapleș“³⁾.

Opera bufă a lui Théodore Sauvage⁴⁾ *Gilles ravisseur*, jucată în 1848, la *Opéra comique* și succesele lui Deburau în pantomimele dela *Théâtre des Funambules* unde juca rolul lui Pierrot (personajiu care în repertoriul menționat mai sus făcea „double emploi“ cu Gilles), atraseră atenția lui Alecsandri a-

1) Lenient, *op. c.*, I, pag. 241.

2) De Segonzac, *Les Deux Gilles* („prologue de parade en un acte, retouché par Collé“) retipărit de F. Barrière în *La Cour et la Ville sous Louis XIV, Louis XV et Louis XVI* Paris, 1830; Poinciset le jeune, *Gille garçon peintre—z—amoureux et rival* 1758; Chaussieu et Bizet, *Les Diableries ou Gilles ermite*, 1797; F. A. Gardy *Gilles tout seul* (1801); Bizet et Simonot, *Gilles tout seul* (1801), etc..

3) *Chirița în provincie*, act. II, sc. 7.

4) 1 act. Muzica de Albert Grisar.

supra acestui tip comic ce-i era cunoscut desigur, de mult, din anii cind era student la Paris.

Dovadă că Alecsandri cunoștea înainte de compunerea comedii asupra Chiriței acest repertoriu căruia criticul Jules Janin îi închina panegirice entuziaste, jertfindu-i cu drag pe cel al Comediei-Franceze, ¹⁾ e prezența în *Iorgu dela Sadagura*, din 1844, a servitorului Eftimie care corespunde lui Jocrisse.

În piesele dela *Comédie Italienne* sau dela *Théâtre dela Foire*, în operile comice și în vodevilurile din timpul Revoluției, al Imperiului și chiar al Restaurațiunii, Jocrisse e tipul servitorului năuc, care face toate anapoda. Jocrisse pricepe deandosele poruncile stăpînului, nu poate pune mina pe un lucru fără să-l strice și răspunde cu obrăznicie nerozii la observațiile ce i se fac ²⁾. Jocrisse dă afară „un cleric de notaire“ palid și pipernicit, care avea treabă cu stăpînul său, fiindcă acesta îi recomandase „de ne laisser jamais entrer les gens de mauvaise mine“ ³⁾, pune ceaiu în lulea și tutun în ceainic, și spunîndu-i-se să frigă puil cenușiu și să fiarbă găina cea neagră din curte e foarte nedumerit cind a jumulit păsările, de oarece acum amîndouă seamănă. ⁴⁾

Aceste glume groase care aveau darul să inveselească publicul nepretențios al „teatrelor mici“ din Paris, le face și Alecsandri cu Eftimie al său. „Tontul“ acesta de servitor spune lui Conu Damian că nu se pot rumeni curcanii fiindcă nu s'a cumparat rumeneală din țîrg, comunică vecinilor de moșie ai stăpînului său că „l-a poltit boerul să le poruncească să vie la masă“ și-i oferă bietului boer prize de piper în loc de tabac. ⁵⁾

Ioana Țigancă din *Chirița în Iași* care nu poate ținea în mină o cutie de pălării fără s'o scape jos, nici să calce o rochie fără s'o ardă, care află răspuns obraznic la toate ⁶⁾, mai păstrează cîteva trăsături din tipul servitorului nătărău, pe care contimporanii francezi ai lui Alecsandri îl mai gustau încă, căci vodevilul *La Soeur de Jocrisse* al lui Duvert, autor bine cunoscut de dramaturgul nostru ⁷⁾, fusese aplaudat în 1841, la Palais Royal, la Paris.

1) *Histoire du Théâtre à quatre sous*, Deburau, Paris, Ch. Gosselin, 1832.

2) V. în Royer, *Histoire univ. du théâtre*, V (*Hist. du th. contemp.* II, 440) o listă de piese al căror erou e Jocrisse. Celé mai cunoscute din ele sînt *Jocrisse congédié*, folie en deux actes par Dorvigny, Paris, Barba, an. XI, în 8° și *Jocrisse jaloux*, folie en un acte, de acelaș, Paris, Barba, an. XII, în 8°.

3) *La soeur de Jocrisse*, vaudeville en 1 acte, mêlé de couplets, reprezentat la Palais-Royal, 17 Iulie 1841, de Duvert și Varner (reimpr. în *Théâtre choisi* de Duvert, Paris, Charpentier, 1877, T. IV).

4) *Le mariage de Jocrisse*, comédie en un acte par Hanrion, Paris, Tiger, an VIII, în 8°.

5) Actul I, sc. 2 și 3.

6) Act. I, sc. 1 și act. II, sc. 1.

7) *Dei morți vii* e o localizare după *L'homme blasé*, comedie-vodevil de Félix Duvert și Auguste Théodore Lauzanne (1843). Piesa *Jocrisse maître et Jocrisse valet* de Dorvigny, revăzută de Varin și jucată la Palais Royal, în Septembrie și Octombrie 1847, dovedește și dînsa că tipul continuă să fie popular.

IV

Technica comicalui lui Alecsandri—situațiile comice, numele personajilor, vorbirea stricată a limbii, jocurile de cuvinte—și tehnica vodevilistilor Désaugiers, Bayard, Théaulon, Scribe etc.—Cuplele: îndrăgostiții naivi ai lui Alecsandri și cei ai lui Favart.

Grija de a infățișa personajii în situații nu numai comice dar grotești, de a urmări un efect ieftin de obținut prin jocuri de cuvinte și glume de un haz cam grosolan, prin rostirea stricată de cătră străini a limbii noastre, prin nume proprii indicând în chip vizibil cusurul sau profesia personajului, de a împănă scenele cu cuplete vesele, chiar în paguba naturalului și a mersului acțiunii, reese în chip vădit în *Chirița în Iași* și în *Chirița în provincie*. Preocuparea aceasta are precădere asupra celei de a innoda și a deslega în mod logic intriga, de a în-lănțui strâns scenele, de a studia și a reda cu măiestrie caracterul personajilor comice, de a conduce cu dibăcie un dialog în care se invederează felul de a fi al unor suflete potrivnice.

E ușor de constatat că Alecsandri caută adesea să infățișeze personajii sale într-o atitudine, cu niște gesturi sau cu un costum care, fără vre-un comentariu oral, să provoace risul. Chirița apărind călare pe scenă și neputându-se da jos de pe cal din cauză că e prea groasă, Birzoiu și caraghioasa-i familie sărind prin casă arși cu biciușca de Leonaș, deghizat în Piciu brișcarul; pistolul de ciocolată cu care tot Leonaș, travestit în ofițer, amenință pe „impresionabilă” Chirița că se va ucide dacă-i refuză portretul, iată mijloacele la care recurge Alecsandri pentru a distra pe spectatorii simpli și cu gusturi nerafinate ai lașului din 1850.

La unele din situațiile ridicole în care Désaugiers îl aduce pe Benjamin Dumollet, corespund unele scene în care ne e infățișat Guliță. Sosirea lui Benjamin Dumollet pe scenă, țiplind *au secours, au secours*, speriat de haita de cini care-l latră și i-au rupt pantalonii sau apariția lui călare pe un măgar, înaintea părinților care așteaptă în satul natal întoarcerea odorului lor din Paris¹⁾, au putut să-l îndemne pe Alecsandri să-l pue pe Guliță să țipe îngrozit: *Nu mă lăsați, valeu!* de pe mirtoaga pe care s'a suit și care a luat vînt²⁾.

Scenele comice cu care se începe *Chirița în Iași*, diligența întroenită la marginea orașului, călătorii siliți să facă restul drumului pe jos, certele lor cu surugiii, glumele lor pe socoteala cailor de poștă deșirați și bătrîni ce obosesc repede și „a-leargă... la pas”, pe seama trăsuri hărbuite care hurducă pe nenorociții ticsiți într'însa, toate neajunsurile „căruței poștei” de

1) Dumollet dans sa famille.

2) Chirița în provincie, act. II, sc. 9—10.

care rîde și Negruți în *Scrisorile* sale ¹⁾, fuseseră expuse publicului francez de vodevilisții dela începutul veacului trecut.

Oprirea diligenții în drum, în urma unei nîmplări, e punctul de plecare al acțiunii din comedia *La petite ville* a lui Picard, pe care, cum am văzut, o cunoștea Alecsandri. Uneori aventurile galante din timpul călătoriei sau la popasurile silite la hanuri, căsătoriile ce se pun la cale, întîlnirile neașteptate în drum, umplu cadrul a cinci acte slab legate dar cu numeroase situații hazlii ca în *Le collatéral ou la Diligence à Joigny* (1801) tot de Picard. Alteori în sfîrșit, autorii renunțînd cu desăvîrșire la pretenția de a înjgheba o înrigă, înfățișează într'un șir de tablouri *les inconvénients de la diligence*, cum sună și titlul vodevilului lui Francis, Théaulon și Dartois ²⁾. Trăsura de abea a pornit-o și s'a oprit călătorii duși „hurduz burduz“ ca și „monsieu Șarl“ al lui Alecsandri, slot siliți să se dea jos pentru a urca un deal, ploaea îi udă până la piele, iar poștașionii rîd de dînșii. „Nca-junsurile diligenței“ ar putea fi titlul cupletelor pe care le cîntă dascălul francez al lui Gulița, povestînd Chiriței pătîmirile călătoriei sale dela Iași în finut ³⁾.

Numirea personajilor cu nume proprii care indică în mod hazliu profesia sau cusururile lor care le fixează individualitatea lor morală, care previe parecum dela început pe spectatori și le amintesc mereu cu cine au de-a face e un procedeu al farsei franceze din timpurile cele mai vechi care s'a transmis și comediei literare. Autorul anonim din secolul al XV-lea al *Farsi lui Patelin* botează pe ciobanul său *Agnelet* după cum Molière introduce în comediile sale pe doctorul Purgon, pe notarul M de Bonnefoi, pe provincialul nătîng M. de Sotenville, sau după cum Racine în comedia sa aristofanescă *Les Plaideurs* ridiculizează până și în numele ei de familie pe „*M-me la comtesse de Pimbêche*“.

Procedeu era familiar comicilor și vodevilisților pe care Alecsandri îi cetia cu atîta plăcere: coaforului lui M me Angot îi zice Toupet, iar succesului său Dupeigne; titlul comediei lui Picard, *Monsieur Musard* ne spune că vom face haz de un om care și pierde vremea cu nimicuri (*muser*), iar M. Calicot unul din personajile din *Le combat des Montagnes* (1817) al lui Scribe, va ajunge așa de popular încît va designa de atunci încoace pe amploiații sclivisiți din prăvăliile de îmbrăcăminte ⁴⁾.

1) Cf. *Scrisoarea XXVIII*.

2) 6 tablouri. Paris, 1826.

3) *Chirița în provincie*, act. III, sc. 16.

4) Cf. pentru proc deu și pe copistul Bellemain din *L'Intérieur d'un bureau* de Scribe și pe M. de Procinville din *La Réconciliation normande* (1719) al lui Dufresny cu „cinovnicul“ Cernelescu (*Modista și cinovnicul*) și cu răzeșul Hartă ai lui Alecsandri.

Astfel procedează și Alecsandri botezind Pungescu pe unul din escrocii din comediile de care ne ocupăm, Bîrzoiu pe rusticul soț al Chiriței, Flutur pe berbantul care petrece cu Chirița la *Café Anglais*, Ellien Moghior pe aeronautul ungar ce o sue pe Chirița în balon și Năucescu pe gură cască care privește la ascensiune.

Vorbirea stricată a limbii, fie prin deformarea ei dialectală de unul din personagii, cum e Pungescu, „coțcarul Bucureștean“, cu ale sale „am infundatară pe dracu...“ și „s'au mai văzută rădă alea“, fie prin schimonosirea ei desăvîrșită cum i se întimplă lui „monsieur Șarl“ e unul din mijloacele ușoare la care recurge Alecsandri pentru a face pe spectatori să petreacă.

Dela Elvețienii din *M. de Pourceaugnac* și dela Charlotte, Mathurine și Pierrot din *Don Juan* al lui Molière, care vorbesc așa de nostim țărănește, până la succesul de eri, la teatrele dela „Renaissance“ și dela „Bouffes Parisiens“ al comediei *Le Mariage de M-elle Beulemans* ¹⁾ în care tot hazul provine din felul cum se vorbește franțuzește la Bruxelles, procedeul acesta, sub ambele lui forme, se întâlnește de nenumărate ori în comedia franceză.

În autorii de care s'a servit în imitațiile și localizările sale, Alecsandri dase în special de Elvețieni și de Englezi care distrau publicul prin jargonul lor. Astfel sînt Zürich în *Le solliciteur* (1817) al lui Scribe și Jacques și Jenny Spleen în *Le Conteur ou les Deux Postes* (1800) al lui Picard; astfel sînt în pieșele lui Bayard ²⁾ Milord des Coulisses care declamă așa de caraghios versuri franțuzești ³⁾ și compatriotul acestuia John Bull ⁴⁾; sau Kniff ⁵⁾, fost portar la un minister, dat afară de noul regim și jelindu-se cu un accent nemțesc de nenorocirea lui: Ya Monsiur Robert, c'être moi... un homme pien malheureux, che havre perdu mon place...“ Cam așa se plînge în *Creditorii* lui Alecsandri cismarul Șvabe: „Ia, ia... Eu am *das ehre* să încalț pe *her graf* de doi ani, *aber...* parale... *nics*“. ⁶⁾ Kniff cîntă versuri în care comicul provine din împerechiera la rimă a vorbelor străine cu cele ale limbii noastre, după cum în *Piatra din Casă* doctorul Franț se vaită într'un cuplet de leșinarea pe brațele sale a Marghioliței și a Coanei Zamfira:

*Tertai fel vas ist das
Main Gott, main gott, ah vai!
Imi vine să le las
Să cadă alle zvai. ⁷⁾*

1) De Fonson și Wicheler.

2) A cărui comedie *Un oiseau de passage* are s'o localizeze în *Sfîrșitul Dracului*.

3) În *Le Père de la Débutante*, 1837.

4) *John Bull au Louvre*, vaudeville en 3 tableaux par MM. Théaulon, St. Laurent, et *** (Bayard, după catalogul Bibliotecii Naționale), 1827.

5) În *La Foire aux places*, comédie vaudeville en un acte, Paris. Bezou, 1830.

6) Act. I, sc. 4.

7) Scena 13.—„Șarl“ cîntă și dinsul în acest graiu împetriștat în *Chi-*

Citeva din formulele glumelor veselului vodevelist Désaugiers și le-a însușit Alecsandri. O rețetă care nu dă greș e de a pune un personagiu să rostească o vorbă sau două care să împlinească în chip comic fraza neisprăvită de unul din interlocutori. Astfel în *Le mariage de Dumollet*, Nanine citește cu glas tare frazele dintr'o scrisoare de dragoste pe care o scrie pe cînd Dumollet Cadet își numără rufele: ¹⁾

Nanine. — L'amour n'as pas besoin de richesse. Je n'ai qu'une...

Cadet. — Chemise.

Nanine. — Je n'ai qu'une pensée, elle est toute à vous, ainsi que mon...

Cadet. — Bonnet de coton.

Nanine. — Ainsi que mon coeur, Je trempe de mes larmes...

Cadet. — Six mouchoirs.

Tot așa *Monsieur et M-me Denis* în comedioara ce poartă acest titlu joacă loto, stînd de vorbă despre fiica lor care a ajuns la vîrsta căsătoriei:

M. Denis. — Et à l'âge de Denise, plus de soixante soupirants vous adressaient leur hommage.

M-me Denis. — Oui, mais combien en ai-je écouté?

M. Denis (tirant et nummant le numéro). — Cinquante-neuf.

M-me Denis. — Cinquante-neuf!... que voulez-vous dire!

În acelaș chip procedează Alecsandri.

Niște imprecinații au adus isprăvnicului Birzoiu zece căpățini de zahăr. Ion trece cu ele prin odaie și le numără, pe cînd Chirița manifestează bucuria ei de a fi isprăvniceasă și de a pleca la Paris.

— Pune-ți în gînd efect ce-oiu să fac în Paris ca isprăvniceasă!... Am să le par franțuzilor cit...

Ion (trecînd prin fund). — Două!

Feciorul continuă să numere căpăținile de zahăr, în timp ce Chirița se ceartă cu Birzoiu.

— ...De cînd te-ai făcut isprăvniceasă... nu ți-o rămas fire de minte în cap nici măcar...

Ion (trecînd). — Patru.

Chirița (mînioasă). — Ce face?

În curînd îi vine rîndul și lui Birzoiu.

Chirița. — Ean... nu mai bodogăni... că parcă ești o moară strîcată. ...Mai bine du-te la cancelărie, că te-or fi așteptînd imprecinații.

Ion (Trecînd). — Zece!

Birzoiu (tresărînd). — Zece imprecinații!

Chirița. — Ha, ha, ha, ha... S'o spăriet isprăvnicu de treabă multă. Hai... cară-te și vină mai de vreme acasă, că astăzi avem musafiri ²⁾.

1) Scena 19.—Glume de aceeași natură în sc. 9.

2) *Chirița în provincie*, act. II, sc. 2 și 3.

Ca și la Désaugiers comicul e provocat foarte adesea de faptul că un cuvint e luat în altă accepție de fiecare din interlocutori.

Proprietarul, M. Vautour, în comedioara cu acest nume, sue glînd cele cinci etaje ale casei sale și se răstește la un chiriaș rău de plată

-- C'est pour vous dire que je suis très las.

Victorine.—Donnez-vous la peine de vous asseoir.

Vautour.—Non, non, très las de vos éternelles remises. 1)

Un „quiproquo“ combinat în acelaș chip îl face Bondici întrebînd brusc pe Pungescu cu care vorbise cu o clipă înainte de Chirița și de fetele ei.

Pungescu.—Poate c'o fi dormind după prînz... obiceiul pămîntului.

Bondici.—Aș! obiceiurile cele bune se perd pe toată ziua... însă, apropo, cum mergi cu curtea?

Pungescu. Cu curtea... îi trag opoziție pã zdreavăn pân' ce-oiu prinde un os... tot obiceiul pămîntului...

Bondici.—Ha, ha, ha... Eu te întreb de curtea ce faci demuazelelor. 2)

Dar de multe ori hazurile lui Alecsandri sînt de un gust mai îndoios și călambururile fără sare, cuvintele greșit pronunțate spre a da loc la un rîs vulgar 3) arată că s'a scoborit pînă la repertoriul teatrului de bîlcu sau al baratcelor cu bufoni de unde adusesse la noi pe Jocrisse și pe Gilles.

Această dorința să facă publicul să rîdă cu orice preț l-a împins pe Alecsandri s'o pue pe Chirița să spue o comicărie ce nu se potrivește cu fizionomia morală sub care apare de obicei. Cu toate ridicolele ei, Chirița e o mamă bună, își iubește fetele a căror urîțenie se transformă înaintea ochilor ei înduioșați în gingașia unor „porumbițe“. Cîta mirare așa dar nu produce declarația ei, cînd și a găsit gineri, că-i pare bine că s'a „cotorosit“ de „două manine“. 4)

Cupletul e una din preocupările de căpetenie ale lui Alecsandri și în această privință, autorul nostru se apropie de Désaugiers care și dînsul tae la fiecîe moment acțiunea și întreprue dialogul prin cîteva cuplete. 4) Că și cele ale lui Désaugiers, ca și cele ale vodevilurilor franceze în genere, cupletele lui Alecsandri cuprîndî desvelirea sentimentelor personagiilor, reflecții banale asupra-situației și morala piesei cu apelul final la

1) Citat după Lenient, o. c., I, 230.

2) *hirița în Iași*, act. II, sc. 6.

3) Cf. astfel glumele lui Gilles asupra numelui rivalului său, doctornul Cacao (în *Le mariage sans curé* publ. de F. Barrière, *La Cour et la Ville sous Louis XIV, Louis XV et Louis XVI*, Par s Dentu, 1830) și cele ale lui Leonaș asupra numelui lui Guliță Gurluiță—Gărgăriță. Să observăm din nou că lui Alecsandri nu-i place gîmna scatologică cum se întîlnește adesea în comedia franceză, chiar și în aceea a lui Molière.

4) *hirița în Iași*, act. III, sc. 2.

aplausele publicului, 1) care amintește pe *Flaudite cives* al lui Plaut.

În desvelirea în cuplete a stărilor sufletești ale personajilor sale, Alecsandri arată de multe ori aceeași nedibăcie ca și în cuvintele de spirit ce le atribuie. Nu vom aduce decît o dovadă pentru a învedera în acelaș timp influența incidentală exercitată asupra lui Alecsandri de un autor comic din secolul al XVIII-lea, de care n'a fost încă vorba, Charles Simon Favart.

După cum am arătat, Guliță e tipul prostului; trăsăturile sale sînt copiate unele după Benjamin Dumollet al lui Désaugiers, altele după Gilles din repertoriul popular și al operelor-bufe. Însă în scena și mai ales în cupletele în care destăinuiește Luluței simțurile confuze de care e cuprins cînd se apropie de dînsa, Guliță ni apare nu ca un prost, dar ca unul din tinerii și naivii îndrăgostiți fără s'o știe, ai lui Favart. Acest creator al opereii comice și a manifestat originalitatea în înfățișarea pe scenă a ingenuității; copiii la care simțurile se trezesc, mărturisesc în chip naiv iubirea care-i muncеște și de care nu-și dau seama.

În *Les Ensorcelés*, 2) Jeannot și Jeannette se iubesc fără să bănuiască, că ceea ce simțesc unul pentru altul e iubirea.

Jeannette cîntă :

Dès que je vois passer Jeannot
 Tout aussitôt j'm'arrête,
 Quoi que Jeannot ne dise mot
 Près d'lui chacun m'paroit bête.
 Quand il m'r'garde, il m'interdit
 J'deviens rouge comme eun' fraise...

Iar Jeannot cînd se află în fața Jeannetei simte :

Du plaisir et du chagrin.
 Quand el' me r'garde, je grille,
 Ca m'fait perdre la raison,
 Les yeux tant doux d'une fille
 Avont-ils queque poison... 3)

1) Fora 'n palme ca să știu.

(*Chirița în Iași*)

N'avem pe lume dorinți mai vie

Decît aplauzi să merităm.

(*Chirița în provincie*)

2) Ladislas Günther, *L'oeuvre dramatique de Sedaine* (discipol al lui Favart), Paris, Larose, 1909, p. 17—20.

3) 1757. V. piesa în *Théâtre de Favart*, Paris, Duchesne, 1768, T. V.—Piesele lui Favart se jucau des pe la 1830, la teatrul dela *Variétés*. din Paris, cel mai frecventat de străini (Cf. Maurice Albert, *Les théâtres des Boulevards*, p. 288). Alecsandri a putut cunoaște multe din piesele vechiului repertoriu prin reluările lor, în epoca cînd se afla la Paris.

„Ce sont des enfants qui ne savent pas encore ce qu'ils ressentent l'un pour l'autre“ spune Guillaume, căruia acești copii și-au deschis inima. „Elle n'est pas si bête, elle n'a que de l'innocence“ răspunde tot Guillaume d-nei Dorville ce intrase la grijă că fiica ei, Jeannette, s'a prostit.

În *La Servante justifiée*, Lison îi spune lui Colin: „Je me trouve tout je ne sais comment, dès que je vous aperçois. Par exemple, j'étais en colère contre vous, et j'oublie en vous voyant que je suis fâchée.“²⁾ Aceeași turburare o simte Guliță în fața Luluței; cînd o vede, uită jocul, rămîne fără suflare și-și pierde cumpătul.

Îmi plac arșicii și zmeu 'mi place
Mi-e drag cu mînea a arunca.
Dar lîngă tine, ah! cum se face
Că-mi trece gustul de-a mă juca?
Nu știu Luluță, cum zeu se face
Că-mi trece gustul de-a mă juca.

În puf, sînt mester și suflu tare;
Dar cînd pe tine eu te zăresc
Rămîn de-odată fără suflare
Și nu pot jocul să-l isprăvesc.
Cînd vreau, să suflu... n'am răsufare
Și bani, și minte, tot prăpădesc.³⁾

Incheiere. Farsele lui Molière,⁴⁾ cîteva comedii din secolul al XVIII-lea cum e *La Fausse Agnès* de Destouches, piesele comice din timpul Revoluției și al Imperiului, ba uneori repertoriul grosolan al „micelor teatre“ din Paris—iată modelele lui Alecsandri în șirul de comedii închinat Cucoanei Chirița.

Maillot, Aude și pe o treaptă mai înaltă Picard și Désaugiers,—iată autorii care au influențat începuturile carierei sale dramatice.

Pentru crearea unui repertoriu românesc, Alecsandri se adresează în mod instinctiv teatrului destinat unei societăți ce avea multe puncte de asemănare cu societatea moldovenească dela 1840—1860.

1) Scena 6.

2) Citat de Auguste Font, *Favart, l'opéra comique et la comédie-vau-deville aux XVIIe et XVIIIe siècles*, Paris, Fischbacher, 1894.

3) Asemănarea între primul din versurile cupletelor ce rezumă morală comediei *Chirița în provincie*: „Așa e lumea, o comedie“ și primul din versurile unui cuplet din *Les Trois Sultanes* a lui Favart (act. III, sc. 5): „Le monde est une comédie“... e probabil o simplă coincidență, căci reflexiunea e foarte banală. De altfel e probabil că Alecsandri a cunoscut această piesă care s'a menținut până azi în repertoriul comediei franceze, teatru pe care Alecsandri îl frecventa adeseori (cf. Pătrașcu, o. c., p. 53).

4) Asupra denumirii ce trebuie dată, cu tot titlul lor de comedii, unor piese ca *Les Précieuses ridicules*, *Le Bourgeois gentilhomme* sau *La Comtesse d'Escaubagnas* cf. Lanson, *Molière et la Farce* în *Revue de Paris*, Mai 1901.

Intimplările tragice ale Revoluției care nimiciseră buna creștere și bunul gust, care cufundaseră societatea într'o ignoranță desăvârșită; războaiele Imperiului care, zmulgînd generația nouă dela învățatură, perpetuaseră această stare de lucruri; trezirea la viața socială și venirea la putere a unor oameni și a unor pături fără nici o pregătire pentru priceperea producțiilor artistice, aduseseră o înjosire uimitoare în literatură și mai ales în producția teatrală. Căci nici un gen literar nu atîrnă atîta ca teatrul de public, ale cărui idei nu trebuie să le contrazică, ale cărui sentimente trebuie să le exprime, ale cărui cerinți trebuie să le satisfacă, la al cărui nivel trebuie să se coboare.

Adresîndu-se autorilor care cu humorul lor grosolan multumiseră voia bună a unor spectatori nepretențioși, plebeeni și parveniți fără gusturi rafinate, fără educație literară, ba chiar fără nici un fel de educație, Alecsandri lua ca modele piesele ce puteau fi pricepute și apreciate și la noi, la jumătatea veacului trecut, și adapta procedeele unui comic, lipsit de aticism, singurul însă ce era în stare să rețină într'o sală de spectacol publicul nostru și să-l pregătiască pentru înțelegerea unui repertoriu mai ales.

Societatea noastră de atunci mai semăna și în altă privință cu societatea franceză din epoca indicată: frămîntările din care eșise și curentele care o mai agitalau și daseră o mobilitate extremă, în comparație cu trăsăturile fixe ale generației care o precedase. În această neînțeleasă prefacere a vieții noastre, tipurile nouă care se iveau, „bonjuristul” sau „duelgiul”, „ciocoiul nou”, cum va zice Filimon, parvenita cu fumuri, aveau o fizionomie prea schimbăcioasă pentruca autorul comic s'o prindă cu exactitate și s'o redea cu un rețet puternic. Expresia mereu variată a acestor figuri ajungea să fie alta în momentul cînd autorul voia să se folosească de desemnurile sale repede creionate pentru a le transforma într'un portret definitiv. Autorii noștri puteau cu toții să facă constatarea melancolică a lui Picard, în prefața din 1821 a comediei *Médiocre et Rampant*, scrisă în 1797: „Ma pièce a vieilli avant moi”. Puteau cu toții, cum făcu chiar în 1836 Al. Dumas tatăl, să se jeluiască de modelurile nestabile și de moravurile nedestul de caracterizate ce le aveau sub ochi. ¹⁾

Prin forța lucrurilor, Alecsandri a cărui lipsă de pătrundere psihologică îl ținea departe de comedia înaltă de caracter, a cărui mediocră imaginație dramatică ce se invederează prin lincezeala acțiunii îndată ce autorul nu mai e ajutat de modelele sale, îi interzicea comedia de intrigă, era silit să scrie comedii de moravuri în care epoca sa să fie redată prin schițe vesele dar superficiale, iar oamenii timpului să fie înfățișați prin chipuri hazlii dar neprecis desemnate.

Ch. Drouhet.

1) Cf. Lenient, *op. cit.*, I, 60.—Ch. Marc des Granges, *La comédie et les mœurs sous la Restauration*, Paris, Fontemoing, p. 68—69.

FRIG

D-lui M. Sadoveanu

Dela tirg la Vadul-mare
Taе drumul prin poeni
Legânîndu se călare,
Popa Florea din Rudeni.

Și 'n priveliștea bogată,
Sus pe culme, jos pe drum,
Iarna palidă 'și arată
Plăzmuirile de fum.
Somnul răvârsat în fire,
Gerul sfînt al Bobotezii,
A 'nchegat argint subțire
Peste faldurii zăpezii—
Și legînd în ghiață stropii,
Bura care 'n aer joacă,
A țesut pe barba popii
Fire lungi de promoroacă.

Bolta sură ca cenușa,
Codrii vineți- dorm adînc...
Sună numai căldărușa
Atîrnată de oblînc.

Bate Surul din potcoavă
Drum de iarnă, fără spor,
Calcă rar și cu zăbavă
Lunecușuri de pripor..
Și 'n tăcerea care crește,—
Adîncit ca 'ntr-o visare,
Popa cînd și cînd șoptește
Legăntîndu-se călare.
Scutură din treacăt salbe,
Reci podoabe care mint,—
Sursă bolți de ramuri albe
Cu portaluri de argînt..
Lîngă drum bătut de sănii
Unde malul stă să cadă,
Vede urme de dihanii
Înstelate pe zăpadă..
Iar pe culmea unei crește,—
Amețit de zare multă,
Stringe frîul fără veste
Și 'mpietrit pe cal, ascultă.

Nici o șoptă, nici un ropot...
Numai din adîncuri sure,
Vine vuet lung de clopot
Peste 'ntînderi de pădure.

Lung îi sună în ureche,—
Pe cînd el cu grijă scoate
Pîntecoasă ploscă veche
Din dăsa delă spate...

Și cu ploscă ridicată,—
 Zugrăvit pe cerul gol,
 Popa capătă de-odată
 Măreție de simbol.

* * *

Colo 'n vale, unde drumul
 Tae luminișuri rare,
 Printre plopi se vede fumul
 Hanului din Vadul-mare...
 Calul vesel simte locul
 Și s'abate scurt din cale,—
 C'a 'nvățat și dobitocul
 Palima Sfinției-sale !
 Iar hangița ese 'n ușă
 Bucuroasă de ciștiș,
 Ochiu 'i rid spre căldărușă...
 — Frig, părinte ?

— Strașnic frig !

G. Topîrceanu

O scrisoare găsită în zăpadă

Azi de dimineață, cînd am deschis ochii, am văzut deasupra Bucureștilor mansardei mele poalele de hermină ale iernei, iar în dreptul soarelui absent fantoma furnicăată de mii de puncte albe a dalbului monarh. A nins! și ninge încă, bogat, tihnit. Ce-am visat astă noapte... nu-mi mai aduc aminte. Lumina mată și puternică a cerului colcăitor de nea mi-a umplut ochii brusc, ștergînd fără de urmă lumile ireale ale visului. Imi pare că visasem ceva frumos, imi pare că icoana d-le coborise cu drag pe ochii mei inchiși. Dar peste visul șters, iată, la lumina zilei, visul mult mai primejdios, cu ochii treji...

Am recăzut sub farmecul dulcii noastre convorbiri de eri. Te-am văzut în colțul d-le, în salonul d-le, atît de prietenoasă, atît de măgulitoare pentru bietul cîntăreț ce sînt, atît de turburătoare!... Covoarele vechi, discrete, dimprejuru-ți, obiectele frumoase și de preț pe care știi să le dezordonezi cu atîta iscusință, portretul și fotografiile d-le, clavitul, gîitara, vasele cu flori și în deosebi acea desmierdătoare procesiune de crysantheme—acea procesiune de copilițe, în ziua primei cuminecări—toate, toate acestea, adăogînd și sonata pe care mi-ai cîntat-o, imi reveneau acum cu o limpezime, cu o precizie minunată. și se inscriau nainte-mi, pe strălucitorul alb de afară, ca un altar improvizat în Joia-Verde, pe un lan imens de crini în floare.

Și cuvintele d-le și acel crescendo de intimitate și de impresurare care mi-a dat bătăi de inimă și m'a făcut să mă ridic brusc de lingă d-ta și să-mi caut cumpătul, privind prin geam, în strălă!... O, de-aș putea să cetesc fără de greș în inima d-le, de-ași fi sigur că într'adevăr există un mărgăritar de sentiment, subț aceste ape chemătoare și splendide care sînt aparențele d-le! Dar nu mă pot convinge. Ce te costă să fii ondulătoare, ispititoare în vorbă și în gest, naintea mea, cînd așa ești întotdeauna? Și cu ce voi zvîrli în aer siguranța mea că nu este întăia oară, cînd neceri să frîngi, din buna-i cumpănă, un suflet de bărbat, altul decît bărbatul pe care astăzi nu-l mai ai?

Să-ți pun întrebarea aspră, pe care eri n'am fost în stare să ți-o pun: Ce înfățișez eu în ochii d-le, ca să pot să cred deabinelea că iubirea mea te ispitește, că durerea mea, dijmuită în versuri, va fi dulce inimei, mindriei d-le? Că sînt poet!... Amară ironie! un poet de care n'a auzit nici un editor și ale cărui versuri dorm astăzi, în saltare, somn adînc, visînd la celebritatea deceniilor viitoare. Imi vei răspunde: Ce-mi pasă! Versurile d-le imi sînt scumpe ca și aceste vase arhaice, ca și a-

cest inel pe care-l port în deget, și tocmai fiindcă eu li sînt singura vistiernică. Să zicem că e așa, deși ar trebui să fii mult mai mult artistă decît femeie din lumea mare, ca să te cred în-tocmai.

E altceva la care se pare că d-ta nu te-ai gîndit pînă acum, dar la care eu m'am gîndit neîncetat, din ziua cînd avui durerosul noroc să te cunosc. E ceva care ne desparte hotărît și iremediabil. E prăpastioasa deosebire dintre condițiunea mea și condițiunea d-le. Te vei revolta, poate, cetînd acest cuvînt, dar revolta d-le, oricît de sinceră, este zădarnică, fiindcă dreptatea este de partea mea.

Da ! drăgălașă doamnă ! în ciuda tuturor romanelor pe care le-ai ceit și de care îți amîntești acum, în ciuda celor mai democratice convingeri pe care le-ai putea avea și în ciuda celei mai autentice noblețe pe care mi-o acordă nobila poezie : d-ta ești din lumea celor ce

... fac din noaple ziuă ș'a zilei ochi închid—

d-ta ești copila bogăției, ai părinți rude, amici milionari, locuiești un mic palat încîntător, ai servitori și automobil ai totdeauna în salonul d-le vase ca florile anotimpului... Pe cînd eu, dulce Marie !... Eu sînt nu numai un om din popor, dar un biet locuitor al mansardei, eu trăiesc de azi pe mine, ros de sărăcie și de mîndrie înăbușită, eu mă războiesc, adeseori învins, cu nevoile degradatoare ale vieții, eu scriu în mansarda mea, cîte odată, versuri, cu creionul, pe manșetă, fiindcă penele și hirtia s'au isprăvit ! Iar în vremea asta, d-ta treci, pe sub mansarda mea, în vălu-ți alb, fluturător, lăsată moale în elegantul d-le *Dion-Bouton*, fiindcă trăsura și caii nu mai sînt azi la modă.

Și eu, eu acesta care nu mai am decît un singur rînd de haine, încă onest și prezentabil, sînt poftit mine, încă odată, în salonul d-le ! Pentru ce m'ai ales tocmai pe mine, ca să experimentezi puterea farmecelor d-le ? Pentru ce ai ales pe acest nenorocit poet, destul de chinuit de miragiul lui firesc, destul de sfîșiat de endemica-i sărăcie ?

Vai ! încep să întrevăd : Îți trebuiau tocmai eu, ca un fel de oglindă rară, în care să răsfrîngi ochii, zîmbetul, șerpuir-le rochiei și ale capriciului d-le. Îți trebuia un poet, pentru că respirația d-le apropiată și parfumată, florii glasului și ai trupului d-le, pentru că—intr'o zi, cine știe !—nebulia cămeșuței d-le de dantelă să nu se piardă, să nu moară în chip vulgar, ci să învieze, rourate cu lacrimi și fragede ca zorelele, în dimineața sfîntă a inspirației poetului !

Cît mă doare că trebuie să-ți scriu aceste adevăruri... Și totuși—cîi îți sînt de recunoscător că mi-ai dat prilejul ca să le simt în mine, sbătîndu-se și durîndu-mă !

*

Am intrerupt aici scrisoarea mea, plin de ciudă pe mine

insumi, adinec nemulțumit de cele ce-ți scrisesem și gata să sfișii acele pagini. Privirile, atitudinile și vorbele d-le mă recucereau, mă străbăteau din nou, ca un vin capitos și favorit. Natură neînchegată, inegală și periodică. distrugeam acum, în gîndu-mi, tot ce-ți afirmasem! și voiam să reclădesc, cu fața spre alt soare, castelul convingerilor mele, dar vai, cu temeliiile în aceeași inimă rănită și dementă. De ce n'ar fi posibil acest lucru visat a-desea: o iubire splendidă și eternă, între un poet sărac și o femeie frumoasă și bogată?.. Și apoi, de ce atîta șovăială. de ce atîta sterilă analiză? Poate că Maria astăzi simte și spune adevărul! De ce să lași să treacă un „azi“ atît de imbiator și de frumos!.. Și castelul era gata l ridicat pe locul celuilalt și un alt soare, plin de foc și de noroc, îl îmbrăca în luminile credințe și ale fericirii...

M'am îmbrăcat în grabă (era aproape miezul zilei) și absolut convins că voi răspunde invitației și voi veni din nou să sufăr în salonul d-le, am alergat după lucrurile care îmi trebuiau. Să ți le numesc, cu cinismul sfișietor pe care nu știu să l fi avut vre-o dată până la mine, vre-un biet tovarăș de poezie și de durere. Îmi trebuiau gulere și manșete proaspete, fiindcă slaba mea provizie de până aci a plesnit, de multă spălatură și de clor. Trebuia să dau la călcat singurul costum de haine pe care mi-l cunoști, de cînd ne știm. Trebuia...ei, da, trebuia să găsesc bani pentru o nouă pereche de botine...

Am coborît în stradă, purtînd sub frunte un incendiu de visuri, de planuri, de simțiri absurde, de plîngeri rimate. În stradă m'am desmeticit. Pe gît, pe ochi, pe mîini, florile iernei mi au dat sărutul de revedere. Ningea l ningeal Uitasem umbrela și am fost destul de năuc, să nu mă înapoiez s'o iau. Dar immaculatele perdele, văzute din fereastra mansardei mele, tirau acum pe străzi canafuri de noroiu. Omătul se terciuia și se topia. Apa se trăda la fund, pretutindeni, și ghetele mele aveau pentru ea o sensibilitate extraordinară! Cu hainele (dragă Doamne cele bune) făcute pachet— un pachet atacat de apă și lamentabil am alergat pe trotoarele cleioase, până la umila croitorie al cărei client scump la vedere am onoarea să fiu. Și apoi de acolo am venit înapoi, reintrînd în Calea Victoriei, muiat ca un șoarece și mîngîindu-mă cu devisa mea intimă și amară: „Unde nu e cap, vai de picioare...”

O, Marie! tocmai în acel moment d-ta ai trecut în automobil, pe lingă mine și ai încrucișat cu zhorul d-le, elegant, quasi-aerian, plescăiala mea greoaie și ridiculă! M'ai recunoscut perfect, fiindcă te-ai uitat la mine și par-că ai și răspuns la salutul meu arhistupid! Frumoasă doamnă! aș fi voit, în clipa salutului meu arhistupid! Frumoasă doamnă! aș fi voit ca aceia, ca pămîntul să se nărue sub mine și aș mai fi voit ca ora în care făcurăm cunoștință să fi fost ștersă cu un blestem din cartea sorților! Mai cutează, scumpă doamnă, să-mi afirmi că ai dori iubirea aceluia tragi-comic personaj pe care l-ai văzut astăzi!

Dar să privim lucrurile în față. Nu voesc să mai fiu ridicul: mi-e destul cît am fost până acum. Intîlnirea noastră—d-ta

În automobil, eu în ghete permeabile—a fost o întâmplare fericită, a fost acea palmă neașteptată și salutară pe care ți-o dă un doctor original ca să-ți curmeze o nevralgie! Ah, ce noroc că s'a întâmplat așa și ce prodigios cucurbitaceu poartă pe umeri poetul d-le!...

Cît erai de frumoasă, doamnă! Cît de suavă răsăria sub cristalele automobilului! Și acei crini de Florența (sau ce flori erau?) care creșteau în trăsura d-le, cît de nimerit sporeau și rafinau frumusețea d-le! Unde te duceai, doamnă, cu ce gânduri, cu ce dor, cu ce icoană în minte? Spune-mi, doamnă, sfântul adevăr: Așa e că numele, figura ori măcar versurile mele erau departe de d-ta cît pământul de stele? Vai, ce nătărău am fost și sînt! Această femeie, tinăra, liberă, fermecătoare, această femeie care se răsfață în aur, în mătase, în saloane, în serate și în mese stropite cu vinuri celebre, această femeie, care, din iatacul ei capitonat, trecuse în automobilu-i plin de flori și de insinuările caloriferului, se gîndea, visa, dorea, se prăpădea—tîind în zbor de pasăre Calea Victoriei—se prăpădea după golanul ăsta, ud până la piele și nemîncat de eri!.

Adio, scumpă doamnă, adio Marie! Lasă jocul d-le crud, lasă pe un biet copil, sărac, naiv, să-și meargă drumul lui fără noroc, dar cel puțin nu disperat și nu numai decît cu o inevitabilă prăpastie, la capăt. Îndreaptă-ți ochii într'altă parte. Ațiți bărbați tineri, bogăți, îmbrăcați în haine și în forme ireproșabile roesc în saloanele și în serile vieții d-le... Alege pe unul, fă-l soțul d-le, și dă uitării pe acest drămuitor de vorbe, pe acest cernitor al hîrtiei!

Am sfîșiat poate cu o mină prea brutală vălul iluziunii și—s'o spunem pe față—al unei mistificări ce ar fi putut să isprăvească rău. Marie! sînt profund încredințat că întîlnirea mea de azi cu d-ta a izbit ca un glonț în aripele cugetului d-le, din acel moment. *Sînt profund încredințat că te gîndeai la o altă întîlnire, pe care vei avea-o astăzi, sau spre care tocmai alunci zburai. Sînt dureros încredințat că te joci cu mine și că inima d-le ori este a mai multora, ori nu este a nimăru.*

Îți aduci aminte de *Mensonges* a lui Paul Bourget? Ah, *l'autre profil de la Madone*! Iartă cutezanța mea, Marie. Dar sînt destul de nenorocit și sînt momente cînd, inhămat la carul nenorocirii mele, ajung: prins de friguri, sperios și rebel, ca un cal de tramvai, care nu voește să ducă mai departe infernala cutie.

Totuși nu sînt ingrât! Îți mulțumesc—o, cît de mult!—pentru încîntătoarea amăgire în care m'ai făcut să trăesc o toamnă întreagă, îți mulțumesc pentru rochiile d-le, atît de vii și de turburătoare, îți mulțumesc pentru colțișorul acela în care te așezai cînd îmi vorbeai, îți mulțumesc pentru parfumul d-le favorit, pentru crysanthemele de eri, pentru florii sinului d-le, cînd mi te-ai dăstăinuit înțtia oară, ah, și mai ales...îți mulțumesc pentru acea delicioasă minușită pe care ai culcat-o, prima și cea din urmă oară—eri—subt fruntea mea tumultuoasă și neconvinsă!

Ceva despre sionism și despre organele evreiești de emigrare și de colonizare ¹⁾

I. Despre Sionism

Cind, după învingerea lui în anul 70 d. H., poporul jidovesc părăsi Palestina pentru a se împrăștiat în lume, el ducea cu dînsul credința că se va reîntoarce odată în Țara Făgăduinții și va reînființa statul jidovesc împrejurul Templului reedificat. Imprăștiat pe toată întinderea lumii, prigonit și batjocorit, el nu părăsi niciodată această speranță. Ea fu, după frumoasa expresiune a lui Nordau, steaua care luminează lunga noapte, de 2000 de ani, a destărrării lui. Ea îi servi drept mîngiere în mijlocul încercărilor grele la care fu supus și contribui mult a-l face să le răbde cu atita dîrjie.

Dar era lucru firesc ca această nădejde, într'un decurs de optsprezece veacuri, să slăbească, și să se preschimbe la acei care trăiau în Franța, Italia, Anglia și părți din Germania, unde sînt puși pe aceeași treaptă cu ceilalți cetățeni, într'un vis, într'o dorință în a cărei realizare nu mai credeau. Dar în Jidovii trăind în mase compacte în părțile de răsărit ale Europei, unde din pricina numărului lor, ei alcătuind pentru neamul stăpînitor al fiecărei țări o primejdie națională și economică, erau supuși la mărginiri de tot felul, și oneroase și umilitoare, credința reîntoarcerii în Pămîntul Sfînt rămăsese tot atît de vie și de înflăcărată ca în anul risipirii. Se priveau ca trăind în surgun și păstrau credința nestrămutată că are să vină ziua în care Iahve, îndurîndu-se însfîrșit de suferințele poporului său, le va pune capăt aducîndu-l înapoi în pămîntul strămoșilor.

Pătrunși de această credință, ei nu se gîndeau măcar să schițeze, chiar în chipul cel mai vag, vreun plan pentru a încerca să preschimbe visul lor în realitate.

¹⁾ Rîndurile de mai jos au fost scrise la sfîrșitul anului 1909. Știrile din articolul de față vor fi completate și puse la zi într'un articol următor. Autorul.

Însă, în cursul jumătății a doua a veacului XIX, începură a se auzi, mai ales în Rusia, voci izolate care cereau ca poporul evreu să înceteze de a se bizui, pentru a-și reface o țară, numai pe pronia dumnezeiască și să înceapă a pași la fapte spre a-și realiza însuși idealul.

Pe la 1870 începură să se înființeze mici uniuni sioniste (*Zionsvereine*), avînd de scop întemeierea de colonii agricole jidovești în Palestina. Aceste încercări ajutate și de Sir Moses Montefiore, dădură naștere mai multor mici colonii agricole ca: Rischon le Zion lângă Jaffa, înființată cu Jidovi ruși, Pethach Thikwah cu Jidovi din Ierusalim. Tot atunci se înființară, cu Jidovi din România, coloniile Sichron Iacob în Samaria și Rosch Pinah în extremul Nord al Galileii.

Era firesc ca această mișcare să fie mai vie în țările unde Jidovii se simțeau mai nenorciți: se înființară multe asemenea uniuni, numite *Choveve Sion*, mai ales în Rusia. Baronul Edmund de Rothschild, cîștigat de această mișcare, luă sub protecția lui mai multe din coloniile astfel înființate în Palestina.

În apelurile făcute pentru strîngere de fonduri, la 1882, se desemna lămurit Palestina ca fiind *viitorul patrie a poporului jidovesc* și se exalta *viitorul național al obștiei jidovești*. Se arăta în aceste apeluri că Jidovii care emigrează trebuie să dea Palestinei preferința asupra Americii, de oarece cheltuelile de drum sînt neasămănat mai mici, fiindcă guvernul turcesc s'a arătat totdeauna binevoitor pentru Jidovi și fiindcă *este de dorit ca masele jidovești să se concentreze pe același teritoriu*.

Însă acțiunea se dezvoltă fără plan și fără metodă, fără coeziune între uniuni. Spre a ajunge la unirea puterilor răslețe și a face ca adunarea banilor și lucrarea de colonizare în Palestina să se efectueze în chip mai metodic și mai intensiv, Pinsker, șeful *Chovevei Sion* dela Odesa și Rabinovici, numit și Schefer, șeful *Prietenilor Sionului* dela Varșovia, convocară la Kattowitz, în Silesia de Sus (Prusia), delegații asociațiilor sioniste. Treizeci și șase de delegați răspunseră la acel apel: dintre aceștia douăzeci și nouă erau din Rusia, cinci din Prusia, unul din Anglia și unul din Franța.

Se întemeie în Kattowitz o uniune numită *Bnei Brith*, avînd de scop „să sprijine în chip spiritual și material pe Israelii persecutați în întemeierea de colonii”. Un comitet central cu sediul la Odesa fu înființat și se hotări a se cere învoierea guvernului rusesc pentru ca asociațiunea să poată funcționa. Coloniile (nesprijinite de Rothschild) ce urmau a se ajuta de către asociație, aveau să fie desemnate de Comitet după cercetări făcute la fața locului, și se renunța deocamdată la înființarea de așezări nouă. Însfîșit se hotări a se trimite la Poartă o delegație spre a obține înlăturarea obstacolelor care îngreuiau colonizarea.

Asociația luă numele de *Maskeres Moscheh* sau Institut Montefiore pentru sprijinirea coloniștilor din Țara Sfîntă. Vin-

zarea de portrete de ale lui Moses Montefiore produse 40000 ruble.

Rezultatele imediate ale conferinții dela Kattowitz fură aproape nule, chiar în Rusia; o a doua conferință, convocată la Drusgenik, în anul 1887, nu dădu roade mai bune; o a treia adunare se ținu la Vilna.

În anul 1890 se obținu dela guvernul rusesc Invoirea de funcționare pentru asociație și putu să se țină: „Întia adunare generală a comitetului din Odesa pentru sprijinirea de agricultori jidovi în Siria și în Palestina“; Pinsker fu din nou pus în capul mișcării.

În cîrînd uniunile *Choveve Sion* se înmulțiră, nu numai în Rusia dar și în Germania, în Anglia și chiar în Franța. În apelurile și broșurile acestor uniuni se vorbea acuma lămurit de *autoemanciparea* Jidovilor. Dar guvernul turcesc, începînd a se îngriji de această mișcare a Evreilor, interzise în anii 1890—1891 emigrarea lor în Palestina și mărgini dreptul lor de a cumpăra pămînt în acea provincie.

Tot atunci începea și activitatea societății I. C. A. (*Jewish Colonial Association*) întemeiată prin testamentul baronului de Hirsch, care lăsase sumi înscînate pentru întemeierea de colonii jidovești, mai ales în Argentina. Greutățile puse de guvernul turcesc și activitatea societății de colonizare avuse ca urmare o slăbire simțitoare a mișcării sioniste, cînd Teodor Herzl luă conducerea ei. Herzl era un om de inimă și un entuziast plin de talent. Fusese până atunci unul din redactorii cei mai apreciați ai marelui ziar vienez *Neue Freie Presse*, care poate fi privit ca cel mai însemnat organ de publicitate al Evreimii în deobște. Herzl rumpînd cu toate tradițiunile trecutului, nu ezită să propovăduiască, prin scrisul și cuvîntul său, redesteptarea națiunii jidovești și înființarea unui *stat național jidovesc* în Palestina. Era neobosit în acțiunea lui și știuse să-și asigure concursul altor doi publiciști de mare talent: Max Nordau și Israel Zangwill.

Sub energica lor conducere Europa și America se umplură de comitete sioniste, se ținură congrese sioniste, se înființă un *Fond Național Jidovesc* și se începură negociațiuni directe cu Poarta spre a obține un privilegiu pentru înființarea unei mari colonii autonome jidovești în Palestina. Poarta, precum era de altmîntrelea de prevăzut, răspunse printr'un refuz categoric și înăspri măsurile luate pentru a împiedeca așezarea Evreilor în Țara Sfîntă.

Însă Evreii nu se descurajară. Cu prilejul alcătuirii programului dela Basel, izbuhnise ceartă mare în privința definițiunii stării legale a viitoarei Palestine colonizate de Jidovi. Nordau propusese să fie definită prin cuvintele de „sălaş (*Heimstätte*) legal închezeșluit“ pentru poporul jidovesc. Însă unii din membrii comitetului însărcinat cu alcătuirea proiectului de program nu găsiră expresiunea destul de puternică și, în urma propune-

rii lui Herzl, Palestina viitorului fu definită ca avînd a fi „un sălaș închezeșluit pe baza dreptului internațional” pentru poporul jidovesc. Asemene se mai inseră în program că așezarea Jidovilor în Palestina se va face cu consimțimîntul marilor puteri.

Se vede că Sioniștii sperau să ademenească pe acele puteri să impună Porții darea Palestinei pe mîna Jidovilor.

Cu prilejul congreselor sioniste ținute la Basel izbucniră certe, se născură coterii, ieșiră la iveală patimi și interese personale și, mai presus de toate, se vădi aplicarea înăscută în Jidov pentru discuțiuni deșerte și zădarnice. Cu greu izbutea marea personalitate a lui Herzl să liniștească certele, să domolească patimile și să pună o stavilă șivoiului de declamațiuni deșerte.

Pe de altă parte, *Alianța Israelită Universală*, fondată la Paris de cătră Crémieux cu alți cinci tovarăși în anul 1860, și care pînă atunci era privită ca reprezentantă acreditată a întregii Jidovimi, luase cu hotărîre pozițiune împotriva ideilor sioniste. Organele ei se pronunțau pretutîndeni pentru asimilarea politică desăvîrșită a Evreilor cu populațiunea în mijlocul căreia trăiau, cu păstrarea numai a individualității lor religioase. Pentru *Alianță* Jidovismul trebuia să rămînă o religiuine; orice încercare de a alcătui o națiune, nu putea, în mîntea șefilor ei, decît să compromită interesele jidovești și să le facă suspecte față de guvernele constituite.

Se făcea mult sgomot la Congrese, cu prilejul altor adunări, prin presă, dar în realitate rezultatele obținute erau slabe, numărul Sioniștilor sporia încet, ca și *fondul național* înființat de al V-lea Congres, la 1901.

Nenorocirea cea mai simțitoare pentru Sionism a fost fără îndoială moartea neașteptată a lui Herzl, la Iulie 1904. Pînă astăzi nu s'a găsit cine să-l înlocuiască.

În urma refuzului Porții de a deschide Jidovilor Palestina, guvernul englez le oferi puțința de a întemeia o colonie autonomă în Uganda (Africa Ecuatorială). Jidovii se grăbiră să trimită în acel protectorat englez experți care să cerceteze țara și să se pronunțe dacă colonizarea ei ar fi cu puțința pentru Evrei. Răspunsul ce experții îl aduseră înapoi fu cu desăvîrșire negativ.

Încă înainte ca acest răspuns să sosească, izbucnise certe furioase, cea mai mare parte din organizația sionistă ținînd morțiș ca să nu se aibă în vedere spre colonizarea cu Jidovi altă țară decît Palestina. Această majoritate cuprindea aproape totalitatea Sioniștilor din Rusia și din România, pe mulți din acei din Austria (Galiția), numai o mică parte din aderenții din Germania și din Anglia.

După moartea lui Herzl ea rămase stăpînă pe mișcarea și pe organizarea sionistă propriu zisă. Iată trăsăturile de căpetenie ale acestei organizări întemeiate la Congresele ținute la Basel :

Sionist este fiecare Jidov care plătește darea numită *șechel* și face parte din vre-o societate sionistă. Există un număr incalculabil de asemeni societăți, purtind numirile cele mai deosebite.

Societățile sioniste din fiecare țară se federează între ele și aleg *Comitetul organizației de țară*.

Fiecare Sionist în vîrstă de 18 ani este alegător; fiecare Sionist în vîrstă de 24 ani este eligibil la Congresul sionist. Ei sînt grupați în grupe de cîte 200 alegători:

Fiecare grupă de 200 alegători plătind *șechelul* alege cîte un delegat la Congres.

Congresul se alege și se întrunește la fiecare doi ani, alegerile se fac cu o lună înainte de întrunirea Congresului.

Congresul alege Comitetul de acțiune cu președintele său și diversele comisiuni; el hotărăște asupra întrebunțării fondurilor și asupra tuturor chestiunilor interesînd mișcarea.

Sediul Comitetului de acțiune este la Colonia.

Numărul Sioniștilor este foarte restrîns: în Germania, dintr'o populațiune evreiască de 600.000 suflete nu sînt decît 7000 de Evrei care plătesc *șechelul*, în România 5700, în Anglia 8500. Numărul cel mai mare se găsește fără îndoială în Rusia. Numărul total al tuturor Sioniștilor abia ajunge la 80.000 (din 12.000.000 de suflete).

Pe lângă *șechel*, mai sînt o mulțime de dări și de contribuțiuni benevole sub diferite denumiri, și totuși *Fondul Național*, în care se scurg toate aceste venituri, nu a ajuns încă la suma de 2.000.000 mărci. Anul 1909 a produs 400.000 mărci.

Iată o dovadă sigură că marea finanță evreiască, nervul și puterea de căpetenie a Evreimii, n'are nici un fel de simpatie pentru Sionism și este cu desăvîrșire străină de această mișcare.

O parte, $\frac{2}{5}$ din acești bani se capitalizează, restul de $\frac{3}{5}$ se cheltuiește pentru *lucrări* în Palestina, (sub această denumire se înțelege întemeierea de colonii agricole jidovești), pentru sădiri de vii, pentru sădiri pe o scară foarte întinsă de maslini, (maslinii dispăruse aproape cu desăvîrșire de acolo). Evreii au hotărît că o Palestină fără maslini nu se poate concepe și au plantat zecimi de mii de acești copaci pentru înmulțirea cărora s'a înființat chiar o contribuție voluntară specială numită *Ofertă pentru maslini*. (O pădure care a primit numele lui Herzl cuprinde 15.000 de maslini). Ea este împărțită în 15 pădurici de cîte 1000 maslini, subîmpărțită iarăși fiecare în 10 grădini de cîte 100 copaci. Fiecare copac este numerotat și trecut într'un registru special. (O altă pădure de 15.000 maslini urmează să fie plantată lângă Beth Arif. Apoi pe lângă aceste sînt mulțime de păduri mai mici. S'au format nenumarate societăți pentru exploatarea resurselor Palestinei, ca *Anglo Palestine Co., Land Development Co.*, care a arendat, pe 98 ani, o întindere de 9500 *dunumuri* aparținînd *Fondului Național*. Mai sînt în Palestina un *Bezalel* sau școală de arte, o școală agricolă, un gimnaziu

ebraic, o bibliotecă centrală, un institut igienic și de microbiologie, un sindicat industrial, o societate de imobile, o societate de plantație în Galileia, etc. Banii se mai cheltuiesc pentru înființarea de stabilimente industriale, pentru irigații și pentru școli. Cu toate restricțiunile puse de Turci, cete noi de Jidovi pătrund în fiecare an în Palestina; bacșișul se mănuește cu dibăcie.

Cele dinți Congrese au fost ținute la Basel, al VIII-lea s'a ținut la Haga, acel din Decembrie trecut (al IX-lea) la Hamburg.

Cu prilejul ținerii acestui Congres s'au întâmplat scene tumultuoase, certe, scandaluri, denunțări reciproce, vituperări și un potop de declamațiuni seci. El nu a dat nici un rezultat. Delegații, în număr de aproape 400, neizbutind să se înțeleagă asupra alegerii unui nou comitet, hotărâră ca cel vechiu, prezidat de David Wolfson, să rămână în ființă până la viitorul Congres.

Acest rezultat sugerează unui organ (*Les Archives Israélites*) care își primește inspirațiunile dela *Alianța Israelită*, următoarele reflexiuni:

„Les Congrès sionistes qui ont cependant pour objet de lui en rendre la conscience (de ses destinées nationales), de lui en donner le goût, de renouer la chaîne tragiquement interrompue par le désastre de l'an 70, sont la démonstration vivante, brutale de l'inaptitude d'Israël au rôle de nation, d'Etat autonome. Il a positivement désappris, au cours de son interminable et si lamentable exil, l'habitude de se gouverner.

„Et à voir la facilité merveilleuse avec laquelle le *Comité d'Action Sioniste* est mis sur la sellette, tourné et retourné sur le gril par ceux qui ne partagent pas ses vues, on est épouvanté à la pensée de ce que serait le gouvernement d'un Etat juif soumis à une telle épreuve. Les vertus politiques d'Israël pour le moment ne sont que des vertus négatives. Et c'est pourquoi l'expérience du Sionisme transformant la Palestine en Etat juif, même si elle était, par extraordinaire, réalisable, nous inspirerait les plus graves inquiétudes sur sa durée.

D'ailleurs le piétinement sur place du parti, malgré toutes les apparences de mouvement et d'agitations qu'il se donne, l'avortement de son plan, les variations qu'on peut relever dans sa ligne de conduite en continuelle oscillation, tantôt aiguillée vers la politique active, ambitieuse, tantôt ramenée vers le Sionisme pratique, dénotent une sorte d'impuissance congénitale qui n'a rien de rassurant pour l'avenir de ses projets.

„Que restera-t-il du Sionisme s'il continue ainsi à s'agiter dans le tumulte de ses Congrès et à tourner dans le vide? une aspiration ardente, éperdue d'Israël maltraité et persécuté vers la patrie historique et idéale, beau et passionnant rêve qui risque de ne pas se réaliser de longtemps et de demeurer ce qu'il est depuis des siècles: un *pium desiderium*“.

Vom vedea mai departe că Jidovilor le mai lipsește și alt lucru de căpetenie, fără de care întemeierea unui stat național

sau măcar cea a unei provincii autonome este absolut cu neputință.

Sioniștii leagă mari speranțe de schimbarea de regim săvârșită în Turcia. La început cererile de a întemeia o colonie de 100.000 Jidovi din Rusia, în Asia Mică sau în Mesopotamia, au fost rău primite de noul guvern turcesc care nu a ascuns că nu voiește să mai adauge la multiplele chestiuni ce sînt la ordinea zilei în Imperiul Otoman încă o chestie evreiască. Totuși este un fapt că, în vremea din urmă, guvernul turcesc s'a arătat plin de atențiuni către Evrei. El a manifestat chiar dorința de a atrage în Imperiu emigrarea jidovească, dar a intrat spre acest sfîrșit în relațiuni, nu cu Sioniștii, ci cu altă organizare, precum vom arăta mai departe.

Sionismul însă își urmează încet opera de cucerire pașnică a Palestinei. Congresul dela Hamburg a votat o subvențiune din fondul național și s'au adunat dăniile însemnate pentru întemeierea unei mari colonii cooperative, care va fi pusă sub direcțiunea cunoscutului scriitor Dr. Frantz Oppenheimer.

În Congresul dela Hamburg s'a cerut de o parte din congresiști ca sediul Comitetului de Acțiune să fie în Berlin; această propunere a fost însă răspinsă pe motiv că în Berlin nu există nici un fel de viață jidovească, că Jidovii care trăiesc acolo sînt cu totul germanizați: ei au până și copăci de crăciun jidovești și că prin urmare acțiunea ar risca, într'un asemenea mijloc, să cadă în marasm.

De notat este că în toamna trecută Președintele comitetului *Alianței Israelite Universale* din Berlin, Dr. Goldberger, vorbind de relațiunile dintre Sionism și *Alianță*, a denunțat tendințele naționaliste ale Sioniștilor, ca fiind de natură a periclita interesele evreiești în deobște și cele ale Evreilor turcești în particular.

II. Despre I. T. O.

În Anglia se alcătuiuse după moartea lui Herzl o organizare deosebită, care luă numele de *Jewish Territorial Organization* (I. T. O.) sau *Organizare Teritorială Jidovească*, sub președinția lui Israel Zangwill.

Această organizare părăsind cu desăvîrșire ideea reînființării statului național jidovesc în Palestina, avea de scop colonizarea în massă, cu Jidovi, a unui teritoriu oareșcare, ce i s'ar pune la dispoziție de vre-o putere și care ar rămîne, și după colonizare, sub stăpînirea acelei puteri, colonii mulțămîndu-se numai cu o autonomie provincială.

Suggerîndu-se comitetului noii organizații ideea că Cirenaica care, în vremile de demult, cuprinsese multe și însemnate colonii jidovești, ar fi o țară nemerită pentru scopurile sale, el se grăbi să trimită în acea provincie turcească, așezată între Egipt și Tripolitana de care depinde, o misiune însărcinată să stu-

dieze resursele acelei regiuni și posibilitățile de colonizare. Iar unele organe evreești anunțau că, în sfârșit, se găsisse pământul unde Ito avea să așeze masele de Jidovi izgoniți de prigonirile rusești și românești.

În primăvara anului trecut misiunea trimisă pentru cercetarea Cirenaicei se întorcea cu un răspuns care iarăși era negativ: Cirenaica avea o climă sănătoasă, țara era plăcută, comunicațiunile destul de îndeminatece, autoritățile turcești foarte bine dispuse pentru Jidovi, dar lipsa de ape, lipsa de ploi și pământul impermeabil o făceau cu desăvârșire improprie, nu numai pentru agricultură, dar chiar pentru creșterea de vite pe o scară mai întinsă. Cu toate că ideea colonizării Cirenaicei nu fu cu totul părăsită, trebui ca Ito să se ocupe cu căutarea unei alte țări.

Ea fu repede găsită, aproape de Palestina, în Mesopotamia. Acuma I. T. O. face în privința acestei provincii turcești aceleași planuri ce le făcuse pentru Cirenaica.

La 15 și 16 Iulie s'a întrunit la Londra consiliul internațional al I. T. O.-lui, 47 delegați fiind prezenți sub președinția lui Zangwill. S'a decis a se studia Cirenaica și Mesopotamia. Zangwill a zis că a vorbit în această chestiune cu 4 președinți de consiliu și cu mulți miniștri de cabinet.

Greutățile de tot soiul ce le prezintă colonizarea cu Jidovi a Mesopotamiei sînt enorme.

Guvernul turcesc este stăpîn numai în orașe, afară de ele începe, la nord stăpînirea Curzilor, la centru și la sud cea a Beduinilor. Spre a putea închizeshi colonilor evrei liniștita posesiune a pămînturilor ce li se vor ceda, Poarta va fi întăuită să ducă un adevărat războiu de cucerire a acelu pămînt și, pe urmă, să întretină un corp de cel puțin 10—12.000 oameni, pentru a apăra pe coloni împotriva jafurilor Curzilor și a Beduinilor.

Apoi Mesopotamia, adică țara dintre Tigru și Euftrat, a fost odată într'adevăr grînarul lumii, dar aceasta mulțumită lucrărilor de irigație care nu mai există. Fără irigație Mesopotamia nu va produce nimic, ea nu prezintă astăzi decît pășuni sărăcicioase. Pentru a-i reda vechea ei fertilitate, s'a calculat că vor trebui investite cel puțin 50 până la 60.000 milioane în lucrări de irigație.

Apoi căldurile sînt cumplite și va trebui mult timp pentru ca niște oameni crescuți în țări cu climă temperată sau rece să poată munci în asemenea condițiuni.

În sfârșit Mesopotamia este fără comunicațiuni pe apă cu țările de unde ar avea să vină colonii. Pe lingă că încunjurul prin Suez și prin Golful Persic este lung și obositor din cauza căldurilor de pe Marea Roșie, apoi nu există port care să primească vasele mari. Ar mai trebui cheltuite multe milioane pentru construirea unui port. Iar o cale ferată ductnd dela Ierusalim în Mesopotamia ar costa enorm de oarece ar avea de străbătut pustiul

Siriei. Este foarte probabil că ITO va renunța și la Mesopotamia cum a trebuit să renunțe și la Cirenaica.

III. Organizarea Generală de Colonizare Jidovească (A. I. K. O.) și Guvernul Otoman.

Două conferinți jidovești internaționale ținute la Berlin au avut ca urmare întemeierea unei organizări nouă, numită *Allgemeine Jüdische Kolonisations Organisation*, avind de scop colonizarea industrială și agricolă a Jidovilor în Orient. Deși încă nu se știa care va fi teritoriul merit să fie colonizat cu Jidovi, s'a citit și s'a discutat în ședințele acestei societăți multe proiecte pentru irigarea, secarea, facerea de drumuri și parcelarea aceluși teritoriu necunoscut.

În direcțiunea noii organizări din Berlin se găesc și membri făcînd parte din direcțiunea societății I. C. A. și este probabil că A. J. K. O. mai este sprijinită și de oareșcare cercuri financiare. Precum am văzut, Poarta luase, încă sub vechiul regim, măsuri pentru a împiedeca pe Jidovi să se înmulțească în Palestina. Chiar pelerinii jidovi care mergeau la Ierusalim fusese supuși la formalități supărăcioase și umilitoare. Li se luau pașapoartele la debarcare și li se dădeau în locul lor niște *teșcherele* sau țiduli roșii învoindu-i să meargă în Palestina și să stea acolo un timp de cel mult trei luni. La expirarea aceluși termen erau ținuți să se prezinte înaintea autorității care le liberase *teșchereaua* și primind în locul ei pașaportul, trebuiau să plece imediat. Acei care stăteau peste timpul specificat în *teșchereaua* roșie erau expulzați, (dacă nu uzau de mijlocul atât de puternic al bacșișului).

Ferid Pașa, Ministrul de Interne, propuse în cursul anului trecut ca Palestina să fie cu desăvîrșire închisă imigrațiunii jidovești și ca Jidovilor să le fie interzis de a cumpăra pămînt în acea provincie.

În vremile din urmă însă Poarta începu să se arăte mai binevoitoare către Jidovi. Unul din principalele organe ale Junilor Turci scriea astă-vară că temerea cum că Evreii ar fi primejdioși pentru Turcia este cu desăvîrșire greșită. Adăoga că ei chiar în Palestina nu sînt primejdioși, căci populația acelei provincii fiind de 18—21 locuitori pe kilometru pătrat, pe cînd aceea a Libanului este de 50 locuitori pe kilometru pătrat, urmează că Palestina ar putea hrăni o populație întreită. Colonizarea ei cu Evrei i-ar face numai bine, căci agricultura și creșterea vitelor ar înflori, s'ar înmulți fabricile, dîndu-se astfel de lucru la mulți lucrători arabi.

În cursul lunii Septembrie apărea în *Gazeta de Colonia* următoarea știre, care fu îndată reprodusă de toate ziarele germane și a cărei autenticitate este acum pusă mai presus de orice îndoială:

Cu prilejul unei vizitei făcute de Marele Rabin al Turciei, Nâhum Effendi, Președintelui Camerei turcești, Ahmed Riza Bey,

acesta comunică rabinului că Turcia ar fi dispusă să încurajeze așezarea de imigranți jidovi în deosebitele provincii ale Turciei ca să populeze teritoriile astăzi deșerte cu o populațiune harnică și liniștită. Ministrul Vacufurilor Hamada Pașa făcu o declarație similară în Senat. Din indemnul și prin mijlocirea ambasadorului turcesc la Berlin, generalul Nisami Pașa, organele de direcțiune ale *Asociației Generale de Colonizare Jidovești*. (A. I. K. O.) adresară guvernului turcesc un memoriu tratînd despre așezarea de imigranți jidovi în Turcia.

„Trebuie observat că A. I. K. O. este o asociațiune internațională și umanitară, ale cărei statute exclud orice tendințe politice și de partid și în capul căreia se află Israeliți cunoscuți din deosebite țări.

„Spre a negocia verbal cu Guvernul turcesc, fu trimis la Constantinopol Președintele Comitetului Dirigent al societății A. I. K. O., Dr. Alfred Nossig. În cursul negocierilor, care au ținut șase săptămîni, rămase și ambasadorul Nisami Pașa la Constantinopol.

„Rezultatul acestor negocieri, identic cu comunicările făcute de cei doi oameni de stat turci pomeniți mai sus, urmează să fie comunicate marilor comunități evreești din Europa. Bazele legale pentru imigrare și așezare vor fi stabilite prin legea ce trebuie s'o prezinte în curînd Ministrul de Finanțe, Djavid Bey, asupra proprietăților persoanelor juridice și printr'o lege asupra imigrațiunii. Direcțiunea acestei imigrațiuni va fi încredințată unei societăți prin acțiuni constituită după dreptul otoman.

„Apreciînd scopul întreprinderii de care vor fi legate importante foloase economice pentru Turcia, s'a alcătuit un comitet compus din patrioții și filantropii cei mai distinși din Turcia, care va călăuzi toate demersurile viitoare ale acestei opere. Prin faptul că hotărîrea guvernului turcesc are să fie comunicată comunităților israelite chestiunea emigrării israelite în Turcia se va găsi așezată pe o temelie nouă. Se insistă asupra faptului că negocierile să urmeze cu reprezentățiunile populațiunii jidovești. Cu toate că așezarea coloniștilor nu se poate aduce la îndeplinire decît prin mijlocul unei societăți de colonizare cum este A. I. K. O., totuși ea trebuie să fie îndeplinită în înțelegere cu marile comunități evreești. Deși comunitățile evreești au un caracter pur confesional, totuși tot lor le revine grija pentru interesele materiale ale coreligionarilor lor. Nu numai comunitățile țărilor de origine ale imigranților, dar și acele din țările prin care ei trebuie să treacă, precum și acele din țările unde Evreeii au emigrat până acum și în care ei astăzi nu mai încap, au interes ca să se deschidă, pentru puhoiul emigrării jidovești, un nou debușeu în vecinătatea Romniei și a Rusiei.

„Mai este de prevăzut că comunitățile jidovești vor fi în stare să întreprindă pentru scopuri de colonizare jidovească mijloace cu mult mai însemnate decît cele de care dispune o asociație de binefacere.

„In sfârșit, patronajul comunităților alcătuește o închizeșuire că opera colonizării se va efectua cu excluderea oricărei tendințe de partid.“

Totodată fruntașii Junii Turci făceau declarațiile cele mai favorabile pentru Jidovi.

Șeful mișcării reformiste, Ahmed Riza Pașa, zicea între altele astă vară: „Sintem absolut siguri de credința Jidovilor cătră patria otomană. Dorim foarte mult să vedem pe Jidovii altor țări, s. e. pe acei din Rusia și din România venind în țara noastră spre a ne aduce concursul inteligenței și a virtuților lor. În Imperiu se găsec întinderi uriașe, pe care se află numai 5 suflete pe kilometru pătrat. Jidovii ar fi în stare să populeze acele regiuni, să întindă cultura lor asupra acelor pământuri și, cu ajutorul științei, să tragă din pământ bogățiile ce sint ascunse în el.“

Iar astă iarnă, Marele Vizir declara lui Arthur E. Franklin, un emisar evreu, că: „Guvernul turcesc nu este dispus să favorizeze intrarea în Palestina a Evreilor fără mijloace, care să mai sporească populațiunea săracă aflătoare în Ierusalim. Ar privi însă cu favoare pe acei posedind un capital sau cunoscând vre un comerț sau o meserie. Guvernul turcesc nu are încredere în posibilitățile agricole ale Palestinei, dar ar fi dispus să concesioneze întinderi mari de pământ spre colonizare în provinciile vecine cu Palestina aparținând Imperiului. E convins de necesitatea să se aprovizioneze Ierusalimul cu apă și, spre acest scop, va contracta un împrumut.“

Franklin venise să ofere guvernului turcesc capital pentru aducerea apei la Ierusalim, cu condițiune ca Poarta să acorde imigrațiunii jidovești condițiuni favorabile atât în Palestina cât și în alte părți ale Imperiului.

Motivul acestor avansuri făcute de guvernul turcesc Evreilor trebuie atribuit, cum observă foarte bine mai multe foi germane, speranței hrănită de cătră șefii Junii Turci că vor putea astfel „să atragă puterile financiare ale Jidovilor din Europa și din America spre asanarea stării financiare a Imperiului Otoman.“

Cert este că guvernul otoman lucrează la un proiect pentru a atrage și a așaza în Imperiu pe emigranții jidovi. Spre acest sfârșit se alcătuește un proiect de lege asupra recunoașterii *persoanelor morale*.

După organele sioniste proiectele de colonizare cu Jidovi ale Guvernului Otoman nu au nici-o legătură cu A. J. K. O., ci sint cu totul independente de propunerile acestei asociațiuni, de care nu s'ar fi ținut samă.

Nasim Bey, unul din corifeii partidului june-turc, ar fi propus înființarea unei colonii de 5.000 Jidovi din România pe malurile Vardarului. Aceasta ar fi începutul punerii în îndeplinire a unui proiect avînd de scop colonizarea a 200.000 Jidovi din România și din Rusia în Macedonia.

Fapt este că acel Imperiu a devenit, pentru organele spe-

ciale ale Evreimii, statul cel mai interesant și cel mai plin de viitor din lume. *Die Welt*, Monitorul Sionismului, îi consacră regulat mai multe pagini din fiecare număr. Iar Jidovii supuși turci sînt cei mai înfocați patrioți otomani din întregul Imperiu.

IV. Pentru ce Jidovii nu sînt în stare să colonizeze un teritoriu. Societatea I. C. A.

Este foarte posibil și chiar probabil ca, în urma încercărilor combinate ale acestor trei organizații: Sionismul, I. T. O. și A. I. K. O., un număr mai mare de Jidovi din Romînia și din Rusia să emigreze în Imperiul Otoman, totuși nu mi se pare probabil ca această emigrare să devină un exod din țările în care Jidovii se află astăzi și să aibă ca rezultat colonizarea efectivă a unor provincii din Imperiul Otoman.

Evreimii îi lipsește ceva indispensabil pentru a coloniza un teritoriu în chip efectiv: țărani.

Pentruca un teritoriu să fie colonizat în chip efectiv și să-mătos trebuie ca pămîntul să fie ocupat și lucrat de coloni. Colonii trăind la țară, din agricultură și din păstorie, trebuie să alcătuiască majoritatea populației coloniale.

Evreii, afară de rari excepțiuni, de optsprezece secole nu mai sînt țărani, ci mai cu seamă comercianți și speculanți, cu o proporție destul de însemnată de meseriași și de membri ai profesiunilor zise liberale.

De optsprezece secole masa lor trăiește în orașe, s'a identificat cu viața orășanească. Spre a fi un țaran adevărat, trebuie să iubești pămîntul, să iubești munca cimpului, să iubești vitele, să iubești traiul liniștit dar aspru dela țară. Evreul a uitat aceste lucruri de o mie opt sute și mai bine de ani. El este neapt pentru viața țărănească, are repulsiune pentru ea.

Printre numeroasele dovezi ce le posedăm în sprijinul acestei aserțiuni voi cita una care este hotăritoare.

Statele-Unite au fost și sînt încă țara agricolă prin excelență. Zecimile de milioane de emigranți europeni care au populat-o s'au aruncat cu lăcomie asupra nemărginitelor întinderi de pămînt roditor ce Guvernul le conceda colonilor, în lozuri de mare întindere, pe nimic sau pe un preț pur nominal. Și trebuie observat că cea mai mare parte a acestor pămînturi întinse și rodnice se bucură de o climă temperată, aproape identică cu cea a părții de mijloc a Europei.

Chiar astăzi, după trei șferturi de veac de colonizare intensivă, se găsesc în partea de Nord-Vest întinderi uriașe de pămînt rodnic, care se vînd pe preț de nimic.

În Statele-Unite se află astăzi peste 1.300.000 Jidovi. Care credeți că este numărul acelor care se hrănesc din munca pămîntului? Douăsprezece mii de suflete, împărțite în 2164 de exploatațiuni, adică *nici unu la sută!* Și deși îndemnurile și ajutoarele pentru a-i face să cultive pămîntul nu le-au lipsit!

Din toate neamurile lumii, singuri Evreii nu sînt decît prin excepțiune agricultori în Statele-Unite.

În Argentina, dintr'o populațiune de 46.600 Jidovi, sînt 15.771 care trăesc la țară, din exploatarea pămînturilor ce le-au fost procurate, cu preț ieftin, de către fundațiunea baronului de Hirsch, administrată de I. C. A. și de deosebite administrațiuni. Li s'a dat cîte 150 hectare de familie. Să nu se creadă că acești 15.771 Evrei sînt țărani în sensul deplin al cuvîntului, că lucrează pămîntul cu minile lor. Nu, ei sînt și acolo speculanți agricoli, care lucrează moșioarele lor cu ajutorul brațelor plătite ale unor lucrători italieni. Unii din ei chiar arendează parte din pămînturile de care dispun.

În Palestina lucrează de mai bine de treizeci de ani la înființarea de colonii agricole Rothschild, baronul Hirsch, Sioniștii, I. C. A.

I. T. O., Palestine Land Development Company, întreaga Evreime a sprijinit cu sumi însemnate acele încercări; cu mare trudă și cu mare cheltuială s'a reușit, după ani îndelungași, ca ele să se susțină singure, dar care este numărul țărănilor evrei din Pămîntul Făgăduinții? 11.492 suflete împărțite în 2.118 exploatațiuni.

Mai bine decît cu coloniile agricole au reușit Rothschild, I. C. A. și celelalte organizații cu construcțiuni de case pentru emigranți la Ierusalim, care alcătuiesc un plasament folositor.

Se înființase două colonii agricole jidovești și în insula Chipru, dar ele au dispărut cu desăvîrșire. Acum s'au înființat alte două în Asia Mică.

S'au petrecut șaptezeci și trei de generații consecutive decînd Evreii care n'au mai fost țărani. Nu mă indoesc că pentru a-i retransforma în țărani ar ajunge generații mult mai puține, ar ajunge poate două sau trei. Dar această transformare ar trebui efectuată în țările în care trăesc astăzi, spre a da, în coloniile ce ar avea de întemeiat, *țărani formuți gata*, care, odată duși acolo, să știe cum să se pună pe lucru și să se lupte cu greutățile traiului fărănesc și a meseriei agricole, într'o țară mai mult sau mai puțin sălbatecă.

Ideea de a coloniza îndată, în cîtiva ani, teritorii întregi, situate într'o climă toridă, încunjurate de popoare prădalnice și barbare, cu oameni care de atîtea veacuri n'au cunoscut decît viața *ghettoului*, este o pură utopie, orice încercare de aducere la îndeplinire n'ar putea avea drept rezultat decît o neizbîndă desăvîrșită, un dezastru.

Speranța de a putea coloniza, în chip efectiv, cu Jidovi; în curs de un sfert sau chiar de o jumătate de veac, Iudea sau Mesopotania sau oricare alt teritoriu, trebuie părăsită ca absolut irealizabilă. Evreii pot da comercianți, pot da meseriași, pot da ingineri, medici, profesori, avocați, dar nu au de unde să dea țărani, nu pentru a coloniza o țară, dar nici măcar vre-un ținut de o importanță oareșcare.

Această imposibilitate pentru Jidovime de a coloniza, ea singură, un teritoriu nelocuit sau rar locuit, alcătuește o mare nenorocire, atât pentru ea cât și pentru țările unde numărul Jidovilor este destul de mare pentru a sili pe neamul stăpînitor să ia măsuri de apărare în privința cuceririi economice, ei fiind mai bine pregătiți pentru luptele de asemenea natură.

Este o nenorocire pentru Jidovi:

I. Fiindcă face cu neputință împlinirea speranței atât de legitime la ei că vor mai alcătui odată o națiune de sine stătătoare.

II. Fiindcă împiedecă plecarea în masă a Jidovilor din țările în care, ca în Rusia, Galiția și chiar România, fiind prea numeroși, sînt supuși la restricțiuni care îngreuiază îmbogățirea și chiar agonisirea traiului lor.

Este clar că, pe cînd trebuința de comercianți, de meseriași și de lucrători industriali este limitată în toate țările, mai este încă în America, în Asia și în Africa loc pentru sute de milioane de țărani vrednici. Dacă masa Evreilor din Rusia, din România și din Galiția ar fi alcătuită din țărani, de mult ar fi emigrat acei țărani în Statele Unite și în Argentina și n'ar mai exista în Orientul Europei o chestie jidovească.

Iată pentru ce, din toate organizațiile menite să înlesnească emigrarea Jidovilor din Rusia, România și Galiția, I. C. A. este cea care aduce mai multe servicii Evreimii.

I. C. A. sau *Jewish Colonial Association*, cu sediul la Londra, nu urmărește vre un scop de colonizare, ci înlesnește imigrarea Jidovilor oriunde aceștia găsesc mijlocul să-și câștige traiul și să prospereze. Ea a mai înființat și susține colonii agricole, se silește să împingă pe Jidovi spre agricultură și face sacrificii în acest scop, dar aceste colonii susținute de dînsa se găsesc împrăștiute în Palestina, în Statele Unite, în Argentina etc.

În vremea din urmă I. C. A. a trimis și ea experți însărcinați să exploreze Mesopotonia.

Ea mai ajută pe Jidovii din Rusia și din România, clădind și întreținînd școli evreiești, încurajînd și susținînd fabrici și distribuind numeroase ajutoare bănești. Însă scopul ei principal este de a înlesni emigrarea jidovească care, de un șir de ani s'a îndreptat spre Statele Unite unde, în anul 1907, au emigrat peste 140.000 Evrei.

Radu Rosetti

HOMER

ILIADA

CINTUL AL ȘAISPREZECELEA

- Astfel luptau împrejurul corăbiei bine podite,
Cînd la Ahile veni și cu lacrimi calde nainte'i
Stete Patroclu plîngînd, iar plînsu-i curgea ca izvorul
Care și prelinge pe-o coastă de stînci mohoritele-i unde..
5 Cum luă seama șoimantul Ahile, 'i fu milă de dînsul
Și glăsui cătră el rostindu-i cuvînte ce zboară:
„Ce ți-e Patrocle, de plîngi asemenea unei fetițe,
Care se ține de mîsa la drum, îi dă zor s'o ia'n brațe
Și apucînd-o de poale, ea tot o oprește din fugă
10 Și se tot uită la ea lăcrimînd și se roagă s'o iee ?
Tocmai așa, o' Patrocle, verși picuri de fragede lacrimi.
Ai tu ceva de vestit Mirmidonilor poate sau mie ?
Ori auzit-ai tu singur cumva vreo știre din țară ?
Tatăl tău, fiul lui Actor, aud că și-acum e în vieață
15 Și 'ntre ai săi Mirmidoni trăește Peleu Eacidul,
Singurii care, de mor, ne vor umple de jale nespusă.
Ori mi te doare pe ține că 'n tabăra lor, la corăbii,
Seceră moartea pe Ahei plătindu-le nelegiurea ?
Spune și nu'mi tînui, amîndoi să ne-o știm deopotrivă..
20 Tu suspinat-ai din greu și-ai grăit, călărețe Patrocle :
„Os din Peleus Ahile, tu fruntea vitejilor noștri,
Nu'mi bănuie ; e atîta necazul ce suferă Aheii !
Iată că toți care au fost și luptat-au în capul oștirii,
Zac la corăbii : rănîți-s din suliță ori din săgeată.

- 25 E săgetat și voinicul născut din Tideu, Diomede,
E 'nsulițat și Odiseus vestitul în lănci și Agamemnon,
Și din săgeată e 'mpuns și biet Evripilos în coapsă.
Leacuri destule știu vracii, de aceia și cată de dinșii
Ranele lor vindecînd; dar tu neîmpăcat ești, Ahile.
- 30 Doamne ferește, ca tine și eu să mă supăr vreodată!
Tu al peirii viteaz! La ce vei fi bun după aceia,
Dacă tu astăzi nu mîntui pe Ahei de urgia cumplită?
Om înpietrit, nu ți-a fost părinte Peleu călărețul,
Nu ți-a fost mamă nici Tetis; născutu-te-a vinăta mare
- 35 Și prăvălatele stînci—ait de hain ești la suflet.
Dacă cumva te ferești de vreo prorocie știută,
Dac'a ta mamă cinstită vreo taină ți-a spus dela Zeus,
Dar mă trimite încalte pe mine cu oștile noastre.
Poate s'aduc vre un bine Danailor, poate să-i mîntui.
- 40 Lasă și armele tale să'mbrac și să par la vedere
Tocmai ca tine, căci poate pe loc s'or abate Troenii
Și vor putea să răsufle voinicii feciori din Ahaia,
Mult necăjiți, și acea-vor un pic de răgaz la bătae.
Neosteniți după-aceia, putea-vom ușor să respingem
- 45 Pe obosiții dușmani departe de vase și corturi".
Asta rugîndu-se a zis, nebunul! Menit doar îi fuse
Singur să'si ceară prilejul de moarte și nenorocire.
Geme din suflet Ahile cel iute ca șoimul și zice:
„Valei, ce vorbă mi-ai spus, o Patrocle tu viță din Zeus;
- 50 Mie nu'mi pasă de vreo prorocie, pe care aș cunoaște-o,
Nici a mea mamă cinstită vreo taină mi-a spus dela Zeus,
Însă, cînd cuget, mă seacă la suflet și amar mă mai doare
Că un bărbat care stă mai presus, dar de-o seamă cu mine,
M'a despoiat: mi-a luat înapoi o răsplată așa scumpă.
- 55 Asta mă doare cumplit, căci mult pentru ea pătimit-am.
Tocmai pe fata ce Aheii pe ales că răsplată'mi dădură
Și-am cucerit-o cu arma, cînd tarea cetate dărmat-am,
Craiul Atrid Agamemnon pe dînsa mi-a smuls-o din mînă,
Parc'aș fi fost un străin, venetic fără drepturi și cinste.
- 60 Dar să lăsăm la o parte trecutul; nici nu-i cu puțință
Veșnic în suflet mînia să porți, și-apoi însumi am spus-o,
Ciuda mea nu va 'nceta decît numai în ziua cînd focul
Luptei și clocotul ei va ajunge cumva la corăbii.
Hai dar îmbracă pe spate vestitele arme ale mele,

- 65 Du la bătaie pe-ai noștri ostași, Mirmidonii războinici,
 Dacă un nor viforos de Troeni s'a lăsat la corăbii
 Cutropitor, iar Aheii pe țărml bătut de talazuri
 Stau îmbulziți și-au abia o bucată de loc pentru sine,
 Și naintează spre dñșii întreag'a Troenilor obște
- 70 Plină de'ncredere. Doamne, că nu'mi văd deaproape ei fața
 Coifului meu strălucind ! Ce iute la fugă-a lor leșuri
 Șanțul ar fi înțesat, dacă craiul Atrid cătră mine
 Prietenos ar fi fost ! Dar tabăra-acu ne-o 'mpresoară.
 Nici Diomede Tidid cu mina nu'și clatină lancea
- 75 Cruntă, turbată, să scape cu ea pe Danai de peire ;
 Nici mai aude-se 'ndemnul din gura cea nesuferită
 A lui Atrid Agamemnon ; răsună doar glasul lui Hector,
 Care zorește și 'ntartă pe-ai săi. Ei cu țipăt și urlet
 Șeșul întreg îl cuprind și birue 'n arme pe-ai noștri.
- 80 Totuși, Patroclé, de vrei dela vase potopul să 'nlături,
 Fulger să cazi peste ei strivitor, nu cumva să ne-aprindă
 Vasele și să le ardă, că nu mai ne întorcem în țară.
 Dar mai ales să mi-ascuți și în minte să ții o povață
 Ca să te bucuri, naintea poporului nostru, de-o mare
- 85 Cinste și vază, și Atrid să mi-aducă napoi pe Briséis
 Cea negrăit de frumoasă 'nsofită cu daruri bogate.
 Cum dela vase i-alungi, întoarce-te, chiar dacă soful
 Herei, acel care bubue 'n cer, o să-ți dee izbindă.
 Tu să nu cauți cumva fără mine să'nchei bătălia
- 90 Cu inimoșii Troeni, că mare necinste mi-ai face.
 Nici prea voios lăcomind la războiu și la crîncena valmă,
 Printre măceluri oștirea să-ți duci înaintea cetății.
 Mi-e să nu-ți vie cumva din Olimp vreun zeu înpotrivă,
 Ține doar mult la Troeni cel ce trage departe cu arcul,
- 95 Zeul Apolon. Deci dă-te napoi, dacă vasele mîntui.
 Zeus părinte, tu Palas Ateno și Febos Apolon,
 Fie ca nici un Troian să nu scape de moarte, nici unul
 Dintre Ahei, numai noi amîndoi să rămînem în viață,
 Pentru ca noi să surpăm meterezele sfinte ale Troii !"
- 100 Asta vitejii atunci vorbeau amîndoi între dñșii.
 Aias, silit de loviri, pornise să șovăe 'n luptă,
 Vrerea lui Zeus l'a înfrînt și măriții Troeni așintindu-l.
 Strălucitorul său coif, pe la tîmple lovit, dedea sunet
 Ingrozitor, și la lănci tot curgeau peste-a coifului creste

- 105 Meșteșugite frumos, și obosise acum stingul său umăr
 Tapăn mereu fiind scutul pestriț, și măcar că Troenii
 Tot îl loveau și din preajmă-i dau zor, n'a fost chip să-l abată.
 Aias intruna cumplit gifuia; un părâu de sudoare
 Îi picura de pe trup și cu greu mai putea să răsufle,
- 110 Singur de jur împrejur încins de un lanț de primejdii.
 Muzelor, spuneți-mi voi, a Olimpului locuitoare,
 Cum acu focul întâiu a intrat în corăbii ahee?
 Hector cu-o sabie mare de-aproape lovi 'ntr'a lui Aias
 Lance de frasin la gitul de lemn, sub fuguul de aramă,
- 115 Și-a rățezat-o pe loc; dar Aias Telamon cu mina
 Totuși știrbit-a sa lance a 'nvirtit, și departe de sine
 Virful de aramă, desprins, pe jos zingini la cădere.
 Aias în sufletul său cel ales, îngrozit, înțelese
 C'asta'i de sus, dela zei, și că Zeus înalt-tunătorul
- 120 Truda 'i făcu de prisos și Troenilor da biruință.
 Deci se și trase din toiu, și 'n corabie dinșii băgară
 Aprigul foc, și curînd se lăți o vâpae nestinsă:
 Coadă corăbiei prinse să ardă 'mprejur.— Iar Ahile,
 Seama luînd, s'a bătut în coapse și-a zis lui Patroclu:
- 125 „Sai, o Patrocle tu viță de zeu, călărețe războinic,
 Iată, văd focul dușman la corăbii cum pilpăe 'n flacări.
 Vasele mi-e să nu pierdem, că nu ne mai scapă nici fuga.
 Asta grăi, iară el se găli în straiu luciu de aramă:
 Pulpile 'nfășură 'n mîndre pulpare dintăi și le prinde
- 130 În cheutori de argint; pe pieptu'i pe urmă și 'ncinge
 Platoșa cea presărată cu stele și flori a nepotului sprinter.
 A lui Eac, și pe umeri și-aruncă o spadă de aramă
 Plină cu ținte de argint și o pavază sdravănă, mare;
 Pune și'n capu-i vînjos o chivără bine lucrată,
- 135 Sus cu o coadă de cal și cu creastă ce filție groaznic.
 Ia două șapene lănci și lesne le 'nvirte amîndouă.
 Numai a lui Eacid, care-i grea și virtoasă și mare,
 N'o mai ridică Patroclu; nu poate doar altul s'o miște,
 Singur Ahile 'ntre Ahei e în stare să 'și clatine lancea,
- 140 Care 'i de frasin din plaiul Pelion, și dată de Heiron
 Tatălui său oarecînd, ca să fie a vitejilor moarte.
 Căi să 'nhamă degrabă el mîna pe Automedonte,
 Soțul la care ținea 'ndeosebi răzbitorul Ahile:
 Cel mai supus îi era la poruncile sale 'n bătae.

- 145 Automedonte inhamă pe loc telegarii cei repezi,
 Șargul și Breazul, doi smei ce asemenea vintului zboară,
 Ambii născuți lui Zefir de Harpia cea 'nspulberată,
 Când pășuna într'o luncă la apele lui Okeanos.
 Dinsul adaogă-alături la car pe alesul Pedasos
- 150 Cel de Ahile prădat la luarea orașului Teba ;
 Calul, deși 'i muritor, se 'ntrece cu cei făr' de moarte.
 La Mirmidoni într'aceea tot umblă Ahile grăbindu-i
 Arme să'mbrace cu toții prin corturi. Intocmai ca lupii
 Lacomii de carne și plini de tărie nespasă într'înșii
- 155 Care pe munți, undeva, doborînd o cerboaică cornace,
 Prind s'o inhape, și toți au fălcile roșii de singe,
 Și după-aceea în haită se duc la izvorul cu apa
 Cea 'ntunecată, și hleorbăe apa cu-o limbă subțire,
 Doar pe deasupra, vârsînd tot singele supt ; și li-e pieptul
- 160 Tare și ne 'nșorât, și plin e hrănitul lor pîntec—
 Astfel păreau Mirmidonii, mai marii și toți căpitanii
 Cu vizitiul voinic al nepotului bun de picioare
 A lui Eac ; între dînșii sta tocmai ca Ares Ahile
 Tot asmuțînd telegarii și armia cea 'mpăvezată.
- 165 Cincizeci de repezi corăbii erau cele aduse de Ahile,
 Dragul lui Zeus, la Troia ; și 'n fieștecare din ele
 Cincizeci de oameni erau rînduiți să vislească pe'laviți.
 El îi făcuse mai mari pe vre-o cinci, ca să aibă porunca,
 Oameni de 'ncredere ai lui ; iar el stăpînea peste dînșii.
- 170 Șirul întăi din oștire 'l mîna 'mplătoșatul Menestiu,
 Fiul zeescului rîu Sperhêos, pe care 'l născuse
 A lui Peleus copilă cu chipul frumos Polidora,
 O muritoare 'nsoțită c' un zeu, cu Sperhêos ne 'nfrîntul,
 Dar după nume-al său tată fu Boros, a lui Perieres
- 175 Fiu, care, dînd sumedenii de daruri ca zestre, a luat-o
 Pe Polidora fățiș. Alt șir mai era subt Eudoros
 Cel de-o fecioară născut, Polimela, copila lui Filas,
 Gingașă dănțuitoare. De ea ucigașul lui Argos
 S'a îndrăgit, cînd odată-a văzut-o la jocul și cîntul
- 180 Lărmuitoarei Artêmis cu tolba săgeților de-aur :
 Repede sus în cămară la ea furișatu-s'a Hermes,
 Izbăvitorul de rău, iar fata 'i născu un fiu mîndru,
 Strașnic de iute la fugă și bun luptător, pe Eudoros.
 Cînd Ilitia, zeița ce-ajută la nașteri, pe-acesta

- 185 Teafăr în lume l'a scos, de-a văzut ale soarelui raze,
 Vrednicul fiu a lui Actor, Ehècle, a pețit-o pe dînsa
 Și a luat-o la el dînd zestre o groază de daruri,
 Ear pe Eudoros moș-Filas acasă 'l crescú îngrijindu l
 Și 'mbrățișindu-l cu drag ca și cînd era fiul său însuș.
- 190 Rîndul al treilea 'i minat de Pisandru, feciorul războinic
 A lui Memal, care se osebeă între toți Mirmidonii
 La mînuitul de lănci, dar nu-l întrecu pe Patroclu.
 Iar în al patrulea rînd domnea călărețul moș-Fenix;
 Alkimedonte 'n al cincilea, falnicul Laerkiade.
- 195 După ce 'n urmă pe toți cu-ale lor căpetenii Ahile
 Bine osebindu-i îi puse la rînd, le vorbi cu tărie:
 „Voi Mirmidoni, nu uitați cuvintele amenințătoare
 Ce le rosteați în corăbii asupra dușmanilor noștri,
 Cînd eram eu mînios, și mă 'nvinuiați fiecare:
- 200 Neîmpăcate Pilid, cu fiere hrănitu-te-a mama,
 Om nemilos care 'n tabără îi pe tovarăși cu sila,
 Haide napoi să ne 'ntoarcem acasă 'n corăbii pe mare,
 Dacă stăpîn e pe sufletul tău așa neagră minie.
 Astfel cirteați adunându-vă adese. Dar iat'acum ziua
- 205 Faptelor mari de războiu, după cari ați oftat înainte.
 Hai dar acum, oricine 'i viteaz să dea piept cu Troenii!
 Asta zicînd, a sporit tuturoră puterea și-avîntul.
 Graiul crăesc auzînd, mai tare 'și-au strîns a lor rînduri.
 Ca și un zid ce la casa cea naltă zidarul 'l închee
- 210 Piatră cu piatră 'ndesînd, de 'nfruntă turbatele vînturi—
 Tota așa dese și strînse stau coifuri și scuturi rotunde:
 Scutul și coiful de scut și de coif și-un războinic de altul
 Se sprijineau, și cînd ei se plecau, cu lucioasele creste
 Dau de-a lor coifuri cu coamă de cal—așa des era rîndul.
- 215 Doi luptători înainte a oștirii întregi se gătiră,
 Automedonte, cu el și Patroclu, amîndoi cu un suflet
 Lupta să 'nceapă 'n șiragul întăi.—Intre-acestea Ahile
 Merse la cort și, luîndu-i capacul, deschise un sipet
 Impodobit și frumos ce i'l puse 'n corabie Thetis
- 220 Cea cu picioare argintii, tixîndu-l cu haine, cu mantii
 Nerăzbătute de vînt, cu cergi și covoare mișoase.
 Colo prin sipet era și o cupă frumoasă, din care
 Nu mai băuse vin negru nici unul afară de dînsul,
 Nici adusese 'nchinare vreunui afară de Zeus.

- 225 Cupa din sipet luind, o curăță 'ntăi cu pucioasă
 Și după aceea o spală cu limpede apă ce curge,
 Insuș se spală pe mâini și scoate în cupă vin negru ;
 Roagă-se 'n mijlocul curții și vin pe jertfelnic închină,
 Ochii în slavă ațintind—și 'i ruga ascultată de Zeus.
- 230 „Zeus tu cel de departe, al Dodonei stăpîne pelasgic,
 Domn al Dodonei cu iernile aspre, pe unde-ai tăi preoți,
 Seli, se culcă pe jos cu picioarele 'nveci nespălate ;
 Dacă vreodată, cînd eu m'am rugat, auzitu-mi-ai graiul
 Și m'ai cinstit pedepsînd cu amar pe Ahei la corăbii,
- 235 Iarăș ascultă-mă-acum și dorința din nou împlinește-mi :
 Eu rămînea-voiu aici în lagărul vaselor noastre,
 Însă cu mulți Mirmidoni trimit pe iubitu-mi tovarăș
 Colo 'n războiu. Dă-i izbîndă tu cel care bubui în ceruri.
 Inima 'n pieptu'i așa 'mbărbătează, să știe și Hector
- 240 Dacă, chiar singur fiind, se pricepe cumva la bătae
 Bunul meu soț slujitor, ori numai atunci neatinse
 Fulgeră brațele lui cînd eu lupt alături de dinsul.
 După ce valma și hreamăful ei va goni de la vase,
 Teafăr tu fă-mi-l pe urmă la repezi corăbii să-mi vie
- 245 El cu-a lui arme deplin și cu ne'nfricoșării tovarăși.“
 Astfel în rugă 'i a zis. Auzitu-l'a Zeus mintosul ;
 Parte din rugă-a primit, iar parte dintr'însa-a respins-o :
 S'a învoit dela vase, din lagăr, s'alunge războiul,
 S'a 'mpotrivit la urarea întoarcerii lui dela luptă.
- 250 După ce el s'a rugat și 'nchinat-a părintelui Zeus,
 Întră Ahile în cort și în sipet își puse paharul.
 Însă, din cortu 'i eșînd, sta în față mai dornic să vadă
 Cum se vor bate la 'nceștetul crîncen Troenii și Aheii.
 Ei înarmați și gătiți sub mult-inimosul Patroclu,
- 255 S'au și pornit și au mers pînă cînd, cu semeță dirzie,
 S'au repezit la Troeni ca roiul de viespi de pe cale,
 Cînd sturlubatici copii, după cum li-i năravul, le 'ntartă
 Și le tot sicăe colo 'n viesparul din laturea căii,
 Niște nebuni, că din asta se trage la mulți nenorocul ;
- 260 Căci dacă vre-un călător la ele se 'ntimplă să treacă
 Și pe nevrute le-atinge, deodată la el, îndrăznește,
 Zboară 'nainte și 'ntins fiecare și-și apără pui—
 Tocmai așa îndirjiți și cu suflet atunci Mirmidonii
 Au iurușit dela vase cu chiot ce nu se mai curmă.

- 265 Tare Patroclu cu țipăt pe-ai săi începu să 'i indeme :
 „Voi Mirmidoni, voi tovarășii celui născut din Peleus,
 Fiți, o prieteni, bărbați și gindiți la năvalnică luptă
 Ca să cinstim pe Ahile, pe cel care 'n tabăra ahee
 Este viteazul de frunte, arătându-ne vrednici de dînsul,
- 270 Și să 'și cunoască și craiul Atrid Agamemnon păcatul
 Ce-a săvîrșit necinstind pe cel mai viteaz din Ahaia.”
 Asta zicînd a sporit tuturoră puterea și avîntul.
 Deci năvăliră grămadă 'n Troeni. Fieros răsunase
 Vasele, jur-împrejur, la chiotul gloatei ahee.
- 275 Oastea Troenilor, cum au zărit pe bărbatul Patroclu
 Și pe tovarășul lui strălucind în veșminte de aramă,
 A tremurat în adînc, și cetele au prins să se 'ndoaie,
 Căci s'au temut nu cumva la corăbii șoimanul Ahile-
 S'a împăcat cu ai săi însîrșit potolindu-și mînia ;
- 280 Deci căuta fie-care încotro de năpastă să scape.
 Iată Patroclu, întăul, cu sulța 'i scinteitoare
 Dete deadeptul în toiu, pe unde dușmanii stau droaie,
 Lângă corabia mărinosului Protesilaos,
 Și nemeri în Pirehne, acel ce-a condus din Amidon.
- 285 Pe călăreții Peoni dela marginea largului Axiu.
 Umărul drept i-a răzbit, iar el a picat pe țărîna
 Jalnic pe spate, gemînd. Peonii, în juru-i, deodată
 S'au risipit, căci la toți stîrni 'nfiore Patroclu
 Cînd le-a ucis pe voivodul, fruntașu 'ntre ei la bătae-
- 290 L'a 'nlăturat dela vase și-a stîns a tăciunelui pară :
 Arsă rămase peloc jumătate de vas, iar Troenii
 Se 'mprăștiară în huet avan, și-au dat proașcă Danaia
 Printre albiate corăbii, și srtașnică fu 'nghesuiala.
 Cum de pe creștetul 'nalt la o matahală de munte
- 295 Negura deasă gonind dătătorul de fulgere Zeus,
 Es la iveală ponoare, stînci nalte și culmi răsărite,
 Și se desvăluie 'n slavă seninul cel fără de margini ;
 Astfel, de focul hain scutind alor vase, Danaii
 Se 'nseninără puțin. Dar tot nu se curmă războiul ;
- 300 Încă Troenii, măcarcă, loviți de Aheii războinici,
 N'o rup de fugă, ne 'ntorși înapoi, dela negre corăbii.
 Dar se răsfră 'mbulzeala, și domnii răpun singuratici
 Cîte-un dușman. Cel născut din Menetiu voinicul, întăul,
 Cînd a dat dos Areilycos, ajunsu-l'a repede 'n coapsă.

- 305 Cu un măsdrac ascuțit, prin umăr arama 'l pătrunde,
Osul îi sfarmă de tot, iar el amețit pe țărină
Cade pe brinci. Drept Ares Menelas ochește pe Thoas,
Pieptu'i fiind desgolit de sub pavază, și-l toropește.
Alui Phileus fecior, cum vede azvirlit pe Aficlos,
- 310 Iute i-apucă nainte și-l arde la șold, unde mușchiul
Omului este mai tare 'ndesit, și pe loc îi dispică
Vinele-al sulitei bold; și-o noapte pe ochi i se lasă,
Dintre feciorii lui Nestor pe Atimniu cu lance ascuțită
Bine îl chitește Antiloh, și 'n coaste 'i răzbate ascuțitul,
- 315 De se prăvale nainte'i zdrobit. Însă Măris, de ciuda
Pacostei fratelui său, se aruncă cu lancea naintea
Mortului gata-a lovi pe Antiloh; ca un zeu Trasimede,
Fiul lui Nestor, sărind îl întimpină 'n umăr lovindu-l
Fără de greș, și de mușchi îi jupoae ascuțișul de aramă;
- 320 Brațul din partea de sus și osul îi sparge cu totul.
Maris bufnește căzînd și o noapte pe ochi i se lasă.
Dusu-s'au astfel, ucși, în besna peirii doi vrednici
De-a lui Sarpèdon tovarăși, perechea de frați, luptători
Indemănateci, copiii lui Amisodar, hrănitorul
- 325 Iezmei turbate Hîmera, prăpădul atltora 'n lume,
La Cleobul repezit, cînd pe el îl ia 'n valuri vîrtejului,
Aias Oilidul îl prinde de viu, dar îi curmă vieața,
Sabia cea cu frumosul mîner în grumaz înfigîndu-i
Repede se infîrbîntă întreagă de sînge, iar moartea
- 330 Cea 'ntunecată și soarta cea crudă 'i învăluie ochii.
Cu Peneleu se încaeră Lycon; cu lăncile dinșii
Nu s'au putut nemeri; în zadar amîndoi le-azvîrliră;
De-asta eu săbii se 'ncing. Îi fulgeră Lycon în creastă
Coiful cu coamă de cal, dar sabia lui în plăsele
- 335 Sfarmă-se; atunci Peneleu la gît sub ureche-l înjunghe:
Sabia lunecă-adînc, și numai de piele se ține
Capu 'i acum atîrnat; și se duce puterea lui Lycon.
Iute pășînd Merione 'l ajunge pe Acamas, în clipa
Cînd se urca în teleagă, și 'n umărul drept îl ochește.
- 340 Cade Acamas din car, și pe ochi i se lasă 'ntuneric.
Idomeneus a 'mpuns cu arma cea crudă de aramă
Pe Erymant și pe loc sub creierul lui ascuțișul
L'a străbătut în adînc; strivitu-i-a oasele albe,
Dinșii atunci i-au sărit și umplutu-s'au ochii de sînge

- 345 Lui Erymant, iar din nări și din gura 'i căscată țîșnit-a.
 Sîngele val, și pe el s'a lăsat întunericul morții.
 Astfel, pe cîte-un dușman, fruntașii Danaî prăpădiră.
 Ca și prădalnicii lupi cînd sar unde 's iezii ori mieii.
 Și dela turme rîpesc pe cei ce, răsleți pe la munte;
- 350 Au rătăcit din prostia păstorului ; lupii văzindu-i,
 Repede sîțșie atunci niște biete ființi păcătoase ;
 Tocmai așa pe Troeni năpădiră Danaî, iar dînșii
 Groaznica fugă-apucară, cu totul slăbiți în putere.
 Marelui Aias mereu îi ardeă să-l aținte pe Hector.
- 355 Cel în aramă 'narmat ; dar el, iscusit la bătae,
 Umere late 'nvelind cu scutul din piele de taur,
 Tot se păzeă de al lăncilor zvon, al săgeților șuer.
 Aias știa că de acum biruința e 'n partea cealaltă,
 Totuș el sta neclintit ca să 'și mintue dragii tovarăși.
- 360 Cum din Olimp, din slăvitul senin, se înalță un nour,
 Cerul întreg înegrind, cînd Zeus pornește furtuna ;
 Astfel în tabără atunci se naște-o nespusă armălae,
 Nu 'și mai fîn rîndul Troeniî la 'ntors înapoi. Telegarii
 Fuga pe Hector îl poartă 'narmat : părăsise în urmă
- 365 Oastea ce-acum pe nevrute 'i de șanțul săpat stingherită.
 Repede șanțul trecînd, o multime de cai dela care
 Capătul osiei s'armă și carele 'ntr'însul își lasă.
 Tare pe-ai săi îmboldînd, din urmă 'i tot poate Patroclu,
 Moartea țîntînd la Troeni. Cu urletul lor și cu fuga
- 370 Umplu cărările ei risipiți ; păn' la nouri se urcă
 Colbul luat de vrtej, și caii cei tari de copită
 Dinspre corăbii și corturi iau fuga și-o 'ntînd spre cetate.
 Unde mai mare 'mbulzeală și fierbere vede Patroclu,
 Caii cu glasu 'ntețit 'și-i îndreaptă. Dușmanii subt osiî
- 375 Cad de pe care pe brînci și carele acolo se 'mburdă.
 Saltă și șanțu sar repede caii cei iuți, telegarii
 Nemuritori, darul mîndru al zeilor dat lui Peleus,
 Și înnainte zoresc. De Hector îi e lui Patroclu,
 Vrea să-l aținte pe el, dar caii îl fură ca vîntul.
- 380 Cum se îngreue negru pămîntul întreg pe furtună,
 Toamna, în ziua cînd Zeus începe să 'și verse potopul,
 Cînd e anume 'ndîrjit și duce necaz pe bărbații
 Cei care judecă strîmb și umblă cu răul și sila,
 Calcă dreptatea 'n sobor și de-al zeilor biciu, nu le pasă ;

- 385 De-asta curg apele toate, curg mari prididitele riuri,
Tae pe cîmp o mulțime de dealuri puhoaele repezi,
Care din culmi dela munți 'și 'ndrumă spre marea cernită
Gemetul răsunător și spulberă-averile lumii;
Gem tot așa 'ngrozitor telegarii în goană nebună.
- 890 După ce rupe Patroclu a dușmanilor cete din frunte,
Cearcă să 'i deie 'ndărăt la corăbii; nu-i lasă pe dinșii
Să 'nainteze la deal spre cetate; de aceea 'n cuprinsul
Dintre corăbii și rîu și-a orașului ziduri înalte
Zboară și ucide mereu pe Troeni și pe atîția 'și răzbună.
- 395 El mai întăi la Pronous ochi sclipitoarea lui lance,
Pieptu 'i pătrunse, cînd fuse de scut nepăzit, iar Pronous
Mort a căzat răbufnind. Spre Thëstor, fecior a lui Enops,
Zboară 'n al doilea rînd Patroclu, cînd Thestor în carul
Cel sclivisit se stîrcise, căci fu buimăcit și-a lui hățuri
- 400 I-alunecase din mîni. Cu lancea deaproape 'l impunse
Dinsul la dreapta 'n obraz și dinți-i răzbi, și cînd trase
Lancea din el, îl dădu peste car. Cum pescarul adese
Cînd așezat pe o streșină-a stîncei pe mal, în cîrligul
Undiței prinde un pește viu și din mare 'l azvirle;
- 405 Astfel în lance din car pe Thestor cu gura căscată
Sus îl ridică și-l zvirle pe brînci, iar el cade și moare.
Grabnic s'aruncă la el Eryal, ci Patroclu cu-o piatră
Teasta-i la mijloc pocnînd, o despică în două sub coiful
Cel sănătos; Eryal cu fața prin pulberea țărnei
- 410 Cade și-asupra-i se lasă puterca ce mistue, a morții.
Pe Amfotër după-aceea, pe rînd, pe Epalt, pe Erymas
Pe-alui Damastor fecior Tlepolemos, pe Ehiu și Pyris,
Și pe Evip, pe Ifeus și pe Polymel Argeades,
Care se 'ndeasă spre el, pe toți îi doboară viteazul.
- 415 Cînd pe tovarășii săi cei cu haina ne 'ncinsă Sarpëdon
Jos îi văzu toropiți de Menetiade Patroclu,
Prinse să certe pe-ai săi Licienii arătoși ca și zeii:
'Vai, ce rușine! 'ncotro îmi fugiți? Hai încoă și fiți vrednici.
Eu îl întîmpin aci pe viteazul acesta, să aflu
- 420 Cine-o fi el care birue acum, care pierderi atîtea
Pricinui la Troeni; le topi doar pe mulți și pe-alese".
Zice și sare din car cu toată armătura pe dinsul;
Cînd îl zărește, la rîndu 'i Patroclu din caru'i se saltă.
Cum niște vulturi cu ciocul sucit și cu ghiarele strimbe

- 425 Sfadă pornesc croncând sălbatec pe-o culme de stîncă,
 Țipă voinicii la fel și s'aruncă năval laolaltă.
 Fiul vicleanului Cronos îi vede și milă îi se face
 Și cuvîntează cu jale soției și soru-sei Hera:
 „Vai, că Sarpèdon, acel ce mi-e stump ca nici unul în lume,
- 430 Scris e să peară de mina lui Menetiade Patroclu.
 Inima 'mi șovăe acum între două gîndiri și alege,
 Dacă mai bine 'i, cît el este viu, să-l răpesc din războiul
 Cel dureros și să-l duc în Lycia, rodnică țară,
 Ori după voe să-l las ca să cadă răpus de Patroclu“.
- 435 Soțului însă-a răspuns ochioasa, cînsiita zeiță:
 „Ce fel din gură-ai grăit, cumplite fecior a lui Cronos?
 Pe-un muritor ce de mult ăsndit e de soartă să moară,
 Vrei să despresuri din brațele 'nfiorătoare-ale morții?
 Fă-o, noi zeii ceilalți la asta nu ți dăm învoire.
- 440 Însă eu una ți-oiu spune și bine tu puneți-o 'n minte:
 Dacă tu viu îl trimiți pe Sarpèdon acasă, ia seama,
 Poate și altul ar fi între zei care vrea din războiul
 Singerător pe fecioru 'i iubit înapoi să-l trimită,
 Căci o gramadă de fii de ai zeilor luptă în jurul
- 445 Marei cetăți a lui Priam, și tare pe zei o să-i minii.
 Cît ți-i Sarpèdon de drag și în tine ți-i jale de dînsul,
 Lasă-l așa după voe colô 'n bătălia cea cruntă
 La lovitura lui Menetiade Patroclu să cadă.
 După ce-apoi părăsit o să fie de viață și suflet,
- 450 Mină tu Somnul blajin și Moartea să-l ia și să-l ducă
 Pînă sosi-vor la dînsul în Lycia, țara cea 'ntinsă;
 Frații și rudele-acolo 'ngriji vor de-a lui îngropare,
 De un mormînt și o piatră, c'atita-i a morților parte“.
 Zise, dar n'a mai deszis al lumii și-al zeilor tată.
- 455 De-asta pămîntul cu picuri de sînge-a stropit întru cînslea
 Fiului său cel iubit, care fuse menit lui Patroclu
 Jertfă să cadă în rodnică Troie, departe de țară.
 Cînd se apropie unul de altul acum luptătorii,
 Menetiade ochînd pe vestitul bărbat Trasimèlos,
- 460 Bun la minatul telegii alături de craiul Sarpèdon,
 Il nemerește în pîntec, îl spîntecă adînc și-l omoară.
 Zboară Sarpèdon la el o suliță scînteetoare,
 Dar lovitura 'i dă greș, ci 'n locu-i dă 'n calul Pedasos,
 Umăru-i drept sîlșîind; ninchează dar calul, se zbate

- 465 Și se prăvale în praf horcând pînă 'și pierde suflarea.
Caii ceilalți dela car se dezbină și pîrte jugul,
Frînele se încălcesc, cînd cade în praf lăturașul.
Automedonte, dibaciul în suliți, găsește atunci leacul :
Sabia 'i mare ascuțită și-a scos dela coapsa 'i cea grasă
- 470 Și fără preget sărînd, a tăiat lui Pedasos frînghia,
Caii se 'ndreaptă la car și trag a lor hamuri nainte.
Iară se 'nhață vitejii la vrajba cea mistuitoare,
Iară Sarpèdon dă greș cu sulița 'i scînteitoare ;
Virful acesteia 'i trece la umărul sting lui Patroclu
- 475 Făr' a-l atinge defel. Dar cînd se izbi după-aceea
Menetiade, nu dete cu mîna 'n zadar lovitura,
Ci'l neneri colo 'n prapuri, pe unde stă inima tare.
Cade Sarpèdon atunci cum cade stejarul ori plopul
Sau răsăritul molid ce meșterii 'l tae pe munte
- 480 Cu agerite securi gătînd cheresteă de corăbii ;
Zace tot astfel acum înainte telegii Sarpèdon
Și tot scrișnește și 'mpumnă țarina stropită de sînge.
Cum repezindu-se 'n turmă un leu gîtuște un taur
Inflăcărat, inimos, între boii cei leneși la umblet,
- 485 Taurul geme cînd moare 'ncolțit de a-leului falcă ;
Și-al Lucienilor domn tot astfel, ucis de Potroclu,
Sufă-a turbare, se zvîrcole, chiamă pe scumpii tovarăși :
,Gluce fîrtate, voinicul voinicilor, iat 'acum vremea
Să mi te-arăți fără seamăn de cutezător și războinic.
- 490 Una deacum să dorești, pustiul războiu, de ești gata.
A Licienilor oaste cutreeră 'ntăi și zorește
Pe căpitani să se 'ncaere 'n jurul meu, lingă Sarpèdon.
Însă pe urmă și tu să mă aperi cu armele 'n mîna,
Căci pentru numele tău nespună rușine și ocară
- 495 Eu o să fiu peste veacuri deapănarea, dacă Danaii
Au să mă prade de arme pe mine căzut la corăbii,
Deci mi te-aține virtos și 'nflacărați armia toată.
Asta Sarpèdon a zis și moartea i-acopere fața,
Ochii și nările'i scad. Călcîndu-l în coaste, Patroclu
- 500 Sulița i trage din piept, și es a lui prapuri cu dînsa
Și-așfel, cu sufletul lui, își smulge ascuțișul de aramă.
Iar Mirmidonii i-opresc telegarii ce sforăe strașnic,
Gata de fugă, cînd văd că lipsit de stăpîn li e carul.
Glasu-i atunci auzînd, trăznit de durere stă Glaucos,

- 505 Sufletul tremură 'n el că nu poate sări la Sarpèdon.
Brațu 'și-apucă și-l stringe cu mîna : il chinue încă
Rana ce Teucru, voind să-și apere soții de moarte,
La repezirea 'i pe zidul înalt, îi făcu din săgeată.
Roagă se Glaucos atunci țințașului Febos Apolon :
- 510 „Doamne, tu cel care ești în Lycia, țara cea grasă,
Ori și la Troia, m'ascultă ; tu poți auzi de oriunde
Pe necăjitul bărbat cum eu sunt acum în necazu-mi,
Afurisită e rana ce am, și în jurul ei brațul
Mi-e străbătut de ascuțite dureri, iar singele nu vrea
- 515 Să înceteze din curs, și mi-e umărul greu de amorfîre,
Sulița nu mai pot țapăn s'o țin, și nici pot cu dușmanii
Piept să mai dau în războiu. Perit-a voinicul de frunte,
Fiul lui Zeus, Sarpèdon, și Zeus nu și-apără fiul !
Dar lecuește-mă 'ncalte, tu doamne, de rana 'ndrăcită,
- 520 Chinul mi-alină, dă-mi iarăși tăria să pot pe tovarăși,
Pe Licienii, să mi i chem și să mi-i îmboldesc la bătea
Și să lupt însumi în prețmetul mortului ca să mi-l apăr*.
Asta rugîndu-se a zis, auzitu-l'a Febos Apolon ;
Chinul îndată i-alină și i seacă din rana îndrăcită
- 525 Singele negru, și'n piept îi strecoară puterea dorită.
Asta o simte în inimă Glaucos și se'nviorează,
A Licienilor oaste cutreeră 'ntăi și zorește
Pe căpitani să se bată 'mprejur pela mortul Sarpèdon ;
Și după aceia, umblind cu pași mari, pe Troeni cercetează,
- 530 Pe Polydamas întăi și pe dumnezeescul Agènor
Și pe Eneas, apoi și pe Hector gătitu'n aramă.
Cînd de acesta s'apropie, 'i zice cuvinte ce zboară :
„Hector, uitat-ai cu totul de cei ce te-ajută la luptă,
Care de dragul tău numai, departe de-ai lor și de țară,
- 535 Viața 'și 'ngroapă pe-aici. Dar tu nici nu stai să ne sprijini.
Uite, căzut-a Sarpèdon, frunțașul oștirilor noastre,
Razimul țării cu brațu 'n războiu, cu dreptatea în pace,
El sub Patroclu 'i zdrobit de Ares armatu'n aramă.
Hai dar înccace, prieteni, cu suflet aprins de mînie,
- 540 Mi-e să nu-l prade de arme cumva și să nu i rușineze
Leșul acum Mirmidonii turbați că pierdură pe-atîția
Dintre Danai, de lovirile noastre răpuși la corăbii*.
Zise, și-atunci din adînc puternică, cutropitoare
Jale-a cuprins pe Troeni ; fusese doar stîlpul cetății

- 545 Mortul Sarpèdon, deși un străin, și-o mulțime de oameni
 Dinsul avea și el însuși de frunte era 'n vitejie.
 De-asta Troenii dau drept la Danai, înaintea lor Hector
 Negru pornește auzind de Sarpèdon.—Pe Ahei într'acestea
 Firea bărbat'a-lui Menetiade Patroclu i-aprinde,
- 550 Celor doi Aias întâi, cu toată-a lor rivnă, le zice :
 „Aias, acum de nimic nu vă fie mai mult ca de hață.
 Fiți ca nainte în rindul vitejilor, ba și mai bine,
 Mort e bărbatul acel care 'ntâi a sărit peste zidul
 Vostru, Sarpèdon. Hei, dacă-ar fi mina să punem pe dinsul:
 555 Și despoindu-l de arme, să-l facem de ris și cu lancea
 Capul să punem la unii de-ai lui care 'i apără trupul“.
 Asta le-a zis, dar și dinșii ardeau pe dușmani să dea'nlături.
 Când pe de-o parte și alta-a lor șiruri și cete 'ntăriră
 Toți Licienii pe lângă Troeni, Mirmidonii și Aheii
- 560 Înaintară 'mprejur la Sarpèdon și hață porniră
 Strașnic urlând, și ce groaznic era zingănitul de arme!
 Zeus acopere atunci măcelul cu-o noapte grozavă
 Ca înceștarea să fie mai crâncenă pentru fecioru-i.
 La început au respins Troenii pe Aheii cei ageri,
- 565 Nu cel din urmă bărbat Mirmidon doară fuse rănitul
 Fiu al oșteanului vrednic Agacl', Epigeus măritul,
 Care nainte Budèion, cetatea cu suflete multe,
 A stăpinit, dar atunci, un războinic nepot omorindu-și,
 El s'a rugat de-adăpost la Peleu și la Thetis, zeița,
- 570 Care îl trimiseră apoi cu Ahil, răzbitorul de cete,
 Ca să se bată sub dînsul în țara sirepilor Troia.
 Când Epigeus se-atinse de leș, nemeritu-l'a 'n țeastă
 Hector cu-o piatră de jos, și'n două despică-se țeastă
 Colo sub coiful virtos, și așa peste leș Epigeus
- 575 Cade pe brînci, cutropit de urgelnic'a morții putere.
 Vede Patroclu pe soțu'i pierdut și se minie foarte.
 Deci se avîntă la șurul întâi, și'n a lui repejune
 Pare că-i sprintenul uliu, când sperie gaiți și grauri,
 La Licieni tot așa, călărește războinic, Patrocle,
- 580 Și la Troeni ai zburat, necăjit de-a fârtatului moarte.
 Pe Stenelaos, a lui Itemenes fecior, cu o piatră
 El îl chiti în grumaz, și sîrciul acolo i-l rupse.
 Înaintașii s'au dat înapoi, ba și falnicul Hector.
 Cît este locul ce bate zvirlitu-unei lînci răsărite

- 585 Ce o aruncă bărbatul, cercindu-și puterea la jocuri
 Sau în războiu cu dușmanii cei răpuitori de viață,
 Tocmai atita, respinși, se deteră 'nlături Troenii.
 A Licienilor cei păvezași căpetenie Glaucos
 Repede 'ntăiul s'a 'ntors și-a ucis pe voinicul Baticle,
- 590 Fiul iubit a lui Hălcon, acel cu locașul în Hellas,
 Care 'ntrecea în avere și 'n blagă pe toți Mirmidonii.
 Glaucos la mijloc în piept îl ajunse cu lancea pe dinsul,
 Când de năpraznă s'a 'ntors, și-a putut să'l apuce din goană.
 El a căzut răbufnind, și rău supărasă-se Aheii
- 595 Cum îl văzură căzut. Se bucură foarte Troenii,
 Gloată spre Glaucos tot vin, indesindu-se. Însă și Aheii
 Nu mai slăbesc, ci 'mpotriva Troenilor vlagă 'și 'ndreaptă.
 Fulgeră atunci Merione pe un tinăr oștean Laogonos,
 A lui Onestor fecior curajos, al celui ce preot
- 600 Fuse lui Zeus din Ida, cinstit de norod ca și zeei :
 Îl nemerește 'n obraz la ureche, cit viața-i se scurge
 Repede din mădulări, și-l învâluie noaptea durerii.
 Ci 'n Merione ținteste o lance de aramă Eneas
 Plin de nădejde că-l surpă, când el de sub scutu-i răsare,
- 605 Dar Merione, privindu-l în față, se pleacă nainte
 Și se ferește ușor; deci dincolo sulița-i lungă
 Cade și intră 'n pământ, dar încă se clatină coada
 Suliței plină ce zdrăvănuț Ares îi curmă tăria.
 Galben de furie atunci Eneas începe să strige :
- 610 „Hei Merione, deși cum se vede la joc ești tu meșter,
 Însă, lovindu-te, jocul îndată'ți curmam pe vecie“.
 Dar lui Enea'i răspunse dibaciul în lănci Merione :
 „Nu e ușor nici de cum, Enea, oricât ești de tare,
 Focul vieții să'i stingi ori și cărui bărbat care vine
- 615 Să mi te-abată luptînd; muritor ești și tu doar din fire.
 Dacă și eu te-aș brodi pe la piept cu tăișul de aramă,
 Cît ești de tare și 'n brațe te bizui, pe loc 'mi-ai da mie
 Slava izbîndei, și viața lui Hades slăvitul cu caii.“
 Zise; dar l'a dojenit puternicul Menetiade :
- 620 «Ce'i gura asta la tine, când tu ești bărbat, Merione ?
 Dragul meu, nu cu ocări dela leș a respinge putea-vom
 Noi pe Troeni; mai curînd o s'acopere țărna pe unii.
 Birue brațu 'n războiu și numai la slaturi cuvîntul;
 Vorba 'i zadarnică-aici și totul e numai bătaia.“

- 625 Zice nainte pășind ; ca un zeu Merione 'l urmează.
Tocmai ca zgomotul care 'i făcut pe la munte, prin codri,
De tăctori de stejari, de s'aude vuind de departe ;
Vue prin tabără-acum de pe largul pământ și răsună,
Cînd cele arme de-aramă și scuturi din piei măestrite
- 630 Sună la ciocnet de săbii și suliți cu două tășuri. —
Nimenea n'ar fi putut să cunoască pe bietul Sarpèdon,
Chiar de 'l căta inadins : săgețile, stingele, praful
L'acopereau pe de-a 'nregul acum dela cap la picioare.
Tot mișunau luptătorii în juru-i, întocmai ca roiul
- 635 Muștelor, care la străchini cu lapte roind primăvara
Zumzăe ades pe la stîină, cînd vasele 's pline de lapte ;
Astfel și ei impresoară pe mort, iar Zeus, întrasta,
Nu vrea să'și iee din tabără ochii cei plini de lumină ;
El înspre-acolo 'i tot ține mereu pironiți, stă pe gînduri ;
- 640 Mult se frămîntă cu mintea la moartea lui Menetiade,
Dacă nu'i bine cumva și pe dînsul în zarva cumplită
Peste Sarpèdon acum să-l sîrșie falnicul Hector
Și de pe umere apoi să'i prade vestita-armătură
Ori să sporească prileju 'n războiu de sdrădanie cruntă.
- 645 Asta gîndindu-se el, socoate că'i mult mai cu cale
Ca slujitorul prieten alui Peleïades Ahile
Iar spre cetate să 'mpingă napol pe Troeni și pe Hector
Cel în aramă gătit, și 'n drumu'i pe mulți să omoare.
Deci înainte de tot el moae virtutea lui Hector,
- 650 De se răpede la car, ia fuga și mină la fugă
Și pe Troenii ceilalți : știe cumpăna sfîntă a lui Zeus.
Nici Licienii cei tari împotriva nu stau, ci cu toții
Fuga pornesc dacă văd că lipsit de suflare li-i craiul
Colo 'n mormanul de morți ; o droae de oșteni doar căzuse-
- 655 Peste al eroului trup, cînd Zeus lăfise măcelul.
Biruitoarii atunci lui Sarpèdon li pradă-armătura
Cea strălucitoare de-aramă, pe care voinicul Patroclu
Soșilor săi o încrede s'o ducă la rezezi corăbii.
Ci a grăit lui Apolon așa furtunaticul Zeus :
- 660 „Dute, tu dragul meu Febos, și'i curăță acum lui Sarpèdon
Trupul de stingele negru țîșnit la loviri. După-aceea
Ia-mi l și du-l mai departe și 'n undele rîului spală-l,
Unge'l cu balsam zeesc și 'n haine zeești îl îmbracă,
Și după asta trimite-l cu cei care 's iuți de picioare,
- 665 Somnul și Moartea, doi gemeni, ce'n grabă pe el îl vor duce

Colo prin Lycia, țara întinsă și mult roditoare ;
 Frații și rudele acolo 'ngriji-vor de-a lui îngropare,
 De un mormînt și o piatră, c'atîtă'i a morților parte.*

Zise, iar el se grăbi pe părintele său să-l asculte.

- 670 Deci se pogoară din Ida, din munte în fierberea luptei,
 Trupul ridică din mijlocul armelor împungătoare
 Și, mai departe ducindu-l, îl spală 'ntr'a riului unde,
 'l unge cu balsam zeesc și'n haine zecști îl îmbracă
 Și după asta 'l trimite cu cei care's iuți de picioare,
 675 Somnul și Moărtea, doi gemeni, ce'l duseră 'n grabă pe dinsul
 Colo prin Lycia, țara cea 'ntinsă și mult roditoare.

Iară Patroclu, dînd cailor zor și lui Aŭtomedonte,
 Pe Licieni și Troeni îi alungă. Cu totul orbit e
 Nesocôtitul. Păzind porunca cea dată de-Ahile,

- 680 Ar fi putut a se smulge din ghiarele morții cernite.
 Birue însă a omului pururea voia lui Zeus,
 Care silește la fugă pe cel mai bărbat și'i răpește
 Lesne izbînda, măcar că el însuș la arme 'l împinge ;
 Zeus și-acuma înflacăra'nima 'n piept lui Patroclu.

- 684 Oare pe cine întăi și pe cine la urmă răpus-ai,
 Biete Patrocle, cînd zeii au vrut să te cheme la moarte ?
 Pe Autonoos 'ntăi, pe Adrastos, pe unul Eheclos
 Și pe Perimos Megad, pe Epistor și pe Melanipos,
 Iar mai apoi pe Pilarte, pe Muliu și chiar pe Elaso—

- 690 El îi trînti, iar ceilalți o rupseră 'ndată la fugă.
 Însăș cetatea cu porțile nalte luau chiar Aheii
 Povățuiți de Patroclu, căci sta el turbat cu-a lui lance,
 Dacă de sus, de pe trainicul turn, luminos Apolon
 Nu ajută pe Troeni și nu cugetă la peire'i.

- 695 Colțul înaltului zid de trei ori îl calcă Patroclu,
 Dară de trei ori pe el îl bruftue Febos Apolon
 Scutul său luciu brîncind cu brațele'i nemuritoare.
 Însă de-a patra cînd el ca un zeu se răpede la ziduri,
 Strașnic Apolon îl muștră și așa'l amenință zicîndu-i :
 700 „Feri, o Patrocle tu viță din Zeus ; nici fie cu lancea
 Nu e menit ca să spulberi orașul Troenilor aprigi,
 Nici lui Ahile, deși te întrece pe tine 'n putere.“

Asta grăi, iar Patroclu, de teamă, se trase cît colo
 Și se feri de mînia țîntașului Febos Apolon.

- 705 Hector în fugă 'și-opri telegarii la Porțile Skee;
Sta șovăind, au să între din nou colo 'n val să se bată,
Ori să îndemne pe-ai săi să se-adune cu toții la ziduri.
Cînd el acolo stetea 'ngîndurat, se-apropie Apolon,
Chipu'i asemeni fiind unui tînăr în floare, puternic,
- 710 Unchiul lui Hector și fratete mamei lui Hector Hecabe,
Asiu, feciorul lui Dimas, acel cu sălașul departe,
Tocmai în Frigia, lîngă Sangariu, pe maluri. Cu dînsul
Una 'n făptură fiind, vorbit-a născutul din Zeus:
„Hector, dece-ai conținut cu războiul? Ce faci, nu e bine.
- 715 Fire-aș pe-atît de viteaz pe citu's mai slab decît tine!
Astfel tu ai să te-alegi cu strașnice pierderi în luptă.
Mină-ți dar caii cei tari de copită colo spre Patroclu,
Poate pe el să mi l culci și Apolon să-ți dea biruință.“
Zeul accasta grăind, aleargă la zborul oștirii.
- 720 Lui Kebrione dă ghes cercatul și falnicul Hector
Caii să'ndemne din biciu la pîrjol. Cum Apolon pătrunse
Colo 'n desimea de oști, stîrni turburare cumplită
Printre Argii, și Troenilor da, și lui Hector, izbînda.
Hector pe toți îi lăsa nevoind pe nici-unul s'omoare,
- 725 Doar spre Patroclu da goană cu caii cei tari de copită.
Însă la rîndu-i sărit-a din cheldă Patroclu, în stînga
Sulița-avînd, iar cu dreapta de jos apucase o piatră
Lucie, albă, ascuțită, pe care-o cuprînsese cu mîna,
Și sprijinîndu-se drept și țără ca mult să aștepte.
- 730 Nu înzadar o trînti: dădu 'n vizitiul lui Hector,
În Kebrione, copilul din flori al slăvitului Priam,
Cînd telegarii mînă, și 'n frunte 'l pocni bolovanul
Cel ascuțit, amîndouă sprincenele 'i rupse; nici osul
Nu mai ținu la izbit, și ochii în colb îi căzură
- 735 Jos la picioarele lui, cînd el, ca și cufundătorul,
Cade din carul frumos, iar viața 'i se duce din oase.
Batjocurîndu-l atunci ai zis, călărețe Patrocle:
„Ce 'ndemnatîc bărbat, cum se dă peste cap așa sprinten!
Dacă acest om ar fi fost pe marea cea plină de pește,
- 740 Cum s'ar fi dat el afund din corabie, chiar pe furtună,
Și după stridii umblînd, ar fi săturat pe atîția!
Doar se dă tumba cu-așa 'ndemnare din car pe cîmpie.
Uite, că și la Troeni sînt cufundători de cei meșteri!“
Asta grăind, a pășit spre ucisul viteaz Kebrione,

- 745 Tocmai ca leul în salt, când el pustiind la ocoale,
Pieptul își vede rănit și dă drept, dar îl perde avântul ;
La Kebrione tot astfel aprins ai sărit, o Patrocle.
Sare din caru-i așijderea Hector, și iată-i aproape :
Dinșii, alături de mort, se luară la harță ca lei
- 750 Care, flăminzi amindoi, cu trufie, se încieră în jurul
Cerbului pradă căzut pe culmile vre unui munte ;
Astfel alături de leș puternicii meșteri ai luptei,
Meneliade Patroclu și falnicul fiu a lui Priam,
Gem ahtiați să se spîrcue acum cu arama cea crudă.
- 755 Hector îl prinde de cap, îl strînge și nu-l mai slăbește,
Dar și cellalt îl înșfacă de jos, de picior ; iar alături
Crîncen se bat și morțiș se indeasă Troenii și Aheii.
Cum pe pripoare la munți, când vin și se hărțue două
Vinturi, de-ameazi și de apus, și sgudue greu din adîncuri
- 760 Codrul de fagi și de frasinii și cornii cu netedă coajă,
Lungile ramuri se bat, și-auzi cum în codru răsună
Freamătul îngrozitor și troznetul crengilor frînte ;
Astfel în tabără-atunci, năpustîndu-se unii la alții,
Se potopeau de istov și nu cugetau la fugire.
- 765 Cine să numere lăncile care se 'nșiseră 'n trupul
Lui Kebrione, săgețile care sburară din strune ?
Ce de pietroăe pocnîte cu furie 'n pavăza celor
Care prin preajmă-l luptau ! Dar dînsul, cît este de mare,
Zace 'n virtejuri de praf, și uitat-a cum caii se mină !
- 770 Până ce Soarele 'n cer să se sue și 'n cruce s'ajungă,
Tot vijăiau loviturile 'n taberi, și mulți mai căzură :
Însă când fu în spre seară când boii la plug se desjugă,
Biruitori s'arătară Danaii 'mpotriva menirii.
Pe Kebrione 'l răpiră din mijlocul Inghesuellii
- 775 Oastei troene, din toiu, și trupu-i de arme prădară.
Ci la potrivnici cu gînd de omor năvălește Patroclu,
El năvălește de trei ori ca Ares de iute, dînd strigăt
Plin de fiori, și de trei ori doboară bărbați cîte nouă.
Însă când oara de-a patra s'asvirle 'n putere ca zcii,
- 780 Biete Patrocle, atunci al vieții sîrșit și s'arată.
Zeul Apolon în clocotul luptei își ese 'nainte
Înfricoșat la priviri ; dar umbletul nu-i vezi în valmă,
Învăluit el fiind în pînză de negură deasă.
Stă după dînsul, în spate și 'n umere late 'l lovește

- 785 Zeul cu palma, Patroclu se'nhoalbă privirea rotindu-și.
Coiful îi leapădă jos de pe cap luminosul Apolon,
Printre copite sub car se rostogolește cu zornet
Coiful cu crestele mîndre, și-acolo de colb și de sînge
Coamele lui s'au mînjit, Pîn' acoloa nici-cînd n'a fost voe
- 790 Chivăra-aceasta cu tuiuri de cai întinată să fie,
Ea ocrotise doar capul și fruntea cea plină de farmec
A lui Ahile--dar Zeus o dăruie acuma lui Hector,
El să o poarte pe cap, și așa îi grăbește peirea.
Ci lui Patroclu în mînă-i se sdrumecă lancea prelungă,
- 795 Marc, puternică, grea, ferecată; i-alunecă 'n țărână
Scutul cel bine tivit, cu curele cu tot dela umăr.
Platoșa 'n urmă-i desprinde a lui Zeus odraslă Apolon,
Cumpătu-și pierde viteazul, slăbește în coarde, se'nmoae
Și se oprește amețit, cînd iată, din spate venindu-i,
- 800 Lancea-i înfige 'n spinare un tînăr Dardan, a lui Pantus
Fiu Euforb, care n'avea potrivă pe-atunci la zvrîrlitul
Suliței și la mînatul de cai și 'n a tălpilor fugă,
Doar douăzeci de bărbați din car doborîse odată,
Cînd la deprinderea luptei întăi luă parte cu carul,
- 805 El care-acuma întăi te ochi, călarețe Patrocle;
Nu ți-a dat însă la mir, ci după ce lancea de frasin
Trase 'napoi, a dosit-o în gloată perind; n'a fost vrednic
Piept lui Patroclu să fie, deși dezarmat era dinsul.
Însă, lovit de Euforb și de zeu, istovit e Patroclu,
- 810 Și o pornește 'napoi 'ntre-ai săi ca să scape de moarte,
Hector îndată zărînd pe mult inimosul Patroclu,
Cum se dă 'n lături atunci rănît de arama ascuțită,
Înaintează 'ntre rînduri, și acolo de-aproape-i implîntă
Arma 'n deșerturi adînc și cu totului-tot îl străpunge,
- 815 Căde Patroclu cu bufnet, și jalea pe Ahei îi pătrunde.
Cum pe un plaiu, în coclauri, un vier neînfrînt și sălbatic
E încolțit de un leu, și se luptă amîndoi cu dîrzie
Pentru rîritul izvor, din care vor ei să s'adape
Până ce leul doboară mistrețul ce grohăe 'ntr'una,
- 820 Tocmai așa pe Patroclu, cînd el pe atîți răpusese,
L'a doborît a lui Priam fecior deaproape lovindu-l.
Și lăudîndu-se așa i-a grăit în cuvinte ce zboară:
„Tu socoteai că cetatea ne va pustii, o Patrocle,
Și pe femeile noastre din Troia căzute 'n robie

- 825 Ni le vei duce 'n corăbii departe, în țară la tine—
Ce mai copil! Pentru ele doar cai 'naintea lui Hector
Luptă și 'n grabă se 'ntind; apoi și eu însumi cu lancea
Printre luptășii Troeni mă înalț să le apăr de ceasul
Nenorocirii. Dar tu pe aici vei fi pradă la vulturi.
- 830 Biete, nu-ți fu de folos, oricît e de vrednic, Ahile,
Care, pe loc rămînînd, te tot îndemna la corăbii:
Nu mi te 'ntoarce la tabără-aici, o mărite Patrocle,
Nu mi te 'ntoarce făr' numai atuncea cînd cruntului Hector
Haina-i stropită de sînge la piept o să-i zdrențui cu arma.
- 835 Asta ți-a spus negreșit, și crezutu-l'a mîntea-ți nebună".
Dar cu răsuflet puțin răspuns-ai așa, o Patrocle:
„Hector, fălește-te acuma cit poți; biruința ta 'ntreagă
Zeus ți-a dat-o și Apolon: ei singuri ușor îmi scurtară
Zilele, ei de pe umerii mei armătura'mi luară.
- 840 Chiar douăzeci de bărbați de 'mi eșeau înaintea, ca tine,
Toți, de-a mea lance răzbiți, pe loc erau morți fără-doaară,
Dar m'a ucis Nenorocul și zeul, născutul din Leto,
Ș'un muritor, Euforb; tu al treilea fuși la lovire.
Încă eu una ți-oiu spune, și bine înseamnă-ți-o 'n mîinte:
- 845 „Nici tu n'o duci îndelung, ci acuma curînd și de tine
Moartea s'apropie, moartea s'a soartei tărie ne 'nvinsă,
Căci te va pierde cu armele-i netrecutul Ahile".
Asta zicînd, îl acoperi moartea c'un vâl de 'ntuneric,
Sufletul din mădulări spre iad își ia zborul, bocîndu-și
- 850 Nenorocirea; pieri doar în floare și 'n toată puterea.
Însă, deși el e mort, răspunsu-i-a falnicul Hector:
„Ce-mi procești, o Patrocle, o moarte năprasnică mie?
Ce știi, de n'o fi Ahile, feciorul pletoasei zeițe,
Care, cu lancea de mine străpuns, o să peară mai iute?"
- 855 Hector, aceasta rostînd, călcîiul în mort își îndeasă
Și'arma'i din rană smuncînd, îl dă peste spate cu dînsa.
Și după asta cu lancea-i purcede spre Automedonte,
A lui Ahil vizitiu tot una 'n făptură cu zeii;
Vrea să-l doboare, dar el e dus de fugarii cei sprinteni,
- 860 Nemuritori, darul mîndru al zeilor dat lui Peleus.

Trad. de G. Murnu

Chestiuni demografice

Orașe care descreșc

România are avantajul de a vedea în fiecare an crescându-i populația în mod considerabil. Sporul natural, adică prin nașteri, dintr'un an, tinde să se stabilească la o sută mii de locuitori pentru întreaga țară (adică 14.5 la mie).

La sate acest excedent este ca de 92 mii (16 la mie), iar la orașe ca de 8 mii (numai 7 la mie).

Dacă mortalitatea generală a țării ar fi mai redusă (acum e de 26 la mie),—și se pare că ea începe să scadă, mulțumită progresului igienei și a îmbunătățirii stării economice,—atunci, cu natalitatea mare (40 la mie) ce ne caracterizează, excedentul va întrece media de 15 suflete la fiecare mie de locuitori.

Această stare satisfăcătoare se poate constata numai dacă considerăm în total populația rurală sau populația urbană. Cercetând însă procesul demografic (nașteri, decese) din fiecare comună rurală sau urbană, în parte, găsim că sînt unele localități în care numărul deceselor dintr'un an oarecare întrece numărul născuților-vii din acel an.—Acest deficit se datorește, mai întotdeauna, unei creșteri excepționale a numărului morților (epidemie, etc.), iar nu scăderii natalității.

Românul ține, în această privință, mai mult de popoarele orientale, care sînt mai prolifiche ca cele din apus.

Urmărind acest studiu al sporului natural de populație pe o perioadă de 5—10 ani, cercetătorul este izbit de constatarea că unele localități persistă, cînd și cînd, a trage în jos balanța populației.

Pentru comunele rurale în care se semnaleză descreștere de populație o anchetă urmează să se întreprindă la fața locului.

Această anchetă ar avea de limpezit următoarele puncte:
1) Cui se datorește excedentul de morți: natalității mici, sau mortalității mari?

Dacă au murit copii în primele zile, sau în primele luni ale vieții.

Sînt născuți morți? Avorturi?

Concubinaje? Celibatari? Prostituate clandestine?

2) Enumerarea boalelor care au pricinuit decesele într'o serie de ani.

In caz cînd predomină epidemiile, să se cerceteze:

3) Apa de băut: cum sînt puțurile?

4) Curățenia generală a satului: ce se face cu gunoarele de la vite și din locuinți și cu celelalte necurățenii casnice? Materiile fecale unde se depun?

5) Starea locuinților: materialul de construcție; numărul încăperilor, numărul sufletelor dintr'o locuință; mărimea ferestrelor și dacă ele se pot deschide. Dacă locuințile se văruesc și de cîte ori pe an.

6) Dacă sînt băltoace în sat. Dacă șanțurile au scurgere sau stagnează în ele murdării.

7) Clima: vînturi, ploi, uscăciune, geruri.

8) Ciți pelagroși, sifilitici, tuberculoși?

Impaludați sînt mulți? Alcoolismul este întins?

9) Cîte circiumi sînt în sat? Cît se consumă pe an și ce anume băuturi de predilecție? Băuturile au fost analizate vreodată și la ce institut?

10) Cine asistă obișnuit pe femei la faceri: empirice sau moașe diplomate?

11) Prejudecățile, în ce privește îngrijirea bolnavilor; face-re curățeniei după morți.

12) Alimentația.

13) Îmbrăcămintea.

14) Munca. Cîte luni pe an muncesc și atunci cîte ore pe zi? Ocupația de căpetenie a sătenilor.

15) Starea materială a locuitorilor (avuți, înlesniți, săraci, lipsiți).

Direcțiunea generală a serviciului sanitar, sezisată de această chestiune încă de la 1904, a întreprins cercetări în acest sens în unele localități dovedite a fi fost până atunci în descreștere ca populațiune (raportul asupra igienei publice pe 1898-1904).

Astăzi, putîndu-se face studii pe un șir mai îndelungat de ani, obiectul anchetei s'a fixat la un număr mai restrîns de comune rurale, asupra cărora a fost îndreptată atențiunea autorităților locale.

*

Unde o cercetare a cazurilor descreșterii populației e mai complexă, aceasta e de bună seamă la orașe, căci acolo n'avem a face numai cu autohtoni, ca la sate, ci cu populații pestrițe, și cu o mulțime de chestii social-economice, care trebuiesc ținute în seamă.

În adevăr, avem și orașe (ne interesăm în special de acele care sînt capitale de județ, căci în celelalte populația e quasi-rurală) în care de la 1901 până acum, adică într'un șir de 10 ani, se semnalează intermitent excedente de morți.

Iată o listă, din care se poate vedea anii și orașele în care s'au înregistrat mai multe decese decât nașteri. Acest deficit a ajuns cîte odată (în 1909) la valori mari (299) pe alocuri (Craiova); sau, cu 4 ani înainte (în 1905), la 255 în Iași și 177 în Birlad; iar într'alți ani la valori mici, sau chiar zero.

Anii	Orașele-capitale cu excedent de morți:
1901	Pitești, Botoșani, Craiova.
1902	Călărași, Fălliceni, Birlad, R. Vilcea.
1903	Craiova.
1904	Nici un oraș.
1905	Iași, Roman, Fălliceni, Birlad, Călărași
1906	Huși, Birlad, Slatina.
1907	Tn. Severin, Birlad, Craiova, Slatina, Tg. Jiu.
1908	Caracal, Slatina, Tg. Jiu.
1909	Iași, Birlad, Călărași, Tn. Măgurele, Tn. Severin, Craiova, Tg. Jiu.
1910	Roman, Tg. Jiu, R. Vilcea.

Observăm din această listă că în Pitești, Caracal, Tn. Măgurele, Huși și Botoșani, numai în cîte un an izolat numărul deceselor a depășit pe al nașterilor, — pe_cînd în celelalte zece orașe lucrul s'a repetat destul de des, chiar până la 5 ori, ca în Birlad.

Nu vi se pare semnificativ?

Se mai poate observa că toate cele 5 orașe capitale din Oltenia intră în lista noastră. Dacă mai considerăm și Slatina ca aparținînd ținuturilor oltenestii, s'ar crede că în partea estică a țării sînt cauze speciale care determină fenomenul de care ne ocupăm.

De asemeni, în lista de mai sus vedem că figurează opt orașe care se țin, așa zicînd, de mîna: Tn. Severin, Tg. Jiu, Craiova, R. Vilcea, Caracal, Slatina, Pitești și Tn. Măgurele.

Explicațiunea, cel puțin în parte, a acestui fapt, s'ar părea că șade în împrejurarea că, în unele din aceste orașe există așezăminte spitalicești care primesc bolnavi atît din comunele învecinate, cît și din alte județe, așa că, firește, numărul morților urmează să fie mai mare. Astfel, în Craiova funcționează patru instituțiuni de asemenea natură și anume: spitalul Filantropic cu 100 paturi, în care se tratează anual aproape 2000 bolnavi, spitalul „Th. I. Preda” cu 50 paturi și 1,000 bolnavi, spitalul de boale contagioase cu 700 bolnavi și ospiciul de alienați „Madona-Dudu”.

În Severin, pe lîngă spitalul „Grecescu” cu 60 paturi, în care se îngrijesc 2,500 bolnavi, se află un azil de bătrîni care adăpostește infirmi și din alte localități.

În Tg. Jiu un mare spital de 50 paturi îngrijește până la 2.000 bolnavi pe an din întregul județ.

În Pitești spitalul central posedă 45 paturi și tratează anual peste 1.000 bolnavi.

R. Vilcea, are un spital cu 40 paturi și tratează ca la 1.000 pacienți.

În Moldova, din 13 orașe capitale de județ, numai patru au suferit în ultimul deceniu de o descreștere relativă de populație. În frunte stau Iași, care aveau o populație, la începutul anului 1901, de 77.870 locuitori, iar la începutul anului curent de 79.402. Așa dar a crescut în 10 ani numai cu 1532 suflete, în loc să fi crescut după procentul sporului de 7 la mie în orașele noastre—în cei 10 ani—cu peste 5.000 suflete, așa că populația Iașilor trebuia să ajungă azi la vr'o 85.000 locuitori.

Se înțelege că aici vorbim numai de sporul natural al populației (prin nașteri), nu și de imigrări. Cifra exactă a populației nu se poate preciza, întrucât nu s'a făcut recensemintul dela 1899, ci s'a stabilit cifra actuală prin adăogarea sporului natural, rezultat din excedentul nașterilor asupra deceselor. Cîți n'or fi emigrat, în cei din urmă 10 ani, dar, mai ales, cîți nu ne-or fi venit și s'or fi stabilit în țară!

Dar, ia să vedem cui se datorește și acel spor de populație: ortodoxilor sau mozaicilor?

În cursul ultimilor zece ani s'au născut vii în orașul Iași 11.947 copii din părinți ortodoksi, 10.413 din părinți mozaici și 824 din părinți aparținînd altor confesiuni (catolici, protestanți, mahomedani, armeni, etc.). În același interval de timp au decedat 13.414 persoane de religie ortodoxă, 7.375 mozaici și 863 de alte rituri. Din aceste date constatăm că populația rominească, în loc să sporească, a suferit în 10 ani o pagubă de 1.467 suflete, în vreme ce evreii s'au înmulțit cu 3.038 inși.

Din ce cauză în Iași autohtonii se împuținează pe cînd israeliții sporesc?

Trei cauze par evidente în special pentru Iași:

1) Existența „orfanotropiei“ institutului Gregorian, unde se primesc copiii găsiți și chiar se depun prunci, care toți sînt considerați ca romîni. Acest așezămînt, ca toate cele similare, dă o mortalitate ridicată.

2) Marele spital central al Casei Sf. Spiridon, cu 350 paturi, în care se îngrijesc vre-o 5.000 bolnavi, mulți din satele, orașele și județele învecinate, precum și spitalul Cantacuzino-Pășcanu cu 40 paturi și aproape 1.000 bolnavi anual.

3) Ospiciul de infirmi din localitate.

Cauzele generale pot fi aceleași care ar trebui studiate și în celelalte orașe, în care se semnalează creșterea deceselor: extensiunea sifilisului, tuberculozei și paludismului.

Birladul număra, la 1901, 24.388 locuitori. Azi posedă 24.304. Prin urmare cu 84 suflete mai puțin.

În răstimp s'au înregistrat 5.094 născuți vii ortodoksi, 1.385 mozaici și alte rituri; iar decese au fost: 5.621 la ortodoksi, 888 la mozaici și alte 96 la alte religii. Prin urmare ortodoxii au

descreșcut cu 527 inși, pe cînd mozaicii au sporit cu 497; iar ceilalți locuitori au scăzut cu 54. Populația orașului a scăzut în total cu 84 locuitori.

Birladul de asemeni posedă un spital central cu 80 paturi care dă anual îngrijiri la aproape 2.000 bolnavi veniți din toate părțile.

În Roman, 2.423 născuți, vii ortodoxi, 1.864 mozaici, 323 alte religii și 2.769 morți ortodoxi, 1.359 mozaici și 344 alte religii. Ortodoxii au păgubit 346, mozaicii au cîștigat 505.

La Roman, alături de policlinica orașului, care tratează la pat bolnavii din localitate, există spitalul Spiridoniei „Precista Mare” cu 60 de paturi și peste 1.000 bolnavi.

În Fălcișeni, în 10 ani ortodoxii au avut un spor natural numai de 41 suflete, pe cînd mozaicii de 428.

Cei care au păgubit în acest oraș au fost locuitorii aparținînd altor religii, căci au avut 32 nașteri și 45 decese.

*

Din cele expuse reese că țara noastră se bucură în general de o creștere naturală de populație, care denotă o vitalitate și o vigoare pline de speranță.

Populația rurală e mai robustă, constituind o adevărată pepinieră națională.

Orașele au o creștere mai lentă, dar totuși constantă, cu mici excepțiuni.

Din cele 32 orașe capitale de județ, 14 au suferit, vremelnic, în curs de 10 ani, oarecare descreșteri de populație, prin lăsarea în minoritate a numărului născuților.

În patru orașe faptul s'a petrecut o singură dată într'un deceniu, — așa că poate fi socotit ca accidental și deci neglijabil, în celelalte 10 s'a repetat de 2—3—4—5 ori. În aceste din urmă localități, se pare că deficitul se datorește, în parte, existenței unor așezăminte spitalicești centrale, spre care afluează bolnavii și din satele și orașele apropiate, care bolnavi murind în acele orașe, sînt înregistrați de primăriile respective și contează, în statistică, ca localnici.

Că, în sfîrșit, recensămîntul populației, făcut în 1899, nu mai poate servi astăzi, mai cu seamă pentru orașe, și că se impune o nouă numărătoare conștiințioasă a locuitorilor, pregătită după toate cerințele moderne.

N. T. Ionescu

Șeful Statisticii din
Direcțiunea Sanitară

Documente omenești

DRAGOSTEA¹⁾

Lipovenii sînt o curioasă specie de oameni, imi spuse într'un rînd un tovarăș, fugar din Rusia.. În sînta împărăție friguroasă și nemărginită, pe drumurile stepelor, în iarmaroacele țigurilor, întilnești oameni cari poartă stigmatul tuturor raselor asiatice. Intre toți, deosebești pe Moscovitul acela, pe care, din operele marilor lui scriitori, îl știi drept fire domoală de turmă, om mare cu ochii șterși, cu pometele eșite, cu pletele cînepii. Vorbește cuminte, face cruci și se gîndește la Dumnezeu. Dintre moscoviții aceștia ai Marelui Rusii ne au venit și sectarii noștri Lipoveni. Dar Rușii aceștia nu-ți vei cunoaște în deajuns dacă-ți vei judeca numai după cărți. Moscoviții într'adevăr fac cruci mari, își zic pravoslavnici, dar în sufletele lor trăește vechiul păgînism. Dumnezeul lor e ceva neguros și nehotărit—și pentru ei ființă și făptură deplină, are depildă sîntul Neculai, căruia i se închină. De această cinste se bucură și alți sfinți și mucenici nenumărați. Ba chiar și oile și rîmătorii unora din sfinți, și măgarii pe cari o samă de mucenici umblau călări. Moaște de oameni și de animale adună mii și mii de oameni în jurul *lavrelor* colorate albastru, cu turnurile în forma unor cepe uriașe... Moscoviții aceștia au aplecare mare spre petreceri zgomotoase, beții adevărate, de cari dumneavoastră nu vă puteți face idee... Cîntecele care sună în Ucraina, la Maloruși, doinele de pe coastele Carpaților, au o poezie blindă și dulce. Acolo, la Moscoviți, omul urlă cu Inverșunare. Cînd cîntă adevărați cîntăreți, trebuie să-ți astupi urechile. Se sting lămpile, zurue și se sparg geamurile. Din poporul acesta blind al scriitorilor, es Cazacii cruzi cari zdrobesc cu cînturile pe frații lor. Din pravoslavnici creștini es negustorii șireți și lacomi, și cinovnici lași și fără nici-un scrupul. Omul acesta blind al stepelor își ucide nevasta cu călcăiul după fiecare chef... Lipovenii, sectari nedomoliți, au toate calitățile, și mai ales toate scăderile fraților de cari s'au despărțit: șireți și lacomi, cruzi și netoleranți... Femeia e o roabă: ai văzut-o, încovoiată și zdrobită, în viile dela Sarichioi... Iar în ceia ce privește dragostea—lucru care te interesează poate—ce să-ți spun? Aici dragostea e o simțire gîngășă, complicată cu înflorirea primăverilor, cu cîntecele privighetorilor și luna plină. O fată mare, o nevestă tînără, la Romîni

1) Dintr'o serie de schițe și impresii din Dobrogea.

de pildă, așteaptă dragostea cu toate farmecele ei: cu vorbele șoptite, abia înțelese, cu glumele dulci, cu așteptările înfrigurate... Visează, poartă busuioc în stn, umblă pe gânduri, se împotrivesc o vreme. Dragostea, în dorurile ei, în tot ce are ea înaintea *faptului*, e ceva delicat; primăvara aceasta a simțirilor, împrăștic peste tot restul vieții ca o mireasmă de amintiri și mingieri... La Lipovenii de aici și din centrul sfinteii *Rosii*, iubirea e aproape actul simplu și brutal... Sfiala, rușinea, toată taina care învâluie dragostea, acolo stnt necunoscute...

Imi aduc aminte de multe întâmplări, care ți-ar putea lămurii mai bine lucrurile.

Eram într'un rînd într'un sat de la granița siberiană. Mă opriseam pentru puțină vreme. Trăiam singuratic așa putea zice, la niște țărani, cu cari abia schimbam două vorbe: bărbatul era un om mare și păros, cu ciubote și cojoc care miroseau a dohot; femeia lui voinică și grasă, c'o voce cicălitoare și ascuțită. Malurile unui prău care trece prin apropiere (ți zicea Zaluga) erau pustii și triste. Zarea de stepă avea o melancolie nespusă. Trăiam o viață mihnicioasă. Mă duceam din cînd în cînd la primărie, — ascultam acolo pricină de procese. Auzeam oameni vorbind, îi vedeam certîndu-se și zbuciumîndu-se: era mișcarea vieții.

Pe staroste nu mi mai aduc aminte bine cum îl chema. Mi se pare că-i zicea Matvei. Era un meșneguș slab, c'o barbă ascuțită, un smoc de fire gălbui-cărunte și rare. Vine înaintea lui și a bătrînilor cari îi țineau tovarășie, o păreche: un bărbat tînăr și voinic și o muerușcă mititică, cu ochii plini de vioiciune. «Ce este, oameni buni? ce pricină aveți?» întreabă starostele.

Bărbatul era cam bleg. Vorbea rar și moale, uitîndu-se în pămînt:

«Apoi nevasta m'a adus, moș-Matvei. Zice că nu vrea să mai trăiască cu mine...

— Firește! strigă muerea. Pline și sare eu deacuma nu vreau să mai mintnc cu tine...

— Vorbește încet, Catia, — să întoarcă spre ea starostele. Și spune, ce este? Spune tu întăi, băete, de ce nu vrea femeia să mai trăiască cu tine?...

— Nu vreau! nu vreau! țipă femeia. E neputincios!

— Așa? așa? cuvîntează Matvei starostele, scărpinîndu-se gînditor în barbă. Tu ce zici, băete?...

— Eu ce să zic? răspunde cu greutate bărbatul cu privirile în pămînt, eu zic că nu-i adevărat!...

— Așa? cum nu-i adevărat? cum nu-i adevărat? Incepu deodată ascuțit femeia. Cum nu-i adevărat? Și se repezia cu capul ca o țarcă spre omul ei...

Atunci starostele se încruntă la față și ridică o mînă. Vorbi cu gravitate:

«Ei, Catia, fii cuminte, taci din gură... Aici nu sînteți la voi acasă...

— Nu mai trăesc cu dinsul! mă duc la mama acasă! ori mă duc în lume!» striga femeia cu oțărire.

Bătrnii se priviră; apoi se adunară într'un colț de odaie și se sfătuiră încet. În sfârșit starostele se întoarse spre pricinași și le rosti hotărîrea:

«Ascultă, Ilia, și tu Catia... Noi nu știm care are dreptate. Trebuie dovadă...»

-- Foarte bine! foarte bine! strigă neînduplecată muerea. Foarte bine!...»

Și s'a făcut dovada în fața juriului. Dintr'o odaie au eșit bătrînii ginditori, barbatul mai bleg și mai supărat decît înaintea și femeia triumfătoare și mai înțepată decît oricînd. Toți cari erau în primărie au înțeles de partea cui era adevărul...

M'am dus acasă, gîndindu-mă la Basarabia noastră și la oamenii ei... În sat a fost oarecare fierbere. Vedeam cum se adună femeile în amurg la porți și vorbesc despre ceva cu pornire, cu ură. Judecau pe Catia. Era singura femeie cu ochii întunecoși, singura subțire și frumușică și n'o puteau erta. Înțelegeam că plănuiesc s'o bată, s'o alunge din sat. Și 'ntr'o seară, gazda mea, grozav de satisfăcută ridea cu lacrimi cutremurîndu-și tot trupul urias și povestea unor cumetre o întimplare foarte hazlie. Uitate că sînt acasă—și glasul ei țipător răzbătea puternic în odaia mea:

«Ah, dragele mele, am spus eu că spinzurata ceia e vrăjitoare... e neam de țigancă și știe fermeca.»

— Ce s'a întimplat? ce-a fost? găgăia grăbit un stol de gospodine.

— M'am înțeles eu cu omul meu. Ș'a pîndit-o în ripa pîrăului... I-am spus eu ce să facă. Ea și-a dus iapa la pascut și se întorcea acasă... Zic eu: Iaca vine. Du-te acuma și să nu-ți fie frică, să faci cum te-am învățat... Și să vedeți. Ii ese Gavril înaintea ș'o apucă. Incepe ea să țipe. El o grămădește lingă tufe. Strig eu: Nu uita ce ți-am spus: Spune tatăl nostru! fă-ți cruce cu limba!.. Cîți bărbați nu se puteau apropia de dînsa, bat-o Dumnezeu s'o bată de vrăjitoare! Ce făcea, ce dregea, nu-i puteau face nimic. Da' așa Gavril, cum l'am învățat eu, i-a tras doi pumni buni, și precum am spus a făcut rugăciunea și semnul cu limba—și gata! Numai așa i-a venit de hac și i-a stricat drăcoveniile și vrăjile ei!...»

Mie, în odăița mea, nu-mi venea de loc să rid... Mă gîndeam că sînt aproape de Asia neamurilor felurite, și, cași Alexandru Macedon, în trecere printr'o ciudată țară...

Dar mi s'a întimplat să văd tot așa un lucru vrednic de mirare și 'n vecinătatea Moscovei, nu numai dincolo de Don. Eram la o moșie, la un prietin care tocmai își isprăvisese studiile de medicină. Petreceam la pescuit, la vînațoare,—eram și 'n înțaiia tinerețe, și 'n puținele zile fericite pe care le-am avut...

Intr'o zi se infățișază la curte doi gospodari tineri, nalți și voinici. El în cămașa roșie, încins cu frînghiuța împletită din

verde și galben, cu canaf la o parte; ea cu fusta largă și 'ncrețită mărunt, fustă galbănă cu flori roșii, și broboada de mătasă ca para focului. El aducea două rațe mari albe, câte una la fiecare subsuoară. Ea ducea în brațe învălit strins în scutece un sugaci.

Bărbatul se înfățișează cu smerenie. Prietinel meu Alexei era feciorul stăpînului moșiei.

«Ți-am adus, *batiușca*, un plocon pentru facere de bine».

Batiușca Alexei întâiu s'a uitat cu mirare la plocon și la om, după aceea a privit la gospodină ș'a zîmbit. Atunci parcă înțelese și primi cu dragă inimă cele două rațe albe.

După ce au mai vorbit puțin ș'au întreat de sănătate pe prietinel meu, bărbatul și femeia s'au închinat cu plecăciune. Alexei a scos un ban de argint și l-a strecurat în scutecele copilului. Nevasta s'a plecat și i-a sărutat mina, și a pironit apoi ochii galeși asupra lui. S'au întors, s'au dus.

La întrebările mele pentru ce s'au înfățișat așa, de ce-au adus plocon, — prietinel meu zîmbea cu stînjnire. Abia cătră seară, cînd eșirăm cu puștile până la marginea unei dumbrăvi de mesteceni, îmi istorisi rîzînd o înîmplare:

«Inchipește-ți, dragă, că oamenii aceștia anul trecut mi-au eșit înaintea chiar aici la marginea dumbrăvii... Erau tulburați; au căzut în genunchi și-au ridicat spre mine minile. Batiușca! nu ne lăsa. Alexei Ivanov, fie-ți milă de noi! grăia bărbatul. Noi ne-am însoțit de doi ani, și până acuma nu ne-a bucurat Dumnezeu cu nici un copil. Ce n'am făcut? Am plătit rugăciuni; am fost pe la lavre; am purtat amîndoi la gît pungulițe cu ciolănașe sfinte, și țânduri din corabia mîntuitorului; degeaba! Am fost și la babe, ne-au descîntat. Pe urmă ne-am dus la un doctor la tirg la Moscova. Și doctorul a zis că degeaba — degeaba toate! că eu sînt de vină! Femeia-i vrednică, da' eu am o pedeapsă de la Dumnezeu...»

— Ei? și ce vreți dela mine?—Femeia se plecă până la pămînt cu obrazu 'n palme...

Omul ridică brațele și 'ncepu iar tînguirea lui incurcată,— până ce, la urmă, c'o uimire pe care ușor ți-o poți închipui, am aflat ce cereau de la mine. Femeia ridicase încet capul și mă privea cu ochi umezi...

— Ei? și le-ai ascultat rugăciunea? întrebai eu pe prietinel meu Alexei.

— După cum vezi, Dumnezeu i-a bucurat c'un copil. Ș'au venit să-mi mulțamească. Mi-au adus și plocon... Dar omul era bucuros încă de anul trecut cînd s'a depărtat de la marginea Dumbrăvii, și a lăsat lingă mine pe femeie, care ofta sînd jos pe iarbă, și zîmbea cu teamă parcă și mă privea pe furis...».

UN POPAS*)

Pe inoaptate, ajunserăm în Păltiniș. Casele, rar semănate pe amindouă lăturile drumului, începuseră a dormita în mijlocul ogrăzilor largi împrejmuite cu garduri de răzlogi în zig-zag; iar pe lângă focurile aprinse mai de oparte, și ale căror flăcări roșietice jucau caprițios în întunericul împrejmuitor, stăteau cei de casă, pregătind cina de seară. Aninat de o cujbă înaltă, atrna, nemișcat deasupra focului, ceaunul negru într'o bae de flăcări; un câine cu urechile ascuțite și istete, conștient de locul ce-l ocupa în familie, stătea și el culcat în apropiere, cu botul pe labe și cu ochii țintă la foc; un copil cu un băț lung, mai mult de joacă, scormolea de departe jaraticul, și o puzderie de scinței se ridica, topindu-se în văzduhul înalt și întunecos..

— Jupineasă Catrină, Jupineasă Catrină! auzirăm de odată pe Axinia strigînd.

Cînd întorseși capul, o zării prin întuneric, acățată de un gard de răzlogi și suită pe el ca pe o scară.

— Jupineasă Catrină, Jupineasă Catrină! și cu pumnul ei mic bătea repede într'un răzlog, care răsuna înădușit; jupineasă Catrinăăăă!...

— Da cine mă strigă? auzirăm noi un glas de femeie întrebînd din întuneric, fără a se apropia.

— Eu, jupineasă Catrină, Axinia din gura Borcei. Duc pe doi boeri până 'n Șar, ș'am înoptat aici; ne-am întîlnit în drum cu badea Gheorghe, ș'o zis să venim să minem în iasăra la neata.

— D'apoi că vi'ți duce neavoastră, jupineasă Axinie, în altă parte, că eu n'am unde să vă culc, răspunse ea scurt, înțepat și minios.

— Nu te supăra, jupineasă Catrină, zisei eu, că nu-i nime de vină; ia, badea Gheorghe a crezut c'are să-ți fie urît singu-

*) Fragment din volumul „Pe drumuri de munte“, care va apare în curînd.

rică în iasă; păcat că nu ne primești; cînd ai ști ce oameni de treabă sîntem !...

Drept răspuns auzirăm o ușă trîntindu-se.

— Ei, sîrleaza dracului, ai pus-o de mămăligă cu badea Gheorghe și cu lelea Catrina ta? Unde dracu mînem noi în iasă?

— Da' las c'om găsi noi...

— Da' adică de ce nu ne-a fi primit, fa Axinio?

— Da' mînce-o-ar jernii; par'că crezi neata, că doarme singură, cînd nu i-i omu acasă?

— Da?... Atunci să mergem în altă parte.

Cînrîm caii și intrarăm într'o ogradă, care, de o camdată, părea pustie; înaintînd însă puțin, zărirăm, la o parte, un masiv de umbră. Era o casă. O lumină slabă țîșnea din loc în loc prin pereții ei, și dacă acea lumină ar fi fost mai puternică, ai fi crezut că arde casa pe dinlăuntru. Un cine se însărcină să vestească pe cei din casă, despre sosirea noastră. Ușa se deschise largă, și un flăcău voinic se arătă în privazul ei luminat.

— Bună vremea, voinicule, zisei eu apropiindu-mă; bucu-roși la oaspeți?

— Mulțumim d-voastră, bucu-roși, poftim, răspunse el alungînd cînele.

Descălecarăm.

Eu și tovarășul meu intrarăm înlăuntru, Axinia rămase la cai.

Pe o vatră mare plină cu jaratec, sub un horn grosolan, așezat pe un pop de stejar, un flăcăuan cu pieptul gol și puternic, cu fața rumenă și plină de sudoare, pălea o mămăligă uriașă. Un capăt de luminare de său, înfîpt într'un poponeț de lut și cu mukul mai înalt de cît flăcăra, mijia pe o masă, asemenea unui trunchiu de căsăpie; de jur împrejur, pe lîngă pereți, goale, unsuroase, și așezate pe picioare de lemn bătute în pămînt, se întindeau niște laviți înguste. Birnele de brad, din care erau durați pereții fără ferești, își arătau, pe alocurea, goliciunea lor rotundă și afumată de sub o lipitură coșcovită de lut galbăn-mînjit odată cu var. În cotlonul dintre horn și perețele despre ușa, un teanc scorojit de piei mițoase de oae stătea inghemuit și umplea casa de un miros pătrunzător de stîină. Cînd mămăliga fu gata, flăcăul o răsturnă ferbinte pe o masă mai mică și rotundă ce se afla în mijlocul casei. Celalalt flăcău scoase de sub lavița niște ceapă, ucise pe masă, cu un petriou, niște sare, aduse nu știu de unde o scafă de lemn plină cu brînză și poftîndu ne și pe noi, începurăm a mînce. Fără multe marafeturi, făcurăm cîntea convenită cînei frugale a flăcăilor; iar Axinia, întrînd cu tarnițele și cu poclăzele dela cai tocmai la timp, putu și ea să nu rămte de căruță.

Cina fu scurtă. Greul însă începea de aici înainte: erau unele probleme de călătorie, foarte încurcate, pe care însă tovarășul meu le deslega cu o iuțială și o îndeminare fără seamăn;

aşa de pildă fu de ajuns ca somnul să-i facă chip pe la gene, spre a-l vedea numai de cît, aşezînd în lung o tarniţă pe una din lăviţi, potrivindu-şi în scobitura ei, plină cu o pernă virtoasă, capul său mic şi ţuguiet, întinzîndu-şi, ca o rimă, firul subţire şi lung al persoanei lui pe laviţa prea lată pentru dînsul, acoperindu-se până peste nas cu una din poclăzi, şi într'o clipă adormind. Tovarăşul meu era o alcătuire fericită în puterea cuvîntului. Axinia umflă şi ea o pocladă şi o pernă fără să zică nimic, eşi din casă şi se făcu nevăzută. Cît despre mine care, cînd e vorba de somn, am de împăcat o sută de ochi, chibzuiam un loc pentru acest soi de moarte vremelnică. Lăviţile erau prea înguste pentru mine şi mă hotărîi, deci, să mă culc jos la pămînt.

— Măi băeţi, întrebai eu pe flăcăuani, da' o leacă de fin nu s'a găsi pe la voi?

— Ba s'a găsi, cucoane, cum să nu se găsească?

Şi fără altă vorbă, eşi din casă unul din ei şi, peste cîteva minute, se întoarse cu coşcoaga sarcină de fin. Desfăcui finul în o pătură groasă jos în mijlocul casei, pusei şi eu o tarniţă drept căpătăiu, mă lungii pe mirositorul meu aşternut, mă învălii cu poclada rămasă, închisei ochii şi chemăi somnul. Cei doi băetani se şi lungiseră cu faţa în sus şi cu piepturile desfăcute pe locurile de pe lăviţi rămase slobode.

Sîtusesem lumina de mult, şi somnul, cu ameţitoarele lui mîngîteri, căuta să amortească şi să închege cursul din ce în ce mai încet al gîndurilor mele. Eram, poate, pe punctul de a păşi în adîncă linişte a somnului, dar mă opri o clipă zgomotul îndesat şi răguşit, ce-l făceau nişte picături, parcă de ploae, care ar fi căzut de sus rar şi îndesat pe poclada, cu care eram învălit. Poate că afară ploua în adevăr şi, de prin acoperemîntul spart, picura înăuntru. Se poate... În tot cazul, scosei mina de sub învălitoare şi, pipăind, căutai să mă încredinţez... nici urmă de udeală. Şi totuşi, picăturile nu încetau de a cădea peste mine din ce în ce mai des... Poate că vechimea lucra şi noaptea la desfiinţarea coşmoagei, în care mă adăpostisem, şi lutul din coşcovituri cădea peste mine în mici fărămituri... Se poate; scosei mina de sub învelitoare şi căutai să mă încredinţez... Nici o urmă zgrenfuroasă!... Şi, totuşi, micile fărămituri nu încetau de a cădea peste mine din ce în ce mai des. O beldie mai îndrăzneată din finul pe care mă culcasem, mă înţepă parcă la ceafă; tatorsei mina, mă scărpinai şi impresia înţepăturii dispăru. N'apucăi însă bine să-mi aşez mina la locul ei sub învelitoare, şi înţepături simţii sub genunchi şi pe la subsuori... Aproape în acelaşi timp, altele mă arseră în spate, pe pept şi după ureche... Şi-ar fi trebuit să am o sută de unghii, spre a-mi putea apăra părţile atacate. Ca culme, simţii pe lungul nasului şi pe curmezişul frunţii mele, urma gîdilitoare a unui mers uşor şi grăbit... O călătorie pe nasul meu? Iată, în adevăr, ceva cu totul original, cugetai eu. Şi nu mă dumiream de o camdată, care să fi fost

natură ființelor silfice, ce lunecau atît de ideal pe căile fără de urmă ale frunții și ale nasului meu... Sării ars și aprinsei capătul de luminare...

Priveliștea ce se înfățișă ochilor mei, îmi deșteptă în suflet și groaza și admirația. Întreg păriletele din preajma culcușului meu dispăruse sub negre și nesfirșite legiuni de ploșniți late și pnticoase, care, în pas de voe, urcau la deal drumul bagdadiei; și, de oarece ploșnițele trebuie să fie mai vechi de cît omenirea, mi'nchipui că meșteșugul și înțelepciunea lor războinică, trebuie să fi slujit de noimă măestritelor alcătuirii ale armatelor omenești. În adevăr, aproape de bagdadie, cîtiva din ploșnițoii cei mai iscușiți erau trimiși în recunoaștere și, pipăind drumul, deschideau marșa neguroasei armate; în frunte și pe flancurile legiunilor se țineau alți ploșnițoi negri, grași și pnticoși, care păreau că se bucură de înalte grade ierarhice; iar duiumul armatei în lungi, iacute și negre șiruri urca la deal încet și cu pas chibzuit; rezervele cari se țineau la urmă, erau alcătuite din tineretul blond și roșietic al națiunii, înșiruit și el după vrtstă, așa în cît, la coada urdiei, furnica iute și neastîmpărat o sumedenie de ploșniți mici cît gămălia boldului, prin a căror piele subțire transpira singele roș și nemistuit încă, pe care-l supseseră cu o zi mai înainte. Ajunse la bagdadie și în dreptul poclazii mele, ploșnițele, cu o nelnchipuită iscusință păreau că calculează perpendiculara și, cu o precizie matematică, dîndu-și drumul de sus, cădeau drept peste învâlișul meu. Numai atunci îmi putui da seamă de picăturile îndesate, ce căzuseră din pod asupra mea, și nu mi rămase decît admirațiune pentru iscusința cu care acești mici, negri și crînceni dușmani de noapte știuse să lese drumul anevoios al culcușului meu de în, pentru drumul strategic al bagdadiei... Oricum, umflai țarnița și poclada și eșii afară... Iar „visătoarea nopții regină», care în drumul său etern plutea pe seninul adînc al cerurilor, avu, de astădată, prilejul să mă privească, din înălțime, în haina pe care nimeni n'o poate lua omului din spete; iar cînele de gazdă, drept pe picioarele de dinnainte, se uita la mine cînd cu un ochiu, cînd cu altul, neputîndu-și da samă pentru ce-mi vînturam eu așa de desnădăjduit bulendrele în aer... Mă îmbrăcăi, și de nu mi-ar fi fost gîndul plin de ploșniți, cine știe, dacă nu m'aș fi apucat să fac mărturisiri de dragoste „regiunei blonde a nopților“, de oarece prea galeș și prea trist se uita la mine din înalta împărăție a umbrelor. Găsiî însă mai nimerit să plănuesc un loc, unde să-mi pot sălășlui, pentru ce-mi mai rămînea din noapte, zvînturată mea persoană.

— Măi Tărcuș sau Grivei, zisei, adresîndu-mă cînelui; fiindcă tu ești singura ființă din univers, care cunoști nefericirile mele din noaptea aceasta, fă bine, te rog, și-mi arată drumul spre vre-o căpiță de în oarecare, de vreme ce tu trebuie să fii un catastih în regulă de toate culcușurile mai călduroase din ograda stăpînilor tăi. Și blind îl netezii pe cap; iar el scheunînd ușor dădu repede din coadă și se părea că se silește să priceapă

înțelesul vorbelor mele. Cum însă nu știam nici unul limba celuilalt, nu ne puturăm înțelege și căutăi, deci, să es singur din încurcătură. Mă îndreptăi așa dar spre un masiv rotund de umbră, care părea a fi o căpiță de fin. Nu mă înșelasem. Fără să mai stau pe gânduri, dădui brnci căpiții și-o răsturnăi.

— Ho, boală! auzii de-odată strigind de sub finul răsturnat un glas subțire și spăriet.

Și într'o clipă, Axinia răsări drept în picioare în mijlocul vrafului de fin.

— Ptiu! ucigă-te crucea; da aici ai fost, sîrleaza dracului?

— Da 'neta ai fost? zise ea, scuturindu-și repede de pe cap și de pe umeri finul, ce se acățase de ea; am chitit că-i v'o boală de jită.

— Bine, bine, c'ai chitit, șoptirlă nebotezată; acum însă fiindcă nu-s nici boală, nici jită, ia să 'mpărțim căpița 'n două și să dormim.

— Da ghine, neata nu te-ai culcat înuntru?

— Din lăuntru,— în lăuntru m'am culcat eu; dar m'am răsgîndit; și în loc să dorm cu ploșnițele în casă, mai bine dorm în fin afară, alătura cu tine.

Nu mîntuisem încă de regulat noul meu culcuș și cînd mă uităi, Axinia și dispăruse sub o pătură groasă de fin.

— Fa Axinio, zisei eu culcîndu-mă și trăgînd finul peste mine, să nu cumva să horăcești, că te-azviri din fin, de nu te zărești. Și finul de peste Axinia tresări ușor sub mișcarea de echilibru, ce căută să și-o dea ea pentru dormit.

— Da ce? ai și adormit, diavol împelițat?

Nici o mișcare, nici un răspuns...

Nu răsărise încă soarele, cînd intrai în casă și aprinsei lumina. Tovarășul meu și cei doi flăcăuani dormiau încă duși, fără a se fi urnit din cum îi lăsasem de cu sară. Nu știu ce se va fi fost petrecut sub poclada tovarășului meu; în schimb însă, pe piepturile desfăcute ale celor doi flăcăuani și pe fețele lor aburite de somn, mii de ploșniți negre și cu pintecele sătul, stăteau nemișcate și mistuiau în lîmnă cîna lor de cu noapte. Cînd lumina le atinse ochii lor oboșiți, poate de nesomn, începură a se urni încet și greoiu și a se îndruma, într'o nesfîrșită urdie neagră, cătră tainutele lor chilii de sub coșcoviturile lutului de pe păreți.

— Hei, scumpul meu, zisei apucînd pe tovarășul meu de picior și trăgîndu-l jos; ia deșteaptă-te din somnul tău de veci, căci trîmbița învierii a doua a sunat de mult.

Se sculă pe jumătate, se frecă la ochi și cînd văzu lumina:

— D'apoi că doar n'o fi eșit bunică-mea din groapă să lorbăesc cu noaptea 'n cap pe dealuri.

Și fără să mai zică ceva, se trînti furios înapoi, trase poclada pe el, se întoarse cu fața la părete și se pregăti din nou de dormit.

— Te înșeli, scumpul meu, zisei zmuncindu-i poclada de pe dînsul ; bunică-ta a eșit din groapă de mult, și cel ce judecă viii și morții a și trecut-o în ceata sfințelor capre de pe ceia lume ; hai scoală-te să plecăm.

N'avu ce face, cu o resignare de martir se sculă pe jumătate și rămase un moment ca buimac pe marginea patului, cu picioarele jos.

— Mă rog, zise el desmeticindu-se și scărpinîndu-și cu dreapta iute și indesar umărul stîng, mă rog ce vra să zică asta?

— Asta vra să zică, scumpul meu, că eu țin cu ori ce preț să mai rămînă cîteva macar, din picăturile singelui tău și pentru negrii tăuni din fundul tartarului, cătră care în curînd vei pași.

-- Breeeee l... Da de dimineață a mai început a se 'nvirti moara lui Tudoran cea pustie !..

— Din potrivă, eu cred c'a început prea tirziu ; ia privește. Și apropiînd lumînarea arătai spre pepturile desfăcute și negre ale celor doi flăcăoani.

Rămase ca trăsniț ; apoi iute și fără să mai zică ceva o rupse de fugă pe uș'afară, iar după cîteva minute, dădui peste el, după casă, făcînd ziua ceia ce eu făcusem noaptea... și tot în prezența lui Tărcuș.

Axinia înșeuase caii, flăcăuanii se sculară și noi eram gata. Voi să plătesc ceva pentru găzduire.

— Mulțămim D-neavoastră, zise flăcăuanul cel mai mare neprimînd banii, să mergeți sănătoși și mai poștiți cînd v'îți întoarce.

— Mulțămim D-neavoastră, flăcăilor, zisei eu încăleciînd ; mai rămîneți sănătoși.

— Să mergeți sănătoși, răspunseră amîndoi într'un glas. Plecarăm.

Dimineața era rece și o pătură groasă de rouă argintie acoperea împrejurimile verzi. O liniște și o tăcere solemnă stăpînea întreaga fire. Neguri albe se ridicau spre văzduhuri din văile depărtate și adînci ; iar sub răceala aerului de noapte, respirația vie și călduroasă a apelor Negrei aburia ernatic, trăgînd o brazdă sură de ceață mișcătoare între malurile ei curate de prund cu multe fețe.

C. Hogaș

Poem liric

Lirismul meu e stăpinit și rece :
Nici un suris măcar nu vă cerșește...
Și-adeseori în drum de vă ntilnește,
Nepăsător pe-alătura vă trece.

Dar tot ce 'n mine atunci se petrece,
Pe voi, frumoaso, vă sărbătorește ;
Iar dacă ochiul meu nu vă privește,
E că se teme 'n jos să nu se plece.

Lirismul meu pe suflet stă să-mi cadă
Cu sclipituri selbatice de spadă,
Prezența voastră când îl fascinează...

Iar de-ați trecut, ... cu fruntea abătută,
Într'un sonet umil ingenunchiază
Și urma voastră, doamnă, v'o sărută...

Mihai Codreanu

Note pe marginea cărților

CHARLES BAUDELAIRE

În istoria luptelor noastre literare, Baudelaire are același rol, pe care-l au afacerile veroase în luptele partidelor politice. Când vrei să întuești pe cineva la stilul infamiei și să-l faci obiectul oprobiului și al vindictei publice, îl denunți că cește și gustă pe Baudelaire. Căci a gusta pe acest poet, este a nu mai avea nimica sfânt, a da cu barda 'n Dumnezeu, a te complăce în ignominie și cinism.

Rafinații însă, care au înscris pe steagul lor chipul enigmatic al poetului „diabolic”, — nu-și pot imagina brute mai refractare la frumusețile nepieritoare ale artei, decît acei nătingi cimpanzei, care admiră cu răgete țărănișmele unui Cosbuc sau Goga.

Că Baudelaire e cam anormal, e sigur. Că nu e un poet de primul rang în literatura universală, iarăși e sigur. Că proclamarea lui de șef mai ales la noi, e cam ridicolă, nu 'ncepe 'ndoială. A fost ridicol eminescianismul voit, dar-mi-te baudelairianismul... Un tî-năr, care se înscrie, el dela sine, într'o „școală”, se hotărăște singur să renunțe la ceia ce formează esența poeziei și ambiția poetului: originalitatea de fond și de formă... Și tot atît de adevărat mai este, că imitarea îl face ridicol și pe scriitorul imitat... Parodia aceasta ofensatoare a caracterizat-o bine Tolstoi, într'un roman al său: Un aristocrat își cheltuește banii în Italia și face pictură ca să-și ucidă vremea. În fața tablourilor lui, un pictor adevărat, cu care legase cunoștința, are un sentiment curios, ceva, zice Tolstoi, ca sentimentul unui om îndrăgostit, care ar ținea pe iubita lui în brațe în aceiași odae, în care altul ar strînge la piept o păpușă mare de porțelan. Când ucenicii lui Baudelaire dela noi fac pe diabolicii incurabili, nu strîng și ei în brațe păpuși de porțelan?

Dar tot atît de ridicolă este și pudibonderia aceloră, care

și dovedesc sănătatea lor debordantă, punindu-și minile la ochi în fața „perversului“ Baudelaire.

E anormal în adevăr Baudelaire, sau numai afectează ?

Dar mai înainte de a răspunde la această întrebare, să ne oprim un moment la o altă considerație. Baudelaire a murit nebun. S'a zis, deci, că poezia sa ar manifesta stigmatele nebuniei... Dar un om, înainte de a innebuni, încă... n'a innebunit Nietzsche, Maupassant, Gr. Alexandrescu, Eminescu, nu exprimă ei stări sufletești ale contemporanilor lor, generale? Operele lor sînt expresia demenței ?

Așa dar, încă odată, e anormal (în nici un caz nebun) ori afectează ?

Deși oarecare incidente biografice ar dovedi că omul avea obiceiul să afecteze,—ca, de pildă, cînd își vopsea părul în verde, ori cînd spunea tare prin cafenele, ca să epateze pe burghezi, că a asasinat pe tatăl său,—totuși nu cred în afectarea lui, pentru că nu cred în teoria *afectării* scriitorilor. Chiar cînd ar afecta, ar rămînea întrebarea : pentru ce afectează în cutare direcție și nu în alta ? E drept, Sainte-Beuve a spus că Baudelaire, venit trîziu după marii lirici, și ne mai găsind alte sentimente de exploatat, și-a ales ce-a mai găsit. Dar însuși marele critic spune în același loc, că poezia lui Baudelaire este expresia aceleiași „boli a veacului“, de care au suferit și înaintașii lui.

Sinceritatea,—însușire greu de definit și de dovedit pentru critic, greu de simulat pentru poet, ca să poată mistifica pe celtor,—sinceritatea din *Florile răului* nu poate lăsa nici o îndoială. Ea e așa de vădită, în cit, prin contrast, simți imediat cînd poetul afectează, căci uneori afectează. Dacă e vorba de afectare, apoi se poate vorbi despre o alta : exagerarea sentimentelor. Dar acest lucru e firesc : e în natura artei de a exagera. Artă se poate defini și ca o exagerare a realității, fie a realității obiective, în roman, fie a celei subiective, în poezia lirică.

În ce constă atunci „anormalitatea“ lui Baudelaire ?

Pe poetul, „*autrefois* amoureux de la lutte“, l'ași defini, dacă mi-ar fi îngăduiți termeni prea proprii, un spirit contemplativ, lipsit de puterea de a reacționa suficient și normal.

L'homme ivre d'une ombre qui passe,
 Porte toujours le châtiment
 D'avoir voulu changer de place.

(*Les Hiboux*).

În această *maximă* lapidară, se cuprinde tot Baudelaire. În aceste trei versuri se cuprinde și tot ce-a spus Eminescu în *Glossa*. (Și dacă Eminescu ar fi mers până la ultimele concluzii sentimentale ale *Glossei*, n'ar fi fost poetul idealist pe care-l cunoaștem, căci niciodată nu „ar fi tins dreapta în deșert“, după vre-o umbră trecătoare).

Ce este această „ombre qui passe“ ?

Este *iluzia*. Este ceia ce face că

Un rege împinzește globu 'n planuri pe un veac...

Unul caută 'n oglindă de-și buclează al său păr,
 Altul caută în lume și în vreme adevăr,
 Iară altu 'mparte lumea de pe scindura tărăbii...

Pentru rațiunea pură, pentru „privirea scrutătoare“ (ca să sugerăm din nou filozofia eminesciană), desigur totul este vanitate, totul e „umbră care trece“.

Dar fermentarea neconținută a vieții organice este un izvor neîntrerupt de energie, care cere să fie cheltuită : *impulsia la acțiune*. Acțiunea trebuie să aibă un obiectiv, care s'o justifice și s'o coordoneze : *scopurile vieții*. Această impulsie și aceste scopuri sînt iluzia. Iluzia este vâlul albastru, pe care energia vieții îl aruncă asupra micii și goalei realități, pentru a înșela rațiunea rece și a o sili să se pună în slujba sa.

Notre âme est un trois-mâts cherchant son *Icarie* :
 Une voix retentit sur le pont : „Ouvre l'oeil !“
 Une voix de la hune, *ardente et folle*, crie :
 „*Amour... gloire... bonheur !*“ Enfer ! c'est un écueil,

Chaque îlot signalé par l'homme de vigie
 Est un *Eldorado* promis par le Destin ;
 L'*imagination* qui dresse son *orgie*
 Ne trouve qu'un récif aux clartés du matin.

(*Le Voyage*).

Fără iluzie, viața ar fi imposibilă, sau, cea ce este acelaș lucru, s'ar reduce la vegetare, căci concluzia fatală a lipsei de iluzionare este *inacțiunea*. Dacă totul e vanitate, atunci nimic nu merită sforțare. La ce să te miști („avoir voulu changer de place“), adică să te sforțezi și deci să suferi („porter toujours le châtiment“) pentru o nălucă („une ombre qui passe“),—ca să parafrazăm în acelaș timp pe Baudelaire și pe Schopenhauer?

*

Viața incunjurătoare,—omenească sau cosmică,—cu cit e mai puternică, mai izbucnitoare, cu atita e mai puțin suportată de un obosit. E un contrast, atunci, prea mare între forțele noastre și cele care ne înconjoară.

Am cunoscut un om, care, în tinereța sa, era un fervent admirator al aspectelor sălbatice și grandioase ale naturii, al munților inospitalieri și al mării deslănțuite. Neurastenic după zece ani, aceleași peisagii nu-i mai produceau decit frica și dorința de a se îndepărta de ele. Patologia făcuse o prețioasă analiză de laborator psihic: Sentimentul fricii, din aliajul sublimului, rămăsese singur; celălalt element, interesant aci, din aliaj, sentimentul siguranței, dispăruse din cauza sărăcirii sistemului nervos al cunoscutului meu. Numai naturile forți snt în elementul lor, în natura forte.

Coșbuc, poetul viguros de altădată al țărânimii, care, în amor, era în stare să „facă moarte pentru ea,“ a cîntat lupta eroică a codrului cu vijelia. Eminescu, pesimistul, „deceționatul“, autorul *Glossei*, și acela care nu „făcea moarte pentru ea,“ ci o întreba: „că te-am iubit atita, putea-vei tu să erți?“ a cîntat natura blindă, și nu codrul în vijelie. Iar Vlahuță, alt reprezentant al aceluiași suflet, în fața triumfului vieții în primăvară, a simțit că „inima-i se 'ntunecă și moare.“ În adevăr, natura cu care se impacă obosiții, e cea liniștită, scăzută, cînd viața e în descreștere.

Anotimpul obosiților e toamna. Din cele 24 de ceasuri ale zilei, timpul care se potrivește mai bine cu sufletul lor e amurgul și noaptea.

Și Baudelaire iubește,—și deci zugrăvește,—mai ales toamna și ceasurile crepusculare, cînd încetează „*la vie impudente et criarde*“ și vine noaptea care, molcomind totul, îngăduie poetului să-și odihnească și „spiritul și trupul“ (*La fin de la journée; Brumes et pluies, etc.*).

Dar antipatia pentru viaţă merge la Baudelaire mai departe. Uneori şi viaţa impuţinată a toamnei şi a nopţii, încă e prea „impudente et criarde.“ Iată o natură şi mai conformă cu sufletul său :

J'avais banni de ces spectacles
Le végétal irrégulier...

Je savourais dans mon tableau
L'enivrante monotonie
Du métal, du marbre et de l'eau

Non d'arbres, mais de colonnades
Les étangs dormants s'entouraient...

(*Rêve parisien*)

Vegetaţia, pe care Baudelaire o alungă din peisajul său, este *viaţa!* (Aţi observat ce rol joacă metalele la „discipolii“ săi,—de aiurea şi chiar dela noi?)

Cunoaşteţi, desigur, pe Monsieur Bergeret al lui Anatole France. Cînd e deprimat de condiţia umilă a existenţei sale, de desplăcerile conjugale, *el e sigur* că celelalte planete şi stelele sînt lipsite de viaţă, de acest „mucigaiu,“ care dezonoarează planeta noastră „bolnavă.“ Dar cînd e înaintat profesor la Sorbona, *e sigur* că viaţa (care nu mai e un „mucigaiu,“ o boală specifică planetei noastre) trebuie să se desvolte şi aiurea, pe punctele luminoase din infinit. În adevăr, pentru cine despreţueşte viaţa, ea nu e numai rea, ci şi urtă,—şi desgustătoare. De aci considerarea lucrurilor normale ale vieţii ca triviale. Un scriitor îmi spunea că, trimiţînd o schiţă la o revistă „modernă,“ i s'a scos un cuvînt, care denumeşte o funcţiune onorabilă, indispensabilă la naşterea copiilor, cuvînt întru nimic obscen. Schiţa a pierdut înţelesul—dar estetismul modernist a fost salvat!

Această simpatie pentru tot ce e viaţă impuţinată, e un sentiment atît de natural la Baudelaire, încît, în orice domeniu al realităţii, pe dînsul îl atrage ceia ce manifestează mai puţin acea „vie impudente et criarde.“ Este faimos acest poet prin afecţiunea şi preocupăţiunea sa de pisici, cărora le-a consacrat poezii întregi, încît nu pot să nu spun un cuvînt despre această

Inclinare a lui. Numai cîteva versuri vor fi deajuns ca să justifice teza noastră :

Les amoureux fervents et les savants austères
 Aiment également, dans leur *mûre saison*,
 Les chats puissants et *doux*, orgueil de la maison,
 Qui comme eux sont *frileux* et comme eux *sédentaires*.

.....
 Ils cherchent *le silence* et *l'horreur des ténèbres*....
 L'Erèbe les eût prit pour ses coursiers funèbres...

(*Les chats*)

Comparați viața debordantă, zgomotoasă, plebeiană și sociabilă a cînilor de pildă, cu tăcerea, rezerva și aerul de oboseală al pisicii, caracteristic urmașilor vechilor aristocrații.

Cînd omul nu se mai poate iluziona, cînd nu mai rămîne nimic, cînd i-i frică de acțiune, pentru că nu poate reacționa, atunci realitatea nu-l mai interesează. Atunci vine incuriozitatea (oboseala nervoasă, neurastenia, a fost definită și ca o rarefiere a stărilor sufletești). Și incuriozitatea este vestitul „urit“ (*ennui*) al lui Baudelaire:

L'ennui, fruit de la morne *incuriosité*
 (*LXXVIII, Spleen*)

Mais parmi...

Les monstres glapissants, hurlants, grognants, rampants
 Dans la ménagerie infâme de nos vices,
 Il en est un plus laide, plus méchant, plus immonde

.....
 C'est l'ennui...

(*Préface*)

Acest „urit“ sau „plictis“, această altă manifestare a aceleiași sleiri nervoase, îl va face uneori pe poet să simtă nostalgia vieții primitive, a omului sănătos, cași un alt obosit, Mauissant, care a scris, într'o operă de pe la sfîrșitul carierei sale, *Sur l'eau*, acele admirabile pagini, în care visează să ducă traiul unui prinț oriental în Asia Minoră, călărind până 'n fundul

zărilor trandafirii, desmierdat de frumoasele adunate din lumea'n-treagă în haremul palatului său... Baudelaire, care își așază și el adesea idealul aiurea în spațiu, uneori și-l așază și aiurea în timp :

J'aime le souvenir de ces époques nues,
Dont Phoebus se plaisait à dorer les statues.
Alors l'homme et la femme en leur agilité
Jouissaient sans mensonges et sans anxiété,
Et, le ciel amoureux leur caressant l'échine,
Exerçaient la santé de leur noble machine.
(*Spleen et Idéal, V*)

Și, cași Maupassant, care, în aceiași stare sufletească și în aceiași carte, „plictisit“ de lumea aceasta, în care toate se repetă, strigă: Să se schimbe decorul universului!—tot așa și Baudelaire va dori lucruri în afară de natură, anormale. Nevoia de anormal a obosiților, o cunosc bine /psihiatreei, care se ocupă cu psihopatia sexuală (Ați citit tratatul clasic al lui Krafft Ebing?). Și fiindcă amorul este un sentiment care, prin importanța și complexitatea sa, ne arată mai bine decât oricare altul, sufletul unui om, ne vom opri un moment și asupra erotismului lui Baudelaire. El n'a fost ceia ce se cheamă „amoretzat“. Lipsit de puterea de iluzionare, el n'a putut avea această supremă iluzie. Femeia nu i-a dat decât senzații. Și dacă sentimentul leagă de femei, senzația „plictisește“ și cere variație. Și Baudelaire a fost un libertin. Dar dela o vreme nici variația în normal nu mai satisface. Cetiți, iarăși, Krafft Ebing: ca să mai poată avea senzații, libertinul are nevoie „să se schimbe decorul“, are nevoie de anormalitate. Și Baudelaire a fost și un „pervers“. (Și, cum era foarte inteligent și auto-analist, el și-a analizat cu luciditate libertinajul și perversitatea).

Idealul de femei al lui Baudelaire, și aici desigur că afectează, e sau femeia de altă rasă, sau femeia uriașă, sau femeia slabă ca un schelet, sau femeia prea trăită ori trecută, sau femeia cu sufletul criminal, ori impur, ori diabolic, sau prostituata, înșfârșit femeia „altfel“,—și rareori femeia normală, care ar putea să aibă aerul, *oribil și respingător!* de mamă și de gospodină! Această din urmă femeie e din rasa lui Abel, care e „burghez“—și Baudelaire e din rasa răsvrătitului Cain.

Race d'Abel, aime etypullule!

Ton or fait aussi des petits.

(*Révolle.—Abel et Cain*)

*

Neputința de a reacționa, plictisul, inacțiunea explică și altă stare specific haudelairiană: Energiile psihice, necheltuite în afară, *stagnează, se corup* și dau naștere la stări sufletești caracteristice: tristeță, groază, exprimate prin imagini lugubre, macabre, sepulcrale, (așa cum cetitorul român poate constata la discipolii lui Baudelaire dela noi).

Citeva versuri din acele admirabile și sugestive *Spleen-uri*:

Quand le ciel bas et lourd pèse comme un couvercle
Sur l'esprit gémissant en proie aux longs ennuis...

Des cloches tout à coup sautent avec furie
Et lancent vers le ciel un affreux hurlement,
Ainsi que des esprits errants et sans patrie
Qui se mettent à géindre opiniâtement.

—Et de longs corbillards, sans tambours ni musique,
Défilent lentement dans mon âme; l'Espoir,
Vaincu, pleure, et l'Angoisse atroce, despotique.
Sur mon crâne incliné plante son drapeau noir.

Dar sufletul oboșit al poetului e cuprins de spaimă și în fața lucrurilor celor mai obișnuite și mai naturale. S'ar zice că uneori, are momente de o luciditate pe care numai el o cunoaște, și care-i îngăduie să vadă misterul infricoșător al lucrurilor:

Horloge! dieu sinistre, effrayant, impassible,
Dont le doigt nous menace et nous dit: „Souviens-toi!”

Trois mille six cents fois par heure, la Seconde
Chuchote: Souviens-toi!—Rapide avec sa voix
D'insecte, Maintenant dit: Je suis Autrefois,
Et j'ai pompé ta vie avec ma trompe immonde!

(L'Horloge).

Uneori sufletul lui înspăimîntat se proiectează în afară, sub formă de halucinații, ca acei *Șapte bătrâni*, care îi apar, unul după altul, și care nu sînt decît același

Car je comptai sept fois, de minute en minute,
Ce sinistre vieillard qui se multipliait !

...malgré tant de décrépitude

Ces sept monstres hideux avaient l'air éternel !

Imi pare rău că trebuie să trunchez și bucățile, și strofele, și chiar versurile, — și să le stric frumuseța. Dar aci nu fac un studiu estetic asupra lui Baudelaire, ci numai citeva considerații de psihologie literară.

Această neliniște în fața naturii i-a dat fiorul misterios al lucrurilor, care *vor fi find* dincolo de aparențe și l'a făcut să exprime, poate întâia oară așa de clar, acea stare de suflet, care se numește simbolism :

La Nature est un temple où de vivants piliers
Laissent parfois sortir de confuses paroles ;
L'homme y passe à travers des forêts de symboles
Qui l'observent avec des regards familiers.

Comme de longs échos qui de loin se confondent
Dans une ténébreuse et profonde unité,
Vaste comme la nuit et comme la clarté,
Les parfums, les couleurs, et les sons se répondent.

Il est des parfums frais comme *des chairs d'enfants,*
Doux comme *les hautsbois,* verts comme *les prairies...*

(Correspondances)

În această mult citată bucată, e tot simbolismul. Și, cum arată și contextul, cele două însușiri caracteristice ale acestei școli literare, sentimentul misterului, ce se ascunde în dosul fenomenelor și transpoziția senzațiilor, sînt stări sufletești, care se nasc odată, împreună — presupun aceiași psihologie.

Ați cetit *A rebours* al lui Huysmans („A rebours,“ adică : „să se schimbe decorul!“), în care eroul, tot un sleit, duce o viață pidosnică, face din noapte zi, se desfătează cu simfonii muzicale, alcătuite din esențe *mirositoare*, etc.?

Dar oboseala, deziluzionarea, inactiunea, slabind instinctul vietii, slabește și instinctul moral. Și, la sufletele de elită, locul instinctului moral îl ia întotdeauna simțul estetic. Un „pervers“ rafinat, se abține dela o faptă rea, numai dacă pe lângă rea, e și inestetică.

Atunci chinurile semenilor nu-l afectează; bunătatea lor îl lasă indiferent. Dar e foarte sensibil la uriciunea fizică, pe care o observă întotdeauna și pe care o și exagerează. Cuvântul care exprimă acest fel de a simți este *mizantropia*. În același *Sur l'eau*, în același loc, unde strigă că s'a săturat de toate și unde visează „altceva“ și „aiurea“, Maupassant își exprimă și groaza, aproape spaima de urîțenia fizică a oamenilor, pe care-i vede ca niște apariții groțesti și respingătoare. — Același lucru și în Baudelaire :

O *ridicules* troncs! torses dignes des *masques* !
O *pauvres corps tordus, maigres, ventrus* ou *flasques*...

Aceste versuri sînt din aceeași bucată, din care am citat mai sus, cînd vorbeam de idealizarea vieții primitive. E interesant, că amîndoi oboșiți, și Maupassant și Baudelaire, își exprimă deodată, izvorînd din aceeași concepție, și nevoia de primitivitate, și nevoia de anormalitate, și mizantropia estetică și imorală.

Exagerarea concepției estetice a lumii, pe socoteala celei morale, Baudelaire o exprimă adesea :

...la beauté du corps est un sublime don
Qui de toute infamie arrache le pardon...
(*Allégorie*)

In amor l'am văzut lipsit de sentiment. Nu are decît senzații. În genere, sentimentele acestui oboșit sînt slabe. Chiar sentimentele lui caracteristice, sînt mai degrabă mănunchiuri de senzații stranii. (Cînd Faguet spune că Baudelaire n'are idei, în realitate constată că n'are sentimente, căci ideile, în poezie, sînt sentimentele... metafizice). — Senzațiile lui Baudelaire sînt însă puternice și precise, de aci forma sa impecabilă. Ele sînt și nouă, ne mai simțite de alt poet, de aci originalitatea sa.

Discipolii lui Baudelaire nu sînt numai decît oboșiți, neurastenici. În marea lor majoritate sînt sănătoși, dar sînt anormali din alt punct de vedere.

Într'o societate omenească, la un moment dat, sînt mai multe forțe, mai multe curenți în luptă, și oamenii *socialmente* normali se clasează de la sine într'un curent sau altul. Dar sînt și oameni în care sentimentul social este nedesvoltat ori slăbit. Ei n'au sentimentul solidarității, care să-i facă elemente sociale (chiar dacă, *de fapt*, sînt înregimentați în grupări politice, sociale, literare, etc.) Ei rămîn socialmente izolați. Ei sînt anormali din punct de vedere social. Izolarea, singurătatea aceasta morală, dă naștere, firește, la o psihologie specială, *alta*, care-și poate găsi, și ea, formula în baudelairianism. Biografia discipolilor cred că n'ar infirma această părere.

Dacă Heine este poetul iubirii tinere și nefericite; dacă Musset este poetul iubirii pătimate înșelate; dacă Byron este poetul revoltei împotriva îngustimii vieții; dacă Vigny este poetul mîndriei stoice față cu impasibilitatea naturii; dacă Eminescu al nostru este poetul părerii de rău după cele ce au fost și nu mai sînt; dacă acești poeți, mai mari, răspund la sentimentele noastre normale, generale și importante,—Baudelaire, poetul exasperării posomorite, răspunde și el la unele momente ale sensibilității noastre... Cine nu-și simte uneori sufletul atins de „boala veacului”? Cine,—Hypocrite lecteur,—mon semblable,—mon frère ?

G. I.

Notă. Max Nordau, în cunoscuta sa scriere, „Degenarare” vede în unele caractere ale poeziei lui Baudelaire relevate de noi, nu logica sentimentelor unui spirit contemplativ, lipsit de puterea de a reacționa, ci pur și simplu numai stigmatul *medicale* ale degenării prevestitoare nebuniei.

Donațiunile sanitare în România

Se povestește că un bogătaş francez, desgustat de deșertăciunea vieții, se hotără într'o zi să se înnece în Sena. În momentul cînd voia să-și îndeplinească planul zări o femeie sărmană, înconjurată de o puzderie de copii, care îi ceru de pomană. El îi dădu punga plină de parale. Văzînd mulțumirea femeii, fu atît de fericit încît se hotără să-și consacre restul vieții operelor caritabile.

Cîțiva dintre oamenii noștri politici susțin de curînd ideia de a se lua bunurile Eforiilor Spitalelor Civile spre a fi împărțite la săteni. Cum însă sîntem încredințați că realizarea acestui fapt ar aduce cu siguranța o serioasă atingere carității publice, am căutat să analizăm în mod succint, în acest studiu, motivul care determină apariția sentimentelor caritabile, evoluția cit și influența lor utilă asupra mediului social. În chipul acesta vom fi puși în posibilitate de a ne da mai bine seamă de răsunsetul ce l-ar putea avea asupra carității publice dispozițiunea luării bunurilor Eforiilor Spitalelor de către Stat.

I

Tendențele altruiste ale omenirii nu le-au pus la îndoială niciodată psihologii, dar în ceea ce privește origina și evoluția lor părerile sînt împărțite. Din acest punct de vedere și în trăsături generale ideile psihologilor se pot grupa în trei categorii distincte și anume:

1. Cei mai mulți sînt încredințați că sentimentele altruiste încolțesc cu deosebire din trebuințele de reproducere ale ființelor. Plăcerile rezultate din satisfacerea unor astfel de trebuinți naturale ar avea la început un caracter egoist, iar mai apoi, sub influența educației, în familie sau în societate, aceste plăceri ar evoluia luînd o nuanță altruistă. Aceiași idee e ascunsă și în zisa

unui pastor protestant care a definit altruismul „un egoism perfecționat“.

Litré, Lanessan, Dubois, sînt dintre cei ce susțin mai mult teza sexuală în geneza sentimentelor altruiste.

2. O altă categorie de psihologi admite că apariția sentimentelor altruiste este condiționată de un interes. După dinșii, existența noastră a tuturor este într-o legătură așa de strînsă cu a societății ce ne înconjoară, încît tot ce i-ar putea fi favorabil ei ne este și nouă individual, iar dacă societatea suferă, o parte a suferințelor ei cade fatalmente și asupra fiecăruia din noi în parte. Prin devotamentul față de colectivitate nu am face decît să ne ajutăm propriile noastre interese.

Ziegler, Monod, sînt partizanii mai autorizați ai ideii interesului ca factor principal în producerea tendințelor altruiste.

3. O a 3-a categorie de psihologi, în frunte cu Ribot, susține ideea că tendințele altruiste sînt înăscute în fiecare din noi. Sensualismul și interesul nu ar interveni decît mai tîrziu, supra-adăogîndu-se fondului altruist inițial. Această idee ar avea ca bază de susținere științifică însăși observațiunile făcute în lumea animalelor, la care se găsesc exemple clare de simpatie binevoitoare și activă în afara oricărei atracții sexuale și a oricărui interes. Sentimentele altruiste nu ar avea la origină un caracter intențional, ci ar fi mai mult rezultatul intîmplării și iată cum: ființele au o tendință fundamentală de a se conserva și apoi de a-și cheltui activitatea de care dispun. Ele pot cheltui activitatea lor disponibilă în mod destructiv, și sînt plăceri patologice, sau o pot cheltui în mod creator și au plăceri ce tind să se re-pele, să crească. În chipul acesta, obiectul sau ființa ce le-a cauzat plăcerea, devine un centru de atracție, punctul de plecare al unei asociațiuni agreabile, cauza ocazională a izbucnirii sentimentelor altruiste.

Expansiunea și perfecționarea pornirilor altruiste se produce în mod lent, prin influența educației și mai ales prin rîvna unor oameni ce merită să fie numiți inventatori în morală. Dintre ei fac parte toți legislatorii mari ai omenirii și fondatorii de religii, printre care și Crist, care, în marea lui dragoste de omenire, a învățat că fericirea întregii umanități își ia ființă din o iubire fără margini a semenilor noștri, dusă chiar pînă la jertfa de sine.

* * *

Una din formele sub care se manifestă tendințele altruiste ale omenirii este și caritatea. Prin origina ei etimologică, caritatea este sinonimul cuvîntului iubire. Ea țintește ajutarea tuturor celor ce nu se pot ajuta singuri și tînde la nimicirea mizeriei, care îngreuiază sau face chiar imposibil omului orice progres sau ameliorare morală.

Fondul psihologic al carității este constituit de plăcerea puținții de a da, căci faptul de a obliga pe cineva linguşește în noi sentimentul superiorității. Spiritul popular a surprins destul de bine plăcerea ce o resimte cel ce dă, când a zis că: „e mai plăcut să dai decît să iei“. Este de altfel un lucru de observație destul de obișnuit faptul că un om se alipește de un altul mai mult prin serviciile pe care i le face, decît prin serviciile ce primește. Este totdeauna un curent de bună voință mai mare dela binefăcător către protejat decît invers, căci binefăcătorul pune mai mult din el însuși în protejat. Creștinismul spre a îndemna omenirea la caritate a mers chiar pînă la a considera sărăcia voluntară ca meritorie și bogăția ca un păcat, iar proverbul popular: «cine dă săracilor împrumută lui Dumnezeu» rezumă lămurit credința creștină în această privință.

Caritatea a avut la început un caracter religios, de unde chiar i-a și rămas numele de caritate creștină. Cum însă toate cauzele de mizerie nu se mișcă într'un plan exterior statului, ei nu trebuie să aziste impasibil la mișcările moleculelor sale sociale. Statul deci trebuie să se ocupe de caritate în așa fel ca ea să fie făcută în mod util și moralizator și, cu altit mai mult, cu cît, o bună parte din cauzele mizeriei își au origina în condițiile defectuoase ale organizației economice și sociale.

Spre a îndeplini însă opera sa utilă caritatea trebuie practică după anumite norme, iar operele caritabile ale unora dintre cei mai mari filantropi ai lumii, printre care numim pe Rockefeller și Carnegie, ne pot servi de modele demne de imitat spre a ajunge acest scop. Adevăratul filantrop trebuie să se întrebe totdeauna cum ar putea să servească mai cu folos interesele generale.

Este necesar deci ca el să studieze chestiunea binefacerilor într'un mod științific, de oarece acesta e singurul chip în care năzuințele binefăcătorilor pot fi cu adevărat utile. În această privință, filantropii nu trebuie să piardă niciodată din vedere că, întreprinderile care servesc masele, acelea sînt mai utile și produc mai mult. Aceiași idee îl conducea pe Ruskin când a zis că „nu dau decît dacă banii mei pot fi fecunzi“. Așa fiind, nu putem considera ca filantropi desăvîrșiți pe aceia ce nu supraveghează binefacerile lor, sau lasă averi în scopuri filantropice după moarte. Asemenea oameni nu se pot bucura de rezultatele operelor lor.

Întîndu-se la ei Carnegie „spune poate cam aspru că: „dacă le-ar fi posibil să ia banii cu ei în groapă nu ar lăsa nici o centimă pentru scopuri caritabile“.

Spre a face ca binefacerile să devină mai active, marii filantropi americani susțin ideea unei cooperațiuni și pun mari speranțe în înființarea unui trust al binefacerii, care să se ocupe cu partea financiară a întreprinderilor de acest fel, permițînd astfel oamenilor bogați să controleze întrebuițarea banilor lor spre a da roade cît se poate mai bune.

Ei au donat sume însemnate spitalelor însărcinate cu ușurarea suferințelor omenești, precum și institutelor științifice, sau laboratorilor închinat cercetărilor științifice destinate să găsească rațiunea boalelor și a mijloacelor lor de combatere. Cea mai importantă fundațiune în acest scop este Institutul Rockefeller din New-York, care a adus servicii însemnate umanității.

De curind populația Berlinului a contribuit cu 10 milioane mărci pentru a se fonda astfel de Institute. În Franța, Institutul Pasteur, a reputat deja multe victorii asupra diferitelor boale, ceiace a decis pe milionarul Oziris să-i lase prin testament 40 milioane. Un foarte frumos succes a fost reputat în timpul din urmă de către Institutul Experimental din Frankfort, unde Ehrlich și Hatta au descoperit acțiunea salvarsanului contra sifilisului.

II.

În țara noastră am avut și avem și noi persoane caritabile destul de numeroase și de inițiate, grație cărora s'au închiegat instituții de cea mai mare importanță, ca acelea ale Eforiilor Spitalelor Civile din București și Iași, care întrețin o mare parte din spitalele din țară. Așa fiind, găsim că e demn de interes să știm : ce pot face astăzi aceste instituțiuni pentru ușurarea suferințelor din România, care sînt încă nevoile sanitare în diversele părți ale țării și ce influență ar avea asupra acestor instituțiuni caritabile legiferarea ideii de a se lua bunurile Eforiilor de către Stat și a se da pentru întreținerea spitalelor subvenții echivalente cu veniturile pe care ele le au astăzi. Primul fapt important ce rezultă din analiza situațiunii spitalicești din țară e constatarea că, veniturile pe care le posedă astăzi aceste instituțiuni caritabile sînt departe de a fi îndestulătoare pentru nevoile simțite de populația țării, și că sînt încă numeroase lipsurile ce trebuiesc împlinite. Așa, în București pentru numeroșii bolnavi de afecțiuni interne nu se găsesc decît 5 servicii cu mai puțin de 300 paturi.

Pentru internarea femeilor însărcinate nu există decît o singură maternitate. Pentru copii avem un singur serviciu medical și un altul pentru boalele infecto-contagioase. Pentru tratamentul boalelor de ochi nu există decît un singur serviciu și nici unul pentru boalele de gît, nas și urechi. Un mic număr de tuberculoși incipienti sînt admiși în Sanatoriul dela Filaret, iar restul colindă veșnic ca niște isgoniți, din serviciu în serviciu, până ce își dau sfîrșitul într'o bună zi pe treptele unuia din spitale, în așteptarea unei ospitalizări ce nu li se mai dă. Dar în afară de atarea unei ospitalizări ce nu li se mai dă, chiar spitalele existente ale Eforiei, exceptînd pe cel Brîncetea, nu sînt decît un serviciu în serviciu, până ce își dau sfîrșitul într'o bună zi pe treptele unuia din spitale, în așteptarea unei ospitalizări ce nu li se mai dă. Dar în afară de atarea unei ospitalizări ce nu li se mai dă, chiar spitalele existente ale Eforiei, exceptînd pe cel Brîncetea, nu sînt decît un serviciu în serviciu, până ce își dau sfîrșitul într'o bună zi pe treptele unuia din spitale, în așteptarea unei ospitalizări ce nu li se mai dă. Dar în afară de atarea unei ospitalizări ce nu li se mai dă, chiar spitalele existente ale Eforiei, exceptînd pe cel Brîncetea, nu sînt decît un serviciu în serviciu, până ce își dau sfîrșitul într'o bună zi pe treptele unuia din spitale, în așteptarea unei ospitalizări ce nu li se mai dă.

Hrana bolnavilor este sîmbul din ele nu are cel mai mic confort. Infirmierele sînt plătite cu 30 cotită 0.60 bani pe zi de bolnav. Infirmierele sînt plătite cu 30 lei lunar. În restul țării, deși serviciul sanitar a făcut în timpurile din urmă mari încercări de ameliorare, totuși nu avem de

cit : o pelagrozerie (Pănțești-Dragomirești-Roman, 70 paturi), o leprozerie (Tichilești-Tulcea, 30 paturi), 3 sanatorii de tuberculoși (Bisericiani-Neamțu, 40 paturi ; Birnova-Vaslui, 40 paturi ; și Nifon-Buzău, 60 paturi), 2 spitale pentru boalele de ochi (Filiași-Dolj, 10 paturi și Cimpineanca-Focșani, 24 paturi), nici o granulozerie pentru o țară ca a noastră atit de bantuită de ravagiile conjunctivitei granuloase, nici un spital pentru maladiile infecto-contagioase de copii, cind mortalitatea infantilă in prima copilărie e așa de mare încit a ajuns la cifra de 33% din totalul morților. De asemenea nici o maternitate.

Spiritele optimiste au avut până acum speranța să poată remedia cu timpul toate aceste lipsuri urgente, grație măririi veniturilor Eforiei ca și până in prezent, cit și noilor donații ce continuă să se facă cu multă dărnicie de oamenii de bine ai țării.

Noul proiect de lege urmărind alipirea bunurilor Eforiei la Stat e pe cale însă să comită o greșală, cu atit mai condamabilă, cu cit nu ține seamă de experiența trecutului care ne arată că, o dispoziție identică luată de Bibescu-Vodă la anul 1851, cit și in Franța, prin decretul dela 5 messidor, anul II, a avut drept urmare o reînțoarcere la independența absolută administrativă a acestor instituții. In adevăr, noul proiect de lege nu poate pune decit piedici progresului institutelor filantropice sanitare, căci, de îndată persoanele caritabile ar înceta să mai facă donațiuni destinate să treacă in budgetul statului, rămânind astfel ca Statul să fie obligat să suporte singur numeroasele cheltueli de care astăzi se îngrijește caritatea privată. In afară de aceasta, mare parte din donatori ar intenta procese Statului pentru amestec in averea lor personală. Prevăzind apoi un venit fix pentru cheltuelile spitalicești, Statul ar lua spitalelor posibilitatea de ameliorare pe care o aveau până in prezent, grație măririi continui a veniturilor anuale ale Eforiei, și grație donațiunilor ee devin din ce in ce mai numeroase, după cum se poate vedea la Registratura Eforiei Spitalelor civile, unde s'au depus numai in 1910 testamente de mai multe milioane. Din toate aceste puncte de vedere este deci preferabil ca administrația bunurilor Eforiei să-și păstreze independența absolută de care s'a bucurat până acum, recomandându-se însă Statului să intervină spre a ajuta caritatea privată in năzuințele ei filantropice.

In fine, un fapt care trebuie lămurit persoanelor noastre caritabile este că ar fi de dorit ca ele să se intereseze mai îndeaproape de operele cărora doresc să le destine bunurile, căci dese ori se întâmplă să doneze bunuri pentru întreprinderi care, uneori sînt nepracticabile, iar alteori nepotrivite cu interesele societății pe care tocmai voesc să le servească. Un exemplu vădit din acest punct de vedere este chestiunea azilului Vetrei Luminoase. Statisticile in adevăr, ne arată că avem in țară un mare număr de bolnavi de ochi, dintre care majoritatea sînt curabili. Este deci o greșală cind se creiază azile de orbi in loc de a se înființa

spitale care să prevină orbirea. Lucrul acesta deși clar în esență, nu este totuși luat în seamă de donatorii noștri, pentru simplul motiv că nu cunosc situația noastră sanitară. Lumea filantropilor noștri trebuie deci să fie luminată și să nu disprețuiască sfaturile celor mai inițiați în chestiunile ce o preocupă.

În toate țările culte este un obicei frumos ca persoanele bogate să viziteze din când în când spitalele pentru a vedea lipsurile și a încuraja pe suferinzi. La noi, deși nu credem că sentimentele filantropice sînt mai puțin dezvoltate, acest obicei nu există, încît nu am văzut sau auzit vreodată ca vre o filantroapă să fi pătruns în spitale ca să ștergă vre o lacrimă sau să încurajeze pe alțiia care au nevoie.

A. Eforia Spitalelor civile din București. După acest studiu rapid al carității private, credem interesant să arătăm, cum și-au luat ființă spitalele de astăzi ale Eforiilor și care e situația lor actuală.

Eforia Spitalelor civile din București e o instituție alcătuită cu scop filantropic și datează în forma ei prezentă dela 1847 cînd Vodă-Bibescu, pentru prima oară, intrunește în o singură Eforie toate Spitalele din Capitală și provincie, fondate până atunci din donațiuni particulare.

În 1860 Eforia se desființează, iar administrația averilor spitalicești trece la Ministerul Instrucțiunii Publice. Această stare de lucruri datează până la 1864 cînd membrii administrației Spitalelor adresează un protest lui Cogălniceanu în care arată că: „averea și banii acestor stabilimente fiind dăruiți de persoane private, pentru scopuri speciale de binefacere, nu se pot, contra destinației lor, întrebuița la alte trebuinți ale guvernului, căci se calcă voința donatorilor și se tînde la searea sentimentelor caritabile. Grație intervenției energice a lui Cogălniceanu, care și-a dat bine seamă de situație, Eforia a reînceput de atunci să existe ca o casă specială cu administrație și venituri separate de Stat. Astăzi ea are un venit anual de aproape 6 milioane de lei, pe care îl întrebuițează pentru întreținerea a 11 spitale din capitală și provincie, cu un total de 1284 paturi. Tot din acest venit Eforia mai întreține 13 mănăstiri și schituri dependente de dînsa și, conform legei alienațiilor, tot ea mai administrează și Ospiciul Mărcuța. În fine ea mai administrează și 4 stabilimente balneare. În ultimul an ea a cheltuit 2½ milioane cu întreținerea spitalelor. Întreținerea unui pat în Spitalele sale este evaluată la 1½ leu pe zi.

Spitalele ajutate de Eforie sînt:
Spitalul Colțea, care își trage numele dela clucerul Colțea, care pe la 1695 a clădit un metoh cu numele lui pe locul unde se găsește astăzi Spitalul. Tot pe la 1695 Spătarul Mihail Cantacuzino fiind surghiunit la mănăstirea Sinaia (Arabia), s'a legat cu jurămint să zidească un locaș de binefacere, dacă ar scăpa de surghiun. În chipul acesta a fost să se clădească primul Spital din România la 1695. Prin actul de fundație al aces-

tui spital, spătarul a hotărît ca el să fie administrat de 4 epitropi primari și 4 secundari, ajutați de marele vornic și logofăt. Tot deodată donează Spitalului moșia Slănicul cu minele ei. La 1800 Constantin Moruzzi acordă Spitalului pentru îngrijirea bolnavilor 5 sălașe de țigani domnești de vatră.

Pe la 1812 s'ar fi clădit vestitul turn al Colței, de către soldații lui Carol al 12-lea. Acest turn era așezat în mijlocul zidului ce înconjura Spitalul. El ar fi servit domnilor pe vremuri drept o ripa Tarpea. A fost însă mult timp întrebuințat ca foișor pentru incendii.

La 1842 a început să funcționeze la Spital școala de mică chirurgie, embrionul Facultății de Medicină de astăzi. Elevii acestei școli începură practica chiar în spital sub direcțiunea lui Crețulescu ca prim profesor. La 1843 ies din această școală primii felceri care, după cerințele Eforiei ce aprobase învățămîntul, trebuiau să mai practice și un alt meșteșug: bărbieria.

La 1888 reconstruindu-se spitalul și aliniindu-se strada Colței, turnul a fost dărâmat. Pe lângă spital a mai fost anexat în cursul timpului școala de copii începători, care mai apoi a fost mutată la Spitalul Pantelimon.

S'a mai înființat și un laborator de chimie, pe care Eforia l-a cedat apoi Ministerului de Instrucție și a devenit Institutul de Chimie Universitar. S'a creat și un muzeu de anatomie patologică, care în urmă a fost cedat Facultății de Medicină. În fine, tot pe lângă Spital s'a mai alăturat o școală de infirmieri care a fost desființată după o scurtă trecere de vreme. Din bugetul Eforiei se constată că astăzi Spitalul Colțea are un număr de 316 paturi împărțite la 6 servicii (1 medical, 2 chirurgicale, 1 oftalmologic, 1 dermatologie, 1 genito-urinar)

Ospiciul Pantelimon a fost fondat la 1735 de către Grigore Ghica și după cum spune în hrisovul său: „întru slava lui Dumnezeu și întru cinstea și lauda marelui mucenic și tămăduitor Pantelimon”. Intenția lui a fost ca să se îngrijească în acest spital maladiile contagioase și boalele cronice. În actul de fundație el prevede ca Epitropi 2 boeri, vel logofătul și vel vistierul, care: „să fie purtători de grijă peste toate, iar mitropolitul țării să fie ca un nazir (președinte) peste toți”.

Pe lângă ospiciu s'a anexat la 1869 orfelinatul pentru copii găsiți și azistați, din care copilele erau duse cînd împlineau vrsta de 7 ani la Azilul Elena Doamna, iar băieții erau reținuți la școala din ospiciu. Pe la 1891 s'a mai alăturat ospiciului și școala de sanitari rurali, care a fost apoi desființată curînd. Din bugetul Eforiei se constată că Spitalul are un număr de 300 paturi, dintre care 30 subvenționate de Primăria Capitalei. Aceste paturi sînt împărțite în 2 servicii (1 medico-chirurgical, 1 boale nervoase).

Spitalul Filantropia. La începutul secolului al 19-lea nu existau în București decît 2 spitale, care ne mai putînd să satisfacă cerințele numărului prea mare al bolnavilor se plănuî con-

struirea Spitalului Filantropia. Inițiativa fundării se datorește Doctorului Constantin Caracaș.

I. Gion în „Portrete Istorice“ făcînd biografia D-rului Caracaș spune că : zăbind într'o zi cum un neamț bolnav de febră tifoidă muri la un colț de uliță, s'a dus la Gr. Băleanu, prefectul poliției, și l-a rugat să deschidă o subscripție publică pentru clădirea unui nou spital, la care el să slujească ca doctor fără leală tot timpul vieții. Băleanu primi propunerea cedînd și terenul necesar, iar la 1815 Spitalul a intrat în funcționare. Spitalul a fost întreținut la început cu ajutoare primite dela diferite corporații neguțitorești și alți pioși. Veniturile de care dispuneau erau mici și deseori nu acopereau cheltuelile. Averea Spitalului era administrată de un Epitrop ales printre boerii care făcuseră cele mai mari sacrificii.

Pe la 1879 Răducanu Simonide a lăsat Eforiei prin testament moșia Cacaletți (jud. Vlașca), cu însărcinarea de a întreține 20 paturi în Spitalul Filantropia. Din veniturile acestei moșii, la 1881, Eforia a clădit un pavilion separat în curtea Spitalului, care la început a funcționat ca serviciu de boale interne, iar dela 1891 ca serviciu de ginecologie.

Din bugetul Eforiei se constată că Spitalul conține un număr de 235 paturi, împărțite la 2 pavilioane :

1) Spitalul propriu zis, cu 2 servicii medicale și 2 chirurgicale.

2) Fundația Răducanu Simonide (serviciu de ginecologie).

Institutul Maternitatea. Regulamentul Divanului din 1830 asupra Spitalelor hotărî ca din prisosurile averii Spitalului Sf. Pantelimon să se clădească un spital pentru femeile ce trebuie să nască. Acest spital a fost fundat la 1837 de banul M. Ghica, —odată cu școala de moașe—în condițiuni insalubre. Din acest motiv spitalul a fost mutat la 1883 într'un local clădit în curtea Spitalului Filantropia.

La 1891 Maria Protopopescu a lăsat Eforiei prin testament moșia sa Filii (jud. Brăila), în scopul de a se înființa la Institutul Maternitatea un număr cit mai mare posibil de paturi. Eforia însă a hotărît ca aceste paturi să formeze o fundație deosebită cu numele donatoarei. Această fundație anexată pe lângă Institutul Maternitatea funcționează dela 1893.

Spitalul de copii a luat ființă prin inițiativa d-rului Baraș la 1858. Pe la anul 1884 Eforia a clădit actualul local al spitalului de copii, căruia la 1897 i-a anexat un pavilion pentru boalele contagioase. După bugetul Eforiei acest spital are 130 paturi repartizate la 3 servicii (1 medical, 1 chirurgical, 1 boale contagioase).

Spitalul Colentina a fost clădit la 1864 pe un loc dăruit de Grigore Ghica. El a fost înființat cu scopul de a servi pentru tratamentul: „bubăturilor cum : rle și alte jivine, cum și pentru patimi lumești“. La 1893 serdarul Dobre Carcalețeanu a donat Eforiei o sumă de 260 mii lei, cu care ea a clădit la 1890 un

alt spital alături cu al Colentinei, destinat boalelor contagioase la adulți. Spitalul Colentina este deci format astăzi din 2 părți: spitalul propriu zis și spitalul Dobre Carcalețeanu.

După budgetul Eforiei numărul paturilor din acest spital este de 243.

Spitalul Boldescu din Ploești, a fost clădit la 1844 din inițiativa clucerului Gh. Boldescu. După budgetul Eforiei conține 40 paturi.

Spitalul Ralet (comuna Cornățel Jud. Ialomița) s'a instalat de Eforie în casele lui Dimitrie Ralet la 1875 și are 10 paturi.

Spitalul Zossima (comuna Armășești, jud. Ialomița) s'a clădit la 1897. Conține 20 paturi.

Spitalul Sinaia a fost înființat de Eforie la 1897 și conține 40 paturi.

Sanatoriul Maritim dela Tekirghiol, pentru copii scrofuloși, a fost înființat la 1899. El conține 70 paturi.

Institutul de alienați Mărcuța datează dela 1846 căci mai înainte alienații erau ținuți pe la mănăstiri. La 1866 acest institut trece sub administrația Eforiei cu toate fondurile alocate în bugetul general al statului sub numele de subvenție.

Spitalul din Craiova s'a clădit la 1846.

B. Alte instituțiuni de asistență sanitară din București.
Pe lângă Eforia Spitalelor Civile asistență sanitară mai este dată în București și de *Epitropia Așezămintelor Brincovenesti*, care întreține spitalul brincovinesc cu un număr de 165 paturi, avînd un serviciu medical, unul chirurgical și unul ginecologic. Averele așezămintelor brincovinesci, producătoare de venit se ridică la aproape 15 milioane lei. Din acest fond se întreține și Azilul Domnița Bălașa cu un număr de 75 bătrîne.

Populațiunea evree mai beneficiază și de asistență sanitară ce i se dă în Spitalul Caritas, înființat pe la anul 1886 printr'o donație lăsată de Iacob Loebel. Actualmente acest spital este întreținut de Societatea Sacră, care îi dă anual un venit de 20—23 mii lei. Spitalul conține un număr de 36 paturi.

Azistența sanitară mai este practică în Capitală de către: *Policlina Regina Elisabeta* înființată din inițiativa Dr. Țăranu. Dă pe fiecare an 50.000 consultațiuni. Ea este ajutată de Primărie cu o sumă de 50 mii lei anual și a creiat 7 dispensarii în cartierele mărginașe, care au dat în 1910: 64.000 consultațiuni.

Societatea pentru profilaxia și asistența tuberculoșilor săraci, creată în 1901. Ea a înființat un sanatoriu la Filaret cu un dispensariu. Bugetul său se compune din 150 mii lei dați de Ministerul de Interne și din o donație a Principelui Știrbei de 100 mii lei. Spitalul-sanatoriu conține 86 paturi.

Societatea pentru profilaxia tuberculozei la copii a înființat în 1909, grație generozității d-nei G. Balș, un sanatoriu la Tekirghiol cu 200 paturi pentru copii predispuși la tuberculoză.

Societatea Salvarea, a fost înființată prin inițiativa dr. N.

Minovici și este susținută de un comitet de doamne din Societate. Scopul său este de a da primele ajutoare în cazuri de accidente.

Există însă și câteva Societăți de caritate care practică asistența sanitară ca: *Societatea Regina Elisabeta* care a fost înființată la 1881 și are un fond de 1.700.000 lei, strîns în mare parte prin inițiativa secretarei generale, d-na dr. Cantacuzino și a d-nelor Zoe Rîmniceanu și Lydia Filipescu. Această Societate are un azil de bătrîne.

Soc. Obolul de sub președinția A. S. R. Principesa Maria a fost înființată la 1882. Ea ajută pe orfani și pe copiii părinților în mizerie.

* **C. Eforia Sfîntul Spiridon din Iași.** La Iași și în întreaga Moldovă asistența sanitară este practică în mare parte de Eforia Spitalelor Sf. Spiridon din Iași.

Bugetul casei Sf. Spiridon se ridică la suma de aproape 3 milioane lei. Bunurile ce produc acest venit au fost lăsate de diferite persoane, începînd pe la anul 1743. Cu ele Eforia din Iași administrează 12 spitale, 3 ospicii, băile din Slănicul Moldovei și ospătăria Popovici. Din aceste venituri se întrețin 449 paturi în Spitalele Eforiei Sf. Spiridon și 417 paturi în ospicii. Din lipsă de fonduri s'a hotărît să se reducă numărul paturilor la 613 dela 1 Aprilie 1911.

Instituțiile ce ea conduce sînt următoarele:

Spitalul Central din Iași, înființat la 1757 de C-tin Racoviță, conține 310 paturi repartizate în 3 servicii medicale, 2 chirurgicale și 4 de specialități (infanțil, dermatologic, oftalmologic, ginito-urinar). Hrana bolnavilor e calculată între 60 și 70 bani pe zi.

Institutul Grigore Ghica Vodă (Iași) înființat la 1852, servă pentru internarea femeilor însărcinate și clinica obstetricală a Facultății de Medicină din Iași, conține 40 paturi.

Spitalul Cantacuzino-Paşcanu, mixt, Iași, înființat de D-trie Cantacuzino la 1858 (45 paturi).

Pavilionul de izolare de la Iași, pentru boale contagioase de copii, a fost fondat la 1880 din o donație lăsată de d-rul Atanasie Fătu (30 paturi).

Azilul de nebuni Socola, Iași, a fost clădit de Stat și cedat Eforiei la 1906. Conține 320 bolnavi și are un buget special.

Azilul de bătrîne logofeteasa Eufrosina Balș, Iași, înființat la 1899 din fondurile lăsate de Elisa Balș. Intreține 28 bătrîne.

Ospiciul de infirmi Galata (Iași) înființat la 1855 de Gr. Ghica Vodă e administrat de Eforia Sf. Spiridon care primește dela stat în acest scop o subvenție anuală de 50 mii lei (65 paturi).

Spitalul din Roman, înființat în 1797 în locuințele călugărilor Bisericii Precista (60 paturi).

Spitalul din Galați, clădit la 1841 din ordinul lui M. Sturza (40 paturi).

Spitalul din Botoșani, creat la 1840 de Ion Mavromate (44 paturi).

Spitalul din Focșani, înființat la 1843 în chiliile călugărilor dela biserica Prof. Samoil (32 paturi).

Spitalul din Tg. Ocnei, înființat la 1851 din ordinul lui M. Sturza, iar pentru întreținerea lui antreprenorul salinelor s'a obligat să verse anual Eforiei Sf. Spiridon suma de 24 mii lei (40 paturi).

Spitalul din Hirilău, înființat la 1859 de logofeteasa Pulcheria Ghica (20 paturi).

Spitalul din Tg. Neamț, înființat la 1866 (30 paturi).

Spitalul din Băcești, înființat la 1896 din veriturile moșiei lăsate de frații Lascarache și M. Mihalachi (15 paturi).

Spitalul din Tg. Frumos, deschis în 1906 din venitul moșiei lăsate de Spătarul D-trie Borș (24 paturi).

Băile Slănic, au fost lăsate Eforiei spre administrare de Const. Racoviță, odată cu Spitalul Central.

Ospălăria Popovici, a fost fondată la 1907 de cătră Iordache Popovici pentru alimentarea zilnică a 40 persoane.

Azistența sanitară a copiilor mai este practică la Iași de *Spitalul de Copii „Caritatea”*, fondat la 1879 din inițiativa Dr. Russ Senior și a D-nei Eva de Basily (Calimachi-Catargi), care au strins primele fonduri adresându-se carității private. Acest spital dispune de un fond de 550 mii lei anual. Pe lângă acest Spital s'a anexat la 1878 un pavilion de boale contagioase.

D. Donațiunii Sanitare în Județe.

În toate județele din România s'au găsit persoane caritabile destul de luminate, care au lăsat în interesul sănătății publice bunuri foarte importante. Din tabela de donațiuni făcute județelor în acest scop, tabela întocmită de D-l Dr. C. Mihail până la anul 1908, reiese că județele unde s'au donat sume mai însemnate sînt :

Județul Dolj, a cărui bunuri provenite din donațiuni se ridică la suma de 5.199.392 lei.

Printre donațiunile cele mai importante din acest județ sînt :

Donația Smarandei Filișanu, care aduce un venit anual de 35.685 lei pentru întreținerea unui Spital general și a unui pavilion pentru boale de ochi la Filiași, cu 10 paturi.

Donația Alexandru Aman, care aduce un venit anual de 41.510 lei pentru întreținerea Spitalului Aman din Craiova.

Donația Caneciu, care aduce un venit anual de 115.920 lei, din care trebuie să se întrețină : un pavilion pentru boalele contagioase, un azil pentru copii găsiți, un ospiciu cu 12 vâduve și în timp de războiu trebuie ajutat Ministerul de Războiu sau Crucea Roșie.

Județul Buzău posedă bunuri donate în valoare de 3.976.680 lei. Printre donațiunile cele mai importante sînt următoarele :

Donațiunea Grigore Monteoru, care aduce un venit anual de

12 mii lei pentru întreținerea Spitalului din Comuna Pogoanele.

Donațiunea Picleanu, care aduce un venit anual de 32 mii lei, cu care județul întreține spitalul din Comuna Vintilă-Vodă.

Donațiunea Ciochinescu, cu un venit de 120 mii lei, pentru întreținerea Spitalului Comunal din jud. Buzău.

Donațiunea Maria Minculescu, cu un venit de 30 mii lei anual pentru Spitalul Gârlași.

Județul R. Sărat are bunuri donate în valoare de 1.398.033 lei. Printre donații, cea mai importantă este donația Toma Bagdat, care aduce un venit anual de 37.240 lei pentru întreținerea bisericii și Spitalului din R. Sărat.

Județul Tecuci are bunuri donate în valoare de 1.031.049 lei. Cea mai importantă donație e aceea a lui Anton Cincu, care aduce un venit anual de 13.600 lei pentru Spitalul din Tecuci. Celelalte județe posedă și ele donațiuni sanitare care, deși mai mici, totuși destul de importante, astfel :

Județul Fălciu posedă donațiuni sanitare în valoare de 916.842 lei

„ Prahova	„	„	790.866	„
„ Vaslui	„	„	684.463	„
„ Dorohoi	„	„	583.523	„
„ Ilfov	„	„	520.100	„
„ Suceava	„	„	298.333	„
„ Mehedinți	„	„	275.500	„
„ Bacău	„	„	252.170	„
„ Vilcea	„	„	209.000	„
„ Brăila	„	„	208.175	„
„ Nemț	„	„	193.420	„
„ Covurlui	„	„	140.000	„
„ Olt	„	„	81.000	„
„ Ialomița	„	„	80.000	„
„ Romanâți	„	„	68.600	„
„ Botoșani	„	„	44.500	„
„ Mușcel	„	„	32.280	„
„ Argeș	„	„	32.000	„
„ Iași	„	„	18.900	„
„ Dîmbovița	„	„	17.800	„
„ Teleorman	„	„	13.100	„

În anii din urmă Eforia Spitalelor Civile a mai primit câteva donațiuni importante cu scopuri sanitare, iar dintre acestea cea mai importantă și mai frumoasă este donațiunea lui Cazotti. El a instituit legatar universal al întregii sale averi pe Eforia Spitalelor Civile din București căreia, între alte obligațiuni cu scopuri din cele mai nobile, i-a dat misiunea de a înființa pe moșia lui Casotta (Buzău) un spital cu cel puțin 36 paturi. Ter-

Amintindu-și testamentul el spune: „Toată viața mea am avut ideea că averea procurată prin muncă, grație căreia am avut cea mai mare satisfacție, să o las pentru ajutorul și mângierea locuitorilor dela țară, care au contribuit la facerea acestei averi și de care nimeni nu se îngrijește“. Un legat foarte important, de 4 milioane, a fost lăsat Serv. Sanitar de defunctul D. Atanasiu, ca să se construiască un spital de copii în București.

Din întreg acest studiu rezultă deci că, este de cea mai mare utilitate în țară la noi existența unei carități private largi și luminate, care să ajute caritatea publică. Ea trebuie să urmărească: pedeparte crearea a cât mai numeroase spitale, iar pe de alta să înființeze și să întrețină institute științifice de valoare, care să se ocupe cu aflarea rațiunei boalelor și a mijloacelor de combatere cele mai nimerite. Aceste 2 categorii de opere filantropice sînt cele dintîi pe care trebuie să le aibă în vedere persoanele caritabile, căci, numai avînd o stare sanitară bună o națiune poate să prospereze.

Dr. G. Stănculeanu și Dr. D. Mihail.

Din lumea balcanică

Două cărți bulgărești : una cu privire la chestia macedoneană și alta despre oștirea românească.

Cunoscătorul mișcărilor politico-naționale actuale din Bulgaria poate afirma, fără leamă de greșală că, în acest stat, toți conducătorii, fără deosebire de partid, ținesc mărirea țării lor cu Macedonia de o camdă, și că pe România o socotesc dușmană acestei năzuiri de expansiune teritorială. Ori cât de mult ar ascunde vecinii Bulgari întâiul punct al acestei constatări, sub forma că ei nu urmăresc smulgerea Macedoniei ci numai autonomia ei, nu vor putea fi crezuți, pe câtă vreme întreagă pătura lor conducătoare face educația poporului și a straturilor politice în sensul smulgerii, iar nu al autonomiei. Și iarăși, ori câte vorbe de dragoste și recunoștință ne-ar rosti ei la solemnități sau la aduceri aminte din războiul dela 1877, nu vor putea fi crezuți că ele sînt sincere, pe câtă vreme vedem că spiritul ostășesc al lor e format de către ofițerii superiori în sens potrivit Romîniei, bănuitor și neprietenos față de noi.

Noui dovezi pentru aceste afirmări găsim în 2 cărți bulgărești decurînd apărute la Sofia, una intitulată : „*Orașul Salonic, note politico-geografice și de economie națională*“, și alta : „*Puterea militară a Bulgariei și aceia a vecinilor ei*“.

Despre aceste două cărți voesc a vorbi aci, fiindcă ele arată din nou nesinceritatea în vorbele vecinilor Bulgari.

*

Partidele politice din Bulgaria, cînd sînt la guvern în totdeauna se rostesc, prin miniștrii lor, că dînsese nu urmăresc smulgerea Macedoniei și alipirea ei la statul bulgăresc, cum au făcut cu Rumelia-Răsăriteană la a. 1885, ci vor numai să facă pe Turcia să nu mai asuprească pe Bulgarii de acolo și să le îngăduie dezvoltarea vieții naționale. Așa,

de pildă, în a. 1903, pe cînd era la cîrmă guvernul și partidul stambulovist, primul ministru al lui de atunci, Petrov, zicea, într'un interview acordat ziarului nostru „Universul“, că: „nici un Bulgar nu vrea extensii teritoriale. Bulgarii vor numai ca, în Macedonia, viața, proprietatea, justiția și onoarea să fie un drept al tuturor, iar nu numai un drept al celor mai tari. Aceasta e ce dorim noi și nimic mai mult, foarte sincer și fără gînduri ascunse de cucerire“ (A se vedea *Universul* dela 7 Oct. și 25 Noem. 1903).

Cam aceleași lucruri le spune, de altfel, și guvernul cu partidele de coaliție naționalisto-progresist actual din Bulgaria. Aceasta se vede în discursurile primului ministru Gešov, dintre care voiu cita pe acel ținut înaintea alegătorilor din Vratca la 22 Mai 1911 (publicat în *Mir* de la 24 Mai 1911), și în cuvîntările pe care deputații guvernamentali Toncëv și Kr. Todorov le-au ținut în Sobrania în Noembrie c. (și publicate în *Mir* dela 4 Noem. 1911).

Dar, cînd sînt în opoziție, deci cînd nu au răspunderea unei situații, partidele bulgărești, prin șefii și oficiioasele lor zilnice, vorbesc altfel; atunci ele fac atmosferă și educație poporului și clasei culte în deosebi, în sensul smulgerii Macedoniei dela Turci, adică tocmai pentru „expansiuni teritoriale“. Așa stambuloviștii, democrații lui Malinov și radoslaviștii, care acum sînt în opoziție, propoveduesc, în presa lor, că: „de oarece Turcia e ocupată în războiu cu Italia, Bulgaria trebuie să se folosească de aceste împrejurări favorabile și, dacă nu ar putea să înfăptuiască *tractatul dela San-Stefano*, cel puțin să întemeeze *autonomia* Macedoniei și a Adrianopolului“ (Cf. *Mir* dela 7 Octom. 1911). În ziarele democraților „Preporec“ și „Vardar“, declară odată, încă și mai mult, că: „a sunat deja momentul ca să ne facem socotelile cu Turcia. Acum ori niciodată. Dacă, deci, *nu luăm acum Macedonia* și Adrianopolul, atunci trebuie să renunțăm la conaționalii noștri de acolo. Ostașul turc acum nu mai e în stare să biruiască. Nu trebuie să ne temem nici de o eventuală năvală a *Romîniei*. Într'un războiu cu Turcia, Romînia ar mobiliza în adevăr oștirea sa, dar asta ar face-o numai ca să ne sperie și nu ca să se bată cu noi. Ea n'ar îndrăzni să intre în luptă cu noi, pe cîtă vreme Austria și Germania nu se hotărăsc să facă războiu. Dar chiar de s'ar încumeta, atunci Romînia ar avea cu alții de lucru. Destul i-ar fi să se trimită de Rusia la granița ei două corpuri rusești, și Romînia s'ar liniști numai decît. Și de nu ar fi pentru noi Rusia și Austria, ca să ne ajute barem la înfăptuirea autonomiei Macedoniei, atunci va trebui să ne scuipăm în mîini și *noi singuri să ne aruncăm în luptă*, fiindcă, chiar a doua zi după atacul nostru, toate celelalte popoare baleanice se vor ridica și ele împotriva dușmanului comun: Turcia.“—Așa scriu „Preporec“ și „Vardar“, pe cînd însă, *acum* (fiindcă e la guvern, probabil) le combate ziarul partidului guvernamental al lui Gešov, *Mir* dela 10 Noem. c.).

Un fapt rămîne însă: că învățăturile acestea ale opoziției, în de-

obște, pentru smulgerea Macedoniei, au ajuns, în sufletul Bulgarilor, una dintre cele mai obicinuite tendinți și cel mai apropiat ideal de realizat al lor. Toți Bulgarii cred azi că Macedonia li se cuvine. În acest sens îi învață nu numai presa politică ci încă și oămenii de știință ai lor. Așa și profesorul dela Universitatea din Sofia A. Ișirkov, în cartea-i mai sus pomenită,—al cărui titlu bulgăresc e: „*Grad Solun, politiko-geografski i narodostopanski bēlēžki*“, pe românește: „Orașul Salonic, note politico-geografice și de economie națională“,—apărută la Sofia în 1911. În ea spune mai întâi că, după cum arată istoria trecutului, a Romînilor și a Turcilor, acel stat sau popor care va stăpîni Salonicul va domni peste Peninsula Balcanică întreagă, fiindcă acest oraș e punctul de necesară legătură între Europa apusană (prin Durazzo, valea Vardarului, a Moravei și Belgrad), și Asia și Africa prin Constantinopol. Deci, spune Ișirkov, Bulgarii de azi să nu mai facă greșala strămoșilor lor care, în veacurile trecute, se gîndeau să pună mina pe Constantinopol iar nu pe Salonic,—ci ei să caute ca, înainte de toate să predomnească în acest de pe urmă oraș și în împrejurimile lui, fiindcă numai el e cheia Balcanilor. Iar pentru aceasta, zice încă, Bulgarii vor trebui să caute a coloniza liniștit, dar mult, cu de ai lor—atît Salonicul cît și ținuturile din jurul lui, pentruca, la un moment dat, ei să fie, între celelalte neamuri, elementul cel mai numeros și puternic acolo. „Căci, continuă Ișirkov (p. 134), noi Bulgarii avem dreptul la o parte din Marea Albă (Egee). Acest drept îl sancționează *tratatul dela San-Stefano*, care determină pentru Marea Bulgarie o bună parte din țărmul Mării Albe. Și, regulata dezvoltare politico-națională a statului nostru cere să se unească Bulgarii din Peninsula Balcanică într-o unitate politică, ca să se tragă hotarele firești ale statului și să se capete mijloacele de economie națională necesare pentru regulata dezvoltare a lui. Iar între cererile formulate de noi pentru regulata dezvoltare a statului bulgăresc intră și țărmul macedono-tracic dela Marea Albă, ca o parte compunătoare a viitorului Imperiu bulgăresc. Și, oricum se va face, într'o zi împărțirea Turciei, noi vom dobîndi o parte din țărmul Mării Albe, fiindcă situația geografică a Bulgariei, puterea ei și compoziția etnografică a populației în Macedonia și Tracia, o fac important factor la rezolvarea chestiei turcești în Europa“.

Zmulgerea Macedoniei și orînduirea hotarelor viitoareii Bulgariei între Dunăre și Marea Egee, între care hotare, firește intră și Dobrogea noastră,—aceasta e educația pe care o face poporului bulgăresc și profesorul Ișirkov și opoziția, oricare ar fi ea, din Bulgaria,—și alți bărbați de carte de acolo. ¹⁾

1) A se vedea asupra acestui punct și cartea mea, care acum se află sub tipar și va apare în curînd: *Relations des Roumains avec les Serbes, les Bulgares, les Grecs et la Croatie, en liaison avec la question macedo-roumaine*“.

Iată de ce, cu părere de rău, nu putem crede nici în interviewul pomenit al primului ministru Petrov și nici în celelalte declarații ale Bulgarilor că nu vor să pună mina pe Macedonia.

*

Iar sentimentele obștești ale Bulgarilor față de România se văd încă odată în a doua carte din cele pomenite aci la început. Un militar cu pseudonimul „Zenit” a scos la Sofia în 1910 cartea bulgărească intitulată „*Voennoto mogăștevoto na Bălgarija i na nejni sāsēdi*”, adică „Puterea ostășească a Bulgariei și a vecinilor ei”. Revista sîrbească *Srpski Književni Glasnik* dela Belgrad, No. din 1 Sept. 1911 p. 399, ne des-tăinuiește că autorul Zenit este un căpitan de stat major bulgar și că datele puse de el, în această carte cu privire la oștirea sîrbească, nu sînt adevărate.

Dar care-i cuprinsul acestei scrieri a căpitanului Zenit cu privire la Bulgaria și România, și sînt ele adevărate datele despre oștirea noastră?

Credința autorului e că „gubernanții de acum, în Bulgaria, sînt suflete fricoase și scurt văzători”, fiindcă se tem de a începe războiul cu Turcia; dar, oricît s'ar păzi ei de acest lucru „războiul, cu aceasta ni se impune chiar de împrejurări” (p. 5). Acești politiciani, zice Zenit mai departe, nu văd că, dacă ei nu vor ataca pe Turcia acum, cînd oștirea ei e slabă iar cea bulgărească foarte puternică și organizată, mai tirziu cu greu va mai ajunge la izbîndă, într'un războiu cu aceasta, fiindcă Turcia, de cînd cu introducerea Constituției într'însa, a început să-și organizeze modern oștirea, așa că peste vre-o zece ani va ajunge primejdioasă pentru Bulgaria. „Victoria noastră va fi sigură, continuă Zenit (p. 8), numai cînd știm că de peste 30 de ani ne așteaptă o populație muncită, al căreia sînge, ziua și noaptea îl varsă torturatorii ei [Turcii, în Macedonia]. Această populație va mări cu jumătate puterea oștirii noastre. Indată ce vom declara războiul, ea se va răscula, va forma cete revoluționare care vor năvăli din toate părțile asupra Turcilor, vor neliniști oștirea lor, vor dărîma întăriturile și drumurile de fier turcești. Robul dinăuntru Turciei va face, pentru eliberarea sa, tot atît cît și noi din afara ei. Victoria noastră e în afară de orice îndoială! Ascultați-ne, voi suflete fricoase! Nu mai pierdeți și acum prilejul pe care l-ați mai pierdut deja de cîteva ori! Dar nu e numai Turcia, zice mai departe Zenit, singurul dușman al nostru cu care trebuie să ne măsurăm puterile. E foarte probabil că la o izbire cu ea, îi vor alergera în ajutor Romîni și Sîrbii. De aceasta ni se impune să vedem care-i puterea vecinilor noștri separat și în total” (p. 9).

Așa scrie Zenit, și trebuie să spun că părerea lui despre sentimentele neprietinești ale Romîniei față de Bulgaria care rîvnește Macedonia o mai are și altcineva acolo. Astfel, Rodoslavov, șeful partidului de gu-

vernămint al „radoslaviștilor“, bătrîni liberali care acum se află în opoziție, în discursu-i ținut în Sobranie la 4 Noembrie c., cînd guvernul coaliționist liberalo-progresist (Gešov-Danev) de acum declară că Bulgaria se află în bune relații cu statele vecine, zise: „Dar dacă raporturile noastre cu vecinii sînt prietenești și bune, de ce s'a făcut alianță între Turcia și România? Noi nu avem față de România nici un fel de intenții agresive, și să dea Dumnezeu ca legăturile noastre cu acest stat să se îndrepte. Și dorința mea și aceia a prietenilor mei politici e ca guvernul de acum să îndeplinească în politica externă tot ce s'a angajat“. (Discursul acesta e publicat în *Mir* dela 6 Noemvrie 1911).

Dar, fie că guvernul de acum din Bulgaria, fie că radoslaviștii, sau alții ar izbuti sau nu „să îndrepte“ raporturile ei cu România, Zenit reprezintă, în această carte a sa, cu deosebire ideile și tendințele partidului stambulovist (nu numai pe ale celui democrat și radoslovist) față de Turcia; și țința lui aci este să arăte de ce Bulgaria ar eși biruitoare într'un războiu cu Turcia, chiar cînd aceasta ar fi ajutată de România și Sîrbia: „Eu, spune autorul în prefață, cred cu sinceritate în puterea *strașnică* („*v strašnata mošt*“) a oștirii bulgărești, și cu țifre și fapte voi căuta (în carte) să însuflu această credință și în fiecare cetățean bulgar“.

Și începe să arate puterea militară a Bulgariei, că ea are: 700,000 (șapte sute mii) oameni îmbrăcați și capabili de a purta arme; din aceștia, 200 (două sute) mii au vîrsta de peste 40 de ani și se vor socoti în gloate. Aceasta înseamnă că, pentru un războiu, Bulgaria are o jumătate de milion de oameni. Dar, pentru întreținerea unei așa numeroase oștiri și pentru armament, ar trebui ca Bulgaria să aibă încă și cel puțin 200 (două sute) milioane lei, ceea ce ea n'are. Așa cum este însă, continuă Zenit, țara noastră *poate* prevedea cu armament modern 350 (trei sute cinci zeci) de mii de oameni, cu care să facă'n siguranță războiu *pe teritoriu străin*“. Apoi mai departe, Zenit arată cîtă infanterie, artilerie, cavalerie, geniu intră în această sumă de ostași.

După ce afirmă că: „cel mai cultural element sînt, în Turcia, Bulgarii și Grecii“ (p. 11), analizează amănunțit cadrele și cuprinsul material și sufletesc al oștirii turcești, și ajunge la rezultatul că: „în deobște vorbind, în ce privește îmbrăcămintea oștirii și bani, Turcia nu ne întrece, iar în alte privinți: în instrucție, disciplină și moral, oștirea ei e inferioară oștirii noastre“.

Analizează apoi puterea oștirii sîrbești, pe care iarăși o găsește, ca și pe cea turcească, inferioară celei bulgărești, și ca număr și ca armament, instrucție, disciplină și moral. [Nu știu, întru cît vor fi exacte datele-i relative la oștirea turcească, în ce privește pe cea sîrbească însă am văzut că *Szpski Književni Glasnik* dela Belgrad spune că datele lui Zenit sînt false. De altfel tot neexacte sînt și multe din datele cu privire la oștirea romînească].

Dar să arăt ce spune el despre noi.

Zice următoarele : „Deși e mai mare decât Bulgaria, România nu ne întrece în privința armatei, din pricina chipului particular cum își are organizate puterile ei militare; căci până mai acum a avut de fapt o oștire de milițieni, cu toate că pretindea că se conduce după principiul oștirilor regulate. De asta România nu a putut avea o armată puternică și instruită. Numai în anii din urmă, bărbații de stat ai României au început să îndrepte starea. Legea generalului Averescu din 1908 face ca oștirea românească să poată pune pe picior de războiu 19 clase de oameni cu un număr de 250 mii de ostași. Generalul Crăiniceanu, în 1910, ca să mărească efectivul pentru vreme de războiu, face schimbări acelei legi și creiază noi corpuri pentru Dobrogea.—Teritoriul României e împărțit în 4 regiuni, în fiecare regiune cu câte un corp de armată cu reședința: Corp. I la Craiova, Corp. II la București, Corp. III la Galați și Corp. IV la Iași. Corpurile se compun din câte 2 divizii de infanterie, 1 brigadă de artilerie, 1 brigadă de cavalerie, 1 batalion de vânători, 1 de pioneri, plus diferite elemente ajutătoare. Afară de astea, Români au în Dobrogea și o divizie a parte; se pare că, din punct de vedere administrativ, această divizie atîrnă de corpul din București.

Astfel că Români au, ca infanterie, 9 divizii care fac 18 brigade sau 36 de regimente sau 188 batalioane; cavaleria lor se compune în total din 86 escadroane, din care au, bine organizate și deplin gata pentru marș, cam 40. Toată artileria românească are 9 brigade, câte una de fiecare divizie de infanterie, iar pioneri sînt în 4 batalioane, câte unul de fiecare corp, afară de cel dela fortificațiile Bucureștiului.—Nu vorbim de flota României, fiindcă nici nu vedem ce rol activ ar putea să joace ea într-un războiu cu noi, decât numai să bombardeze țărmul mării noastre și să slujească ca mijloc de transport. Toată acțiunea oștirii se va hotărî pe uscat*.

După ce spune acestea despre oștirea României, Zenit trece la concluzie, că: „Turcia nu poate să ne opună mai mult decât 300—350 mii oameni corect îmbrăcați, deci cam cît avem noi [Bulgarii]. Dar oștirea turcească e inferioară celei bulgărești ca instrucție și disciplină. Sîrbia nu poate să ne opue decât 200—250 mii oameni, dar aceștia sînt foarte inferiori din pricina spiritului dezorganizat și a indisciplinei care a pătruns acolo în anii de pe urmă (cu omorîrea regelui Alecsandru). România e cea mai bine organizată dintre vecinii aceștia; dar totuși, oștirea românească, din pricina sistemului după care e organizată, nu e o oaste unitară și bine instruită: aceasta azi seamănă mai mult cu o armată de milițieni și are toate defectele acestui sistem. Mare parte din oameni sînt cu *desăvîrșire* slab instruiți („*săvârșeno* slab obuceni“); compoziția ofițerimei ei e bună, a subofițerilor satisfăcătoare. Iar în ce privește numărul ostașilor ei, România nu ne întrece; căci ea nu poate pune peste 300 mii pe picior de războiu, ba nici atîta“.

Apoi continuă că: „dacă la un războiu cu Turcia, Sîrbii se aruncă asupra noastră din dreapta, va trebui să ne luptăm cu o armată de o

jumătate de milion. La un războiu cu România va fi același lucru, dacă Sîrbia se ridică 'mpotriva noastră. Situația ne va fi grea, dar nu fără nădejde, fiindcă nu numărul hotărăște victoriile, ci moralul și disciplina și avîntul trupelor; iar aceste de pe urmă însușiri nu le au niciuna din cele trei oștiri dușmane. Numai cu o mîină de ostași a biruit Frideric cel Mare 'ntreaga Europă în războiul de 7 ani, tot așa și Napoleon cel Mare pe aliați, și Japonezii pe Ruși. Așa va fi și Bulgarilor față de aliații Turci-Romîni-Sîrbi.

„Oricum însă, continuă Zenit, pentruca Bulgaria să înlîmpine mai puțină greutate în acest războiu pe care îndemn să-l înceapă, va trebui să facă de aci 'nainte 3 lucruri: 1) să-și reorganizeze oștirea [după un plan propus aci de Zenit], 2) să facă educație militaro-patriotică poporului, și 3) să-și caute și ea apropiere și alianță cu Muntenegru și Grecia.

Așa spune Zenit în 1910, cînd cunoștea și legile miniștrilor generali Averescu și Crăiniceanu. Și totuși, el afirmă multe neadevăruri în cartea sa, prezentînd chiar compoziția materială a oștirii romîne mai prejos decît ea este 'n realitate. Căci, în adevăr, și în momentul cînd el scria cartea sa, oștirea romînească se compunea din 5 regiuni și 5 corpuri, iar nu 4, cum spune dînsul; din 10 divizii de infanterie, iar nu 9; din 86 de escadroane de cavalerie *toate* gata în orice moment de a porni la războiu, dar nu din 40 gata; din 10 brigade de artilerie, iar nu 9; din 5 batalioane de pioneri iar nu 4, cum spune dînsul.

Va fi spunînd Zenit toate aceste neadevăruri numai spre a lăuda pe Bulgari, dintr'un șovinism primitiv, sau pentruca astfel să-i încurajeze de a începe repede războiul pe 3 fronturi deodată, cum îi îndeamnă în carte? Greu de precizat. Oricum însă, cartea lui ne destăinuiește sentimentele reale ale păturei conducătoare din Bulgaria față de România; ea e numai un episod din un întreg *curent* care mai ales în vreme de opoziție, urmărește sistematic zmulgerea Macedoniei și lovirea Romîniei, protivnica acestei zmulgeri.

Ilie Bărbulescu.

Cronica externă

Situația în Anglia

Cu cât trece vremea cu atât se vede mai limpede că cu George V n'a început numai o nouă domnie, ci o nouă fază din evoluțiunea poporului britanic. Anglia lui nu mai e Anglia lui Eduard VII. Ce era Anglia sub fiul reginei Victoria? Innăuntru nu se surpase încă structura vechii Anglii, cu cele două Camere, una aleasă, cealaltă ereditară, cu amestecul acela interesant și straniu de tradiționalism și de iubire de progres. În afară, imperiul creat de generațiunile trecute și ajuns la apogeul său sub lunga domnie a reginei Victoria, se prezintă ca un bloc neclintit și falnic. Iar în relațiile ei externe, Anglia știuse să atragă toate statele în orbita ei și, întreținând cu toți raporturile cele mai prietenești, să se înfățișeze lumii ca centrul supremației și ca izvorul păcii universale.

Cu totul alta e situația actuală. Innăuntru a murit Anglia aristocratică. Camera Lorzilor va fi înlocuită printr'o instituție cu caracter democratic. Până acum se putea spune că Anglia este o democrație condusă de o aristocrație luminată; de acum innainte Anglia devine o democrație stăpînă pe propriile ei destine. Votarea Hume-Rulului irlandez va fi prima consecință a acestei transformări și fiindcă autonomia Irlandei va fi urmată fatal de cea a Scoției, se poate spune că din democratizarea vieții publice a Angliei va rezulta transformarea statului unitar englez de astăzi într'un stat federat. Dacă n'ar fi decît atîta, și deja s'ar putea spune că cu George V a început o eră nouă. Dar e și mai mult. În curînd femeile vor dobîndi dreptul de vot. Campania energică a sufragetelor și-a produs roadele. Oamenii politici au fost unul cite unul convertiți de ele. Majoritatea ministerului e în favoarea cauzei lor. D-nii Lloyd George și Sir Edward Grey au declarat-o în public. Singur d. Asquith se mai împotrivesțe, dar el este o minoritate în propriul său cabinet. Așa fiind, e destul să-ți închipuești numai ce va fi o Anglie fără lorzi, cu votul femeilor, cu Hume-Rulul irlandez și scoțian, pentru ca să înțelegi cît de departe sîntem de vremurile lui Eduard VII.

Dacă ne îndreptăm acum privirile cătră imperiu, depărtarea ne pare

și mai simțitoare, căci în locul imperiului atot-puternic, dominând mările și continentele, avem un imperiu care se clatină. Siguranța de odinioară a fost înlocuită prin temeri și prin neliniște. Pretutindeni se arată semne de sinistre prevestiri, nu numai fiindcă individualismul coloniilor de sine stătătoare se accentuează, căci aceasta era firesc, dar fiindcă în India situația devine din zi în zi mai îngrijitoare. Aparențe pot acolo să mai fie asigurătoare, realitatea e însă plină de nesiguranță. La Delhi George V poate să mai fie încoronat cu o pompă nemai auzită, se pot da în cinstea lui serbări ca din basme, în care să se desfășoare în toată splendoarea lui luxul oriental, pot să se ploconească la picioarele Tronului Majestății Sale Britanice maharajale acoperite de aur și scăldate în pietre scumpe, sub acest decor de o înșelătoare strălucire se agită însă în umbră revendicări puternice și clocotesc în taină răzbunări violente. India a luat conștiință de individualitatea ei etnică, ea consideră dominațiunea engleză ca o umilință, și de aceea începe pe țărmurile Gangelui și sub poalele Himalayei, pentru Engleji, vremuri grele și pline de pericole. Iar în afară Anglia nu mai are situația excepțională de altădată. Imperiul Britanic nu mai este arbitrul nediscutat al Europei. Raporturile lui cu Germania sînt mai rele decît înainte. Ostilitatea Germaniei a crescut într-o proporție mai mare decît aceea în care a crescut puțința Angliei de a respinge un eventual atac al Imperiului German. Armata engleză — toată lumea o știe — n'a făcut nici un progres și este neîndestulător pregătită pentru a îndeplini menirea ei. Flota engleză se menține în starea de superioritate numerică pe care o avea, dar deosebirea dintre ea și flota germană devine din ce în ce mai mică. Cu Rusia, Anglia nu mai are aceleași legături de amicitie. Imperiul Moscovit înclină tot mai mult spre Germania, și în Persia, unde interesele Angliei sînt mai strîns unite de ale Rusiei, evenimentele au luat în ultimele vremuri o astfel de întorsătură, încît nu este exclusă acolo posibilitatea unor serioase neînțelegeri anglo-rusești. Chiar în Portugalia, situația Angliei e mai puțin satisfăcătoare. De cînd a căzut dinastia de Coburg și a fost proclamată republica, — influența engleză a încetat de a fi atot-puternică la Lisabona. Ce e drept, Italia a păstrat aceleași raporturi cordiale cu guvernul britanic, dar ea se sprijină astăzi în acțiunea ei din Mediterana mai mult pe Franța. În Turcia, Anglia a făcut greșeli mari. După răsturnarea lui Abdul-Hamid, ea ar fi putut să dobîndească la Constantinopol o situație strălucită. Tinerii Turci supărați pe Germani, îndreptaseră înspre Anglia privirile și speranțele lor. Prin atitudinea ei șovăitoare, diplomația engleză a nemulțumit însă pe Tinerii Turci și a permis Germaniei să aibă din nou, în Imperiul Otoman, situația precumpănitoare de odinioară. Cu Austria, relațiunile Angliei au rămas bune, dar de cînd chestia Bosniei și a Herzegovinei a fost rezolvată, monarhia Habsburgilor ne mai avînd interes să menajeze Anglia, a dispărut intimitatea din trecut. Numai cu Franța legăturile au păstrat într'adevăr același caracter

ca sub Eduard VII. Dar ele nu sînt îndestulătoare pentru a permite Angliei să joace rolul de arbitru al situației internaționale.

Fără îndoială că ar fi exagerat dacă am trage din aceste constatări concluzii prea pesimiste. Dacă situația colonială și cea externă se prezintă, în noua fază, sub o lumină mai puțin satisfăcătoare, în schimb democratizarea internă e de natură să creeze înăuntrul Angliei o situație cu mult mai bună decît cea de până acum. E sigur că, sub imboldul unei politici sincer democratice, contrastul dintre prea marea splendoare de sus și prea cruda mizerie de jos va trebui să înceteze. Anglia va deveni o țară în care repartizarea averii va fi mai normală și în care puterea nu va mai fi răscumpărată prin atîtea suferințe ale proletariatului, nici prin neputința celor nevoiași de a găsi de lucru.

Dealtminteri, tot ce vrem deocamdată să înregistrăm e existența erei noi ce se deschide în istoria Angliei. Viitorul va spune dacă Anglia a fost mai fericită în trecut și dacă domnia lui George V va reprezenta, în evoluțiunea poporului britanic, un punct mai culminant decît domnia augustului său părinte.

I. G. Duca.

CRONICA TEATRALĂ

BUCUREȘTI

La *Teatrul Modern* s'a jucat cu un mare succes piesa *Scandalul* de Henry Bataille. A fost piesa cea mai aplaudată și mai cercetată din prima jumătate a stagiunii teatrale actuale, nu numai între piesele reprezentate la *Teatrul Modern*, dar și între cele reprezentate la *Național*. Drama lui Henry Bataille a zguduit inimile, a răscolit cugetele—tradusă în rominește și înfățișată unui public românesc, tot alt de mult ca și în împrejurările de acasă. Și cred că așa va fi întotdeauna, ori care va fi limba de gazdă și oricare privitorii, atât timp cât educația, căsătoria, onoarea... și inima femeii vor fi așa cum astăzi sînt, în Franța, pe la noi și pe aiurea.

Ce se întîmplă în piesă este fapt divers, e un lucru de care ați auzit—de cîte ori! Dar ceia ce este și va fi deapauri nou—cînd o mină de talent se apucă să scobească albie, să dea încovoere, accidente, stăvilare și frîngeri de cataractă apelor etern aceleași ale întîmplărilor vieții noastre—este felul cum strunește, accidentează, cum frînge în cataractă marele talent Henry Bataille prea cunoscutul element dramatic al păcătuirii femeii măritate.

Maurice Férioul—industriaș bogat, persoană onorabilă, greutate politică...—se duce, cu nevasta și cu copiii, la băile Luchon. Să te duci vara, cu nevasta, la băi, cînd nevasta țî-e frumoasă, a ajuns să însemneze azi : să te duci la colivia nenorocirii și să sgîndări prosteste fiara din colivie. Carlota Férioul, femeie tînră și frumoasă, se întîlnește într'o zi, în salonul de cură sau în grădina băilor, cu o figură neobișnuită, cu un tip exotic și fascinator. La fel cu toate femeile delicat crescute, adică lamentabil crescute, d-na Férioul a învățat mal mult poezii și romane de cît știință și filozofie, a visat feți-frumoși și aventuri romantice, iar înțelesul vieții, asprimile și primejdiiile ei, realitățile negre

și inimice din această viață: i-au rămas nestudiate și streine, ca geografia Chinei. Necunoscutul întâlnit îi apare deodată ca întrupînd idealul visurilor ei (absurde, imposibile!) și biata creatură, soția cea mai cinstită de pe lume, se pomenește soție trădătoare. Acest arbore rămuros și plin de înfățișare—sentimentul de soție și de mamă din inima Carlotei—era ros la rădăcină de viermele sentimentală.

Și în brațele cui se aruncă biata mistificată? În brațele unui simplu aventurier. Carlo Artanezzo, pe care eu l-am luat, după nume, drept italian, dar despre care mi s'a spus (nu știu cu ce dreptate, fiindcă n'am la îndemînă originalul francez) că este pur și simplu un compatriot, Carlo Artanezzo... pare că ar fi într'adevăr un exemplar dintr'o ediție specific romînească și cunoscută foarte mult străinătății. Pare..., dar am nepatriotismul să nu primesc asemănarea de cît pe jumătate. Deocamdată Artanezzo e un băiat voinic, frumos, bine îmbrăcat, cu aere și cu pretenții de vice-conte. Mai afund, e o existență echivocă, cu venituri problematice, cu patima jocului și cu ponosul expedientelor frauduloase, ca să-și procure banii care-i lipsesc grozav, adeseori. În ultim resort, Artanezzo e un erou al mizeriei, al escrocheriei și apoi—ceia ce răsfrînge asupra personajului lumina unei străni redempțiuni—un erou al inimii.

După opt zile de iubire, sinceră, pătimasă, și dintr'o parte și dintr'alta, Artanezzo se scufundă... Ca să scape de datorii, ca să nu fie demascat și dat afară din oțel cu scandal, Carlo nu se sinucide, nu izbucnește în lacrimi și mărturisiri, ci ia, *cu împrumut*, Carlotei Férioul, un diamant, din deget. Carlota se deșteaptă! o deșteptare amară, sinistă, și care e primul ceas din cele douăsprezece ale dramei acum pornite.

Familia Férioul se întoarce acasă, la Grasse. Firește, bărbatul n'a văzut nimic, nu știe nimic. Artanezzo, după ce a amanetat inelul Carlotei, mai face în numele ei, la același giuvaergiu-zaraf și cîteva împrumuturi. Giuvaergiul, alt cavaler de industrie, înțelege că l-a căzut în mînă o pasăre cu pene scumpe și se pregătește de jumulit. Intentează lui Artanezzo un proces de escrocherie și implică în el, nu mai mult de cît ca martoră, și pe d-na Férioul. Și iat'o pe biata femeie acum trăind și murind în fiecare clipă, făcînd tot ce-i stă prin putință ca să ascundă lucrurile față de barbați-său și să înnăbușească *scandalul*. Între acestea, Artanezzo, prefăcîndu-se că vine să propună o afacere industrieșului Férioul, vine în casa acestuia, izbutește să aibă cu singură Carlota o convorbire și, într'o scenă lungă și zguduitoare, i se destăinuiește în toată ticăloșia dar și în toată sinistra lui frumusețe. E un mizerabil, un escroc, un om fără onoare, dar nu și fără inimă! Cu toată ticăloșia lui, pe Carlota a iubit-o cu înflăcărare, a iubit-o cu eroism, atît cît poate să mai fie într'un om, care trebuie să mintă, să înșele, să fure, ca să nu moară de umilință, ca să nu moară de foame... Artanezzo îi restituie Carlotei toate scrisorile dela Luchon (toate probele bieteii iubirii ucise în chip năprasnic) pleacă și nu mai vine.

Corespondența, citațiile, conciliabulele necesitate de proces se țin cităva vreme în taină, mulțumită unui prieten al casei, grefierului Parizot. Dar starea sufletească și trupească a Carlotei și manevrele lui Parizot, ori cât de discrete și de acoperite, atrag la urma urmei luarea aminte și bănuelile bărbatului. Maurice Férioul, un om serios, muncitor, inteligent, începe să simtă că prin grădina căsniciei lui a trecut un șarpe, călcînd florile și înveninîndu-le. Și într'o zi, după ce Parizot discutasese cu Carlota, în salonul ei, disperata situațiune și o convinsese pe Carlota că e mai bine să se ducă la Paris și să se înfățișeze la proces (în aparență să se ducă la Paris, lîngă mamă-sa bolnavă) Maurice Férioul dă peste Parizot, îi țintuește locului, îl strînge puternic în chingi și bietul grefier, după o rezistență martirică, dă pe față spăimîntătoarea taină. Atunci inima și sentimentele lui Férioul răspund cu vehemența unei ape adinci în care ai prăbușit o stîncă!.. Să vie toată casa, și bătrîna lui mamă și copiii și servitorii și soția criminală!.. Și în fața tuturor să asvirle acesteia, în obraz, infamia ei și să o dea afară, de față cu teji, afară, afară!.. Și cînd toți din casă, speriați și cu gîturile întinse năvălesc în salon (Carlota albă, ca tuberozele defuncte), Maurice Férioul, cu o forțare lăuntrică, de oprire, capabilă să facă să plesnească mecanismul unei locomotive care ar fi oprită astfel, se biruește, se oprește ca pe marginea unei prăpăstii și dă miniei și atitudinii lui o lămurire minusculă ca Gulliver în țara uriașilor:—Băiatul ăsta (și arată pe copilul lui cel mare) a fost isgonit din școală și voesc s'o știți cu toții, spre rușinarea lui!..

După un ceas, Carlota pleacă la Paris, convinsă, sărmana, că bărbatul ei nu știe nimic. Un amic al familiei, doctorul Jannetier, o întovărășește în călătorie, fiind Carlota iar convinsă că nici aceasta nuse știe. Doctorul ceruse lui Férioul și mamei acestuia să se prefacă neîncetat absolut streini de adevăr. În cele două zile cit lipsește Carlota, munți întregi de gînduri și de suferință se ridică, se cumpenesc, se prăvălesc și se nivelează în cugetul lui Maurice Férioul. Imensa lui nenorocire, în două zile de singurătate, îl pune față în față cu el însuși, îi aduce aminte de propriul lui trecut, îi aruncă pe neașteptate în față greșelile proprii, ba infamiile proprii!.. Și el are o infamie pe cuget! Un copil cu o femeie din popor, un copil care zice astăzi tată altcuiva!..

Carlota se întoarce dela Paris, blafardă, vorbind în neștire, sdrobotită de emoțiuni și de nesomn. Cu toată convențiunea făcută (Carlota să rămîie în ideia că nimeni nu știe nimic) durerea și revolta precumpănesc. Maurice zmulge perdeaua convențiunii. Și atunci o zguduire ultimă trece peste sufletul și peste nervii bieteii femei.—Știi tot!.. Omoară-mă Maurice!.. Carlota cade mototol pe canapea. Acum n'o mai apasă nimic! Totul se știe. Și piesa se isprăvește „ca în viață“, adică profund omeneste. Maurice Férioul, care ceva mai nainte se lipsise de toată situațiunea lui politică și administrativă numai ca s'o acopere pe Car-

lota, înțelege cât de scumpă, cât de dureros legată li este această biată soție adulteră. Și pe cînd Carlota adoarme pe canapea, el se lasă furat de gînduri de viitor, de gîndul iertării, al uitării, al reînvierii iubirii, într'un ipostas nou, umanizată, superioară. Dar Maurice observă că nu-l ascultă nimeni: Carlota doarme! Pumnii i se încheștează; furia descarcă în mușchii lui un fulger! Dar se recucerește imediat, izbit de ideie profundă: Iată icoana vieții! Tu te frămînți, te zbați, cu inima, cu gîndul și viața doarme!...

Băiatul lui Férioul dă buzna în salon... „— Tăcere! Mama doarme!”

„Adevărul! Ideal profund și greu! Oricărei arte, izvor și scop. Cu o grijă trudnică și în veci neobosită, generațiile își trec una alteia oglinda în care se răsfrînge icoana lui, fără ca să poată ajunge vreodată să îmbrățișeze în întregime icoana aceasta...” Cuvintele citate—din prefața—profesiune de credință care ornează unul din volumele de teatru ale lui Henry Bataille—strălucesc deasupra piesei *Scandalul*, ca luna plină deasupra unei mări în flux. Cu fiecare val, cu tot adîncul ei, cu toată imensitatea ei zbuciumată și tulbure, marea tinde spre lună

Mi se pare că am fost cel mai entuziast spectator al lui Radovici, acum trei luni, cînd *Teatrul Modern* își deschise stagiunea cu piesa *Samson*. Cel puțin, cel mai entuziast dintre spectatorii care-și scriu și tipăresc impresiunile. Azi, după sărbătorita serie a reprezentațiilor *Scandalului*—Radovici joacă pe Maurice Férioul, d-na Maria Voiculescu pe Carlota—relevez cu bucurie că entuziasmul meu avea de ce să fie și că Radovici e un artist excepțional. Fie că vorbește, fie că ascultă, fie că se plimbă, fie că stă locului, fie că dialogează în tonul mediu, fie că izbucnește, împins de sentimente violente, acest artist se proiectează totdeauna în lumină și în adevăr. Nu te jignește nici o stîngăcie, nu te sgîrie nici o notă falsă. Radovici e totdeauna la el acasă, complet, firesc, stăpîn pe situație.

Iată, alături de el, un element admirabil, o artistă minunată, d-na Maria Voiculescu. Ar fi interesant să stabilești o paralelă între jocul acestor doi artiști... Care sînt calitățile și în ce rezidă puterea d-nei M. Voiculescu? Acestei zîne dramatice, care a devastat în așa fel grădina unde cresc elogiile criticei noastre teatrale, încît astăzi bieții critici, cînd vorbesc de d-sa, nu știu de unde să-i mai culeagă măcar un buchețel de toporași. Cu ce puteri de artă ne subjugă d-na M. Voiculescu? Cînd ascultă, d-sa nu ne spune decît prea puțin; cînd meditează, cînd se plimbă, cînd vorbește domol, cînd e voioasă ori fericită (afară doar dacă e vreo fericire à la Salomea, ținînd în mîini capul lui Johanan) d-na Voiculescu nu ne face să gîndim: iată un mărgăritar de artă! D-sa începe să ne inspire ideia aceasta, atunci cînd se luptă înpreajma a 100° de temperatură dramatică. D-na Maria Voiculescu este cineva, un cineva splendid care trăește, ca nu știu care animal fabulos, din Mitologie, în apele clocotitoare sau în foc.

Piesa *Scandalul* a fost jucată la *Teatrul Modern* cu o aproape desăvârșită armonie de forțe participante. Toată lumea a fost bine, chiar și d. Economu, cărui îi doresc, din toată inima, pe lângă rîvnă și stăruință, și miracolul posibil al unei resurecțiunii vocale. D. Simionescu, în grefierul Parizot, a fost vrednic de toate aplauzele. A jucat perfect de bine. Il lăsăm la o parte pe Storin, interpretul lui Carlo Artanazzo; îl lăsăm la o parte, fiindcă l-am aplaudat în *Rampa*, cu călduroasă convingere. Storin e un element de trainică valoare și excelenta școală pe care o face sub direcțiunea d-lui Davila îl va ascuți și impune definitiv.

Cu *Scandalul* d. Davila apleacă încă odată, până la noi, cerurile teatrului lui Henry Bataille, cerurile cele mai limpezi, mai scînteetoare de adevăr și de umanitate, în care au tronat vreodată zeițele gemene Melpomene și Thalia.

G. Gal.

Teatrul Comoedia: Ziua de deschidere

Un teatru nou în București? Da, domnilor, un teatru nou în București. Aveți de bună seamă tot dreptul la mirare. Timpurile în care singurul teatru permanent din Capitală, cel Național, dădea deficite monstre, sînt atît de apropiate de noi încît numai cu o sforțare ajungi să crezi că au trecut. În mai puțin de zece ani publicul spectator s'a înmulțit, ca să vorbim nemțește, kolosal. Nimeni nu se ducea la teatru; într'o bună zi, sau mai bine zis într'o bună seară, toată lumea s'a găsit pornind spre teatru. A fost un salt, la cassă, nemaipomenit. Și de atunci încoace casierul și direcția au găsit acel suris după care umblau de ani de zile. Și surisul a trecut de acolo pe fețele actorilor—fără calambur. Azi un director de teatru e un bărbat aproape politicoș și autorul o ființă cu drepturi. În aceste condiții s'a înființat pentru bucureșteni, din vechi obiceiuri cu alt soi de petreceri, în care intrau totdeauna mîncarea și băutura, Teatrul Modern Davilla, unde se servără numai decît comedii și drame într'o sală fără farfurii și sticle. Teatrul Liric, care mai tîrziu, ca un simplu cetățean, își schimbă numele în „Leon Popescu” pentru o însemnare, desigur, mai precisă și pentru o mai vie sonoritate, se supuse și el curentului. Nu mai socotim teatrele de vară, înecate de lume, nici recentele cinematografe, și lăsăm pe dinafară Ate-neul Român cu concertele și conferințele sale, și cirul. Publicul teatral s'a înmulțit, iată adevărul. Nu vom lipsi pe economiști de plăcerea de a ne lămuri de ce, luînd noi inițiativa unor explicări nepermise. Să constatăm numai realitatea. Pentruca să spunem că un nou teatru s'a deschis în București, atîta ne-ajunge.

Teatrul acesta nou e *Comoedia*. Construit cu un gust ales și cu toate complicațiile de rigoare de arhitectul Cerchez, el e destinat spec-

tacolelor scurte și variate și atît oamenilor liniștiți cît și noctambulilor... In sala de sus, grațioasă ca o bijuterie, se joacă până la miezul nopții comedie și dramă. Sala de jos, *cabaret*-ul, își deschide ochii cînd cea de sus începe să adoarmă. Acolo vor lua loc pe moale, insomniile, veselie, uritul cu speranța unei petreceri până la ziuă. Vor fi desigur cintece cu sens, dansuri și baletiste, rochii scurte de mătase creață, cio-rapi și pantofi ridicați, „numere“ celebre și toată tremurarea sclipitoare după care umblă fluturii bătrîni și tinerele insecte ale vieții de oraș modern. Nimic nu va împiedeca nuanța spirituală și artistică să do-mine în subsolul Teatrului *Comoedia*. Directorii lor au intenția să in-telectualizeze acest spectacol, vor să-i dea un gust de satiră, mi se pare. Faimoasele *cazinuri* și *varietouri* din București, unde nici un creer nu comandă spectacolul, adesea imbecil și totdeauna sarbăd și in-tristător, sînt chemate să dispară; și de vreme ce ne trebuie un loc de petrecere pentru noapte, toate preferințele vor fi date aceluia care se va ase-măna mai mult cu teatrul și cu prezența de spirit. Intr'un oraș atît de urit ca Bucureștii, fără munți și ape prinprejur, fără împrejurimi, eternă cetate de pulbere și noroaie, distracțiile, pentru cei care simt ne-voe de ele, adică pentru mai toată lumea, nu pot fi decît interne și zi-dite. Ne civilizăm noi oare zădarnic?

Comoedia și-a deschis sala principală în ziua înția de Crăciun. Lume peste capacitatea ei, și familia Prințiară. Scriitori, pictori, actori, studenți, lume oficială, d. Arion ministrul, haine negre, presă, jobene sclipitoare.

Spectacolul s'a deschis cu un prolog în versuri de Tudor Arghezi, rostit în murmurul de intrare al persoanelor vecinic întîrziate, cu oare-care enervare, de d-na Maria Giurgea, deghizată într'un *Pierrot* de atlas alb. Ar fi supărător să facem aprecieri, chiar defavorabile cum este de preferat, asupra unui prolog iscălit cu același nume ca și cronica de față. Să laudăm mai bine jocul lui Le Bargy și al d-nei Jeanne Lyon, o fe-mee au părul de aur, desinată de natură cu o fineță și elasticitate de linii admirabile. Trupa talentatului actor francez a jucat, alternînd cu spectacolul românesc, în primele zile de deschidere.

O piesă într'un act de Roberto Bracco „*Măștile*“, tradusă de d. A. Buzescu, ne-a dat prilejul să facem cunoștință cu talentul, deslătat de nuanțe și viguros al d-lui Ion Manolescu, pe care ne-ar mostra sinceritatea dacă nu l-am pune în rîndul din fruntea comediei românești. Acest om mărunt, nervos și slab face pe scenă impresia unei funii înodate ce se desface într'un *lazo* vast. Gestul lui are o viață considerabilă. În mișcările lui, concentrate, transpar sentimente și idei. O pricepere mi-nunată de împrejurări. Sînt clipe cînd glasul lui aduce imagina unei rostogoliri sau ruperi. In rolul lui *Palmieri* Manolescu iscă o serie mesfirșită de imagini legate de starea sufletească a personajului și-t extraordinar cum din același loc, cu un joc de fizionomie și de gest, tot-

deuna sobru și precis, dă senzația dispariției și apropierei bruște, a zgomotului uriaș lăuntric și-a tăcerii de prăpastie. Nu mi-ași închipui un talent și nu pot vedea talent într'altă parte decât în arta care îndostrămtuare de lucruri.

În aceeași piesă d. Mărculescu e cît se poate de bine în rolul procurorului și servitoarea Francesca, d-na Dumitrescu, știe să aibă clipe de adevărată emoție.

Piesa în subiectul ei e stranie și strînsă. Din același subiect, cu mai puține efecte, un autor mai impersonal ar fi scos cu ușurință cele trei acte care compun o piesă modernă.

Sosim la *Rapsozii* d-lui V. Eftimiu, care inaugurează în teatrul nostru o extrem de comodă rețetă de spectacole. D. Eftimiu este poet, se știe; vreau să zic versificator. Nu socot că plăcerea pe care am avut-o făcînd la nu mai știu în mînt al cîtulea pahar de șampanie, prin bunele oficii ale poetului Cincinat Pavelescu, cunoștința autorului, trebuie să mă oprească dela sinceritate față de piesă. D. Eftimiu poate fi un om încîntător, însă ca poet mult este detestabil. Nu se poate ceva mai factice și mai umplutură. În *Rapsozii*, care s'au bucurat de succes în presa cotidiană, unde cronică teatrală pornește îndeobște din alte sentimente și necesități decât cele desinteresate, d. Eftimiu, lucru neînchipuit de un scriitor cu demnitatea respectului înnăscută, colaborează nici mai mult nici mai puțin, cu Alecsandri și Eminescu. Zece versuri absolut deșarte de Eftimiu se isprăvesc cu 5—6, frumoase, de Eminescu sau de Alecsandri.

În mijlocul unui verbiagiu insipid intră de o dată o poezie de unul din... colaboratori și asta face ca versurile proaste ale d-lui Eftimiu, să fie învăluite și salvate de versurile lui Eminescu... Aiurez, o jumătate de stih e de Eftimiu, cealaltă jumătate de Alecsandri.—Înțelegeți cît ar fi de simplu de scris în felul acesta și ce minunate lucruri ai putea compune cu foarfece și cu patru-cinci autori pe masă. Popescu va scri cu Hugo și Shakespeare. Georgescu va face Racine sau Corneille. Jenică va compune Ibsen. Tineri autori, ce mai așteptați?

Ideia barocă a scamatoriei sală teatrale i-a venit d-lui Eftimiu citînd *Epigonii*. Ce și-a zis d. Eftimiu? Voi pune pe scenă, într'o odaie, pe Alecsandri și pe Eminescu să stea de vorbă. Iar ca să fie ei mai adevărați și eu mai literar, îi voi lăsa să vorbească singuri, cu versurile pe care le-au scris. Voi copia pe 30 de foi albe tot atîtea strofe sau poezii din antologie. Între dîsele voi umplea locurile cu versuri de ale mele. *Ce n'est pas plus malin qua ça.*—De cîtă mediocritate intelectuală trebuie să fie stăpînită epoca noastră ca un asemenea *truc* să prindă! E nostim că d. Eftimiu încearcă într'un loc și satira—cu versurile, se înțelege, ale lui Eminescu, adresate dacă nu mă înșel tocmai celor de talia d-sale și în special d-sale.

Nu știu cum concepeți dv. opera literară. Poate că mai mult sau mai puțin, mulți faceți ca d. Eftimiu și vă credeți cu Eminescu și ca Eminescu atunci când îl citați, egal cu Juvenal când ați tradus o sută de versuri de Juvenal—și în drept să aveți sentimentele lor atunci când le-ați luat dela dinșii prin binecuvîntata și democratica lectură.—Cu o astfel de concepție nu cred că am mai avea vre-o literatură în zilele noastre și talentele n'ar mai avea nici un rost, cu atît mai mult cu cît o aplicare cătră mediocritate, abilitate și lichelism intelectual—dacă e permis să cuvîntez ca un om scîrbit—masele orășenești au întotdeauna.

Era o vreme cînd în țara noastră exista totuși o critică și o mină de oameni cu simțul cel bun într'înșii. D. Carol Scrob scria, e adevărat, și d-sa versuri, dar critica știa să nu i le cetească. Pe atuncea acțiunea d-lui Eftimiu ar fi trecut drept un plagiat și genul d-sale drept o impudoare. O profanare atît de categorică a talentului unor scriitori de înaltă nobleță morală, ca Eminescu, ca Alecsandri, ar fi mișcat și produs o reacțiune.

Nu vedem această critică să continue a trăi în zilele noastre, cînd un intelect rafinat ca I. L. Caragiale și poate cel mai glorios din scriitorii noștri, fuge peste graniță, se izolează într'un exil disprețuitor pentru majoritatea unei generații nivelate. Ba găsim această critică încăpută pe citeva mini ciudat de strimbe, care aplaudă de pildă în *Rapsozii* o lucrare, și o lucrare de talent.

Ne-ar fi penibil să ne întrebăm de nu cumva această scădere intelectuală și morală se găsește în legătură cu zorile literare oficiale ale unei societăți ce s'a format; cu traiul bun—în sfîrșit!!—al scriitorilor. Căci de ce sindicarea, logică pe interese, trebuia să vie neapărat cu dispariția onestității artistice? Dacă nu mă înșel d. Eftimiu este unul din membrii marcanți ai Societății Scriitorilor Romîni, și nu știm că această societate să fi blamat în vre-o ședință piesa *Rapsozii*. S'ar părea însă că această penibilă reflecție trebuie făcută.

Înainte de-a sfîrși trebuie să notăm în oceanul de efecte eftine al *Rapsozilor*, o voce care ne-a cîntat din depărtare *Steluța* lui Alecsandri. E vocea caldă și fină a doamnei Fărcășanu dela Teatrul Național și căreia în *Stilpii Societății* i se dăduse un rol ridicul de băiat.

Spectacolul s'a încheiat cu o foarte așteptată gustare în bufetul inaugurat cu șampanie multă, după miezul nopții. Prudent, d. Sipson, care s'a relevat deodată excelent director de teatru, nu și-a rostit discursul pînă ce mai multe rînduri de butelii și de *sandwich*-uri nu fură consumate. D-na Aristizza Romanescu lua parte la sărbătoare înflorită de cunoscutu-i suris. Printre zîmbetele fine și misterios malițioase trebuie notat acela al d-lui C. Arion și nici al d-lui Liciu nu trebuie uitat. Dl. Cincinat Pavelescu cultiva calamburul, roza și săgeata lui Cupido. Într'un

cuvînt, celebritățile erau de față, care cu icre în gură, care cu paharul în mîină, într'o universală fraternitate.

Teatrul Național: *Irinel* de d. Delavrancea.

Subiectul cunoscut, de-o sentimentalitate arhaică, impresionant pentru bătrîni, l-am mai cefit, l-am mai auzit adesea. Boerul X. are o fată Igrecel și un băiat adoptiv Dubluveșcu. Aceste două necunoscute algebrice se iubesc. Conul X se opune la căsătoria lor și, om bătrîn și cumsecade, se pune pe jertfe și dă-i și tae. Dubluvescu o să plece. Igrecel rămîne-va să-l piîngă pre el. Romantismul Dubluvescului e atît de idiot! Dar ce-are aface? Sînt amorezați de-aceștia și la teatru fac efect. Scenele se petrec într'o casă de proprietar, foarte plăcută mai ales pe dinlăuntru: pat de lemn sculptat, covor de perete cu ghinărar italian sau neamț cu sabia scoasă pe cal, icoană de argint, portretele M.M. L.L. R.R. Regele și Regina în cromolitografie de tîrg: sobă, masă și grădină la fereastră. Proprietarul (Brezeanu) are joben negru și pantaloni albi. Tînărul amorezat e d. Bulandra care-și rotunjește ochii 'n cap toată vremea—după recomandarea expresă a autorului probabil, care veghia, pasionat, din lojă. Tînăra ingenuă e d-ra Agepsina Macri, cu un nume atît de frumos și cu o ingenuitate atît de pușin simțită. Intr'un act vine cu o rochie roșie ce-i șade nespus de rău. Tiganul cel tînăr din piesă, e d. Mihalescu, care, împotriva credem a staturilor ministeriale primite, a reușit să-și înveselească rolul cu inteligentul său talent. D-na Aristizza Romanescu fu silită să șchioapete pe Mama Anica. Sînt șase personaje în piesă.

Toți acești tineri și bătrîni par însă costumați pentru teatru și fotograf. Sintem sincer mîhnîți că d. Delavrancea nu a avut vreme să-și lege de-o acțiune adîncă și bine studiată.

Nu trebuie să mai insistăm asupra unui insucces datorit în definitiv unui scriitor cu o operă la trecutul său și așteptăm răzbunarea cu care se va întoarce pe scenă d. Delavrancea sub forma unei lucrări teatrale admirabile.

Pomul de Crăciun. În ajunul Crăciunului d. Bacalbașa, directorul Teatrului Național inaugură, pornind dintr'o idee foarte nimerită, primul Pom de Crăciun pentru oamenii teatrului cu copiii lor. În jurul unui brad încărcat de jucării și sădit în „foyer“ se putea întîlni tot ce a strălucit mai mult sau mai puțin pe scena romînească, une-ori numai politică... Figura extrem de interesantă a d-lui Diamandy, în care faunul contemplativ se amestecă, în părți egale, cu asprimea blondă și ermetismul tipului rus de revoluționar, se găsea une-ori apropiată de expresia satirică a d-lui Morțun. D. Bacalbașa însuși, înhămat la un coș cu hățul dat peste redengotă, trecea prin fața excelențelor și a simplilor

actori și autori cu țiğări „gingașe”—cele mai potrivite cu împrejurarea. Și afară de copiii cu haine de catifea mai erau, pe lângă ziduri, departe, și rindurile copiilor „săraci” și timizi, care pricepură de grabă ce rol aveau să joace. Erău copiii care au slujit celebritatea multor tablouri străine, copiii cu ghețe de două ori cit piciorul, cu îmbrăcăminte cenușie, singuratici și gânditori, tăcuți în fața unui brad ce-și arată numai vârful, și așezați cu mirare pe canapele de catifea sîngerie—copiii urmăriți de cîni pe uliți și alintați de muze.

Șampanie, vinuri, prăjituri și *sandwich*. Lumea artistică e prietenă cu farmacele lui Bachus. Și mai ales era pe la șapte seara, cînd artistul are un apetit de lup și, prevăzător, își umple mîna cu cîte patru *sandwich*-uri de-odată, fără să mai socotim pe cele începute.

T. Arghezi

I A Ș I

Minunat lucrul e teatrul! Iată, în acest colț de țărișoară, în Iașul nostru, pe scîndurile aceleiași scene de cîțiva metri patrați, la interval de cîteva zile, de cîteva ceasuri uneori,—Hermiona din Troia cea antică și Piscifling din București, Japonezii lui Lengyel și Doris americana cu Häberlin-prostul, Romeo din medievala Veronă și apariția de vis a Julietei, Vidra cu țiganul ei și Victor Axente cu Nineta d-lui Petrovici, au venit să glăsuiască, să plîngă, să se zbată, să rîdă, să gesticuleze în fața aceluiași spectatori sceptici a căror majoritate pare a suferi de bronșită acută... Extraordinar! Cu care să încep?

Despre comedia lui Fulda s'a mai scris anul trecut, cu multă competență, în această rubrică. Mi-ar mai rămînea deci să vorbesc ceva numai despre modul de interpretare a piesei, dacă n'aș mai avea nimic de adăogat la considerațiile pe care distinsul meu predecesor le-a făcut asupra eroului zis „Prostul” între ghilenete.

Exagerarea tipurilor, lipsa complicațiilor sufletești, intriga simplă și intenția prea evidentă a autorului, dau piesei un caracter de simpatică naivitate. Totuși, fiindcă Fulda și-a iubit mult eroul, piesa a fost scrisă cu grație și cu căldură.

Deși acțiunea din această comedie e destul de complicată,—subiectul mi se pare foarte simplu. Häberlin, un om bun din cale-afară și cu mult mai naiv decît Bergonzoli din „Zile de sărbătoare”, cade victimă încrederii sale nemărginite în cinstea și bunătatea semenilor săi. Dar oamenii răi, (în speță, chiar rudele sale, avocatul Engelhart și inginerul Beck) după ce-l despoae de tot ce are, îl fac să ajungă chiar și la balamuc, de unde îl scapă o americană îndrăgostită de el. Atîta-i tot.

Simplitatea în artă e o mare calitate. Uneori, ea e forma extremă a celui mai rafinat suflet de artist. Expresia simplă probează gust iar simplificarea subiectului probează unitate în concepție: amîndouă is-

vorăsc dintr'o inteligență limpede, care nu se poate pierde în ceața unor teorii filozofice sau estetice, nebuloase. Simplitatea aceasta dă multor opere mari, aspectul unor ape clare și adânci.

Dar, să revenim la „Prostul”. Un poet al nostru a scris mi se pare: „e împărțită omenirea în cei ce *vor* și cei ce *știu...*” Adică lumea e împărțită în două tabere de oameni: de o parte cei ce trăesc intens viața reală și actuală, oamenii de acțiune, bărbații normali și practici, răspinșiți în atâtea milioane de exemplare pe fața pământului; de altă parte vizionarii, poeții și filozofii, „proștii” cei înțelepți, marii și micii *spectatori* ai lumii, care nu-și cheltuesc energia în afară ci duc mai mult o viață internă,—în sfârșit cei ce trăesc din trecut și din viitor, din amintiri și din speranțe, din visuri și din gânduri.

Häberlin, eroul lui Fulda, face parte din această a doua categorie. Dar, în viață, niciodată nu se poate întiini o atât de pură sinteză de calități funeste, un om cu totul lipsit de cel mai elementar simț practic. Un tip așa de reprezentativ, așa de simplificat, ar merge într'un poem dramatic, într'o comedie romantică, dar nu în cadrul unei piese de viață reală. Naivitatea lui Häberlin nu e verosimilă. Increderea lui în oameni te exasperează. El face de câteva ori prostii așa de mari, încit sînt unele momente cînd porecla sa „prostul” rămîne... fără ghilemete!

Și e păcat. Autorul putea să ne impue cu mai multă putere concluziile sale morale, putea să ne miște, să ne intereseze și mai mult, fără să aibă nevoie de exagerări.

Totuși, după cum am spus, piesa a fost scrisă cu multă căldură. Tema e simplă și captivantă. Chiar și intervenția salutară a Americancei, în loc să „choqueze”, satisface. Și satisface nu numai pentru că Prostul ne e foarte simpatic ci și pentru că această fiică a Noului-continent e vie, *trăește*. Ea nu e tot atât de convențională ca apariția ei în piesă, ci pe cit pare de excentrică, pe atât e de logică. Doris iubește pe Häberlin pentru sufletul lui naiv, și se căsătorește cu el, numai ca să-l salveze. Dar această Doris mai are un motiv *al ei*, destul de puternic, de omenesc și de egoist, aș zice chiar destul de practic. Ea n'a mai fost iubită. E prea bogată ca să nu aibă mulți adoratori, dar în același timp e prea inteligentă ca să nu vadă că toți iubesc numai *zestrea* ei. (Dar asta e partea fetelor bogate și... revanșa celor sărace, care cel puțin știu că sînt cerute numai pentru ochii lor frumoși). Doris pare a fi făcut un legămint: să nu-și dea mîna decît atunci cînd va avea siguranța că e iubită. Singur Häberlin a putut să-i dea această siguranță. Și gestul ei final e, pe cit de nobil, pe atât de firesc și de justificat. Publicul aplaudă din toată inima. Cu toate astea nu mă pot opri de a nota aici, ca o curiozitate, o observație pe care am putut-o face asupra unor spectatori, la a doua reprezentare a piesei. Aceștia nu simpatizau cu Prostul. Ei se simțeau înrudiți mai de aproape cu avocatul Kurt Engelhart și cu inginerul Breck, de „afacerea” cărora păreau încîntați. Ba încă, unul dintre vecinii mei de stal făcea atîta haz

de prostia lui Häberlin și simțea o așa de irezistibilă simpatie pentru verii lui cei norocoși, încît îi venea să se ducă la ei, să'i bată cu dosul mînei peste pîntece:—Nu'l slăbiți, mon cher! Așa gîscă, mai rar!...

Dar am vorbit prea mult despre „Prostul” și mă tem că voi vorbi prea puțin despre piesa originală a d-lui Petrovici, „O viață sfărmată”, în patru acte... De trei ori făcui rezumatul acestei lucrări dramatice și tot de atîtea ori am văzut că nu l'am făcut bine. E și greu de rezumat o piesă cu atîtea elemente dramatice, cu atîtea amănunte care de care mai semnificative, cu atîtea evenimente mari. Avem mai întăi o scenă de dragoste, o căsătorie precipitată, apoi ascensiunea socială a unui om pănă la portofoliul ministerial, un act de moravuri, un incest quasi-consumat, adulterul unei ministrese, un accident de automomil, o agonie, un deces... E exasperant!

Totuși, fără rezumat nu se poate: să mai încerc unul,—de data asta pe acte.

Actul I. Nineta Ciocîrlie, o fată inteligentă, frumoasă și bine instruită, într'o clipă de nesocolință justificabilă, nu vrea să dea un răspuns sentimental favorabil, profesorului, Victor Axente care o iubește și care pare a fi iubit de ea. Atunci Victor Axente,—fire foarte mîndră,—din răzbunare cere și obține mîna Olgăi, sora mai mică și mai oropsită a Ninetei.

Actul II. După zece ani, Victor Axente, ajuns ministru al Cultelor și Instrucțiunii, se află pentru cîteva zile la țară, la Nineta, care, în acest interval, se căsătorise cu un moșter. Aici ministrul primește multe solicitări scrise și verbale.

Actul III. Nineta cade în brațele cumnatului său,—dar nu de tot: o surprinzătoare rămășiță de scrupule o împiedică... Și Victor fiindcă n'o poate convinge cu argumentele lui nietzscheane, se înfurie tot ca acum zece ani și pleacă imediat la București, deși putea să mai rămînă cel puțin o noapte... În timpul acesta Nineta află că sora ei, Olga Axente, se găsește chiar în noaptea aceia în brațele șefului de cabinet. Ultimele scrupule ale Ninetei se topesc: ea regretă că nu s'a dat cumnatului ei(1) și argumentează cu putere acest regret. Ca să înlătore cel puțin o nenorocire, pleacă imediat la București, într'o goană furtunoasă cu automobilul.

Actul IV. Nineta, răsturnată de vehicul, cu grave leziuni interne, ajunge totuși înaintea lui Axente în casa surorii sale unde, după ce face morală Olgăi, după ce sărută din nou pe Victor, își dă obștescul sfîrșit.

Cred că n'ar mai fi nevoie de niște comentarii, pe care oricine le-ar putea face cu ușurință. Cetitorul a putut băga de seamă că Nineta ar fi trăit mult și bine dacă sora ei ar fi fost cinstită.

Deznodămtul fatal e pricinuit de o împrejurare lăturalnică, în loc să fie rezultatul exclusiv al structurii sufletești și al faptelor eroinei. Faptul acesta infirmă chiar titlul piesei și derutează pe spectatorul

care ar vrea să scoată un înțeles limpede, precis și unitar din desfășurarea celor patru acte.

Ce-a voit să spună d-l Petrovici? Că e rău să se 'nsoare omul fără chibzuială? Da, e foarte rău. Că o fată trebuie să răspundă categoric și afirmativ la întrebările unui băiat de viitor pe care-l iubește? Depinde... Sau că o clipă de nesocotință poate sfărma o viață întreagă? Pozitiv! Se știe.

Dar dacă n'am putut sesiza bine ideia care se degajează din piesa d-lui Petrovici, am putut totuși observa că actul al II-lea nu mișcă de loc... acțiunea spre deznodământ. Mă mir că autorul n'a contopit acest act cu cel următor, când știa că, nu un act întreg ci o singură scenă care nu contribuie la mersul acțiunii, e de ajuns ca să strice o lucrare dramatică bună. D-sa pare că a intercalat într-o piesă *psihologică* de trei acte, o piesetă de *moravari* într'un act... Aici am ațita dreptate încît mi-e rușine să mai insist. Trec la personajii. Lăsînd la o parte cele cîteva tipuri secundare, cum e d-na Ciocîrlie și tanti Mița,—eroii piesei mi se par lipsiți de consistență. Victor Axente nu stăpînește de loc „substratul de realitățî” al acestei vieți și toate acele mici abilități de diplomatie individuală practică, necesare unui om care vrea să se ridice pe scara socială. El nu știe că e nedelicat și imprudent să întrebî pe o fată, cam așa: Mă iubești? Da sau nu? Scurt!... El nu pricepe ceiace chiar și un adolescent ar fi priceput,—că Nineta îl iubește și că în definitiv mai multă însemnătate are sentimentul ei decît vorbele ei. Apoi Axente, din răzbuinare, ca un simplu poet, face un act așa de ireparabil și stupid: se căsătorește cu Olga! O, știu, există în lume oameni de felul acesta. Inșă el (vă dau cuvîntul meu, domnule Petrovici) nu ajung miniștri decît... pe scena teatrului național.

Dar Nineta? În actul I, ea ne apare ca o femeie cu un suflet deosebit. Cum ajunge ea, în actul III, să culce capul lui Axente pe sînul ei palpitant? Noi n'am fi crezut'o capabilă nici măcar de adulter, pe cînd ceiace face ea, e tot atîta cît un incest desăvîrșit. Și cînd? După zece ani, cînd aproape orice amor începe să treacă în domeniul amintirilor, cînd își pierde violența inițială,—ca să mă exprim și eu în termeni tehnici. Pe Nineta o trezește din beția ei criminală, numai apropierea păcatului fiziologic! Totuși mai are curaj să facă morală Olgăi înaintea de a muri, după ce o minte că a venit *numai* pentru ea. Și peste cîteva clipe după această morală jignitoare, sărută din nou pe bărbatul surorii sale, mințindu-l că a venit numai pentru el!...

Mai sînt în această piesă și cîteva imposibilități materiale. dar nu le mai relev, de oarece—trebuie să recunosc—e greu să spui totul despre o piesă pe care n'ai cetit-o în liniște și pe care ai văzut-o numai două ori. Am însemnat aici doar cîteva impresii. Și se știe că *impresia* e condiționată de jocul artiștilor în primul rînd, și de alte împrejurări care în mod fatal o colorează.

Vă mai aduceți aminte, de pildă, cum au judecat unii, la început, drama istorică a lui Hasdeu? Totuși „Răzvan și Vidra” și-a făcut drum, a fost reluată de multe ori pe scenele noastre. Dar această dramă istorică, deși are o parte slabă comună cu una din părțile slabe ale piesei despre care am vorbit mai sus (deznodământul—moartea lui Răzvan—e mai mult un epilog, nu e rezultatul inevitabil și direct al acțiunii de mai înainte) totuși ea n'a plăcut unora, la început, mai mult din motive... sociale decît literare. „Răzvan și Vidra” e povestea unui om care pornește de jos de tot, ca să ajungă sus, foarte sus. Piesa întregă e plină de idei larg-umanitare, de porniri democratice, de ironii la adresa boerilor pe care autorul ni'i arată lacomi, hrăpăreși, proști și răi. Firește că toate acestea nu puteau să placă mai ales aristocraților dela vechea „Junime”. Și fără îndoială că unul dintre aristocrați a trebuit să ia condeiul și să exagereze defectele piesei. Pentrucă... ce piesă nu are defecte? Chiar „divinul” Shakspeare n'a fost și nu e încă scutit de observațiile cîrtoare ale criticei. O, și cît ar rămîne de mare acest barbar și sublim poet, chiar dacă nu ne-ar fi lăsat decît numai „Romeo și Julieta”! Am scris aceste două cuvinte cu o adevărată emoție și condeiul mi-a rămas multă vreme suspendat de-asupra hîrtiei...

*O, nu jura pe lună, pe luna schimbătoare
Ce 'n drumul ei pe boltă neconținut se mută,—
Ca nu cumva amorul...*

Da, e ca o melodie nemîchipuit de pătrunzătoare, ca un parfum amețitor care se desprinde din acest sălbatec poem al iubirii nefericite, din aceste versuri pasionate și adînci, culese parcă din aer și rostite de vocea gravă a unui geniu de nevăzut.

În acelaș timp, sufletul ni se umple fără voe de fumul și de larma depărtată a amintirilor... Mă gîndesc la vremea fericită (doamne, și nu e mult de-atunci!) cînd, sus, în binecuvîntata galerie înțesată de lume, sprijineam în spate un ciorchine de spectatori pestriți și entuziaști, gîlcevitori și veseli, care băteau cu frenezie și din mîni și din picioare oridecîteori intriga piesei lua o întorsătură favorabilă pentru personagiul simpatic. Țiu minte și sara cînd am văzut înția oară pe Julieta. La spatele meu, sus pe bancă, sta din întîmplare un țigan cu redingotă. Acesta, cînd era vorba de strigat „brava, Notara!”—domina toată galeria. Niciodată n'am auzit răcnete mai cumplite de entuziasm. Și era cald, grozav de cald, simțeam că-mi vine rău... Totuși, urmăream cu sufletul meu uimit cele ce se petreceau colo, departe, jos, în splendoarea ireală a lumii lui Shakspeare. Uitam și migrenă și teatru și actori și decoruri. Balconul Julietei mi se părea într'adevăr luminat de lună și cuvintele ei ajungeau pînă la mine încărcate de simțirea cu care o față le-ar rosti pentru prima oară...

Dar, cu vremea, această putere de iluzionare scade pe măsură ce crește tot mai neînduplecat regretul aceluia care o pierde. Acum,—ca și 'n viață, ca și 'n dragoste, ca și 'n atâtea altele,—nimeni nu te mai poate face să uiți, o clipă măcar, că te afli la *teatru*.

Și cum să poți uita, cînd înțelegi toate trucurile materiale, cînd vezi de aproape tot concursul realităților meschine care alcătuiesc privilegiile scenice—și mai ales cînd nici actorii nu vor să'ți dea această dulce uitare! În „Lucreția Borgia“ unul dintre simpaticii noștri artiști, în urma unei tirade spuse fără greș, a rămas așa de satisfăcut, încît a exclamat destul de distinct către souffleur: văzuși că 'mi știu rolul?!

Totuși, noi avem elemente foarte bune. Așa, de pildă, *d. Momuleanu* cu verva sa îndrăcită te cîștigă fără voe, deși abuzează de unele trucuri (tuse semnificativă, exclamații onomatopice, etc.) de care trebuie să uzezi cu măsură, ca nu cumva să scoți efecte comice acolo unde ele par deplasate. *D. Pella*, un artist de primul rang al scenei noastre e mai precaut în această privință. Păcat numai că d-sa nu caută să'și varieze mai mult jocul, mimica și masca dela o piesă la alta. Publicul nu trebuie să te recunoască zît de ușor, încă mai înainte de a fi deschis gura. *D. Boldescu* e mai greu de recunoscut. Un cap admirabil și-a alcătuit mai ales în Judecătoria din „Prostul“, pe care l'a interpretat cu surprinzătoare artă. Tot așa *d. Demetrescu-Rădu* în „Funcționarul dela Domenii“ și *d. Cuzinschi* (despre care regret că nu pot vorbi acum mai pe larg) s'a arătat maestru în privința alcătuirii capetelor, în variațiile roluri pe care le-a însușit cu un puternic talent. Demnă de imital e și grija cu care acești artiști caută să respecte totdeauna intențiile autorului, fără să urmărească efectul cu orice preț. *D. Cîrfa*, mai ales în Franz Moor din „Hoții“, a impresionat mult spectatorii, cu jocul d-sale nervos și foarte bogat în nuanțe,—iar *d. Profir* a plăcut tuturor, în roluri care'i conveneau de minune.

Despre ceilalți, mai pe larg, în cronica viitoare.

G. T.

Mică notiță. Nu vă spuneam eu? *D. Locusteanu* s'a indignat. Vorbind undeva despre sine și despre piesa d-lui, zice între altele: „nu-mi pasă cînd o literă a alfabetului (urmoază calificative la adresa literelor) face din competența-i de *debutant*...“ etc. Adică, o literă-debutant! E cași cum ai zice: Un prost, Un funcționar slăbuță, O pretenție absurd... Și acela care cunoaște așa de bine gramatica, opinează totuși că *litera*, cu care semnam această rubrică, e un *analfabet*! Păi nu vă spuneam eu?

Cronica internă

Integritatea necesare reformei electorale

Reforma electorală adoptând colegiul unic pentru toți știtorii de carte, va putea servi ca punct de plecare pentru însănătoșirea vieții publice, chiar prin faptul că ea *va face cu putință* o luptă serioasă atât împotriva corupțiunii electorale, cât și împotriva sistemului „unguresc” de a „face alegeri” numai cu ajutorul jandarmilor și al întregului aparat administrativ.

Dar am da dovadă de o excesivă naivitate, dacă am crede că singură reorganizarea electoratului nostru pe baza colegiului unic e de ajuns pentru vindecarea tuturor relelor vieții noastre politice.

Oamenii noștri de stat, cari alături de unificarea colegiilor, au afirmat necesitatea introducerii unui sistem oarecare de reprezentare a minorităților, sau chiar a *reprezentării proporționale*, au pus problema pe adevăratul teren.

Una din cauzele permanente ale „necurăteniei” alegerilor noastre rezultă din dorința guvernelor de a „distruge” opoziția, sau cel puțin de a interveni în alcătuirea însăși a partidului de opoziție, cu ajutorul, — ca să uzez de termenul obișnuit, — al vre unei „opoziții miluite”, căreia, bine înțeles, i-se decerne cu multă grațiozitate titlul de „adevărat partid de guvernământ”, în deosebire de „cealaltă fracțiune” care își permite să se afirme fără îngăduirea guvernului.

Prea adesea bărbații noștri de stat nu vor să-și dea seamă, că opoziția, *adevărată* opoziție, nu-și poate îndeplini rolul ei constituțional, atât de indispensabil pentru funcționarea normală a mecanismului parlamentar, și chiar pentru garanția libertăților publice, decât dacă ea reprezintă curenți de idei și de sentimente reale. Atunci opoziția ar fi reprezentată în Parlament nu după gradul de simpatie pe care l-ar putea avea pentru ea partidul delat guvern, ci numai după puterea ei efectivă de atracțiune în masa electorală.

Nici chiar guvernele nu pot fi la înălțimea situațiunii, pierd orice bază

solidă în acțiunea lor politică și legislativă, dacă între ele și opinia publică se ridică paravanul meșteșugit al unei opozițiuni falsificate.

Experiența unui trecut recent ne arată că partidul care, fiind la guvern, își „aranjează” astfel opoziția plătește prea scump acest sistem... oriental de reprezentare a minorităților...—mai scump decât adversarii pe care a voit să-i „distrugă” pe această cale.

Adevărata reprezentare a minorității, asigurată prin organizarea însăși a sistemului electoral, nu numai că va pune orice guvern în situația de a-și da seamă de toate curentele opoziționiste și de relativa lor tărie în opinia publică, dar va înlătura definitiv încercările oricărui partid de a-și afirma atotputernicia guvernamentală. Guvernul și opoziția vor reprezenta întotdeauna realitățile politice: raporturile dintre ele, impuse de aceste realități, vor putea lua mai lesne caracterul unei colaborări pentru a asigura funcționarea normală a regimului parlamentar și lupta politică va putea în sfârșit pierde acea înfățișare de războiu civil între coterii îndușmănite, care otrăvește atât de des toată atmosfera unei vieți politice.

Aceste afirmări nu sînt numai rezultatul unor speculațiuni teoretice, ele se pot răzima pe o experiență decizivă pentru țara noastră.

În Bulgaria funcționează de mult sufragiul universal. Dar cu toate că țaranul bulgar, economicște, se află într-o situație cu mult superioară țaranului nostru, și în consecință e mult mai energic; cu toate că, în același timp, în fața lui nu se ridică o „clasă dirigentă” tradițională, care să fi avut un trecut secular de dominațiune și apăsare: totuși în Bulgaria înfloria, cu toate frumusețile lui, „parlamentarismul balcanic”, căruia regimul nostru nu i-ar fi putut invidia nimic.

Însă față de curentul în favoarea reprezentării proporționale, ministerul democratic al d-lui Malinov, în ajunul retragerii sale de la putere, s'a hotărît să introducă,—pentru experiență, în două circumscripții electorale (din 12),—la Tîrnova și Plovdiv, un sistem destul de defectuos la drept vorbind,—al reprezentării proporționale.

Alegerile recente ne dau puțința de a judeca rezultatele acestei experiențe, cari au întrecut toate așteptările:

În cele două circumscripții, în care a fost experimentată reprezentarea proporțională, se aleg 42 deputați. Din aceștia s'au ales 16 opozanți și toți, dintre fruntașii politici ai Bulgariei: Ghennadiev, Radoslavov, Malinov, Toncev, etc..

Celelalte zece circumscripții, în care s'a aplicat obișnuitul sistem majoritar, aleg 171 deputați, și din aceștia s'au ales numai... șase opozanți,—toți niște obscuri „electori” de provincie, cari au reușit din cine știe ce „combinațiuni” locale.

Aceste rezultate prin sine înseși sînt mai eloquente decât toate teoriile:

Dacă în toată Bulgaria ar fi funcționat sistemul majoritar pur, acolo s'ar fi ales și de data asta numai șase-șapte opozanți obscuri (dacă guvernul n'ar fi voit el însuși să-și „aranjeze” opoziția); iar dacă

peste tot ar fi funcționat sistemul de reprezentare proporțională din Tirnova și Plovdiv, în Sobrania bulgară ar fi pătruns 70—80 opozanți, dintre frunțașii recunoscuți ai tuturor grupărilor politice (în Bulgaria partidele au fost întotdeauna mai fracționate decît la noi).

În aceste condițiuni, și opoziția își poate îndeplini rolul ei de control, și nici guvernul nu se poate juca combinîndu-și o „opozitie miluită“ (fiindcă atunci ar putea ușor rămînea în minoritate),—viața parlamentară capătă toată seriozitatea și sinceritatea necesară, și în același timp lupta politică se înalță și se purifică de spiritul de coterie.

Aceste rezultate sînt atît de hotărîtoare, încît astăzi *toate partidele de guvernămînt* din Bulgaria au înscris în programele lor reprezentarea proporțională (lupta se duce numai pe temeiul celui „mai perfect“ sistem de reprezentare a minorităților). Și, desigur, puține zile ne despart de acel moment cînd în toată Bulgaria acest sistem va funcționa atît pentru alegerile legislative cît și în organizațiile locale. (El a și fost aplicat pentru alegerea consiliului comunal din Sofia).

Știu că înțelepciunea politică la noi se manifestează în obiceiul de a deplînge... repejunea vertiginosă cu care am „măimuțări“ instituțiunile nepotrivite geniului nostru național, și în disprețul afectat pentru vecinii noștri de peste Dunăre.

Dar supun reflecțiunii înțelepților noștri bărbați de stat o constatare tristă: atitudinile noastre superbe, nu împiedică pe acești vecini să ne întrecă tot mai mult pe toate țărîmurile, de oarece ei nu se sfiesc să „măimuțarească“ Apusul în loc de statele asiatice... de altădată, sub pretextul originalității naționale...

Voiu reveni altădată asupra importantei chestiuni: care din numeroasele sisteme de reprezentare proporțională ar fi mai practic pentru țara noastră.

Dar mai întăiu ni se impune să arătăm că reforma electorală,—oricît de largă și adîncă,—singură, nu poate încă însănătoșa și înălța viața noastră publică, și nici asigură educația cetățenească a maselor populare, dacă ea nu va fi întregită cu prilejul revizuirii constituționale și în altă direcție.

Și anume, realizarea acestui scop, pe lîngă reforma electorală în sensul arătat, presupune încă două condițiuni esențiale:

- 1) Reforma organizațiunilor noastre locale;
- 2) Asigurarea mijloacelor legale de apărare a drepturilor cetățenești împotriva abuzurilor de putere din partea agențiilor administrativi.

*

Să-mi fie ertată aci o citație cam lungă din cele ce am scris chiar în acest loc încă acum șase ani, relativ la reforma organizațiunilor locale,—dar progresul nostru este atît de „vertiginos“, încît un pu-

„Ilicist și-ar putea cita scrierile cu tot interesul de actualitate, și după decenii...

„Au ajuns—scriam atunci—banale atacurile în contra vieții noastre politice, dar puțini își dau seamă, că vicierea parlamentarismului nostru e fatală.

„La 1866 am introdus instituțiile centrale ale constituționalismului englez (constituția belgiană); și constituanții noștri au înțeles, că organizația locală, împrumutată din Franța în epoca cea mai detestabilă a vieții sale publice, nu e compatibilă cu aceste instituții centrale,—care, după cum a arătat cu atita putere *Gneist*, nu sînt în Anglia decit o dezvoltare, o excrescență a autonomiei locale.

„Pentru aceste motive, Constituția din 1866 prescrie reorganizarea administrațiunii locale în conformitate cu principiile de autonomie și descentralizare (art. 37 și 107).

„Această prescripție constituțională a rămas literă moartă, și în consecință—parlamentarismul nostru e lipsit de bază, e suspendat în aer.

„Numai astfel se explică la fiecare schimbare de regim“, adesea în urma unui scandal de stradă sau a unei intrigi de culise din București, acel spectacol rușinos, cînd în 24 ore se schimbă fața țării și toate organele trec în alfe mîni.

„In asemenea condițiuni, cînd organele locale nu au o viață proprie, ci numai una reflecțată dela centru,—nu poate fi nici viață cetățenească adevărată la baza organismului politic, nici administrație proprie și cinstită: o administrație vrednică nu e ferită de mazilire, ticăloșia nu se îndepărtează dela afacerile publice,—tot aparatul instituțiilor locale servește numai pentru răsplata serviciilor electorale.

„Superficialitatea gîndirii noastre politice, din nimic nu reesă mai eloquent, decit din faptul că această stare de lucruri a dat naștere nu-mai frazeologiei fățarnice împotriva „amestecului politice în administrație“ și încercărilor searbăde de a crea *artificial* un mandarinat inamovibil în toate gradele de funcțiuni publice.

„Singurul remediu eficace este crearea unei vieți sănătoase cetățenești în adîncimile organismului național,—în organele locale viguroase“...*)

Chiar numai din punctul de vedere al efectelor unei reforme pur electorale, o organizație locală solidă și consequentă cu principiile constituționale are o enormă însemnătate.

Dacă studiați, de pildă, topografia electorală a Angliei, puteți ușor constata, că acolo vre-o 30% din colegiile electorale aleg întotdeauna pe liberali, vr'o 30%—pe conservatori și numai în restul circumscripțiilor electorale rezultatele variază după curentele predominante în opinia publică—(și încă fluctuația de votanți, care decide aceste rezultate, este în realitate foarte neînsemnată). Gladstone, aproape 60 ani a repre-

*) *St.*: „Organizația locală“, *Viața Romînească*, vol. I, p. 504.

zentat în Parlament același colegiu (Glasgow), care și acum alege tot pe liberali !...

Și la drept vorbind, numai această stabilitate relativă ne poate da un regim parlamentar serios, poate asigura continuitatea necesară în acțiunea de guvernământ, cu toate fluctuațiunile politice, și poate desăvârși educația politică a maselor populare: cetățenii conștienți și convingși nu se pot doar schimba *in masă*, de azi pe mine, urmînd calei-doscopol formațiunilor ministeriale...

Dar, vădit, numai o serioasă autonomie locală poate duce la fixarea acestei „topografii politice”, după variațiunea condițiunilor și a intereselor locale,

Cum vedeți, toate manifestările vieții publice se leagă între ele ;— constatăm aici o logică proprie a lucrurilor, pe care am neglijat-o prea mult, clădind pe nisip...

Spre a ajunge la acest scop, precum am arătat în *cronica* citată, pe lângă reorganizarea administrativă, plecînd dela unitatea naturală, *satul* (substituindu-se aci tutelei prefectoriale,—controlul consiliilor județene), e necesar ca în ce privește organizarea însăși a consiliilor județene și comunale, în genere, să fie prevăzute anume principii de stabilitate și continuitate pe care le-am schițat atunci astfel :

„1) Dreptul de dizolvare al ministrului trebuie desființat și înlocuit „prin retragerea mandatului de consilier de către justiție, în cazurile „anume specificate de lege (în acest sens a fost întocmit proiectul din „1898 al d.-lui M. Pherekyde, ministru de Interne),—pentru a asigura „independența organelor locale și a le feri de înfriurirea fluctuațiunilor „politice.

„2) Reinnoirea integrală a consiliului trebuie abrogată și introdus „principiul de reinnoire parțială, cîte o treime la fiecare doi ani, a membrilor consiliului,—pentru a asigura stabilitatea și continuitatea administrațiunii locale.

„3) Reprezentarea minorităților în consiliu,—pentru a asigura un „control eficace și a feri și mai mult organele locale de fluctuațiunile „politice.

„Numai aceste reforme,—împreună cu reforma sistemului electoral în sensul arătat,—pot „asana” atmosfera noastră publică,—numai „ele pot da o bază solidă instituțiunilor noastre și desăvârși cu timpul „educația politică a maselor, numai ele pot stimula toată vigoarea și „energia națională, înlesnind în același timp marile reforme economice „și sociale de care avem atîta nevoie“...*)

Revizuirea constituțiunii trebuie să ne asigure realizarea tuturor acestor deziderate,—dacă voim ca ea să nu rămînă o nouă „minciună” și mai tristă decît toate celelalte împreună...

*) Ibid., p. 505.

* * *

Nu mai puțină însemnatate pentru eficacitatea reformei electorale are și asigurarea mijloacelor legale de apărare împotriva abuzurilor administrative.

Dar aici atingem o chestie prea însemnată pentruca să o putem trata în limitele spațiului de care dispunem,—cu atât mai mult că vom fi siliți să ne oprim și asupra incidentului tragi-comic al istoriei noastre politice,—jaluca întâmplare cu faimosul „Contencios administrativ“...

Aici țin numai să relev o curioasă anomalie în evoluția instituțiilor noastre.

În Anglia, ale cărei instituțiuni le-am imitat, asigurarea apărării drepturilor cetățenești a fost dobândită dela începutul veacului al XIII-lea —prin *Magna Charta Libertatum* (1215),—ea a dus logic și necesar la dezvoltarea autonomiei locale, iar din aceasta au crescut instituțiile centrale ale parlamentarismului.

Noi însă am crezut că putem copia pe acestea din urmă, fără a ne însuși în același timp și principiile de autonomie și descentralizare în organizarea locală.

Și teamă mi-e, că vom încerca și reorganizarea locală fără să înscriem în legislația noastră principiile elementare ale unui „stat de drept“, asigurând apărarea drepturilor cetățenești...

Iar până atunci... vom putea, cu același interes de actualitate să tot reproducem exercițiile noastre publicistice...

Pentru altădată.

C. S.

Cronica veselă

Elegie

Coşului „Vieţii Româneşti“

O! cite gingaşe poeme,
Urzite'n nopţi cu lună plină,
Şi cite doruri şi blesteme
In golul tău adînc suspină!

Acorduri zmulte'n sări de vară
Din frunzele ce se frămîntă,
Acum, cu şoapta lor uşoară,
O tristă melodie cîntă.

Şi gîndul călător mă poartă
La eroinele uitate,
Cum ai căta pe-o nouă hartă
O urmă ştearsă de cetate.

Se zbate o lume anonimă,
In nopţi albastre de veghere,
Să 'ncătuşeze'n ritm şi rimă
Un vis, o şoaptă, o durere.

De truda asta milă nu-mi-i.
Filozofia ta umilă
Mi-arată înţelesul lumii
Cu frămîntarea ei sterilă.

Se va dărma, cîndva, Olimpul
In care criticii m'or pune;
Voiu fi şi eu zvîrlit—căci timpul
E coşul operelor, bune.

M. Sevastos

MISCELLANEA

D. Haret și literatura românească (cu prilejul sărbătoririi sale).

D. Haret nu prezidează nimic în literatura română și nu se pamează, la momentul psihologic, în fața frunșetelor ei. Incurajează și d-sa pe scriitorii de talent, cărora le acordă, sub diferite forme, acel nervus rerum gendarum, de care vorbește poetul, dar aceasta discret, fără surle și tobe, cum face d-sa toate lucrurile pe lumea aceasta, căci focul său sacru arde ascuns și intens, nu ca acele flacări albastrii, reci și înșelătoare, care pilpe pe deasupra putregaiurilor.

Dar nu în incurajarea persoanelor stă marele merit al d-lui Haret pentru libertatea română.

El stă în *acea* activitate a d-lui Haret, pe care mai ales au sărbătorit-o amicii și admiratorii săi în ziua de 12 Decembrie 1911.

Această activitate, cu o repercusiune infinită asupra întregii vieți naționale, a început să-și arate efectele și asupra mișcării noastre literare.

O mișcare literară are doi factori: scriitorii și publicul. Lucrul acesta e un adevăr simplu și clar, dar se uită întotdeauna.

În țările scandinave, în colțurile îndepărtate de lume, țărani și pescarii au cărți și primesc reviste și gazete. Și ce gazete! În Danemarca, țară cu o populație cit Moldova, sînt ziare care apar în sute de mii de exemplare, cu corespondenți politici, literari, teatrali, etc. în toate capitalele mari ale Europei.

Cine cetește, cine susține această bogată înflorire literară? Poporul întreg, a cărui majoritate este *acea* țărănime bogată, liberă și cultă. Bogată, pentru că viața economică e admirabil organizată, prin acele mici gospodării țărănești înfloritoare și prin sistemul cooperativ; liberă, pentru că la bogăție se adaugă și dreptul de vot, care face din țărani cetățeni; cultă, pentru că omul bogat și liber pricepe foloasele învățaturii și simte interes pentru carte, și pentru că statul, în care țărănimea are cuvînt, se îngrijește să răspîndească învățătura.

Acestea toate explică pentru ce pescarul cetește ziare, reviste și pe Ibsen. Acest mare și *competent* public cetitor explică înflorirea extraordinară a literaturii scandinave. Inchipuiți-vă că scriitorii noștri buni ar fi avut o sută de mii de cetitori! Gîndiți-vă în ce atmosferă morală ar fi scris

și s'ar fi dezvoltat ei! Și cu ce siguranță a zilei de mine, pentru ei și pentru ai lor!

Știu, a stabili o legătură între condițiile sociale ale unei țări și literatura ei, e mai mult de cât o blasfemie pentru conștiința delicată a unui estetician bucureștean. *E pur si muove...*

La noi, se constată cu bucurie, de cătră unii interesați cu fatuitate, avîntul simțitor ce l'a luat literatura în ultimii ani. Scriitori, editori, reviste, biblioteci de popularizare,—toți și toate merg mai mult sau mai puțin bine.

Această mișcare literară coincide, sau, mai just, este un aspect al unei mișcări generale,—transformarea vieții noastre publice dela 1900 încoace, dela marea criză.

Atunci s'a pus o problemă capitală. Sau se vor valorifica toate energiile naționale, sau vom pieri. Atunci s'a simțit (înnainte se cunoștea numai) necesitatea ridicării unei clase mijlocii naționale și nevoia urgentă de a face din țărănime un element social și politic.

În mișcarea literară, în care toate se reflectează, această trezire și aceste soluții s'au reflectat sub forma literaturii naționaliste și țărăniste. Și băgați de samă ce *corespondență* perfectă există între lucrurile sociale și cele literare: Literatura nouă a fost și mic-burgheză.

Și dacă conținutul acestei literaturi se explică prin acest „moment istoric“, succesul ei se explică tot prin el. Literatura aceasta, reflex al nevoilor și spiritului timpului, corespundea perfect publicului românesc, preocupat și el de ceia ce preocupa pe scriitori.

Dar și predecesorii acestei literaturi, Eminescu, Vlahuță, Caragiale, Delavrancea,—și ei au corespuns perfect spiritului epocii lor, și ei au fost cetiți. Dar au avut un public cetitor așa de restrîns față de cel de azi!

Cetitorii s'au înmulțit. S'au înmulțit și'n orașe, dar mai ales s'au înmulțit la țară.

Profunda și surda frămîntare dela țară,—băncile populare, cercurile culturale, obștiile satești, încheerea de contracte, înmulțirea școlilor: activitatea extrașcolară,—această mișcare cu forța ei elementară, acest mare eveniment istoric, a produs o schimbare colosală. Un început de bună stare, mai multă știință de carte, oarecare deprindere cu lucrurile civilizației, trezirea interesului pentru ceia ce se petrece în lumea mare.

Dar această mișcare nu însămnă numai redesteptarea țărănimii, ci și ridicarea „intelectualilor“ satelor la o viață mai înaltă. Învățătorul, preotul, etc., cînd și-a făcut datoria, prin chiar faptul acesta, îmbrățișînd interese generale și fiind silit să gîndească și să studieze, s'a înălțat și el, a început să aibă tot mai multe nevoi sufletești și mai înalte.

Și acești intelectuali ai satelor, dimpreună cu elementele țărănești deșteptate la viață, au mărit numărul cetitorilor, au creat publicul cetitor. Căci, dacă o mie de oameni, de pildă, nu pot forma un public cetitor, cinci mii sînt de ajuns. E unul din acele cazuri, cînd cantitatea se schimbă în calitate.

De această mișcare însă, va fi legat pentru totdeauna numele d-lui Haret. Gloria d-lui Haret este dintre acele, care crește cu vremea, pentru că opera sa este cu efecte eterne și folosul ei se va vădi tot mai mult și mai lămurit, cu cât va trece vremea.

Desigur, nu d. Haret a creat această mișcare. Un om nu poate crea

fenomene sociale. A creat'o vremea, nevoia. Dar o operă nu progresează decît dacă-și găsește un om reprezentativ, un conducător, care s'o înțeleagă, să i se consacre, s'o ajute, s'o apere, s'o îndrumeze.

Ideile d-lui Haret, planul său de organizare sînt meritorii, desigur.

Dar ideile nu sînt forțe. Ceia ce face, în adevăr, meritul d-lui Haret, sînt sentimentele sale bune și puternice, lucru nemăsurat mai rar și mai prețios de cît planurile de organizare. Și, lucru și mai rar, virtute admirabilă, voința de a realiza, energia, tenacitatea, munca fără preget, lupta împotriva dușmanului obscurantist, urmărirea persistentă, an după an, a aceluiași bine pentru alții.

Cu cît mă gîndesc, cu atîta d. Haret îmi apare tot mai mult ca primul cetățean al acestei țări,—o spune aceasta un om mic, neînsemnat, un anonim, dar care pronunță foarte rar asemenea cuvinte.

Iarăși poporanismul

Un ziar a întreprins o anchetă în privința curentelor literare.

Firește, poporanismul nu poate lipsi din răspunsurile interviuaților. „Curentul“ și „școala“ poporanistă le stă în cale, deși noi, singurii care avem cuvînt în această chestie, am declarat că poporanismul nu e nici curent și nici școală literară, ci numai o concepție asupra vieții.

Această concepție, aplicată la literatură, nu exclude nici un curent ori școală literară. Cineva poate să fie un poporanist încarnat și, în același timp, simbolist, fie în artă dacă e artist, fie în preferințele sale dacă e critic. Și, tot așa de bine, un alt poporanist poate să fie realist, și un al treilea clasic, etc. după temperament. Această revistă, prin colaboratorii ei, prin proza și versurile și prin aprecierile ei critice, este răspunsul categoric și fără replică la aserțiunile divagante ale acelora, care vorbesc de o școală literară poporanistă.

Această concepție, aplicată la literatură, este, mai întăiu, afirmarea banal de adevărată, că literatura, romantică ori simbolistă, clasică ori realistă, romînă ori franceză, este cu atît mai originală, mai adevărată, mai interesantă și mai prețioasă literaturii universale, cu cît poartă mai mult caracterul specific național.

Această concepție, aplicată la literatură, este în al doilea rînd, afirmarea tot așa de banal de adevărată, că un scriitor lipsit de imparțialitate, mînat de pasiuni și prejudecăți, va diforma realitatea în opera sa de artă. Un misoghin va zugrăvi întotdeauna fals pe femei. Un misoneist va zugrăvi întotdeauna fals mișcările de emancipare. Un desprețuitor al poporului va zugrăvi întotdeauna fals pe țărani. Și fiindcă orice bărbat are mai mult sau mai puțin, conștient ori inconștient, mai ales inconștient, un sentiment de despreț pentru femei, trebuie să se întîmple o revoluție în sufletul lui, despreț pentru femei, trebuie să se întîmple o revoluție în judecata sa asupra femeii. Și fiindcă orice om din clasele suprapuse are, mai mult sau mai puțin, de obicei mai mult, conștient sau inconștient, un sentiment de contrărietate pentru țărani, trebuie să se întîmple o revoluție în sufletul lui, să devină democrat (noi am întrebuințat cuvîntul „poporaoist“), pentru a reuși să devină imparțial în judecata sa asupra țărănimii.

Dar falsificarea realității în opera de artă, cași 'n filozofie, se întîm-

plă mai ales, cînd scriitorul zugrăvește pe femei, ori pe țărani în conflictul de interese, în ciocnirea cu stăpînitorii.

În fața conflictului, scriitorul uită adesea un fapt esențial: Că femeile, țărani sînt oameni mici, dezarmați, robi, că ei sînt categorii nedreptățile de istorie și că, prin urmare, faptele lor, socotite prin prizma acestei concepții *juste*, au altă gravitate morală decît a celor mari, înarmați și stăpîni. O greșală a celor dintăiu este mai puțin reprobabilă decît aceeași greșală a celor din urmă.

Victor Hugo a spus cuvîntul cel mai frumos din lume în favoarea femeilor, cuvînt în care se cuprinde o profundă filozofie :

N'insultez jamais une femme qui tombe!

....Nu insultați nici odată nici pe un țaran, care se rătăcește!

Feminismul și poporanismul nu însemnă, nici idealizare, nici preferință exclusivă. Ele numai ajută pe scriitor să pricicapă realitatea, să fie realist, să transpună în operă juste raporturi dintre lucrurile, pe care le zugrăvește.

Dar noi nu profesăm feminismul. L'am adus în discuție, numai ca să lămurim mai bine ceea ce aveam de spus. Feminismul este legitim, dar pentru moment nu este *cea mai urgentă* problemă. Sîntem numai poporanisti și poporanismul nostru, mult mai important pentru noi în alte domenii,—în domeniul literar nu însemnă, încă odată, decît: revendicarea spiritului specific național și acea simpatie pentru popor, care permite scriitorului să vadă just în viața celor mici și în condițiile lor. Cu alte cuvinte, originalitate în artă și realism și 'n zugrăvirea vieții țărănești. Un scriitor, care ricanează cînd zugrăvește țărani (cași atunci cînd zugrăvește femei, proletari, etc.), nu numai că falsifică realitatea, dar ofensează și simțul moral al cetitorului civilizat, căci este penibil să stai de vorbă cu un om moralmente inferior și crud, chiar dacă are talent.

S'a 'nțeleș că, adversari ai oricărei falsificări a vieții țărănești, nu noi am fi aceia, care să propunem *înfrumusețarea* în artă a vieții și a sufletului țărănesc. Aceasta ar fi o caricaturizare, și deci o ofensă, și, dacă voii, ar fi un act anti-poporanist. Țăranul trebuie arătat în toată goliciunea inferiorității, sălbătăciei și barbariei lui,—dacă e inferior, sălbatic și barbar. Să nu i se cruțe nici o apucătură rea, nici un vîțiu. Să fie însă zugrăvit *complete*, așa cum zugrăvesc cei mai mari romancieri, cum zugrăvește Tolstoi pe Ana Karenin, cu toate *contingențele explicatoare*, cu *faptele* luminate de *cauzele* lor,—și atunci imagina țărănimii, fiind adevărată și *just* luminată, cu cit va fi mai respingătoare, cu atîta va fi o *protestare* mai vie împotriva soartei, care i s'a creat și de care este răspunzătoare istoria și *sfetnicii* ei,—pecît poate fi vorba de răspundere în acele lucruri în care „bietul om e sub vreme“.

Însamă toate acestea că sîntem exclusiviști, că nu recunoaștem decît un fel de literatură? *Scoala* poporanistă—care nu există?

Colaboratorii noștri, prozatorii și poezii, ei *fac* parte din școli, fără să vrea. Unii sînt romantici, alții: realisti, alții simbolisti,—toți mai mult sau mai puțin poporanisti, pentru că au sufletul românesc și pentru că, atunci cînd vorbese de țărani, nu-și arată caninii, rinjind de ură și de despret.

Noi, redactorii, care nu scriem nuvele și poezii, care n'avem tempera-

mentul așa de puternic și tranșant, ca să putem fi clasați, noi nu sîntem de nici o școală.

Băgați bine de samă: În țara aceasta, sîntem aproape singurii, pentru care toate școlile și curentele sînt egale.

Sînt reviste și îndrumători, care nu pot suferi țărănismul. Sînt reviste și îndrumători, care nu pot suferi simbolismul. Sînt reviste și îndrumători, care nu pot suferi de cît un curent, o școală—pe a lor. Ii știți.

Cutare îndrumător e „modernist” și simbolist și are oroare de țărănism. Cutare îndrumător e „intelectualist” și aristocrat, și are oroare de țărănism. Cutare îndrumător e țărămit, și are oroare de „intelectualism” și de simbolism.

Și tocmai aceștia ne numesc pe noi excluziviști? Fiindcă nu sîntem aici aristocrați ca X, nici țărăniști ca Y, nici simbolști ca Z,—apoi X, Y și Z cred că sîntem *încontra* lor. Și, dacă sîntem *încontra* tuturor, *trebuie* să avem și noi „școala” noastră!

Dar ridicatu-ne-am noi vreodată împotriva unei școli, unui curent, cum fac ei? Dimpotrivă. Am publicat scrieri de toate școlile, am lăudat, am recomandat, în recenzii, în cronici, în studii, în note pe marginea cărților, scriitorii de toate felurile, romîni și străini.

...Și acum, reluăți-vă cîntecul, domnilor!

Inevitabilul d. Lovinescu, și-a și dat părerea. Poporanismul, zice d-lui, ia „un fel de literatură drept *toată* literatura” (sublinierile sînt ale autorului). Poporanistii ajung „chiar pînă la înlocuirea talentului literar prin formulă”.

Acest om e fără milă.

D. Iorga și colegiul unic

În ziarul său „Neamul românesc *pentru* popor”, d. Iorga duce campanie împotriva colegiului unic, ca să se adeverească încă odată că toate democrațiile din țara romînească luptă împotriva tuturor reformelor democratice.

Marele îndurerat de mizeria celor desmoșteniți și răspîditorul luminii, se induioășează de soarta chiaburilor, care nu știu să scrie și să cetească, și nu-și poate conține desprețul pentru oamenii săraci, care au învățat carte.

„Un gospodar de frunte, întreabă d. Iorga, n'are grijă mai multă de binele țării, decît un *golan* cu patru clase primare?”

Golanul cu patru clase primare e personajul căruia acest luminător al poporului îi destinează „Neamul românesc *pentru* popor”. Dar convins, ca orice reacționar, că cine are avere, trebuie să aibă și puterea politică, marele „democrat” nită că se adresează „golanului cu patru clase primare”, și-i dă palme.

(De altmintrelea, fiindcă n'avem nimic împotriva chiaburului, îi recomandăm pe „golan” care, în schimbul unei sume modice, îl va învăța în cîteva ceasuri scrierea și cetirea).

„Și mulți, foarte mulți dintre direcții de azi, mai zice d. Iorga, ● să-și piardă dreptul de vot, neștiind carte”.

Va să zică acest șef de partid, acest candidat în atîtea județe la Colegiul III, acest fost deputat, acest publicist, nu știe legea electorală, nu știe care sînt condițiile cerute pentru a fi alegător direct la Colegiul III.

Criticul sistemelor electorale crede că astăzi poate vota cineva direct fără să știe carte? „Mulți, foarte mulți o să-și piardă dreptul de vot, neștiind carte“ !! D. Iorga crede că chiaburii d-saie, care nu știu carte, votează direct, astăzi? Dacă ar cunoaște lucrurile, despre care vorbește cu atita siguranță, ar ști („golanul“ din „clasa“ IV „primară“, unde se predau elemente de drept, știe) că, pentru a fi alegător direct în colegiul III, se cere și *cenș*, și *știință de carte!* (Articolul 61 din Constituție).

...Să vedeți, n'o să ne injure numai pe noi. O să injure și Constituția că nu se potrivește cu articolul destinat să facă delicia „golanului cu patru clase primare“.

Incaltea cealaltă presă „democrată“, cum s'ar zice: „o anumită presă“, și anume revoluționară, a întors'o mai bine. Intr'o Lune, scria că d. X, la Iași, a ținut un discurs în favoarea colegiului unic, ca să-și siluiască șeful, ca să dea o lovitură diplomatică reacționarului Brătianu cu această reformă democratică. Să vedem cum se va descurca Brătianu Duminică la Iași,—își freca, mînilor, „anumita presă“. Și, în același timp zugrăvea pe d. X arătînd d-lui Brătianu soarele colegiului unic, în vreme ce d. Brătianu se ținea de un felinar, ca să nu-l atragă soarele.—Marți însă (se apropia Duminică) cetitorii trebuiau pregătiți—și pregătirea inteligentă se face în doze raționale. Așa dar, Marți, „anumita presă“ schimbă cîntecul. *E posibil*, zicea ea, ca d. Brătianu să confirme discursul d-lui X, dar, reacționar cum e, nu va fi sincer partizan al reformei democratice. Va proclama-o cu gîndul ascuns să nu se țină de cuvînt. „Dar dacă publicul crede în declarațiile d-lui Brătianu?“ Asta era Miercuri,—Duminică se tot apropia. Trebuia forțată doza. Și Miercuri, „anumita presă“, într'un admirabil articol, dovedea că colegiul unic, (soarele de Luni, reforma democratică, antipatică reacționarului Brătianu Luni și Marți) cu este decît o reformă reacționară, pentrucă rîpește țaranilor pe cei 38 de deputați ai lor !!!... Căci țaranii noștri au o fericire, pe care nu o au cei din țările civilizate. Ai noștri au 38 de deputați ai lor. Cei din Franța, Germania, Anglia, n'au nici unul special ai lor...

Și credeți că cetitorii acestei „anumite prese“ au băgat de samă „evoluția“ dozajului? Deloc! Se entuziasmau în fiecare zi de noua „argumentație“, căci pe cea de ieri o uitau. Cine mai ține minte Miercuri, ce-a citit Luni, chiar dacă Luni textul era ilustrat?

O altă gazetă revoluționară a argumentat mai bine. Duminică spunea că în țară procentul știutorilor de carte este de 16%. Deci... și urma argumentarea, mai mult atletică. Duminică viitoare (publicația aceasta e săptămînală), același autor făcea socoteli, plecînd foarte liniștit dela alt procent: acum în țară nu mai erau decît 8% știutori de carte. Trecuse șapte zile! Cine să mai țină minte?—N'am citit de-atunci energica publicație revoluționară... Cine știe la ce procent o fi ajuns în ultima Duminică, a anului nou... S'o fi scoborit sub zero...

Așa se combate inteligent reforma electorală, nu spunînd cetitorilor că-s „golani“.

RECENZII

N. Davidescu *Iov*, 2 Acte. Librăria Nouă.

Face parte dintr'o generație care nu știa să privească natura decît cu ochii liberi sau cel mult răsfrîntă în opera și cugetarea artiștilor și cugetătorilor mari; iar aceștia, modești ca toți oamenii mari consacrați, știau prea bine că dela Homer înceace forma literară și poetică a evoluat și s'a modificat atît de puțin încît modificarea e abia apreciabilă.

Înțelegem perfect și azi pe Homer, și dacă Homer s'ar redeștepta azi, de sigur că nu s'ar simți el însuși tocmai așa de străin în mijlocul poeților și romancierilor noștri contemporani, chiar dacă aceștia s'ar numi Henri de Rognier, Verhaeren, Maeterlinck sau Jean Moréas...

În fața însă a atîtor scriitori, care privesc lumea prin „monochuri de smarald“, meditează la „*Candeli negre*“ și se adapă la „*Fintina Castaliei*“, noi ceștia care ne-am delectat cu Flaubert, Théophile Gautier, Anatole France, etc.—și n'am făcut cunoștință cu simbolizii decît tîrziu, cînd aceștia consimțise deja de mult a serie și pentru noi, umilul dar covîrșitor de numerosul public cetitor, noi cei care îndumnezeiam pe limpedele și cumpătatul maestră Caragiale, — ne oprim cam nedumeriți în fața acestor noi veniți, care au pretenția de a săpa un abis între literatura lor și a generației precedente, de a crea nu

numai o artă nouă dar, și simțuri nouă! Generația mea a dat, ce e drept, țării și literaturii cîțiva oameni: I. Brătescu, O. Carp, G. Ibrăileanu, maestrul Kiriac, pictorul Ștefan Popescu, etc., dar a avut întotdeauna păcatul de a fi prea modestă, a avut oroare de zgomot, de reclamă, de brutalitate în lupta pentru traiu și... pentru glorie. Acest sentiment ne-a făcut să cheltuim mulțime de spirit și energie în zădar, n'am avut niciodată curajul să dăm publicității încercările noastre de tineretă, să le impunem admirației publice cu sîla, sfîdînd bunul gust și bunul simț, care s'ar fi împotrivit exigențelor nesocotitei noastre tinerete, n'am privit protestările opiniei publice ca pe niște manifestări ale imbecilității contemporane, ce nu se poate ridica pînă la geniul nostru... Am avut un ideal, ba chiar și un steag, am căutat să servim idealul și steagul nostru cît și cum am crezut că e mai bine și ne-am dat de-oparte cu modestie în fața șuvoiului noilor veniți, așteptînd fără ură și fără revoltă operele lor pentruca să-i admirăm...

Iată am înaintea mea 2 acte, intitulat „*Iov*“, ale d-lui N. Davidescu, autorul unui volum de versuri „*La Fintina Castaliei*“ și viitor autor al unui volum de nuvele, după cum ne-o vestește el însuși: „*Prin monochul de smarald*“— și al altui volum de versuri „*Candeli negre*“...

Înainte de a deschide volumul nu pot

să nu-mi amintesc o schiță a figurii lui Iov, evocată într-o seară în fața unui pahar cu ceai de unul din generația mea.

Era cea mai măreață figură de răzvrătit din cîte a creat vre-odată imaginația artistică. Darul de *causeur* neîntrecut al prietenului nostru, imaginația lui puternică, dar mai ales contrastul dintre graiul lui limpede și cumpătat, care schița figura lui Iov ca într'un desemn ferm și puternic, și pasagiile colorate și pasionate din evanghelistul Matei, pe care ni le cetea ca dovadă și mărturie a dreptății tezei lui, făcură asupra noastră o întipărire adîncă. Prietenul nostru ne făgădui că va arăta odată lumii fața *adevărată* a lui Iov într'o scriere literară. Eu însă știam bine că nu va face-o, pentru că era din generația aceia de oameni prea pătrunși de admirație pentru artiștii și scriitorii mari ai lumii ca să aibă încredere în ei, pentru că n'avea monoclu de smarald, nici casă cu geamuri portocalii!

Dar dacă generația mea n'a avut curajul să scrie, ca mulți alții, dintr'o exagerare a simțului de auto-critică, dacă n'a avut îndrăzneală în lupta pentru traiu și în lupta pentru glorie, a știut întotdeauna prețui îndrăzneala noilor veniți, cînd a simțit la ei o scîntee de talent. Admirația mea pentru Flaubert, Guy de Maupassant și Anatole France, nu m'a împiedicat de a fi o ferventă cetitoare a simbolistilor, am avut întotdeauna entuziasm pentru avînturile îndrăznețe ale tinerilor artiști, chiar cînd aceștia purtau panașe prea colorate și făceau prea multă gălăgie. Mi-era destul să simt o scîntee de talent, ca să trec peste exagerări și absurdități. De aceia mărturisesc că gust destul de mult versurile d-lui Minulescu, oricît ar fi de... portocalii!

Deci nu culoarea mai mult sau mai puțin sinelie a monoclului d-lui Davidescu ar fi împiedicat să-i admir pe

Iov. Cît ași fi fost de recunoscătoare dîmpotrivă, d-lui Davidescu, dacă mi-ar fi răsrint prin monocluul său un Iov puternic, o creație îndrăzneată, o figură umană, care să-mi fulgere încă odată în suflet fiorul pe care-l deșteaptă după atîtea veacuri cuvîntul evanghelistului: Ești tu om ca mine, ca să mă judeci? ai tu ochi ca mine, urechi ca mine? (citez'din memorie) etc. Dar nu, versurile d-lui Davidescu sînt de o transparență exasperantă. Actele sale monotone se trîgănează în scene și strofe fără nici un relief, și cînd să ajungem la răsvrătirea lui Iov, punctul culminant al desvălirii subiectului, justificarea tuturor celor ce au precedat, semnificarea operei întregi, autorul pune în gura lui Iov 18 versuri în care acesta se tîngue de nenorocirea lui în cuvinte atît de șterse și abstracte, cu atît de puțină revoltă împotriva lui Iehovah, că nu pot motiva nici sn-părarea, nici indignarea prietenilor lui... Apoi sfîrșește printr'un dialog între un scriitor cu un misel pe genunchi și un scriitor cu un *rulou* de pergament, dialog în care se rezumă minunata carte a noua din vechiul testament, toată revolta, toată poezia, toată măreția și senzualitatea figurii lui Iov,—în aceste cîteva versuri sarbede.

Cartea a noua din vechiul testament arată cum Iov, stăpînitorul, leprosul din orient, încearcă, prin cîință și josnice cuvinte, să-și regăsească drumul croit de mai 'nainte!

Ca să *credem* tot ceia ce *ne spune* autorul în cele două acte și mai ales ca să ne impresioneze sfîrșitul, nu era destul să ne vorbească numai d-sa, trebuia să vedem, să auzim, să pipăim, să suferim, să plîngem și să ne răsvrătăm. Pentru așa ceva, trebuie un monoclu pe care d. Davidescu urmează să-l mai caute încă. Două acte de aceste, în care nu se desomnează nici o figură, în care versurile sînt lipsite de culoare și imagini, în care nu sînt

nici sentimente puternice, nici idei originale și în care vrei să evoci o figură ca a lui Iov—pe de-o parte banalizată în cărțile de ceteră de clasă primară, iar pe de altă parte zugrăvită de cuvântul evanghelistului cu atita putere, măreție și colorit pasionat, nu însemnează aproape nimic. Mai multă auto-critică în asemenea cazuri nu ar strica. Un scriitor nu trebuie să publice tot ce scrie, și mai ales un autor tânăr care are vreme înaintea sa!

*

N. N. Beldiceanu. *Neguri. Librăria Nouă*, București.

N. N. Beldiceanu a scris în timpurile din urmă multe lucruri frumoase, nu știu însă să mă fi mișcat ceva din scrierile lui de până acum ca bucată din volumul de față: *Neguri*. Sînt în această nuvelă bucăți rupte din sufletul unui copil sfios și simțitor, un accent de suferință de o sinceritate care te pătrunde și o putere de ade-văr în redarea lumii din sufletul copilului, în felul său de a simți și presimți realitatea, care pun această bucată printre cele bune ale literaturii noastre de azi. Bucata scrisă sub formă de amintiri, e plină de un puternic avînt liric stăpînit și turnată în forma prețioasă proprie lui Beldiceanu. Sînt scene care te urmăresc multă vreme, după ce-ai închis cartea, și pasagii pe care simți dorința să le recitești de mai multe ori, atît sînt de frumos scrise.

„*Inaugurarea prostogolului*“, deși scrisă cu multă vervă și vioiciune, pierde în vecinătatea desăvîrșitei nuvele cu care se începe volumul, destul de frumos și ca înfățișare, fiind bine și îngrijit tipărit pe hîrtie mată, cu caractere mari, în editura Librăriei Nouă, căreia-i datorim o colecție destul de bogată.

**

D. N. Ciotori *Călea Robilor. Nea-anul Românesc*. 1912.

O colecție de legende și basme scur-

te, gen literar în care e foarte greu să te ridici deasupra mediocruului, în urma lui Ioan Creangă și a lui Caragi-ale. Cartea d-lui Ciotori e de altfel scrisă curgător și plăcut, într'o frumoasă limbă românească.

I. S.

***

Vasile Loichiță. *Ceva daspre mișcarea noastră literară mai nouă. Caransebeș*, 1912.

O scurtă ochire asupra mișcării literare din ultimii zece ani. Pentru prima jumătate a acestui period, autorul rezumează o broșură a d-lui Sextil Pușcariu, nu fără oarecare abateri în ce privește aprecierea scriitorilor și a curentelor.

D. Loichiță constată cu un simpatie entuziasm renașterea și înflorirea literară din vremea din urmă. Bine înțeles că d-sa exagerează. Afară de aceasta, d-sa e lipsit de discernămint ca toți entuziaștii.

Vlahuță, Coșbuc, Slavici, Iosif, Chen-di, Iorga, Sadoveanu, Sandu-Aldea, Ciocirlan, Ionescu-Boteni, Anghel, Corneliu Moldovanu, Zaharie Birsan, G. Vilsan, Stănică Berariu, I. Gorun, Constanța Hodoș, Stavri, O Carp, Maria Cunțan, Elena Farago, Vasile Pop, N. Dunăreanu, Ion Birseanu, I. M. Soricu, A. Mîndru, D. Nanu, G. Tutoveanu, A. C. Cuza, E. Girleanu, Agîrbiceanu, Goga, Victor Eftimiu, Ecaterina Pitiș, N. Vulovici, C. S. Făgețel, Stefan Braborescu, Elena din Ardeal, H. Frolo, I. Minulescu, Cincinat Pavelescu, Brătescu-Voinești, P. Cerna, M. Chirîțescu, A. Herz, E. Ciucni, Delavrancea, Miclescu, Florescu, Locusteanu, Ciura, I. Boreia, Maria Popovici, G. Rotică, Ion Cocirlă-Leandru, Sever Beuca-Constantineanu, V. Huțan, Liviu Marian, Ion Grămadă,—pentru d-sa toți sînt scriitori, toți sînt talente. (I-am înșirat în ordinea în care i-am găsit în broșura d-lui Loichiță, *passim*).

Nu sînt cam mulți!

Dar d. Loichiță, se va zice, e de parte, la Caransebeș, nu e în curent cu lucrările din țară, și în mare parte e rezumat pe d. Pușcariu, etc... Nu! D. Loichiță nu e o excepție nici rară, nici curioasă. *In deobște*, și la noi se cotează tot așa. D. Loichiță e foarte reprezentativ în această privință (și de aceea lungim vorba).

D-sa e victima societăților de admirație mutuală și a agențiilor de lansare. Procedul acestora e variat, dar sigur: Poetul X și-a ales subiectul... Poetul X lucrează la poema anunțată, care va fi admirabilă... Poetul X a isprăvit cîntul I... Poetul X și-a dat la tipar „Noptile“... *) Apoi excursii literare, flori, banchete, arcuiri de triumf, discursuri în gări, preșidenții, comitete, lacrimi din partea sexului frumos entuziasmat... Intervievuri, critici favorabile impuse, cerșite, suggerate. Autocritici, iscălite de alții, ori, cu cinism, de însuși autorul. Și așa mai departe.

Ați observat frecvența formulei: *Poetul X?* „S'a reprezentat Faust de poetul Goethe“ nu se zice, ar fi ridicol. Nici: „S'a recitat Luceafărul de poetul Eminescu.“ Și nici: „Poetul Coșbuc va publica încurînd traducerea Infernului“. Că vezi, ei n'au nevoie imperioasă de a-și asocia, cu de-asila, acest calificativ de numele lor.

Aceste mijloace, conștiente sau inconștiente, de a forța naivitatea bunului public, izbutesc? În parte, de sigur. Dar pentru puțină vreme. Mai apoi vine istoria literară, cana *poetului X*...

D. Loichiță să nu-și ia asupra-i ni-

*) În *Rampa de azi*, 25 Decembrie, cînd scriu aceste rânduri, găsesc următoarea informație:

„Cocoșul negru“ admirabila lucrare dramatică în versuri a d-lui Victor Eftimiu, nu se va mai reprezenta la Teatrul Național, după cum se anunțase la început,—ci la Teatrul Comedia. D. Victor Eftimiu e foarte mulțumit de lucrarea sa, pe care o va sfîrși în curînd“.

mic din toate acestea. Broșura d-sale este inocentă. Din rîndurile ei apare un suflet bun, sincer, candid—cum sînt atît de multe prin colțurile îndepărtate ale Ardealului... D-sa, la urma urmei, este unul din public, unul din cei fascinați, mistificați de *poetul X* și crainicij lui.

G. I.

* * *

Spiridon Popescu. *Din povestirile unui vîntător de lupi.* „Biblioteca pentru toți“. București, 1911.

Această broșură, cuprinzînd un număr de scurte articole de popularizare, se îndreaptă, prin tonul în care sînt scrise, mai mult cîtră elevii școlilor noastre primare, în deosebi cîtră fiii orășenilor, care au mai puține prilejuri de a cunoaște prin ei însuși lucrurile povestite aici. Ea formează însă în același timp o cetire plăcută pentru oricine, prin sufletul ei sănătos,—parcă un vînt de iarnă ți-ar biciui obraji înfierbîntați, prin atmosfera prietenoasă a vieții de țară, care izbuteste pentru o clipă să ne încălzească și viața noastră mai puțin spontană și, mai presus de toate, prin minunata putere de observație a autorului, care transformă aceste cunoștinți, de o ariditate didactică sub pana altuia, într'o pagină de epopee populară.

Scriitorul se străvede apoi neîncetat printre rînduri, și pagini de literatură adevărată răsar ici și colo din mijlocul acestor povestiri, ce vor să fie „științifice“.

Bucata dela sfîrșit, intitulată *Din vacanțele de iarnă*, ese din cadrul acestei broșuri și e în realitate o frumoasă schiță literară, cuprinzînd povestirea emoționantă a rătăcirii unor călători în mijlocul pădurii „în vacanțele de iarnă“.

C. A.

* * *

Dr. Iosif Popovici. *Palișa dela Orăștie (1582).* București, Academia Ro-

mină, 1911, 1 broș. în 4° de 22 pag., prețul 20 b.

Din Paliia, adică cele cinci cărți ale lui Moise, nu s-au tradus în românește decît primele două (Facerea și Eșirea), cel puțin atîta s-a tipărit.

Din această carte se cunosc numai cinci exemplare, dintre care complete unul singur, la Oradea-Mare.

Traducerea s-a făcut în Orăștie (Banat) de către Hecce Ștefan, predicatorul din Caransebeș, Zacan Efrom, dascăl de dascălie, Peștișel Moisi, propovăduitorul evangheliei din Lugoș, și Archirie, protopopul Hunedoarei.

După sintaxă, forme gramaticale și elemente lexice, D. P. probează că traducerea Paliiei s-a făcut după textul respectiv ungurec, publicat de Helfai Gáspár la Cluj, în 1551.

La sfîrșit D. P. dă lista completă a ungurismelor din Paliia, în număr de 63. Ungurismul unor cuvinte ca *curvă*, *markă* ar fi trebuit mai bine sprijinit. Adiectivul feminin *tărăoasă* 'însărcinată' nu este ungur. *terhes*, cî 'un derivat românesc prin *os* dela *tară* 'sarcină'. Unele cuvinte, ca *aleanes*, *buduștău*, *chelchîug*, ar fi trebuit traduse.

*

Dr. G. Pascu. *Cimilituri Românești*. Anexă la 'Despre Cimilituri'. București, Academia Romînă, 1911, 1 broș. în 4° de 31 pag., prețul 40 b.

Această colecție cuprinde cimiliturile inedite, de care m-am servit în lucrarea mea 'Despre Cimilituri'. Colecția este astfel întocmită, încît să răspundă atît cerințelor științifice ale unui cercetător, cit și dorinții legitime a corespondenților de a-și vedea specificată partea lor de contribuție.

Pentru această broșură—contrar obiceiului!—mi s-a trimis dela Academie numai o singură corectură. Din această cauză s-au strecurat unele greșeli de tipar. Profit de ocazie pentru a releva pe cele mai puțin suportabile.

(Dați mai întăiu pagina și rîndul, apoi forma greșită ori incompletă și forma îndreptată ori completată):

3—14: cine—cin;—4—16: reca—rica;—4—4 jos: Băibarac—Baibarac;—6—19, 20: reteveiu—rataveiü;—8—8: gînfă-mi-se,—gînfă-mi-se, cerbeneaüa scoolă-mi-se; 8—31: genuche—genunche;—9—1 jos: tăt—tot; 10—10 j: răzor—răgoz;—13—7 j: păstae—păstare;—13—12 j: popa—popa pe;—16—5 j: tevi—tepi;—27—12: dirjele—dirjale;—27—6 j.: tapän—tapan;—27—9, 10 j.: bälainică, bälainici—balaïnică, balaïnici;—31—2: vulpie—vulpe.

* * *

G. P.

Edmond Rottach. *La Chine moderne*. Paris, Pierre Roger et C-ie, 4 fr.

Dintre țările pe care ultimile evenimente le-au pus la ordinea zilei, de sigur că imensa Chină este cea mai puțin cunoscută. E drept că asupra Tripolitaniei părerile sînt foarte diferite în ceia ce privește, de pildă, valoarea ei economică, și că armatele italiene întîmpină acolo greutăți la care nu se așteptau; nu e mai puțin adevărat că și informațiunile pe care le avem asupra Persiei lasă în umbră multe latari ale vieții populațiilor dintre Marea Caspică și Golful Persiei,—dar nici una din aceste regiuni nu-i nici așa de întinsă, nici atît de necunoscută ca marele imperiu al celeștilor.

Și nu numai că nu-i cunoscută străinilor China, dar, ceia ce e mai curios, nici sie însăși nu-i cunoscută în multe privinți, iar regiunile muntoase ale apusului vor rămînea încă mult timp un teren de explorațiune chiar pentru cercurile conducătoare dela Peking.

Pentru străini, în orice caz, China nu-i deschisă decît în părțile sale de orient, de-a lungul mărilor.

Iată pentruce nici lucrarea de față nu aduce prea multe știri nouă asupra marelui imperiu, eu toate că aurala a

trăit mai mult timp în China și a vizitat mai multe regiuni ale ei."

Edmond Rottach e preocupat într'un grad înalt de relațiile Chinei cu țările civilizate ale Europei și ale Americii și mai ales de rolul pe care Franța l-a avut și îl poate avea în mișcarea economică și culturală a marelui imperiu. Acest prea vădit interes pentru punctul de vedere francez îi stărbeste lucrării ceva din caracterul de expunere obiectivă, făcînd-o să ia pe alocuri forma unui raport consular.

Dar, dacă trecem peste unele scăderi și lipsuri pe care cartea aceasta le prezintă, găsim în ea o expunere generală, care, pe cît datele actuale asupra Chinei o îngăduie, ne face să căpătăm o cunoștință sumară a stării de azi și a problemelor ce se pun în marele imperiu al orientului asiatic.

În special—ceia ce de sigur ar face în primul loc pe cineva să ia acum în mînă o carte asupra Chinei—pentru mișcarea revoluționară de astăzi, deși cartea lui Rottach e scrisă cu cîteva luni înainte de izbucnirea revoluției, găsim totuși în ea cîteva date, în lumina cărora se lămurește aspectul curios pe care-l are acolo sîngeroasa tentativă de răsturnare a vechiului regim.

Autorul arată destul de bine deose-

birile dintre nordul viguros, muncitor, serios, liniștit, și dintre sudul turbulent, iubitor de intrigă și de jocuri de noroc; dintre nordul izolat, interzis străinilor până acum jumătate de secol, și dintre sudul cosmopolit, în care ideile europene se agită de ani de zile și fac din ce în ce mai nesuferită stîrpirea dinastiei manciuriene, cu tot cortegiul ei de madarini intrigauți, hrăpareți, spoliatori. El face de asemeni să răsară limpede pricinile xenofobiei chinejilor—manifestată violent prin răscoalele boxerilor, pacinic prin boicotarea și izolarea lor,—analizînd raporturile dintre chineji și dintre oamenii de rasa albă, care au invadat orașele libere ale Chinei.

În sfîrșit, chiar prin lipsa de informații asupra unor regiuni ale Chinei, prin neșiguranța orientării în tratarea vastului material pe care-l oferă studiul unei țări așa de întinse, prin sistematica lipsă de sistemă a expunerii, autorul reușește să ne dea o impresie de varietate și de complexitate, de ceva care nu poate fi cuprins și pe deplin înțeles,—adică tocmai imaginea aceluia haos misterios care va fi încă multă vreme marele imperiu al Chinei.

M. C.

REVISTA REVISTELOR

Luceafărul înștiințează pe cetitorii săi, că dela 1 Ianuarie devine hebdomadar. Revista de aci'nainte va fi și politică. Direcția o va lua d. Octavian Goga.—Urăm vechiului nostru confrate viață îndelungată și îndeplinirea tuturor dorințelor sale.

În No. acesta (24), la cronică, sub titlul de „Strigoii în literatură“, se vorbește de resurecțiunea literară a d-lui Radu Rosetti. Noi vom mai adăuga ceva. Dacă d. Rosetti, scriitor fără talent, a apărut din nou pe copertile revistelor, apoi d. Haralamb Lecca, scriitor cu oarecare îndăminare, a început să ia un loc exagerat pe aceleași coperti. E un semn al vremii ori un incident datorit unor împrejurări de altă ordine?

Tara Nouă (No. 3).—D. A. D. Keșopol, care pregătește ediția a doua a marii sale opere „Istoria Românilor“, publică, în urmărire, un fragment: „Starea Românilor în cele dintâi veacuri ale stăpînirii ungurești“,—în care își aplică principiile sale de filozofie a istoriei.—D. D. Anghel, în „Sonata lunii“, ne dă una din acele frumoase ale sale poeme în proză, cu care ne-a deprins în vremea din urmă.—„Cronica informativă“, iscălită M. S., este o inovație în publicistica noastră: Se dau sumarele altor reviste, din care uneori se extrag mici pasagii (fapte, considerații, aprecieri).

Flacăra (No. 7—10). O minunată schiță a d-lui Sadoveanu, „Vidra“. Viață intensă: natură, tipuri, pasiune, poezie. Morărița cea cu părul roșu și cu ochii negri, ca două picături de păcură, e una din acele femei, pe care nu le uțiți, și după o bucată de vreme

parcă le-ai văzut aceea. Părul roșu și ochii negri! Hm... Se zice că e tot ce-a născocit mai cu dibăcie Diavolul pentru pierzarea sufletelor... D. Sadoveanu nu e așa de „nitouche“, cum ar avea aerul.

Multă vervă, și fericită, în „gazeta rimată“ a lui Mefisto, intitulată „Proletarului dela Facla“.

Cu o deosebită plăcere am citit interviul acordat de d. Brătescu-Voiesti unuia dintre reporterii literari ai „Flăcării“. D. Brătescu este întotdeauna interesant. Curiozitatea, cu care te întrebi cînd i-ai în mînă o bucată literară: „Oare ce mai spune nou scriitorul?“ devine irezistibilă, cînd e vorba de d. Brătescu.

În interviul d-sale, d. Brătescu ne spune pentru ce scrie așa de puțin. Mai întîia o cauză subiectivă: Nu scrie decît atunci, cînd nu mai poate ținea ceva în el.—Alții își transcriu cu o conștiință așa de împăcată neantul din sufletul lor! (asta n'o spune d. Brătescu, o spunem noi.)—A doua cauză, e una socială...—dar cetiți „În lumea dreptății“ și „Scrisorile lui Mișu Gerescu“!—D. Brătescu arată apoi pentru ce nu ia subiecte din viața țărănească: Pentru că nu are curajul să spună că cunoaște bine sufletul țărănesc. Ce mai de scrupule! Dar alții nu-l cunosc de fel! E un motiv acesta de a nu face literatură „țărănistă“? Noi aci, la redacție, am primit, mai ales în urma lui 1907, mii de schițe, nuvele, romane, etc. „țărăniste“ și „poporaniste“. Intenții admirabile—păcat că nu erau literatură! Autorii lor, se vede, luau drept monedă cinstită spusele adversarilor noștri, care, voind să ne compromită, afirmă de

șase ani că noi cerem scriitorilor să ne cinte programul și că, mulțumiți cu aceeași, închidem ochii asupra talentului, ori chiar că-l alungăm din literatură.

D. Brătescu anunță că scrie un roman. O știm. Cunoaștem și subiectul și unele idei. Dar lăsăm cetitorilor întregă plăcerea noutății.

D. Galaction, într'un frumos articol, „Pentru slavă, pentru bani“, vorbește, cu sufletul său sincer și arzător, despre spinoasa problemă, care a agitat așa de mult pe unii dintre contemporanii noștri,—răsplata materială a scriitorilor, „americanismul literar“. Articolul d-lui Galaction este un ultim ecou al „luptei“, care, credem, s'a isprăvit în favoarea „americanilor“.

D. Galaction uită să-i întrebe un lucru pe contra-americieni (noi i-am întrebat): Ce fac idealistii aceștia cu arginții pe care-i încasează și care (dacă publicațiile lor au trecut) întrec cheltuielile de tipar? Li pun în punga lor? Se fac ei „americani literari“? Fac acest act de supremă abnegație? Iși sacrifică onoarea,—numai ca s'o apere pe a colaboratorilor lor?... D. Galaction sfirșește așa de frumos! „Atunci când primești argint, să dai în schimb aur și pietre prețioase“.

Noua Revistă Română (No. 7). Vine cam aproape aci. La pagina 110 cetim că un reprezentant al colegiului III a spus în parlament că „numai bogății au drept să facă politică“. Ne-am interesat cine e acest reprezentant al colegiului III. Am aflat din gazete că e d. Mehedinți.—E prea crud d. Mehedinți. Dacă d-sa a avut norocul să fie urmașul unei vechi și mari familii boeresti, nu are dreptul să pâlmuiească cu disprețul său pe urmașii acelor sârmani țărani, care și-au tîrît amarul vieții în bordeie, robi ai pămîntului și bătuți la scară de vătăfii boerești.

De altmintearea aristocratismul d-lui Mehedinți e consecvent și multilateral. Într'o revistă bisericească, d-sa protestează încă odată împotriva importăției civilizației străine la noi. E nedrept și aci. D-sa, urmaș al protipendadei, a pierdut, desigur, multe privilegii cu introducerea formelor nouă. Dar sînt atîția fii de țărani, care, fără această xenomanie, n'ar fi avut nici licee, nici universități, nici burse, nici protectori, nici situații politice, și ar fi rămas să cinte din trișcă la oi.

În aceeași revistă bisericească, d. Mehedinți tună împotriva necredincioșilor. E nedrept iarăși, căci e așa de greu și de rar să fii creștin ortodox, ca d. Mehedinți, adică să crezi în minuni, în învierea lui Isus Hristos, să mergi regulat la biserică, să postești Miercuri și Vinerea și'n postul Crăciunului, al Paștelor, al Simpetrului, al Sîntămăriei, să te spovedești, și să te împărtășești odată pe an, să-ți stropești casa cu aghiazmă la 1 a fiecărei luni, etc., (căci fără astea nu ești creștin ortodox)! *)

Versuri și Proză (No. 7). O foarte frumoasă poezie de d. I. M. Rașcu, „Albumuri“.

Ilustrațiunea Română, cum o arată numele, este o revistă ilustrată. Și e foarte bine ilustrată, din punct de vedere tehnic. Nu prea înțelegem însă criteriul, de care e condusă în alegerea oamenilor și a lucrurilor de ilustrat. O revistă ilustrată, dacă nu ne înșelăm, trebuie să ne dea, în imagini,

*) În ultimul moment primim o publicație, mai mult guvernamentală decît literară, în care d. Mehedinți își desfășură din nou profunda-i filozofie socială. E vorba de relele care bîntue biserică. Cauza lor, acest boer de viață veche o găsește în faptul că ierarhia bisericii se recrutează dintre „săteni“ și alți oameni „nevoieși“, și nu din „neamurile cele mai mari“ și din „prinți“.

ceia ce este și actual și interesant. Face *Ilustrațiunea română* această selecție în haosul de realități? Parcă nu,—ori criteriul nostru este greșit.—Revista are bucăți literare, semnate de scriitori, pe care-i cunoaștem de pe la alte reviste. Vre-un „gros bonnet“ nu găsim... — Aderentă la *Ilustrațiunea*, am primit și *Analele literare, artistice și sportive* — patru file franco-romine ilustrate, puse sub îngrijirea unui comitet, franco-romin și el.

Fie bineveniți, acești oaspeți nobili, pe masa „poporanistei“ noastre redacții...

Revista Generală a Învățămintului (Decembrie, 1911.)

D. Sp. Haret urmează și termină frumosul său articol, *Învățătorii și politica*. După ce face teoria partidelor politice, arătând ce înseamnă un partid și ce rol au partidele în viața unui stat constituțional, d-sa examinează diferitele propuneri ce s'au făcut în privința rolului pe care trebuie să-l aibă astăzi învățătorii în mișcarea politică a țării noastre. D. Haret pune în evidență, prin câteva cuvinte, absurditatea ideii de a se crea un *partid al învățătorilor*, care nici n'ar fi partid politic de vreme ce nu ar reprezenta interese generale, ci numai interesele unei categorii de slujbași; demonstrează pe larg neputința înființării unui *partid țărănesc* astăzi, când țărănimea nu are nici educația necesară, nici măcar deplina conștiință a propriei sale valori; iar în ceea ce privește raportul dintre învățători și partidele actuale, își arată părerea că nu trebuie să se ceară ca învățătorii să intre, ca grupare, în vreun partid, ci fiecare să lucreze cu acel partid care i se pare că răspunde mai bine nevoilor țării. Pentru d. Haret, cași pentru orice om care își dă samă de situația reală a țării noastre, câmpul de activitate al învățătorilor este cultivarea masei țărănești, ridicarea

ei economică și culturală, educația acestei mase în vederea rolului pe care va fi chemată să-l joace într-o țară care fatal va trebui să se organizeze pe bazele unei largi democrații.

Mișcarea economică la sate este titlul unui studiu al d-lui N. Nicolaescu, fost inspector al învățămintului primar, care, pe baza unor date statistice adunate cu multă râvnă, dovedește că activitatea extrașcolară a învățătorilor nu numai că nu-i dăunătoare celei școlare, dar chiar îi folosește. Articolul d-lui Nicolaescu aduce multe date care întăresc concluziile croniciei noastre sociale din No. trecut: „În chestia activității extrașcolare a învățătorilor“. Cifrele adunate de fostul inspector al învățămintului primar sînt o contribuție utilă la studiul acestei însemnate probleme și pentru orice conștiință curată nu pot decît să vădească și mai mult imensul folos al activității extrașcolare a învățătorilor.

La *Nouvelle Revue* (Decembrie, 1911.)

Într-un articol asupra acțiunii italiene în Tripolitania, R. Raqueni, după ce arată foloasele politice ale întreprinderii Italienilor în nordul Africei (stabilirea echilibrului în Mediterana și introducerea provinciei africane în sfera influențelor... binefăcătoare ale civilizației), caută să înlătore părerile pesimiste ce s'au arătat de către unii cu privire la valoarea economică a Tripolitaniei. Autorul crede că aceasta, prin influența și activitatea Italienilor, ar putea ajunge ceea ce Tunisul a ajuns mulțumită Francezilor. Climatul e bun, lipsa de riuri stabile se poate remedia prin crearea de flintui arteziene și rezervoare (cum erau pe vremile de înflorire a Arabilor), pămîntul e fertil în cea mai mare parte, are păduri foarte bogate în esențe variate, și ca dovadă că regiunea poate deveni o țară populată și prosperă servesc au-

meroasele ruine romane, care arată ce a fost odată această regiune. Dacă Italia nu va face decît să îndrepte spre Tripolitania pe emigranții săi din sud și din Sicilia, care acum valorifică prin munca lor Tunisul francez, și încă va fi un mare bine pentru Italia. Și autorul crede că aceasta se va putea face ușor, de oarece emigranții italieni sînt mai ales muncitori agricoli, iar pentru agricultură Tripolitania oferă condiții foarte bune. De aceea Raqueni crede că spre a atrage pe emigranți acolo, guvernul italian ar trebui, imitînd pe Argentina și pe alte țări, să dea pămînt gratuit coloniștilor, cel puțin la început. De aceea îl aprobă decretul dat de generalul Caneva, guvernatorul general al Tripolitaniei, prin care oprește cumpărarea și vinzarea pămînturilor; astfel ele nu vor putea intra pe mîna speculatorilor și statul va putea dispune de ele în folosul colonizării.

Doctorul *E. Doyen* publică un articol pro domo, Sănătatea fără medicamente, în care arată împrejurările care l-au condus la stabilirea metodei sale terapeutice, care are ca principiu întărirea organismului contra tuturor boalelor prin mărirea rezistenței sale vitale, care are ca formulă întrebuițarea unui aliment celular ideal, iar ca realizare practică întrebuițarea unor doze anumite de *Mycolisynă* (o soluție de extracte de diferiți fermenți selecționați), fie pe cale bucală, fie prin injecții și însoțite ori nu de vaccinarea specifică, după trebuință. După cum se știe, teoriile lui Doyen sînt mult combătute. Autorul crede că mulți doctori le combat din interes, căci le vor micșura câștigurile.

Mercure de France (Decembrie, 1911).

„Morala politică nu a evoluat dela Alexandru cel Mare ori dela Gengis Khan pînă astăzi“, spune cunoscutul

scriitor socialist *Paul Louis*, într-un articol intitulat Dreptul celui mai tare, în care trece în revistă cele mai recente și mai însemnate conflicte politice internaționale, armate ori diplomatice. Toate aceste episoade istorice mai nouă, chestiunea Marocului, a Congului, a Tripolitaniei și a Persiei, formează un tot coerent, se deduc unele din altele și au ca bază imperialismul, iar ca procedare: dreptul celui mai tare. Dacă în afară de aceste patru chestiuni, mai ținem samă și de anexările cele mai recente: Bosnia-Herzegovina la Austria, Cuba și Filipinele la Statele-Unite, Corea și Formosa la Japonia,—apoi vedem că nevoia aceasta de a cucerii ori coloniza e generală și se manifestă deopotrivă la toate țările care au ajuns la un anumit stadiu al dezvoltării capitaliste. În adevăr, aceste cuceriri derivă din mecanismul intern al societăților moderne: pretutindeni unde se implantează regimul capitalist, el dă naștere imperialismului agresiv—din pricina nevoii pe care acest regim o are de piște tot mai întinse de desfacere. Această nevoie e mai urgentă în regimul capitalist decît ori cînd, de aceea niciodată „n'au fost violate tratatele cu atita ușurință ca acum“, de aceea „cinismul diplomației contemporane nu are păreche în societățile trecute“. În ceea ce privește legătura strînsă dintre evenimentele arătate mai sus, e destul să observăm că de îndată ce generalul Moinier a intrat în Fez, Germania s'a mișcat pentru a obține „compensații teritoriale“ în Congo; văzînd pe Germania ocupată, Italia a și trimis armate în Tripolitania, iar Anglia și Rusia, profitînd de incurcătura generală, au intrat cu armatele în Persia, una pe o parte și alta pe cealaltă. Ce poate pune stavilă acestei nevoi de expansiune colonială? Numai organizarea și rezistența acelei clase sociale care

în războiu nu are nimic de câștigat și totul de pierdut; de aceea, închee autorul, „lupta între războiu și pace este de-acum înaintea un episod al luptei de clasă“.

O chestiune de proprietate literară este titlul unui articol în care José Théry comentează sentința tribunalului Senei care a achitat pe Jules Bois, dat în judecată de dr. Hacks pentru că în romanul „Vaisseau des caresses“ a plagiat multe episoade și descrieri din „A Bord du Courier de Chine“ al său. Autorul articolului, după ce dă citații care dovedesc plagiarea fără nici o umbră de îndoială, critică sentința de achitare, pentru că ea va crea un trist precedent, permițând ca, sub pretext de documentare, să se utilizeze munca altuia.

Les Documents du Progrès (Decembrie, 1911).

Șeful socialiștilor belgieni, deputatul Emile Vandervelde, publică un articol în chestiunea războiului Italiei. Caracterizând procedarea Italiei în acest conflict, Vandervelde spune că „niciodată în istoria, atât de bogată în nebunii și crime, a politiciilor coloniale, n'a existat întreprindere mai evident nebunească și mai cinic criminală decît expediția tripolitană“, întreprinsă în urma unui „ultimatum de o brutalitate ne mai auzită“. Autorul crede că Italia va cheltui foarte mult și va sacrifica mulți soldați, iar în schimb Tripolitania nu-l va aduce mai nici un folos, căci nu va putea fi pusă în vigoare. Cît despre procedarea Italiei și de cruzimile ce s'au săvîrșit de-o parte și de alta, autorul nu găsește destule cuvinte ca să le infiereze. Dar cel mai mare rău pe care deputatul socialist crede că-l va pricinui acest războiu este că face cu neputință pentru mult timp o apropiere între musulmani și lumea europeană din pricina lipsei de probitate de care nu numai Italia, dar și

celelalte puteri au dat dovadă și care a jignit adînc pe Turci. O reacțiune politică contra progresiștilor și o creștere a tendințelor militariste se va produce în Turcia și va opri în loc opera de transformare a Imperiului Otoman, începută sub așa de bune auspicii. Protestul contra acțiunii guvernului italian, deputatul socialist crede că are în același timp dreptul de a pune la îndoială protestările presei burghize din Anglia, Germania, Austria, întrucît această presă nu protestează cînd țările căreia aparține se dedau la acte la fel cu acel al guvernului italian. Vandervelde, ca orice socialist, nu vede încheerea erei războaielor decît în organizarea și rezistența proletariatului internațional.

La Revue (Decembrie, 1911)

J. Toubat publică în numărul acesta o parte din Scrisorile inedite ale lui Sainte-Beuve. Relevăm părerile marilor critici asupra lui Musset și Lamartine. Iată ce spunea despre cel dintâi într'o scrisoare adresată în 1842 lui Utric, apropo de niște versuri, în care acest amic al lui Sainte-Beuve și Musset blama spiritul și ideile din poeziile autorului *Noștilor*: „Versurile voastre sînt încîntătoare, adevărate. Ale lui Musset, cu tot spiritul lor, au un fel de pretenție și îngîmfare, inutile talentului său. E în ele prea multă reacțiune împotriva rimei și a versificatorilor, împotriva poeziei lirice și ionante, din care la urma urmei s'a născut. E un mic defect. E destul de original și fără asta...“

Iar la un an după moartea poetului, în 1853: „Între noi vorbind, oamenii de azi laudă prea mult pe Musset; de altfel se laudă sau se depreciază la exces totul. Nu-i o măsură dreaptă, niciări. Musset, ca poet, are desigur inspirații (poussées) frumoase... Dar pe urmă?... L-am văzut născîndu-se, crescînd și strîcîndu-se. Avea la început multă afectare și ceva preconcept în

aerele sale violente și în accesese lui de supărare... o frenezie de negligență; și aceasta, în parte, inadins. Adevărata pasiune a venit pe urmă, cu un adevărat sentiment de gust, prea tirziu însă. Se tocise ceva în el. Cu toate acestea, frumosul în secolul nostru e așa de rar, poezia adevărată un lucru așa de rar, încât două din *Noapțile* sale din patru, o elegie a *Amintirii* și câteva sute de versuri de ici de colo, înecate în sute altele detestabile, incoerente, neterminate, sînt de ajuns pentru a-i asigura toate simpatiiile și regretele. Avea un geniu natural, pe care nu l-a întrebuițat bine." E o părere pe care o putem însuși și azi.

Despre Lamartine vorbește în trecăt, fără să se extindă în considerații și motivări, îi reproșează lipsa de delicateță față cu memoria lui Musset și lipsa de simț critic, o dărecare îngimfare și ușuriță ce piguește. Cea ce admiră, aproape fără rezervă în Lamartine, e poetul: „Aveți dreptate să credeți că cine a iubit pe Lamartine, îl iubește totdeauna. A fost în adevăr una din pasiunile tinereții mele, marea mea pasiune poetică, de cum s'a deșteptat în mine sufletul poetic". Nu poate înțelege însă, dintr'un delicat sentiment cam exclusiv, pentru litere și poezie, faptul că el s'a aruncat în politică.

Enigmatic e sensul articolului *Protestanții în Franța de Onésime Reclus*, căci nu înțelegem rostul acestui atac în contra unei secte religioase a cărei număr scade (abia mai sînt 600.000 față de o populație de 39 milioane) și care și azi încă dă Franței mulți conducători în raport cu înșănătatea ei numerică. Ori poate tocmai pentru asta, sau e o gelozie retrospectivă față de rolul protestanților în istoria Franței?

Revue des Idées. (Noembrie).

Intr'un studiu interesant asupra *Rezistenței calităților literare și*

muzicale la cauzele demenței. Dr. *Voivenel* caută să dovedească independența centrelor psihomotoare și a celor senzoriale față de centrele inteligenței, care alcătuiesc, după *Flechsigs*, zona de asociație. Cele dintăi pot fi alterate fără ca cele din urmă să sufere în chip senzibil, după cum zonele de asociație pot avea leziuni care n'au nici un răsunset vizibil asupra centrelor de proecțiune. Alterația primordiale a unei psihoze se produce la nivelul celor mai recente și mai fine fibrele de asociație, dendritele cele mai delicate sînt dezagregate, dar fibrele de proecțiune rezistă. Nebunia izolează neuronii mai degrabă decît îi distruge, și de aici raritatea relativă în alienația mentală a tulburărilor motoare sau psihomotoare. Această independență a centrelor intelectuale și a celor relativ mai inferioare e mai ales interesantă în privința zonelor limbajului. La început cuvîntul a succedat ideii, fiindcă nu s'a născut decît pentru a exprima ideea. Cu timpul a știut însă atît de bine să ia forma lucrului pe care era însărcinat să-l exprime, încît până acum citva timp clinicianii considerau un aphazie ca un alienat, fiindcă acestuia lipsindu-i cuvintele, li se părea că-i lipsește și ideile. Azi încă, cei care fac cu ușurință fraze, par adesea la prima vedere ca foarte inteligenți, pecind ei sînt în multe cazuri niște puri mecanici, al căror centre descarcă colecții de imagini verbale. În schema cunoscută a poligonului său cerebral, *Grasset* a reprezentat această autonomie a centrelor limbajului, dar imunitatea specială de care parcă se bucură aceste centre în alienația mentală și faptul că ele continuă a funcționa cînd aproape totul e ruinat, dovedește perfecția și independența lor.

În ultima fază a vieții sale, *Rousseau* prezintă tulburări intelectuale, un fel de delir sistematic, cauzat de arterio-

scleroză sau de brightism. Dar dacă asociațiile sale de idei erau slăbite, după judecata celor mai buni critici, imaginile lui verbale au conservat toată bogăția și toată strălucirea. Schumanu a fost toată viața lui un emotiv, un nervos de o impresionabilitate extremă și a murit distrus încetul cu încetul de o meningo-encefalită totală. Când boala mentală îi micșorase inteligența, când rațiunea lui lupta cu halucinațiile și memoria lui dispărea, geniul său muzical continua încă să se manifeste. Centrul imaginilor auditive funcționa încă perfect în chip automat. Când inteligența lui Nietzsche era alterată, când își pierduse memoria și cugetarea lui devenise incoerentă, el simțea nevoia de a scrie,—ultima lui manifestare a fost o manifestare literară și poetică. Aceste trei exemple dovedesc că centrele de proiecțiune rezistă în chip relativ la nebunie și că la un alienat, al cărui centru de proiecțiune verbală este dezvoltat în chip anormal, la un muzicant, poet sau scriitor de geniu, chiar când asociațiile intelectuale sînt distruse, persistă încă o bogăție relativă de imagini verbale sau muzicale. Ele arată deasemeni că ideea trebuie diferențiată de cuvînt și dovedesc, împotriva ideilor recente ale lui Pierre Marie și elevului său Moutier, existența și independența centrelor de imagini verbale, care sînt mai ales centre de proiecțiuni.

Rivista d'Italia (Noembrie, 1911). G. Sergi. Prezentul și viitorul antropologiei. Urmărind progresele științifice de jumătate de veac de viață națională italiană, cu privire la antropologie, trebuie să se recunoască că această ramură a științelor biologice înseamnă un progres general în cultura italiană. Prima catedră, înființată la Florența (1870) pentru Paolo Mantegazza, fu și cea dintâi din Europa. După zece ani se înființă o

alta la Bologna (G. Sergi) și la Neapol (G. Nicolucci). Nu mult mai tîrziu, se înființă la Roma (Sergi) și la Padova (Tedeschi). Astfel, astăzi patru universități și Institutul din Florența au catedre speciale pentru antropologie. Afară de aceasta, două puternice vehicule de propagandă și de difuziune au născut; două societăți antropologice, înființată una de Mantegazza la Florența și alta, mai tîrziu, la 1893 la Roma. Astfel dacă progresul unei științe trebuie să se măsoare după numărul muncitorilor în ogrorul ei, și după operele produse, atunci nu mai poate fi îndoială că antropologia a făcut mari progrese în Italia, și alurea, în ultima jumătate de secol. Dacă însă acest progres trebuie să se măsoare după fixarea definitivă a metodelor raționale care pot da rezultate definitive, atunci trebuie să se recunoască că antropologia se găsește încă în faza inițială, în care factorul personal în aprecierea faptelor joacă rolul principal, iar fantazia are predominarea. Ea e și acum, cași la început, când se credea că cu metoda lui Broca, mai mult ori mai puțin modificată, s'ar putea rezolva problemele antropologice. Acest metod, care e de natură statistică și nu morfologică, poate descoperi variațiuni de tipuri deja determinate, dar nu caractere morfologice; poate descoperi divergențe între tipuri, fără a le putea determina; poate separa tipuri, care păreau a se confunda; fără ale putea defini, pentru că cu un asemenea metod se întunecă, se anulează, se nivelează toate caracterele morfologice și deci se pot contopi într'o singură formă chiar și caracterele cele mai diferite. O asemenea confuzie ar fi complectă, dacă în separarea grupelor n'ar intra ca element descriptiv caracterele tegumentare și apandicele cutanee.—Această metodă reduce omenirea la o unitate absolută și pre-

zintă această familie, care are totuși atâtea varietăți, tot așa ca pe o limitată grupă de mamifere. Această direcție în antropologie trebuie considerată numai ca o fază începătoare. În curând trebuie să apară o altă direcție. Această nouă direcție nu poate fi alta, decît aceea pe care o are și zoologia, din care antropologia, ca o ramură, s'a despărțit. Omul trebuie studiat tot așa după cum zoologia studiază orice mamifer. Trebuie observate formele sale după aceleași metode, trebuie urmăriată distribuția geografică împreună cu a altor animale, pentru a putea rezolva problemele care se prezintă. Trebuie aplicate și la om aceleași legi biologice care s'au descoperit pentru celelalte organisme, fie animale, fie vegetale. Nu trebuie să se inventeze pentru om legi excepționale, cași cum el ar fi în afară din legea comună; acest lucru e încă un rest de antropomorfism, de care, în mod înconștient, cercetătorii sînt încă stăpîniți.

Nnova Antologia (Decembrie, 1911). *Scipio Sighele*. Nietzsche și teoriile biologice moderne. Oricît de mult s'a scris deja asupra lui Nietzsche, nu s'a reușit încă pe deplin de a lumina supt toate raporturile gîndirea cam obscură a marelui filozof; unele din ideile sale, prin care e mai ales cunoscut de majoritatea publicului, precum „voința de a putea” și teoria „supraomului”, sînt interpretate în toate felurile, fără a se ținea seamă de geneza lor științifică. Astfel pecînd unii îl prezintă ca pe un discipul al lui Darwin, alții îl consideră ca pe un antedarwinist desăvirșit. *Claire Richter* (*Nietzsches et les théories biologiques contemporaines*, ed. *Mercur de France*, Paris 1911) a încercat cu mult succes de a reduce la o unitate gîndirea științifică a lui Nietzsche. Mai întăi trebuie bine deosebite teoria descendenței, care aparține lui Lamarck, de teoria selecțiunii,

a lui Darwin. Nietzsche a împrumutat dela amîndoi unele idei, dar le-a împrumutat fără să știe, de aceea el nici nu bănuște că este lamarkist și se apără cu energie contra celor ce-l numesc darwinist; el nu posedă o cunoștință directă a acestor doi mari autori. Cunoștinți biologice și-a însușit el, mai ales după ce a fost numit profesor de filologie la Basel (1869), mai ales prin conversații cu colegul și bunul său amic Rütlimeyer. A devenit el un evoluționist convins? un discipol al lui Lamarck? Un răspuns precis e imposibil. Din scrierile sale se vede că el credea în evoluție, cași Lamarck, dar nu credea că evoluția însănuă în același timp și progres. Și în privința chestiunii originii vieții se deosebește de acesta: Lamarck admitea generația spontană, adică nașterea materiei organice din cea inorganică, Nietzsche îneagă necesitatea de a atribui vieții un început. Pe de altă parte se apropie de Lamarck, admitînd origina de maimuță a speciei umane. Evoluționist în această privință, el este și în ceea ce privește activitatea intelectuală și morală. El crede că în instinctul procurării hranei și apărării de dușmani stă baza întregii vieți animale, de aceea îl recunoaște influența mediului extern asupra funcțiunilor organismului. Astfel, prin forța logice, el e adus să-și însușească și teoria adaptării la mediu a lui Lamarck și urmarea indirectă a acesteia: mimetismul. Nietzsche îl aplică pe aceasta la oameni: „Omul se ascunde îndărătul moralei societății. Omul e un animal imitator și cauza principală a mimetismului său moral e slăbiciunea sa”. — Față de Darwin, deși profesează o profundă antipatie pentru teoriile acestuia, are în realitate o mare simpatie pentru teoria lui fundamentală: lupta pentru existență. Numai că, după el, lupta aceasta nu trebuie explicată printr'o suprapopu-

lație, căci nu e o luptă numai pentru conservare, ci o luptă pentru preeminență, și aceasta derivă din voința de a putea, care e înăscută oricui, care e rădăcina vieții. Și în ce privește teoria selecțiunii naturale, Nietzsche e darwinist ....malgré lui. Nu trebuie însă, după el, a conchide că această selecție duce totdeauna spre perfecționare. De multe ori tocmai dimpotrivă, căci în lumea omenească i se opun mari obstacole. Aceste obstacole sînt: biserica, „o solidaritate între cei slabi“, și mila. De aceea el propune o selecție conștientă, intenționată: să dispară cei slabi, iar cei tari să se întărească prin suferință și primejdie. Și selecția sexuală, după el, trebuie făcută conștient: oamenii cei tari ar trebui să aibă dreptul de a avea mai multe femei, iar femeile cele frumoase pe acela de a avea copii dela mai mulți bărbați.—În afară de aceste idei darwiniste și lamarkiste, se găsește la Nietzsche pasaje care amintesc teoria mutațiilor lui De Vries, căci el cetise pe marele botanist Naegeli, precursorul lui De Vries.

Deutsche Rundschau (Decembrie, 1911). *Dr. I. Benrubi*. Renașterea Idealismului în Franța. Autorul schițează începuturile mișcării filozofice idealiste în Franța, care a apărut ca o reacțiune împotriva nețârmuritei încrederii în atotputernicia științelor exacte, ce domnea pe la începutul veacului trecut. Ceia ce caracterizează această mișcare filozofică e faptul că însiși reprezentanții științelor exacte s'au văzut nevoiți de a protesta în contra pretențiilor științelor și de a accentua independența vieții spirituale. Ca unul din cei mai timpurii reprezentanți ai acestei direcții trebuie considerat *Claude Bernard*: el avea o concepție absolut anlimecanică a vieții; viața o definește el drept creare; ideea creatoare o numește el ideea organică. Împotriva idolatrizării

„faptelor pozitive“ luptă și marele savant *A. A. Cournot*. El recunoaște că filozofia e imposibilă fără ajutorul științei, dar nu crede că această din urmă poate fi considerată ca ultimul țel al muncii spiritului omenească: filozofia fără știința e goală, știința fără filozofie e oarbă—astfel s'ar putea rezuma gîndirea lui Cournot. Mai intensivă apare reacția în contra fanatismului științelor exacte la cîțiva matematicieni și fizicieni contemporani. Astfel, marele matematician, mort de curînd, *Jules Tannery*, afirma, împreună cu teoria cunoștinții idealiste, că cunoașterea lumii externe e condiționată de organizația noastră sufletească și că deci acea regularitate a „legilor naționale“ are un caracter convențional. Nu corpul omului, ci gîndirea sa e punctul central al lumii; în afară de gîndirea noastră nu există nici linie dreaptă, nici punct, nici plan. O și mai mare însemnătate în această direcție ocupă *H. Poincaré* și fizicianul *P. Duhem*. Cel dintîi afirmă că orice știință se bazează pe ipoteze și că deci valoarea ei și a adevărului în general depinde de o convenție. El, cași Tamary, consideră ca adevărată realitate gîndirea. Duhem afirmă că fizica nu e în stare să cuprindă natura metafizică a lucrurilor; ea nu e o știință aplicatoare, nu ne dă o cunoștință absolută. Și critica pe care chimistul *E. Mayerson* o face științelor exacte, pornește dintr-o concepție idealistă. El susține că empirismul, cum îl înțelegea d. e. Bacon, nu se poate susține: că experiența nu e decît o ocazie pentru realizarea procesului gîndirii și că deci așa numitele științe empirice s'au pătrunse de elemente apriorice.

Interesantă e lupta pe care o duce *G. Millhaud* în contra pozitivismului; el admite, pe lingă cele trei studii ale lui A. Comte, un al patrulea, care ar putea fi numit al inferiorității, și care

ar corespunde convingerii omului modern că nu există o realitate independentă de gândirea noastră. Fizicianul *Joseph Wilbois* se sforțează să dovedească că știința urmărește un scop pur practic și prin urmare ea nu ne poate da o cunoștință a adevăratei realități. Așa numitele legi ale fizicii nu sînt expresia unor legi a lucrurilor înseși, ci mai degrabă expresia slăbiciunii noastre. *Ed. Le Roy* atinge în această direcție culmea: el neagă faptei brute orice existență și declară știința exactă incapabilă de a cuprinde faptele. Orice faptă, zice el, este rezultatul unei concluzii între spiritul nostru și natură. Se găsește în fapte un rest misterios de obiectivitate, dar știința care țintește numai fragmentarea realității, nu poate vedea ceea ce e la baza tuturor faptelor. Aceasta o poate face numai filozofia. — *Le Roy* ea și *Wilbois* e influențat în cugetarea sa de *Bergson*. Acest din urmă și cu *E. Boutroux*—ambii discipoli diferiți ai lui *Ravaisson*—reprezintă cele mai înalte culmi pe care gândirea idealistă filozofică le-a ajuns în timpurile noastre în Franța.

Deutsche Revue (Decem. 1911). *Alphons Victor Müller*. Colegiul Cardinalilor și conclavul. Boala lui Pius X, luînd în considerare și cei 76 de ani ai lui, face ca atenția multora să se îndrepte spre colegiul cardinalilor și spre viitorul conclav. Caracteristic actualului colegiu de cardinali este numărul său redus. Din cele 75 de locuri de cardinal—in realitate niciodată nu s'a trecut peste cifra de 70—sînt ocupate astăzi numai 47. Papa Pius X, în timp de nouă ani ai pontificatului său, n'a creat decît 16 cardinali din care unul a murit, așa că, dacă ar avea loc astăzi un conclav, s'ar ridica numai 15 baldachine în culoarea de doliu violetă, pe cînd celelalte ar fi verzi, căci numai „creaturile“ unui papă trebuie să poarte doliu după el.

41 sînt „creaturile“ lui Leon XIII, iar unul a lui Pius IX: decanul colegiului de cardinali, *Oreglia di Santo Stefano*, a fost „creat“ la 1873 de Pius IX și în ultimul conclav fu singurul cu baldachinul verde. Lucrul acesta se explică prin simțul de economie al actualului papă, căci pentru fiecare loc liber economicește vre-o 25.000 fr. anual. Afară de aceasta însă, Pius X nu prea pune mare preț pe acești sfețnici ai Curiei, căci numai puțini din ei se bucură de trecere la dînsul; anume, spaniolii *Merry del Val* și *Vivès y Tuto* și italianul *De Lai*. Cei 47 de cardinali se împart în trei „ordine“ cum urmează: 5 cardinali episcopi, 38 cardinali preoți și 4 cardinali diaconi. O prea mare deosebire între aceste 3 ordine nu există. Papa poate „crea“ numai diaconi și preoți, care apoi, după anumite reguli, cînd se ivesc vacanțe, sînt făcuți episcopi. În timpuri mai vechi, se împlina ca demnitatea de cardinal să fie acordată și la copii: așa Leon X la 14 ani era deja cardinal; acum se cere cel puțin 30 de ani împliniți, dar de obicei sînt mult mai în vîrstă cei ce ajung să capete pălăria roșie. În prezent nu e niciun cardinal care să aibă mai puțin de 40 de ani: doi—*Merry del Val* și arhiepiscopul de Praga—sînt între 40—50 de ani; șase între 50—60; 17 între 60—70; 17 între 70—80 și în sfîrșit 5 între 80 și 90 de ani. După naționalitate sînt dintre cardinali 28 Italieni și 19 străini.

Leo XIII avea mare respect pentru știință și ținea să aibă savanți în colegiul cardinalilor; actualul papă însă nu. Niciun savant catolic n'a obținut dela el, pentru aceasta, purpura. *Pater Ehrle*, d. e., învățatul bibliotecar al Vaticanului, așteaptă zadarnic o asemenea distincție. Înainte se pune preț și pe nobleța familiei: astăzi nu e în colegiul cardinalilor nici un membru al nobleții romane. Nici

ordinele călugărești savante nu se bucură de favoarea lui Pius X. Jesuiții și Dominicanii n'au azi niciun cardinal din sinul lor în colegiu. În total numai 7 cardinali reprezintă ordinele călugărești, printre ei atotputernicul capucin Vivès y Tuto. Dacă astăzi s-ar întruni conclavul, cei trei favoriți ai lui Pius X ar fi pierduți, căci sint foarte urțiți de restul cardinalilor. E probabil însă că ei îl vor face pe papă la timpul oportun să creeze numeroși cardinali. Cîți cardinali poate crea papa deodată? Tradiția cere ca să nu creeze deodată mai puțin de doi și să nu treacă peste numărul total de 70. În lăuntrul acestor limite, poate crea cîți vrea: Leo X a creat într-o singura zi 31 de cardinali.

Sozialistische Monats-Beilage (Decembrie 1911). *Eduard Bernstein*. Intelectualii și alegerile pentru Reichstag. Apropierea alegerilor pentru Reichstag, zice B., pune întrebarea: în ce măsură poate acest eveniment interesa pătura intelectualilor? Înainte de a da un răspuns, trebuie însă precizat ce înțeles social poate avea cuvîntul „intelectual”? „Un doctor în chimie, d. e., care cu propriul său capital fondează și conduce o fabrică, este el un intelectual? În înțeles social, nu; el este numai un *patron*, sau cum zic socialiștii, un *exploator*. Intelectuali în sensul social al cuvîntului sint acea pătură de oameni culți, care sau nu-și întrebuintează această știință decît pentru cercetări dezinteresate, sau o exercitează în schimbul unui salariu, pentru a-și câștiga existența. Că pentru asemenea pătură socială un eveniment politic ca alegerea parlamentului imperiului trebuie să prezinte un deosebit interes, nu mai încape îndoială. Prin politica comercială și de dări a imperiului, intelectualii sint de aproape atinși. Ei aparțin acelei grupe a cărei salarii, pentru serviciile făcute, nu se pot schimba și

mări ușor, și dêci toate măsurile economice care tind spre scumpirea traiului se răsfrîng direct asupra lor. Legătura mai adincă însă dintre politică și chestiunile generale ale vieții publice nu se poate vedea așa de ușor, fără oarecare cercetare și numai acela își poate da seamă de locul politic ce i se cuvine, care pricepe tendințele și direcția în care evoluează societatea. Din acest punct de vedere însă, se poate afirma că nicăiri nu se găsește mai puțină pricepere decît la clasa intelectualilor. Există la ei nemulțumire, dar rămîne particularistă, ba chiar individuală, în loc să devie socială. Alegerile pentru Reichstag ar trebui să fie pentru ei cea mai bună ocazie de a-și examina ideile lor sociale, — aici e vorba de luptă între partide politice, în dosul cărora stau mari clase sociale, care vor rezolvi chestiunile din puncte de vedere generale ce vor oglîndi ideile și interesele acelor clase sociale. Alături de care partidă trebuie să stea un intelectual? Ar fi o iluzie de a cere ca intelectualii, fără deosebire, să se simtă drept proletari. Afirmatia că ei sint proletari e mai mult o afectare. Dar dacă ei nu ocupă aceiași poziție ca adevărații proletari, nu e mai puțin adevărat că ocupă o poziție analogă și pentru mulți din ei rămîne adevărat că sint muncitori cu inteligența, care depind de o piață, cu toate fluctuațiile ei. Acest fapt ar trebui să-i facă, dacă nu să vie direct în rîndurile, cel puțin să vie alături de acel partid care apără drepturile muncii în opoziție cu prerogativele proprietății și nașterii.

The North American Review. (Noembrie, 1911). *L. Collier Wilcox*—Nietzsche: Un doctor pentru sufletele bolnave—scoate în evidență apologia voinții ce reese din opera poetică-filozofică a lui Nietzsche. Cu vehemența sălbatică a unui profet ebreu Nietzsche proclamă că viața e

esențial rea și că el a găsit remediul acestui rău. Se credea întailibil! Cu toate acestea, acest „rănit și aristocratic” cugetător, cu tot „egoismul lui grandios”, a fost un „mare nefericit”. Fundamentul filozofiei lui Nietzsche e axioma că lumea e rea. El nu-i aduce scuza că e cea mai bună din cte sînt posibile. Lumea e esențial rea pentru că oamenii, singurii creatori ai valorilor și înțelesului ei, n'au izbutit să o facă și să se facă și ei mai buni. Filozofia lui Nietzsche amintește sistemele altor doi cugetători: Whitman și Blake. Soluția însă pentru a îndura această viață într'o lume rea îi deosebește de Nietzsche. Whitman găsește mîntuirea în solidaritatea vieții, în teoria iubirii care identifică soarta individului cu a omenirii întregi. Nietzsche nu admite decît un singur mijloc de a putea suferi oroarea vieții: să fi art de tare încît să poți suferi distrugerea tuturor pentru victoria celor puțini aleși cu voință neînduplecată. El găsea în artă mijlocul de a eși din marginile urite ale vieții. Cînd omul e absorbit în contemplația artistică scapă din propria lui închisoare, și se simte ca „o suflare a vîntului etern al voinții care suflă printre sferele infinitului”. Astfel omul devine prin raporturile și concepțiile lui, indisruptibil și etern; el scapă de frica morții, de pesimism, de suferință. În perpetua schimbare a vieții, omul să contemple voința eternă. Progresul vieții nu atrîna nici de D-zeu, nici de

evoluție, ci de om. Omul, impunîndu-și voință, crează și afirmă valorile în viață. Rădăcinile răului și binelui sînt în sufletele noastre, nu în viață, în întimplare, în noroc ori în lumea cealaltă. „Sînt momente, spune Nietzsche, cînd noi trebuie să eșim din noi, și să ne uităm la noi de deasupra, de desubt și de pe delături, ca să putem astfel ride și plînge asupra noastră, din afară, ca spectatori”.

Ideile lui Nietzsche asupra femeii și căsătoriei sînt contradictorii. Acest lucru l-a observat și el, de aceea singur se exprimă într'un loc că lumea e destul de mare pentru a avea loc în ea tot felul de contraziceri. Printre multele disqualificări aduse femeii, Nietzsche afirmă că cu toate aceste „femeia perfectă este un tip superior bărbatului perfect și se găsește mult mai rar”. Căsătoria nu o scuzaază decît prin „necesitatea internă”, înțelegînd prin aceasta cel mai spiritual impuls. Căsătoria nu e *pardona-bilă*, spune Nietzsche, decît pentru acei care au cel mai înalt respect unul față de altul și care au ca scop în viață inobilarea naturii în ei înșiși și în urmașii lor. Pentru a explica disqualificările brutale aduse femeii în unele capitole, el spune că acele disqualificări se adresează femeilor care nu au suflet, ci numai mască. „Vai de bărbatul care e prins de asemenea scorpionii. Astfel de femei adeseori știu să tragă în cursă pe bărbatul care caută în zădar un suflet.”

BIBLIOGRAFIE

Traian Demetrescu. *Intim* (Poeme în proză. Nuvele). „Bib. p. Toți“ (Nr. 603). Preț. 30 b.

N. Basilescu. *La cas de Mr. A. Couza*. Extrait du journal „La Roumanie“, 26 Sept. 1900. 1900, Bucarest, Imprimerie „La Roumanie“, E. S. Cerbu.

Simion C. Mindrescu. *Din istoria literaturii germane: Friedrich Gottlieb Klopstock*. 1911, București, Göbl—S-sor I. St. Rasidescu. Preț. 4 l.

N. A. Bogdan. *De scîrba boilor* (Nuvele). Extras din Arhiva Societății Științifice și Literare, din Iași, pe Martie și April 1911. 1911, Iași, Institutul de Arte Grafice N. V. Ștefăniu & Comp. Fără preț.

Ioan C. Filitti. *Așezămîntul cultural al mitropolitului Dositei Filitti dela înființare până astăzi 1827—1910*. București „Carol Göbl“ 1911.

Eliodor Constantinescu. *Problema învățămîntului secundar în Franța. Școlile primare superioare din Paris*. 1911, R-Vîlcea, Tip. Soc. Coop. „Matei Basarab“. Preț. 3 l.

Anuarul Băncilor Populare și Cooperativelor Sătești din România pe anul 1909. 1911. București, Stabilimentul Grafic Albert Baer.

Aurelian Tăutu. *Viața sfîntului părintelui nostru Vasile cel Mare. Arhiepiscopului Cesareei-Capadockiei*. 1910, Cernăuți, Bib. Poporală Religioasă (Nr. 1), Societ. Tip. Bucovineană. Preț. 30 b.

„Viața și minunile sfîntului mucenic și purtător de biruință Gheorghie“. 1910, Cernăuți, Bib. Poporală Religioasă (Nr. 2), Societ. Tip. Bucovineană. Preț. 30 b.

Seb. Bornemisa. *Catalogul „Librăriei Naționale“*. 1911, Orăștie, „Tip. Nouă“ I. Moța. Fără preț.

Lt. Corciu Ștefan. *Spre oastea nouă*. 1910, București, Tip. „Universală“. Prețul 1.50.

Dr. A. Urbeanu. *Neobișnă și capitalismul față de hrana populației* (Răspuns d-lui C. Dobrogeanu-Gherea). 1911, București, Tip. Cooperativă „Poporul“. Fără preț.

Mihail Drăgănescu. *Meditațiuni*. Impresii. Nuvele. Știință. 1911, Craiova, Imp. „Fulgerul“. Prețul 2.50.

Virgil J. Barbat. *Nietzsche. Tendances et problèmes*. 1911, Zürich und Leipzig, Rascher & C-nie. Libraires Editeurs.

Const. C. Diculescu. *Iurburările bisericești și propaganda catolică*. Memoriu înaintat sf. sinod de 25 Mai 1911. 1911, București, Tip. „Gutenberg“.

Björnstjerne Björnson. „*Mary*“. (Roman, traducere liberă de Dr. Horia Petra-Petrescu). 1911, Arad, Tip. Diecezană. Preț. 1 cor. (1.20).

Un răzeș din Bucovina. *Apel către răzeșii din satele înstrăinate*. (Lămuriri asupra originii răzeșilor și îndemnuri către răzeșii bucovineni de a se emancipa de influența ruteană). Extras din „Gazeta Mazililor și Răzeșilor Bucovineni“. 1911, Cernăuți, Societ. Tip. Bucovineană. Fără preț.

N. Iorga. *Doău concepții istorice*. Cuvîntare ținută la 17 Mai 1911 la intrarea în Academia Română cu răspuns de A. D. Xenopol. 1911, București, Carol Göbl. Prețul 1 len.

Dimitrie A. Sturdza. *Insemnătatea divanurilor ad-hoc din Iași și București în istoria renașterii României. III anul 1857*. Extras din analele Academiei Române Seria II, Tom XXXIII. 1911, București, Socec & Co. Prețul 1.60.

Dr. D. Busuiocescu. *Sistemele de arendare aplicate pe moștile Academiei*. 1911, București, Socec & Co. Prețul 2 lei.

Zach. C. Panțu. *Contribuțiuni nouă la flora Ceahlăului*. Extras din analele Academiei Române. Seria II.—Tom XXXIII. 1911, București Prețul 60 bani.

C. Ș. Făgătel. *Copiii nopții*. Piesă în versuri; în cinci acte. 1911, Editura Revistei „Ramuri“. Prețul 2.50.

Petre C. Trișcă. *Die Pflichten der Intelligenzen*. 1911, Buchdruckerei Ant. Kämpfe. Jena.

Teodor Păcescu. *Darstellung und Kritik der Grundbegriffe der Ethik Fr. Paulsens* (Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde bei der philosophischen Fakultät der Universität Leipzig). Bukarest, Albert Baer.

Răstul în numărul viitor.

TABLA DE MATERIE

a

Volumului XXII

(ANUL VI, NUMERELE 7, 8 și 9)

I.—Literatură

Pag.

<i>Anghel D.</i> —Scrisorile...	39
<i>Arghezi Tudor.</i> —Doliu.—Cenușa visărilor noastre.— Miez de noapte.—Puțiu (Versuri)	346
<i>Călugăru Alice.</i> —Munca (Versuri)	89
<i>Codreanu M.</i> —Unei femei (Sonet)	79
„ „ Efect de lună (Sonet)	239
„ „ Poem liric (Sonet)	422
<i>Feraru Leon.</i> —Cîntecul de leagăn (Versuri)	204
<i>Galaction G.</i> —Pădurarul Ion Bentu	5
<i>Galaction G.</i> —O scrisoare găsită în zăpadă	367
<i>Hogaș C.</i> —Un popas	416
<i>Homer.</i> —Iliada (Cîntul al XVI-lea, trad. de G. Murnu)	385
<i>Iosif O St.</i> —Scrisoare lui Goga	55
„ „ Cîntece (Versuri)	161
<i>Nanu D.</i> —Unui sfînt (Versuri)	181
<i>Popescu Sp.</i> —Diplomata din Vădeni	244
<i>Rădulescu Dem. Mircea.</i> —Marină (Versuri)	213
<i>Sadoveanu M.</i> —Puhoerii	341
<i>Sanielevici H.</i> —Icoane fugare (Impresii din Dobrogea)	214
<i>Topîrceanu G.</i> —În noapte (Versuri)	15
„ „ G.—Frig (Versuri)	364
<i>Bărbulescu Ilie.</i> —Din lumea balcanică (Două cărți bulgărești : una cu privire la chestia macedoneană și alta despre oștirea romînească)	447

II.—Studii.—Articole.—Scrisori din țările romîne și din străinătate

<i>Botez I.</i> —Caracteristice naționale din limba și literatura poporului englez	17
„ „ Libertățile cetățenești și instituțiile publice în Anglia	165
<i>Drouhet Ch.</i> —Modelele franceze ale teatrului lui A. lecsandri (Cucoana Chirița)	183, 350

<i>Jarnik Urban Ioan dr.</i> —Aniversarul al 50-lea al Centralei Culturale Române din Ungaria	43
<i>Ionescu T. N.</i> —Chestiuni demografice (Orașe care descresc)	407
<i>Philippide A.</i> —Pseudostiință contemporană	57
<i>R.</i> —Scrisori din Bucovina (Modest Cav. de Grigorcea... etc.)	317
<i>Rosetti Radu.</i> —Despre scăderea populației jidovești din România în ultimul deceniu și despre cifra ei actuală	92
„ „ Ceva despre sionism și despre organele evreești de emigrare și de colonizare	371
<i>Stănculeanu G. dr. și Mihail D. dr.</i> —Donațiunile sanitare în România	434

III.—Documente omenești

— Un cuceritor (Mihail Sadoveanu)	80
— Lacrămile unui cetățean (M. Sd.)	240
— Dragostea (M. Sd.)	412

IV.—Note pe marginea cărților

— Reflecții melancolice (G. I.)	96
— Pe marginea lui „Manasse” (M. Sd.)	408
— Charles Baudelaire (G. I.)	423

V.—Cronici.

<i>Arghezi T.</i> —Cronica teatrală—București (Teatrul Național: „Stilpii societății”.—„Fiul ei”.—Programele de teatru.—Afize)	306
„ „ Teatrul Comoedia: Ziua de deschidere—Teatrul Național: „Irinel” de d. Delavrancea	461
<i>Carp M.</i> —Cronica socială (In chestia activității extrașcolare a învățătorilor)	281
<i>Cazacu P. dr.</i> —Cronica medicală (Depozitul central de medicamente al Direcției Generale Sanitare, în anul 1909—1910)	263
<i>Călugăreanu D.</i> —Cronica științifică (Lumina ultravioletă)	114
<i>Duca G. I.</i> —Cronica externă (Chestia Tripolitaniei)	119
„ „ Cronica externă (Situația în Anglia)	454
<i>Galaction G.</i> —Cronica teatrală—București (Teatrul Modern: „Samson”)	301
„ „ Cronica teatrală—București (Teatrul Modern: „Scandalul”)	463

<i>P.</i> —Cronica artistică (Societatea Națională de Arte Frumoase.—Societatea Artiștilor Independenții)	100
<i>S. C.</i> —Cronica internă („Colegiul unic“)	272
„ „ Intregirile necesare reformei electorale	427
<i>Sădoveanu Izabela.</i> —Cronica literară (Charles Louis Philippe)	259
<i>Sevastos M.</i> —Cronica veselă (Sufleurul)	300
„ „ Elegie	478
<i>T.</i> —Cronica teatrală—Iași	123
<i>T.</i> —Cronica teatrală—Iași („Biruința“.—„Funcționarul dela Domenii“.—„Luceafărul“.—„Andromaca“.—„Taifun“)	311
<i>T. G.</i> —Cronica teatrală—Iași („Prostul“.—„O viață sfărâmată“.—„Răzvan și Vidra“.—„Romeo și Julieta“)	466
<i>T. G.</i> —Cronica veselă (Doleanțele unui cronicar teatral)	128
<i>Topirceanu G.</i> —Cronica veselă (În jurul unui divorț)	295

VI.—Miscellanea

— Două comemorări: Kogălniceanu, Eminescu.—Academia d-lui Duiliu Zamfirescu	130
O carte folositoare.—Grigorie Ureche redivivus.—Dela S. S. R.—Funie în casa spînzuratului...	322
<i>D. Haret</i> și literatura românească (cu prilejul sărbătorilor).—Iarăși poporanismul.— <i>D. Iorga</i> și colegiul unic	484

VII.—Recenzii

<i>Beldiceanu N. N.</i> —Neguri (I. S.)	487
<i>Carmen Sylva.</i> —Mărioara (Dramă în 3 acte, după o legendă românească, trad. în versuri de A. Steuerman)	332
<i>Ciotori N. D.</i> —Calea robilor (I. S.)	487
<i>Ciura Alex.</i> —Amintiri (I. S.)	324
<i>Davidescu N.</i> —Iov (2 acte) (I. S.)	485
<i>Făgețel S. C.</i> —Copiii nopții (I. S.)	138
<i>Galaction G.</i> —Lîngă apa Vodislavei (C. A.)	327
<i>Goga Octavian</i> —Insemnările unui trecător (G. I.)	136
<i>Loichiță V.</i> —Ceva despre mișcarea noastră literară mai nouă (G. I.)	487
<i>Mérimée Prosper.</i> —Don Juan (Trad. de Sofia Nădejde) (I. S.)	325
<i>Mindrescu C. Simion.</i> —Friedrich Gottlob Klopstock (I. I.)	329
<i>Pascu G. dr.</i> —Cimilituri românești (Anexă la „Despre Cimilituri“) (G. P.)	489

<i>Popescu Spiridon.</i> —Moș Gheorghe la Expoziție (Nuvele) (G. I.)	135
„ „ Din povestirile unui vânător de lupi (C. A.)	488
<i>Popovici Iosif dr.</i> —Palăa dela Orăștie (1582) (G. P.)	488
<i>Rottach Edmond</i> —La Chine moderne (M. C.)	489
<i>Roux Paul</i> —La question agraire en Italie. La latifundium romain (M. C.)	141
<i>Scurtescu N.</i> —Rhea-Silvia (Dramă în 5 acte) (C. A.)	328
<i>Soutzo Gr. Al.</i> —Mihail Eminesco, — quelques poésies traduites en français (G. I.)	137
<i>Stanca Iosif.</i> —Școala română și învățătorul român din Ungaria în lumină adevărată (M. C.)	140
<i>Sturza A. Dimitrie.</i> —Insemnătatea Divanurilor Ad-hoc din Iași și București în istoria renașterii României (3 fasciole) (V. D.)	138
<i>Vermeylen A.</i> —L'oeuvre de Const. Meunier (N. B.)	142
<i>Zamfirescu Dutiliu.</i> —Annia (Roman) (O. B.)	326

VIII. — Revista revistelor

<i>Ahnfeld Astrid.</i> —Gustaf Fröding	151
<i>Brătescu-Voinași Al. I.</i> —Interview	491
<i>Bernstein Eduard.</i> —Lupta de clasă și progresul culturii	154
<i>Benrubi I. dr.</i> —Renașterea idealismului în Franța	499
<i>Billington-Greig Teresa.</i> —Feminism și politică	340
<i>Bodrero Pompeo.</i> —Expansiunea economică	152
<i>Boutroux E.</i> —Sully Prudhomme poetul și filozoful	338
<i>Bernstein Eduard.</i> —Intelectualii și alegerile pentru Reichstag	501
<i>Buisson F.</i> —Votul femeilor	149
„Convorbiri Literare“	145 333
<i>Delbos Victor.</i> —Critica psihologismului și concepția unei logice pure	150
<i>Delvallé Albert.</i> —Un manuscris inedit de J. Racine	147
<i>Doyen E. dr.</i> —Sănătatea fără medicamente	494
<i>Dumesnil René.</i> —Madame Bovary și timpul său	336
<i>Dupuy Ernest.</i> —Alfred de Vigny și natura	337
<i>Fechner Hermann prof. dr.</i> —Raportul între dezvoltarea politică și înflorirea literară a unei națiuni	153
<i>Finot Jean.</i> —Științele contra femeii	149
„Flacăra“	145 492
<i>Fraser L. H. A.</i> —Educația europeană în India	156
<i>Gaubert Ernest.</i> —Opera și morala lui Octave Mirbeau	147
<i>Guyot Yves.</i> —Scumpirea și protecționismul	337

<i>Haret C. Spiru.</i> —Invățătorii și politica	335,494
<i>Historicus.</i> —Dostojevski ca scriitor politic	339
„Hudozestvena Kultura“	339
„Ilustrațiunea Română“.—	492
„La Nouvelle Revue“	147
„La Revue“.—Pentru pacea de mîne	148,496
<i>Lovinescu Eug.</i> —Duiiliu Zamfirescu	333
<i>Louis Paul.</i> —Dreptul celui mai tare	494
„Luceafărul“ (No. 20, 21, 22 și 23)	145,333,492
<i>Mazel Henri.</i> —Cromwell al lui Carlyle	336
<i>Mehedinți S.</i> —Aristocratism	492
„ <i>Mercure de France</i> “.—(Decembrie)	494
<i>Mitrinovic D.</i> —Expoziția „Societății Croate a Artiștilor“	156
<i>Moskov M.</i> —Pagini din istoria nouă a Sîrbiei	155
<i>Müller Victor Alphonse.</i> —Colegiul cardinalilor și conclavul	500
<i>Nicolaescu N.</i> —Mișcarea economică la sate	493
<i>Nathan Maud d-na.</i> —Muncitoarea și buletinul de vot	150
„Noua Revistă Română“	146
<i>Orth P. Samuel.</i> —Rolul individualității în dezvoltarea istorică a omenirii	157
<i>Raqueni R.</i> —Acțiunea Italiei în Tripolitania	493
<i>Raqueni.</i> —Italia și Tripolitania	336
„Revista Balcanică“	336
<i>Sauzède Albert.</i> —Ce valorează Tripolitania ?	336
Remedii	337
<i>Schinz Albert.</i> —Universitățile Statelor-Unite ale Americii	146
<i>Schoen H. prof. dr.</i> —Un seminar modern de profesori	152
<i>Sergi G.</i> —Prezentul și viitorul antropologiei	497
<i>Șerif-Pașa general.</i> —Falimentul continuatorilor lui Abdul-Hamid	148
<i>Sighele Scipio.</i> —Nietzsche și teoriile biologice moderne	498
<i>Troubat J.</i> —Scrisorile inedite ale lui Sainte-Beuve	495
„Tara Nouă“.—	146,492
„Versuri“ (No. 4)	146,493
<i>Vandervelde Emile.</i> —Războiul italo-turc	495
<i>Voivenel dr.</i> —Rezistența calităților literare și muzicale la cauzele dementii	496
<i>Wilcox Collier L.</i> —Nietzsche: Un document pentru sufletele bolnave	501
<i>Zamfirescu Duiiliu.</i> —O schiță	333
IX.—Mișcarea intelectuală în străinătate	159
X.—Bibliografie	503